

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 25   Özel Sayı   2023

TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

Volume: 25   Special Issue   2023

ISSN 1305-7766

e-ISSN 2587-2451

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 25 Özel Sayı 2023

TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science

Volume: 25 Special Issue 2023

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
Cilt:25 Özel Sayı 2023

TRAKYA UNİVERSİTİY
Journal of Social Science
Volume:25 Special Issue 2023

Sahibi / Owner

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN

Özel Sayı Baş Editörü / Editor-in Chief of Special Issue

Öğr. Gör. Müge ATAKAN

Editör / Editors

Doç. Dr. Sedef ZEYREKLİ YAŞ
Doç. Dr. Gökhan ILGAZ

Alan Editörleri/ Field Editors

Dil Editörleri- Prof. Dr. Mukadder SEYHAN YÜCEL- Doç. Dr. Kutay UZUN
Dil, Tarih, Edebiyat- Doç. Dr. Bülent HÜNERLİ, Dr. Öğr. Üyesi Sevgi ÖZTÜRK
Eğitim Bilimleri ve Psikoloji- Prof. Dr. Tuncer BÜLBÜL, Doç. Dr. Gökhan ILGAZ
Etik Editörü- Doç. Dr. Hakan YAŞ
Güzel Sanatlar- Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
İlahiyat – Prof. Dr. Ali ÖZTÜRK
İstatistik Editörü- Prof. Dr. Adil OĞUZHAN
Siyasal Hayat ve Kurumlar- Doç. Dr. Sedef ZEYREKLİ YAŞ
Sosyal, Beşerî, İktisadi, İdari Bilimler- Doç. Dr. Ebru Z. BOYACIOĞLU

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Board

Başkan / Chairman

Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN

Üyeler / Members

Prof. Dr. Adil OĞUZHAN
Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Doç. Dr. Gökhan ILGAZ
Doç. Dr. Sedef ZEYREKLİ YAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü Öner DİNÇ

Dizgi Mizanpaj/ Page Layout

Gonca GÜLVODİNA

Kapak Dizayn / Cover Design

Duygu YÜREK

İletişim Adresi/Address

T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Balkan Yerleşkesi- Edirne / TÜRKİYE
Tel.-Faks: 0284 235 63 00-01 e-posta: trakyasobedergi@gmail.com

Baskı / Publishing

Trakya Üniversitesi Matbaası - Ayşekadın Yerleşkesi/EDİRNE

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.
Trakya University Journal of Social Science is International Peer-Reviewed Journal.

**Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Tarandığı İndeksler:
Trakya University Journal of Social Science is Indexed by:**

TÜBİTAK/ULAKBİM TR Akademik Dizin
Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı

EBSCO Publishing Inc.

SOBIAD

Directory of Open Access Journals

İSAM

Türk Eğitim İndeksi

Uluslararası Danışma Kurulu/International Advisory Board

(Unvan ve soyisim alfabetik sırasına göre verilmiştir.)

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN
Trakya Üniversitesi

Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet YARAŞ
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Ayhan GENÇLER
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Aslı YÜKSEL MERMOD
Webster University Geneva

Prof. Barry RIDER
Cambridge University

Prof. Dr. Belma TUĞRUL
İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Burak SALTOĞLU
Boğaziçi Üniversitesi

Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN
İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu

Prof. Dr. Dinçay KÖKSAL
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Dragi GJORGİEV
Ss. Cyril and Methodius Uni. of Skopje

Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ KÜÇÜKALTAN
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Elliot Y. NEAMAN
University of San Francisco

Prof. Ezendu ARIWA
University of Bedfordshire

Prof. Dr. Fadil HOCA
Uluslararası Vizyon Üniversitesi

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan ARSLAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Hikmet ASUTAY
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya GÜVENÇ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Kerima FİLAN
University of Sarajevo

Prof. Dr. Marieta PETROVA
Ss. Cyril and Methodius Uni. of Skopje

Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL
İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Melihat TÜZÜN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖNER
Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Münevver TURANLI
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Nadir ÖCAL
Çankaya Üniversitesi

Prof. Dr. Necdet ÖZÇAKAR
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Ovidiu STOICA
"Alexandra Ioan Cuza" University of Iași

Prof. Dr. Rıdvan CANIM
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Sibel TURAN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR
Bandırma Üniversitesi

Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Tuncer BÜLBÜL
Trakya Üniversitesi

Prof. Assoc. Dr. Afrim HOTİ
University "Hasan Prishtina"

Assoc. Prof. Dr. Berkay ÖZCAN
London School of Eco. and Political Science

Prof. Assoc. Mirzana PAŠIĆ KODRIĆ
University of Sarajevo

Prof. Assoc. Sypros GİKONTİS
Ionian University

Doç. Dr. Bülent HÜNERLİ
Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ersan SARIKAHYA
Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ
University of Prishtina

Prof. Philip T. HOFFMAN
California Institute of Technology

Prof. Robert MELVILLE
City University London

Prof. Dr. Salih OKUMUŞ
University of Prishtina

Prof. Dr. Sudi APAK
Esenyurt Üniversitesi

Prof. Dr. Şahamet BÜLBÜL
Fenerbahçe Üniversitesi

Prof. Tunay TUNCA
University of Maryland

Prof. Dr. Vahit TÜRK
İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Assoc. Amir DURANOVIĆ
University of Sarajevo

Prof. Assoc. Hristo SALDZHIEV
Trakia University

Prof. Dr. Nurten ÇETİN
Trakya Üniversitesi

Prof. Assoc. Dr. Teodor SEDLARSKI
Sofia University

Doç. Dr. Seda TAŞ
Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sevgi ÖZTÜRK
Trakya Üniversitesi

Bu sayının hakemleri/ Reviewers of The Issue
(Unvan ve Ad-Soyad alfabetik sırasına göre verilmiştir.)

Prof. Dr. Ahmet KUBAŞ	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Alaattin KIZILTAN	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Karun NEMLİOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Rıza ABAY	Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe Zişan FURAT	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Batuhan GÜVEMLİ	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Prof. Dr. Cüneyt KILIÇ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Erginbay UĞURLU	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Ersin KAVİ	Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Ertuğrul Recep ERBAY	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Feyzullah YETGİN	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk Kazım GERAY	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Lütfiye Hilal ÖZCEBE	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Ozan BAŞKOL	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Selim SELVİ	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Necati ÇİFTÇİ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Osman TİTREK	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Sabiha KILIÇ	Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Selami ÖZSOY	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Seyfettin ARTAN	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Suphi ASLANOĞLU	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Şahap Kasırga YILDIRAK	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Tekin AKGEYİK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yeter USLU	İstanbul Medipol Üniversitesi
Prof. Dr. Yıldız AYANOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. ALİ KABLAN	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Doç. Dr. Arzu TAY BAYRAMOĞLU	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Doç. Dr. Bilge ÇAVUŞGİL KÖSE	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent YILDIRIM	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Ceyda GÜLER	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Doç. Dr. Çağrı ERYILMAZ	İzmir Bakırçay Üniversitesi
Doç. Dr. Derya GİRGİN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Doç. Dr. Doğan KUTUKIZ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Duygu MUTLU BAYRAKTAR	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Doç. Dr. Fuat AKSU	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Fuat UÇAR	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Gencay SAATCI SAVSA	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Gül AKTAŞ	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Hacer ARSLAN KALAY	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Hüseyin UZUNBACAK	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Mehtap TUNÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Metin REYHANOGLU	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Çağlar ÖZDEMİR	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Emre CİVELEK	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Naci YILMAZ	Doğuş Üniversitesi
Doç. Dr. Nedret ÇAĞLAR	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Sedef ZEYREKLİ YAŞ	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Tuğçe UZUN KOCAMIŞ	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Doç. Dr. Üyesi İsmail TETİKÇİ	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Yasemin HANCIOĞLU BAŞKÖY	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Yaşar BAYTAL	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah LÜLECİ	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alptekin MOLLA	Bandırma Onyedı Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Altuğ ORTAKÇI	Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah ÖZŞAHİN	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin YILDIRIM	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Selçuk ETİ	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasret ULUSOY MUTLU	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail BAŞARAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Fevzi GÜN	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ŞENER	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed TAĞ	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nihan KABADAYI	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selçuk YAZAR	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turgay MÜNYAS	İstanbul Okan Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Bilal NERGİZ	Kırklareli Üniversitesi

İçindekiler/Contents

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Selahattin BEKTAŞ (1-22)

Bist Finansal Kiralama ve Faktoring (XFINK) Endeksinde Bulunan Şirketlerin Finansal Performanslarının ÇKKV Yöntemleri ile Değerlendirilmesi

Evaluation of The Financial Performances of Companies Included In Bist Financial Leasing And Factoring (Xfink) Index By MCDM Methods

Seyfettin ABDURREZZAK, Yasin AKKUŞ (23-40)

Toksik Liderliğin İş Yaşam Kalitesi Üzerinden Mesleki Tükenmişlik Üzerindeki Etkileri

The Effects of Toxic Leadership on Occupational Burnout Through Quality of Work Life

Harun CAN, Ömer Faruk ASLAN (41-58)

Sağlık ve Eğitim Harcamalarının Ekonomik Büyümeyle Olan İlişkisi: Türkiye ve OECD Ülkeleri Üzerinde Bir Araştırma

The Relationship of Health and Education Expenditures to Economic Growth: Research In Turkey and OECD Countries

Havva KOÇ (59-84)

Phillips Eğrisi Yaklaşımıyla Enflasyon ve Çıktı Açığı İlişkisi

The Relationship Between Inflation and Output Gap with The Phillips Curve Approach

Özgür TEZEL, Gülsevım YUMUK GÜNAY (85-106)

Kurumsal Yönetim Uygulamaları: Ülkeler Üzerinde Bir Sistemik Literatür Taraması

Corporate Governance Practices: A Systematic Literature Review Specific To Countries

Emine DEMİRÖZ (107-118)

Teaching Speaking Skills Through A Multiperspective Approach

Çok Yönlü Yaklaşım İle Konuşma Becerileri Öğretimi

İlknur ESKİN (119-136)

The Examination of Venture Capital Investment Trusts in Terms of Tax Legislation and Investment Strategies

Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Vergi Mevzuatı ve Yatırım Stratejileri Açısından İncelenmesi

Buse AYDINGÖZ, Serdar ERDOĞAN, Volkan DAYAN (137-150)

İlçelerde Faaliyet Gösteren Kobilerin Ekonomik ve Finansal Durumu Üzerine Bir SWOT Analizi: Uzunköprü İlçesi Örneği

A SWOT Analysis on The Economic and Financial Status of SMEs Operating in Districts: The Case of Uzunkopru District

Özlem ALADAĞ BAYRAK (151-172)

Sağlıklı Kentler Projesi Açısından Uzunköprü İlçesinin Değerlendirilmesi

Evaluation of Uzunkopru District in Terms of Healthy Cities Project

İlay YILMAZ (173-192)

Uzunköprü ve Çevresinde Yaşanan Yunan Mezalimi (1919-1922)

Greek Atrocities in Uzunkopru and It's Surroundings (1919-1922)

Muhammet Atlas DOĞAN, Enver Erdiñ DİNÇSOY (193-212)

Gelişmekte Olan Piyasalardaki Takipteki Kredilerin Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi

Shadow Economy Nexus of Non-Performing Loans in Emerging Markets

Hilal YILMAZ (213-242)

XIX. Yüzyılda Uzunköprü Şhrinde Yapılan Meslekler

Professions Made in Uzunköprü City in The 19th Century

Emre AYKOÇ (243-272)

Keşan-Dedeğaç Görüşmeleri ve Türkiye'deki Yankıları

Keşan-Alexandroupolis Meetings and Their Repercussions On Türkiye

Turgay AKKUŞ (273-290)

1960'lardan 1980'lerin Sonuna Kadar Yapılan Seçimler Ekseninde Keşan'daki Seçmenlerin Tutumu

The Attitude of Voters in Kesan on The Axis Of The Elections Made From The 1960s To The End Of The 1980s

Umut Erksan ŞENALP (291-306)
Trakya Bölgesi Sanayi Firmalarının Ar-Ge Yatırımları
R&D Investments of Manufacturing Firms in Trakya Region

Umut KAYAPINAR (307-320)
Resim Sanatında Birim Tekrarı: Neo- Ekpresyonizm (Puantalizm), Op-Art, Avangart Sanat
Repeat In Painting: Neo-Expresionsm (Pointilism), Op-Art, Avangart Art

Çağla YUMUK MERCAN, Gülsevım YUMUK GÜNAY (321-340)
Duygusal Zekâ ile Çalışma İradesi Arasındaki İlişki: Aşçılara Yönelik Bir Araştırma
The Relationship Between Emotional Intelligence And Work Volition: A Research For Cooks

Ebru Z. BOYACIOĞLU, Hilal TAŞ, Tuba ADIGÜZEL (341-362)
Ekonominin Renkleri: Yeni Bir Yaklaşım Önerisi “Beyaz Ekonomi”
Colors of The Economy: A New Approach Proposal “White Economy”

Özge ERCEBE (363-384)
Yerel Medya ve Dijitalleşme: Keşan Örneği
Local Media And Digitalization: The Case Of Kesan

Tarık SARIOĞLU (385-414)
Osmanlı'da Cemaat Meclislerine Bir Örnek: 19. Yüzyıl Sonlarında Uzunköprü (Cisr-i Ergene) Cemaat Meclisleri (1883-1903)
An Example of Community Assembly in Ottoman: Uzunkopru (Cisr-i Ergene) Community Assembly at The End of The 19th Century (1876-1903)

Kadir Kaan GÖNCÜ, Onur ÇETİN (415-428)
Kent Dışı Yerleşim Noktalarında Kargo Dağıtımını İçin Gezgin Satıcı Problemi Çözümü
Solving The Traveling Salesman Problem For Cargo Distribution In Rural Areas

Davut KAZAZ, Meltem OKUR DİNÇSOY, Umut Erksan ŞENALP (429-446)
Doğrudan Yabancı Yatırım, Ekonomik Büyüme ve Karbon Emisyonu İlişkisinin Yeşil ve Kahverengi Alan Yatırımları Açısından Analizi
Analysis of The Relationship Between Foreign Direct Investment, Economic Growth and Carbon Emissions In Terms of Green and Brown Field Investments

Erdem ÖNGÜN, Bülent SAYLAM (447-468)
Yerel Basında Turizm Haberleri Taraması: Medya Keşan Gazetesi Örneği
Tourism News Screening in Local Press: Medya Keşan Newspaper Example

Özgür KAYAPINAR, Umut KAYAPINAR (469-488)
Sanat Pazarlaması ve Kültür Pazarlaması Çalışmalarının Bilimsel Haritalama Yöntemi ile İncelemesi: Bibliometrik Analiz (2000-2023)
A Review of Art Marketing And Culture Marketing Studies With Scientific Mapping Method: A Biometric Analysis (2000-2023)

Ayşe Nur ÇİFTÇİ (489-514)
Aile Yapısında Yaşanan Çözülme ve Uzunköprü Örneği
Disintegration of The Family Structure and Case Of Uzunköprü

Meltem DUĞRU, Enver Erdiç DİNÇSOY (515-538)
Faiz Gelirlerinin ve Faiz Dışı Gelirlerin Banka Kredileri Üzerindeki Etkisinin Var Modeli ile Analizi
Analysis of The Effect Of Interest Income and Non-Interest Income on Bank Loans With The Var Model

Tolga DEMİRHAN, İlkay DEMİRALAY (539-564)
Pandeminin Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Öğrenme Yönetim Sistemi Kullanım Alışkanlıklarına Etkisi
The Effect of The Pandemic on The Learning Management System Use Habits of Distance Students

Olgun Irmak ÇETİN (565-582)
Pandemi Öncesi ve Sonrası Sosyal Sorumluluk Alanında Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Analizi
Bibliometric Analysis of Studies in The Field of Social Responsibility Before and After The Pandemic

**BİST FİNANSAL KİRALAMA VE FAKTORİNG (XFINK) ENDEKSİNDE
BULUNAN ŞİRKETLERİN FİNANSAL PERFORMANSLARININ ÇKKV
YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ¹**

*EVALUATION OF THE FINANCIAL PERFORMANCES OF COMPANIES
INCLUDED IN BIST FINANCIAL LEASING AND FACTORING (XFINK) INDEX
BY MCDM METHODS*

Selahattin BEKTAŞ*

*Geliş Tarihi: 16.12.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 25.07.2023
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, 2020-2021 dönemleri için BİST’te yer alan finansal kiralama ve faktoring şirketlerinin finansal performanslarının değerlendirilmesidir. Bu amaçla BİST’te bulunan yedi şirket seçilmiştir. Şirketlerin performanslarını değerlendirmek için sekiz adet performans kriteri belirlenmiştir. Çalışmada yöntem olarak Entropi, Gri-Entropi ve Topsis yöntemleri kullanılmıştır. Sonuçlar tablolarda karşılaştırmalı şekilde değerlendirilmiştir. Entropi yönteminin 2020 sonuçlarına göre, en önemli ağırlığa sahip olan kriter öz kaynaklar, ikinci en önemli kriter dönem kârı, üçüncüsü esas faaliyet gelirleridir. Entropi yönteminin 2021 sonuçlarına göre, en önemli ağırlığa sahip olan kriter öz kaynaklar, ikinci en önemli kriter esas faaliyet gelirleri, üçüncüsü kiralama işlemlerinden borçlardır. Gri-entropi yönteminin 2020 sonuçlarına göre, en önemli ağırlığa sahip olan kriter öz kaynaklar, ikinci en önemli kriter dönem kârı, üçüncüsü esas faaliyet gelirleridir. Gri-Entropi yönteminin 2021 sonuçlarına göre, en önemli ağırlığa sahip olan kriter öz kaynaklar, ikinci en önemli kriter esas faaliyet gelirleri, üçüncüsü dönem kârıdır. Topsis yönteminden elde edilen sonuçlara göre, 2020-2021 yıllarında en iyi performansı gösteren şirket Credit West Factoring, ikincisi Garanti Faktoring ve üçüncüsü Ulusal Faktoringdir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Kiralama, Faktoring, Gri-Entropi, Entropi, Topsis, Finansal Performans, Performans.

ABSTRACT: The aim of this study is to evaluate the financial performance of the financial leasing and factoring companies in the BIST for the 2020-2021 period. For this purpose, seven companies on the BIST were selected. Eight performance criteria have been determined to evaluate the performance of companies. Entropy, Grey-Entropy and Topsis Methods were used as methods in the study. The results are evaluated comparatively in the tables. According to the 2020 results of the entropy method, the most important criterion is equity, the second most important criterion is the profit for the period, and the third is the main operating

¹Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne’de düzenlenen “Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü” isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, selahattinbektas42@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6285-8318.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Bektaş

income. According to the 2021 results of the entropy method, the most important criterion is equity, the second most important criterion is main operating income, and the third is debts from leasing transactions. According to the 2020 results of the Grey-Entropy method, the most important criterion is equity, the second most important criterion is profit for the period, and the third is operating income. According to the 2021 results of the Grey-Entropy method, the most important criterion is equity, the second most important criterion is main operating income, and the third is the profit for the period. According to the results obtained from the Topsis method, the best performing company in the years 2020-2021 is Credit West Factoring, the second is Garanti Factoring and the third is National factoring.

Keywords: Financial Leasing, Factoring, Grey-Entropy, Entropy, Topsis, Financial Performance, Performance.

EXTENDED ABSTRACT

Looking at the financial system, it consists of three important elements. The first of these is financial markets, the second is financial institutions, and finally, financial instruments. Basically, when financial institutions are mentioned, banks are the first institutions that come to mind both globally and in our country. However, there are also financial institutions other than banks. One of them is financial leasing companies and the other is factoring companies. Financial leasing; It is a medium and long-term investment loan used for the acquisition of investment goods such as factory and office buildings, manufacturing machinery, work and construction machinery, land, sea and air vehicles. Its defining feature is that the legal ownership of the property remains with the financial leasing company during the lease, and all risks and benefits of the leased property belong to the lessee. Factoring is the transfer of time receivables arising from sales of goods and services to a factoring institution through assignment and the management of these receivables by the factoring institution. This factoring process; It is carried out between a factoring company, commercial debtors (buyers) and a commercial enterprise (seller) that sells goods or provides services. factoring; It basically offers three different services as Financing, Guarantee and Collection services. In the financial system, disruption of financial markets or experiencing any problems can disrupt the system and cause crises. In this respect, it is very important to periodically monitor the performance of financial institutions. In this respect, in this study, it is aimed to analyze the performances of factoring and financial leasing companies in the BIST for the year 2020-2021 with Entropy-Grey-Entropy and Topsis methods. The part of this study, which currently covers the literature review, consists of four parts. In the first part, studies covering the Entropy method are included. Then, in the second part, studies involving the Gray-Entropy method are included. In the third part, studies on the Topsis method, which is a sorting method, are mentioned. In the fourth chapter, which is the last chapter, performance-oriented studies for factoring and leasing companies are mentioned in general. The aim of this study is to evaluate the financial performances of seven companies in the BIST Financial Leasing and Factoring (XFINK) index for the period 2020-2021 using Entropy, Gray-Entropy and TOPSIS methods. For this purpose, eight performance criteria of these companies have been determined. These criteria are; Total assets consist of amortized financial assets, operating income, equity, profit for the period, non-performing loans, other liabilities and lease liabilities. While non-performing loans, other liabilities and payables from leasing transactions constitute the cost-oriented criteria, the remaining criteria constitute

the benefit-oriented criteria. According to the performance ranking obtained with the Entropi 2020-2021 weight scores integrated into the Topsis method, the first company with the best performance in 2020 was determined as Credit West Factoring, while the company with the second best performance was determined as Garanti Faktoring. The third best performing company was determined as National Factoring. According to the results of the 2021 analysis, the three best performing companies were determined as Credit West Factoring, Garanti Faktoring and National Factoring, respectively. According to the performance ranking obtained with the Gray-Entropy 2020-2021 weight scores integrated into the Topsis method, the first company with the best performance in 2020 was determined as Credit West Factoring, while the company with the second best performance was determined as Garanti Faktoring. The third best performing company was determined as National Factoring. According to the results of the 2021 analysis, the three best performing companies were determined as Credit West Faktoring, Garanti Faktoring and National Factoring, respectively.

1.GİRİŞ

Performans; bir işin ne kadarının yapıldığının nitel veya nicel göstergesi olarak tanımlanabilir. Herhangi bir işletmenin finansal performansının ölçülmesi rakiplerine göre kendini ve rekabet düzeyini kontrol etmesine yardımcı olmaktadır.

Finansal sitem 3 önemli unsurdan oluşmaktadır. Bunların ilki finansal piyasalardır, ikincisi finansal kurumlar ve son olarak ise finansal enstrümanlar olarak belirtilebilir. Temelde finansal kurumlar denilince hem küresel olarak hem de Türkiye’de bankalar ilk akla gelen kurumlardır. Fakat bankalar dışında da finansal kurumlar yer almaktadır. Bunlardan biri finansal kiralama (Leasing) şirketleri bir diğeri ise faktoring şirketleridir.

Finansal Kurumlar Birliği 2022’ye göre;

“Finansal kiralama; fabrika ve ofis binaları, imalat makinaları, iş ve inşaat makinaları, kara, deniz ve hava taşıtları gibi yatırım mallarının edinilmesinde kullanılan orta ve uzun vadeli yatırım kredisidir. Belirleyici özelliği, kira süresince malın hukuki mülkiyetinin finansal kiralama şirketinde kalması, kiralama konusu malın her türlü riskinin ve faydasının kiracıya ait olmasıdır”

Finansal Kurumlar Birliği 2022’ye göre;

“Faktoring, mal ve hizmet satışlarından doğan vadeli alacakların temlik yoluyla bir faktoring kuruluşuna devredilmesi ve bu alacakların faktoring kuruluşu tarafından yönetilmesidir. Bu faktoring işlemi; faktoring şirketi, ticari borçlular (alıcılar) ve mal satan veya hizmet arz eden bir ticari işletme (satıcı) arasında gerçekleştirilir. Faktoring; Finansman, Garanti ve Tahsilat hizmetleri olarak temelde üç ayrı hizmeti bir arada sunmaktadır”

Finansal kiralama ve faktoring şirketlerinin hem kuruluşları hem de faaliyetleri 6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu tarafından düzenlenmiştir. Söz konusu kanuna göre hareket gösteren, tüzel kişiliğe sahip kamu kuruluşu olan Finansal Kurumlar Birliği, Finansal kiralama ve faktoring şirketlerinin faaliyet sonuçlarını düzenli aralıklarla kamuoyuna paylaşılmaktadır.

Finansal sistem içinde finansal piyasaların aksaması veya herhangi bir sorun yaşaması sisteme olumsuz etkileyerek krizlere neden olabilmektedir. Bu doğrultuda finansal kurumların periyodik olarak performanslarının takibi çok önemlidir. Bu minvalde bu çalışmada BİST’te yer alan factoring ve finansal kiralama şirketlerinin performansları 2020-2021 yılı için Entropi-Gri-Entropi ve Topsis yöntemleri ile analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Bu alana yönelik yapılan çalışmalar, factoring ve finansal kiralama şirketlerinin hali hazırda varlıklarını sürdürülebilmelerine, rekabet gücünü geliştirebilmelerine ve sektörün büyümesine katkıda bulunacağı düşünüldüğünde, mevcut çalışmanın içerdiği sonuçlar, finansal kiralama ve factoring şirketlerine yönelik önemli bilgiler sunacağı düşünülmektedir.

Ayrıca yine bu çalışma kullandığı entegre yeni (üçlü) hibrit yöntemler vasıtası ile literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir. Ayrıca literatürde bu alana yönelik gri-Entropi yöntemi ile ilgili yapılmış çalışmaya rastlanmamıştır.

Giriş bölümü taşıyan bu kısımdan sonra ikinci bölümde çalışmanın kapsamına giren literatür özet tablo olarak verilmiştir. Üçüncü bölümde ise çalışmanın analiz kısmını oluşturan veri analiz ve sonuçları mukayeseli olarak tartışılmıştır. Dördüncü bölüm çalışmanın genel sonuç ve değerlendirme bölümünü kapsamaktadır.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın literatür incelemesini kapsayan kısmı dört alt bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde Entropi yöntemini kapsayan çalışmalara yer verilmiştir. Ardından ikinci bölümünde Gri-Entropi yöntemini içeren çalışmalar yer almaktadır. Üçüncü bölümünde sıralama yöntemi olan Topsis yöntemi ile ilgili çalışmalardan bahsedilmiştir. Son bölüm olan dördüncü bölümde ise genel olarak factoring ve leasing şirketlerine yönelik performans odaklı çalışmalardan söz edilmiştir.

2.1.Entropi Yöntemi ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Say (2022), Kamu bankalarının aktif kalite performansları Entropi yöntemi yardımıyla değerlendirilmiştir. Altıntaş (2022), Entropi yöntemi kullanılarak G7 grubundaki ülkelerin siber güvenlik performansları analiz edilmiştir. Çetin ve Kuvat (2022), Türkiye’de Düzey 2 bölgelerinin performansları ekonomik göstergeler kullanılarak Entropi yöntemi yardımıyla ele alınmıştır. Ekin (2022), Entropi yöntemi vasıtasıyla kamu sermayeli bankaların finansal performansları ölçülmüştür. Topal (2021), Entropi yönteminden faydalanılarak elektrik üretim şirketlerinin finansal performansları belirlenmiştir. Yılmaz ve Yakut (2021), BİST’te işlem gören bankaların finansal performansları Entropi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Entropi yönteminden yararlanılarak Türkiye’de faaliyette bulunan katılım bankalarının finansal performansları ele alınmıştır. Yüksek yıldız (2021), Türkiye’deki konteyner limanlarının verimlilikleri Entropi yönteminden faydalanılarak belirlenmiştir. Apan ve Öztel (2020), BİST Orman, Kâğıt, Basım endeksinde bulunan şirketlerin performansları nakit akış odaklı olarak Entropi

yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Ayçin ve Güçlü (2020), BİST ticaret endeksinde bulunan şirketlerin finansal performansları Entropi yöntemi yardımıyla sıralanmıştır.

2.2.Gri-Entropi Yöntemi ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Akbulut (2020), Gri-Entropi yöntemi vasıtası ile mevduat bankalarının performansı analiz edilmiştir. Özdağoğlu ve Keleş (2019), Gri-Entropi yönteminden faydalanılarak dört büyük futbol kulübünün finansal performansları değerlendirilmiştir. Işık (2022), Gri-Entropi yönteminden yararlanılarak Türkiye’de bulunan lojistik firmalarının performansları araştırılmıştır. Özdağoğlu (2018), Gri-Entropi yöntemi yönteminden istifade edilerek BİST sınai firmalarının performansları ele alınmıştır. Wen, Chang ve You (1998), Çalışmada Gri-Entropi ve Entropi yöntemleri ağırlıklandırma bakımından karşılaştırılmıştır. Tseng ve Chiu (2012), Yeşil inovasyon süreçlerinin değerlendirilmesinde Gri-Entropi yöntemi kullanılmıştır. Dadsena, Sivasankar ve Jeyapaul (2013), Gri-Entropi tekniğinden istifade edilerek elektriksel deşarj işlemi üzerine değerlendirme yapılmıştır. Yuru, Wuchen, Hui, Xiaodong ve Ming (2015), Otopark optimum yönlendirmesi üzerine analiz yapılırken Gri-Entropi yönteminden yararlanılmıştır. Kong, Lia, Miaoi ve Yin (2008), Risk yönetimi değerlendirilmesinde Gri-Entropi yöntemi kullanılmıştır. Sivasankar ve Jeyapaul (2012), Gri-Entropi yönteminden faydalanılarak sıcak preslenmiş takım malzemelerinin performansları analiz edilmiştir. Pehlivan ve Akpınar (2022), Gri-Entropi yönteminden istifade edilerek Türkiye’deki hayat dışı sigorta şirketlerine yönelik performans analizi yapılmıştır.

2.3.TopsisYöntemi ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Elmas (2022), Bulanık Topsis yöntemi yardımıyla personel seçimi değerlendirmesi uygulanmıştır. Kendirli ve Yıldırım (2022), Topsis yöntemi vasıtasıyla BİST’te işlem gören otomotiv imalat sektörü firmalarının finansal performansı incelenmiştir. Karcıoğlu ve Yalçın (2022), Sezgisel Bulanık Topsis yönteminden faydalanılarak BİST portföy seçimi değerlendirilmiştir. Ezin (2022), Topsis yöntemi yardımıyla tekstil sektörünün kapsamlı olarak performansı ele alınmıştır. Kayahan Karakul ve Akpınar (2022), Covid-19 dönemini de baz alınarak işletmelerin personel seçimi Topsis yöntemi ile değerlendirilmiştir. Yetiz (2021), Katılım Bankalarının performansları ve bankacılık risk yönetim politikaları Topsis yöntemi aracılığıyla analiz edilmiştir. Dağlı (2021), Avrupa’da bulunan havayolu şirketlerinin performansları Topsis yöntemi ile analiz edilmiştir. Sakarya ve Aksu (2020), BİST’te işlem gören ulaşım sektörü şirketlerinin finansal performansları Topsis yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Organ ve Kaçaroğlu (2020), Topsis yönteminden faydalanılarak Türk vakıf üniversitelerinin performansları değerlendirilmiştir. Gül (2021), Türkiye’de bulunan mevduat bankalarının performansları Topsis yöntemi ile ölçülmüştür.

2.4.Faktoring ve Leasing konusu ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Ece ve Özdemir (2011), Eva ve Topsis yöntemleri kullanılarak finansal kiralama ve faktoring şirketlerinin performans ve hisse değerleri karşılaştırılmıştır. Bağcı ve Kahraman (2017), Electre yönteminden istifade edilerek KAP'a kayıtlı leasing şirketlerinin performansları değerlendirilmiştir. Ova (2022), Faktoring şirketlerinin performansları Topsis yönteminden faydalanılarak ölçülmüştür. Gör ve Bilici (2018), Oran analizinden yardım alınarak finansal kiralama şirketlerinin finansal performansları analiz edilmiştir. Selimler ve Taş (2019), Finansman, faktoring ve leasing şirketlerinin kredi yönetim performanslarının değerlendirilmesinde Topsis yönteminden yararlanılmıştır. Çetinceli, Ömürbek ve Aksoy (2018), Finansman, faktoring ve leasing kurumlarının performansları Mdl ve Gia yöntemleri vasıtası ile değerlendirilmiştir. Ceyhan ve Demirci (2017), Leasing şirketlerinin performanslarının belirlenmesinde Multimoora yönteminden yararlanılmıştır. Gör ve Bilici (2021), Faktoring sektörüne yönelik performansın belirlenmesinde oran analizi ve Z değeri analizinden faydalanılmıştır. Özçelik ve Küçükçakal (2019), BİST'e kayıtlı finansal kiralama ve faktoring şirketlerinin performansları Topsis yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Gürol (2018), Sektörel olarak faktoring, finansal kiralama ve leasing performanslarının analizinde Topsis yönteminden yararlanılmıştır. Demir, Karamaşa, Altınırnak, Erdoğan ve Okoth (2020), Dengeli karne kartı çerçevesinde bulanık küme kullanılarak faktoring ve finansal kiralama şirketlerinin performansı ölçülmüştür. Özbek (2018), Swara, Aras, Moora ve Topsis yöntemleri bütünleşik bir şekilde kullanılarak BİST'teki faktoring şirketlerinin performansları değerlendirilmiştir.

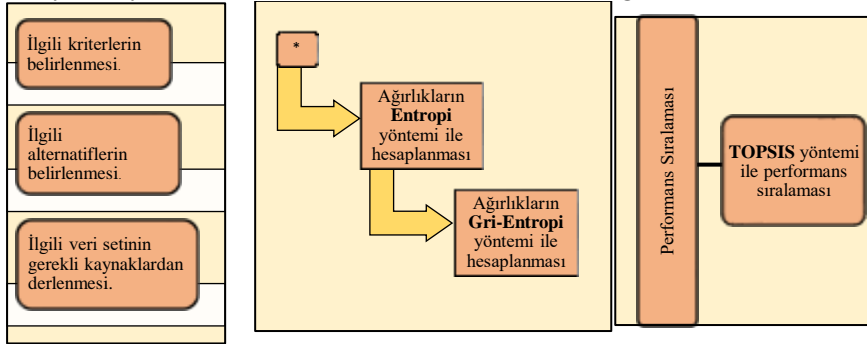
3.AMAÇ, VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, BİST Finansal Kiralama ve Faktoring (XFINK) endeksinde yer alan yedi adet şirketin finansal performanslarını 2020-2021 dönemi için Entropi, Gri-Entropi ve Topsis yöntemlerini kullanarak değerlendirmektir. Bu çalışmada kullanılan karar alternatifleri endekse kote olan ve hali hazırda işlem gören ve seçilen kriterlere mahsus ele alınan dönem bazında eksiksiz verisi bulunan şirketlerden oluşmaktadır. Bu amaç doğrultusunda söz konusu şirketlere ait sekiz adet performans kriteri belirlenmiştir. Bu kriterler; toplam varlıklar, itfa olan finansal varlıklar, esas faaliyet gelirleri, öz kaynaklar, dönem kârı, takipteki alacaklar, diğer yükümlülükler ve kiralama işlemlerinden borçlardan oluşmaktadır. Takipteki alacaklar, diğer yükümlülükler ve kiralama işlemlerinden borçlar maliyet yönlü kriterleri oluştururken geriye kalan diğer kriterler ise fayda yönlü kriterleri oluşturmaktadır. Her bir yıl için ve her bir alternatif (şirket) için ayrı ayrı 8 kriterden oluşan veri seti düzenlenmiştir. Söz konusu veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) ve aracı kurumların faaliyet raporları ve bağımsız denetim raporlarından derlenmiştir. Tablo 1'de kriterlere ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1: Analizde Kullanılan Verilere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Sıra	Alternatifler	Kriterler	Yönleri
1	Credit West Faktoring	Toplam Varlıklar	Fayda (F)
2	Garanti Faktoring	İtfa Olan Finansal Varlıklar	F
3	İş Leasing	Esas Faaliyet Gelirleri	F
4	Lider Faktoring	Öz kaynaklar	F
5	Şeker Leasing	Dönem Kârı	F
6	Ulusal Faktoring	Takipteki Alacaklar	Maliyet (M)
7	Vakıf Leasing	Diğer yükümlülükler	M
8		Kiralama İşlemlerinden Borçlar	M

Çalışmanın sistematik olarak akışında bir sıralama yapılmak suretiyle analiz evresi tamamlanacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada ilk olarak ilgili kriterler ve ilgili alternatiflerden oluşan bir karar matrisi oluşturulacaktır. Karar matrisi belirlendikten sonra söz konusu kriterlere ilişkin önem ağırlıklarının belirlenmesi sürecine geçilecektir. Bu kısımda ilk olarak kriterler sırası ile Entropi yöntemi ve Gri-Entropi yöntemi ile her yıl için ayrı ayrı ağırlıklandırılacaktır. Daha sonra ise Topsis yöntemiyle kriter ağırlıkları entegre edilerek hibrit bir Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) modeli ile performans sıralama analizi icra edilecektir. Analiz sonucunda hesaplanan ilgili performans skorları son olarak sıralanıp finansal kiralama ve leasing şirketlerinin performansları değerlendirilecektir. Çalışmanın işleyişine yönelik sistematik akış şeması Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Çalışmanın İşleyişini İçeren Akış Şeması

3.1.Entropi Yöntemi

Literatüre 1865 yılında giren Entropi kavramı, içinde bulunulan evrende kendi haline ve doğal düzen içine bırakılan sistemlerin ilerleyen zamanlarda dağılması ve düzensiz hale gelmesini ifade etmektedir. Daha sonraki zamanlarda Shannon bu kavramı, hem kesikli olasılık dağılımı ile açıklamış hem de bir belirsizlik ölçüsü şeklinde ifade etmiştir (Zhang vd., 2011: 444). Entropi yöntemi literatürde bir karar verme probleminde birden fazla veya birçok kriterin bulunması halinde, söz konusu kriterlerin önem ağırlıklarını hesaplamada sıklıkla başvurulan yöntemlerden biridir. Ayrıca kriter ağırlıklarını belirlemede sadece karar matrisinden yararlanılması ve

başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan objektif bir yöntem şeklinde belirtilmektedir. Söz konusu yöntem beş adımdan meydana gelmektedir (Erol ve Ferrell, 2009: 1196-1197; Wang ve Lee, 2009: 8982; Özdağoğlu vd., 2017: 346-347).

1. Adım: Karar matrisinin oluşturulması

Karar matrisi Eşitlik (1)'deki gibi oluşturulur.

$$D = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & X_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ X_{m1} & X_{m2} & X_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2. Adım: Karar Matrisi Elemanlarının Normalize Edilmesi

Karar matrisinde bulunan elemanların Eşitlik (2) yardımı ile normalize edilir.

$$P_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^m X_{ij}} \quad \forall i, j \quad (2)$$

3. Adım: Kriterlere Ait Entropi Değerlerinin Hesaplanması

Bu adımda eşitlik (3)'ten yararlanılarak kriterlere ait Entropi değerleri hesaplanır.

$$k = (\ln(m))^{-1} \quad 0 \leq e_j \leq 1$$

$$e_{ij} = -k \cdot \sum_{j=1}^n P_{ij} \cdot \ln(P_{ij}) \quad i = 1, 2, \dots, n \quad (3)$$

4. Adım: Farklılaşma Derecelerinin Elde Edilmesi

Burada Eşitlik (4) yardımıyla farklılaşma dereceleri hesaplanır.

$$d_{j=1-n} = e_j \quad j = 1, \dots, 2 \dots, n \quad (4)$$

5. Adım: Kriterlerin Entropi Değerlerinin belirlenmesi

Yöntemin son aşamasında Eşitlik (5)'ten faydalanılarak Entropi değerleri hesaplanır.

$$W_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j} \quad (5)$$

Burada bazı simgelerin temsiliyetleri belirtilmesi gerekirse;

A_i : i . Karar alternatifini ($i=1, 2, \dots, m$),

D: Karar matrisini,

$\ln(x)$: Doğal logaritma fonksiyonunu,

C_j : j . Değerlendirme kriterini ($j=1, 2, \dots, m$),

x_{ij} : j . Kriter göre, i . Alternatifin aldığı yeri,

p_{ij} : j . Kriter göre, i . Alternatifin aldığı normalize olan değerini,

k : Entropi katsayısını,

e_j : Entropi değerini,

d_j : Farklılaşma derecesini,

W_j : Kriterin önem ağırlığı değerini temsil etmektedir.

3.2.Gri-Entropi Yöntemi

Bir karar verme probleminde yer alan ve o probleme ilişkin belirlenen kriterlerin hepsi sahip olduğu bilgi miktarına göre belirli ağırlıklar taşımaktadır. Gri-

Entropi yöntemi, bir karar verme probleminde bulunan kriterlere ilişkin kriterlerin önem ağırlıklarının hesaplanmasında kullanılan bir ÇKKV yöntemidir. Söz konusu yöntemi Critic, SD, Entropi Cilos, vb. objektif kriter ağırlıklandırma gurubuna giren bir yöntem olarak belirtilmiştir. Gri-Entropi yöntemi yedi aşamadan oluşmaktadır (Shuai ve Wu, 2011: 8766; You vd., 2017: 3884-3886).

1. Adım: Karar Matrisinin Oluşturulması:

Eşitlik (1)'e göre X ile temsil edilen karar matrisi oluşturulur.

$$X = [x_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad i = 1,2,3, \dots, m \quad j = 1,2,3, \dots, m \quad (1)$$

2. Adım: Normalize Matrisin Elde Edilmesi:

Eşitlik (2)'den yararlanılarak karar matrisinde bulunan her bir elemanın normalize değerleri hesaplanır.

$$z_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad (2)$$

3. Adım: $W_e(z_{ij})$ Değerlerinin Hesaplanması:

Bu aşamada Eşitlik (3) yardımı ile normalize matristen yararlanılarak $W_e(z_{ij})$ değerleri elde edilir.

$$W_e(z_{ij}) = z_{ij} x e^{(1-z_{ij})} + (1 - z_{ij}) x e^{z_{ij}} - 1 \quad (3)$$

4. Adım: K normalizasyon Katsayısının Elde Edilmesi:

Yöntemin bu aşamasında Gri-Entropi katsayılarının belirlenebilmesi için ön koşul niteliği olan K normalizasyon katsayısı Eşitlik (4)'ten yararlanılarak hesaplanır.

$$K = \frac{1}{(e^{0.5}-1)^n} \quad (4)$$

5. Adım: Gri-Entropi (e_j) ve Toplam Gri-Entropi (E) Değerlerinin Belirlenmesi:

Her bir kriter için Gri-Entropi değeri Eşitlik (5) yardımı ile hesaplanır.

$$e_j = K \sum_{i=1}^m W_e(z_{ij}) \quad (5)$$

Bu adımın hemen ardından Eşitlik (6) kullanılarak **Toplam Gri-Entropi (E)** değerleri elde edilir.

$$E = \sum_{j=1}^n e_j \quad (6)$$

6. Adım: Her Bir Kriterle İlişkin Göreceli Ağırlık Değerlerinin (λ_i) Elde Edilmesi:

Her bir kriter için göreceli ağırlık değerleri Eşitlik (7)'den istifade edilerek belirlenir.

$$\lambda_i = \frac{1-e_j}{n-E} \quad (7)$$

7. Adım: Yöntemin bu kısmı son adımdır. Son adımında bütün kriterlere ilişkin önem ağırlık değerleri Eşitlik (8)'den faydalanılarak hesaplanır.

$$W_j = \frac{\lambda_j}{\sum_{j=1}^n \lambda_j} \quad (8)$$

Burada bazı simgelerin temsiliyetleri belirtilmesi gerekirse;

X_i i . Karar alternatifini ($i=1,2,\dots,m$),

X: Karar matrisini,

z_{ij} : Normalize değerlerini,

K: Normalizasyon katsayısını,

E: Toplam Gri-Entropi değerini,

λ_i : Önem ağırlık değerlerini temsil etmektedir.

3.3. Topsis Yöntemi

Çalışmada yararlanılan yöntemlerden birisi Topsis yöntemidir. Bu yöntemde pozitif ideal çözüme en kısa mesafede ve negatif ideal çözüme de en uzak mesafede bulunan alternatiflerin seçilebilmesini sağlamaktadır (Zavadaskas ve Antucheviciene, 2006). TOPSIS yöntemi çok kriterli karar verme tekniklerinden biri olarak Yoon ve Hwang (1981) tarafından literatüre kazandırılmıştır (Atmaca, 2012: 96). TOPSIS yöntemi 6 adımdan meydana gelmektedir. Topsis yöntemi performans değerlendirme süreçleri aşağıda belirtilmiştir (Dumanoğlu ve Ergül, 2010: 105-107):

Adım 1: n sayıda alternatif ve m sayıda kriter belirlenerek Eşitlik (1) deki gibi bir karar matrisi oluşturulur.

$$A_j = \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} & \dots & c_{1m} \\ c_{21} & c_{22} & \dots & c_{2m} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ c_{n1} & c_{n2} & \dots & c_{nm} \end{bmatrix} \quad i = 1, \dots, n; \quad j = 1, \dots, n \quad (1)$$

Adım 2: Karar matrisinin elemanları Eşitlik (2) yardımı ile normalize işlemine tabi tutulur. Bu işlemden sonra oluşan matris Eşitlik (3)'teki gibi gösterilir.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m a_{ij}^2}} \quad i = 1, \dots, n; \quad j = 1, \dots, n \quad (2)$$

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1m} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2m} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ r_{n1} & r_{n2} & \dots & r_{nm} \end{bmatrix} \quad i = 1, \dots, n; \quad j = 1, \dots, n \quad (3)$$

Adım 3: Oluşturulan normalize karar matrisi (w_i) ile temsil edilen kriterlerin ağırlık dereceleri ile çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi elde edilir. Bu adımda her bir kriterle ait sütun o kriterin ağırlık değeri (w_i) ile çarpılır. Ayrıca (w_i) değerlerinin toplamı 1 olması gerekmektedir.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \cdots & w_m r_{1m} \\ w_2 r_{21} & w_2 r_{22} & \cdots & w_m r_{2m} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ w_1 r_{n1} & w_2 r_{n2} & \cdots & w_m r_{nm} \end{bmatrix} \quad i = 1, \dots, n; \quad j = 1, \dots, n \quad (4)$$

Adım 4: Yöntemin bu kısmında pozitif ideal çözüm ve negatif ideal çözüm uzaklık değerlerinin hesaplanabilmesi için belirlenir. Pozitif ideal çözüm değerlerin elde edilmesi için normalize edilmiş matriste bulunan her bir kritere ait sütunlardaki maksimum değer seçilir. Bu belirleme Eşitlik (5)'ten yararlanılarak gerçekleştirilir.

$$A^* = \left\{ \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\} \text{ ve } A^* = \{w_1^*, w_2^*, \dots, w_m^*\} \quad (5)$$

Negatif ideal çözüm değerlerin elde edilmesi için normalize edilmiş matriste bulunan her bir kritere ait sütunlardaki minimum değer belirlenir. Bu belirleme Eşitlik (6)'dan faydalanılarak gerçekleştirilir.

$$A^- = \left\{ \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\} \text{ ve } A^- = \{w_1^-, w_2^-, \dots, w_m^-\} \quad (6)$$

Adım 5: Pozitif ve negatif ideal çözüm değerlerinin elde edilmesi Eşitlik (5-6) yardımıyla gerçekleştirilir.

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^m (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (7)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^m (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (8)$$

Adım 6: Yöntemin son aşamasında Eşitlik (9)'dan yararlanılarak ideal çözüme görelilik yakınlık (C_i^*) değerleri hesaplanır. Söz konusu değer 1'e ne kadar yaklaşırsa ideal çözüme o kadar yaklaşmış olur. Aksi durumda da uzaklaşmış olur.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*}; \quad 0 < C_i^* < 1 \quad (9)$$

3.4. Analiz Sonuçları

Çalışmanın bu kısmında ilgili derlenen veriler ile şirketlerin performansları seçilen yöntemlerle analiz edilmiştir. İlk olarak kriterler ağırlıklandırma yöntemleri ile ağırlıklandırılmıştır. Sonrasında ise elde edilen ağırlıklar ayrı ayrı Topsis metoduna entegre edilerek iki farklı hibrit bir modelle performans sıralama analizi yapılmıştır. Burada performans analiz sonuçları tablolarla karşılaştırmalı bir şekilde tartışılmıştır. Sırasıyla ilk olarak Entropi, Gri-entropi ve Topsis yönteminin sonuçları gösterilmiştir.

3.4.1. 2020-2021 Dönemi Entropi Yöntemi sonuçları

Entropi yöntemi ile çalışmada kullanılan performans kriterlerinin önem ağırlıkları hesaplanmıştır. Tablo 2 ve Tablo 3'te 2020-2021 dönemi için bütün yöntemlerde kullanılan karar matrisleri gösterilmiştir.

Tablo 2: Çalışmada kullanılan Karar Matrisi (2020-2021)

Yön	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Min	Min	Min
2020	Toplam Varlıklar	İtfa Finansal Varlıklar	Esas Faaliyet Gelirleri	Öz kaynaklar	Dönem Kârı	Takipteki Alacaklar	Diğer yükümlülükler	Kiralama İşlemlerinden Borçlar
Credit West Faktoring	406.565.047	333.416.095	60.081.591	169.625.856	15.400.029	29.558.457	259.797	2.850.614
Garanti Faktoring	2.912.563	2.788.847	309.468	213.590	50.150	132.240	7.685	4.872
İş Leasing	12.760.612	11.571.826	884.338	1.717.698	197.586	550.737	437.542	3.634
Lider Faktoring	944.569	737.404	143.618	176.473	6.312	28.759	3.684	43.965
Şeker Leasing	730.956	522.029	99.659	93.666	13.461	79.973	17.345	49.652
Ulusal Faktoring	1.136.373	947.790	186.192	166.114	2.577	40.339	16.640	2.962
Vakıf Leasing	3.712.219	3.121.680	267.259	355.161	60.321	215.490	160.236	42
Yön	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Min	Min	Min
2021	Toplam Varlıklar	İtfa Finansal Varlıklar	Esas Faaliyet Gelirleri	Öz kaynaklar	Dönem Kârı	Takipteki Alacaklar	Diğer yükümlülükler	Kiralama İşlemlerinden Borçlar
Credit West Faktoring	586.209.979	422.086.098	96.631.554	226.993.053	13.532.546	21.529.335	388.412	2.330.095
Garanti Faktoring	4.355.909	4.146.187	638.775	345.106	131.936	68.703	8.979	6.807
İş Leasing	20.376.915	18.045.327	1.528.644	2.139.443	310.063	805.505	1.009.168	2.907
Lider Faktoring	1.230.575	1.139.544	222.908	216.448	38.162	29.675	4.901	28.140
Şeker Leasing	1.082.415	741.097	114.067	169.431	47.893	61.531	21.139	87.007
Ulusal Faktoring	1.612.919	1.501.811	371.646	264.808	22.001	53.738	24.080	4.424
Vakıf Leasing	6.296.924	4.812.958	368.946	702.444	128.071	211.780	346.228	171

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Söz konusu karar matrisleri her iki yıl için ayrı ayrı oluşturulmuştur. Yine bu karar matrisleri tüm yöntemlerde ortak olarak kullanılmıştır.

Tablo 3: Kriterlerin Önem Ağırlıkları W_j (2020-2021)

	2020	Toplam Varlıklar	İtfa Finansal Varlıklar	Esas Faaliyet Gelirleri	Öz kaynaklar	Dönem Kârı	Takipteki Alacaklar	Diğer yükümlülükler	Kiralama İşlemlerinden Borçlar
ln(m)	0,514								
ej	0,140	0,146	0,094	0,052	0,065	0,100	0,632	0,099	
dj	0,860	0,854	0,906	0,948	0,935	0,900	0,368	0,901	
wj	0,129	0,128	0,136	0,142	0,140	0,135	0,055	0,135	
Sıralama	6	7	3	1	2	5	8	4	
	2021	Toplam Varlıklar	İtfa Finansal Varlıklar	Esas Faaliyet Gelirleri	Öz kaynaklar	Dönem Kârı	Takipteki Alacaklar	Diğer yükümlülükler	Kiralama İşlemlerinden Borçlar
ln(m)	0,514								
ej	0,147	0,169	0,098	0,055	0,134	0,139	0,578	0,132	
dj	0,853	0,831	0,902	0,945	0,866	0,861	0,422	0,868	
wj	0,130	0,127	0,138	0,144	0,132	0,131	0,064	0,133	
Sıralama	6	7	2	1	4	5	8	3	

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

İlgili formüllerden yararlanılarak çalışmada performans analizi için belirlenen performans kriterlerinin önem ağırlıkları 2020-2021 dönemi için Entropi yöntemi ile objektif olarak hesaplanmıştır. Buna göre, 2020 yılında sırasıyla önem ağırlığı en fazla olan performans kriterleri, öz kaynaklar, dönem kârı ve esas faaliyet gelirleri (kârı) şeklinde belirlenmiştir. 2021 yılı için analiz sonuçlarına göre, önem ağırlığı en fazla olan kriterler ise sırasıyla, öz kaynaklar, esas faaliyet gelirleri ve kiralama işlemlerinden borçlar olarak saptanmıştır.

3.4.2. 2020-2021 Gri-Entropi Sonuçları

Gri-Entropi yöntemi ile çalışmada kullanılan performans kriterlerinin önem ağırlıkları hesaplanmıştır. Tablo 4'te 2020-2021 dönemi için ilgili formüllerden hareketle Gri Entropi yönteminde elde edilen normalize karar matrisi gösterilmiştir.

Tablo 4: 2020-2021 Dönemi Gri Entropi Normalize Matris.

2020	Toplam Varlıklar	İtfa Finansal Varlıklar	Esas Faaliyet Gelirleri	Öz kaynaklar	Dönem Kârı	Takipteki Alacaklar	Diğer yükümlülükler	Kiralama İşlemlerinden Borçlar
Credit West Faktoring	0,947	0,944	0,969	0,984	0,979	0,966	0,288	0,964
Garanti Faktoring	0,007	0,008	0,005	0,001	0,003	0,004	0,009	0,002
İş Leasing	0,030	0,033	0,014	0,010	0,013	0,018	0,485	0,001
Lider Faktoring	0,002	0,002	0,002	0,001	0,000	0,001	0,004	0,015
Şeker Leasing	0,002	0,001	0,002	0,001	0,001	0,003	0,019	0,017
Ulusal Faktoring	0,003	0,003	0,003	0,001	0,000	0,001	0,018	0,001
Vakıf Leasing	0,009	0,009	0,004	0,002	0,004	0,007	0,177	0,000
2021	Toplam Varlıklar	İtfa Finansal Varlıklar	Esas Faaliyet Gelirleri	Öz kaynaklar	Dönem Kârı	Takipteki Alacaklar	Diğer yükümlülükler	Kiralama İşlemlerinden Borçlar
Credit West Faktoring	0,944	0,933	0,968	0,983	0,952	0,946	0,215	0,947
Garanti Faktoring	0,007	0,009	0,006	0,001	0,009	0,003	0,005	0,003
İş Leasing	0,033	0,040	0,015	0,009	0,022	0,035	0,560	0,001
Lider Faktoring	0,002	0,003	0,002	0,001	0,003	0,001	0,003	0,011
Şeker Leasing	0,002	0,002	0,001	0,001	0,003	0,003	0,012	0,035
Ulusal Faktoring	0,003	0,003	0,004	0,001	0,002	0,002	0,013	0,002
Vakıf Leasing	0,010	0,011	0,004	0,003	0,009	0,009	0,192	0,000

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Bir sonraki adımda yöntemin geri kalan formüllerinden sırasıyla elde edilen değerlerle hesaplanan önem ağırlık değerleri hesaplanmıştır. Bu sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Gri-Entropi Kriterlerin Önem Ağırlıkları W_j (2020-2021)

	0,053	0,056	0,031	0,016	0,022	0,035	0,328	0,036
ej	0,053	0,056	0,031	0,016	0,022	0,035	0,328	0,036
E	0,577				2020			
lamda	0,128	0,127	0,131	0,133	0,132	0,130	0,090	0,130
betaj	0,128	0,127	0,131	0,133	0,132	0,130	0,090	0,130
Sıralama	6	7	3	1	2	4	8	5
ej	0,056	0,067	0,033	0,017	0,048	0,054	0,305	0,053
E	0,633				2021			
lamda	0,128	0,127	0,131	0,133	0,129	0,128	0,094	0,129
betaj	0,128	0,127	0,131	0,133	0,129	0,128	0,094	0,129
Sıralama	6	7	2	1	3	5	8	4

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Gri-Entropi yönteminden elde edilen sonuçlara göre, 2020 yılında en önemli ağırlığa sahip ilk üç kriter sırası ile, öz kaynaklar, dönem kârı ve esas faaliyet gelirleri olarak belirlenmiştir. Aynı yöntemle göre 2021 sonuçlarına bakıldığında ise yine sırasıyla en önemli ağırlığa sahip üç kriter, öz kaynaklar, esas faaliyet gelirleri ve dönem kârı olarak saptanmıştır.

3.4.3. Topsis Yöntemi Sonuçları

Gri-Entropi yöntemi ile çalışmada kullanılan performans kriterlerinin önem ağırlıkları hesaplanmıştır. Tablo 6-8'de 2020-2021 dönemi için ilgili formüllerden hareketle Topsis yönteminde elde edilen sonuçlar gösterilmiştir.

Tablo 6: En iyi en kötü değerleri

	2020							
(+id çözü)	0,128	0,127	0,130	0,133	0,132	0,000	0,001	0,000
(-id çözü)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,130	0,074	0,130
	2021							
(+id çözü)	0,128	0,127	0,131	0,133	0,129	0,000	0,000	0,000
(-id çözü)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,128	0,084	0,129

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Tablo 6'da görüldüğü gibi ilgili denklemden hareketle 2020 ve 2021 yılları için hesaplanan en iyi ve en kötü değerler gösterilmiştir.

Tablo 7: Alternatifler Arasındaki Mesafe uzaklıkları

2020	
si*	si-
0,189	0,292
0,289	0,197
0,294	0,182
0,290	0,196
0,290	0,195
0,290	0,197
0,290	0,189
2021	
si*	si-
0,184	0,294
0,288	0,199
0,295	0,178
0,289	0,199
0,290	0,196
0,289	0,199
0,289	0,189

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Tablo 7’de görüleceği üzere ilgili formül yardımıyla hesaplanan alternatifler arasındaki uzaklık değerleri gösterilmiştir.

Tablo 8: İdeal çözüme Göreli Yakınlık Değerleri

2020	Ci*	Sıralama
Credit West Faktoring	0,607	1
Garanti Faktoring	0,405	2
İş Leasing	0,382	7
Lider Faktoring	0,404	4
Şeker Leasing	0,402	5
Ulusal Faktoring	0,404	3
Vakıf Leasing	0,394	6
2021	Ci*	Sıralama
Credit West Faktoring	0,615	1
Garanti Faktoring	0,409	2
İş Leasing	0,377	7
Lider Faktoring	0,407	4
Şeker Leasing	0,404	5
Ulusal Faktoring	0,407	3
Vakıf Leasing	0,395	6

Kaynak: Yazarın hesaplamaları.

Tablo 8’den anlaşılacağı üzere Topsis yönteminden elde edilen performans değerleri görülmektedir. Buradaki sonuçlara göre 2020 yılında en iyi performansı gösteren ilk üç şirket sırası ile, Credit West Faktoring, Garanti Faktoring ve Ulusal faktoring olarak tespit edilmiştir. 2021 yılındaki sonuçlara göre ise yine sırasıyla en iyi performansı gösteren şirketler, Credit West Faktoring, Garanti Faktoring ve Ulusal faktoring olarak elde edilmiştir. İncelen her iki yılda da söz konusu bu üç şirketin performans bakımından ilk sırada yer aldığı çalışmada bulguların diğer bir sonuç olarak belirtilebilir. Diğer geriye kalan dört şirketinde sıralamaları yine tutarlı olarak değişmediği görülmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada (XFINK) endeksinde bulunan finansal kiralama ve faktoring şirketlerinin finansal performanslarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu minvalde endekste bulunan 7 firmanın 2020-2021 yılları için finansal performansları Entropi, Gri-Entropi ve Topsis yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada finansal analiz yapılabilmesi için sekiz adet finansal performans kriteri belirlenmiştir. Bu finansal kriterler Entropi ve Gri-Entropi yöntemleri ile objektif olarak ağırlıklandırılmış ve sonrasında ayrı ayrı her bir yıl için elde edilen sonuçlar Topsis yöntemine entegre edilerek hibrit bir model çerçevesinde performans sıralaması yapılmıştır.

Entropi yönteminden elde edilen sonuçlara göre, 2020 yılı kriterlerden önem ağırlığı en yüksek olan birinci kriter öz kaynaklar olurken, ikinci en fazla önem ağırlığına sahip kriter ise, dönem kârı olarak belirlenmiştir. En fazla önem ağırlığına sahip üçüncü kriter ise, esas faaliyet gelirleri olarak saptanmıştır. Entropi yönteminin 2021 yılı sonuçlarına göre, kriterlerden önem ağırlığı en yüksek olan birinci kriter

öz kaynaklar olurken, ikinci en fazla önem ağırlığına sahip kriter ise, esas faaliyet gelirleri olarak bulgulanmıştır. En fazla önem ağırlığına sahip üçüncü kriter ise, kiralama işlemlerinden borçlar olarak tespit edilmiştir.

Gri-Entropi yönteminden elde edilen sonuçlara göre, 2020 yılı kriterlerden önem ağırlığı en yüksek olan birinci kriter öz kaynaklar olurken, ikinci en fazla önem ağırlığına sahip kriter ise, dönem kârı olarak belirlenmiştir. En fazla önem ağırlığına sahip üçüncü kriter ise, esas faaliyet gelirleri olarak tespit edilmiştir. Gri-Entropi yönteminin 2021 yılı sonuçlarına göre, kriterlerden önem ağırlığı en yüksek olan birinci kriter öz kaynaklar olurken, ikinci en fazla önem ağırlığına sahip kriter ise, esas faaliyet gelirleri olarak bulgulanmıştır. En fazla önem ağırlığına sahip üçüncü kriter ise, dönem kârı olarak saptanmıştır.

Topsis yöntemine entegre edilen Entropi 2020-2021 ağırlık skorlarıyla elde edilen performans sıralamasına göre, 2020 yılında en iyi performansı gösteren ilk şirket Credit West Faktoring şirketi olarak tespit edilirken, ikinci en iyi performansa sahip firma ise Garanti Faktoring şeklinde tespit edilmiştir. Üçüncü en iyi performansı sergileyen şirket ise, Ulusal Faktoring olarak saptanmıştır. 2021 yılı analiz sonuçlarına göre ise sırasıyla en iyi üç performansa sahip şirket, Credit West Faktoring, Garanti Faktoring ve Ulusal Faktoring şeklinde bulgulanmıştır.

Topsis yöntemine entegre edilen Gri-Entropi 2020-2021 ağırlık skorlarıyla elde edilen performans sıralamasına göre, 2020 yılında en iyi performansı gösteren ilk şirket Credit West Faktoring şirketi olarak tespit edilirken, ikinci en iyi performansa sahip firma ise Garanti Faktoring şeklinde belirlenmiştir. Üçüncü en iyi performansı sergileyen şirket ise, Ulusal Faktoring olarak tespit edilmiştir. 2021 yılı analiz sonuçlarına göre ise sırasıyla en iyi üç performansa sahip şirket, Credit West Faktoring, Garanti Faktoring ve Ulusal Faktoring şeklinde saptanmıştır.

Yukarıdaki zikredilen sonuçlardan hareketle çalışmadan elde edilen bu sonuçlara göre, çalışmada kullanılan Entropi ve Gri Entropi yöntemlerinden elde edilen sonuçların tutarlı olduğunun, yanı sıra elde edilen ağırlıklandırma skorlarının Topsis yöntemine entegre edilerek hibrit bir model önerisinin de kullanılabilir olduğu ve istikrarlı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile bu yöntemler ile finansal kurumların performanslarının hesaplanmasında tutarlı sonuçların elde edilebileceği şeklinde yorum yapılabilir. Ayrıca çalışmadan elde edilen sonuçlar Bağcı ve Kahraman (2017), Selimler ve Taş (2019), Özbek (2018) ve Özçelik ve Küçükçakal (2019)'dan farklı sonuçlar elde ettiği ifade edilebilir.

Söz konusu sektöre özgü yapılan performans değerlendirmesine yönelik çalışmalar, faktoring ve finansal kiralama şirketlerinin hali hazırda varlıklarını sürdürülebilmelerine, rekabet gücünü geliştirebilmelerine ve sektörün büyümesine katkıda bulunacağı düşünüldüğünde, mevcut çalışmanın içerdiği sonuçlar, finansal kiralama ve faktoring şirketlerinin yöneticileri, bu sektöre yatırım yapacak olan yatırımcılara ve karar alıcı kamu otoritesine önemli bilgiler sunacağı

düşünülmektedir. Ayrıca yine bu çalışma kullandığı entegre yeni hibrit yöntemler vasıtası ile literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir. İleride bu alanda yapılacak çalışmalarda yeni ve farklı yöntemlerin yanı sıra farklı veri setlerinin kullanılması da şüphesiz farklı sonuçlar ve katkılar sunması muhtemel beklenti şeklinde belirtilebilir.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, O. Y. (2020). GRİ ENTROPİ Temelli PSI ve ARAS Çkkv Yöntemleriyle Türk Mevduat Bankalarının Performans Analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 171-187.
- Altıntaş, F. F. (2022). G7 Ülkelerinin Siber Güvenlik Performanslarının Analizi: ENTROPİ Tabanlı MABAC Yöntemi ile Bir Uygulama. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 11(1), 263-286.
- Apan, M. ve Öztel, A. (2020). Bütünleşik ENTROPİ-EDAS Yöntemi ile Nakit Akım Odaklı Finansal Performans Analizi: BIST Orman, Kâğıt, Basım Endeksi'nde İşlem Gören Firmaların 2011-2018 Dönem Verisinden Kanıtlar. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 22(1), 170-184.
- Atmaca, M. (2012). İMKB'de İşlem Gören Spor Şirketlerinin TOPSIS Yöntemi ile Finansal Performans Değerlendirmesi. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 27(320), 91-108.
- Ayçin, E. ve Güçlü, P. (2020). BIST Ticaret Endeksinde Yer Alan İşletmelerin Finansal Performanslarının ENTROPİ ve MAIRCA Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (85), 287-312.
- Bağcı, H. ve Kahraman, Y. E. (2017). Electre Yöntemi Kullanılarak Leasing Şirketlerinin Performanslarının Değerlendirilmesi. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 59-67.
- Bektaş, S. (2021). ENTROPİ ve MAIRCA Yöntemiyle Türk Katılım Bankalarının Finansal Performans Sıralaması. *International Journal of Social Inquiry*, 14(1), 113-144.

- Ceyhan, İ. F. ve Demirci, F. (2017). MULTIMOORA Yöntemiyle Finansal Performans Ölçümü: Leasing Şirketlerinde Bir Uygulama. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 277-296.
- Çetin, B. ve Kuvat, Ö. (2022). Türkiye’de Ekonomik Göstergeler Açısından Düzey 2 Bölgelerinin Geliştirilmiş ENTROPI ve CRITIC Temelli COPRAS Yöntemi ile Sıralanması. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 11-36.
- Çetinceli, K. , Ömürbek, V. ve Aksoy, E. (2018). Finansal Kurumların Modifiye Edilmiş Dijital Mantık (MDL) Temelli Gri İlişkisel Analiz ile Performans Değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 425-438.
- Dağlı, D. (2021). Havayolu İşletmelerinin Covid-19 Öncesi ve Covid-19 Sürecindeki Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 2242-2255.
- Demir, E., Karamaşa, Ç., Altınırnak, S., Erdoğan, N.K., Okoth, B. (2020). Measuring the Performance of Factoring and Financial Leasing Firms Under Balanced Scorecard Perspective Using Pythagorean Fuzzy Sets. In: Kahraman, C., Cebi, S., Cevik Onar, S., Oztaysi, B., Tolga, A., Sari, I. (eds) *Intelligent and Fuzzy Techniques in Big Data Analytics and Decision Making*. INFUS 2019. *Advances in Intelligent Systems and Computing*, vol 1029. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-23756-1_112.
- DeYu Kong, Lu Liu, Rui Miaoi ve Lu Yin, (2008). Study and Application of Grey Entropy Weight Decision Making in Risk Management, *Data Science Journal*, Volume 7, 171-178.
- Dumanoğlu, S. ve Ergül N. (2010). İMKB’de İşlem Gören Teknoloji Şirketlerinin Mali Performans Ölçümü, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 48, 101-111.
- Ece, N. ve Özdemir, F. (2011), Halka Açık Finansal Kiralama ve Faktoring Şirketlerinin Performanslarının Ölçülmesi ve Analizinde Kullanılan EVA ve TOPSIS Yöntemlerinin Hisse Senedi Değerleri ile Karşılaştırmalı Analizi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 48(561), 83-95.
- Ekin, E. (2022). Kamu Bankalarına İlişkin Performansların ENTROPI Tabanlı WSA ve ARAS Yöntemleri ile İncelenmesine Yönelik Bir Uygulama. *EKEV Akademi Dergisi*, 0(90), 105-122.
- Elmas, G. (2022). Bulanık TOPSIS Yöntemi ile Personel Seçimi: Bir Freight Forwarder Şirketinde Uygulama. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (35), 595-602.
- Erol, İsmail - Ferrell Jr, William G.(2009). Integrated Approach for Reorganizing Purchasing: Theory and a Case Analysis on a Turkish Company, *Computers & Industrial Engineering*, 56(4), 1192-1204.

- Ezin, Y. (2022). Tekstil Sektörünün Oran Analizi ve TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *KAÜİİBFD*, 13(25), 213-243.
- Gör, Y. ve Bilici, F. M. (2021). 2008-2020 Yıllarını Kapsayan Süreçte Faktoring Sektörünün Durumu Üzerine Bir Değerlendirme. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 709-718.
- Gör, Y. ve Bilici, F. M. (2021). Financial Performance of Leasing Companies Between 2011-2020. *Journal of Banking and Financial Research*, 8(2), 94-110.
- Gül, Y. (2021). Entropiye Dayalı TOPSIS Yöntemi ile Bankaların Performans Değerlendirmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 1-26.
- Gürol, B. (2018). Faktoring, Finansal Kiralama ve Leasing Sektörlerinin Performanslarının Topsis Yöntemi ile Ölçülmesi: Türkiye Karşılaştırması. *Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 61-73.
- Hwang, C.L. ve K. Yoon, K. (1981), Multiple Attribute Decision Making, Springer-Verlag, Berlin.
- Işık, Ö. (2022). GRİ ENTROPİ, FUCOM ve EDAS-M Yöntemleriyle Türk Lojistik Firmalarının Çok Kriterli Performans Analizi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 17(66), 472-489.
- K. K. Dadsena, S. Sivasankar ve C. R. Jeyapaul, (2013). A Study on Electrical Discharge Machining of Zrb2-Sic Composite Using Grey Entropy Analysis. Students Conference on Engineering and Systems (SCES), 2013, pp. 1-6, doi: 10.1109/SCES.2013.6547497.
- Karçioğlu, R. ve Yalçın, S. (2022). Sezgisel Bulanık TOPSIS Yöntemiyle Portföy Seçimi: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (94), 151-184.
- Kayahan Karakul, A. ve Akpınar, H. (2022). COVID-19 Salgın Dönemi Şartlarında İşletmeler İçin AHP Temelli TOPSIS Yöntemi ile Personel Seçimi. *Journal of Business Innovation and Governance*, 5 (1), 73-89.
- Kendirli, S., ve Yıldırım, M. V. (2022). BİST'te Kayıtlı Otomotiv İmalat Sektörü Şirketlerinin Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemi ile İncelenmesi, *Global Journal of Economics and Business Studies*, 11(21), 99-109.
- Kun-Li Wen, Ting-Cheng Chang and Mei-Li You, "The grey entropy and its application in weighting analysis," SMC'98 Conference Proceedings. 1998 IEEE International Conference on Systems, Man, and Cybernetics (Cat. No.98CH36218), 1998, pp. 1842-1844 vol.2, doi: 10.1109/ICSMC.1998.728163.
- Ming Lang Tseng ve Anthony S.F. Chiu, (2012). GREY-ENTROPY Analytical Network Process for Green Innovation Practices, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, Volume 5, 10-21.

- Organ, A. ve Kaçaroğlu, M. O. (2020). Entropi Ağırlıklı TOPSIS Yöntemi ile Türkiye'deki Vakıf Üniversiteleri'nin Değerlendirilmesi. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 7(1), 28-45.
- Ova, A. (2022). Evaluation of Turkish Factoring Company Performances Using TOPSIS Method. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 20(43), 29-47.
- Özbek, A. (2018). BİST'te İşlem Gören Faktoring Şirketlerinin Mali Yapılarının Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25(1), 29-53.
- Özçelik, H. ve Küçükçakal, Z. (2019). BİST'te İşlem Gören Finansal Kiralama ve Faktoring Şirketlerinin Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemi ile Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (81), 249-270.
- Özdağoğlu, A. (2018). Bist Sınai İşletmelerinin GRİ ENTROPİ-EATWIOS Bütünleşik Yaklaşımı ile Performans Değerlendirmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 19(2), 271-299.
- Özdağoğlu, A. ve Keleş, M. (2019). Spor Yönetimi Açısından GRİ ENTROPİ Tabanlı ROV Yöntemi ile 4 Büyük Futbol Kulübünün Finansal Performans Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 107-123.
- Özdağoğlu, Aşkın., Yakut, Enis., ve Bahar, Sezai. (2017). Machine selection in a dairy product company with Entropy and SAW method integration, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 341-359.
- Pehlivan, E. & Akpınar, Ö. (2022). Türk Sigorta Sektöründe Faaliyet Gösteren Hayat Dışı Sigorta Şirketlerinin Performans Değerlendirmesine Yönelik Ampirik Bir Uygulama. *Öneri Dergisi*, 17(58), 516-548.
- Sakarya, Ş. ve Aksu, M. (2020). Ulaşım Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performanslarının Geliştirilmiş Entropi Temelli TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 21-40.
- Say, S. (2022). Kamusal Sermayeli Mevduat Bankalarının Aktif Kalitesinin Entegre ENTROPİ-TOPSIS Yöntemleri ile Değerlendirilmesi, *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (52), 351-361.
- Selimler, H. ve Taş, C. (2019). Finansman, Faktoring ve Leasing Şirketlerinin Kredi Yönetim Performansının TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi: (2015 – 2018). *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(3), 286-306.
- Shuai, Jia-Jane & Wu, Wei-Wen. (2011). Evaluating The Influence of E-Marketing on Hotel Performance by DEA And Grey Entropy, *Expert Systems with Applications*, 38, 8763–8769.

- Sivasankar, S. ve Jeyapaul, R. (2012). Application of Grey Entropy and Regression Analysis for Modelling and Prediction on Tool Materials Performance During EDM of Hot Pressed ZrB₂ at Different Duty Cycles. *Procedia Engineering*, 38, 3977-3991.
- Topal, A. (2021). Çok Kriterli Karar Verme Analizi ile Elektrik Üretim Şirketlerinin Finansal Performans Analizi: ENTROPI Tabanlı COCOSO Yöntemi. *bmij*, 9(2): 532-546.
- Wang, Tien-Chin - Lee, Hsien-Da (2009). Developing a Fuzzy TOPSIS Approach Based on Subjective Weights and Objective Weights, *Expert Systems with Applications*, 6(5), 8980-8985.
- Yetiz, F. (2021). TOPSIS Yöntemi ile Türk Katılım Bankalarının Performans Analizi ve Bankacılıkta Risk Yönetim Politikalarının Önemi. *Journal of Empirical Economics and Social Sciences*, 3 (1), 121-138.
- Yılmaz Ö. ve Yakut E., (2021), ENTROPI Temelli TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile Bankacılık Sektöründe Finansal Performans Değerlendirmesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4): 1297-1321.
- You, Mei-Li, Shu, Chi-Min, Chen, Wei-Ting & Shyu, Mei-Ling. (2017). Analysis of Cardinal Grey Relational Grade and Grey Entropy on Achievement of Air Pollution Reduction by Evaluating Air Quality Trend in Japan, *Journal of Cleaner Production*, 142, 3883-3889.
- Yuru, Z., Wuchen, Z., Hui, L., Xiaodong, S., ve Ming, Z. (2015). Parking Lot Optimal Routing Based on Grey Entropy Relation Grade Multi-Attribute Decision Making. *International Journal of Smart Home*, 9, 123-132.
- Yüksekyıldız, E. (2021), ENTROPI ve EATWOS Yöntemleri ile Türkiye Konteyner Limanlarının Verimlilik Analizi, *Verimlilik Dergisi*, (2), 3-24.
- Zavadskas, E. K. ve Antucheviciene, J. (2006). Development of An Indicator Model and Ranking of Sustainable Revitalization Alternatives of Derelict Property: A Lithuanian Case Study. *Sustainable Development*, 14(5), 287 – 299.,
- Zhang, Hong., Gu, Chao-lin., Gu, Lu-wen., ve Zhang, Yan. (2011). The Evaluation of Tourism Destination Competitiveness by TOPSIS & Information Entropy—A case in the Yangtze River delta of China, *Tourism Management*, 32(2), 443-451.

TOKSİK LİDERLİĞİN İŞ YAŞAM KALİTESİ ÜZERİNDEN MESLEKİ TÜKENMİŞLİK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ¹

THE EFFECTS OF TOXIC LEADERSHIP ON OCCUPATIONAL BURNOUT THROUGH QUALITY OF WORK LIFE

Seyfettin ABDURREZZAK*, Yasin AKKUŞ**

Geliş Tarihi: 20.12.2022
(Received)

Kabul Tarihi: 27.07.2023
(Accepted)

ÖZ: Liderliğin yıkıcı türleri arasında yer alan toksik liderliğin örgüt psikolojisi üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda toksik liderliğin iş yaşam kalitesi ve mesleki tükenmişlik gibi örgütsel davranışı etkileyen değişkenler üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmada öğretmenlerin okul müdürlerinin toksik liderlik davranışları, iş yaşam kalitesi ve mesleki tükenmişliklerine ilişkin algıları arasındaki doğrusal yapısal ilişkileri açıklayan teorik modelin test edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda toksik liderliğin mesleki tükenmişlik üzerindeki doğrudan ve iş yaşam kalitesi aracılığıyla dolaylı etkileri incelenmiştir. Araştırma örneklemini 2022-2023 eğitim öğretim yılında Edirne ili Uzunköprü ilçesinde görev yapan 201 öğretmen oluşturmuştur. Toksik liderliğin ve iş yaşam kalitesinin mesleki tükenmişliğe olan doğrudan ve dolaylı etkilerini belirlemek için Yapısal Eşitlik Modelinin (SEM) en küçük kareler (PLS) yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Toksik liderliğin mesleki tükenmişlik üzerinde doğrudan ve dolaylı etkilerinin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Toksik Liderlik, Mesleki Tükenmişlik, İş Yaşam Kalitesi

ABSTRACT: It is known that toxic leadership, which is among the destructive types of leadership, has negative effects on organizational psychology. It is thought that toxic leadership has negative effects on variables that affect organizational behavior such as quality of work life and professional burnout. In this context, it was aimed to test the theoretical model that explains the linear structural relationships between teachers' perceptions of school principals' toxic leadership behaviors, quality of work life and professional burnout. For this purpose, the direct and indirect effects of toxic leadership on occupational burnout through quality of work life were examined. The research sample consisted of 201 teachers working in Uzunköprü district of Edirne province in the 2022-2023 academic year. The least squares (PLS) method of the Structural Equation Model (SEM) was used to determine the direct and indirect effects of toxic leadership and work

¹ Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne'de düzenlenen "Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü" isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Dr., Demokrasi İlköğretim Okulu, srezzak@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9892-7506.

** Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, yasinakkus@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3225-4251.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Abdurrezzak & Akkuş

life quality on occupational burnout. As a result of the research, it was seen that toxic leadership has direct and indirect effects on professional burnout.

Keywords: Toxic Leadership, Occupational Burnout, Quality of Work Life.

EXTENDED ABSTRACT

The definition of toxic leadership began to be encountered in the literature mostly after the 2000s. Previously, there were studies describing the toxicity in the organization and focusing on what should be done to prevent it (Frost & Robinson, 1999; Lipman-Blumen, 2005; Reed, 2015). Before the definition of toxic leadership, studies pointing to toxicity in the organization emerged (Eğinli & Bitirim, 2008). Contrary to toxic leadership, there are also concepts that focus on the positive aspects of organizations. The concept of quality of work life (QOL) is one of them. Work life quality describes the physical and mental well-being of the followers of the leader in the organization (Erdem, 2010). Another concept that reveals the status of followers in organizations is burnout. It is claimed that those who watch in professional burnout experience intense conflict in their interpersonal relations and the tasks they undertake, and they adopt an attitude towards their profession (Maslach, 2003). It is stated that burnout, which occurs as a result of the interaction of the viewer with his environment, has relations with job satisfaction, stress and quality of work life. It is also shared that burnout is associated with leadership in the organization (Avşaroğlu et al., 2005). The aim of this study is to reveal the effects of toxic leadership in educational organizations on teachers' work life quality and professional burnout. At the same time, it is aimed to reveal the possible mediating effect of work life quality between toxic leadership and professional burnout. With this study, the direct and indirect relations of the dark side of leadership on teachers, which are not mentioned much in educational organizations in Turkey, will be revealed and an infrastructure will be provided for policies and strategies regarding the management of educational organizations.

To measure the Toxic Leadership variable, Çelebi et al. (2015) developed scale was used. The aforementioned scale was arranged as a 5-point Likert scale. The work life quality scale developed by Akar and Üstüner (2017) adapted into Turkish (van Laar et al., 2007) was used to measure the Quality of Work Life. The scale was prepared with a 5-point Likert scale. The Turkish-adapted expressions of the Maslach Burnout Inventory-Trainer Form were used with a 5-point Likert scale to measure Occupational Burnout (İnce & Şahin, 2015).

The population of the research consists of teachers working in schools affiliated to the Ministry of National Education in Uzunköprü district of Edirne province. A full response was received from 201 teachers working in Uzunköprü district regarding the research.

It was determined that Toxic Leadership had negative effects on Quality of Work Life ($\beta = -0.778$; $p < 0.01$) and Quality of Work Life on Professional Burnout ($\beta = -0.679$; $p < 0.01$). There is no significant ($p > 0.05$) effect of Toxic Leadership on Occupational Burnout. In addition, it has been determined that Toxic Leadership has a positive and indirect effect on Occupational Burnout ($\beta = 0.529$; $p < 0.01$) through the Quality of Work Life.

In conclusion, this research describes the toxic leadership behaviors of school principals on teachers' quality of work life and professional burnout, and provides evidence on how these variables indirectly affect the organizational conditions of schools. The results of this research showed that quality of work life mediated the relationship between toxic

leadership and professional burnout. It has been observed that toxic behaviors of school principals decrease teachers' work life quality and increase their professional burnout levels. Accordingly, we can say that teachers working with toxic managers have a lower quality of work life and experience burnout. We think that toxic leaders indirectly affect the organizational conditions of the school negatively. In this context, in order to reduce burnout and increase the quality of work life, we recommend that a positive school climate be developed and school leaders exhibit sharing and more positive leadership behaviors. Thus, professional burnout can be reduced. Moreover, it can improve teachers' quality of work life to enable students to make maximum use of teaching and learning practices in the classroom. In addition, it may be recommended to examine the negative effects of toxic leadership on business results in future research and to repeat the research in different contexts.

1. GİRİŞ

Fransızca *toxique* ve Latince *toxicum* olarak geçen toksik sözcüğünün kökeni Eski Yunancaya dayanmaktadır. Eski Yunanca *toksikón* kelimesi "ok ucuna sürülen özel zehir" anlamına gelmektedir. Türk Dil Kurumunun güncel Türkçe Sözlüğünde ise "Toksik" kelimesi bulunmamaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 27.04.2023). Bunun yerine daha yaygın kullanılan "Zehirli" kelimesinde hem biyolojik yönüyle "zehri olan" hem de soyut anlamıyla "zararlı duygu, düşünce vb." açıklaması yapılmaktadır. Bu açıklamaya "zararlı davranış" ifadesinin de eklenebileceği düşünülmektedir. Daha çok Tıbbi Bilimler, Kimya, İş Sağlığı ve Güvenliği alanlarının mesleki terminolojisinde yer alsa da toksik kelimesinin günlük dilde de yaygınlaştığı ve kullanıldığı görülmektedir (Akkuş & Ünsar, 2019).

Toksik liderlik tanımına alan yazında daha çok iki binli yıllardan sonra rastlanmaya başlanmıştır. Bundan önce örgütteki toksisiteyi tarif eden ve bunu önlemek için yapılması gerekenler üzerinde duran çalışmalar bulunmaktadır (Frost & Robinson, 1999; Lipman-Blumen, 2005). Sonraki yıllarda toksik liderlik üzerine çalışmalar artmaya başlamıştır. Toksik liderlik çalışmalarının ağırlık Amerika Birleşik Devletleri'nde ve daha çok kamu sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir (Reed, 2015). Türkiye'de yapılan çalışmalar da dünyadaki çalışmalara benzer bir seyir izlemiştir. Toksik liderlik tanımından önce örgütteki toksisiteye işaret eden çalışmalar ortaya çıkmıştır (Çelebi ve diğ., 2015; Eğinli & Bitirim, 2008). Toksik liderliğin tersine örgütlerin olumlu yönlerine odaklanan kavramlar da bulunmaktadır. İş yaşam kalitesi (İYK) kavramı bunlardan birisidir.

İş yaşam kalitesinin, örgütte lideri izleyenlerin fiziksel ve mental iyi oluş halini betimlediği gibi birçok farklı etkene de bağlı olduğu ifade edilmektedir. Bu etkenlerin ilişkilerinin ölçülmesinin örgütün durumunun ortaya konulmasında önem arz ettiği paylaşılmaktadır (Erdem, 2010). İş yaşam kalitesi genel olarak

düşünüldüğünde, çalışma hayatındaki bireylerin yönetime katılım imkânlarını artırılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve çalışanın genel sağlığını korumaya yönelik gerekli güvenlik önlemlerinin alınması ve güvenilir bir ödüllendirme sistemiyle çalışanın örgütsel iş doyumunu artırmayı hedefleyen bir yaklaşımdır (Lau ve diğ., 2001; Sirgy ve diğ., 2001) Bireyin çalışma hayatı ile yaşamı arasında denge sağlayan iş yaşam kalitesinin alan yazında, iş doyumunu (Hong ve diğ., 2010), örgütsel bağlılık (Erdem, 2010; Hong ve diğ., 2010), işe yabancılaşma (Erdem, 2014) ve mesleki yılgınlık (Monfaredniya, 2008) ile ilişki içinde olduğu görülmüştür. Bu bağlamda çalışanların iş yaşam kalitesinin örgütün hem olumlu hem de olumsuz koşullarıyla ilişkili olduğu bilinmektedir.

Örgütlerde izleyenlerin durumunu ortaya koyan bir diğer kavram ise tükenmişliktir. Negatif olarak algılanan tükenmişliğin bireysel ve örgütsel nedenleri olduğu belirtilmektedir. Tükenmişliğe yol açan unsurlar arasında düşük otonomi, sıkı kontrol ve yüksek performans başta gelmektedir. Yukarıda sıralanan unsurlar strese ve karşılıklı olumsuz davranışlara neden olmakta ve sonuçta mesleki tükenmişlik belirlemektedir. Mesleki tükenmişlikte izleyenler bireyler arası ilişkilerinde ve üstlendikleri görevlerde yoğun çatışma yaşadıkları ve mesleklerine karşı bir tutum benimsedikleri iddia edilmektedir (Maslach, 2003). İzleyeninin çevresi ile etkileşimi sonucu ortaya çıkan tükenmişliğin iş doyumunu, stres ve iş yaşam kalitesi ile ilişkilerinin bulunduğu aktarılmaktadır. Yine tükenmişliğin örgütteki liderlik ile ilişkili olduğu paylaşılmaktadır (Avşaroğlu ve diğ., 2005). Alan yazında mesleki tükenmişliğin, iş doyumunu (Koustelios & Tsigilis, 2005), işten ayrılma (Leung & Lee, 2006) ve stres (Betoret, 2009) gibi değişkenlerle ilişkili görüldüğü çalışmalar yer almaktadır. Bu araştırmalar bağlamında mesleki tükenmişliğin daha çok olumsuz örgütsel koşullardan kaynaklandığı söylenebilir.

Toksik liderlik, iş yaşam kalitesi ve mesleki tükenmişlik değişkenlerine ilişkin yukarıdaki ifade edilen ilgili alan yazın bağlamında toksik liderliğin yıkıcı özellikleri bakımından örgütsel koşulları ve çalışanları olumsuz etkilediği düşünülebilir. Bu durum sonucunda ortaya çıkan olumsuz koşulların çalışanın iş yaşam kalitesini düşüreceği ve nihayetinde mesleki tükenmişliğin artacağı varsayılmıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın genel amacı eğitim örgütlerinde toksik liderliğin öğretmenlerin iş yaşam kaliteleri ve mesleki tükenmişliklerine olan etkilerini ortaya koymaktır. Aynı zamanda iş yaşam kalitesinin toksik liderlik ile mesleki tükenmişlik arasındaki muhtemel aracılık etkisinin ortaya çıkartılması hedeflenmektedir. Bu çalışma ile özellikle Türkiye'deki eğitim örgütlerinde pek değinilmeyen liderliğin karanlık yönünün öğretmenler üzerindeki doğrudan ve dolaylı ilişkileri ortaya konulması ve eğitim örgütlerinin yönetimine ilişkin politika ve stratejilere katkı sağlaması düşünülmektedir.

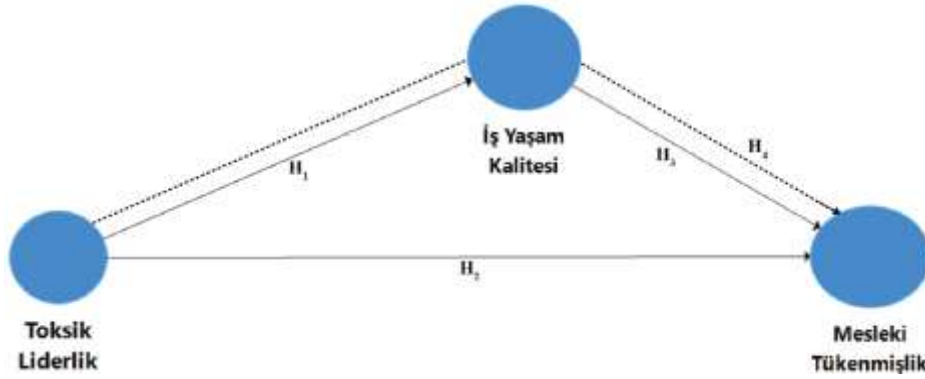

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın bu bölümünde; araştırmanın modeline, hipotezlerine, değişkenlerine, evrenine, örnekleme ve verilerin toplanmasına değinilmektedir.

2.1. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın değişkenlerini ilişkileri ile gösteren araştırma modeli aşağıdaki şekilde sunulmaktadır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırmanın hipotezleri aşağıda sıralanmaktadır.

H₁: Toksik Liderlik ile İş Yaşam Kalitesi arasında negatif yönlü doğrusal bir ilişki bulunmaktadır.

Toksik liderliğe maruz kalan çalışanların iş yaşamlarının ve örgütsel bağlılıklarının olumsuz yönde etkilendiğine dair araştırmalar bulunmaktadır (Brouwers & Paltu, 2020; Mehta & Maheshwari, 2013; Uysal, 2019). Yine toksik liderliğin iş stresini arttırdığına dair bulgulardan söz edilebilmektedir (Hadadian & Zarei, 2016). Buna göre çalışanlar liderlerinden toksik bir liderlik tarzı görmelerinin birçok olumsuzluğa neden olduğu anlaşılmaktadır. Hem bireysel düzeyde hem de örgütsel düzeyde olumsuz etkileri bulunan toksik liderliğin benzer olumsuz etkiyi iş yaşam kalitesi üzerinde de göstermesi beklenmektedir.

H₂: Toksik Liderlik ile Mesleki Tükenmişlik arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki bulunmaktadır.

Toksik liderliğin altında bulunduğu yıkıcı liderlik türlerinin çalışanların mesleki tükenmişlik üzerinden olumsuz etkilerinin bulunduğunu gösteren araştırmalarla karşılaşılmaktadır (Akman, 2016; Binboğa ve diğ., 2018). Yıkıcı liderliğe maruz kalan çalışanların tükenmişliğe doğru bir yönelim olduğu ele alındığında benzer olumsuz etkilerin toksik liderlik özelinde de gözlemlenmesi beklenmektedir.

H₃: İş Yaşam Kalitesi ile Mesleki Tükenmişlik arasında negatif yönlü doğrusal bir ilişki bulunmaktadır

İş yaşam kalitesi ve mesleki tükenmişlik arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarda çalışanların mesleki tükenmişlik düzeyini en fazla etkileyen iş faktörleri arasında iş ortamında yaşadıkları stres ve zaman baskısı olduğu ifade edilmektedir (Mete ve diğ., 2020). Aynı zamanda artan tükenmişliğin iş yaşam kalitesini ve iş doyumunu azalttığı (Chu ve diğ., 2014; Çelik & Kılıç, 2019; Karaaslan ve diğ., 2020; Kavlu & Pınar, 2009) bunun aksine çalışanların iş ortamındaki yaşam kalitelerinin desteklenmesi işe bağlılıklarını ve işle bütünleşmelerini artırdığı görülmüştür (Abdeen, 2002).

H₄: Toksik Liderlik ile Mesleki Tükenmişlik arasında İş Yaşam Kalitesi üzerinden pozitif yönlü doğrusal bir ilişki bulunmaktadır

2.2. Araştırmanın Değişkenleri

Toksik Liderlik değişkenini ölçmek için Schmidt (2008) tarafından geliştirilen ve Çelebi ve diğ. (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek kullanılmıştır. Bahsi geçen ölçek 30 ifaden oluşmuş ve 5'li Likert şeklinde düzenlenmiştir.

İş Yaşam Kalitesini ölçmek için Akar ve Üstüner (2017) tarafında Türkçeye Uyarladığı Van Laar ve diğ. (2007) tarafından geliştirilen iş yaşam kalitesi ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 5'li Likert ölçeği ile hazırlanmıştır ve 23 ifadeden oluşmaktadır.

Mesleki Tükenmişliği ölçmek için Maslach Tükenmişlik Envanteri-Eğitimci Formunun Türkçeye uyarlanan ölçek 22 ifadeden oluşmuş ve 5'li Likert ölçeği ile kullanılmıştır (İnce & Şahin, 2015).

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Edirne iline bağlı Uzunköprü ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapan 590 öğretmenden oluşmaktadır. Okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim seviyesinde ilçede görev yapan tüm öğretmenler araştırma evreni içerisinde bulunmaktadır.

Araştırma gerçekleştirilmeden önce Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan uygunluk raporu alınmıştır. Ayrıca araştırmanın Edirne ilindeki Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda yapılabileceğine dair onay yazısı da alınmıştır.

Araştırmada kullanılan ifadeler Microsoft Office 365 Forms uygulamasında düzenlenmiş ve evrendeki tüm öğretmenlere okul müdürleri vasıtasıyla çevrimiçi olarak ulaştırılmıştır. Katılımcılarda özellikle Toksik Liderlik içerisindeki ifadelerde çekince oluşabileceği ihtimaline karşı araştırma raporunda kimliği ortaya çıkarabilecek hiçbir demografik soruya yer verilmemiştir. Katılımcı kimliğinin ortaya çıkabileceği endişesini uyandırmamak adına tabakalı ya da kota örnekleme sağlayacak veriler toplanmamıştır. Belirtilen biçimde tüm evrene ulaşıldığı için örneklem yönteminin kolayda örneklem olduğu söylenebilmektedir. Örneklemin tutarsızlık ihtimalinin değerlendirilmesi için doğrusallık testleri yapılmıştır. Bu

testlere dair sonuçlar bulgular kısmında yer almaktadır. Araştırmaya dair Uzunköprü ilçesinde görev yapan 201 öğretmenden tam yanıt alınmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmada hem geçerlik ve güvenilirliğe dair bulgular hem de araştırma modelinin analizine dair bulgular SmartPLS programında gerçekleştirilen analizler sonucunda elde edilmiştir. Bulgular iki ayrı başlık altında aşağıda yer almaktadır.

3.1. Geçerlilik ve Güvenilirliğe Dair Bulgular

Araştırma modelinin analizinden önce geçerlik ve güvenilirliğe dair bulguların değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu kapsamda birleşme geçerliliği açıklanan ortalama varsyans (Average Variance Extracted, AVE) değerleri ile ele alınmıştır. İç tutarlılığın güvenilirliğinin değerlendirilmesi için Cronbach's Alfa ve birleşik güvenilirlik (Composite Reliability, CR) katsayıları değerlendirilmiştir. Ayrışma geçerliliğinin değerlendirilmesi için ise çapraz yükler ve HTMT (Heterotrait-Monotrait Ratio) değerleri kullanılmıştır. Faktör yüklerinin 0,708 değerinden büyük olması beklenmektedir. Bu nedenle faktör yükü düşük olan değerler araştırmadan çıkartılmıştır. Ancak CR ve AVE değerlerinin yüksek olduğu durumlarda faktör yüklerinin 0,4-0,708 aralığındaki değerlerde olsalar bile modelde kalabileceği aktarılmaktadır (Hair ve diğ., 2021).

Tablo 1: Ölçüm Modeli Değerleri

Değişken	İfade	Faktör Yüğü	Cronbach's Alfa	CR	AVE
Toksik Liderlik	TL01	0,871	0,975	0,974	0,646
	TL02	0,862			
	TL03	0,817			
	TL04	0,780			
	TL05	0,745			
	TL06	0,699			
	TL08	0,810			
	TL09	0,786			
	TL10	0,745			
	TL11	0,915			
	TL13	0,783			
	TL14	0,783			
	TL15	0,720			
	TL16	0,814			
	TL17	0,786			
	TL18	0,745			
TL19	0,769				
TL21	0,790				
TL23	0,851				
TL24	0,861				
TL25	0,898				
İş Yaşam Kalitesi	IYK02	0,644	0,949	0,949	0,590
	IYK04	0,763			
	IYK05	0,841			
	IYK08	0,779			
	IYK10	0,687			
	IYK11	0,801			
	IYK12	0,663			
	IYK13	0,825			
	IYK16	0,870			
	IYK17	0,742			
	IYK18	0,796			
	IYK21	0,696			
IYK22	0,836				
Mesleki Tükenmişlik	MT01	0,806	0,903	0,903	0,540
	MT02	0,724			
	MT03	0,762			
	MT06	0,680			
	MT08	0,901			
	MT13	0,629			
	MT16	0,620			
	MT20	0,716			

Yukarıdaki tabloda görülebileceği üzere ölçüm modelindeki Cronbach's Alpha, CR ve AVE değerlerinin beklenen eşik değerlerin (Cronbach's Alpha için $>0,7$; CR için $>0,7$ ve AVE için $>0,5$) üzerinde olduğu görülmektedir. Çapraz yükler değerlendirildiğinde ifadelerin buldukları değişkene dair yüklerinin diğer değişkenlere olan yüklerinden fazla olduğu görülmüştür (Fornell & Larcker, 1981; Hair ve diğ., 2006).

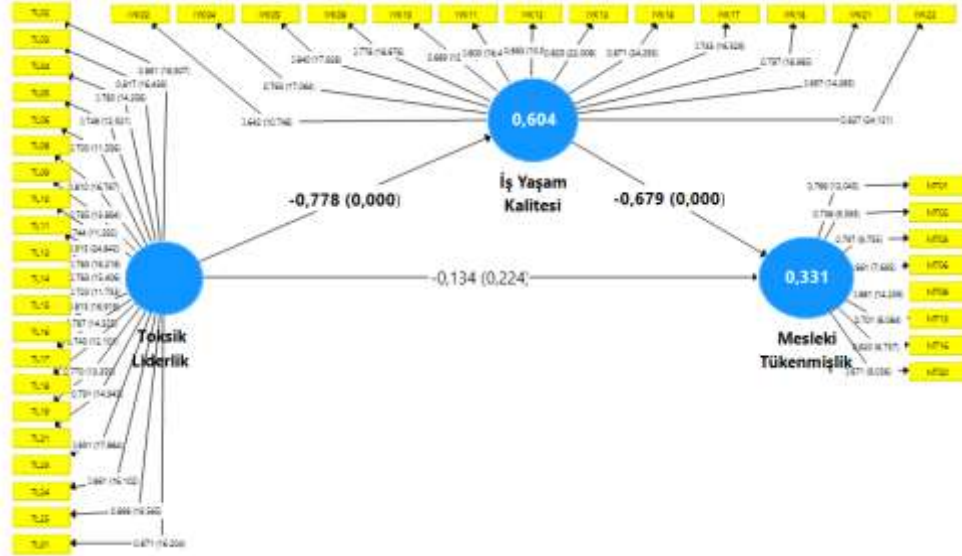
Tablo 2: Ayrışma Geçerliliği (HTMT) Sonuçları

	Mesleki Tükenmişlik	Toksik Liderlik	İş Yaşam Kalitesi
Mesleki Tükenmişlik	-	-	-
Toksik Liderlik	0,390	-	-
İş Yaşam Kalitesi	0,572	0,772	-

HTMT değerlerinin 0,85'in altında olması beklediği aktarılmaktadır (Henseler ve diğ., 2015). Yukarıdaki tabloda ele alınan HTMT değerlerinin bu koşulu sağladığı görülebilmektedir. Tüm bu bulgular ışığında araştırmadaki ölçüm modelinin beklenen geçerlik ve güvenilirlik kriterlerinin karşıladığı söylenebilmektedir.

3.2. Araştırma Modelinin Analizi ve Bulguları

Araştırmanın ölçüm modelinin değerlendirilmesinin ardından araştırmanın hipotezlerinin test edilmesi için yapısal eşitlik modeli oluşturulmuştur. Bu model aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 2: Yapısal Eşitlik Yol Analizi Modeli

Yukarıdaki şekilde endojen değişkenlerin (İş Yaşam Kalitesi ve Mesleki Tükenmişlik) içerisinde yer alan rakamlar R^2 değerleridir. Değişkenler arasındaki oklar üzerinde yer alan ifadeler yol (Beta) katsayıları olmakta yine oklar üzerinde

yer alan parantez içindeki değerler ise anlamlılık (P) değerleri olmaktadır. Modele ilişkin yol katsayıları, R^2 değerleri, etki büyüklükleri (f^2) hesaplanmasında SmartPLS programı üzerinden en küçük kareler yöntemi (PLS-SEM) ve anlamlılık değerlerinin hesaplanmasında yeniden örnekleme (5000 örneklem ile bootstrapping) yöntemi kullanılmıştır. Tahmin gücünün (Q^2) hesaplanmasında ise uygulamada PLSpredict analizi çalıştırılmıştır. Araştırma modeline ilişkin değerleri gösteren tablo aşağıda sunulmaktadır (Yıldız, 2021).

Tablo 3: Araştırma Modeli Katsayıları

Değişkenler		VIF	R^2	f^2	Q^2
Toksik Liderlik	İş Yaşam Kalitesi	1,000	0,604	1,535	1
Toksik Liderlik	Mesleki Tükenmişlik	2,535	0,331	0,011	1
İş Yaşam Kalitesi	Mesleki Tükenmişlik	2,535		0,275	1

Değişkenler arasındaki VIF (Variance Inflation Factor) değerleri ele alındığında eşik değer olan 5'in altında olduğu görülmektedir. Bu nedenle değişkenler arasında bir doğrusallık probleminin olmadığı anlaşılabilmektedir (Hair ve diğ., 2021). R^2 değerleri ele alındığında Toksik Liderliğin İş Yaşam Kalitesini %60 oranında açıkladığı görülmektedir. Mesleki Tükenmişlik ise %33 oranında açıklanmaktadır. Etki büyüklüğü katsayısının 0,02'nin altında olduğu durumlarda etkiden söz edilemeyeceği aktarılmaktadır (Hair ve diğ., 2017). Buna karşılık etki büyüklüğü 0,02 üzerinde ise düşük, 0,15 üzeri orta ve 0,35 ve üzerinde ise yüksek olarak değerlendirilmektedir (Cohen, 2013). Buna dayanarak Toksik Liderliğin Mesleki Tükenmişlik üzerinde bir etkisinin olduğundan söz edilememektedir. Toksik Liderliğin İş Yaşam Kalitesi üzerinde yüksek düzeyde ve İş Yaşam Kalitesinin ise Mesleki Tükenmişlik üzerinde orta düzeyde etki büyüklüğüne sahip olduğu söylenebilmektedir. Q^2 değerlerinin sıfırdan büyük olması nedeniyle araştırmadaki değişkenlerin tahmin gücüne sahip olduğu değerlendirilmesi yapılabilmektedir.

Tablo 4: Doğrudan ve Dolaylı Etki Katsayıları

Etki Türü	Değişkenler	Standardize β	Standart Sapma	t değeri	p
Doğrudan Etki	TL→ İYK	-0,778	0,032	24,278	0,000
Doğrudan Etki	TL→ MT	-0,134	0,110	1,216	0,224
Doğrudan Etki	İYK→ MT	-0,679	0,108	6,287	0,000
Dolaylı Etki	TL→ İYK→ MT	0,529	0,094	5,652	0,000

TK=Toksik Liderlik, İYK=İş Yaşam Kalitesi, MT=Mesleki Tükenmişlik

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Toksik Liderliğin İş Yaşam Kalitesi üzerinde ($\beta = -0,778$; $p < 0,01$) ve İş Yaşam Kalitesinin Mesleki Tükenmişlik üzerinde ($\beta = -0,679$; $p < 0,01$) negatif yönlü etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Toksik Liderliğin Mesleki Tükenmişlik üzerinde ise anlamlı ($p > 0,05$) bir etkisinden söz edilememektedir. Ayrıca Toksik Liderliğin İş Yaşam Kalitesi

üzerinden Mesleki Tükenmişlik üzerinde ($\beta =0,529$; $p<0,01$) pozitif yönlü dolaylı etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Dolaylı etkilerin varlığına dair değerlendirmeler için alan yazındaki üç yöntem de uygulanmıştır. İlk yöntemde modeldeki İş Yaşam Kalitesi değişkeni çıkartılmış ve Toksik Liderlik ile Mesleki Tükenmişlik arasındaki ilişki incelenmiştir. Aracısız model de geçerlik ve güvenilirliğe dair varsayımların sağlandığı görülmüştür. Aracısız model analizinde Toksik Liderlik ile Mesleki Tükenmişlik arasında pozitif yönlü anlamlı bir etkinin ($\beta =0,402$; $SS=0,058$; $t=6,956$; $p<0,01$) varlığı tespit edilmiştir. Aracısız modelde Toksik Liderlik ile Mesleki Tükenmişlik arasında anlamlı bir etkinin olması ancak aracılı modelde iki değişken arasında anlamlı bir doğrudan etki gözlenmemesi İş Yaşam Kalitesinin tam aracılık etkisine sahip olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Sobel Testi (Sobel Test İstatistiği Değeri= $6,086$; $SS=0,086$; $p<0,01$) yapılmış ve test anlamlı bulunmuştur (Baron & Kenny, 1986). İkinci yöntemde ise bağımsız değişken ile aracı değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olması ve aracı değişken ile bağımlı değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olması aracılık etkisinin varlığı için yeterli görülmüştür (Zhao ve diğ., 2010). Yukarıda bu ilişkilerin varlığı açıklandığı için ikinci yöntemde göre de aracılık etkisinden söz edilebilmektedir. Üçüncü yöntemde aracılık etkisi karar ağacı doğrultusunda incelenmiştir (Yıldız, 2021). Buna göre Toksik Liderlik ile İş Yaşam Kalitesi üzerinden Mesleki Tükenmişlik arasında anlamlı dolaylı etkinin olması ve modelde Toksik Liderlik ile Mesleki Tükenmişlik arasındaki etkinin anlamsız olması tam aracılık etkisine işaret etmektedir. Sonuç olarak üç yöntemde de aracılık etkisinin varlığı hatta bu etkinin tam olması söz konusu olmaktadır.

Tüm bu bulgulara dayanarak H_1 , H_3 ve H_4 hipotezleri desteklenmiş H_2 hipotezi ise desteklenmemiştir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmanın genel amacı, öğretmenlerin birlikte çalıştıkları okul müdürlerinin toksik liderlik davranışlarına ilişkin algıları ile iş yaşam kalitesi ve mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda okul müdürlerinin toksik liderlik davranışları ile öğretmenlerin mesleki tükenmişlik algıları arasındaki ilişkide iş yaşam kalitesinin aracı etkisi incelenmiştir. Temel olarak kurulan yapısal modelde toksik liderliğin, iş yaşam kalitesi ve mesleki tükenmişlik üzerinde olumsuz, iş yaşam kalitesi ve mesleki tükenmişlik arasında doğrudan ilişki olduğu varsayılmıştır. Araştırmanın toksik liderlik, iş yaşam kalitesi ve mesleki tükenmişlik arasındaki ilişkiyi anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunacağı düşünülmüştür. Sonuçların toksik liderlik, iş yaşam kalitesi ve tükenmişlik alan yazınına katkı sunması beklenmektedir.

Bu araştırmanın bulgularının değerlendirilmesinde bazı sınırlılıkları dikkate alınmalıdır. Birinci sınırlılık araştırmanın örneklemeyle ilgilidir. Katılımcılar Uzunköprü ilçesinde görev yapan öğretmenlerden oluşmuştur. Mevcut sonuçların diğer mesleklere ve farklı bölgelere genelleştirilmesi için daha fazla ampirik araştırma yapılmamıştır. İkinci sınırlılık veri toplama süreciyle ilgilidir. Kimliğin tespitine dair algı sonucunda toksik liderlik ölçeğindeki ifadelerle dair çekince oluşabileceği için katılımcıların cinsiyet, okul düzeyi ve mesleki kıdem gibi değişkenlerinin dağılımı bilinmemektedir. Bu durum çok düzeyli bazı analizlerin yapılmasını sınırlandırmıştır. Araştırmadan aşağıda sunulan birkaç önemli bulgu ortaya çıkmıştır.

İlk olarak oluşturulan yapısal modelde okul müdürlerinin toksik liderlik davranışlarının öğretmenlerin iş yaşam kalitesine negatif yönde ve güçlü bir şekilde etkilediği görülmüştür. Bu anlamda okul müdürlerinin toksik liderliğin ortaya çıktığı davranış ve uygulamalarının, öğretmenlerin iş yaşam kalitesini azalttığı söylenebilir. Sonuç olarak toksik liderliğin bireyin iş ve yaşam şartlarına olumsuz bir etkisi olduğu görülmüştür. Diğer yandan alan yazında toksik liderliğin, iş tatminini, örgütsel güveni ve örgütsel bağlılığı azalttığı, iş stresini artırdığını bulgulayan araştırmalar yer almaktadır (Padilla ve diğ., 2007; Schmidt, 2014). Toksik liderliğin bireyin algılanan iş yaşam kalitesini azalttığı araştırma bulgularında da doğrulanmıştır. Toksik liderin yıkıcı özelliklerinin olması bireysel ve örgütsel düzeyde olumsuz bir durum ortaya çıkarması olası nedenler arasında sayılabilir.

İkinci olarak araştırmanın sonuçları, okul müdürlerinin toksik lider davranış ve uygulamalarının öğretmenlerin mesleki tükenmişliğiyle doğrudan ve önemli ölçüde ilişkili olduğunu göstermektedir. Alan yazındaki bazı araştırmalarda toksik liderliğin öğretmenlerin tükenmişliğini düşük düzeyde de olsa etkilediğini göstermektedir (Çetinkaya, 2017). Diğer yandan toksik liderliğin, hem bireyin çalıştığı örgüte karşı olumsuz duygu ve davranışlarını vurgulayan örgütsel sinizm

(Dobbs & Do, 2019) hem de işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür (Akca, 2017). Hetland ve diğ. (2007) ise, tükenmişlik duygusu yaşayan bireylerin liderliğin olumsuz yönlerini olumlu yönlerine göre daha yüksek düzeyde algıladıklarına vurgu yapmışlardır. Bu bağlamda liderin olumsuz yönlerini ifade eden toksik liderlik ile tükenmişliğin ilişkisi vurgulanmıştır. Şöyle ki, toksik liderlerin varlığı çalışanların örgüte karşı daha olumsuz tutumlara sahip olmalarına neden olabilir. Gelecekteki araştırmalarda bu durumun öncülleri ve sonuçları daha fazla araştırabilir.

Üçüncü olarak, iş yaşam kalitesi ile mesleki tükenmişlik arasındaki doğrusal ilişki incelenmiştir. Bulgular bu iki değişken arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ve artan iş yaşam kalitesinin mesleki tükenmişlik düzeyini azalttığını göstermektedir. Bireyin artan iş yaşam kalitesinin çalışma hayatına olumlu yansımaları olduğu için mesleğine bağlılığını artırdığı söylenebilir. Çünkü Tuuli ve Karisalmi (1999) de iş yaşam kalitesinin tükenmişlik üzerinde doğrudan etkisinin olduğunu bildirmişlerdir. Benzer şekilde alan yazında iş yaşam kalitesi ve mesleki tükenmişlik arasında negatif ilişki olduğunu bazı araştırmalar desteklemektedir (Kelly ve diğ., 2020; Wang ve diğ., 2019). Aynı zamanda iş yaşam kalitesi ile işe bağlılık ve memnuniyet arasında pozitif, iş stresi ile negatif ilişki olduğu görülmektedir (Hong ve diğ., 2010). İfade edilen bulgulara göre, artan iş yaşam kalitesinin tükenmişliği ve iş stresini ise düşürdüğü; işe bağlılığı ve duyulan memnuniyeti ise artırdığı düşünülebilir. Bu sonuçlara göre, iş yaşam kalitesinin artmasının bireysel ve örgütsel değişkenleri de olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Araştırmada son olarak, okul müdürlerinin toksik liderlik davranış ve uygulamalarının öğretmenlerin mesleki tükenmişliği üzerinde iş yaşam kalitesinin aracılık rolü incelenmiştir. Araştırmada odaklanılan bu ana amaç etrafında geliştirilmiş olan modelde iş yaşam kalitesinin aracılık rolüne bakılmıştır. Sonuç olarak toksik liderliğin, iş yaşam kalitesini düşürdüğü, düşük iş yaşam kalitesinin de mesleki tükenmişliği artırdığı bulunmuştur. Analiz sonuçları toksik liderliğin, mesleki tükenmişliği iş yaşam kalitesi üzerinden dolaylı olarak ve olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Araştırmanın sonuçları, iş yaşam kalitesinin, toksik liderlik ve mesleki tükenmişlik arasındaki ilişkiye tam aracılık ettiğini göstermiştir. Alan yazında iş stresine ve tükenmişliğe sebep olan ve iş yaşam dengesini bozan faktörler arasında bireyin aşırı iş yükü önde gelen faktör olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda iş yaşam dengesini geliştirmek için, bireyin işleri arasında iş bölümü yapması ve sıklıkla ders dışı etkinliklere (örneğin egzersiz, film veya video izlemek, yemek yapmak, el işleri ve diğer hobiler) katılması önerilmiştir. Ayrıca iyi bir iş-yaşam dengesine sahip olmak için bireyin arkadaşları ve ailesinden sosyal destek alması, iş dışındaki faaliyetler, hobiler ve kişisel ilgi alanları ile uğraşması önerilebilir (Kelly ve diğ., 2020).

Sonuç olarak, bu araştırma okul müdürlerinin toksik liderlik davranışlarının öğretmenlerin iş yaşam kalitesi ve mesleki tükenmişliklerini betimlemekte ve dolaylı olarak bu değişkenlerin okulların örgütsel koşullarına nasıl etki ettiklerine ilişkin kanıtlar sunmaktadır. Bu araştırmanın sonuçları iş yaşam kalitesinin, toksik liderlik ve mesleki tükenmişlik arasındaki ilişkiye aracılık ettiğini göstermiştir. Okul müdürlerinin toksik davranışlarının öğretmenlerin iş yaşam kalitesini düşürdüğü, mesleki tükenmişlik düzeylerini ise artırdığı görülmüştür. Buna göre, toksik yöneticilerle çalışan öğretmenlerin daha düşük iş yaşam kalitesine sahip olduklarını ve tükenmişlik yaşadıkları söylenebilir. Sonuç olarak toksik liderlerin dolaylı olarak okulun örgütsel koşullarını da olumsuz etkilediğini düşünülmektedir. Bu bağlamda tükenmişliğin azaltılması ve iş yaşam kalitesinin artırılması için, olumlu bir okul ikliminin geliştirilmesi ve okul liderlerinin paylaşımcı ve daha olumlu liderlik davranışlarını sergilemelerini önerilmektedir. Böylelikle mesleki tükenmişlik azaltılabilir. Dahası öğrencilerin sınıflardaki öğretim ve öğrenme uygulamalarından maksimum düzeyde yararlanmalarını sağlamak için öğretmenlerin iş yaşam kalitesi geliştirebilir. Ayrıca gelecekteki araştırmalarda toksik liderliğin iş sonuçları üzerindeki olumsuz etkilerinin daha derin incelenmesi ve araştırmanın farklı bağlamlarda tekrarlanması önerilebilir.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Yazarlık Katkı Beyanı

Çalışmanın tüm aşamaları yazarlar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdeen, T. H. (2002). Company performance: Does quality of work life really matter? *Management Research Review*, 25(8), 8-10.
- Akar, H., & Üstüner, M. (2017). Turkish adaptation of work-related quality of life scale: Validity and reliability studies. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2).
- Akca, M. (2017). The impact of toxic leadership on intention to leave of employees. *International Journal of Economics, Business and Management Research*, 1(4), 285-298.
- Akkuş, Y., & Ünsar, A. S. (2019). *Toksik Liderlik, Güvenlik Sektöründe Bir Araştırma*. Paradigma Akademi.
- Akman, Y. (2016). Yıkıcı liderlik ile mesleki tükenmişlik arasındaki ilişki: öğretmenler üzerine bir araştırma. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(3), 627-653.
- Avşaroğlu, S., Deniz, M. E., & Kahraman, A. (2005). Teknik öğretmenlerde yaşam doyumu iş doyumu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(14), 115-129.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51(6), 1173.
- Betoret, F. D. (2009). Self-efficacy, school resources, job stressors and burnout among Spanish primary and secondary school teachers: a structural equation approach. *Educational Psychology*, 29(1), 45-68.
- Binboğa, G., Ercan, E., & Gülova, A. (2018). Örgütsel Davranışın Karanlık Yüzü ve Türkçe Literatürün İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 382-399.
- Brouwers, M., & Paltu, A. (2020). Toxic leadership: Effects on job satisfaction, commitment, turnover intention and organisational culture within the South African manufacturing industry. *SA Journal of Human Resource Management*, 18(1), 1-11.
- Chu, C. H., Wodchis, W. P., & McGilton, K. S. (2014). Turnover of regulated nurses in long-term care facilities. *Journal of Nursing Management*, 22(5), 553-562.
- Cohen, J. (2013). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Routledge.
- Çelebi, N., Güner, H., & Yildiz, V. (2015). Toksik liderlik ölçeğinin geliştirilmesi. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 4(1), 249-268.
- Çelik, Y., & Kılıç, İ. (2019). Hemşirelerde İş Doyumu, Mesleki Tükenmişlik ve Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkiler. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 20(4), 230-238.

- Çetinkaya, H. (2017). *Okul yöneticilerinin toksik (zehirli) liderlik davranışları ile öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki* Yüksek Lisans, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
- Dobbs, J. M., & Do, J. J. (2019). The impact of perceived toxic leadership on cynicism in officer candidates. *Armed Forces & Society*, 45(1), 3-26.
- Eğinli, A. T., & Bitirim, S. (2008). Kurumsal başarının önündeki engel: Zehirli (Toksik) iletişim. *Selçuk İletişim*, 5(3), 124-140.
- Erdem, M. (2010). Öğretmen algılarına göre liselerde iş yaşamı kalitesi ve örgütsel bağlılıkla ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 4(4), 511-537.
- Erdem, M. (2014). The Level of Quality of Work Life to Predict Work Alienation. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 14(2), 534-544.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research*, 18(1), 39-50.
- Frost, P., & Robinson, S. (1999). The Toxic Handler Organizational Hero-And Casualty. *Harvard Business Review*, 77(4), 97-97. <https://link.galegroup.com/apps/doc/A55144739/AONE?u=trakya&sid=AONE&xid=e0d4589f>
- Hadadian, Z., & Zarei, J. (2016). Relationship between toxic leadership and job stress of knowledge workers. *Studies in Business and Economics*, 11(3), 84-89.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2006). *Multivariate data analysis Uppersaddle River* (5 ed.). Pearson Prentice Hall.
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2021). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. Sage publications.
- Hair, J. F., Sarstedt, M., Ringle, C. M., & Gudergan, S. P. (2017). *Advanced issues in partial least squares structural equation modeling*. SaGe publications.
- Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the academy of marketing science*, 43(1), 115-135.
- Hetland, H., Sandal, G. M., & Johnsen, T. B. (2007). Burnout in the information technology sector: Does leadership matter? *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 16(1), 58-75.
- Hong, K. S., Tan, K. W., & Bujang, S. (2010). Relationships between work life quality of teachers with work commitment, stress and satisfaction: A study in Kuching, Sarawak, Malaysia. *Sains Humanika*, 52(1). <https://doi.org/10.11113/sh.v52n1.255>

- <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 27.04.2023). TDK. Retrieved 27.04.2023 from <https://sozluk.gov.tr/>,
- İnce, N. B., & Şahin, A. E. (2015). Maslach tükenmişlik envanteri-eğitimci formu'nu türkçe'ye uyarlama çalışması. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 6(2).
- Karaaslan, İ., Uslu, T., & Esen, S. (2020). Beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik, iş doyumu ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Journal of Health and Sport Sciences*, 3(1), 7-18.
- Kavlu, İ., & Pınar, R. (2009). Acil servislerde çalışan hemşirelerin tükenmişlik ve iş doyumlarının yaşam kalitesine etkisi. *Türkiye Klinikleri J Med Sci*, 26(6), 1543-1555.
- Kelly, M., Soles, R., Garcia, E., & Kundu, I. (2020). Job stress, burnout, work-life balance, well-being, and job satisfaction among pathology residents and fellows. *American Journal of Clinical Pathology*, 153(4), 449-469.
- Koustelios, A., & Tsigilis, N. (2005). The relationship between burnout and job satisfaction among physical education teachers: a multivariate approach. *European Physical Education Review*, 11(2), 189-203.
- Lau, T., Wong, Y., Chan, K., & Law, M. (2001). Information technology and the work environment—does IT change the way people interact at work? *Human systems management*, 20(3), 267-279.
- Leung, D. Y., & Lee, W. W. (2006). Predicting intention to quit among Chinese teachers: Differential predictability of the components of burnout. *Anxiety, stress, and coping*, 19(2), 129-141.
- Lipman-Blumen, J. (2005). The allure of toxic leaders: Why followers rarely escape their clutches. *Ivey Business Journal*, 69(3), 1-40.
- Maslach, C. (2003). Job burnout: New directions in research and intervention. *Current directions in psychological science*, 12(5), 189-192.
- Mehta, S., & Maheshwari, G. C. (2013). Consequence of Toxic leadership on Employee Job Satisfaction and Organizational Commitment. *Journal of Contemporary Management Research*, 8(2).
- Mete, B., Değer, M., & Pehlivan, E. (2020). Doktorlarda Mesleki Tükenmişlik Sendromuna Çalışma Yaşam Kalitesinin Etkisi. *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences*, 25(2), 94-101.
- Monfaredniya, N. (2008). *Examination of relation between working life quality and vocational weariness of Tehran Azad Universities employees* Yüksek Lisans, Tehran IT University, .
- Padilla, A., Hogan, R., & Kaiser, R. B. (2007). The toxic triangle: Destructive leaders, susceptible followers, and conducive environments. *The Leadership Quarterly*, 18(3), 176-194. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2007.03.001>

- Reed, G. E. (2015). *Tarnished: toxic leadership in the US military*. U of Nebraska Press.
- Schmidt, A. A. (2008). *Development and validation of the toxic leadership scale*. University of Maryland, College Park.
- Schmidt, A. A. (2014). *An examination of toxic leadership, job outcomes, and the impact of military deployment* University of Maryland, College Park,
- Sirgy, M. J., Efraty, D., Siegel, P., & Lee, D.-J. (2001). A new measure of quality of work life (QWL) based on need satisfaction and spillover theories. *Social indicators research*, 55(3), 241-302.
- Tuuli, S., & Karisalmi, P. (1999). Impact of Working Life Quality on Burnout. *Experimental Aging Research*, 25(4), 441-449. <https://doi.org/10.1080/036107399243922>
- Uysal, H. T. (2019). The Mediation Role of Toxic Leadership in the Effect of Job Stress on Job Satisfaction. *International Journal of Business*, 24(1), 55-73. <http://link.galegroup.com/apps/doc/A580223370/AONE?u=trakya&sid=AONE&xid=f6eb1327>
- Van Laar, D., Edwards, J. A., & Easton, S. (2007). The Work-Related Quality of Life scale for healthcare workers. *Journal of advanced nursing*, 60(3), 325-333.
- Wang, Q. Q., Lv, W. J., Qian, R. L., & Zhang, Y. H. (2019). Job burnout and quality of working life among Chinese nurses: A cross-sectional study. *Journal of nursing management*, 27(8), 1835-1844.
- Yıldız, E. (2021). *SmartPLS ile Yapısal Eşitlik Modellemesi Reflektif ve Formatif Yapılar* (2 ed.). Seçkin Yayıncılık.
- Zhao, X., Lynch Jr, J. G., & Chen, Q. (2010). Reconsidering Baron and Kenny: Myths and truths about mediation analysis. *Journal of consumer research*, 37(2), 197-206.

**SAĞLIK VE EĞİTİM HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYLE
OLAN İLİŞKİSİ: TÜRKİYE VE OECD ÜLKELERİ ÖZELİNDE BİR
ARAŞTIRMA¹**

*THE RELATIONSHIP OF HEALTH AND EDUCATION EXPENDITURES TO
ECONOMIC GROWTH: RESEARCH IN TURKEY AND OECD COUNTRIES*

Harun CAN*, Ömer Faruk ASLAN**

*Geliş Tarihi: 27.12.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 18.08.2023
(Accepted)*

ÖZ: Tarihsel olarak ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde farklı araçlar kullanılmasına rağmen farklı ülkelerin üzerinde anlaşmış oldukları ortak bir araç bulunmamaktadır. Bu durum, iktisadi büyüme teorilerinde de görülmekte olup bunlardan her bir teori, büyüme ölçütü olarak farklı araçları kullanmaktadır. Teknolojik yeniliklerin uygulanabilirliği, ülke içinde teknolojinin gelişip/yaygınlaşması ve beşeri kaynakların en iyi şekilde yetiştirilmesi gibi göstergeleri ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin belirlenmesinde esas alan İçsel Büyüme Teorisi, beşeri kaynaklara yapılan harcamaların aynı zamanda büyümeyi de olumlu yönde etkileyeceğini öngörmektedir. Buradan hareketle çalışmada, ülkelerin sağlık ve eğitim harcamalarının ülke ekonomisinin büyümesine olumlu yönde katkısı olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda Türkiye ve 26 OECD ülkesine ait 2000-2022 tarihleri arasında gerçekleşen sağlık ve eğitim harcamalarıyla GSYİH'ya ilişkin veri seti oluşturulmuş; bunlar arasındaki ilişki seviyeleri incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda söz konusu birimler arası korelasyon olduğu tespit edilmiş; yapılan birim kök testi sonucuna göre iş gücü ve GSYİH değişkenleri hariç diğer bütün değişkenlerde serilerin durağan olduğu belirlenmiştir ve iş gücü ile GSYİH değerlerinin ise birinci farklarda durağanlaştığı tespit edilmiştir. Çalışmada yapılan eşbütünleşme ve nedensellik analizleri neticesinde, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu; ayrıca sağlık harcamalarından GSYİH'ye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu; eğitim harcamalarından GSYİH'ye doğru nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İçsel Büyüme Teorisi, Sağlık Harcaması, Eğitim Harcaması, GSYİH, Eşbütünleşme Testi.

ABSTRACT: Although different tools have historically been used to determine the level of development of countries, there is no common tool agreed upon by different countries. This

¹ Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne'de düzenlenen "Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü" isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.)

*Araştırma Görevlisi, Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisat Politikası Bölümü, harun.can@erzurum.edu.tr, ORCID:0000-0002-0076-8680.

** Öğretim Görevlisi, Atatürk Üniversitesi İspir Hamza Polat Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ofaruk.aslan@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7415-6049.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Can & Aslan

situation is also seen in economic growth theories, and each theory uses different tools as growth criteria. The Internal Growth Theory, which is based on indicators such as the applicability of technological innovations, the development/dissemination of technology within the country and the best cultivation of human resources, predicts that expenditures on human resources will also positively affect growth. From this point of view, it is thought that the health and education expenditures of the countries have a positive contribution to the growth of the country's economy. In this context, a data set was created regarding the health and education expenditures and GDP of Turkey and 26 OECD countries between 2000-2022; relationship levels between them were examined. As a result of the analyzes made, it was determined that there was a correlation between the units in question; According to the unit root test results, it was determined that the series were stationary in all other variables, except for the labor force and GDP variables, and it was detected that the labor force and GDP variables were stationary at the first differences. As a result of the cointegration and causality analyzes conducted in the study, it was found that there was a cointegration relationship between the variables; there is also a causal relationship from health expenditures to GDP; It was concluded that there is no causality relationship from education expenditures to GDP.

Key Words: Internal Growth Theory, Health Expenditure, Education Expenditure, GDP, Cointegration Test

EXTENDED ABSTRACT

Research Problem: The economic growth and development problems of countries are critical issues discussed by economists today. Although many solution proposals and theories have been put forward, a common decision has yet to be taken on this issue today. Another problem is how the countries' income as a result of growth is distributed among the society. For this reason, more than one theory has been put forward on growth and development issues in the literature. One of these theories, the Intrinsic Growth Theory, is divided into five: Romer Model, AK Model, Barro Model, Lucas Model and R&D Model. In the study, detailed information has been given about these five models, the Internal Growth Theory, and the applied studies in the literature on growth theories are summarized in tabular form.

As a result of globalization, rapid advances have occurred in technology and communication. As a result of these rapid changes, a positive or negative development in any country affects all countries worldwide. On the other hand, R&D, which companies and countries did not invest in in the past, has become an important expenditure item that is given more importance and invested in today.

The study aims to determine the effect of education and health expenditures on growth in Turkey and OECD countries. In this context, the data of OECD countries were used in the analysis to be made in the study. The data on GDP per capita, expenditure on health per capita, total workforce and capital formation were downloaded from the world bank database. Within the analysis's scope, cross-section dependency LM analysis was performed. Then, the causality relationship between the series was tested by performing a unit root test and cointegration analysis.

Research Question: This study seeks answers to the following questions: (i) Have health and education expenditures in OECD countries, of which Turkey is a founding member, had an impact on economic growth? (ii) According to theory, what has been the relationship between health and education expenditures and growth? In this context, it is aimed to

contribute to the literature by seeking answers to these questions with the help of applied analysis and theory.

Literature review: In the study, applied studies explaining the effects of Intrinsic Growth Theories within the scope of growth are summarized in tabular form. In this context, Demir et al. (2006) analyzed their study's data from 1970-2001. According to the study results, there was a positive relationship between labour and capital and GNP, while a negative relationship was found between education and capital and foreign trade. In another study by Yetkiner (2006), it is aimed to determine the relationship between health expenditure and economic growth. As a result of the study, besides the externality effect of health expenditure, it was seen that there is a relationship between health expenditure and economic growth. An up-to-date study compared to other studies was conducted by Albayrak (2021) to analyze the short- and long-term effects between health expenditures and economic growth using data between 1988-2017. The research findings showed that the effect between health expenditures and economic growth in the short and long term is positive, but the effect level is small. In the applied studies in the literature, a positive relationship has been determined between economic growth and health and education expenditures in general. In this context, the study aims to contribute to the literature through the analysis made using current data.

Results: As a result of the competition between the companies in the countries, both with each other and with the companies in other countries, innovations in their technologies and changes in their economic structures have occurred. This situation enabled companies to use new technologies in production to compete with Multinational Companies (MNCs), enabling them to produce quality goods cheaply. The most important point to be considered here is human capital, that is, labour. Countries can be successful in production as much as the physical and human resources they have and the budgets they allocate for R&D investments, they can reach their development policy goals, and their human resources become more qualified. Countries with human resources can produce more cost-effectively and cheaply. Today, human resources have become more important in terms of competitiveness. Firms need a qualified workforce to produce better and higher quality than their competitors. In fact, it is necessary to invest in human resources, which are the concubines of development, to meet this qualified workforce.

Within the scope of the analysis made in the study, it was found that there is a correlation between health and education expenditures and GDP variables. The analysis of the causality relationship between the series was also examined with the unit root and cointegration test. According to the unit root test results, it was seen that the labour force and GDP series were stationary in the first differences and all other variables were stationary. According to the cointegration test, a relationship was determined between the variables. Although there was a causal relationship between health expenditures and GDP, no causality relationship was found between education expenditures and GDP.

1. GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma sorunu literatürde sürekli olarak tartışılabilen, çözüm metotları geliştirilmeye çalışılan ve halen güncelliğini koruyan bir konudur. Bu hususta pek çok çözüm yolları önerilmesine rağmen üzerinde karar kılınmış ortak bir yöntem tespit edilememiştir. Öte yandan ülkelerin gelişmişlik göstergesinin, ekonomik büyüme değişkenleriyle mi yoksa kalkınma göstergeleriyle mi belirleneceği sorunsalı, politika yapıcılar tarafından tartışılmaya devam etmektedir. Ülkelerin büyümesi sonucunda oluşan gelirin, toplumun her kesimine orantılı bir biçimde dağıtılması sorunu da tartışılabilen bir başka sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan ülkelerin iktisadi olarak büyüme sorunsalı da tarih boyunca çokça tartışılan meselelerden biri olarak görülmektedir. Özellikle bu konu üzerinde tarihsel süreç içerisinde pek çok büyüme teorisi ortaya atılmıştır.

Küreselleşme ve her alanda etkisi hissedilen teknolojik gelişmelerin iletişim alanında da etkili olmasıyla beraber, bilginin dünyada çok hızlı bir biçimde dolaştığı görülmektedir. Artık ülkeler arasında çok hızlı bir bilgi enformasyon sürecine girilmiştir. Nitekim üretim alanında gerçekleşen inovatif herhangi bir gelişmeden ülkelerin tamamında- en küçük aktöründen en güçlü kesimine kadar - tüm toplum etkilenmektedir. Geçmiş dönemde firmaların angarya olarak görüp lüks saydığı Ar-Ge harcamaları, günümüzde çok önemli bir konu olarak görülmektedir. Ülkeler, özellikle stratejik konumda olan teknolojik yeniliklere ilişkin alanlarda üretim yapmaya çalışmaktadır. Zira bu alanlarda genellikle katma değeri yüksek olan mal ve hizmetin üretilmesi söz konusudur.

Ülkeler sahip oldukları tüm üretim faktörlerini en üst seviyede kullanarak üretime geçmeyi hedeflemektedir. Fakat bunu ölçek ekonomisi kapsamında, sahaya daha az girdiyle ve optimal seviyede gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu da ancak teknolojik gelişmelerin yakından takip edilebilmesiyle mümkündür. Nitekim günümüz dünya piyasasında ticarete egemen olan ülkelerin aynı zamanda üretim teknolojilerini bakımında da ileri seviyede olduğu görülmektedir.

Çalışmada ilk olarak içsel büyüme teorilerinden bahsedilecek; daha sonra içsel büyüme teorileriyle alakalı yapılan uygulamalı çalışmalar derlenerek özetlenecektir. Eğitim ve sağlık harcamaları bir ülkenin kalkınmışlığını gösteren en önemli kriterlerdendir. Bu kapsamda, sağlık ve eğitim harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişki tespit edilecek; elde edilen veriler ışığında birtakım politika önerilerinde bulunulacaktır.

2. İÇSEL BÜYÜME TEORİSİ

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle 1980'li yıllara kadar geçen süreçte egemen olan yaklaşım Neoklasik İktisat Okulu'ydü. Neoklasik yaklaşım, dengeli büyümeyi bıçak sırtı şartlarına dayandırmakla birlikte durgun durum koşulu ve büyümeleri dışsal değişkenlere dayandırmıştır¹. Bu dönemde büyümede teknolojik gelişmelerin etkisine yeterince değinilmemiş ve temel unsur olarak yatırımlar gösterilmiştir.

Ekonominin büyümesini çeşitli değişkenlere bağlayan birçok teori bulunmaktadır. Ancak 1986'da Romer, büyümenin asıl kaynağının teknolojik gelişmeler olduğunu ve bunun etkin biçimde gerçekleşmesinde beşeri kaynakların önemli bir aktör olduğunu savunmaktadır. Öte taraftan Romer, içsel kabul ettiği teknolojik yenilikleri, piyasadaki aktör firmaların, tüketicilerin karını ve faydasını maksimum etme mücadelesinde ve yeniliklere ayak uydurma noktasında önemli bir işleve sahip olduğunu ileri sürmektedir².

Neoklasiklerin aksine Romer, üretim aşamasında gerekli olan bilgilere firmaların tesadüfen erişmediğini savunmaktadır. Bu noktada araştırma merkezleri ve üniversiteler inovatif mal ve hizmet geliştirip bunları patent vb. araçlarla tescillendirip, diğer kurum ve kuruluşlara bu bilgileri satıp kar elde etmektedir³.

Teknolojik gelişmeler, icat etme ve taklit etme olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Nitekim önce gelişmiş ülkeler tarafından üretim alanında icat olunan teknolojiler yenilikler; sonraları daha düşük teknolojiye sahip az gelişmiş ülkeler tarafından taklit edilerek üretim alanında kullanılmaya başlanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde emeğin maliyeti gelişmiş ülkelere nazaran daha az olmasından dolayı teknolojik yenilikler, daha ucuza mal edilebilmektedir. Bu durum da teknolojik yeniliği ortaya koyan firmanın, imal etmekten vazgeçmesine ve mal ve hizmeti az gelişmiş ülkeden satın almasına sebep olmaktadır.

İçsel Büyüme Teorisi, ekonomilerdeki uzun vadede meydana gelen büyümelerin sebebini sadece sermayede yaşanan artışa bağlanmaması gerektiğini savunmaktadır. Özellikle bu teori, daha önceki yaklaşımlarda göz ardı edilen üretim alanındaki bilgi seviyeleri ve Ar-Ge faaliyetlerini; nitelikli işgücünü temsil eden

---

¹ Yalçın, Acar, *İktisadi Büyüme ve Büyüme Teorileri*, 5. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa, 2008, 125.

² P. M., Romer, "Increasing Returns And Long-Run Growth", *Journal Of Political Economy*, 94(5), 1986, pp. 1002-1037; Pınar, Yardımcı, "İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri", *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:10, Yıl: 9, Haziran 2006b, s. 99.

³Murat Yayınları, *İktisadi Büyüme*, 69. <https://muratyayinlari.com/storage/catalogs/0761325001520842884.pdf> (E.T.: 29.08.2022).

insan sermayesini; teknolojide yaşanan yeniliklerini; ölçeklerde ve üretimde gerçekleşen uzmanlaşmaları büyümeyi etkileyen faktörler olarak açıklamaktadır⁴.

Bu yaklaşım her ne kadar Neoklasik yaklaşımının devamı gibi görünse de iki yaklaşım arasında temel farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların başında İçsel Büyüme Teorisi'nin teknolojik gelişmeleri büyümede içsel bir faktör olarak görmesi gelmektedir. Bu teoriyi diğerinden ayıran bir diğer farklılık ise uzun vadede gerçekleşen ekonomik büyümeleri fiziki ekonominin yanı sıra insan sermayesinin de gelişmesine bağlamasıdır⁵.

İçsel Büyüme Teorisi, beşe ayrılmaktadır. Bunlar⁶: AK modeli (Firmaların sabit getirilerle büyümesini içselleştireceğini savunmaktadır), Romer Modeli (Büyümeyi üretim alanında yaşanan bilgi birikimine bağlamaktadır), Barro modeli (Kamusal harcamaların etkisini incelemektedir), Lucas modeli (İnsan sermayesi önem kazanmaktadır), Ar-Ge modeli (Üretimdeki yenilikleri simgelemektedir)' dir.

3. AK MODELİ

AK Modeli, sermayenin teknolojinin gelişmesine bağlı olarak artmasına dayanmaktadır. Bu modelde azalan verimler yasası geçerli olmadığından sermayenin azalmayacağı varsayılmaktadır. Sermaye arttıkça yatırımların ve iktisadi açıdan ülke ekonomisinin genişlemesine sebep olacağını ileri sürülmektedir⁷.

İçsel Büyüme Teorisi, üretim fonksiyonu olarak aşağıdaki şekilde formülize edilmektedir⁸:

$$Y = AK$$

Y: Üretilen üretim miktarı

A: Teknolojik gelişmeler

K: Sermaye miktarı

Modelde ekonomide herhangi bir teknolojik ilerlemelerin yaşanmamasına rağmen büyümenin devam edeceğini ileri sürülmektedir. Zira tasarruf miktarındaki artış, nüfus oranında meydana gelen artıştan daha fazla olduğu için devletlerin ülke içindeki tasarruf miktarlarının artmasına yönelik teşvik edici faaliyetleri, ekonominin daha fazla büyümesine neden olmaktadır⁹.

⁴ Saba, Yağcı, "İktisadi Büyüme Teorileri: 1980 Sonrası Türkiye'de Makroekonomik Değişkenlerin İktisadi Büyüme Etkisi", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016), ss. 46-47.

⁵ Sami, Taban/ Muhsin, Kar, "Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi, 1969-2001", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 2006, ss. 161-162.

⁶ Adem, Üzümcü, *İktisadi Büyüme: Teori, Model ve Türkiye Üzerine Gözlemler*, Beta Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 243-245.

⁷ Ömer, Yılmaz/Merter, Akıncı, *İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2012, s. 84.

⁸ Yardımcı, 2006b, s. 101.

⁹ Sami, Taban, *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2008, s. 49.

4. ROMER MODELİ

Romer, ülkelerde yaşanan iktisadi büyümenin temelini teknolojik gelişmelere bağlamaktadır. Nitekim ekonomide uzun vadede fiziki ve beşeri kaynaklar arttıkça sermaye ve yatırım miktarları da yükselmektedir. Romer, ülkeler arasında yakınsamanın olmadığını ileri sürerek kişisel sermaye yerine toplam sermaye miktarını baz almaktadır¹⁰.

1962 yılında Arrow, üretim alanında yaşanan deneyimin artmasına bağlı olarak maliyetlerin azalacağı, kalitenin ve üretimin artacağı anlayışına dayanan “yaparak öğrenme” modelini geliştirerek bunu Ar-Ge’ye bağlamıştır. Üretilen malların yeni tekniklerle daha farklı versiyonlarının ekonomiyi daha fazla ilerleteceğini savunan Arrow, ülkelerin ekonomilerini geliştirmek amacıyla daha fazla bilgiye ulaşma yarışına girdiğini belirtmektedir¹¹.

Sonraki yıllarda (1991) A. Young tarafından “yaparak öğrenme” modeli geliştirilmiştir. Diğer şeyler sabitken bir ülkede vasıflı emek arzı yüksekse yaparak öğrenme seviyelerinin yüksek olması ve teknolojik yeniliklerin daha fazla takip edilmesi söz konusu olacaktır. Modelde savunulan varsayımlar aşağıda maddeler halinde verilmiştir¹²:

- Üretilen malın niteliğine göre gelişmiş ülkeler, gelişmemiş ülkelere göre daha kaliteli mallar üretmektedir.
- Gelişmiş ülkelerde emeğin geliri daha fazla olmasından dolayı gelişmemiş ülkelere göre daha fazla mal talebi bulunmaktadır.
- Ülkeler arasında serbest ticaretin egemen olmasıyla gelişmiş ülkelerde yaparak öğrenmeye daha elverişli olan mal gruplarına ağırlık vermesi büyüme oranlarının otarşi olmasından (üretiminin kendi ihtiyacı kadar gerçekleştirmesi) dolayı daha fazla gerçekleşecektir.
- Aynı şekilde gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler kaynaklarını, yaparak öğrenme potansiyeline sahip olmayan sektöre yönelteceğinden otarşi olmalarından dolayı iktisadi açıdan daha az büyüyecektir.

---

¹⁰ Romer, 1986, p. 1003: İlker, Parasız, *Ekonomik Büyüme Teorileri*, 3. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2008, s. 193.

¹¹P. M., Romer, “Growth Based On Increasing Returns Due To Specialization”, *The American Economic Review*, 77 (2), 1987, p. 56; <https://akademik.ahievran.edu.tr/kullanici dosyalar/files/b%C3%B6l%C3%BCm%206%20i%C3%A7sel%20b%C3%BCy%C3%BCme%20modelleri-2.pptx> (E.T.: 04.09.2022).

¹² M. Tuba, Türker, “İçsel Büyüme Teorilerinde İçsel Büyümenin Kaynağı ve Uluslararası Ticaret Olgusuyla İlişkisi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 25, Aralık 2009, s. 90.

Young, özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaparak öğrenme potansiyelinin yüksek olduğu alanlarda hükümetin teşvik edici araçları kullanarak iktisadi kalkınmalarını gerçekleştireceğini belirtmiştir.

5. BARRO MODELİ

1990'lı yıllarda Robert J. Barro, çalışmasında iktisadi anlamda ülke ekonomisinin gelişmesi için kamusal yatırımların daha verimli alanlara yönlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu dönemde devletin üstlendiği görevler tartışılmış, devletin görev tanımlarında çeşitli değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu model verimli kamu yatırımlarının milli gelirdeki payının artmasıyla ülke ekonomisinin gelişeceğini ileri sürmektedir¹³. Üretim fonksiyonuna kamusal harcamaları da dâhil eden Barro Modeli'ne göre üretim fonksiyonu aşağıdaki şekildedir¹⁴:

$$Y = f(k, g) = Ak^{1-\alpha}g^\alpha$$

Y=üretim miktarı

A=teknolojik gelişme

K=fiziki ve beşeri kaynak miktarı

G= kamu harcaması

Kamu harcamalarının artması toplanan vergi ihtiyacının artmasına neden olacağından ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Ancak yapılan kamusal harcamalar, verimli alanlara yönlendirilirse elde edilen çıktı pozitif olacaktır ve ülkeyi iktisadi olarak olumlu yönde etkileyeceğini ileri sürmektedir. Kamu yatırımlarının belli bir süresi olması gerektiğini ifade eden Barro, yatırımların sürekli yapılması durumunda ise ekonomik büyümenin negatif olarak etkileneceğini savunmaktadır¹⁵.

6. LUCAS MODELİ

1988 yılında Robert E. Lucas tarafından ileri sürülen teori, uzun vadede ülke ekonomisinin gelişmesinde en temel faktörün insan sermayesi kaynakları olduğunu ileri sürmektedir. Modelde emek ile sermaye miktarı arasında bir ilişki kurulmuştur. Model, uluslararası ticaretin olmadığı bir ekonomide insan sermayesinin niteliğini; emek ve fiziki sermaye miktarınınsa verimliliğini artırdığını ileri sürmektedir¹⁶. Fiziki sermayedeki artış ile insan sermayesindeki artış aynı şekilde

¹³ R. J., Barro, "Government Spending, Interest Rates, Prices, And Budget Deficits in The United Kingdom, 1701–1918", *Journal Of Monetary Economics*, 20 (2), 1987, p. 222; Ömer Faruk, Altunç, "Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye'ye İlişkin Ampirik Kanıtlar", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2, 2011, s. 146.

¹⁴ Yağcı, 2016, s. 55.

¹⁵ Fulya, Şen, "Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği", (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007), s. 39.

¹⁶ R. E., Lucas, "On The Mechanics Of Economic Development", *Journal Of Monetary Economics*, 22 (1), 1988, p. 6; Nihal Y., Ercan, "İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış", *Planlama Dergisi*, S. Özel Sayı, 2002, s. 132.

gerçekleşmemektedir. İnsan sermayesindeki artış, azalan verimler yasaının geçerli olmadığını göstermektedir. İnsan sermayesinin niteliğinin artması için harcanan süre arttıkça iktisadi büyüme de aynı oranda gerçekleşmektedir¹⁷.

Modelde uzun vadede ülkenin iktisadi olarak sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirebilmesi için insan sermayesinin sınırsız biçimde artırılması gerektiği savunulmaktadır. İnsan sermayesinin niteliği ne derece artırılırsa, insan sermayesi o derece artacak; bu durum gelecek kuşakların bundan olumlu yönde etkilenecek kabiliyetlerini geliştirecektir¹⁸.

7. AR-GE MODELİ

Ar-Ge yaklaşımını dikey açıdan değerlendiren düşünürler Grossman-Helpman ile Aghion-Howitt'tir. Grossman-Helpman, 1989'da çıkarmış oldukları çalışmalarında, aksak rekabet koşullarının geçerli olduğu bir ekonomik yapıda, iktisadi büyümenin temelini bilinçli teknolojik gelişmelerin meydana getirdiğini ileri sürmektedir. Dikey olarak yapılan yeni ürünlerin geliştirilmesiyle iktisadi büyümenin içselleştirileceği savunulmaktadır¹⁹.

Bu modelde, piyasada pek çok ülkenin var olduğu varsayımı altında dengenin dinamik biçimde değişken olduğunu ileri sürülmektedir. Ekonomik olarak piyasa, alışılmış ürünler üreten kesim; Ar-Ge'ye bağlı olarak üretimi gerçekleştiren sanayi sektörü ve yeni ürünler geliştiren Ar-Ge firmaları olmak üzere üç gruba ayırmıştır.

Teknolojik gelişmelerde ilerleme gösteremeyen az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerden yüksek maliyetlerle Ar-Ge'ye yönelik bilgi ve teknolojileri kendi ülkelerine getirme yarışına girmektedir. Bu durum, az gelişmiş ülkelerin teknolojik yenilikler bakımından ileri konumda olan Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ)'in kendi ülkelerine yatırım yapmaları için çeşitli teşvik ve muafiyetler tanımalarına neden olmaktadır.

Aghion-Howitt Modeli'nde ise Schumpeterian yaratıcı yıkım düşüncesini benimsenmiştir. Bu düşünce, üretim alanında ortaya konan her bir yenilikçi ürünün, eski ürünün ortadan kalkmasına yol açan bir süreci de ifade eden kapitalist bir sistemi başlattığını ileri sürmektedir. Her bir yenilikçi hareket eski teknolojinin hakim olduğu tekellerin piyasasının yıkımına neden olmaktadır²⁰. Ayrıca her bir yenilik hareketi de tekellerin piyasada daha fazla kar elde etmeyi amaçlamaktadır.

---

¹⁷ Murat C., Genç/Mustafa K., Değer/Metin, Berber, "Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Analizi", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, C: 5, S: 1, 2010, s. 31.

¹⁸ Taban, 2008, s. 58; Üzümcü, 2012, s. 258.

¹⁹ Gene M., Grossman/Elhanan, Helpman, "Product Development and International Trade", *National Bureau of Economic Research*, 1988, s. 1263.

²⁰ Yardımcı, 2006b, s. 103.

Mevcut teknolojiyle hareket eden üretim tesislerinin yeni teknolojik hareketlere uyum sağlayamaması tesisi olumsuz yönde etkileyecektir. Ancak burada her firma bireysel olarak teknolojik yenilikleri kullanmak suretiyle yeni ürünler üretme gayreti içerisinde girecektir. Başarılı ürün geliştiren bir firma, bir sonraki ürün geliştirilinceye kadar geçen zamanda tekeli patent hakkına sahip olacaktır. Bu da firmalar arasında tekeli patent alma yarışı hızlandıracaktır.

8. LİTERATÜR TARAMASI

İçsel büyüme teorilerinin büyüme üzerine olan uygulamalı çalışmaları aşağıda, tablo halinde verilmiştir. Tabloda yazarın soyadı, çalışmasının yapıldığı tarih, yapılan çalışmada baz alınan yıllara, çalışmanın amacına ve elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Tablodan sonra genel bir değerlendirmeye yer verilecektir.

Tablo 1: Literatür Özeti

Yazar	Yıl	Baz Alınan Yıllar	Çalışmanın Amacı	Sonuç
Arslanoğlu	1994	-	Ar-Ge ile büyüme ilişkisini inceleyen ampirik çalışmaları incelemektir.	Ekonominin büyümesi için Ar-Ge harcamalarının daha fazla olması gerektiği sonucuna varılmıştır.
Dulupçu	1997	-	20. yy.'da neo-klasik büyüme teorisine hâkim olan paradigmalarda hakkında bilgi verilmesi hedeflenmiştir.	Bu dönemde neo-klasik büyüme teorisi olarak 1986 yılında Romer tarafından ortaya atılan İçsel Büyüme Teorisi'nin çıktığı belirtilmiştir.
Kibritçiöglü	1998	-	Büyüme teorilerinin incelenmesi söz konusudur.	İçsel büyüme teorisinde uzun vadede etkisi görülen fiziki ve beşeri kaynaklar, emek, doğal kaynaklar, teknolojik gelişmeler ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir.
Demir	2002	-	Neo-klasik durgun büyüme modeliyle içsel büyüme modelinin karşılaştırılması amaçlanmıştır.	İçsel büyüme teorisinde neo-klasiklerin dışsal olarak kabul ettikleri Ar-Ge faaliyetleri, eğitim, inovatif gelişmeler, yabancı yatırımlar, üni-sanayi işbirliği ve patentlere önem vermiştir.
Demir/ Kutlar/ Üzümcü Kaya K.	2005	1950-2001	Büyüme bağlamında dış ticaretle insan sermayesi arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.	Büyüme ve dış ticaret hacminde bulunan iki gecikmeli değer arasında olumlu ilişki tespit edilmiştir.
	2005	-	Ekonomik büyüme modelleriyle içsel büyüme modelindeki insan sermayesi arasındaki ilişkiyi tespit etmektedir.	İçsel büyüme teorilerinde teknolojik gelişmelerin, uzun vadede ekonominin büyümesini pozitif olarak etkileyeceği belirtilmiştir.
Çınko	2006	Literatür Taraması	İçsel büyüme literatüründe bulunan modeller hakkında genel değerlendirme yapmaktır.	İnsan sermayesi ve teknolojik gelişmelerin ekonominin büyümesinde etkili olduğunu belirtmektedir.
Demir/ Üzümcü/ Duran	2006	1970-2001	Bilgi, beşeri kaynaklar ve teknolojik yeniliklerin; eğitim, Ar-Ge, üni-sanayi ortaklığı, "yaparak öğrenerek" diğer firmalara bilgi aktarımının gerçekleştirilmesinin üretim aşamalarında içselleştirilmeye nasıl katkıda bulunduğu ortaya konulmasıdır.	Emek ve sermaye unsurlarıyla GSMH arasında pozitif ilişki tespit edilirken; eğitim, sermaye miktarıyla dış ticaret miktarı arasında negatif ilişki tespit edilmiştir.
Taban/Kar	2006	1970-2001	İnsan sermayesiyle ekonomik büyüme arasında nedensel bağının olup olmaması incelenmiştir.	Ekonomik büyümede yaşanan olumlu gelişme insan sermayesini etkilemesinin yanı sıra insan sermayesi göstergelerinin ekonomik büyümeyle ilişkili olduğu belirtilmiştir.

Yardımcı	2006a	1975-2003	Türkiye ekonomisi üzerine içsel büyüme teorilerine ilişkin uygulamalı çalışmaları analiz ederek durum değerlendirmesi yapılmaktadır.	Ülkemizdeki ekonomik gelişmelerin makroekonomik koşullarının oluşmamasından ötürü içsel büyüme teorilerinden ayrıştığı belirtilmiştir.
Yardımcı	2006b	1963-2002	Fiziksel ve beşeri kaynakların dış ticareti nasıl etkilediğinin tespit edilmesidir.	Ele alınan değişkenler ile büyüme arasında uzun vadede ilişki bulunduğu, beşeri kaynaklar fizikselden daha fazla büyümeyi etkilediği, Reel GSYİH ile insan sermayesi arasında çift yönlü ilişki bulunduğu belirtilmiştir.
Yetkiner	2006	-	Sağlık harcamasıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi belirlemektir.	Sağlığın dışsallık etkisine ilaveten ekonomik büyüme ile de arasında bir ilişki bulunduğu belirtilmektedir.
Gökçe	2007	1970-2005	Enerji tüketimiyle ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir.	Sanayi sektöründeki enerji ile emek ve sermaye arasında güçlü ilişki tespit edilmiştir.
Ay ve Yardımcı	2008	1950-2000	Türkiye'deki fiziksel ve beşeri kaynaklarla büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek.	Uzun vadede büyümeyle fiziksel ve beşeri kaynaklar arasında olumlu ilişki olduğu saptanmıştır.
Türker	2009	-	İçsel büyüme teorisinin kaynakları belirterek ekonomik büyüme ve dışa açıklık arasındaki ilişkiyi saptamaktır.	Ülkelerdeki dışa açıklık; teknolojik gelişmeleri, bilgi artırımını ve insan sermayesi miktarının artmasını olumlu yön de etkilemekte olduğu; ayrıca rekabet seviyelerinin yükselmesine ve bunun doğal sonucu olarak ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir.
Bilen	2010	1996-2005	Ar-Ge faaliyetleriyle büyüme arasında nedensel bağının olup olmaması tespit edilmesi amaçlanmıştır.	Ar-Ge' ye yönelik harcamalar ve personel sayısı ile ekonomik büyüme arasında olumlu ilişki bulunmaktadır. Ayrıca çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır.
Yağcı	2016	1974-2014	Türkiye'de elde edilen makroekonomik değişkenlerle, iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir.	Ele alınan makroekonomik değişkenlerle ekonomik büyüme arasında pozitif etki belirlenmiştir.
Albayrak	2021	1988-2017	Sağlık harcamalarıyla ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun vadede yaşanan ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır.	Ekonomik büyümeyle sağlık harcamaları arasında kısa ve uzun vadede pozitif etki bulunmakla birlikte etki düzeyi küçük seviyededir.

Kaynak: Yazarlar tarafından derlenmiştir.

Yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında, ekonomik büyümeyle içsel büyüme teorisinin alt değişkenleri arasında olumlu ilişkinin olduğu; ayrıca değişkenler arasında iki taraflı nedensellik bağının bulunduğu belirlenmiştir. Çalışmada güncel veriler elde edilerek analiz yapılması, teorisinin günümüzdeki uygulanabilirliği açısından önem arz etmektedir.

9. KULLANILAN VERİ VE METODOLOJİYE İLİŞKİN AÇIKLAMA

Makale çalışmasında, sağlık ve eğitim harcamalarının ekonomik büyümeye ilişkin etkisinin Türkiye ve seçilmiş OECD ülkeleri arasında panel veri yöntemiyle analiz edilmesi amaçlanmaktadır. OECD ülkelerinden 11 ülkenin verilerinde eksiklik olduğundan analize dahil edilmemiştir. Analizde kullanılan veri seti, 2000-2021 dönemi yıllık verilerden oluşmaktadır. Eğitim ve sağlık harcamaların temel bileşenleri emek ve sermaye olmasından dolayı çalışma kapsamında analize dahil

edilmiştir. Tablo 2’ de analiz kapsamında kullanılan değişkenler ve kısaltmaları verilmiştir.

Tablo 2: Analiz Kapsamında Kullanılan Değişken ve Kısaltmaları

Değişken	Veri	Kısaltma
Ekonomik Büyümeye İlişkin Veri	Kişi Başına GSYİH	Y
Sağlık Alanına İlişkin Harcama	Kişi Başı Sağlık Alanına İlişkin Harcama	H
Eğitim Harcaması	Mevcut Eğitim Harcaması	E
Emek	Toplam İş Gücü	L
Sermaye	Sermaye Oluşumu	K

Kişi başı GSYİH (Y), kişi başı sağlık alanına ilişkin harcaması (H), mevcut eğitim harcaması (E), toplam işgücü (L) ve sermaye oluşumu (K) verileri Dünya Bankası’ndan elde edilmiştir. Y, H, E ve K’yi simgeleyen değerler milyon dolar iken L değeri ise kişi cinsindedir. Veriler Türkiye ile 26 ülke ve zaman aralığı olarak 2000-2021 yıllarına ait yıllık veri yer almaktadır.

Elde edilen verilerle sağlık ve eğitim harcamalarının büyüme üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla literatürde yapılan uygulamalı çalışmalardan yola çıkarak bir model geliştirilmiştir. Çalışma kapsamında yapılacak modele ait fonksiyon ile denklem Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Model

Fonksiyon	$Y = f(H, E, L, K)$
Denklem	$\ln Y = \alpha + \beta_1 \ln H + \beta_2 \ln E + \beta_3 \ln L + \beta_4 \ln K + \epsilon$

Hata teriminde birimler arası korelasyon varsa birinci kuşak eş bütünleşme testleri ve tahmin yöntemleri bu korelasyonu dikkate almadıkları için zayıf kalmakta; bu nedenle yapılacak eşbütünleşme analizinde hangi tür testlerin ve tahmin yöntemlerinin tercih edileceğinin belirlenmesi aşamasında öncelikle birimler arası korelasyonun test edilmesi gerekmektedir.

Makalede birimler arası korelasyon testleri 1980’li yıllarda Breusch Pagan tarafından çıkarılan LM testi ve 2004’te Pesaran’ın yapmış olduğu CD testi ile analiz edilmiştir^{21,22}. Çalışmada LM testi sonuçları Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Yatay Kesit Bağımlılık LM Testi

LM Testi	Olasılık
2764	0.0000

Tablo 4’te LM testinin istatistik ve olasılık değerleri yer almaktadır. Test sonuçlarına göre h_0 hipotezi reddedilmiş, birimler arası korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 5’te CD testi sonuçları yer almaktadır.

²¹T. S., Breusch, & A. R., Pagan, “The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics”, *The Review of Economic Studies*, 47(1), 1980, p. 240.

²² M., Pesaran, “General Diagnostic Test For Cross Sectional Independence in Panel”, *Journal of Econometrics*, 68(1), 2004, p. 85.

Tablo 5: Yatay Kesit Bağımlılık

Değişkenler	CD Testi	Olasılık
lnY	76.08	0.000
lnH	77.14	0.000
lnE	-0.65	0.518
lnL	43.40	0.000
lnK	36.60	0.000

Tablo 5'te, çalışmada kullanılan değişkenlerin yatay kesit bağımlılığının sınıandığı CD testlerinin istatistik ve olasılık değerleri verilmiştir. Sonuçlara göre olasılık değerlerinin sadece eğitim değişkeninde 0.05'ten büyük olduğu diğer değişkenlerde 0.05 anlamlılık düzeyinde küçük olduğu görülmektedir. Bu değişkenler arasında h_0 hipotezi reddedilerek birimler arasında korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Değişkenler arasında korelasyon olduğu sonucundan yola çıkarak panel birim kök testlerinden, Levin, Lin ve Chu' nun 2002' de kullandığı LLC²³; Im, Pesaran ve Shin' in 2003' de belirlediği IPS²⁴; Fisher tipi Augmented Dickey Fuller ADF²⁵ ve Fisher tipi Phillips-Perron PP²⁶ testleri uygulanmıştır. Bahsi geçen testler ile serilerin durağan olup olmadığı (birim köke sahip olup olmadığı) sınıanmaktadır. Çalışmada kullanılan panel birim kök testlerine ait sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Birim Kök Analizine İlişkin Sonuçları

Değişkenler		LLC(Levin, Lin ve Chu)	IPS (Im, Pesaran ve Shin)	ADF (Augmented Dickey Fuller)	PP (Phillips-Perron)
lnY	İstatistik	-4.2132	-0.7577	56.2783	68.2783
	Olasılık	0.0000	0.2243	0.0915	0.0915
lnH	İstatistik	-6.0677	-2.9724	98.7429	72.0963
	Olasılık	0.0000	0.0015	0.0002	0.0505
lnE	İstatistik	-4.4203	-4.5571	76.1241	158.2483
	Olasılık	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
lnL	İstatistik	-3.6999	1.5612	61.4808	34.8597
	Olasılık	0.0001	0.9408	0.2259	0.9800
lnK	İstatistik	-5.2062	-4.9533	84.3249	142.2407
	Olasılık	0.0000	0.0000	0.0052	0.0000

Tablo 6'da birim kök testlerine ait istatistiğe ve olasılık değerlerine ait veriler yer almaktadır. Değişkenlerin düzey değişkelerine ait analiz sonuçlarına göre L (iş gücü) ve Y (GSYİH) değişkenleri hariç diğer bütün değişkenlerde birimlerin birim

²³ A., Levin/ C. F., Lin/ C. S. J., Chu, "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties". *Journal of Econometrics*, 108(1), 2002, p. 4.

²⁴K. S., Im/ M. H., Pesaran/Y., Shin, "Testing For Unit Roots in Heterogeneous Panels" *Journal of Econometrics*, 115(1), 2003, p. 56.

²⁵D. A., Dickey/ W. A., Fuller, "Distribution Of The Estimators For Autoregressive Time Series With a Unit Root", *Journal Of The American Statistical Association*, 74(366a), 1977, p. 428.

²⁶P., Perron, "Testing For A Unit Root In A Time Series With A Changing Mean", *Journal of Business & Economic Statistics*, 8 (2), 1990, p. 155.

kök içerdiğini öne süren h_0 hipotezi %5 önem düzeyinde reddedilmekte ve serilerin durağan olduğu görülmektedir. lnY ve lnL değişkenlerinin ise birinci farklarda durağan oldukları %5 önem düzeyinde tespit edilmiştir.

Makalede değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi Westerlund (2007) panel eşbütünleşme analiziyle incelenmiştir²⁷. Analizi sonucunda değişkenler arasındaki eşbütünleşme varlığını sınamak için, hata düzeltme modeli temelli 4 adet panel eşbütünleşme testi önerilmiştir. Testlerin temelinde her birimin kendi hata düzeltmesine sahip olup olmadığına karar verilmesi yoluyla eşbütünleşme varlığının sınanması söz konusudur. Böylece “hata düzeltme bulunmamaktadır” temel hipotez reddedildiğinde “eşbütünleşme yoktur” hipotezinin de reddedilmiş bulunmaktadır. Tablo 7’ de eşbütünleşme analizine ait sonuçlar verilmiştir.

Tablo 7: Eşbütünleşme Analizine İlişkin Sonuçlar

İstatistik Veriler	Z İstatistiği	Olasılık Değeri
Gt	-31.086	0.000
Ga	1.699	0.050
Pt	-19.153	0.000
Pa	-1.049	0.020

Tablo 7’de eşbütünleşme testinin Gt, Ga, Pt, Pa test istatistiklerine ait Z ve olasılık değerleri verilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde Gt Ga, Pt, Pa istatistiklerine göre h_0 hipotezi reddedilmektedir, bu sebeple değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada analiz edilen modele ait Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik analiz sonuçları Tablo 8’de yer almaktadır²⁸. Dumitrescu ve Hurlin (2012), Granger nedensellik testini heterojen paneller için genişletmişlerdir.

Tablo 8: Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Zbar İstatistik	Zbar Olasılık	Zbar Tilde İstatistik	Zbar Tilde Olasılık
lnH	23.0685	0.0000	17.9577	0.0000
lnE	0.3610	0.7181	-0.1025	0.9184
lnL	1.3822	0.1669	0.7097	0.4779
lnK	3.1641	0.0016	2.1269	0.0334

Tablo 8’de Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik testine göre Zbar istatistik ve olasılık değerleri ile Zbar Tilde istatistik ve olasılık değerleri yer almaktadır. Test sonuçlarına göre lnH ve lnK’dan lnY’ye doğru Granger nedensellik ilişkisi olmadığını ifade hipotezler reddedilmiş ve değişkenler arasında nedensellik ilişkisi

²⁷ J., Westerlund/D. L., Edgerton, “A Panel Bootstrap Cointegration Test”, *Economics Letters*, 97(3), 2007, p. 186.

²⁸ E. I., Dumitrescu/ C., Hurlin, “Testing For Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels”, *Economic Modelling*, 29(4), 2012, p. 1452.

olduğu sonucu elde edilmiştir. $\ln E$ ve $\ln L$ 'den $\ln Y$ 'ye doğru Granger nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkelerin günümüzdeki ekonomik yapıları ve teknolojik gelişmeleri sonucunda tüm firmalar birbirleriyle sıkı bir rekabet ilişkisine girmiş bulunmaktadır. Bu da küçük ölçekli firmaları, ÇUŞ'lerle rekabet etmek zorunda bırakmakla birlikte bu firmaların üretimlerinde teknolojik yenilikleri kullanarak daha kaliteli malı, daha ucuza üretmelerini sağlamaktadır. Burada kilit konumda olan aktör insan sermayesidir. İktisadi kalkınmada insan sermayesi önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüz piyasasında yeteri kadar Ar-Ge'ye bütçe ayıramayan küçük firmaların zarar ettikleri yahut kapandıkları görülmektedir. Bu da ülkelerin kalkınma politikalarına, ulusal firmaların güçlenmelerini sağlayıcı teşvik programlarını eklemeyi gerektirmektedir. Nitekim üretilen malın niteliğine uygun fiziki ve beşeri kaynaklara sahip olan ülkeler, bu yarışta avantajlı bir konuma sahiptir. Özellikle vasıflı beşeri kaynağa sahip olmayan ülkeler, fiziki ve beşeri kaynaklarını daha nitelikli hale getirmek için meslek kursları ve üniversite bölümleri açarak bu eksikliğini gidermeye çalışmaktadır. Bu da iktisadi kalkınmada insan sermayesinin önemini gün geçtikçe artırmaktadır.

Firmaların başarılı üretim gerçekleştirmelerinde insan sermayesi çok önemli işleve sahiptir. Üretimin gerçekleştiği alanda/ülkede emeğin olmaması veya kıt olması durumunda firmalar daha fazla maliyetle ihtiyaçlarını gidermeye çalışmakta ve diğer firmalara göre daha pahalıya mal ve hizmet üretmektedirler. Bu durum da söz konusu şirketlerin üretimi daha ucuza mal eden firmalar karşısında zarar etmesine ve piyasadan silinip gitmesine sebep olmaktadır. Ayrıca bu durum bölgedeki iş bulamayan vasıfsız elemanların diğer yörelere göç etmesi ve bölgeler arasında orantısız kentleşmenin ortaya çıkması sonucunu doğuracaktır. Ülkeler bu problemleri ortadan kaldırmak amacıyla 20. yy'dan itibaren her yörenin fiziki ve beşeri özelliklerini göz önünde bulundurarak kalkınma politikaları yapmaya başlamıştır. Böylece eğer insan sermayesi yetersizliği varsa eğitimler verilerek bölge insanının üretime uygun donanımına sahip olması sağlanacaktır. Günümüzde bu denli önemli hale gelen insan sermayesi çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında 2000-2021 tarihler arasında Türkiye ve 26 OECD ülkesine ilişkin sağlık, eğitim harcamalarıyla GSYİH ait verilere dikkate alınmıştır. Değişkenler arasında ilişki düzeylerine bakılmış; bu kapsamda çeşitli analizler yapılmış ve değişkenler arasında korelasyon ilişkisi bulunmuştur. Birim kök testine göre, işgücü ve GSYİH değişkenleri haricinde diğer değişkenlerin tamamında serilerin durağan olduğu belirlenmiştir. İşgücü ve GSYİH değişkenlerinin ise birinci farklarda durağan olduğu gözlenmektedir. Araştırma kapsamında yapılan eşbütünleşme testinde değişkenler arasında ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Sağlık

harcamalarından GSYİH'ya doğru bir nedensellik ilişkisi bulunurken eğitim harcamalarından GSYİH'ya doğru nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Günümüz koşullarında firmalar arasında rekabetin had safhada olması beşeri kaynakların önemini iyice artırmıştır. Firmalar arasında daha kaliteli malı, daha ucuza üretme anlayışı etkin olmaya başlamıştır. Bu anlayışta özellikle nitelikli işgücü önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir ortamda işgücünün eğitim ve sağlık durumları çok önemlidir. Bunun için öncelikle beşeri kaynakların donanımlı bir şekilde eğitilmesi gerekmektedir. Ayrıca işgücünün bedenen ve ruhen sağlıklı olması da daha etkin ve verimli mal ve hizmetin üretilmesine katkı sunmaktadır. Nitekim devletler gelirlerini artırmak istediğinde sağlıklı ve eğitilmiş bir işgücü oluşturması gerekmektedir. Bundan dolayı işgücünün eğitime ve sağlığına ilişkin kamusal desteklerin firmalara sağlanması, ülke ekonomisini olumlu yönde etkileyeceği ön görülmektedir. İşgücünün gerekli eğitimini veremeyecek firmalara belli bir güce sahip olana dek kamusal desteklerin verilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca bu destekler, ihtiyaç duyulan hizmetin doğrudan devlet tarafından verilmesi şeklinde olursa, alınan desteklerin muvazaalı işleme başka alanlarda kullanılmasını engelleyecektir. Nakdi şekilde yapılan desteklemelerde ise çok sıkı bir denetim mekanizmasının oluşturulması gerekmektedir.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Yazarlık Katkı Beyanı

Çalışmanın tüm aşamaları yazarlar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Serap/Öztürk, İlhan, “Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Araştırma”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 7 (2), 2021, ss. 233-257.
- Altunç, Ömer Faruk, "Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye'ye İlişkin Ampirik Kanıtlar", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2, 2011, ss. 145-157.
- Arslanoğlu, Mehmet, “Solow Büyüme Modelinde ve İçsel büyüme Teorisinde Teknolojik Gelişme”, *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15 (2), 1994, ss. 1-10.
- Ay, Ahmet/Yardımcı, Pınar, “Türkiye’de Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı Ak Tipi İçsel Ekonomik Büyümenin Var Modeli İle Analizi (1950-2000)”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 155, 2008, ss. 39-54.

- R. J., Barro, "Government Spending, Interest Rates, Prices, And Budget Deficits in The United Kingdom, 1701–1918", *Journal Of Monetary Economics*, 20 (2), 1987, pp. 221-247.
- Bilen, İsmail E., Araştırma - Geliştirme (Ar-Ge) ve Ekonomik Büyüme: Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010).
- Breusch, T. S./Pagan, A. R., "The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics", *The Review of Economic Studies*, 47(1), 1980, pp. 239-253.
- Çinko, Levent, "İçsel Büyüme Teorisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Ekonomik ve Mali Gelişme*, Mart 2006, ss. 141-146.
- Demir, Osman, "Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2002, ss. 1-16.
- Demir, Osman/Üzümcü, Adem/Duran, Serap, "İçsel Büyümede İçselleşme Süreçleri: Türkiye Örneği", *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 21, Sayı:1, 2006, ss. 27-46.
- Demir, Osman/Kutlar, Aziz/Üzümcü, Adem, "Dış Ticaret ve Beşeri Sermayenin Büyümedeki Rolü: Türkiye Örneği", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 2005, ss. 180-196.
- Dickey, D. A./Fuller, W. A., "Distribution Of The Estimators For Autoregressive Time Series With a Unit Root", *Journal Of The American Statistical Association*, 74(366a), 1977, pp. 427-431.
- Dulupçu, Murat A., "On Endogenous Growth Theory", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 2, 1997, ss. 69-76.
- Dumitrescu, E. I./Hurlin, C., "Testing For Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels", *Economic Modelling*, 29(4), 2012, pp. 1450-1460.
- Dünya Bankası, 2020, <https://data.worldbank.org/> (E. T.:10.09.2022)
- Ercan, Nihal Y., "İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış", *Planlama Dergisi*, S. Özel Sayı, 2002, ss. 129-138.
- Genç, Murat C./Değer, Mustafa K./Berber, Metin, "Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Analizi", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, C: 5, S: 1, 2010, ss. 29-41.
- Gökçe, Cem, "Ekonomik Büyüme Sürecinde Enerjinin Değişen Rolü: Türkiye Örneği", (Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Üniversitesi, 2007).
- Grossman, Gene M./ "Helpman, Elhanan, Product Development and International Trade", *National Bureau of Economic Research*, 1988, pp. 1261-1283.
- Im, K. S./Pesaran, M. H./Shin, Y., "Testing For Unit Roots in Heterogeneous Panels" *Journal of Econometrics*, 115(1), 2003, pp. 53-74.
- Kaya K., Fatma, "Ekonomik Büyüme Modellerinde Beşeri Sermaye: İçsel Büyüme Modelinin Analizi", (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2005).
- Kibriççioğlu, Aykut, "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 53, No: 1-4, 1998, ss. 207-230.
- Levin, A./Lin, C. F./Chu, C. S. J., "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties". *Journal of Econometrics*, 108(1), 2002, pp. 1-24.

- Lucas, R. E., "On The Mechanics Of Economic Development", *Journal Of Monetary Economics*, 22 (1), 1988, pp. 3-42.
- Murat Yayınları, İktisadi Büyüme. <https://murat yayinlari.com/storage/catalogs/0761325001520842884.pdf> (E.T.: 29.08.2022).
- Parasız, İlker, *Ekonomik Büyüme Teorileri*, 3. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2008.
- Perron, P., "Testing For a Unit Root in a Time Series With a Changing Mean", *Journal of Business & Economic Statistics*, 8(2), 1990, pp. 153-162.
- Pesaran, M., "General Diagnostic Test For Cross Sectional Independence in Panel", *Journal of Econometrics*, 68(1), 2004, pp. 79-113.
- Romer, P. M., "Increasing Returns And Long-Run Growth", *Journal Of Political Economy*, 94(5), 1986, pp. 1002-1037.
- Romer, P. M., "Growth Based On Increasing Returns Due To Specialization", *The American Economic Review*, 77 (2), 1987, pp. 56-62.
- Şen, Fulya, "Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği", (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007).
- Taban, Sami, *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2008.
- Taban, Sami/Kar, Muhsin, "Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi, 1969-2001", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 2006, ss. 159-181.
- Türker, M. Tuba, "İçsel Büyüme Teorilerinde İçsel Büyümenin Kaynağı Ve Uluslararası Ticaret Olgusuyla İlişkisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 25, Aralık 2009, ss. 87-94.
- Üzümçü, Adem, *İktisadi Büyüme: Teori, Model ve Türkiye Üzerine Gözlemler*, Beta Yayınları, İstanbul, 2012.
- Yağcı, Saba, "İktisadi Büyüme Teorileri: 1980 Sonrası Türkiye’de Makroekonomik Değişkenlerin İktisadi Büyüme Etkisi", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016).
- Yardımcı, Pınar, "İçsel Büyüme ve Türkiye’de İçsel Büyüme Etkileyen Faktörlerin Ampirik Analizi", (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006a).
- Yardımcı, Pınar, "İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri", *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:10, Yıl: 9, Haziran 2006b, ss. 96-115.
- Yetkiner, İ. Hakkı, "Sağlık İle Büyüme", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 6 (2), 2006, ss. 83-91.
- Yılmaz, Ömer/Akıncı, Merter, *İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2012.
- <https://akademik.ahievran.edu.tr/kullanicidosyalar/files/b%C3%B6l%C3%BCm%20%20i%C3%A7sel%20b%C3%BCy%C3%BCme%20modelleri-2.pptx> (E.T.: 04.09.2022).
- Westerlund, J./Edgerton, D. L., "A panel Bootstrap Cointegration Test", *Economics Letters*, 97(3), 2007, pp. 185-190.

PHILLIPS EĞRİSİ YAKLAŞIMIYLA ENFLASYON ve ÇIKTI AÇIĞI İLİŞKİSİ¹

THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION and OUTPUT GAP WITH THE PHILLIPS CURVE APPROACH

Havva KOÇ*

Geliş Tarihi: 15.12.2022
(Received)

Kabul Tarihi: 24.07.2023
(Accepted)

ÖZ: Çıktı açığı, enflasyon üzerindeki talep kaynaklı baskıların değerlendirilmesinde önemli bir para politikası aracıdır. Bu çalışmanın amacı: Türkiye’de 2006-2022 yılları arasında çıktığı açığı, geçmiş dönem enflasyon ve dolar kuru değişiminin enflasyon üzerindeki etkisini iki alt dönem olarak tahmin etmektir. Bu bağlamda literatüre, özgün bir çalışma olduğu için katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Ekonometrik analizde Vektör Otoregresif Model (Vector Autoregressive Model / VAR) yöntem olarak tercih edilmiştir. Ekonometrik model, Türkiye’de enflasyonun tek haneli olduğu dönem ve çift haneli olduğu dönem olarak ikiye ayrılmıştır. 2006:1-2016:4 dönemi varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, enflasyondaki toplam değişimin önemli bir kısmı sırasıyla çıktı açığı, dolar kuru ve geçmiş dönem enflasyon tarafından açıklanmaktadır. 2017:1-2022:2 dönemi için varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, enflasyondaki toplam değişimin önemli bir kısmı sırasıyla dolar kuru, çıktı açığı ve geçmiş dönem enflasyon tarafından açıklanmaktadır. Etki-Tepki analizi sonuçlarına göre, geçmiş dönem enflasyonun cari enflasyon üzerindeki etkisi enflasyon ataletine işaret etmektedir.

Analiz sonuçlarına göre, çıktı açığının ekonomi üzerinde yarattığı ısınmanın yavaşlaması için para politikası ile maliye politikası birlikte hareket etmelidir. Enflasyonla mücadelede, enflasyon ataletinin kırılması için merkez bankasının güven unsurunun yeniden tesis edilmesi önemli olmaktadır. Enflasyonda döviz kuru geçişkenliğinin azaltılması için verimliliğin artırılmasına ve liranın değerinin korunmasına yönelik politikalar kritik rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Makroekonomi, Phillips Eğrisi, Enflasyon, Çıktı Açığı, Döviz Kuru

ABSTRACT: The output gap is an important monetary policy tool in evaluating demand-driven pressures on inflation. The study aims to estimate the deficit in Türkiye between the years 2006-2022, the past period of inflation, and the effect of the dollar exchange rate change on inflation as two sub-periods. In this context, it is thought to contribute to the literature as it is an original study. Vector Autoregressive Model (VAR) was preferred as

¹ Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne’de düzenlenen “Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü” isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Dr., havvakoc@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0906-1438.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Koç

the method in econometric analysis. The econometric model is divided into two as the single-digit inflation period and the double-digit period. According to the results of the variance decomposition for the period 2006:1-2016:4, a significant part of the total change in inflation is explained by the output gap, dollar exchange rate, and past inflation, respectively. According to the variance decomposition results for the 2017:1-2022:2 period, a significant part of the total change in inflation is explained by the dollar exchange rate, output gap, and past inflation, respectively. According to the results of the Impact-Response analysis, the effect of past inflation on current inflation indicates inflation inertia.

According to the results of the analysis, monetary policy and fiscal policy should act together to slow down the warming caused by the output gap in the economy. In the fight against inflation, it is important to re-establish the confidence factor of the central bank in order to break the inflation inertia. Policies aimed at increasing productivity and protecting the value of the lira play a critical role in reducing the exchange rate pass-through in inflation.

Key Words: Macroeconomics, Phillips Curve, Inflation, Output Gap, Exchange Rate

EXTENDED ABSTRACT

The output gap is important data for monetary policy as it measures whether the economy is overheating or underperforming. A positive output gap indicates increasing inflationary pressures, while a negative output gap indicates insufficient demand. Today, many central banks; It tries to turn inflation into a stable structure by keeping inflation under control, that is, by ensuring price stability. The Phillips curve has been a central issue in macroeconomics since the 1950s. Its successes and failures have been an important element in the evolution of the discipline over time. The research strategy in this article is to keep the Phillips curve estimation simple. The study aims to realize the Phillips Curve equation estimation to reveal the importance of the output gap variable and the past inflation and dollar rate on inflation in terms of inflation dynamics since the transition period to the inflation targeting regime of Türkiye. It is important to test the stationarity among the variables in order to determine the appropriate econometric model. Since it was understood that all variables were stationary with their level values, $I(0)$ and did not contain a unit root, and no cointegrated relationship was found in the series, it was decided that the Vector Autoregressive Model (VAR) model was the appropriate model. It is understood that the characteristic roots of both models are in the unit circle, therefore they are less than 1 in absolute value, and as a result, the stability condition is met. In the study, a simple Phillips curve equation was estimated based on the 2006:1-2022:2 quarterly data under the assumption of adaptive and rational expectations.

Sixteen impact-response graphs for the period 2006:1-2016:4 are available in the Appendices. The graph in the upper left corner shows the reaction of inflation to itself. According to the graph, a shock to inflation affects itself positively in three quarters. The response of the output gap to a shock in inflation is shown in the third line. According to the graph, a shock to inflation affects the output gap negatively until the third quarter. The first graph of the bottom line from the left shows the reaction of the dollar rate to a shock in inflation. According to the graph, a shock to inflation affects the first-quarter dollar rate positively. The effect continues until the fifth quarter. Sixteen impact-response graphs for

the period 2017:1-2022:2 are also available in the Appendices. The graph in the upper left corner shows the reaction of inflation to itself. According to the graph, a shock to inflation affects itself positively until the second quarter. The response of the output gap to a shock in inflation is shown in the third line. According to the graph, a shock to inflation affects the output gap negatively until the second quarter. The first graph of the bottom line from the left shows the reaction of the dollar rate to a shock in inflation. According to the graph, a shock to inflation affects the dollar rate positively until the third quarter. The effect continues until the fifth quarter.

According to the results of the core inflation variance decomposition for the period 2006:1-2016:4, a significant part of the total change in inflation is explained by the output gap, dollar exchange rate, and past inflation, respectively. According to the variance decomposition results for the 2017:1-2022:2 period, a significant part of the total change in inflation is among the findings that are explained by the dollar rate, output gap, and past inflation, respectively. When the variance decomposition results for the 2006:1-2016:4 output gap (GAP) are examined, a significant part of the total change is explained by inflation, past inflation, and the dollar rate (USD), respectively. When the variance decomposition results for the 2017:1-2022:2 period are analyzed, inflation is explained by the dollar rate (USD) and past inflation, respectively. When the variance decomposition results for the 2006:1-2016:4 dollar rate (USD) variable are examined, a significant part of the total change is explained by inflation, past inflation, and output gap (GAP), respectively. When the variance decomposition results for the 2017:1-2022:2 period are analyzed, the total change in the dollar rate is explained by inflation, past inflation, and output gap (GAP), respectively. According to the results of the Impact-Response analysis results, the effect of past inflation on current inflation indicates inflation inertia.

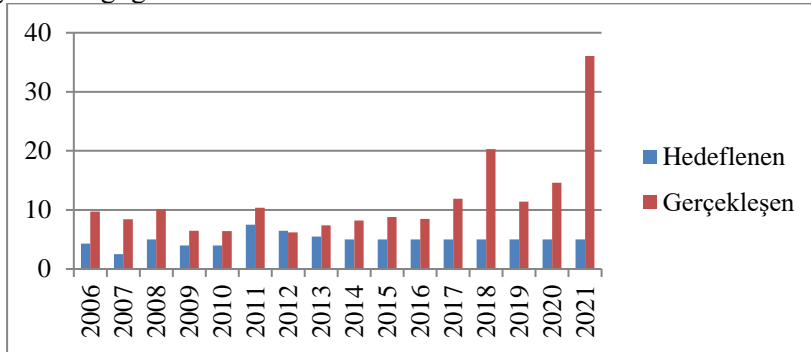
The results indicate that the downward trend recorded in the post-2013 period in the relationship between the output gap and prices has continued in recent years. In addition, the results show that the relationship between the exchange rate and consumer prices continues to increase. The effect of this situation on pricing behavior is significant. It is understood from the results of the analysis that the primary purpose of the policies to be implemented is to protect the value of the lira. As policy advice, it will be important to rebuild the central bank confidence factor to break the inflation inertia.

1. GİRİŞ

Ekonomistler arasında potansiyel GSYİH'yi ölçmenin en iyi yolu hakkında çok az fikir birliği vardır. Ancak çoğu tam istihdamın maksimum çıktının temel bir bileşeni olduğu konusunda hemfikirdir. Çıktı açığı, bir ekonominin verimsiz bir oranda çalıştığını göstermektedir, çünkü kaynaklarını ya gereğinden fazla ya da yetersiz olarak çalıştırdığının işaretidir (Jahan ve Mahmud, 2013: 38). Ekonomistler ve politika yapımcıları sadece GSYİH'nin yükselip yükselmediği ile değil, aynı zamanda potansiyel hasılanın üstünde veya altında olup olmadığıyla da ilgilenmektedirler. Fiili hasıla potansiyel hasılanın üzerinde gerçekleştiğinde pozitif çıktı açığı, potansiyel hasılanın altında gerçekleştiğinde ise negatif çıktı açığı meydana gelmektedir. Bu durum maliye ve para politikası yapımcıları için bir gösterge niteliğindedir.

Potansiyel çıktıyı tahmin etmek için çeşitli metodolojiler kullanılır, ancak hepsi çıktının bir trend ve döngüsel bir bileşene bölünebileceğini varsayar. Eğilim, ekonominin potansiyel çıktısının bir ölçüsü ve çıktı açığının bir ölçüsü olarak yorumlanır. Bu nedenle, potansiyel çıktıyı tahmin etmenin püf noktası, eğilimleri tahmin etmektir. Hodrick-Prescott filtresi, çıktı açığını ölçmek için yaygın kullanılan bir tekniktir (Andrle, 2013: 21). Bu çalışmada çıktı açığı Hodrick-Prescott filtresi yöntemiyle tahmin edilmiştir.

Türkiye ekonomisinin enflasyon hedeflemesine geçtiği 2006 yılından bu yana enflasyon hedefini gerçekleştirmediği görülmektedir. Aşağıda şekil 1'de Türkiye'nin 2006 ve 2021 yılları arası enflasyon oranları gösterilmiştir. Şekil 1'e baktığımızda, 2006 yılından 2017 yılına kadar enflasyonun tek haneli rakamlarda bir seyir izlediği görülmektedir.

Şekil 1. Hedeflenen ve Gerçekleşen Enflasyon (yıl sonu %) Kaynak (TÜİK, TCMB).

Şekil 1'e göre, 2017 yılı ile birlikte Türkiye ekonomisinde tüketici enflasyon oranı çift haneli olarak seyretmektedir. Bununla birlikte hedeflenen enflasyon oranından oldukça uzaklaşmıştır. Bu durum çalışmanın ekonometrik analizi için iki ayrı dönem olarak belirlenmesinin daha anlamlı olacağı yönünde bir işaret vermektedir. Enflasyon üzerine yapılan bu çalışmanın iki alt dönem olarak

incelenmesinin daha gerçekçi sonuçlar vereceğinden literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sonraki bölümde, temel argümanlarıyla birlikte teorik çerçeve kısmında ele alınacak olan Phillips eğrisi, enflasyon ve işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu söyleyen teoridir (Phillips, 1958: 290). İşsizlik seviyesi çıktı açığının boyutunu belirlemektedir. Yüksek işsizlik negatif çıktı açığı demektir. İşsizliğin düşmesi, ekonominin tam istihdam düzeyine yaklaşması anlamına gelir (Andrle, 2013: 4-6). Bu anlamda ekonometrik analiz kısmında bağımsız değişken olarak işsizlik seviyesi yerine çıktı açığı tercih edilecektir.

Çıktı açığı, enflasyon üzerindeki talep kaynaklı baskıların değerlendirilmesinde önemli bir para politikası aracıdır. Literatürde enflasyon ve çıktı açığı ilişkisini analiz eden oldukça çalışma vardır. Bu çalışmanın Phillips eğrisi yaklaşımıyla yapılan mevcut çalışmalardan farkı, enflasyonun belirteçleri açısından çıktı açığı değişkeni ile birlikte geçmiş enflasyon ve dolar kurunun birlikte ve iki alt dönem olarak incelenmesidir. Bu bağlamda literatüre, özgün bir çalışma olduğu için katkıda bulunduğu düşünülmektedir.

2. TEORİK ÇERÇEVE VE LİTERATÜR ÖZETİ

A. William Phillips, Birleşik Krallık'ta (1861-1957) parasal ücretlerin değişim oranı ile işsizlik oranı üzerine yaptığı çalışmada negatif ve doğrusal olmayan bir ilişki bulmuştur. Makroekonominin gelişiminde bir kilometre taşı olan bu çalışma aşağıdaki denklemde olduğu gibi tanımlanmaktadır (Phillips, 1958: 290).

$$\pi t = \alpha + \beta ut + et \quad (1)$$

Denklem (1)'de yer alan, πt ; parasal ücretlerin değişim oranı, ut ; cari işsizlik oranı ve $\beta < 0$. Buna göre; İşsizlik oranının yükselmesi işgücü arzının artması anlamına gelir ki bu da ücretler üzerinde aşağı yönlü bir baskı oluşturmaktadır. Diğer bir taraftan denklem, istihdam arttığında işçi ücretlerinin artacağını ifade eder. Enflasyon ve işsizlik arasındaki denge, ekonominin arz tarafını temsil eden Phillips eğrisi ile açıklanmaktadır. Bu nedenle Phillips eğrisi ekonomi politikalarının uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Phillips, 1958: 283-299).

Orijinal Phillips eğrisinde, parasal ücretlerin değişim oranı Y ekseninde ve işsizlik oranı X ekseninde yer almaktadır. Negatif, içbükey bir eğri olarak gösterilmiştir. Parasal ücretlerin değişim oranının (enflasyonun) artması işsizliği azaltır ve bunun tersi de geçerlidir (Phillips, 1958: 283-299). Daha sonraları Phillips eğrisi, Paul Samuelson ve Robert Solow tarafından, işçi ücretleri yerine enflasyon oranı kullanılarak tasvir edilmiştir. Phillips eğrisi, 1960'lı yıllarda Keynesyen iktisadın tamamlayıcı bir parçası olarak kabul edilmiştir (Samuelson ve Solow, 1960: 177-194).

Phillips eğrisinin yaygın olan Keynesyen yorumu, 1960'larda ortaya çıkan yeni fikirler ve 1970'lerdeki olaylar tarafından altüst olmuştur (Snowdon ve Vane, 2005: 155). 1970'lerde hem işsizlik hem de ücret artışları çok yüksek seyretmiştir. Stagflasyon denilen bu durumun ortaya çıkmasıyla Phillips eğrisinin geçerliliği sorgulanmıştır (Abel vd., 2017: 489).

Phelps (1969) ve Friedman (1977), birbirlerinden bağımsız olarak orijinal Phillips eğrisinin rasyonel beklentiler hipoteziyle çeliştiğini öne sürdüler ve istikrarlı (uzun dönem) bir Phillips eğrisi kavramını eleştirdiler. İyi bilgilendirilmiş, rasyonel işveren ve işçilerin yalnızca reel ücretlere - parasal ücretlerin enflasyona göre düzeltilmiş satın alma gücüne - dikkat edebileceklerini savundular (Snowdon ve Vane, 2005: 155). Rasyonel beklentiler teorisi insanların geçmiş deneyimleriyle birlikte eldeki mevcut bilgilere dayanarak kararlar verdikleri için kararlarının çoğu zaman doğru olacağına da inanmaktadır (Muth, 1961: 321-327). Bundan dolayı Friedman, Phillips eğrisinin reel ücretlerin değişim oranlarına göre ayarlanması gerektiğini savunmuştur (Snowdon ve Vane, 2005: 155). Beklentilerle genişletilmiş Phillips eğrisini aşağıdaki denklemde olduğu gibi açıklamak mümkündür.

$$\pi_t = \gamma \pi_t^e + \beta(ut - un) + et \quad (2)$$

Yukarıdaki denklem (2)'de π_t ; enflasyon oranını π_t^e ; geçmiş enflasyonu temsilen beklenen enflasyonu, ut ; cari işsizlik oranını ve un ; doğal işsizlik oranıdır. Bu kapsamda çalışanlar enflasyon beklentilerini geçmiş tahmin hatalarına göre oluşturmaktadır.

1970'lerde ortaya çıkan stagflasyon olgusu ve Phillips eğrisindeki kırılma, ekonomistleri işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkide beklentilerin rolüne daha derinden bakmaya yöneltmiştir. Phelps (1969) ve Friedman (1977), işçiler ve tüketicilerin mevcut enflasyon ve işsizlik oranlarına dayalı olarak gelecekteki enflasyon oranlarına ilişkin beklentilerini uyarlayabildikleri için, enflasyon ve işsizlik arasındaki ters yönlü ilişkiyi ancak kısa vadede geçerli olduğunu savunmuşlardır.

Monetarist iktisatçıların yukarıdaki denklemde yer alan β 'nin bire eşit olduğu yani uzun dönemde işsizlik ve enflasyon arasında bir ödünleşme (trade-off) olmadığı görüşü, 1978'lerin sonuna gelindiğinde Keynesyenler tarafından kabul edilmiştir (Snowdon ve Vane, 2005: 158).

Robert Lucas (1972) daha sonra Phelps'in (1969) makalesini, çalışmanın sonucunu değiştirecek olan rasyonel beklentileri tanıtmak için kullanmıştır. Lucas'a göre, ekonomik birimler sadece geriye dönük beklenti tahminiyle hareket ettiklerinde mevcut bilgi eksik olduğundan sistematik hata yapacaklardır (Snowdon ve Vane, 2005: 200). Bundan dolayı denkleme ileriye dönük bilgiyi temsilen gelecek döneme ilişkin enflasyon beklentileri dahil edilmiştir.

$$\pi_t = \gamma \pi_{t+1}^e + \beta(ut - un) + et \quad (3)$$

Lucas ve Rapping, Phillips eğrisinin zamana göre değişkenlik gösterdiğini ileri sürmüştür (Lucas ve Rapping, 1969: 345-348).

Yeni Keynesyen Phillips Eğrisi¹ (NKPC), para politikası yapıcıları için önemli bir araçtır. NKPC, geleneksel Phillips eğrisinin yaptığı gibi bir çıktı-enflasyon değiş tokuşunu tasvir eder ancak mikro temellere dayanmaktadır. Roberts'ın (1995) yapışkan fiyat modeline dayalı olarak türetilen NKPC, tamamen ileriye dönük enflasyon denklemini veya formun rasyonel beklentiler sabit fiyat modelini karakterize eder. Bu anlamda NKPC, Friedman'ın adaptif beklentiler teorisinden ayrılmaktadır. İşsizlik açığı yerine, çıktı açığı genellikle Phillips eğrisi analizinde aşırı talebin bir ölçüsü olarak dahil edilmektedir (Claus, 2000: 4).

NKPC, mevcut enflasyonun gelecekteki beklenen enflasyondan etkilendiğini ve bu beklentilerin rasyonel olduğunu öne sürmektedir. NKPC'nin Gali ve Gertler'deki (1999) indirgenmiş form denkleminde, mevcut enflasyon, beklenen gelecekteki enflasyon ve çıktı açığı veya marjinal maliyet tarafından belirlenmektedir. Çıktı açığı ekonomide talep baskısının ölçülmesinde faydalı iken üretim tarafında maliyet baskısını marjinal maliyet ile ölçülmesi tercih edilmiştir.

$$\pi_t = \gamma f \pi_{t+1}^e + \lambda y_t \quad (4)$$

Yeni Keynesyen Phillips Eğrisi, işsizlik doğal oranda olduğunda, çıktının potansiyelde olduğu bir denklemdir; işsizlik doğal oranın üzerinde olduğunda, çıktı potansiyelin altındadır ve bunun tersi de geçerlidir. Dengede, enflasyon beklendiği gibidir ve çıktı tam istihdam (veya potansiyel) düzeyindedir -çıktı açığı sıfırdır. Denklem 4'te enflasyon oranı, π_t , bir sonraki dönem beklenen enflasyon oranına, π_{t+1}^e ve y_t ile gösterilen bir çıktı açığı ölçüsüne bağlıdır (Nason ve Smith, 2008: 363).

$$\pi_t = \gamma f \pi_{t+1}^e + \lambda y_t + (1 - \gamma) \pi_{t-1} \quad (5)$$

Melez (hibrit) Yeni Keynesyen Phillips eğrisi için denklem 4'e geçmiş enflasyon oranı ilave edilerek denklem 5'teki gibi genişletilmiştir. Denklem 5'te γ parametresi 0 ile 1 arasında yer almaktadır (Nason ve Smith, 2008: 363).

Ulusal ve uluslararası yazında gerek Phillips eğrisi yaklaşımıyla yapılan gerekse de enflasyon için geçişkenlik ilişkilerini inceleyen çalışmalar aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

---

¹ New Keynesian Phillips Curve kısaltması NKPC olarak anılacaktır.

Tablo 1: Ulusal ve Uluslararası Ampirik Çalışmalar

ÇALIŞMA	ÖRNEKLEM	YÖNTEM	BULGULAR
Çamlıca, (2010)	1987:2-2007:3	GMM	Enflasyon ve çıktı açığı arasında ters yönlü ilişki bulunmuştur ve ayrıca enflasyon ile reel marjinal maliyetler arasında doğrusal bir ilişki tespit edilmiştir.
Kara ve Ögünç (2011)	2002-2011	VAR	Enflasyon üzerinde döviz kuru kadar ithalat fiyatlarının da önemli olduğuna dikkat çekilmiştir.
Kara, Ögünç ve Sarıkaya (2017)	2006-2016	Baseline Model	Enflasyon üzerinde ithalat fiyatlarının etkisinin azaldığına ve döviz kuru etkisinin stabil bir şekilde devam ettiği belirtilmiştir.
Kızıl, (2019)	2001:3-2016:4	ARDL, NARDL ve Hatemi-j	Enflasyon ile reel marjinal maliyetler arasında ters yönlü bir ilişki bulunmuştur ve enflasyon üzerinde döviz kurunun etkili olduğu ifade edilmiştir.
Chin, (2019)	1960:1-2015:1	GMM	Enflasyon ve reel hasıla arasındaki ilişkinin stabil olmadığı öne sürülmüştür. NKPC tahmini yetersizdir.
McKnight, Mihailov ve Rumler (2020)	1970:1-2015:4	VAR	Euro Bölgesi ve Amerika Birleşik Devletleri'nde NKPC geçerlidir.
Duğru, (2020)	1981-2018	ARDL	İşsizlik ile fert başına gelir arasında ters yönlü negatif ilişki hem kısa hem de uzun dönemde geçerlidir.
Acaroğlu ve Terzioğlu (2021)	2002:3-2019:3	Bulanık Regresyon	Enflasyon beklenen enflasyon arasında doğru yönlü ve ayrıca enflasyon ile reel marjinal maliyet arasında doğrusal bir ilişki bulunmuştur.
Tombak,(2021)	2003:1-2019:3	NARDL	Çıktı açığı ile enflasyon arasında doğrusal bir ilişki olduğu görülmüştür.
Wardhono, Nasir, Qori'ah ve Indrawati (2021)	2005:1-2018:4	GMM	ASEAN bölgesinde NKPC geçerlidir.
Zobl ve Ertl (2021)	2003:1-2019:2	GMM	Orta ve Doğu Avrupa'da, açık ekonomi varsayımı altında NKPC geçerlidir.
Ozan ve Bakırtaş (2021)	1995:1-2019:4	ARDL	Ücretler ile işsizlik arasında negatif bir ilişkinin varlığı bulunmuştur.
Kara ve Sarıkaya (2021)	2006-2021	VAR	2017 sonrasında enflasyon ataleti ve kur geçişkenliğinin oldukça yükseldiği ifade edilmiştir.

3. EKONOMETRİK YÖNTEM VE VERİ SETİ

Uygun ekonometrik modeli belirlemek için değişkenler arasında durağanlığın test edilmesi önem arz etmektedir. Ekonometrik model için en yaygın kullanılan birim kök testlerinden Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri tercih edilmiştir (Makridakis vd., 1998:329). ADF testi denklem formu 6 numaralı eşitlikte gösterilmiştir.

$$\Delta y_t = a_0 + a_1 + \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (6)$$

ADF testi hipotezleri:

$H_0: \gamma = 0$ Birim kök vardır

$H_1: \gamma < 0$ Birim kök yoktur

Alternatif hipotezin reddi gerçekleştiğinde Dickey ve Fuller, (1981: 1057-1072)'a göre serilerin durağanlaşması için fark alma işlemi gerçekleştirilmektedir.

PP testi denklem formu 7 numaralı eşitlikte gösterilmiştir.

$$\Delta y_t = a y_{t-1} + x_t' \delta + u_t \quad (7)$$

PP testi hipotezleri:

$H_0: a = 0$ Birim kök vardır

$H_1: a < 0$ Birim kök yoktur

Phillips-Perron test istatistiği ADF test istatistiği ile benzerdir. Dolayısıyla test istatistiği MacKinnon kritik değerleri ile karşılaştırılmaktadır (Phillips ve Perron, 1981: 335-346).

Sims (1980) tarafından geliştirilen Vektör Otoregresif Model (VAR) tek değişkenli otoregresif (AR) modelinin çok değişkenli biçimidir. VAR modeli, ekonomi, finans ve işletme alanlarında çok değişkenli zaman serisi verilerinin çeşitli çalışmalarında sıklıkla kullanılan istatistiksel analizlerden biridir. Basitliği nedeniyle birçok çalışmada kullanılmaktadır. Ayrıca model içsel ve dışsal değişkenler veya içsel değişkenler arasındaki ilişkinin dinamik davranışını açıklamakla birlikte değişkenin veya bir dizi değişkenin etki tepki fonksiyonu ile de açıklamaktadır.

Johansen (1995)'e göre VAR modeli denklem (8) de olduğu gibi gösterilebilir:

$$y_t = A_1 y_{t-1} + \dots + A_p y_{t-p} + Bx_t + \varepsilon_t \quad (8)$$

Denklem (8) de yer alan y_t ; $p \times 1$ boyutundaki değişken vektörünü ifade ederken x_t ; $d \times 1$ boyutlu determinist değişkenleri ifade eder. A_i ; $p \times p$ boyutlu matrisleri ve ε_t ; hata terimleri vektörüdür.

Sims (1980) tarafından geliştirilen VAR model tek değişkenli otoregresif (AR) modelinin çok değişkenli biçimidir. VAR sistemi, gelecek dönemler için modelin değişkenleri arasındaki dinamik etkiyi incelemek için kullanışlı bir ekonometrik yöntemdir. VAR yaklaşımında, sistemdeki içsel değişkenler, temel regresyon veya zaman serisi analizinden farklı olarak, sistemdeki tüm içsel değişkenlerin gecikmeli değerlerinin bir fonksiyonu olarak ele alınır. Temel VAR modeli aşağıdaki forma sahiptir (Lütkepohl, 2005: 13).

$$y_t = A_1 + y_{t-1} + \dots + A_p y_{t-p} + Cx_t + u_t \quad (9)$$

Yukarıdaki eşitlik 9'da, $y_t = (y_{1t}, \dots, y_{kt})'$, gözlemlenebilir içsel (endojen) değişkenlerin ($K \times 1$) vektörü,

$X_t = (x_{1t}, \dots, x_{dt})'$, ($d \times 1$) boyutlu dışsal (eksojen) değişkenler vektörü,

$A_1, \dots, A_p$, ($K \times K$) boyutlu, gecikmeli değişkenlere ait katsayılar matrisleri,

C , $k \times d$ boyutlu dışsal değişkenlere ait katsayılar matrisi,

$u_t = (u_{1t}, \dots, u_{kt})'$; $E = (u_t) = 0$, $E(\mu_t \mu_t) = \sum_u$ ve $E(\mu_t u'_s) = 0$ ($t \neq s$)

olan ($k \times 1$) boyutlu temiz dizi özelliği gösteren hata vektörüdür.

İki değişkenli VAR modeli $k = 2$ ve $p = 1$ olacak şekilde yeniden yazılırsa (Mert ve Çağlar 2019: 2016-228).;

$$y_{1t} = a_{11}y_{1t-1} + a_{12}y_{2t-1} + c_1 + u_{1t}$$

$$y_{2t} = a_{21}y_{1t-1} + a_{22}y_{2t-1} + c_2 + u_{2t} \text{ şeklinde ifade edilir.}$$

Etki Tepki analizi, vektör otoregresif modelleri kullanan ekonometrik analizlerde önemli bir adımdır. Bir veya daha fazla değişkendeki bir şoka tepki olarak bir modelin değişkenlerinin evrimini tanımlamaktır. Etki Tepki analizi, değişkenlerin (beklenen) gelecekteki değerleri üzerinde belirli bir zaman

noktasındaki şokların etkisinin zaman kesitini ölçer (Mert ve Çağlar 2019: 2016-229).

Varyans ayrıştırması, dış şokların her bir ekonomik değişkene geçişini değerlendirmek için faydalı bir yöntemdir (Mert ve Çağlar 2019: 2016-230).

Tablo 2’de ekonometrik analizde kullanılacak değişkenler tanımlanmıştır.

Türkiye ekonomisinde 2006:1-2022:2 dönemleri için yapılan ekonometrik analizin verileri açık ve kapalı gösterimleri Tablo 2’de tanımlanmıştır. Daha sonraki aşamada Model 1 ve Model 2 başlığı altında analiz bulgularına yer verilmiştir.

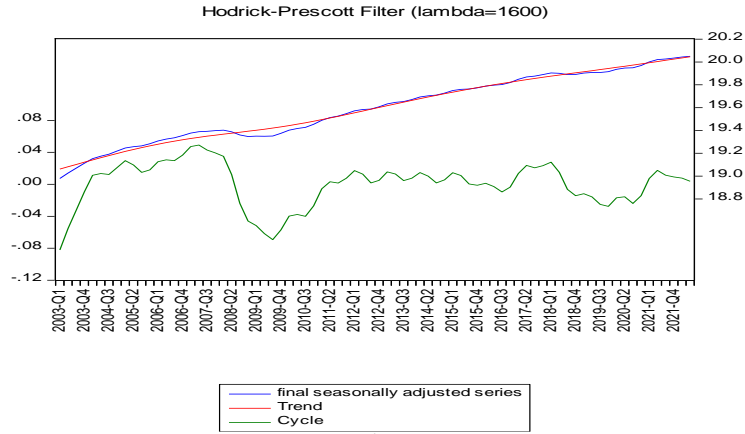
Tablo 2. 2006:1-2022:2 Dönemlerine Ait Verilerin Sembolik ve Açık Gösterimi

π_t	TUFE-B Endeksi ²
π_{t-1}	Geçmiş enflasyon (TUFE-B)
gap_t	Çıktı açığı ³
usd_t	Dolar kuru Dolar/TL

*Tabloda gösterilen değişkenler TCMB elektronik veri dağıtım sisteminden elde edilmiştir.

Tabloda yer alan π_t ; mevsimsellikten arındırılmış, (çekirdek-B) logaritması alınmış çeyreklik enflasyon oranı, π_{t-1} ; geçmiş dönem enflasyonu, gap_t ; çıktı açığı GSYİH’nin potansiyel düzeyinden logaritmik farkını ve usd_t ; Dolar/TL çeyreklik döviz kurunun değişim oranını temsil etmektedir.

GSYİH’nin potansiyel düzeyinden logaritmik farkı olarak tanımlanan çıktı açığı (GAP) HP Filtresi kullanılarak Eviews 10.0 paket programı ile aşağıda şekil 2’deki gibi elde edilmiştir. Çeyreklik seriler kullanıldığı için lambda=1600 alınmıştır.

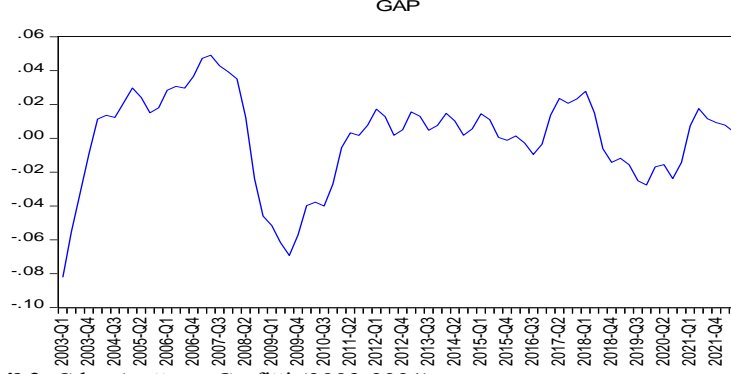

Şekil 2. Hodrick-Prescott Filtresi ile GSYİH Serisinin Bileşenlerine Ayırılması

² Tüketici fiyatları için işlenmemiş gıda ve alkollü içecek-tütün hariç TÜFE göstergesi tercih edilmiştir.

³ Zincirlenmiş Hacim Endeksi ile Hesaplanmış GSYİH’nin, HP Filtresi (Hodrick ve Prescott, 1997) ile bileşenlerine ayrıştırılması ile elde edilmiştir. Zincirlenmiş Hacim Endeksi EVDS’den elde edilmiştir.

Şekil 2’de trend potansiyel hasılayı temsil etmektedir. Final seasonally adjusted series/mevsimsel olarak düzeltilmiş seri: reel üretim düzeyini temsil etmektedir. İkisi arasındaki farkı gösteren cycle ise çıktı açığı temsil etmektedir. Şekil 3’te çıktı açığı (GAP) olarak gösterilmiştir.

Şekil 3. Çıktı Açığının Grafiği (2003-2021)

Şekil 3’e göre sıfır çizgisinin üzerinde kalan kısım pozitif çıktı açığını, altında kalan kısım ise negatif çıktı açığını temsil etmektedir. Pozitif çıktı açığı, büyümenin trend oranının üzerinde olduğu ve enflasyonist olduğu anlamına gelir. Negatif çıktı açığı, bir ekonominin ürün ve hizmetlere olan talep eksikliğini gösterir. Negatif bir çıktı açığı, bir durgunluk (GSYİH’de düşüş) veya sadece düşük ekonomik büyüme anlamına gelebilir. Şekil 3’e baktığımızda küresel ekonomik kriz ve 2020 yılında meydana gelen pandemi döneminde Türkiye ekonomisinde negatif çıktı açığı verildiği gözlenmektedir.

Çıktı açığı tahmin edildikten sonra ekonometrik analize bağımsız değişken olarak dahil edilmiştir. Ekonometrik analiz sonuçlarına bulgular başlığı altında yer verilmiştir.

4. BULGULAR

Çalışmada adaptif ve rasyonel beklentiler varsayımı altında 2006:1–2022:2 dönemi arasında VAR analizi yöntemi ile enflasyon ile çıktı açığı ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, enflasyon değişkeninin oluşturulmasında 2003 temel-baz yılına göre, mevsimsellikten arındırılmış, tüketici fiyatlarının işlenmemiş gıda ve alkollü içecek-tütün hariç TÜFE (TÜFE-B) göstergesi tercih edilmiştir. Geçmiş enflasyon değişkeninin oluşturulmasında TÜFE-B veri setinin geçmiş değerlerinden yararlanılmaktadır. Çıktı açığı değişkeni Zincirilmiş Hacim Endeksi ile Hesaplanmış GSYİH’nin, HP Filtresi (Hodrick ve Prescott, 1997) ile bileşenlerine ayrıştırılması ile elde edilmiştir. Döviz kuru için Dolar/TL çeyreklik döviz kurunun değişim oranı tercih edilmiştir. Değişkenlere ilişkin veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden 20.09.2022 tarihinde elde edilmiştir.

Phillips eğrisi yaklaşımıyla iki model oluşturulmuştur. Model 1 ve Model 2 için tarih aralığının belirlenmesinde enflasyonun çift haneli oranlarda seyrettiği 2017 dönemi belirleyici olmuştur.

$$\text{Model-1} \quad \pi_t = \alpha_0 + \beta_0 \pi_{t-1} + \beta_1 \text{gap}_t + \beta_2 \text{usd}_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

2006:1-2016:4

$$\text{Model-2} \quad \pi_t = \alpha_0 + \beta_0 \pi_{t-1} + \beta_1 \text{gap}_t + \beta_2 \text{usd}_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

2017:1-2022:2

Yukarıdaki denklemlerde yer alan π_t ; mevsimsellikten arındırılmış, (çekirdek-B) logaritması alınmış çeyreklik enflasyon oranı, π_{t-1} ; π_t 'nin geçmiş dönem verileri, gap_t ; çıktı açığı GSYİH'nin potansiyel düzeyinden logaritmik farkı, usd_t ; Dolar/TL çeyreklik döviz kurunun değişim oranını temsil etmektedir. α_0 : sabit parametreyi, β parametreleri ise değişkenlere ait kat sayıyı ifade ederken ε : hata terimini ifade etmektedir.

Her iki modelin de birim kök test sonuçları düzeyde durağan olup ekler başlığı altında tablo 9 ve tablo 16'da verilmiştir. Kointegre bir ilişkiye rastlanılmadığından dolayı VAR modeli analiz için tercih edilmiştir. Ekler bölümünde tablo 10 ve tablo 17'de VAR model için uygun gecikme uzunluğu gösterilmiştir. VAR modele ilişkin yapılan tüm tanısal testler modelin anlamlı olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır. Ayrıca her iki model için yapılan etki tepki analiz sonuçlarına da ekler başlığı altında şekil 5 ve şekil 7'de yer verilmiştir.

Modellere ilişkin bulguların sonuçlarına aşağıda sırasıyla yer verilmektedir.

4.1 Model 1'in Sonuçları

VAR (1) modeline ait tüm tanısal testlere Ek 1. model 1'in ekonometrik çıktıları başlığı altında tablo 11, 12, 13, 14, 15'te yer verilmiştir.

Aşağıdaki tabloda VAR (1) modeline ait varyans ayrıştırması sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3. Enflasyonun Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Period	S.E.	TUFEB	TUFEB-1	GAP	USD
1	0.839923	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.923645	95.94442	0.044450	1.929363	2.081766
3	0.932397	94.25540	0.060110	2.862383	2.822105
4	0.937009	94.12030	0.060562	2.956859	2.862277
5	0.939502	94.14484	0.060462	2.942244	2.852459
6	0.939986	94.11890	0.060806	2.954558	2.865741
7	0.940042	94.10804	0.060904	2.960622	2.870435
8	0.940085	94.10790	0.060901	2.960824	2.870372
9	0.940103	94.10796	0.060902	2.960769	2.870373
10	0.940106	94.10771	0.060905	2.960895	2.870495

Tablo 3'te verilen varyans ayrıştırması sonuçlarında, her bir seri için on dönem (periyod) izlenmiştir. Enflasyon değişkeni için varyans ayrıştırması sonuçları incelendiğinde ilk dönem enflasyonun toplam değişimin tamamı (100.00)

kendisi tarafından açıklanmaktadır. Onuncu dönemde ise enflasyondaki toplam değişimin yaklaşık %94'ü kendisi tarafından, yaklaşık %2.96'sı çıktı açığı tarafından, %2.87'si dolar kuru (USD) tarafından ve yaklaşık %0.06'sı geçmiş enflasyon tarafından açıklanmaktadır. 2006:1 ve 2016:4 dönemi için yapılan enflasyon varyans ayrıştırması sonuçlarından enflasyonun kendi iç dinamikleri tarafından açıklandığı anlaşılmaktadır. Çıktı açığı ve dolar kurunun enflasyonu açıklama oranı neredeyse %3 olarak bulunmuştur. Geçmiş dönem enflasyonun ise enflasyon üzerinde çok az bir etkiye sahip olduğu (0.06) bulgular arasındadır.

Tablo 4. Çıktı Açığının Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Period	S.E.	TUFEB	TUFEB-1	GAP	USD
1	1.323952	2.438670	2.171397	95.38993	0.000000
2	1.430974	13.17693	1.965250	84.73940	0.118425
3	1.433435	13.24016	1.974400	84.46731	0.318130
4	1.436315	13.58561	1.966787	84.12954	0.318067
5	1.437801	13.74919	1.962877	83.96291	0.325023
6	1.438010	13.75760	1.962471	83.94721	0.332719
7	1.438050	13.75884	1.962388	83.94462	0.334146
8	1.438082	13.76257	1.962302	83.94099	0.334136
9	1.438092	13.76357	1.962278	83.93993	0.334222
10	1.438093	13.76358	1.962277	83.93987	0.334277

Tablo 4 çıktı Açığı (GAP) değişkeni için varyans ayrıştırması sonuçları incelendiğinde, ilk dönem çıktı açığındaki toplam değişimin yaklaşık %95'i kendisi tarafından açıklanırken yaklaşık %2.4'ü enflasyon değişkeni tarafından, yaklaşık %2.2'si de geçmiş enflasyon tarafından açıklanmaktadır. İkinci dönem ise çıktı açığındaki toplam değişimin yaklaşık %97.6'sı kendisi tarafından, Onuncu dönemin sonunda ise GAP 'deki toplam değişimin yaklaşık %84'ü kendisi tarafından, yaklaşık %13.7'si enflasyon tarafından, yaklaşık %1.96'sı geçmiş enflasyon tarafından, yaklaşık %0.33'ü dolar kuru (USD) tarafından açıklanmaktadır.

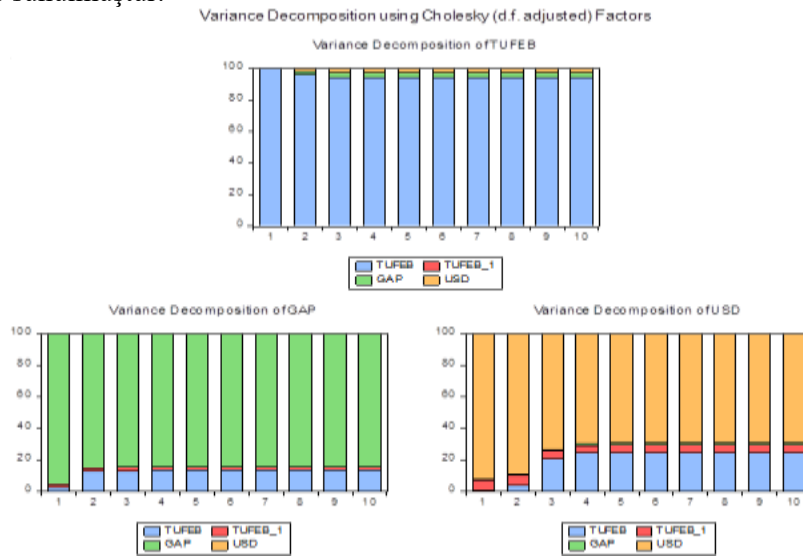
Tablo 5. Dolar Kurunun Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Period	S.E.	TUFEB	TUFEB-1	GAP	USD
1	5.611007	0.740995	6.119375	0.722635	92.41700
2	5.753324	3.996791	6.129743	0.879314	88.99415
3	6.345739	20.47517	5.050533	0.977914	73.49639
4	6.528787	24.40079	4.776562	1.127679	69.69497
5	6.556763	24.59358	4.740582	1.353649	69.31219
6	6.562048	24.61014	4.733751	1.412689	69.24342
7	6.566123	24.70201	4.727878	1.412424	69.15768
8	6.567397	24.72678	4.726114	1.413748	69.13336
9	6.567543	24.72668	4.725940	1.415491	69.13189
10	6.567593	24.72728	4.725872	1.415796	69.13105

Tablo 5 dolar kuru (USD) değişkeni için varyans ayrıştırması sonuçları incelendiğinde, ilk dönem dolar kurundaki değişimin yaklaşık %92'si kendisi

tarafından açıklanırken, yaklaşık %6'sı geçmiş enflasyon değişkeni tarafından, yaklaşık %0.74'ü enflasyon tarafından ve yaklaşık %0.72'si çıktı açığı (GAP) tarafından açıklanmaktadır. Onuncu dönemin sonunda ise dolar kuru (USD) değişkenindeki toplam değişimin yaklaşık %69.1'i kendisi tarafından, yaklaşık %24.7'si enflasyon değişkeni tarafından, yaklaşık %4.7'si geçmiş enflasyon tarafından ve yaklaşık %1.4'ü çıktı açığı (GAP) tarafından açıklanmaktadır.

Tablo 3, 4 ve 5'te yer alan varyans ayrıştırmalarına ait grafikler aşağıdaki şekilde sunulmuştur.

Şekil 4. Varyans Ayrışması Grafikleri

Grafiklerde yer alan mavi çubuklar Enflasyon değişkenini, kırmızı çubuklar geçmiş enflasyonu, yeşil çubuklar çıktı açığını ve sarı çubuklar dolar kurunu temsil etmektedir. İlk grafiğe baktığımızda Enflasyon değişkeninde dolar kuru ve çıktı açığının neredeyse aynı paya sahip olduğu görülmektedir. Çıktı açığının (GAP) grafiğine baktığımızda ise enflasyon değişkeninin daha çok öne çıktığı anlaşılmaktadır. Dolar kurunun çubuk grafiğine baktığımızda enflasyonun, geçmiş enflasyon ve çıktı açığından daha çok etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Ekler bölümünde şekil 5'te VAR (1) modeline ilişkin on altı adet etki-tepki grafiği bulunmaktadır. Sol üst köşedeki grafik enflasyonun kendisine olan tepkisini göstermektedir. Grafiğe göre enflasyona verilen bir şok üççeyrek kendisini pozitif etkilemektedir. Ayrıca enflasyonun şoka verdiği tepki anlamlıdır çünkü sıfır çizgisi ilk dönem güven aralığının içerisinde değildir. Sol üsten ikinci sıra ilk grafik geçmiş dönem enflasyonun enflasyona verdiği tepkinin pozitif olduğunu göstermektedir. Tepki ikinci çeyrekte zirve yaparak beşinci çeyreğe kadar pozitif devam etmektedir. Grafik, enflasyon beklentilerinin geçmiş dönem enflasyon

verilerine dayalı olarak ayarlandığını göstermektedir. Uygulanan makro iktisadi politikalarla enflasyon düşme eğilimine girse bile yeniden yükseleceği beklentisi tüketici davranışlarını ve dolayısıyla harcamaları etkileyerek enflasyon ataletini yaratmaktadır. Enflasyondaki bir şoka çıktı açığının verdiği tepki üçüncü satırda gösterilmiştir. Grafiğe göre enflasyona verilen bir şok üçüncü çeyreğe kadar çıktı açığını negatif etkilemektedir. Soldan en alt satırın birinci grafiğinde enflasyondaki bir şoka dolar kurunun verdiği tepki gösterilmiştir. Grafiğe göre enflasyona verilen bir şok ilk çeyrek dolar kurunu pozitif etkilemektedir. Etki beşinci çeyreğe kadar devam etmektedir.

4.2 Model 2'nin Sonuçları

VAR (1) modeline ait tüm tanısal testlere Ek 2. model 2'nin ekonometrik çıktıları başlığı altında tablo 18, 19, 20, 21, 22'de yer verilmiştir.

Aşağıdaki tabloda VAR (1) modeline ait varyans ayrıştırması sonuçları yer almaktadır.

Tablo 6. Enflasyonun Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Period	S.E.	TUFEB	TUFEB-1	GAP	USD
1	3.052907	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	3.494429	80.35290	0.127418	1.067215	18.45246
3	3.648829	78.91102	0.223719	1.824363	19.04090
4	3.685550	78.25627	0.228628	1.791839	19.72327
5	3.697382	77.87838	0.246973	1.877801	19.99684
6	3.698794	77.87747	0.246787	1.880067	19.99568
7	3.699314	77.85651	0.247880	1.882930	20.01268
8	3.699350	77.85638	0.247910	1.883420	20.01229
9	3.699361	77.85594	0.247938	1.883447	20.01267
10	3.699361	77.85593	0.247941	1.883462	20.01267

Tablo 6'da verilen varyans ayrıştırması sonuçlarında, her bir seri için on dönem (periyod) izlenmiştir. Enflasyon değişkeni için varyans ayrıştırması sonuçları incelendiğinde ilk dönem enflasyonun toplam değişimin tamamı (100.00) kendisi tarafından açıklanmaktadır. Onuncu dönemde ise enflasyondaki toplam değişimin yaklaşık %77.8'i kendisi tarafından, %20'si dolar kuru (USD) tarafından, yaklaşık %1.88'i çıktı açığı tarafından ve yaklaşık %0.25'i geçmiş enflasyon tarafından açıklanmaktadır. 2017:1 ve 2022:2 dönemi için yapılan enflasyon varyans ayrıştırması sonuçlarından, toplamda enflasyonun %77'si kendi dinamikleri tarafından açıklandığı anlaşılmaktadır. Enflasyonun %20 gibi bir oranı da dolar kuru tarafından açıklanmaktadır. Bu durum kur geçişkenliğinin önemli bir ispatıdır. Çıktı açığının 2006:1-2016:4 dönemi için enflasyonu açıklama oranı neredeyse %3 iken, 2017:1-2022:2 dönemi için %1.88 olarak tespit edilmiştir. İki dönem arasında çıktı açığının etkisinin azaldığı dikkat çekmektedir. Geçmiş dönem enflasyonun ise 2006:1-2016:2 dönemi için enflasyon üzerinde %0.06 çok az bir etkiye sahip olduğu görülürken, 2017:1-2022:2 dönemi için bu oranın yaklaşık

%0.25 yükseldiği görülmektedir. Kısa dönemde enflasyon üzerinde geçmiş enflasyon verilerinin daha etkili olduğu yorumunu yapabiliriz.

Tablo 7. Çıktı Açığının Varyans Ayırıştırması Sonuçları

Period	S.E.	TUFEB	TUFEB-1	GAP	USD
1	1.471917	1.133087	0.230635	98.63628	0.000000
2	1.546191	4.100096	3.652156	90.48946	1.758289
3	1.778265	26.35864	2.796677	68.75301	2.091676
4	1.839335	25.24241	2.646675	64.70817	7.402740
5	1.864767	26.62139	2.596636	63.16846	7.613515
6	1.871844	26.70340	2.582164	62.69880	8.015632
7	1.874016	26.69970	2.582699	62.58971	8.127889
8	1.874316	26.71415	2.581882	62.57049	8.133471
9	1.874424	26.71155	2.582045	62.56479	8.141617
10	1.874432	26.71196	2.582034	62.56445	8.141549

Tablo 7 çıktı Açığı (GAP) değişkeni için varyans ayırıştırması sonuçları incelendiğinde, ilk dönem çıktı açığındaki toplam değişimin yaklaşık %98'i neredeyse tamamı kendisi tarafından açıklanırken yaklaşık %1.13'ü enflasyon değişkeni tarafından, yaklaşık %0.23'ü de geçmiş enflasyon tarafından açıklanmaktadır. Onuncu dönemde ise GAP 'deki toplam değişimin yaklaşık %62.5'i kendisi tarafından, yaklaşık %26.7'si enflasyon tarafından, yaklaşık %8.14'ü dolar kuru (USD) tarafından ve yaklaşık %2.58'i geçmiş enflasyon tarafından açıklanmaktadır. Çıktı açığı değişkenini 2006:1-2016:4 onuncu döneminde yaklaşık %84'ü kendisi tarafından açıklanırken, bu oran 2017:1-2022:2 döneminde %62.5'e düşmüştür. Dönemler arasında enflasyon değişkeninin çıktı açığını açıklama oranının %13'lerden %26'lara yükseldiği dikkat çekmektedir. Benzer bir şekilde dolar kurunun çıktı açığını açıklama oranı için de geçerlidir. Dolar kuru 2006:1-2016:4 onuncu döneminde çıktı açığının %0.33'ünü açıklarken kısa dönem analizi yapılan 2017:1-2022:2 döneminde %8.14'e yükselmiştir.

Tablo 8. Dolar Kurunun Varyans Ayırıştırması Sonuçları

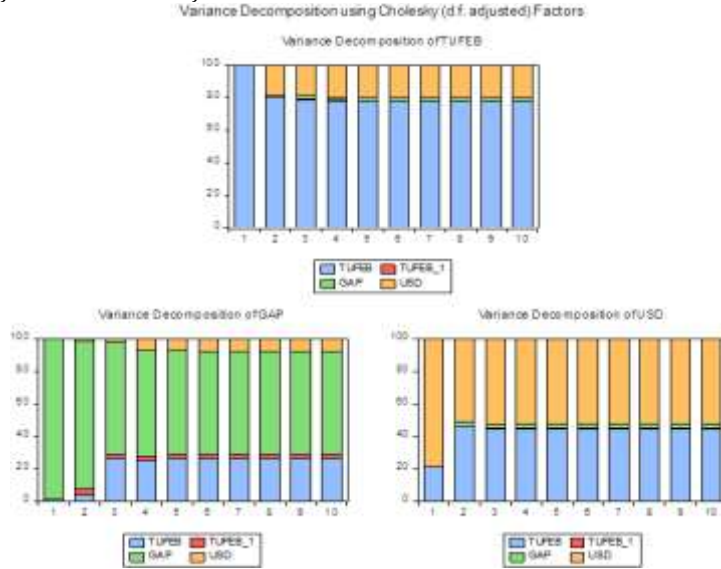
Period	S.E.	TUFEB	TUFEB-1	GAP	USD
1	6.933435	21.03612	0.085197	0.173861	78.70482
2	9.311284	46.08521	0.547869	2.458754	50.90817
3	9.780944	44.47476	0.533005	2.291699	52.70053
4	9.953071	44.47771	0.598488	2.646658	52.27715
5	9.979958	44.50250	0.596374	2.633928	52.26720
6	9.989798	44.45483	0.602432	2.657022	52.28572
7	9.990655	44.45857	0.602334	2.657767	52.28133
8	9.991005	44.45634	0.602615	2.658435	52.28261
9	9.991022	44.45639	0.602617	2.658508	52.28248
10	9.991031	44.45636	0.602624	2.658518	52.28249

Tablo 8 dolar kuru (USD) değişkeni için varyans ayırıştırması sonuçları incelendiğinde, ilk dönem dolar kurundaki değişimin yaklaşık %78.7'si kendisi

tarafından açıklanırken, yaklaşık %21'i enflasyon değişkeni tarafından, yaklaşık %0.08'i geçmiş enflasyon tarafından ve yaklaşık %0.17'si çıktı açığı (GAP) tarafından açıklanmaktadır. Onuncu dönemin sonunda ise dolar kuru (USD) değişkenindeki toplam değişimin yaklaşık %52'si kendisi tarafından, yaklaşık %44'ü enflasyon değişkeni tarafından, yaklaşık %0.6'sı geçmiş enflasyon tarafından ve yaklaşık %2.6'sı çıktı açığı (GAP) tarafından açıklanmaktadır. Dolar kuru değişkeninin 2006:1-2016:4 dönemi için yapılan varyans ayrıştırması sonuçlarına baktığımızda ilk dönem için dolar kurundaki değişimin yaklaşık %92'si kendisi tarafından açıklanırken, 2017:1-2022:2 dönemi için bu oranın %78.7'ye düştüğü görülmektedir. Dolar kuru üzerinde enflasyon değişkeninin payının %24.7'den %44.4'e yükseldiği dikkat çekmektedir. Burada kur ve enflasyon geçişkenliğinin yüksek olduğu yorumunu yapabiliriz.

Yukarıdaki tablo 6, 7 ve 8'de açıklanan varyans ayrıştırmalarına ait grafikler aşağıdaki şekilde sunulmuştur.

Şekil 6. Varyans Ayrıştırması Grafikleri

Grafiklerde yer alan mavi çubuklar Enflasyon değişkenini, kırmızı çubuklar geçmiş enflasyonu, yeşil çubuklar çıktı açığını ve sarı çubuklar dolar kurunu temsil etmektedir. İlk grafiğe baktığımızda Enflasyon değişkeninde dolar kurunun önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Çıktı açığının (GAP) grafiğine baktığımızda ise enflasyon değişkeninin daha çok öne çıktığı, ardından dolar kuru ve geçmiş enflasyonun etkili olduğu anlaşılmaktadır. Dolar kurunun çubuk grafiğine baktığımızda enflasyonun daha çok etkili olduğu dikkat çekmektedir.

Ekler bölümünde Şekil 7'de VAR (1) modeline ilişkin on altı adet etki-tepki grafiği bulunmaktadır. Sol üst köşedeki grafik enflasyonun kendi içsel şoklarına

olan tepkisini göstermektedir. Grafiğe göre enflasyona verilen bir şok ikinci çeyreğe kadar kendisini pozitif etkilemektedir. Ayrıca enflasyonun şoka verdiği tepki anlamlıdır çünkü sıfır çizgisi ilk dönem güven aralığının içerisinde değildir. Geçmiş dönem enflasyonun enflasyona verdiği tepki ise pozitiftir. Tepki ikinci çeyrekte zirve yapıp üç çeyrek boyunca devam etmektedir. Uygulanan para politikasına rağmen enflasyon beklentilerinin geçmiş dönem enflasyon verilerine dayalı olarak ayarlandığını göstermektedir. Enflasyon düşme eğilimine girse bile yeniden yükseleceği beklentisi tüketici davranışlarını etkileyerek enflasyon ataletini yaratmaktadır. Enflasyondaki bir şoka çıktı açığının verdiği tepki üçüncü satırda gösterilmiştir. Grafiğe göre enflasyona verilen bir şok ikinci çeyreğe kadar çıktı açığını negatif etkilemektedir. Soldan en alt satırın birinci grafiğinde enflasyondaki bir şoka dolar kurunun verdiği tepki gösterilmiştir. Grafiğe göre enflasyona verilen bir şok üçüncü çeyreğe kadar dolar kurunu pozitif etkilemektedir. Etki beşinci çeyreğe kadar devam etmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada VAR model kullanılarak Türkiye’de çıktı açığı, geçmiş dönem enflasyon ve döviz kurunun enflasyon (işlenmemiş gıda ve alkollü içecekler-tütün hariç TÜFE) üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Phillips eğrisini analiz etmek için 2006-2022 dönemi için iki alt model kurularak tahminler yapılmıştır. Bulgular tüketici fiyat dinamikleri üzerinde 2006:1-2016:4 dönemi için çıktı açığı ve geçmiş dönem enflasyondan sonra döviz kuru geçişkenliğinin önemli olduğunu belirtmektedir. 2017:1-2022:2 dönemi için ise enflasyon üzerinde sırasıyla dolar kuru, çıktı açığı ve geçmiş dönem enflasyonun belirleyici olduğunu göstermektedir. Etki-Tepki grafiklerine göre, çıktı açığı ile enflasyon arasındaki ilişkinin azalış yönlü olduğu görülmektedir. Etki-Tepki grafiklerinde, geçmiş dönem enflasyonun enflasyona verdiği tepkinin pozitif olduğu görülmektedir. Bu enflasyon beklentilerinin geçmiş dönem enflasyon verilerine dayalı olarak ayarlandığını göstermektedir. Uygulanan makro iktisadi politikalarla enflasyon düşme eğilimine girse bile yeniden yükseleceği beklentisi tüketici davranışlarını ve dolayısıyla harcamaları etkileyerek enflasyon ataletini yaratmaktadır. Enflasyondaki bir şoka dolar kurunun verdiği tepki ise artış yönlüdür. Bu durumun fiyatlama davranışları üzerindeki etkisi önemlidir.

Sonuçlar literatür özetinde yer alan Kara ve Sarıkaya (2021) çalışmasıyla tutarlı sonuçlar göstermiştir. Kara ve Sarıkaya’nın ifade ettiği gibi enflasyon dinamiklerindeki değişimin yakından incelenmesi enflasyonla mücadele programının tasarımı açısından önem taşımaktadır.

Çıktı açığı, enflasyon üzerindeki talep kaynaklı baskıların değerlendirilmesinde önemli bir para politikası aracıdır. Analiz sonuçlarına göre, çıktı açığının ekonomi üzerinde yarattığı ısınmanın yavaşlaması için para politikası ile maliye politikasının birlikte hareket etmesi önemlidir.

Enflasyonun uzun yıllar boyunca hedeflerin üzerinde kalması, hedeflerin çıpa olma özelliğinin zayıflamasına yol açmaktadır. Enflasyon oranlarındaki yükseliş, beklenti oluşumunda geçmiş enflasyon ve döviz kuru gelişmelerine atfedilen önemin artmasını beraberinde getirmiştir. 2016 yılından sonra özellikle döviz kurunda yaşanan artışlar çalışmanın yönünün değiştirilmesine neden olmuştur. Enflasyonda döviz kuru geçişkenliğinin azaltılması için verimliliğin artırılması ve liranın değerini korunmasına yönelik politikalar uygulanmalıdır.

Enflasyonla mücadelede, enflasyon ataletinin kırılması için merkez bankasının güven unsurunun yeniden tesis edilmesi, beklentilerin doğru yönetilmesi açısından önemli olmaktadır. Atılan adımların etkili olabilmesi için toplum genelinde davranışsal dönüşümün gerçekleşmesi önem taşırken, yapısal politikaların yanı sıra iletişim kanallarının güçlendirilmesi kritik rol oynamaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Abel, A., B., Bernanke, B. S., & Croushore, D. (2017). *Macroeconomi*. 9. Baskı, Çev. Ömer Faruk ÇOLAK, *Elif Yayınevi*.
- Acaroğlu, D., & Terzioğlu, K. (2021). Açık Ekonomilerde Enflasyon ve Reel Marjinal Maliyetler: Yeni Keynesyen Hibrit Phillips Eğrisi. *ON EURASIAN ECONOMIES* 2021, 253.
- Andrle, M. (2013). *What is in your output gap? Unified framework & decomposition into observables*. International Monetary Fund.
- Chin, K. H. (2019). New Keynesian Phillips curve with time-varying parameters. *Empirical Economics*, 57(6), 1869-1889.
- Claus, I. (2000). Is the output gap a useful indicator of inflation. *Reserve Bank of New Zealand Discussion Paper No. DP2000/05*. 1-21.
- Çamlıca, F. (2010). Yeni Keynesyen Bir Bakış Açısıyla Türkiye'nin Enflasyon Dinamikleri Yönünden Yapısal Analizi. *Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ocak*.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1057-1072.

- Duğru, M. (2020). Multidisipliner Yaklaşım İle İktisadi Kriz Olgusu, "2001 Finans Krizi İle Artan İşsizliğin Yoksulluk Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği". Ankara: Gazi Kitapevi. 2020, 3-28.
- Friedman, M. (1977). Nobel lecture: inflation and unemployment. *Journal of political economy*, 85(3), 451-472.
- Friedman, M. (1995). The role of monetary policy. *Essential Readings in Economics*, 215-231.
- Galı, J., & Gertler, M. (1999). Inflation dynamics: A structural econometric analysis. *Journal of monetary Economics*, 44(2), 195-222.
- Jahan, S., & Mahmud, A. S. (2013). What is the output gap. *Finance & Development*, 50(3), 38-39.
- Johansen, S. (1995). *Likelihood-based inference in cointegrated vector autoregressive models*. OUP Oxford.
- Kara, H., & Oğünç, F. (2011). *Doviz kuru ve ithalat fiyatlarının enflasyona etkisi* (No. 1114). Research and Monetary Policy Department, Central Bank of the Republic of Turkey.
- Kara, A. H., Ogunc, F., & Sarıkaya, C. (2017). *Inflation dynamics in Turkey: A historical accounting* (No. 1703). Research and Monetary Policy Department, Central Bank of the Republic of Turkey.
- Kara, H., & Sarıkaya, Ç. (2021). *Enflasyon dinamiklerindeki değişim: Döviz kuru geçişkenliği güçleniyor mu?* (No. 2121). Working Paper.
- Kızıl, B. C. (2019). *Yeni Keynesyen Hibrit (Melez) Phillips eğrisi: Türkiye örneği* (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Lucas, R. E., & Rapping, L. A. (1969). *Price Expectations and the Phillips Curve*. The American Economic Review, 59 (3), 342-350.
- Lucas Jr, R. E. (1972). Expectations and the Neutrality of Money. *Journal of economic theory*, 4(2), 103-124.
- Lütkepohl, H. (2005). *New introduction to multiple time series analysis*. Springer Science & Business Media.
- Makridakis, S., Wheelwright, S. C., & Hyndman, R. J. (2008). *Forecasting methods and applications*. John Wiley & Sons.
- Mert, M., & Çağlar, A. E. (2019). Eviews ve Gauss uygulamalı zaman serileri analizi. *Ankara: Detay Yayıncılık*.
- McKnight, S., Mihailov, A., & Rumler, F. (2020). Inflation forecasting using the New Keynesian Phillips Curve with a time-varying trend. *Economic Modelling*, 87, 383-393.
- Nason, J. M., & Smith, G. W. (2008). The new Keynesian Phillips curve: Lessons from single-equation econometric estimation. *FRB Richmond Economic Quarterly*, 94(4), 361-395.
- Ozan, E. C., & BAKIRTAŞ, İ. (2021). Türkiye'de Yeni Keynesyen Ücret Phillips Eğrisi Geçerli midir? ARDL Sınır Testi Yaklaşımından Bulgular. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39(2), 237-251.
- Phelps, E. S. (1969). The new microeconomics in inflation and employment theory. *The American Economic Review*, 59(2), 147-160.

- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Samuelson, P. A., & Solow, R. M. (1960). Analytical aspects of anti-inflation policy. *The American Economic Review*, 50(2), 177-194.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1-48.
- Snowdon, B., & Vane, H. R. (2005). *Modern macroeconomics: its origins, development and current state*. Edward Elgar Publishing.
- Tombak, F. (2021). Hibrit Yeni Keynesyen Philips Eğrisi Çerçevesinde Çıktı Açığının Enflasyon Üzerine Etkisi, Türkiye Örneği. *Maliye ve Finans Yazıları*, (Özel Sayı 2), 33-50.
- Wardhono, A., Nasir, M. A., Qori'ah, C. G., & Indrawati, Y. (2021). Movement of Inflation and New Keynesian Phillips Curve in ASEAN. *Economies*, 9(1), 34.
- Zobl, F. X., & Ertl, M. (2021). The Condemned Live Longer–New Evidence of the New Keynesian Phillips Curve in Central and Eastern Europe. *Open Economies Review*, 32(4), 671-699.

EKLER

Ek 1. Model 1'in Ekonometrik Çıktıları

Model 1'e ait değişkenlerin birim kök sonuçları tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Birim Kök Sonuçları

		Birim Kök Testi (PP)			
		Düzye			
Sabit	t-Statistic	TUFEB	TUFEB-1	GAP	USD
		-4.1263 ***	-4.3827 ***	-5.1202 ***	-5.6281 ***
Sabit & Trend	t-Statistic	-4.0405 **	-4.3877 ***	-5.0706 ***	-5.8249 ***
		Sabitsiz & Trendsiz	t-Statistic	-1.6632 **	-1.6084 **
		Birim Kök Testi (ADF)			
		Düzye			
Sabit	t-Statistic	TUFEB	TUFEB_1	GAP	USD
		-4.3534 ***	-4.5564 ***	-5.2628 ***	-5.6387 ***
Sabit & Trend	t-Statistic	-4.3064 ***	-4.5873 ***	-5.2211 ***	-5.8394 ***
		Sabitsiz & Trendsiz	t-Statistic	-1.8317 **	-1.7680 **

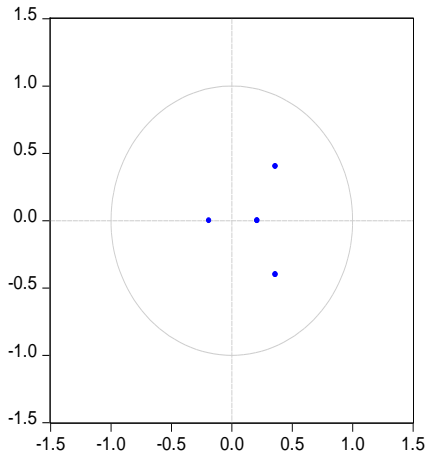
*%10, **%5, ***%1'de istatistiki olarak anlamlılığı ve d; fark terimini göstermektedir.

Tüm değişkenler için hesaplanan test istatistiğinin %5 önem düzeyinde tüm kritik değerlerden küçük olduğu ve yokluk hipotezi reddedildiğinden birim kök içermediği yani serilerin durağan olduğu sonucuna varılmaktadır.

Tablo 10. VAR Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-310.4197	NA	37.37099	14.97237	15.13786	15.03303
1	-183.4574	223.6954*	0.190420*	9.688449*	10.51591*	9.991746*
2	-174.4109	14.21594	0.271185	10.01957	11.50900	10.56550
3	-163.2809	15.36996	0.362013	10.25147	12.40287	11.04005

Tablo 10'da görüldüğü üzere gecikme uzunluğu SC kriterine göre 1 tercih edilmiştir.

Tablo 11. VAR İstikrar Koşulu İçin Birim Çember Grafiği ve Karakteristik Kökleri
Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Karakteristik Polinomların Kökleri
İçsel Değişken: TUFEB TUFEB_1
GAP USD
Dışsal Değişken: C

Kökler	Modül
0.361859 - 0.401896i	0.540798
0.361859 + 0.401896i	0.540798
0.211876	0.211876
-0.187331	0.187331

Hiçbir kök birim çember dışında değildir.
VAR model istikrar koşulunu sağlamaktadır.

Grafikten istikrar koşulunun sağlandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 12. Otokorelasyon LM Testi

Yokluk Hipotezi: h gecikmede serisel korelasyon yoktur.						(P>0.01)
Gecikme	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	df	Prob.
1	14.16889	16	0.5861	0.884888	(16, 98.4)	0.5879
2	14.36432	16	0.5716	0.897944	(16, 98.4)	0.5734
3	20.31859	16	0.2062	1.307559	(16, 98.4)	0.2080
4	13.61166	16	0.6276	0.847794	(16, 98.4)	0.6293

Tablodan görüldüğü üzere kalıntılarda 4 gecikmeye kadar herhangi bir serisel otokorelasyonun olmadığı anlaşılmaktadır (P>0.01). Bu bağlamda her dört gecikme için de yokluk hipotezi reddedilememektedir.

Tablo 13. Portmanteau Otokorelasyon Testi

Yokluk Hipotezi: h gecikmesine kadar residual otokorelasyon yoktur.					(P>0.01).
Gecikme	Q-Stat	Prob.*	Adj Q-Stat	Prob.*	df
1	5.027928	---	5.144857	---	---
2	15.11575	0.5162	15.71305	0.4732	16
3	29.39462	0.5991	31.03672	0.5151	32
4	41.61246	0.7305	44.47634	0.6180	48

Yukarıdaki tabloda verilen sonuçlara göre kalıntılarda serisel korelasyon bulunmamaktadır, dolayısıyla h=4 gecikme için yokluk hipotezi reddedilememektedir (P>0.01).

Tablo 14. White Değişen Varyans Testi

Chi-sq	df	Prob.	(P>0.01)
90.76920	80	0.1927	

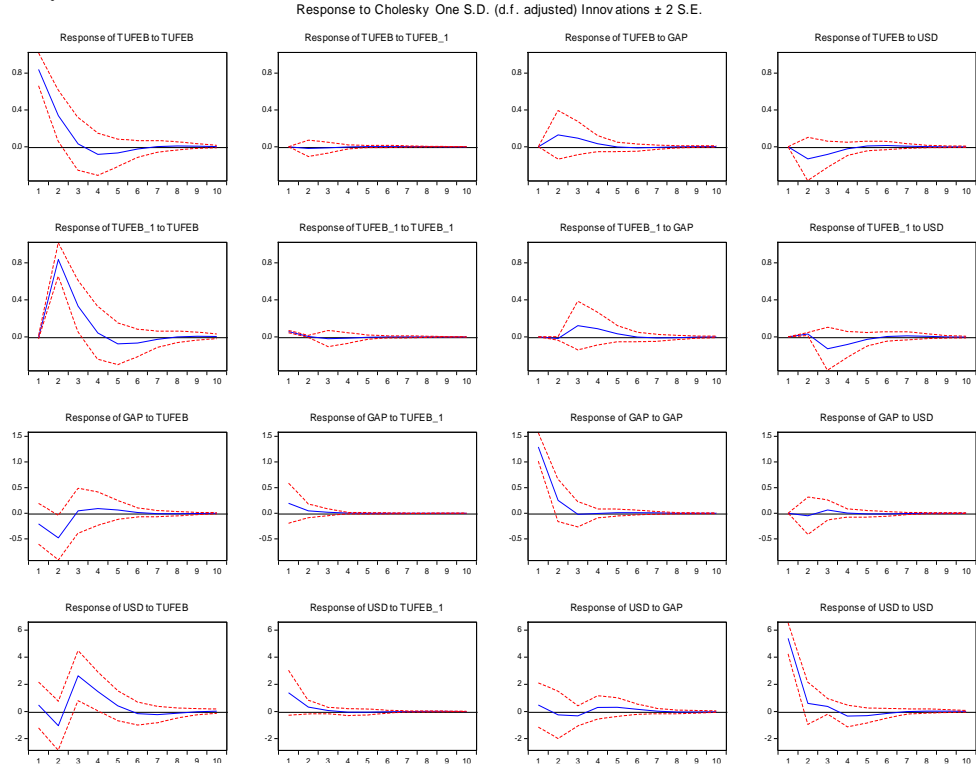
Tablodaki sonuçlara göre sabit varyans yokluk hipotezi reddedilememektedir. $P=0.0535>0.01$ dolayısıyla tahmin edilen modelde değişen varyans sorunu bulunmamaktadır. Gözlem sayısı az ve değişken sayısı çok olan örneklem seçimlerinde normallik varsayımı oldukça önemlidir (Mert ve Çağlar 2019: 228). Bunun için aşağıdaki tabloda Jarque-Bera testi yapılmıştır.

Tablo 15. Jarque-Bera testi

Bileşen	Jarque-Bera	df	Prob.	(P>0.01)
1	2.648223	2	0.2660	
2	1.154529	2	0.5614	
3	1.043366	2	0.5935	
4	0.008909	2	0.9956	
Joint	4.855027	8	0.7730	

JB testine göre kalıntılar ($P>0.01$) .01 yanılma düzeyinde çok değişkenli normal dağılıma uymaktadırlar.

Yapılan tanımsal testler neticesinde oluşturulan VAR (1) modelinin; istikrar koşulu, serisel korelasyonun olmaması, sabit varyans ve normallik koşullarını 0.01 yanılma düzeyinde sağladığı anlaşılmaktadır.

Şekil 5. Etki Tepki Grafikleri

Ek 2. Model 2'nin Ekonometrik Çıktıları

Model 2'ye ait değişkenlerin birim kök sonuçları tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16. Birim Kök Sonuçları

		Birim Kök Testi (PP)			
		Düzye			
Sabit	t-Statistic	TUFEB	TUFEB_1	GAP	USD
		-6.8853 ***	-2.9303 ***	-5.5732 ***	-4.9008 ***
Sabit & Trend	t-Statistic	-7.3087 ***	-2.9072 **	-5.4991 ***	-5.2738 ***
		Sabitsiz & Trendsiz	t-Statistic	-6.8218 ***	-2.7143 ***
		Birim Kök Testi (ADF)			
		Düzye			
Sabit	t-Statistic	TUFEB	TUFEB_1	GAP	USD
		-6.7775 ***	-2.8650 ***	-5.5715 ***	-4.8995 ***
Sabit & Trend	t-Statistic	-6.9275 ***	-3.1105 **	-5.4971 ***	-5.2918 ***
		Sabitsiz & Trendsiz	t-Statistic	-6.7517 ***	-2.7349 ***

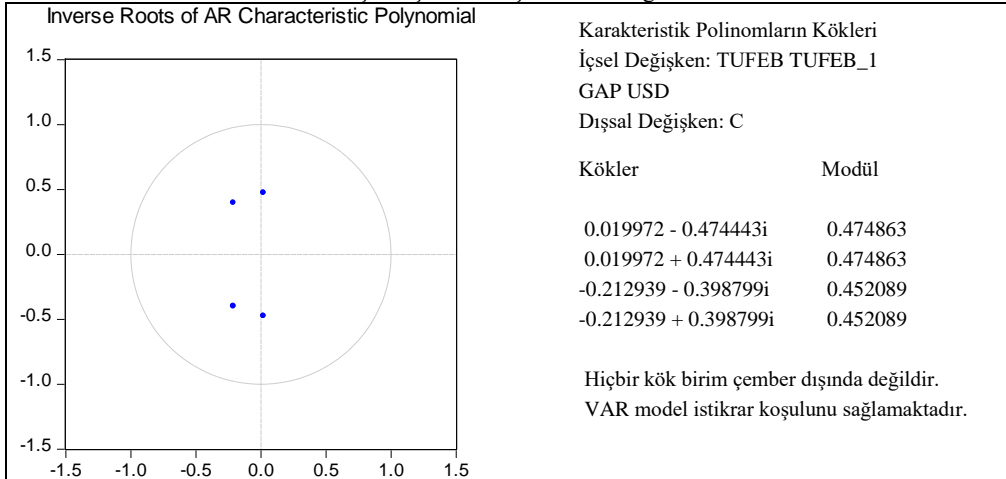
*%10, **%5, ***%1'de istatistiki olarak anlamlılığı ve d; fark terimini göstermektedir.

Model 2'deki değişkenler için hesaplanan test istatistiğinin %5 önem düzeyinde tüm kritik değerlerden küçük olduğu ve yokluk hipotezi reddedildiğinden birim kök içermediği yani serilerin durağan olduğu sonucuna varılmaktadır.

Tablo 17. VAR Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-336.8533	NA	11007.59	20.65777	20.83917	20.71881
1	-284.2573	89.25372	1209.226	18.43984	19.34681*	18.74501
2	-262.7150	31.33424	906.0359	18.10394	19.73650	18.65325
3	-234.3230	34.41464*	483.7268*	17.35291*	19.71104	18.14635*

Tablo 17'de görüldüğü üzere gecikme uzunluğu SC kriterine göre seçilmiştir. Sonuç olarak ekonometrik analiz için uygun gecikme model VAR (1) modeli olacaktır.

Tablo 18. VAR İstikrar Koşulu İçin Birim Çember Grafiği ve Karakteristik Kökler

Grafikten istikrar koşulunun sağlandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 19. Otokorelasyon LM Testi

Yokluk Hipotezi: h gecikmede serisel korelasyon yoktur.						(P>0.01)
Gecikme	LRE* stat	df	Prob.	Rao F-stat	df	Prob.
1	31.34327	16	0.0122	2.194957	(16, 70.9)	0.0127
2	20.47514	16	0.1996	1.332106	(16, 70.9)	0.2028
3	18.26765	16	0.3085	1.171081	(16, 70.9)	0.3121
4	12.61638	16	0.7006	0.779052	(16, 70.9)	0.7032

Tablodan görüldüğü üzere kalıntılarda 4 gecikmeye kadar herhangi bir serisel otokorelasyonun olmadığı anlaşılmaktadır (P>0.01). Bu bağlamda her dört gecikme için de yokluk hipotezi reddedilememektedir.

Tablo 20. Portmanteau Otokorelasyon Testi

Yokluk Hipotezi: h gecikmesine kadar residual otokorelasyon yoktur.					(P>0.01)
Gecikme	Q-Stat	Prob.*	Adj Q-Stat	Prob.*	df
1	16.77172	---	17.26500	---	---
2	24.63752	0.0765	25.60752	0.0598	16
3	38.03506	0.2137	40.26108	0.1499	32
4	44.69126	0.6092	47.77615	0.4820	48

Yukarıdaki tabloda verilen sonuçlara göre kalıntılarda serisel korelasyon bulunmamaktadır, dolayısıyla h=4 gecikme için yokluk hipotezi reddedilememektedir (P>0.01).

Tablo 21. White Değişen Varyans Testi

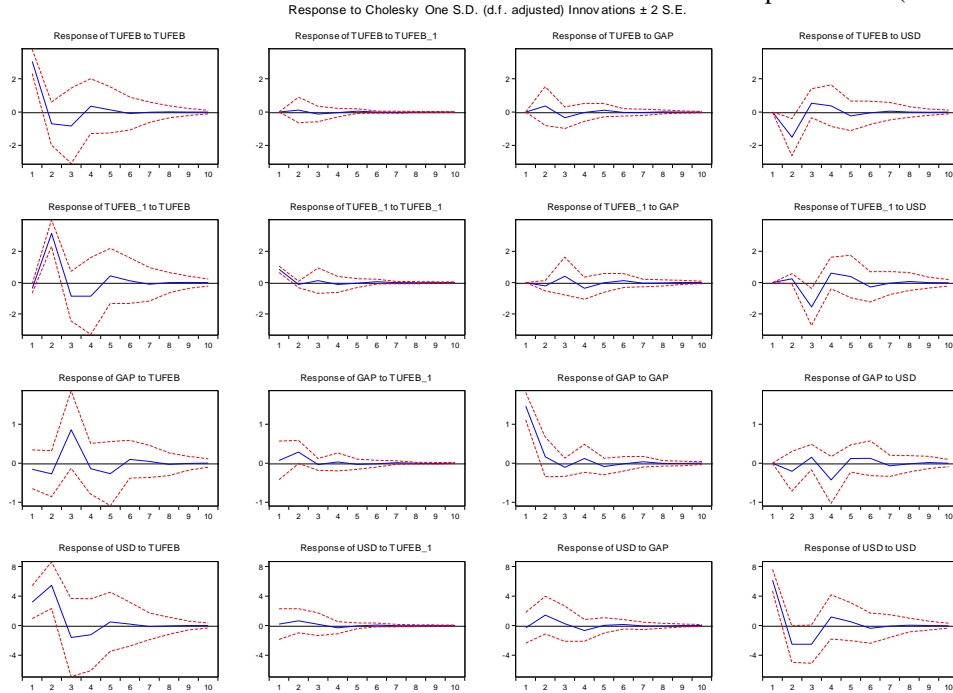
					(P>0.01)
Chi-sq	df	Prob.			
103.5145	80	0.0397			

Tablodaki sonuçlara göre sabit varyans yokluk hipotezi reddedilememektedir. P>0.01 dolayısıyla tahmin edilen modelde değişen varyans sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 22. Jarque-Bera testi

Bileşen	Jarque-Bera	df	Prob.	(P>0.01)
1	0.735560	2	0.6923	
2	0.599107	2	0.7411	
3	0.457927	2	0.7954	
4	9.107436	2	0.0105	
Joint	10.90003	8	0.2074	

JB testine göre kalıntılar (P>0.01) .01 yanılma düzeyinde çok değişkenli normal dağılıma uymaktadırlar. Yapılan tanısal testler neticesinde oluşturulan VAR (1) modelinin; istikrar koşulu, serisel korelasyonun olmaması, sabit varyans ve normallik koşullarını 0.01 yanılma düzeyinde sağladığı anlaşılmaktadır.

Şekil 7. Etki Tepki Grafikleri

KURUMSAL YÖNETİM UYGULAMALARI: ÜLKELER ÖZELİNDE BİR SİSTEMATİK LİTERATÜR TARAMASI¹

CORPORATE GOVERNANCE PRACTICES: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW SPECIFIC TO COUNTRIES

Özgür TEZEL*, Gülsevım YUMUK GÜNAY**

Geliş Tarihi: 16.12.2022
(Received)

Kabul Tarihi: 04.07.2023
(Accepted)

ÖZ: Kurumsal yönetim uygulamalarına dünya genelinde ilginin artması ile birlikte literatürde bu konudaki araştırmaların da arttığı görülmektedir. Kurumsal yönetime dair uygulamaların kültür ve hukuk sistemi gibi nedenlerle ülkelere göre farklılık gösterdiği bilinmektedir. Bu araştırmanın amacı 2012-2022 yılları arası son on yıl içinde Web of Science veri tabanında gerçekleştirilen kurumsal yönetim uygulamalarına yönelik sistematik bir literatür taramasını ülke özelinde ele alarak çalışmaların sonuçlarını sentezlemektir. Araştırma neticesinde, kurumsal yönetime dair ülke özelinde ele alınan makaleler dahil edilme kriteri olarak diğer kriterlere eklenmiştir. Analizlerde ülkeler özelindeki kurumsal yönetim uygulamalarına dair makalelerin en sık yayınlandığı derginin “South African Journal of Economic and Management Sciences” olduğu; makalelerin yayınlanma sıklıklarının yıllara göre dalgalanmalar göstermekle birlikte, en sık yapılan yılların 2015 ve 2019 yılları olduğu; makalelerin genel olarak iki ya da daha fazla yazarlı olarak yürütüldüğü; araştırmalara en çok konu olan ülkelerin Birleşik Krallık, Güney Afrika ve Çin olduğu; ülke grubu olarak bakıldığında ise en sık konu olan ülke gruplarının Afrika ve Anglo-Sakson Ülkeler olduğu; en çok işlenen konuların sürdürülebilirlik, kurumsal yönetim ilkeleri ile hissedar ve paydaş ilişkileri olduğu görülmüştür. İncelenen makalelerde, birincil veriye ulaşmadaki zorlukların yanında güvenilirlik ve geçerliliği arttırmak gibi sebeplerle de nitel ve karma yöntemlerin nicel yöntemle göre daha fazla kullanıldığı görülmüştür. Gerçekleştirilen sistematik literatür taraması ile ön plana çıkan konular ve makale sonuçlarının ülke uygulamaları konusunda okuyuculara fikir vererek literatüre katkı sağlayacağı ve bundan sonraki çalışmalara da ışık tutacağı; ülkemiz özelinde bakıldığında ise WOS veri tabanındaki SSCI'deki çalışmaların azlığının dikkat çektiği ve literatürde ülkemiz özelinde, bu konuda nitelikli çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim, Uygulamalar, Ülkeler, Sürdürülebilirlik.

¹ Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne’de düzenlenen “Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü” isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* tezelozgur22@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2572-4980.

** Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, gulsevimyumuk@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6184-0714.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Tezel & Yumuk Günay

ABSTRACT: With the increasing interest in corporate governance practices around the world, it is seen that the research on this subject have increased in the literature. It is known that practices regarding corporate governance differ from country to country for reasons such as culture and legal system. The aim of this research is to synthesize the results of the studies in the Web of Science database by addressing a systematic literature review on corporate governance practices carried out in the last ten years between 2012-2022 in a country-specific manner. As a result of the research, country-specific articles on corporate governance were added to other criteria as inclusion criteria. As a result of the analyzes, it was determined that the journal in which the articles on corporate governance practices on a country basis were published most frequently was the "South African Journal of Economic and Management Sciences"; Although the frequency of publication of the articles fluctuates according to the years, the most frequent years are 2015 and 2019; articles are generally conducted with two or more authors; the countries that were most subject to research were the United Kingdom, South Africa and China; When viewed as a country group, the country groups most frequently subject are African and Anglo-Saxon Countries; It has been seen that the most discussed topics are sustainability, corporate governance principles, and shareholder and stakeholder relations. In the articles examined, it was seen that qualitative and mixed methods were used more than quantitative methods for reasons such as increasing reliability and validity, as well as difficulties in accessing primary data. It is stated that the results of the systematic literature review and the results of the articles will contribute to the literature by giving an idea to the readers about the country practices and will shed light on the future studies; When we look at our country in particular, it is thought that the scarcity of studies in SSCI in the WOS database draws attention and that there is a need for qualified studies in our country in the literature.

Keywords: Corporate Governance, Practices, Countries, Sustainability.

EXTENDED ABSTRACT

One of the concepts introduced by the changing world in the 2000s has been the concept of corporate governance. Financial scandals such as Enron, Parmalat and WorldCom experienced around the world were effective in this situation. Corporate governance is based on four basic principles. These principles are listed as accountability, responsibility, public disclosure and transparency and fairness. These principles, set forth by the OECD, have been adopted and put into practice by large enterprises around the world in a short time. Although corporate governance practices are applied worldwide, there are differences in practices according to countries. The purpose of this research is to examine the corporate governance practices put forward based on countries with a systematic literature review, to see the studies on the current practices and to guide the next studies to be made in this field. The limitations of the research are as follows: 1-) Articles in the journals included in the SSCI index in the Web of Science database; 2-) Articles written in English and Turkish in the research; 3-) Articles between 2012-2022 (until March); 4-) Open access articles in the Business category and 5-) Articles examining corporate governance practices on a country basis are discussed. In this context, as a first step, a search was made in the Web of Science database as "corporate government practices", which was the research subject, and 7542 search results were obtained. In the second stage, 241 articles were accessed because of filtering according to the first four constraints listed above. Finally, 53 articles were reached by filtering the practices

expressed in the fifth constraint on a country basis. As a result of the examinations, it was seen that the number of studies fluctuated according to the years, and the years with the most intense articles were 2015 and 2019. The articles that are the subject of the research are about 22 different countries, and the countries with the highest number of topics are the United Kingdom, South Africa, and China; it was seen that the countries with the least subject are USA, Canada, Switzerland, Turkey, Taiwan, Egypt, Saudi Arabia, Ghana, Bosnia-Herzegovina, Mexico, Indonesia, and Malaysia. It was observed that the articles discussed were generally written with more than one author. When the subjects covered in the researches and associated with corporate governance practices are analyzed according to country groups, while studies specific to Anglo-Saxon countries mainly focus on sustainability, corporate social responsibility practices, financial risks, shareholder and stakeholder relations, legal and political norms and property structure; In studies specific to Continental European countries, it is seen that the subjects of shareholder and stakeholder relations, sustainability, internal audit and KY Principles are included. In studies specific to Far East countries, it is seen that social responsibility, sustainability reporting, legal and political norms, shareholder and stakeholder relations, ownership structure and risk issues are examined. In studies specific to Middle Eastern countries, it is seen that corporate governance principles, financial performance, CSR practices, sustainability, property structures, legal and political norms and auditing issues are discussed. Studies specific to African countries include corporate governance principles, sustainability, corporate social responsibility, auditor independence, shareholder and stakeholder relations, risks, and financial performance. In the studies specific to the Balkan countries, it has been seen that the subjects of auditing, corporate governance principles and financial performance are discussed. In studies specific to Latin American countries, sustainability and ownership structure issues are discussed; In South/Southeast Asian countries, it is seen that social responsibility, financial performance and sustainability issues are covered. Qualitative and mixed methods are mostly used in the articles examined on country-specific corporate governance practices; It has been observed that quantitative methods are used less than other methods. It is thought that addressing the issues of sustainability, corporate social responsibility, shareholder/stakeholder relations and financial performance of different countries in future studies will contribute to the literature. When we look at our country, it is noteworthy that there are few studies that can be published in SSCI indexed journals in the Web of Science database on corporate governance practices. In this respect, it is seen that there is a gap in the literature regarding qualified research on corporate governance practices in our country. It is thought that qualified studies on this subject will contribute to this field. Considering that the importance of corporate governance is being understood more and more each day, this study is important.

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin her geçen gün daha çok hissedildiği iş hayatında işletmelere rekabet üstünlüğü sağlayan en önemli unsurların kalite ve maliyet olduğu görülmektedir. İşletmeler tarafından bu iki unsurun ele alınması yüksek finansal performans olarak kendini gösterse de sürdürülebilir finansal performans için kurumsal yönetim uygulamalarına ihtiyaç olduğu bilinmektedir. Özellikle son yıllarda sık yaşanan uluslararası finansal krizler ve bunların öncülü olarak işletmedeki etik dışı uygulamalar, kamu ve özel sektördeki yönetim politikalarının yetersizliğini gözler önüne sererken; şeffaflık, adillik, hesap verebilirlik ve sorumluluk kavramları çerçevesinde güven yaratan kurumsal yönetim uygulamaları daha da önemli kılmıştır. Yaşanan skandalların etkisiyle, yatırımcı kişi ya da şirketler, yatırım kararlarını verirken finansal performansın yanında, bu finansal bilgilerin güvenilir olmasını sağlayacak düzenlemelere de ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Bu ihtiyaç ile ortaya çıkan kurumsal yönetim, işletmelerin yönetim anlayışı, finansal denetim ve hukuki düzenlemelerini kapsayan geniş bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sistemin ortaya çıkışı paydaşların doğru, güvenilir, açık ve tutarlı bilgilere ulaşma ihtiyacını karşılayan kurumsal yönetim işlevini oluşturmaktadır (Başkan ve Çopur Vardar, 2018:583).

Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD, 2004:17-18) tarafından “bir şirketin yönetimi, yönetim kurulu, iç ve dış paydaşları arasındaki bağı kapsayan, mikro ve makro boyuttaki ekonomik politikalarından, ürün ve faktör piyasalarındaki rekabetin şiddetine kadar firmaların her hareketini şekillendiren unsurları daha yaygın ekonomik sınırlar içerisinde ele alan ve belirli resmi ve kurumsal değerlere dayanan yönetim alanı” olarak tanımlanmaktadır. Kurumsal yönetim teorisinin temelleri OECD tarafından atılmıştır. OECD tarafından ilk olarak 1999 yılında ortaya konulan dört temel ilke; (1) hesap verebilirlik, (2) sorumluluk, (3) kamuoyu aydınlatma ve şeffaflık ve (4) adil olma olarak belirlenmiştir (Yücel, Yücel ve Karavaş, 2021:286).

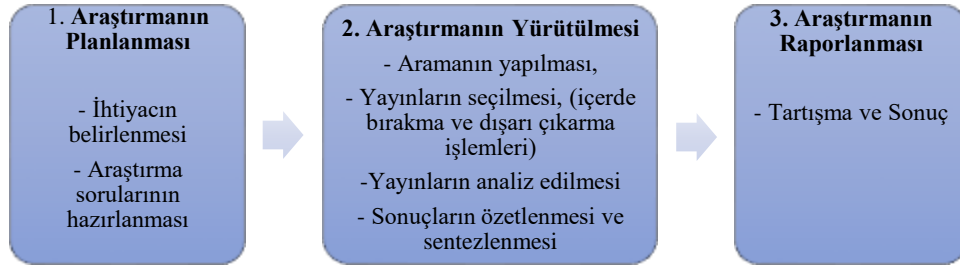
Kurumsal yönetimin en önemli bakış açılarından biri, söz konusu ilkelerin uygulanmasında devamlılığın sağlanmasıdır. Bu devamlılık işletmeleri uzun vadeli bakış açısı ile finansal sürdürülebilirliğe odaklanmasını sağlamakta ve kurumsal sürdürülebilirliği kurumsal yönetim için önemli bir araç durumuna getirmektedir. Diğer taraftan kurumsal yönetim için önemli olan diğer bir bakış açısı da tüm paydaşlarına karşı sorumluluğu hedefleyen sosyal sorumluluk anlayışıdır. Sosyal sorumluluk paydaşları birbirine göre önceliklendirmeden işletmenin hepsine karşı eşit düzeyde sorumlu hissetmektir.

Sahipliğin ve yönetimin birbirinden ayrılması ile ortaya çıkan vekalet sorunlarının giderilmesi ihtiyacı işletmelerin gerçekleştirdikleri kurumsal yönetim uygulamalarını özellikle hissedarların haklarını korumaya yönelik bir yapıyı ortaya koymaktadır (Njoroge, 2018:1). Her ne kadar ülkelerin sahip olduğu farklı kültür

yapıları, yasal düzenlemeleri işletmelerinin örgüt kültürlerine ve yönetim uygulamalarına yansımış ve ortaya farklı kurumsal yönetim uygulamaları çıkmışsa da hepsindeki ortak amaç “güven yaratmak” olmuştur. Kurumsal yönetim ilkeleri, mekanizmaları, teorileri ve uygulamaları göz önüne alındığında geçmişte gerçekleştirilen kurumsal yönetim çalışmalarında hangi ülkelerde kurumsal yönetim ile ilgili hangi konuların ele alındığı, hangi ilişkilerin kurulduğu ve ne tür sonuçlar elde edildiğinin ortaya konulmasının literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir. Bu sebeple son 10 yıla ait kurumsal yönetim çalışmaları ele alındıkları ülkeler dikkate alınarak sistematik bir literatür taramasına tabi tutulmuş ve ülkelere yönelik sonuçlar bir araya getirilmiştir. Bu sayede çalışma kapsamındaki makalelerden yola çıkarak ülkelere yönelik kurumsal yönetim uygulamaları konusunda bakış açısı kazandırılması hedeflenmiştir.

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden sistematik literatür taraması (SLT) yönetimi kullanılmıştır. SLT, belirli bir konuda, literatürde yer alan çalışmaların, belirli dahil etme kriterleri ile incelenerek, daha sonra yapılacak olan çalışmalara ışık tutmak adına çıkarımlarda bulunulan bir nitel araştırma yöntemidir. SLT, belirlenen araştırma soru ya da sorularına cevap bulabilmek adına, o güne değin yapılan çalışmaların belirlenen bir metot dahilinde incelenmesidir (Jesson, Matheson ve Lacey, 2011:9). Etkin bir şekilde uygulanan SLT ile araştırma konusu hakkında nelerin bilindiği ve bu konuda hangi çalışmalara ihtiyaç duyulduğu saptanabilmektedir (Köroğlu, 2015:61-69). SLT yöntemindeki Kitchenham (2004:3) tarafından önerilen üç aşamalı süreç Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1: SLT Aşamaları.

Kaynak: Kitchenham, B. (2004). *Procedures for Performing Systematic Reviews*. Keele University and National ICT Australia Ltd, 3.

SLT yönteminin kullanıldığı bu araştırma da Şekil 1’de ifade edilen süreç dikkate alınarak yürütülecektir.

2.1. Araştırmanın Planlaması

Özellikle son yıllarda kurumsal yönetim uygulamalarının önemi daha da artmıştır. Bu çalışma da kurumsal yönetim uygulamalarının hangi ülkeler özelinde, hangi dergilerde, hangi konularda, kaç yazarla, hangi yöntemle ve ne sıklıkla ortaya

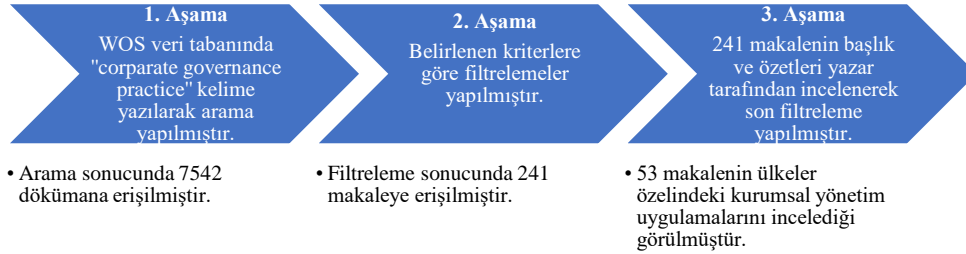
konuğuna dair bir çalışma yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülerek ele alınmıştır. Ülkeler özelindeki kurumsal yönetim uygulamalarının incelenmesi ile aşağıda ifade edilen sorulara cevap bulmak amaçlanmıştır:

- **S1:** Ülkeler özelinde incelenen kurumsal yönetim uygulamalarına dair makaleler hangi dergilerde ve ne sıklıkta yayınlamaktadır?
- **S2:** Ülkeler özelinde incelenen kurumsal yönetim uygulamalarına dair makalelerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
- **S3:** Ülkeler özelinde incelenen kurumsal yönetim uygulamalarına dair makalelerde hangi ülkelerin uygulamaları incelenmektedir?
- **S4:** Ülkeler özelinde incelenen kurumsal yönetim uygulamalarına dair makalelerin yazar sayılarına göre dağılımı nasıldır?
- **S5:** Ülkeler özelinde incelenen kurumsal yönetim uygulamalarına dair makalelerde kullanılan araştırma yöntemlerinin dağılımı nasıldır?
- **S6:** Ülkeler özelinde incelenen kurumsal yönetim uygulamalarına dair makalelerde kurumsal yönetim konuları hangi konular ile bağdaştırılmaktadır?

Araştırmadaki bu sorulara dair ulaşılabilecek cevapların daha sonra ortaya konacak çalışmalara yön gösterileceği düşünülmektedir.

2.2. Araştırmanın Yürütülmesi

Araştırma kapsamında, WOS veri tabanında yer alan 2012-2022 (Mart ayında kadar) yılları arasında yazılmış olan ülkeler özelinde kurumsal yönetim uygulamalarına dair makaleler incelenmiştir. Araştırmadaki incelenen makalelerin seçimindeki aşamalar Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2: Araştırmada İncelenen Makalelerin Belirlenme Süreci.

Bu amaçla Web Of Science veri tabanından yararlanılmıştır. Bu bağlamda ilk aşama olarak, Web Of Science veri tabanında, araştırma konusu "*corporate governance practices*" şeklinde arama yapılmış ve 7542 arama sonucuna erişilmiştir.

İkinci aşamada, erişilen 7542 makaleden araştırmaya dahil edilecek olanları belirlemek adına aşağıda belirtilen kriterlere dair bir filtreleme uygulanmıştır:

- WOS veri tabanında yer alan araştırmalar,
- Doküman olarak sadece makaleler,
- 2012-2022 (mart ayına kadar) yılları arasında yayınlanan makaleler,

- Open access (açık erişimli) makaleler,
- İngilizce ve Türkçe dilindeki makaleler,
- SSCI' nde yer alan makaleler,
- İşletme kategorisindeki makaleler ve
- KY uygulamalarını ortaya konduğu ülke özelinde ele alan makaleler (3. Aşamada).

Bu kriterler dışında kalan makaleler araştırmaya dahil edilmemiştir. Belirtilen bu kriterlere göre (1. ve 2. Aşamada) yapılan filtreleme sonucunda erişilen toplam makale sayısının 241 olduğu görülmüştür.

Araştırmanın amacının ülkeler özelindeki kurumsal yönetim çalışmalarının ortaya konması olması sebebi ile üçüncü ve son aşamada, erişilen 241 makalenin başlıkları ve özetlerinin incelenerek makalelerde incelenen kurumsal yönetim uygulamalarının ülke özelinde olup olmadığı saptanmıştır. Yapılan bu filtreleme işlemi WOS sistemi tarafından olanak sağlanan ülke filtrelemesinden farklıdır. Zira sistemde olanak sağlanan ülke filtrelemesi makalelerin yayınlandığı ülkelere dair filtrelemedir. Oysa araştırmadaki amaç, makalelerde incelenen ülke özelindeki kurumsal yönetim uygulamalarının ortaya konmasıdır. Bu bakımdan, ikinci aşama tarama sonucunda erişilen 241 makalenin özetleri yazar tarafından incelenerek araştırmaya dahil edilip edilmeyeceğine karar verilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda 53 makalenin ülkeler özelinde olduğu görülerek araştırmaya dahil edilmiştir.

3. ARAŞTIRMA SORULARINA AİT BULGULAR

Araştırmada sorularına (S1, S2, S3, S4, S5, S6) cevap bulmak adına yapılan incelemelerde elde edilen bulgular özetlenerek tablo ve grafikler şeklinde sıralanarak yorumlanmıştır. S1'den hareketle, incelenen 53 makalenin hangi dergilerde ve ne sıklıkta yayınlandığına dair bilgiler Tablo 1'de gösterilmektedir.

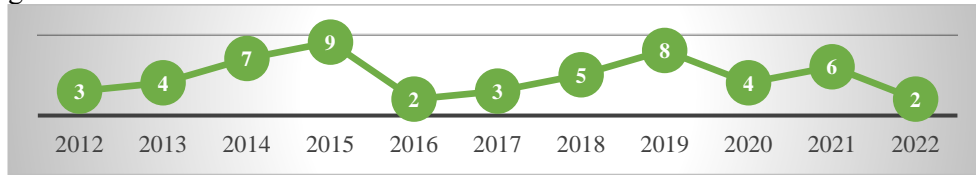
Tablo 1: Makalelerin Yayınlandığı Dergiler ve Yayın Sayıları

Dergi Adı	Yayın Sayısı
South African Journal of Economic and Management Sciences	6
Economic Research	3
Journal of Business Ethics	3
Corporate Governance-Oxford	3
Managerial Auditing Journal	2
International Review of Financial Analysis	2
International Business Review	2
European Business Organization Law Review	2
Business & Society	2
Corporate Social Responsibility and Environmental Management	2
Sustainability Accounting, Management and Policy Journal	2
Journal of Business Economics and Management	2
Management Science	1

International Forestry Review	1
British Accounting Review	1
Accounting and Finance	1
South African Journal of Business Management	1
Geoforum	1
Environment and Planning A	1
South African Journal of Economics	1
Renewable and Sustainable Energy Reviews	1
Journal of Management & Organization	1
Journal of Management Inquiry	1
Management and Organization Review	1
Animal	1
International Journal of Human Resource Management	1
Journal of Management	1
City Research Online	1
Academy of Management Journal	1
Review of Business Management	1
Journal of Business Finance & Accounting	1
Business Strategy and the Environment	1
Accounting, Auditing & Accountability Journal	1
Accounting Forum	1
Toplam	53

Tablo 1'den hareketle, belirlenen kriterler dahilinde incelenen ülkeler özelindeki kurumsal yönetim uygulamalarına dair 53 makalenin 34 farklı dergide yayımlandığı görülmektedir. Bu dergilerden ülkeler özelindeki kurumsal yönetim uygulamalarına dair makalelerin en fazla yayınladığı derginin "South African Journal Of Economic And Management Sciences" (6) olduğu görülmüştür.

S2'ye cevap bulmak amacı ile incelenen makalelerin yıllara göre dağılımı incelenmiş olup, incelenen bu makalelerin yıllara göre dağılımları da Grafik 1'de gösterilmektedir.

Grafik 1: Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı.

Grafik 1 incelendiğinde, belirlenen dönem içinde ülkeler özelindeki kurumsal yönetim uygulamalarına dair makaleler, yayınlanma sıklıklarının yıllara göre dalgalanmalar göstermekte olup en fazla yayının 2015 (9) yılında yapıldığı görülmektedir. Ancak, içerisinde bulunduğumuz 2022 yılında yayınlanması muhtemel makalelerin de olacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

S3'te cevap aranan incelenen makalelerin kurumsal yönetim uygulamalarını ele aldıkları ülkelerin ortaya konması araştırmanın asıl amacını oluşturmaktadır. Araştırmaya dahil edilen makaleler 22 farklı ülkeyi araştırma konusu olarak ele almışlardır. Bu bakımdan makalelerin kurumsal yönetim uygulamalarını inceledikleri ülkelere göre dağılımlarını görmek adına Tablo 2 incelenmelidir.

Tablo 2: Makalelerin İnceledikleri Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke Grubu	Makale Sayısı	Ülkelere Göre Dağılım
Anglo-Sakson	12	BK: 8, ABD: 1, Kanada: 1, Avustralya: 2
Kıta Avrupası	5	Almanya: 3, İsviçre: 1, Türkiye: 1
Uzak Doğu	10	Çin: 7, Japonya: 2, Tayvan: 1
Orta Doğu	2	Mısır: 1, Suudi Arabistan: 1
Afrika	13	Güney Afrika: 8, Gana: 1, Nijerya: 4
Balkanlar	3	Bosna -Hersek: 1, Hırvatistan: 2
Latin Amerika	3	Meksika: 1, Brezilya: 2
Güney (doğu) Asya	5	Malezya: 1, Bangladeş: 3, Endonezya: 1
Toplam	53	53

Tablo 2 incelendiğinde, belirlenen dönemde ülke özelindeki kurumsal yönetim uygulamalarına en fazla konu olan ülkeler grubunun Afrika ülkeleri (13) ve Anglo-Sakson ülkeleri (12) olduğu görülmektedir.

S4'te incelenen makalelerin yazar sayılarının (tekli, ikili ve üç ya da daha fazla) ne şekilde dağılım gösterdiği sorusuna cevap aranmıştır. Makalelerin yazarları incelendiğinde, yazarların tek yazar, iki yazar ve üç ya da daha fazla yazar olmak üzere üç gruba ayrıldıkları görülmektedir. Bu dağılım Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Makalelerin Yazar Sayılarına Göre Dağılımı

Yazar Sayısı	Sayı	%
Tek yazarlı	8	15,0
İki yazarlı	16	30,2
Üç ya da daha fazla yazarlı	29	54,8
Toplam	53	100

Tablo 3 incelendiğinde, kurumsal yönetim uygulamalarına dair ülkeler özelindeki araştırmalarda tek yazarlı çalışmaların sayısının az olduğu dikkat çekmektedir. Araştırma makalelerinin 29'unun (%54,8) üç ya da daha fazla yazara sahip makaleler olduğu görülmektedir. Bu bakımdan, kurumsal yönetim uygulamalarına dair ülkeler özelindeki çalışmaların genel olarak çok yazarlı çalışmalar olduğu anlaşılmaktadır.

S5'te incelenen makalelerdeki kullanılan araştırma yöntemlerinin nasıl dağılım gösterdiğini ortaya konmak amaçlanmıştır. Bu amaçla yapılan analizdeki bulgular Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4: Makalelerde Kullanılan Araştırma Yöntemlerinin Dağılımı

Araştırma yöntemi	Sıklık (Sayı)	Sıklık (%)
Nitel	24	45,3
Nicel	5	9,4
Karma	24	45,3
Toplam	53	100

Tablo 4 incelendiğinde, incelenen ülkeler özelindeki kurumsal yönetim uygulamalarına dair 53 makalenin 24'ünde (%45,2) nitel, 5'inde (%9,4) nicel ve 24'ünde (%45,2) karma araştırma yönteminin kullanıldığı görülmektedir.

Son olarak, S6'da incelenen makalelerin kurumsal yönetim uygulamalarını ve ele alınan bağlam karşılaştırması ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bakımdan makalelerin ele aldıkları ve ilişki kurdukları konu başlıklarının dağılımı Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: Makalelerin Ele Alındıkları Konular ve Sıklıkları

Ele Alınan Konular	Makalelerdeki Sıklıkları
Sürdürülebilirlik	12
Kurumsal Yönetim İlkeleri	9
Hissedar ve Paydaş İlişkisi	9
Mülkiyet Yapısı	8
Finansal Performans	6
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	6
Denetim	5
Risk	4
Etik	2
Hukuki ve Politik Normlar	2
İnsan Kaynakları Yönetimi	1
Kadın Yöneticiler	1
Din	1

Tablo 5 incelendiğinde, kurumsal yönetim uygulamalarına dair ülkeler özelindeki makalelerde en fazla ele alınan konunun sürdürülebilirlik ve sürdürülebilirliğin alt boyutları (12) olduğu görülmektedir.

4. ÜLKELER ÖZELİNDEKİ KURUMSAL YÖNETİM UYGULAMALARI

Araştırma kapsamında incelenen 53 makaleye konu olan 22 ülke; Anglosakson, Kıta Avrupası, Uzak Doğu, Orta Doğu, Afrika, Balkan, Güney ve Kuzey Afrika ve Güney Asya Ülkeleri olmak üzere sekiz grupta toplanmıştır. İfade edilen ülke gruplarına ait bulgular bu bölümde özetlenerek verilmiştir.

4.1. Anglosakson Ülkelerdeki Kurumsal Yönetim Uygulamalarına Dair Çalışmalar

Anglosakson ülkeler grubundaki ülkelerin konu edinildiği makaleler incelendiğinde, ABD, Avustralya, Birleşik Krallık ve Kanada'daki kurumsal yönetim uygulamalarının ele alındığı 12 makale olduğu görülmüştür.

ABD’de, 2008 bankacılık krizini de içerisine alan 2006-2018 yılları arasındaki dönemde, CEO narsizminin kurumsal yönetimi nasıl etkilediği araştırılmış ve krizden önce CEO narsizminin, özellikle risk almayı teşvik eden tazminat politikaları (hisse senedi) ve bankaların politikalarının riskliliğini olumlu yönde etkilediği; ancak yukarı (üst yönetime) çıkıldıkça bilgili yabancı yöneticilerin varlığıyla narsizmin olumlu etkisinin azaldığı ifade edilmiştir (Buyl, Boone ve Wade, 2017:1372-1400).

Avustralya’daki uygulamaları ele alan çalışmalarda ilk olarak rüşvet olayları ele alınmış ve özellikle medyanın daha önce şirket yöneticileri tarafından rapor edilen bu olayları teşhir etmek istemedikleri ortaya konulmuştur. Şirket yönetimlerinin aynı zamanda hissedarların çıkarlarını korumak amacıyla finansal risklerden kaçınmaya yönelik cezaları kullandığı anlaşılmaktadır (Islam, Cooper, Haque ve Jones, 2022:30-56). Avustralya yasalarında gerçekleştirilen değişikliklerin doğal olarak işletmelerin kurumsal yönetim uygulamalarını da etkilediği başka bir çalışmanın sonucu olarak ortaya konmuştur (Beekes, 2015:931-963).

Birleşik Krallık’taki kurumsal yönetim çalışmalarında, iç denetim fonksiyonu olarak bilinen (IAF)’nin iç yönetim sistemlerinin etkinliği açısından önemli olduğu ifade edilmiştir (Ismael ve Roberts, 2018:288-317). İşletmelerin sürdürülebilirlik raporları ile kazanç yönetimleri arasında olumsuz ilişkilerin olduğu görülmüştür (Al-Shaer, 2020:2355-2373). Khan, Korac-Kakabadse, Skouloudis ve Dimopoulos (2019:170-185) tarafından insan kaynakları ve engelli istihdamına ilişkin kurumsal açıklamaların yeterli düzeyde olmadığı ifade edilmiştir. Martin ve Gollan (2012:3295-3314) ait çalışmada, kurumsal yönetim ve İK paydaş modelinin ortaya çıkmasını engelleyen unsurların, finans sektörünün küresel doğası, işletmelerin bu sektörün ihtiyaçlarını tatmin etme istekleri ve hükümetin RBS (Royal Bank of Scotland)’yi özel sektör mülkiyetine dönüştürme arzusu olduğu anlaşılmıştır. Tilba ve McNulty (2013:165-182)’nin araştırmasında, yatırımcı mülkiyeti ve kontrolü teorisinin kurumlar tarafından yatırım fonu yönetimini destekleyen bir unsur olarak algılandığı ifade edilmiştir. Birleşik Devletler’deki Birleşik Krallık şirketleri tarafından yapılan satışların kapsamı ile ölçülen ürün piyasası ilişkileri, daha yüksek ücret, ABD tarzı ödeme düzenlemelerinin daha fazla kullanımı ve Birleşik Krallık’taki Birleşik Krallık ücret farkının azalması ile ilişkili olduğu ifade edilmiştir (Gerakos, Piotroski ve Srinivasan, 2013:2413-2434). Birleşik Krallık’taki kurumsal yönetim uygulamalarında cinsiyetçi bir yaklaşım ile kadınların ele alındığı, özellikle bağımsız üye olarak kadınların tercih edildiği durumlarda sınırlı kazanç yönetiminin benimsendiği görülmüştür (Arun, Almahrog ve Aribi, 2015:137-146). Sonuç olarak Birleşik Krallık’taki son 20 yıldaki hükümetlerin ortaya koyduğu düzenleyici reformlarda kilit kavram olarak “riski” ele aldıkları görülmektedir (Demeritt, Rothstein, Beaussier ve Howard, 2015:373-391).

Kanada özelinde yapılan kurumsal yönetim uygulamalarına dair çalışmada, firmanın yönetim kurulu etkinliği ölçüsü ile firmanın aynı anda ve gelecekteki piyasa performans ölçüsü olan Tobin's Q arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğu görülmüştür (Conheady, 2015:290-303).

4.2. Kıta Avrupası Ülkelerindeki Kurumsal Yönetim Uygulamalarına Dair Çalışmalar

Kıta Avrupası ülkeleri grubundaki ülkelerin konu edinildiği makaleler incelendiğinde, Almanya, İsviçre ve Türkiye'deki kurumsal yönetim uygulamalarının ele alındığı toplam beş makale olduğu görülmüştür.

Almanya'da gerçekleşen kurumsal yönetim uygulamalarına dair araştırmalarda, kurumsal yönetim uygulamalarına dair mevcut isteksizliğin siyasi anlamdaki nedeninin coğrafi erişimdeki sınırlılıkla ilişkilendirildiği (Ringe ve Ringe, 2021:87-124); paydaş yöneliminden ve onun benzersiz faydalarından kaynaklanan modern bir paydaş değer sistemi için çağrıda bulunduğu görülmüştür (Bottenberg, Tuschke ve Flickinger, 2017:165-180). Almanya'daki KOBİ'ler üzerinde yapılan araştırmada, mevcut engellerin "yeşil enerji sistem güvenilirliği ile ilgili bilgi eksikliği", "yeşil enerji fiyat primlerinin yukarı yönlü önyargılı algıları" ve "ürünlerin imalatında yeşil enerji kullanımının müşterilere ulaştırılamaması" olduğu ve bu engelleri aşmak adına KOBİ'lere destekler verilmesi ile KOBİ'lerin cesaretlendirmeleri gerektiği ifade edilmiştir (Rahbauer, Menapace, Menrad ve Decker, 2016:1185-1194).

İsviçre'deki kurumsal yönetim uygulamalarına dair araştırmada, yönetim denetimlerinin üç ana nedenden dolayı kurumsal yönetime yönelik bir araç olarak yaygın olarak kullanılmadığı varsayılmıştır. Bunlar, (1) yönetim denetimlerini yürütmek için gereken araçlar ve becerilerin geleneksel denetimler için gerekli olanlardan farklı olması; (2) ulusal kültürün, yönetim denetimlerindeki hiyerarşi ve yetki kavramlarının yanı sıra, yönetsel tutum kavramları nedeniyle de önemli bir rol oynaması ve (3) yüksek bir kurumsal yönetim olgunluk derecesi olmadan, şirketlerin bu tür karmaşık denetimleri yürütmede zorluk yaşamaları olduğu ifade edilmiştir (Brender, 2015:785-810).

Türkiye'nin ele alındığı çalışmada, 2007-2019 yılları arasında Borsa İstanbul XKURY Endeksinde yer alan şirketler, OECD tarafından ortaya konan kurumsal yönetim ilkeleri yönünden incelenmiş ve panel veri analizleri neticesinde muhasebeye dayalı performans ile kurumsal yönetim ilkeleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ortaya konmuştur (Saygılı, Saygılı ve Taran, 2021:884-904).

4.3. Uzak Doğu Ülkelerindeki Kurumsal Yönetim Uygulamalarına Dair Çalışmalar

Uzak Doğu ülkeleri grubundaki ülkelerin konu edinildiği makaleler incelendiğinde, Çin, Japonya ve Tayvan'daki kurumsal yönetim uygulamalarının ele alındığı toplam 10 makale olduğu görülmüştür.

Çin’de yapılan araştırmalarda, işletmelerin daha fazla sosyal yatırım yaparak ekonomik anlamda ödüllendirme bekladıkları, bunun için de siyasi ideolojiye bağlı kalmaları gerektiği ifade edilmiştir (Durum, Tilt ve Seet, 2021:1-28). Li, Wang ve Wu (2020:338-373) tarafından yapılan araştırmada nitelikli yabancı yatırımların sosyal sorumluluk uygulamalarını geliştirmek için uygun bir kanal olduğu görülmüştür. Çin Borsası’nda işlem gören firmaların kapsam uygunluğunun, kazanç baskısı tavsiye/piyasa değerinin yüksek statülü aracı kurumlar tarafından kapsanan firmalar için güçlenirken, diğer aracı kurumlar tarafından ele alınan firmalar için zayıfladığı ifade edilmiştir (Zhang, Wang ve Zhou, 2019:717-742). Başka bir araştırmada, yasaların mevzuat ve uygulanması arasındaki tutarsızlığa dikkat çekilmekte ve yasal gelenekleri içeren bütünsel bir “hukuk” anlayışı kazanmanın önemi ifade edilmektedir (Weng ve Zhao, 2018:93-140). Zhang (2021:53-74) tarafından ortaya konan çalışmada, gelişmekte olan piyasalardaki kurumsal baskıların yönlendirici etkisinin olduğu ve sürdürülebilirliğin önünde bir engel olarak kirlilik kaynaklı rüşvetin varlığı ifade edilmiştir. Çin ticari bankaları, kontrol eden hissedar türlerine göre üç kategoriye ayrılmakta ve hükümet tarafından kontrol edilen bankaların (GCB'lerin) devlete ait işletmeler (SOECB'ler) veya özel yatırımcılar (PCB'ler) tarafından kontrol edilenlerden daha fazla risk alma eğiliminde olduğu görülmektedir (Dong, Meng, Firth ve Hou, 2014:120-130). KY uygulamalarının farklılığı kurumsal analizleri zenginleştirmekte ayrıca, gelişmekte olan ekonomilerde KSS uygulamaları üzerinde önemli etkileri olduğu ifade edilmektedir (Ge ve Zhao, 2017:539-568).

Japonya’daki kurumsal yönetim uygulamalarına dair çalışmalarda, ana şirketin kar aktarımı yoluyla kontrol gücü olmayan hissedarları sömürdüğü ve PP olarak ifade edilen öz sermaye ihtilaflarını azaltmak için alt kuruluşlara satış geliştirme fırsatları sunduğu ifade edilmiştir (Fujita ve Yamada, 2022:263-283). 2000’li yıllarda Japonya’da Amerikan ve İngiliz hedge fonları tarafından uygulanan türden hissedar çatışmacı aktivizminin Japon yatırımcılardan ve yöneticilerden kabul görmediği veya Japon firmalarındaki kurumsal yönetim uygulamalarının içsel odağını değiştirmediği görülmüştür (Buchanan, Chai ve Deakin, 2014:296-311).

Tayvan’da kurumsal yönetim uygulamalarına dair yapılan araştırmada, 2006–2010 yılları arasında, kurul bağımsızlığının ve kurul etkinliğinin yüksek düzeyde olduğu ve açıklama kalitesi üzerinde önemli bir pozitif etkiye sahip olduğu; ayrıca, aile sahipliği yönetim kurulu bağımsızlığı ve açıklama kalitesi arasındaki ilişkinin olumlu yönde olduğu ifade edilmiştir (Liu, Valenti ve Chen, 2016:662-679).

4.4. Orta Doğu Ülkelerindeki Kurumsal Yönetim Uygulamalarına Dair Çalışmalar

Orta Doğu ülkeleri grubundaki ülkelerin konu edinildiği makaleler incelendiğinde, Mısır ve Suudi Arabistan’daki kurumsal yönetim uygulamalarının ele alındığı toplam iki makale olduğu görülmüştür.

Mısır'daki kurumsal yönetim uygulamalarına dair araştırmada, Mısır şirketlerinin 2007'den 2016'ya kadar olan dönemde piyasa ve finansal performansına ilişkin derecelendirmeler ve dolayısıyla son siyasi devrimlerin etkisini belirlediği, ekonomik faydaların çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim uygulamaları ile ilişkili olduğu görüşünü desteklediği ifade edilmiştir (Aboud ve Diab, 2019:498-520).

Suudi Arabistan'ın konu edinildiği kurumsal yönetim uygulamalarına dair araştırmada, büyük yönetim kurullarına sahip şirketlerin diğerlerinden daha fazla denetçi ve devlet mülkiyeti, daha etkin kurumsal yönetim komitesi ve daha yüksek kurumsal sahipliği kapsadığı; buna karşılık, özellikle hisse sahipliğinde önemli ölçüde bir artışın olduğu ortaya konulmuştur (Al-Bassam, Ntim, Opong ve Downs, 2018:335-377).

4.5. Afrika Ülkelerindeki Kurumsal Yönetim Uygulamalarına Dair Çalışmalar

Afrika grubundaki ülkelerin konu edinildiği makaleler incelendiğinde, Gana, Güney Afrika ve Nijerya'daki kurumsal yönetim uygulamalarının ele alındığı toplam 13 makale olduğu görülmüştür.

Gana'da ortaya konan kurumsal yönetim uygulamalarına dair araştırmada, Gana ile AB arasındaki Gönüllü Ortaklık Anlaşmasının, şeffaflığı artırarak orman ürünlerine dair gözlemlenen kötü uygulamaları azaltacağı sonucuna varılmıştır (Carlsen ve Hansen, 2014:537-548).

Güney Afrika'daki kurumsal yönetim uygulamalarına dair araştırmalarda, sürdürülebilir kurumsal yönetim getirilerinin sektörler arasında homojen olarak dağılmadığı ortaya konmuştur (Johnson., Erasmus ve Mans-Kemp, 2019:1-13). KSS açıklamaları ile firma değeri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı ifade edilmiştir (Horn, De Klerk ve De Villiers, 2018:1-10). Güney Afrika'daki uygulamalarda, denetim başarısızlıkları ve kurumsal anlamdaki mali skandalların denetçi bağımsızlığı ve mesleki şüpheciliğin sonucu olmadığı ve denetçi firmalarının uzun dönemli görev sürelerinin bağımsızlığı ve mesleki şüpheciliği arttırmadığı ifade edilmiştir (Marx ve Harber, 2020:1-12). Mans-Kemp ve Zyl (2021:1-11) tarafından yapılan araştırmada, teknolojinin hissedar aktivizmini geliştirmekte önemli bir etken olduğu görülmüştür (De Villiers ve Hsiao, 2017:1-18). Ntim (2013:373-392) tarafından ortaya konan çalışmada, paydaş KY hükümlerine uyum ile finansal performans arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir bağlantı olduğu saptanmıştır. Güney Afrika'da hem hissedarlar hem de diğer paydaşlar üzerinde kurumsal yönetim uygulamalarının açıklanmasının firma değerini olumlu etkilediği ifade edilmiştir (Ntim, Opong ve Danbolt, 2012:84-105). Gönüllü iklim değişikliği önündeki en önemli engelin uluslararası politik çevredeki belirsizlikler olduğu görülmüştür (De Jongh ve Mollmann, 2014:639-652).

Nijerya'da ortaya konan kurumsal yönetim uygulamalarına dönük çalışmalarda, ilk olarak, Nijeryalılar arasındaki yüksek dindarlığa rağmen, dinin

ülkedeki istenen kurumsal yönetim sistemini teşvik etmediği ifade edilmiştir (Nakpodia, Shrikes ve Sorour, 2020:956-994). Nijerya'daki kurumsal yönetim anlayışının ve uygulamalarının sürdürülebilir olduğu ancak bu konuda inceleme yapanlarca farklı yorumlandığı ortaya konulmaktadır (Adegbite, 2015: 319-330). Uluslararası bir iş ortamında, iyi yönetim uygulamalarının firma düzeyindeki itici güçlerini açıklamada bağlama (Afrika), verimliliğe (araçsallık) ve meşruluğa (sembolik) dikkat çekilerek kurumsal yönetim faaliyetlerine katkıda bulunduğu ifade edilmiştir (Adegbite, Amaeshi ve Nakajima, 2013:524-538). Diğer bir araştırmada, Nijerya'daki hissedar aktivizminin ülkenin siyasi kültürü ile paralellik gösterdiği; Güney Afrika'nın aktif yatırımcı çıkarlarına dayalı hissedar aktivizmi yapısı ve uygulaması ile Sahra altı Afrika'daki en gelişmiş kurumsal yönetim sistemine sahip olduğu ve Nijerya'daki kurumsal yönetim uygulamalarının iyileştirilmesi için örnek alınabileceği ifade edilmiştir (Adegbite, Amaeshi ve Amao 2012:389-402).

4.6. Balkan Ülkelerindeki Kurumsal Yönetim Uygulamalarına Dair Çalışmalar

Balkan Ülkeleri grubundaki ülkelerin konu edinildiği makaleler incelendiğinde, Bosna-Hersek ve Hırvatistan'daki kurumsal yönetim uygulamalarının ele alındığı toplam üç adet makale olduğu görülmüştür.

Bosna-Hersek'te uygulanan kurumsal yönetim uygulamalarına dair araştırmada hem bankacılık sistemi hem de Bosna-Hersek'in tüm ekonomik sistemi için uzun vadeli sürdürülebilir ve sosyal açıdan sorumlu bir büyüme ve gelişmenin gerekli olduğu ifade edilmiştir (Matic ve Papac, 2014:784-798).

Hırvatistan'daki kurumsal yönetim uygulamalarına dair çalışmalarda, denetim komitesinin iç denetim faaliyetinin iyileştirilmesi üzerinde doğrudan etkisinin olduğu ifade edilmiştir (Tusek, 2015:187-203). Diğer bir araştırmada, kurumsal yönetimin iş performansını açıklamada önemli bir faktör olduğu, Hırvat şirketlerinin Zagreb Menkul Kıymetler Borsası (ZSE) CROBEX (R) (Hırvat hisse senedi endeksi) resmi hisse endeksine dahil edildiği; şirket performansı ile CROBEX Endeksi arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu; 2008, 2009 ve 2010 yılları şirketin kurumsal yönetim uygulamalarının başarılı performanstaki değişiklikleri açıklamada önemli rol oynamasına karşın, 2007 yılındaki kurumsal yönetim uygulamalarında tersi bir durumun görüldüğü ve son olarak, kurumsal yönetim uygulamalarının (alt endeks) şirket performansındaki değişiklikleri açıklamak için önemli olmadığı ifade edilmiştir (Korent, Đunđek ve Klačmer Čalopa, 2014:221-231).

4.7. Latin Amerika Ülkelerindeki Kurumsal Yönetim Uygulamalarına Dair Çalışmalar

Latin Amerika Ülkeleri grubundaki ülkelerin konu edinildiği makaleler incelendiğinde, Brezilya ve Meksika'daki kurumsal yönetim uygulamalarının ele alındığı toplam üç makale olduğu görülmüştür.

Brezilya'nın konu olduğu kurumsal yönetim uygulamalarında, Brezilya şirketlerinin sosyal ve çevresel açıklamalarının sahiplikteki oylamalara odaklanmaları arasında pozitif yönlü ilişkili olduğu, ayrıca şirketlerin kurumsal sürdürülebilirlik endeksinde yer almaları ya da çevreye karşı dinamik tutum sergileme potansiyeli olan sektörlerde yer almalarının kendilerine olumlu anlamda katkı sağladığı görülmüştür (Viana ve Crisóstomo, 2020:906-927). Brezilya'nın ülke özelindeki kurumsal yönetiminde bir yandan Amazon ormanlarının yok edilmesi diğer yandan küresel nüfusun artan et talebi için tarımsal üretim ile doğal çevre arasındaki dengenin önemine vurgu yapıldığı ifade edilmiştir (Latawiec, Strassburg, Valentim, Ramos ve Alves-Pinto 2014: 1255-1263).

Meksika'ya dair Elsayed ve Ammar (2020:253-278) tarafından yapılan araştırmada, kurumsal sürdürülebilirliğin Meksika Körfezi'ndeki petrol sızıntısının ardından yeniden meşrulaştırma sürecini yönetmek için sosyal olarak oluşturulmuş sağlam bir uygulama olmakla birlikte dinamik, çevik ve karşılıklı bağımlılığın etkisinde olduğu ifade edilmiştir.

4.8. Güney/Güneydoğu Asya Ülkelerindeki Kurumsal Yönetim Uygulamalarına Dair Çalışmalar

Güney/Güneydoğu Asya Ülkeleri grubundaki ülkelerin konu edinildiği makaleler incelendiğinde, Bangladeş, Endonezya ve Malezya'daki kurumsal yönetim uygulamalarının ele alındığı toplam beş makale olduğu görülmüştür.

Bangladeş özelinde gerçekleştirilen kurumsal yönetim uygulamalarında ilk olarak kurumsal yönetimin sosyal sorumluluk yönünün ön plana çıkarıldığı ve özellikle alıcılar ve endüstri birlikleri tarafından yönlendirildiğinde tedarikçilerin KSS katılımlarının arttığı yönünde sonuçlar elde edilmiştir (Fontana ve Egels-Zandén, 2019: 1047-1064). Devletin neoliberal kalkınma politikalarının yerel ekonomilerinin bünyesine dahil edilmesi ile çalışma hayatında farklı uygulamalar ve özel düzenlemelere rastlandığı ifade edilmiştir (Alamgir ve Banerjee, 2019:272-297). Bangladeş'teki kurumsal yönetim uygulamalarında kabul edilen kodların işletme performansında iyileştirici etkisinin olduğu hatta regresyon analizi ve kurumsal yönetim ölçümleri ile banka performansları arasında olumlu etkilerin gözlemlendiği ifade edilmektedir (Islam, Sathye ve Hu, 2015:43-52).

Endonezya özelinde ortaya konan kurumsal yönetim uygulamalarına dair araştırmada, ifşa edilen, yani şeffaflık ilkesi dahilinde açıklayıcı bilgilerini paylaşan firma sayısının arttığı ortaya koyulmuştur. 2011'de %42,9'dan 2014'te %48,1'e gelen artışla firmaların bilgi paylaşımında bulunduğu en önemli madde "iklim değişikliği" olmuştur. Ayrıca firma karlılıkları, kaldıraç oranları, şirket büyüklükleri ve içinde buldukları endüstri dalının özelliklerinin sera gazı emisyonuna yönelik açıklamaların önemli belirleyicileri olduğu ifade edilmektedir. Diğer taraftan çalışma bulguları, sera gazı emisyonu açıklamalarının paydaşlardan gelen baskıları

azaltmak için bir mekanizma olarak kullanıldığını da göstermektedir (Faisal, Andiningtyas, Achmad, Haryanto ve Meiranto, 2018:1397-1406).

Malezya'da ortaya konan kurumsal yönetim uygulamalarına dair araştırmalarda, dünyanın en büyük ikinci palmiye yağı üreticisi olan Malezya'da, tomruk şirketleri, palmiye yağı şirketleri ve hatta sorumlu vatandaşların artık biyoçeşitlilik üzerindeki etkilerini, gelişmekte olan yeni bir biyoçeşitlilik pazarından Biyoçeşitliliği Koruma Sertifikaları satın alarak telafi edebildiği; biyoçeşitlilik pazarları, biyoçeşitlilik yönetişiminin daha geniş bir piyasalaştırma ve neoliberalleşme eğiliminin parçası olduğu, bunların biyoçeşitlilik kaybına karşı koymak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için (teknik) kazan-kazan çözümleri olarak tanıtıldığı bulgusuna erişilmiştir (Brock, 2015:278-290).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Son 10 yıllık süre içerisinde, kurumsal yönetim uygulamalarına yönelik ülkeler özelinde gerçekleştirilen araştırmalar incelendiğinde, araştırma sayılarının yıllara göre dalgalanmalar gösterdiği, en yoğun makale yayınlanan yılların ise 2015 ve 2019 yılları; en az yayın yapılan yılların ise 2016 ve 2022 (Mart ayına kadar) olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, makaledeki literatür taramasının 2022 yılı mart ayında yapılması itibari ile 2022 yılı içerisinde, ülkeler özelindeki kurumsal yönetim uygulamalarına dair daha fazla makalenin yayınlanmasının muhtemel olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Araştırmaya konu olan makalelerin 22 farklı ülkeyi konu aldığı, makalelere en fazla konu alınan ülkelerin Birleşik Krallık, Güney Afrika ve Çin; en az konu edinilen ülkelerin ise ABD, Kanada, İsviçre, Türkiye, Tayvan, Mısır, Suudi Arabistan, Gana, Bosna-Hersek, Meksika, Endonezya ve Malezya olduğu görülmüştür. Ülke özelindeki kurumsal yönetim uygulamalarına dair makalelere konu olan ülkeler, ülke grubuna göre incelendiğinde, en fazla konu olan ülke gruplarının Afrika Ülkeleri ve Anglo-Sakson Ülkeler; en az konu olan ülke grubunun ise Orta Doğu Ülkeleri olduğu görülmektedir.

Ele alınan makalelerinin genel olarak birden fazla yazarlı olarak yazıldığı görülmüştür. Bu durumun temelinde, yazarların birbirlerinin görüş ve bilgi birikimlerinden yararlanarak sinerji yaratma isteği olabilir. Yazarlar, farklı akademik ortamlar ve kültürlerle oluşturdukları çalışma sistemi ile nitelik bakımından zengin ve değerli çalışmalar ortaya koymaktadır.

Araştırmalarda ele alınan ve kurumsal yönetim uygulamaları ile bağdaştırılan konular ülke gruplarına göre incelendiğinde, Anglosakson ülkeler özelindeki çalışmalarda, ağırlıklı olarak sürdürülebilirlik, kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları, finansal riskler, hissedar ve paydaş ilişkileri, hukuki ve politik normlar ve mülkiyet yapısı konuları yer verilirken; Kıta Avrupası ülkeleri özelindeki çalışmalarda ise hissedar ve paydaş ilişkileri, sürdürülebilirlik, iç denetim ve KY İlkeleri konularına yer verildiği görülmektedir. Uzak Doğu ülkeleri özelindeki

çalışmalarda, sosyal sorumluluk, sürdürülebilirlik raporlaması, hukuki ve politik normlar, hissedar ve paydaş ilişkileri, mülkiyet yapısı ve risk konularının irdelendiği görülmektedir. Ortadoğu ülkeleri özelindeki çalışmalarda, kurumsal yönetim ilkeleri, finansal performans, KSS uygulamaları, sürdürülebilirlik, mülkiyet yapıları, hukuki ve politik normlar ve denetim konularının ele alındığı görülmektedir. Afrika ülkeleri özelindeki çalışmalarda, kurumsal yönetim ilkeleri, sürdürülebilirlik, kurumsal sosyal sorumluluk, denetçi bağımsızlığı, hissedar ve paydaş ilişkileri, riskler ve finansal performans konularının yer aldığı görülmektedir. Balkan ülkeleri özelindeki çalışmalarda, denetim, kurumsal yönetim ilkeleri ve finansal performans konularının ele alındığı görülmüştür. Latin Amerika ülkeleri özelindeki çalışmalarda, sürdürülebilirlik ve mülkiyet yapısı konularının ele alındığı; Güney/Güneydoğu Asya ülkelerinde ise sosyal sorumluluk, finansal performans ve sürdürülebilirlik konularının işlendiği görülmektedir.

Ülke özelindeki kurumsal yönetim uygulamalarına dair incelenen makalelerde çoğunlukla nitel ve karma yöntemlerin kullanıldığı; nicel yöntemlerin ise diğer yöntemlere oranla daha az kullanıldığı görülmüştür. Nicel yöntemlerin kullanılmamasında birincil veriye ulaşmadaki zorlukların etkili olduğu anlaşılmıştır. Araştırmacıların güvenilirlik ve geçerliliği arttırmak ve ikincil verilerle analiz yapmak gibi sebeplerle karma yöntemleri; incelenen konular arasında bağlam oluşturma adına da nitel yöntemleri kullandıkları görülmüştür. Bunlara ilave olarak, son yıllarda akademik araştırmalarda nitel yöntemlerin tercih edilme eğiliminin artmasının da bu durumun ortaya çıkmasında etkili olduğu ifade edilebilir.

Sonuç olarak kurumsal yönetim uygulamalarının her geçen gün daha fazla toplum tarafından benimsenmesiyle birlikte, bu konuda ortaya konan çalışmaların da artış gösterdiği görülmektedir. Ortaya konan bu çalışmaların genel anlamda kurumsal yönetim ilkelerini (şeffaflık, hesap verebilirlik, adil olma ve sorumluluk) yansıtacak şekilde, sürdürülebilirlik raporlaması, kurumsal sosyal sorumluluk, paydaş ilişkileri ve finansal performans gibi konularla birlikte ele alındığı görülmektedir. Özellikle şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerinin firmaların finansal performansına olumlu etkisinin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, adil olma ve sorumluluk ilkelerinden hareketle ortaya konan kurumsal sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik faaliyetlerinin de firmaların kurumsal imajına katkı sağladığı ve bu firmalara olan yatırımı arttırdığı görülmüştür. Bu uygulamaların hayata geçirilmesinde, 2030 yılında varılması amaçlanan sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin de etkili olduğu ifade edilebilir (UN, <https://sdgs.un.org/goals>, E.T.: 20.04.2022).

Farklı ülkelere ait sürdürülebilirlik, kurumsal sosyal sorumluluk, hissedar/paydaş ilişkileri ve finansal performans konularının gelecekte yapılacak çalışmalarda da ele alınmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ülkemiz özelinde bakılacak olursa, kurumsal yönetim uygulamalarına dair Web of

Science veri tabanında SSCI endeksli dergilerde yayınlanabilecek nitelikte araştırmaların azlığı dikkat çekmektedir. Bu bakımdan, ülkemizde kurumsal yönetim uygulamalarına dair ortaya konacak nitelikli araştırmalara dair literatürde bir boşluk olduğu görülmektedir. Bu konuda ortaya konacak nitelikli çalışmaların bu alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Yazarlık Katkı Beyanı

Çalışmanın tüm aşamaları yazarlar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Adegbite, E. (2015). Good corporate governance in Nigeria: Antecedents, propositions and peculiarities. *International business review*, 24(2), 319-330.

Adegbite, E., Amaeshi, K., & Amao, O. (2012). The politics of shareholder activism in Nigeria. *Journal of Business Ethics*, 105(3), 389-402.

Adegbite, E., Amaeshi, K., & Nakajima, C. (2013). Multiple influences on corporate governance practice in Nigeria: Agents, strategies and implications. *International Business Review*, 22(3), 524-538.

Alamgir, F., & Banerjee, S. B. (2019). Contested compliance regimes in global production networks: Insights from the Bangladesh garment industry. *Human Relations*, 72(2), 272-297.

Al-Bassam, W. M., Ntim, C. G., Opong, K. K., & Downs, Y. (2018). Corporate boards and ownership structure as antecedents of corporate governance disclosure in Saudi Arabian publicly listed corporations. *Business & Society*, 57(2), 335-377.

Arun, T. G., Almahrog, Y. E., & Aribi, Z. A. (2015). Female directors and earnings management: Evidence from UK companies. *International Review of Financial Analysis*, 39, 137-146.

Başkan, T. D. ve Çopur Vardar, G. (2018). Sigorta Sektöründe Kurumsal Yönetim Uygulanmasının Firma Performansına Etkisi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, Özel Sayı, Ankara, 582-607.

Beekes, W., Brown, P., & Zhang, Q. (2015). Corporate governance and the informativeness of disclosures in Australia: a re-examination. *Accounting & Finance*, 55(4), 931-963.

Bottenberg, K., Tuschke, A., & Flickinger, M. (2017). Corporate governance between shareholder and stakeholder orientation: Lessons from Germany. *Journal of Management Inquiry*, 26(2), 165-180.

- Brender, N., Yzeiraj, B., & Fragniere, E. (2015). The management audit as a tool to foster corporate governance: an inquiry in Switzerland. *Managerial Auditing Journal*, 785-810.
- Brock, A. (2015). "Love for sale": Biodiversity banking and the struggle to commodify nature in Sabah, Malaysia. *Geoforum*, 65, 278-290.
- Buchanan, J., Chai, D. H., & Deakin, S. (2014). Agency Theory in Practice: a Qualitative Study of Hedge Fund Activism in Japan. *Corporate Governance: An International Review*, 22(4), 296-311.
- Buyl, T., Boone, C., & Wade, J. B. (2019). CEO narcissism, risk-taking, and resilience: An empirical analysis in US commercial banks. *Journal of Management*, 45(4), 1372-1400.
- Carlsen, K., & Hansen, C. P. (2014). Rent-seeking and timber rights allocation in Ghana. *International Forestry Review*, 16(6), 537-548.
- Conheady, B., McIlkenny, P., Opong, K. K., & Pignatelli, I. (2015). Board effectiveness and firm performance of Canadian listed firms. *The British Accounting Review*, 47(3), 290-303.
- De Jongh, D., & Mollmann, C. M. (2014). Market barriers for voluntary climate change mitigation in the South African private sector. *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 17(5), 639-652.
- De Villiers, C. J., & Hsiao, P. C. K. (2017). A review of accounting research in internationalising journals in the South African region. *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 20(1), 1-18.
- Demeritt, D., Rothstein, H., Beaussier, A. L., & Howard, M. (2015). Mobilizing risk: explaining policy transfer in food and occupational safety regulation in the UK. *Environment and Planning A*, 47(2), 373-391.
- Dong, Y., Meng, C., Firth, M., & Hou, W. (2014). Ownership structure and risk-taking: Comparative evidence from private and state-controlled banks in China. *International Review of Financial Analysis*, 36, 120-130.
- Durum, H., Tilt, C., & Seet, P. S. (2021). The influence of the Chinese government's political ideology in the field of corporate environmental reporting. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 34 (9), 1-28.
- Elsayed, N., & Ammar, S. (2019). Sustainability governance and legitimisation processes: Gulf of Mexico oil spill. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 258-271.
- Faisal, F., Andiningtyas, E. D., Achmad, T., Haryanto, H., & Meiranto, W. (2018). The content and determinants of greenhouse gas emission disclosure: Evidence from Indonesian companies. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 25(6), 1397-1406.
- Fontana, E., & Egels-Zandén, N. (2019). Non sibi, sed omnibus: influence of supplier collective behaviour on corporate social responsibility in the Bangladeshi apparel supply chain. *Journal of Business Ethics*, 159(4), 1047-1064.
- Fujita, K., & Yamada, A. (2022). Conflicts between parent company and non-controlling shareholders in stakeholder-oriented corporate governance: evidence from Japan. *Journal of Business Economics and Management*, 23(2), 263-283.

Ge, J. & Zhao, W. (2017). Institutional Linkages with the State and Organizational Practices in Corporate Social Responsibility: Evidence from China. *Management and Organization Review*, 13(3), 539-573. doi: 10.1017/mor.2016.56.

Gerakos, J. J., Piotroski, J. D., & Srinivasan, S. (2013). Which US market interactions affect CEO pay? Evidence from UK companies. *Management Science*, 59(11), 2413-2434.

Horn, R., De Klerk, M., & De Villiers, C. (2018). The association between corporate social responsibility reporting and firm value for South African firms. *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 21(1), 1-10.

Islam, J., Sathye, M., & Hu, H. (2015). Examining the relationship between corporate governance and bank performance in Bangladesh. *South African Journal of Business Management*, 46(4), 43-52.

Islam, M. A., Cooper, B. J., Haque, S., & John Jones, M. (2022). Moral versus pragmatic legitimacy and corporate anti-bribery disclosure: evidence from Australia. In *Accounting Forum*, 46(1), 30-56.

Ismael, H. R., & Roberts, C. (2018). Factors affecting the voluntary use of internal audit: evidence from the UK. *Managerial Auditing Journal*, 288-317.

Jesson, J.K., Matheson, L. ve Lacey, F.M. (2011). *Doing Your Literature Review*, Traditional and Systematic Techniques, SAGE, 9.

Johnson, R., Erasmus, P. D., & Mans-Kemp, N. (2019). Assessing the business case for environmental, social and corporate governance practices in South Africa. *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 22(1), 1-13.

Khan, N., Korac-Kakabadse, N., Skouloudis, A., & Dimopoulos, A. (2019). Diversity in the workplace: An overview of disability employment disclosures among UK firms. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 26(1), 170-185.

Kitchenham, B. (2004). *Procedures for Performing Systematic Reviews*. Keele University and National ICT Australia Ltd, 1-3.

Korent, D., Đunđek, I., & Klačmer Čalopa, M. (2014). Corporate governance practices and firm performance measured by Croatian Corporate Governance Index (CCGI®). *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 27(1), 221-231.

Köroğlu, S.A. (2015). Literatür taraması üzerine notlar ve bir tarama tekniği, *GiDBDERGi*, 1, 61-69.

Latawiec, A. E., Strassburg, B. B., Valentim, J. F., Ramos, F., & Alves-Pinto, H. N. (2014). Intensification of cattle ranching production systems: socioeconomic and environmental synergies and risks in Brazil. *Animal*, 8(8), 1255-1263.

Li, Z., Wang, P., & Wu, T. (2021). Do foreign institutional investors drive corporate social responsibility? Evidence from listed firms in China. *Journal of Business Finance & Accounting*, 48(1-2), 338-373.

Liu, Y., Valenti, A., & Chen, Y. J. (2016). Corporate governance and information transparency in Taiwan's public firms: The moderating effect of family ownership. *Journal of Management & Organization*, 22(5), 662-679.

Mans-Kemp, N., & van Zyl, M. (2021). Reflecting on the changing landscape of shareholder activism in South Africa. *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 24(1), 1-11.

Martin, G., & Gollan, P. J. (2012). Corporate governance and strategic human resources management in the UK financial services sector: the case of the RBS. *The International Journal of Human Resource Management*, 23(16), 3295-3314.

Marx, B., & Harber, M. (2020). Auditor independence and professional scepticism in South Africa: Is regulatory reform needed? *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 23(1), 1-12.

Nakpodia, F., Shrivies, P. J., & Sorour, M. K. (2020). Examining the link between religion and corporate governance: insights from Nigeria. *Business & Society*, 59(5), 956-994.

Njoroge, J. N. (2018), The Effect of Corporate Governance on Working Capital Management for Firms Listed at The Nairobi Securities Exchange. *International Journal of Business Management and Processes*, 2(1), 1-14.

Ntim, C. G. (2013). An integrated corporate governance framework and financial performance in South African-listed corporations. *South African Journal of Economics*, 81(3), 373-392.

Ntim, C. G., Opong, K. K., & Danbolt, J. (2012). The relative value relevance of shareholder versus stakeholder corporate governance disclosure policy reforms in South Africa. *Corporate Governance: An International Review*, 20(1), 84-105.

OECD. (2004). *OECD Principles of Corporate Governance*, 17-18.

Ringe, W. ve Ringe, G. (2021). Stewardship and shareholder engagement in germany. *European Business Organization Law Review*, 22(1), 87-124.

Saygılı, A. T., Saygılı, E., & Taran, A. (2021). The effects of corporate governance practices on firm-level financial performance: evidence from Borsa Istanbul Xkury companies. *Journal of Business Economics and Management*, 22 (4), 884-904.

Tilba, A., & McNulty, T. (2013). Engaged versus disengaged ownership: The case of pension funds in the UK. *Corporate Governance: An International Review*, 21(2), 165-182.

UN, <https://sdgs.un.org/goals>, Erişim Tarihi: 20.04.2022.

Viana, D. B. C., & Crisóstomo, V. L. (2020). The effects of voting ownership concentration on social and environmental disclosure: empirical evidence from Brazil. *Revista Brasileira de Gestão de Negócios*, 21, 906-927.

Weng, S., & Zhao, J. (2018). Contextualizing Legal Norms: A Multi-Dimensional View of the 2014 Legal Capital Reform in China. *European Business Organization Law Review*, 19(1), 93-140.

Yücel, R., Yücel, D., Karavaş, A. (2021). Sürdürülebilirlik İçin Kurumsal Yönetim ve Firma Performansı İlişkisi. Toplum 5.0'a Doğru Sürdürülebilirlik, II. *International Academician Studies Congress*, 284-286.

Zhang, Y. (2021). Greasing dirty machines: Evidence of pollution-driven bribery in China. *Journal of Business Ethics*, 170(1), 53-74.

Zhang, Y., Wang, H., & Zhou, X. (2019). Dare to be different? Conformity versus differentiation in corporate social activities of Chinese firms and market responses. *Academy of Management Journal*, 63(3), 717-742.

TEACHING SPEAKING SKILLS THROUGH A MULTIPERSPECTIVE APPROACH¹

ÇOK YÖNLÜ YAKLAŞIM İLE KONUŞMA BECERİLERİ ÖĞRETİMİ

Emine DEMİRÖZ*

Geliş Tarihi: 02.02.2023
(Received)

Kabul Tarihi: 04.07.2023
(Accepted)

ABSTRACT: Speaking is an essential skill which enables language learners to play with the target language in their own thinking and creativity. It is also a complex and dynamic skill that requires detailed planning to teach in a classroom environment. On the one hand, foreign language learners feel challenge as they attempt to improve their speaking skills. On the other hand, foreign language teachers struggle to appeal to the needs of language learners as a result of the scarcity and ambiguity of the pedagogies in transferring the skills necessary to produce oral communication performance. This necessitates studies on providing foreign language teachers with a clearly guided approach to teach speaking skills. The aim of this study is to investigate the main approaches in teaching speaking skills in English as foreign language classrooms and to provide a multiperspective approach to implement in the speaking skills courses. This study guides foreign language teachers in their path to teach speaking skills systematically and effectively.

Key Words: English language teaching, teaching speaking skills, approaches to teaching speaking skills, multiperspective approach

ÖZ: Konuşma, dil öğrenenlerin kendi düşünme biçimlerini ve yaratıcılıklarını kullanarak hedef dili etkili bir şekilde kullanmalarına olanak sağlayan önemli bir beceridir. Sınıf ortamında öğretebilmek için de detaylı planlama gerektiren karmaşık ve dinamik bir beceridir. Bir taraftan, yabancı dil öğrenenler, konuşma becerilerini geliştirmeye çalışırken zorlanma hissederler. Diğer taraftan, yabancı dil öğretmenleri, sözlü iletişim performansı ortaya koymak için gerekli becerileri aktarmayı sağlayan pedagojilerin azlığının ve belirsizliğinin bir sonucu olarak dil öğrenenlerin ihtiyaçlarına hitap etmekte zorlanırlar. Bu, yabancı dil öğretmenlerine konuşma becerilerini öğretmek için açıkça yönlendirilmiş bir yaklaşım sunan çalışmaları gerektirir. Bu çalışma, yabancı dil olarak İngilizce sınıflarında konuşma becerilerinin öğretimindeki temel yaklaşımları incelemekte ve konuşma becerileri derslerinde uygulamak için çok yönlü bir yaklaşım sunmaktadır. Bu çalışma, yabancı dil öğretmenlerini konuşma becerilerini sistematik ve etkili bir şekilde öğretme yolunda yönlendirmektedir.

¹ Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne’de düzenlenen “Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü” isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye, eminedemiroz1@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3209-4908.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Demiröz

Anahtar Kelimeler: İngilizce öğretimi, konuşma becerileri öğretimi, konuşma becerileri öğretim yaklaşımları, çok yönlü yaklaşım

UZUN ÖZET

Giriş

Konuşma becerileri, sadece dil öğrenenleri değil aynı zamanda dili öğretenleri de zorlayan bir beceridir. Yabancı dil öğretmenleri, konuşma becerileri derslerini sistematik bir şekilde planlamalı, yürütmeli ve değerlendirmelidir. Aksi takdirde, o ders, konuşma becerileri eğitiminin etkili yapıldığı bir ders değil, sadece konuşma aktiviteleri pratiğinin yapıldığı bir ders olarak kalacaktır. Konuşma becerileri dersi, sistematik öğretim yöntemleri kullanıldığında etkili ve verimli bir ders olacaktır. Bunu başarmak için, yabancı dil öğretmenleri, farklı konuşma becerileri öğretim yaklaşımları hakkında bilgi sahibi olmalı ve kullanmalıdır. Bunu yaparken de yapı, akıcılık ve iletişim konularını ayrı olarak değil bir bütün olarak ele alıp, öğrencinin seviyesini, ihtiyaçlarını ve ilgisini de göz önünde bulunduran çok yönlü bir yaklaşım ile konuşma becerileri öğretimi gerçekleştirmelidir. Bu çalışmanın amacı, konuşma becerileri öğretiminde kullanılan farklı yaklaşımları incelemek ve konuşma becerileri derslerinde uygulamak için öğrencilerin konuşma becerilerini destekleyen çok yönlü bir yaklaşım ortaya koymaktır. Etkili bir konuşma becerileri öğretimi sunmak için önerilen bu çok yönlü yaklaşım, yabancı dil öğretmenlerini nerden başlamaları ve nasıl yol almaları ile ilgili yönlendirecektir.

Konuşma Becerileri Öğretimi

Yabancı dil derslerinde konuşma becerileri öğretimi, zaman içerisinde gelişen yaklaşımlar ile büyük değişimlere uğramıştır. İncelenen ilk yaklaşımlara bakıldığında yapı odaklı yaklaşımın ön planda olduğu görülmektedir. Yapı odaklı yaklaşım, sözel performans sergilerken kurulan cümlelerin yapısal doğruluğunun vurgulandığı yaklaşım türüdür. Bu yaklaşıma göre, öğretmenin söylediğinin tekrar edilmesi konuşma üretimi olarak kabul ediliyordu. 1980'lerde başlayan iletişim öğelerinin öneminin vurgulanmasıyla mekanik yaklaşımdan daha anlamlı yaklaşıma geçildiği görülmektedir. Bu yeni yaklaşım akıcılık odaklı yaklaşımdır. Akıcılık odaklı yaklaşıma göre, öğrencinin sözel performansındaki rahatlığı ön plandadır. Bu yaklaşımların yanında, iletişim odaklı yaklaşım ile öğrencilerin sözel performanslarında dil öğrenmenin sosyal yönüne vurgu yapılır. İletişim odaklı yaklaşıma göre, dil öğrenenlerin, öğrendiklerini farklı sosyal ortamlarda, özellikle sözel olarak kullanabilmeleri üzerine odaklanır.

Tüm bu yaklaşımlar değerlendirildiğinde, dil öğrenme sürecinde sözel performans için tek bir öğeye vurgu yapıldığında, öğrencilerin de konuşurken o öğeye odaklandığı tespit edilmektedir. Bunun yerine çok yönlü yaklaşım ile yapı, akıcılık ve iletişim konuları paralel ve dengeli bir şekilde sunulduğunda, öğrencilerin sözel performanslarında da bu üç temel öğenin dengeli dağılımı gözlenebilir ve daha verimli sonuçlar elde edilebilir. Konuşma becerileri eğitiminde, çok yönlü yaklaşım, öğrenci ihtiyaçlarının değerlendirildiği, derslerin bu bağlamda planlandığı, konuşma becerilerinin açık bir şekilde öğretildiği, yapı, akıcılık ve iletişim konularına eşit önem verildiği, bu konuların eşli çalışma ve grup çalışması olarak uygulandığı, sonuçlarının değerlendirildiği ve gerektiğinde derslerin yeniden planlandığı sistematik bir yaklaşımdır.

Tartışma ve Sonuç

Yabancı dil konuşma becerileri süreçlerinde etkili olan yaklaşımların farkında olmak ve onları öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda kullanmak önemlidir. Tek bir yaklaşımın benimsenmesi ile en iyi sonuçlara ulaşmak mümkün olmayabilir. Onun yerine, yapı, akıcılık ve iletişim yaklaşımlarını harmanlayan çok yönlü bir yaklaşım ile öğrencilerin etkili sözel performans ortaya çıkarmaları sağlanabilir. Öğrencilere konuşma pratiği yaptırmak kendi başına yeterli değildir. Konuşma becerileri, çok yönlü yaklaşım kullanarak açık ve sistematik bir şekilde öğretilmelidir.

1. INTRODUCTION

One of the productive skills, speaking is an essential skill which enables language learners to play with the target language in their own thinking and creativity. It is also a complex and dynamic skill that requires more than knowing structural rules and a wide range of vocabulary. Therefore, it is required to make detailed planning to teach speaking skills in a structured classroom environment. Foreign language teachers struggle to appeal to the needs of language learners as a result of the complexity and ambiguity of the pedagogies in transferring the skills necessary to produce oral communication performance. Over the years, there has been some approaches and methods which have been proposed to teach speaking skills. Some of these approaches and methods haven't been very systematic, and thus, have been ineffective in helping students' to develop their speaking proficiency. To teach speaking skills in a systematic way, language teachers need to be aware of the various approaches in teaching speaking and apply them appropriate to the needs of students and learning outcomes during instruction. Thus, the aim of this study is to examine the main approaches in teaching speaking skills and recommend a multiperspective approach that promotes speaking skills to implement in the language classroom. The suggested approach of multiperspective approach brings out a new perspective to the field of teaching speaking as it is a combination of the effective practices and a fresh view to teaching speaking skills. This study will be informative and useful for language teachers and teacher educators in (re)shaping their speaking lessons more efficiently and confidently.

Before approaches in teaching speaking are mentioned, it is crucial to highlight what is speaking and how it is taught. Speaking is a crucial language communication skill, especially in foreign language contexts where language learners have limited opportunity to practice their speaking skills in the target language. Speaking requires many cognitive, linguistic (Goh, 2007) and social demands from the language learners. In addition, language learners deal with anxiety and confidence as they attempt to speak a foreign language (Castañeda & Rodríguez-González, 2011). To meet these demands, it also requires a lot of effort on the part of the language teachers. Language teachers need to plan, conduct, monitor and assess speaking skills instruction in a systematic and an effective way. Otherwise, it

is just a mere practice of speaking activities, not training for speaking skills to perform a proper conversation in the target language. Burns (2019) brings forward this issue under the discussion of ‘doing speaking’ versus ‘teaching speaking’. The phenomenon of ‘doing speaking’ refers to doing activities only for speaking practice. On the other hand, the phenomenon of ‘teaching speaking’ refers to teaching speaking skills and strategies explicitly and systematically. Similarly, to talk about the scope of activities in speaking courses, Goh (2007) points out that speaking ‘occurs’ in class, but it does not mean it is ‘taught’. These discussions indicate that it is required to approach teaching speaking skills explicitly. The following section provides the main approaches that have influenced teaching speaking skills over the years. The final approach, multiperspective approach, is recommended by the researcher to language teachers as a desperate necessity in teaching speaking skills effectively and in a systematic way.

1.1.Approaches in Teaching Speaking Skills

Understanding the approaches in teaching speaking skills is possible through a quick look at the trends that have influenced speaking instruction. The focus of the instruction on teaching speaking has undergone a major change as the trends to teaching speaking has shifted (Richards, 2003). The reason for studying a new language used to be mainly about reading the literature of that language. As the political upheavals increased and economic crisis showed itself seriously, migrations began. The emergence of migration, educational exchanges, cross-cultural travel, and international business all triggered the need for new language methods, curricula and materials (Bailey, 2020). These trends have had a powerful impact on how we approach and teach speaking.

In the 1970s, teaching speaking meant mechanical instruction in which students repeated what the teacher said through drills and repetition. In the 1980s, the emergence of communicative constructs became prevalent, bringing the fluency and communication aspects of speaking upfront. This emergence of communicative constructs moved the focus of the pedagogies from mechanical to more meaningful. These shifts in the pedagogies of teaching speaking skills resulted in various approaches to emerge and dominate the language classrooms. Below is a discussion and an analysis of the main approaches which have affected teaching speaking skills.

1.1.1.Form Focused Approach

The initial perspective towards teaching speaking had a formulaic and mechanic foundation focusing mainly on form. In this form focused approach in teaching speaking skills, activities such as drills and repetition dominated the classrooms. Repeating what the teacher said was regarded as speaking performance. This resulted from the influence of Grammar Translation Method (GTM) in teaching foreign languages. Lessons centered mainly around grammar and vocabulary. During that time, producing correct sentences was considered to be more crucial than

anything else. This perspective is called form focused approach. It is also entitled as direct or controlled approach (Richards, 1990). Form focused approach emphasizes structural accuracy and is concerned with practice of language forms (Goh & Burns, 2012). The initial implementations of this approach highlights a mechanical view of language learning and teaching in terms of speaking practice within the classroom. The more recent perspective towards form focused approach in teaching speaking skills involves more meaningful activities integrating form and meaning as they support each other. Researchers have recently highlighted the meaningful aspect of form focused approach. Having a meaningful stance towards teaching grammar, Thornbury (2011) emphasizes the use of communicative activities that enable learners to use grammar in context and engage in real-life conversations. Similarly, Azar (2007) resembles grammar as “the weaving that creates the fabric” (p. 2). This metaphor implies that grammar is the foundation of language learning process, which is required to be taught so that a strong basis can be created to build on. However, simply exposing language learners to a collection of grammar and vocabulary is insufficient for developing speaking. Bahrani and Soltani (2012) recommend that language teachers can utilize activities that integrate language input and communicative output in order to enhance speaking proficiency. Likewise, Crystal (2004) highlights the meaningful facet of grammar in communication and emphasizes that learners can monitor the meaning of their utterances more as they become aware of how grammar works. In another meaningful approach, Mart (2019) advocates creating a classroom environment comprised of form and content together so that students can develop form-meaning relationship to produce meaningful discourse. The highlight towards a more meaningful approach has influenced the role of grammar in teaching speaking skills. Grammar is like the skeleton of humans that keeps the body upright and gives the body shape. With a lack of grammatical competence, our speech would be missing very important components and cause misunderstandings. As important as the issue of meaningful integration of grammar in teaching speaking skills is the issue of fluency. Next section will describe fluency focused approach in teaching speaking skills.

1.1.2. Fluency Focused Approach

The ultimate goal of communication is to understand the interlocutor and be able to understood. As crucial as understanding and being understood is the issue of transferring the message as naturally as possible. This natural flow of speech is referred to as fluency. Fluency is a complex phenomenon that is hard to define and measure. Fluency is defined as a skill that is performed automatically through a set of steps (Schmidt, 1992). Koponen and Riggensbach (2000) define fluency as ‘flow, continuity, automaticity, or smoothness of speech’ (p. 6). Fluency in communication refers to the smooth, native-like speech without having to pause or stop much. Defining fluency made it possible for researchers to consider fluency as a measurable

construct, which has led to various research in foreign language studies. These studies were influenced by the trends in communicative constructs in the 80s. With the emergence of Communicative Language Teaching (CLT) approach, which is described in the next section, the issues of communicative competence and fluency in language use have been prominent. Since then, researchers have proposed various frameworks to represent, measure and teach fluency.

In the literature, fluency focused approach is discussed by highlighting its connection to form and meaning. De Jong and Perfetti (2011) claim that the ultimate goal of language learning is to be fluent in the target language by giving greater focus on meaning rather than form. Actually, form and fluency work in connection to provide comprehensible communication (Albino, 2017). The speed of speech production or automaticity alone does not make the speech comprehensible. Besides, individuals can speak with fluency but make grammatical mistakes. Even though a grammatical mistake does not block communication, it might disrupt the comprehensibility of communication.

Fluency focused approach to teaching speaking skills centers around the ease and automaticity of speech in students' oral performance in the classroom. Teachers adopting a fluency focused approach design their speaking lessons based on practices promoting fluency to improve oral performance. These practices are a) formulaic sequences, b) pre-task planning time (Yuan & Ellis, 2003), and c) task repetition (Bygate & Samuda, 2005; Tavakoli & Hunter, 2018). These techniques impact the mechanisms involved in the process of fluent production. In practice, language teachers teach formulaic sequences and make the students practice them. They give students time to plan before they talk and train them how to use the given time to prepare their speech. They allow students to repeat the task so that students can speak smoothly and without hesitation. The fluency based approach emphasizes the importance of communicative practices, which is explained in the next section.

1.1.3. Communication Focused Approach

Fluency based approach studies have had a connection with communication as the main goal of language learning process. Communication focused approach, which is widely known as Communicative Language Teaching, has a more meaningful and eclectic way of teaching. This meaningful atmosphere has spread around a communicative based approach towards teaching speaking skills. The origin of communicative based approach is based on the view of communicative competence proposed by Hymes (1972). Hymes claimed that knowing a language is more than knowing a set of grammatical rules. He further proposed that communicative competence is the ability of using these rules in a variety of social contexts appropriately. Taking a similar meaningful and also natural stance towards language learning, Li (1984) put forward the notion that language is a means of communication, so we learn to communicate as we learn a language. More recently,

but with a similar scope, Brandl (2008) asserted that the main function of language learning is communication and we need to utilize real-life situations that require communication.

This recent communicative approach to teaching speaking serves a broad umbrella to encompass principles such as communication that is meaningful to the learner, tolerance to errors, opportunities for learners to enhance form and fluency and experiment with the language and integration of skills as they exist in the real life (Richards, 2005). It is a learner centered approach to second language teaching that prioritizes fluency over accuracy (form) and the emphasis is on understanding and expression of ideas (Spada, 2007). This makes communication focused approaches different from the aforementioned form focused and fluency focused approaches. While the former two approaches are cognitive in nature, communication focused approach is socio-cognitive in that it highlights the social facet of language learning and teaching. Socio-cognitive nature of teaching speaking skills emphasizes that cognitive as well as social processes are involved in learning and teaching speaking skills. The social context in which dynamic interaction between the interlocutors is of high priority.

It is crucial that communication in the speaking classroom must be in a social context that focuses on real life communication. Learning real communication is the only meaningful communication that promotes language learning. Thus, communication-based approach emphasizes authentic language input as a source of real life communication. Interaction is at the heart of speaking classrooms. Interaction can easily be provided with pair work and group work. This creates a collaborative learning atmosphere in which learners exchange ideas. In terms of collaboration, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) outlined discussions under the Futures of Education theme discussed at the Transforming Education Summit in 2022. There is a proposal to improve the quality, safety, and inclusion of school learning environments (UNESCO, 2022). In the proposal, UNESCO points out the importance of embracing collaborative learning environments to leverage the differences between teachers and students into opportunities to enrich shared learning. In that perspective, communication focused approach provides a solid atmosphere for shared learning to thrive.

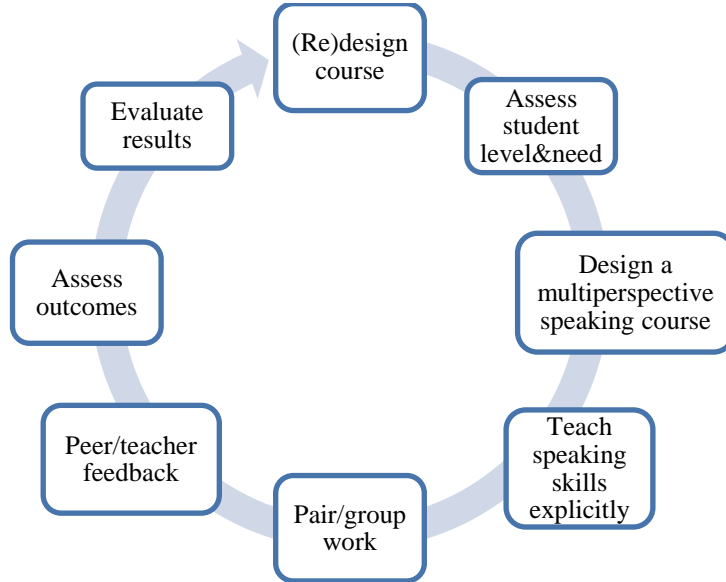
1.1.4. Multiperspective Approach

Form focused, fluency focused and communication focused approaches are equally important that need systematic implementation in speaking skills courses. Prioritizing one over the other might result in students to lack significant aspects of their speaking skills. When language teachers focus too much on form in their courses, students might lack the fluency aspect. Similarly, students might make ill-structured sentences when teacher emphasizes fluency over form. Students might lack real life communication when only form or fluency is emphasized. These

examples show that when one facet of speaking skills is emphasized, students are colonized to care for one aspect of speaking skills and ignore the other. Students can be liberated by adopting a multiperspective approach which integrates them all.

In a multiperspective approach, form, fluency and communication are integrated into the speaking lessons intertwined. In practice, a multiperspective approach requires teachers to assess students' speaking proficiency in the target language, identify their needs and interests at the beginning of the course and design their speaking lessons by incorporating appropriate amount of each approach based on student needs. After an assessment of students' levels and needs, language teachers might, for instance, focus on grammar more than fluency and communication if they have a need for structural support at the beginning. Similarly, they can focus more on fluency or communication than grammar if they have a good command of grammar, but have problems about flow, when or how to use what they know, or appropriately conveying their message to their interlocutor. After an assessment of what students can do and might do with support, an explicit teaching of speaking skills is paramount. Otherwise, it turns out to be only a practice of speaking, not an opportunity to improve speaking proficiency. It is crucial to practice the speaking skills which are taught systematically in a pair work or group work so that students have more opportunity to produce oral performance. At that point, feedback given by peers and language teachers is important so that students are aware of what they misuse, if any, and what they perform well. The teaching process needs to be followed by an assessment process. Teachers need to assess and evaluate the outcomes of their instruction and implementation of a multiperspective approach. Then, they can redesign their speaking courses based on the outcome. As it is clear, in a multiperspective approach teaching speaking is a process in a cycle more than a product. The following figure shows the cycle of a multiperspective approach.

Figure 1. The cycle of multiperspective approach to teaching speaking

2. DISCUSSION AND CONCLUSION

The ultimate goal of teaching speaking skills is helping learners to develop the ability to communicate effectively in the target language (De Jong & Perfetti, 2011). By using various approaches to teach speaking in the target language, language teachers equip the language learners with the skills they need to use language in a variety of contexts such as social, academic and professional. The approach that the language teacher adopts for the language classroom forms the frame of the speaking classroom, and boosts students' ability to communicate effectively.

This study has attempted to investigate the main approaches to the teaching of speaking skills in foreign language contexts and provide a multiperspective approach as an alternative. The approaches in teaching speaking skills direct the classroom practices to be applied, the research to be done and the materials to be published and taught. At the same time, they bring new perspectives to language teachers in having a competence of multiple perspectives and putting them into action in their classroom practices. They also broaden language teachers' perspectives when they plan, design and evaluate their lessons. Having an understanding of the various approaches in teaching speaking, language teachers can (re)design their speaking lessons in regards to the needs of their students.

There is no single approach to serve the best outcomes (Richards, 2005). Each approach has its unique contribution to teaching speaking skills. However, a focus on solely one approach throughout speaking courses might result in students missing

crucial elements in their spoken expressions, especially in the real life in which the target language needs to be practiced orally. Bohlke (2014) notes that focusing on accuracy hampers fluency and increasing attention to fluency may result in producing less accurate (form) speech. Similarly, focusing on communication aspect of language may hamper both. Therefore, a multiperspective approach that integrates form, fluency and communication is required. A multiperspective approach is a systematic approach to assess student needs; plan speaking courses accordingly; teach speaking skills explicitly; focus on form, fluency and communication equally, respectively, and in combination; see them in action in pair or group work; assess results; evaluate outcomes and redesign speaking courses when necessary. In addition, a multiperspective approach is a cycle that renews itself. It is a process in which the teaching speaking and the act of speaking itself are in collaboration.

All in all, the results of the present study imply that language teachers need to plan their speaking courses by approaching speaking as more than using language orally, but a means for language learners to improve their speaking skills. Only giving students chance to speak in the classroom is not enough. Teachers need to teach them the speaking skills in a systematic way. Speaking is a productive skill that requires explicit instruction to be improved effectively (Richards & Schmidt, 2014). Explicit teaching of speaking skills by providing structured opportunities for practice is crucial. Language teachers can help students to improve their speaking proficiency when they consider speaking as a skill as well as a process and product and, accordingly, design their lessons to provide an effective learning atmosphere. Finally, language teachers empower their students' speaking skills when they enhance their repertoire of various approaches to teaching speaking and implement these approaches appropriate to the learning outcomes and student needs during instruction.

Ethical Declaration

In this study, all the rules stated in the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were followed.

Ethics Committee Approval

The author declare that the research is one of the studies that does not require ethical committee approval.

Conflict of Interest and Funding

No conflict of interest and funding has been declared by the author.

REFERENCES

- Albino, G. (2017). Improving speaking fluency in a task-based language teaching approach: The case of EFL learners at PUNIV-Cazenga. *SAGE Open*, 7(2), 2158244017691077.
- Azar, B. (2007). Grammar-based teaching: A practitioner's perspective. *TESL-EJ*, 11(2), 1-12.

- Bahrani, T., & Soltani, R. (2012). How to teach speaking skill. *Journal of Education and Practice*, 3(2), 25-29.
- Bailey, K. M., & Nunan, D. (2005). *Practical English language teaching: Speaking*. New York, NY: McGraw-Hill.
- Bailey, K. M. (2020). *Teaching listening and speaking in second language contexts*. New York, NY: Bloomsbury Academic.
- Bohlke, D. (2014). Fluency-oriented second language teaching. In D. M. Brinton, M. Celce-Murcia, & M. A. Snow (Eds.), *Teaching English as a second or foreign language* (4th ed., pp.121-135). Boston, MA: Heinle Cengage Learning.
- Brandl, K. (2008). *Communicative language teaching in action: Putting principles to work*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Burns, A. (2019). Concepts for teaching speaking in the English language classroom. *LEARN Journal: Language Education and Acquisition Research Network*, 12(1), 1-11.
- Bygate, M., & Samuda, V. (2005). Integrative planning through the use of task-repetition. In R. Ellis (Ed.), *Planning and task performance in a second language* (Vol. 11, pp. 37–74). Amsterdam: Benjamins.
- Castañeda, M., & Rodríguez-González, E. (2011). L2 speaking self-ability perceptions through multiple video speech drafts. *Hispania*, 483-501.
- Chomsky, N. (2009). *Syntactic structures*. Mouton.
- Crystal, D. (2004). *The language revolution*. Cambridge: Polity Press.
- De Jong, N., & Perfetti, C. A. (2011). Fluency training in the ESL classroom: An experimental study of fluency development and proceduralization. *Language learning*, 61(2), 533-568.
- Goh, C. C. M. (2007). *Teaching speaking in the language classroom*. Singapore: SEAMEO Regional Language Centre.
- Goh, C. C. M., & Burns, A. (2016). *Teaching speaking: Towards a holistic approach*. New York, NY: Cambridge.
- Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics*, (pp. 269-293). Baltimore, USA: Penguin Education, Penguin Books Ltd.
- Koponen, M., & Riggenbach, H. (2000). Overview: Varying perspectives on fluency. In H. Riggenbach (Ed.), *Perspectives on fluency* (pp. 5–24). Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Li, X. (1984). In defense of the communicative approach. *ELT Journal*, 38, 2–13.
- Mart, Ç. T. (2019). A comparison of form-focused, content-based and mixed approaches to literature-based instruction to develop learners' speaking skills. *Cogent Education*, 6(1), 1-27.

- Richards, J. C. (1990). *The language teaching matrix*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richards, J. C. (2003). Current trends in teaching listening and speaking. *The Language Teacher*, 27(7), 3-6.
- Richards, J. C. (2005). *Communicative language teaching today*. Singapore: SEAMEO Regional Language Center.
- Richards, J. C., & Schmidt, R. W. (2014). *Language and communication*. Routledge.
- Schmidt, R. W. (1992). Psychological mechanisms underlying second language fluency. *Studies in Second Language Acquisition*, 14, 357-385.
- Spada, N. (2007). Communicative language teaching: Current status and future prospects. In J. Cummins & C. Davison (eds.), *International handbook of English language teaching*, Boston, MA: Springer, 271-288.
- Tavakoli, P., & Hunter, A. M. (2018). Is fluency being 'neglected' in the classroom? Teacher understanding of fluency and related classroom practices. *Language Teaching Research*, 22(3), 330-349.
- Thornbury, S. (2011). Language teaching methodology. In J. Simpson (Ed.), *The Routledge handbook of applied linguistics* (pp. 185-199). New York, NY: Routledge.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2022). *Transforming Education Summit 2022: Futures of Education Briefing Notes*. Retrieved from <https://en.unesco.org/futuresofeducation/sites/default/files/2022-04/tes-futures-education-briefing-notes-en.pdf>
- Ur. P. (1988). *Grammar practice activities: A practical guide for teachers*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Yuan, F., & Ellis, R. (2003). The effects of pre-task planning and on-line planning on fluency, complexity and accuracy in L2 monologic oral production. *Applied Linguistics*, 24(1), 1-27.

**THE EXAMINATION OF VENTURE CAPITAL INVESTMENT TRUSTS
IN TERMS OF TAX LEGISLATION AND INVESTMENT STRATEGIES¹**

*GİRİŞİM SERMAYESİ YATIRIM ORTAKLIKLARININ VERGİ MEVZUATI VE
YATIRIM STRATEJİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ*

İlknur ESKİN*

*Geliş Tarihi: 16.12.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 04.07.2023
(Accepted)*

ABSTRACT: The legal infrastructure of venture capital investment trusts in Turkey has been enacted with the amendments made in the Capital Markets Law No. 6362. Within the scope of the law, partnerships that mainly invest their capital to venture capital investments are defined as "venture capital investment trusts". Venture capital investment trusts (VCIT) make significant contributions to the introduction of new technologies to the economy by investing directly or indirectly in ventures. The purpose of this study is to examine the legal regulations made in the Turkish tax system for VCITs and the investment strategies implemented by VCITs. In the study, document analysis, which is one of the qualitative research methods, was used. Laws and annual reports, which are data sources, were evaluated in accordance with the content analysis method. The study consists of two parts. In the first part, the situation of VCITs against tax laws is discussed. In the latter part, the 2021 annual reports of publicly quoted VCITs were analyzed using the MAXQDA 2020 qualitative data analysis program and the investment strategies of the companies were evaluated. In the study, it has been determined that significant tax advantages are provided to VCITs with the regulations made in the tax legislation. In addition, the results of qualitative data analysis demonstrate that VCITs mainly invest in technology & innovation-based domestic ventures in line with their targets and strategies.

Keywords: Venture Capital, Turkish Tax Legislation, Investment Strategies, Qualitative Research

ÖZ: Türkiye’de girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının yasal alt yapısı 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’nda yapılan yeniliklerle oluşturulmuştur. Kanun kapsamında sermayelerini esas olarak girişim sermayesi yatırımlarına yönelten ortaklıklara “girişim sermayesi yatırım ortaklıkları” adı verilmiştir. Girişim sermayesi yatırım ortaklıkları (GSYO), girişimlere doğrudan veya dolaylı olarak yatırım yaparak yeni teknolojilerin ekonomiye kazandırılmasında önemli katkılar sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, GSYO'lara yönelik Türk vergi sisteminde yapılan düzenlemeleri ve GSYO'ların uyguladığı yatırım stratejilerini

¹ This study is the revised and improved version of the paper presented orally at the national symposium titled and themed “Uzunköprü Symposium - Uzunköprü in All Aspects” organized by Trakya University on 3-4-5 November 2022 in Uzunköprü/Edirne.

* Assoc. Prof. Dr, Trakya University, Uzunköprü School of Applied Sciences, ilknureskin@hotmail.com, ORCID 0000-0003-2306-7315.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Eskin

incelemektir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi kullanılmıştır. Veri kaynağı olan kanunlar ve faaliyet raporları içerik analizi yöntemine göre değerlendirilmiştir. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde GSYO'ların vergi yasaları karşısındaki durumu ele alınmıştır. İkinci bölümde, halka açık GSYO'ların 2021 faaliyet raporları MAXQDA 2020 nitel veri analiz programı kullanılarak analiz edilmiş ve şirketlerin yatırım stratejileri değerlendirilmiştir. Çalışmada, vergi mevzuatında yapılan düzenlemelerle GSYO'lara önemli vergisel avantajlar sağlandığı belirlenmiştir. Ayrıca, nitel veri analizinin sonuçları, GSYO'ların belirledikleri hedef ve stratejileri doğrultusunda ağırlıklı olarak teknoloji & inovasyon tabanlı yerli girişimlere yatırım yaptığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişim Sermayesi, Türk Vergi Mevzuatı, Yatırım Stratejileri, Nitel araştırma

1. INTRODUCTION

Venture capital is a financing model that plays an important role in bringing new technologies and sectors into the economy. The biotechnology industry emerged as a result of investments in Genentech and Amgen companies in the 1970s. Due to the investments made in the software sector in the following years, the concept of electronic retailing emerged today (Kumar and Sharma, 2020: 27-28). KPMG's "Venture Pulse Q4-2021" report shows that venture investments in the world have reached 171.4 billion dollars and investments are mainly made in technology companies such as fintech, health and biotech, B2B services, cleantech, mobility, auto-tech, cybersecurity (KPMG 2022: 5). These developments also enable the development of the venture capital model, which is an alternative financing model.

The introduction of the venture capital financing model into the legal system in Turkey was with the Capital Markets Law No. 6362. Joint stock companies established within the framework of this Law and directing their capital to venture capital investments are defined as "venture capital investment trusts".

The purpose of this study is to examine VCITs in terms of tax legislation and investment strategies. For this, initially, the structure of VCITs is explained. Then, the regulations enacted in Turkish tax legislation for VCITs were examined and 2021 annual reports of publicly quoted VCITs were analyzed using the MAXQDA 2020 qualitative data analysis program. In the conclusion part, the remarks of the findings were made.

2. VENTURE CAPITAL

Venture capital has become an increasingly important source of capital for entrepreneurs who do not have access to traditional sources of finance. The venture capital is a financial model that provides financial resources in exchange for the shares of non-public companies (Klingler-Vidra, 2018:48). In this model, venture capital is expressed as "smart money" because venture capitalists transfer their

experience, knowledge and connections as well as providing capital to the investee (Pradhan et al, 2018:16).

There are four parties in the venture capital model: investors, venture capital firm, investees and stock exchange. Investors are individuals or institutions that invest their savings in shares issued by venture capital partnerships to be used in financing for entrepreneurs. The venture capital company provides funds in the form of equity to the entrepreneurs that it deems appropriate with the funds obtained from individuals and institutions. Investees are the party that obtains funds in the form of equity capital, which will enable them to implement their inventions or new business models. The stock exchange is the party that enables the shares of the entrepreneur company to gain value and then mediates the sale of these shares to provide high returns with the funds transferred by the investors and venture capital companies to the investee (Çonkar, 2017: 105; Bağcı and Kılıçaslan, 2020: 228).

We can basically collect venture capital investments under five main headings as seed stage, initial stage, early stage, advanced stage and exit stage. These are explained below (İlgün, 2019:18-22).

The seed stage is also known as the core capital stage. At this stage, financial support is provided to the entrepreneur to implement a new idea or invention. Since the product or service has not yet been commercially shaped, this stage is expressed as difficult and risky. Therefore, investments are not preferred by experienced venture capitalists at this stage.

In the initial phase, the product or service that the entrepreneur will offer to the market is at the project stage. With the financial support provided at this stage, the commercialization of products or services will be ensured. Venture capitalists take high risk because of high return expectations from their investments at this stage. Therefore, this stage is the most preferred by investors.

In the early stage, the entrepreneurial company needs funds to create the brand image of its product or service and to increase its market share. At this stage, the venture capitalist provides both financial and managerial support to the entrepreneur.

In the advanced stage, the entrepreneurial company has a certain share in the market with the goods or services it produces. The funds provided in this phase are used to meet the capital needs of the company, such as increasing the production capacity and sales, and reaching the target of entering new markets.

The exit phase is the phase when the venture capitalist decides that he has earned the expected profit from the venture and exits the investment. Venture capitalists use four methods when exiting their investments: public offering, strategic sales, sales to financial partners and sales back to company partners. Initial public offering is the preferred method when the venture reaches the desired size, profitability, and performance. This method has not yet been employed in the Turkish ecosystem. In the strategic partner sales method, it can become a partner in

an eligible strategic joint venture or wholly own it. It is the most common method in the Turkish ecosystem and is mostly employed by strategic partners established abroad. The method of selling to a financial partner is preferred in an environment where a public offering is not likely and if it cannot find a strategic partner. Here, all or part of the venture shares can be sold to the funder. The method of selling back to company partners is less profitable than other exit methods. Venture capitalists may prefer this method at the point in which the founders of the venture do not have a purpose of exit and achieve success that can continue without additional funding (HUBVC 2021 Annual Report,15-16; HDFGS 2021 Annual Report, p.14).

3. VENTURAL CAPITAL INVESTMENT TRUSTS IN TURKEY

With the Communiqué Serial: VIII, no: 21, dated 6 July 1993, prepared by the Capital Markets Board (CMB), venture capital was enabled to be established as an investment trust (Ziraat VCIT Annual Report 2021, 9). Venture capital entered our legal system with the Capital Markets Law No. 6362. In Articles 48 and 49 of the Law, principles regarding the establishment and operating conditions of securities, real estate, venture capital investment trusts are explained. Within the scope of this Law, regulations regarding venture capital investment partners were made with the Communiqué on Principles Regarding Venture Capital Investment Trusts (CMB III-48.3) published in 2013. In the Communiqué, explanations were made on many subjects from the establishment of venture capital partnerships to their operating principles. Accordingly, venture capital investment partnerships must be established according to the following conditions (CMB III-48.3, articles 5, 6 and 18):

- Establishment as a joint stock company with registered capital,
- The initial capital in the establishment is equal to the amount determined by the CMB,
- Payment of partnership shares in cash,
- Having the phrase “venture capital investment partnership” in the trade name,
- Compliance of the contract with the provisions of the CMB Law and communiqué,
- The founder and existing partners have not been convicted of bankruptcy, bribery, theft, fraud, tax evasion,
- Members of the board of directors and the general manager must meet the education and experience conditions specified in the communiqué,
- Commitment to the CMB that the initial capital or 25% of the issued capital will be offered to the public or sold to qualified investors within the framework of the principles determined in the communiqué,
- At least one of the founding or existing partners is the lead investor.

In the law, the leading shareholder is defined as the partner or partners who own at least 25% of the capital. Real or legal entities can be leading shareholders. The real entity must have at least five years of experience in the field of industry and commerce and the current value of the total current & real estate assets must be at least 10 million TL. The legal entity must have at least three years of operating history, and the equity in the independently audited financial statements must meet the maximum requirement of 100 million TL and the total assets of 200 million TL (CMB III-48.3, article 7).

VCITs must manage at least 51% of their portfolio into venture capital investments. They can invest in capital market and monetary market instruments traded in secondary markets unless they exceed 49% of their portfolio value. They can participate in the management of investees in their portfolio and provide consultancy services to them. In addition, they can become partners of consultancy companies established in Turkey and abroad to provide consultancy services to venture capital companies (CMB III-48.3, article 22).

4. LITERATURE

When the studies in the literature on venture capital are examined, it is determined that the subject is handled in terms of tax, financial performance and industry. These studies are summarized below.

Elmas and Yılmaz 's (2016) study on 401 businesses in Istanbul, they found that businesses have very little information about venture capital, which is an alternative financing method. In the studies of Çonkar (2017), and Demir & Yumuşak (2018), it was emphasized that integrating the venture capital model into Participation Banks, which is one of the interest-free finance methods, would be an alternative solution to meet the financial needs of businesses.

Aktaş (2012) stated that the venture capital model in Turkey is insufficient in his study in which he comparatively examined the venture capital model in Turkey and the UK. Münyas (2017) examined the structure of venture capital investment trusts established between 2008 and 2016 with the permission of the CMB. In the study, it has been determined that there has been an increase in the activities of venture capital investment trusts in Turkey over the years. Aydın (2015) and Kükrer (2017) examined VCITs in terms of taxation in their studies. In these studies, the tax regulations made for VCITs are explained within the framework of existing laws.

Uygurtürk and Soylu (2016) analyzed the financial data of the VCITs quoted on the Istanbul Stock Exchange (ISO) for the period of 2013-2015 using the Copras method. It has been determined that the financial performances of VCITs are different by the years examined in the study. Aktaş and İlgün (2019) analyzed the financial data of the VCITs traded on the ISO for the period of 2012-2017 using the Data Envelopment Analysis method. It has been determined that Gözde, Reha and Verasatürk VCITs have the highest efficiency in the periods examined in the study.

In the study of Bağcı and Kılıçaslan (2020) in which they analyzed the financial data of the VCITs quoted on the ISO for the period of 2012-2016 using the Critic and Oreste methods, Hedef VCIT was determined as the company with the best financial situation. Aktaş and Darwish (2020) compared the financial performances of real estate investment trusts and VCITs in Turkey by analyzing the financial data of the 2014-2019 periods. In the study, it has been determined that real estate investment trusts make more risky investments and use longer-term debt compared to VCITs.

Wu and Xu (2020) examined the impact of venture capital on small and medium-sized enterprises (SMEs) in China. In the study, it was determined that the venture capital model contributed significantly to the establishment of the accounting system in SMEs and the preparation of financial statements within the framework of standards, and this reduced the information asymmetry between SMEs and banks. Hegeman and Sorheim (2021) examined the way VCITs investing in cleantech startups in Norway made these investments. For this, it examined 26 company cases between 1999 and 2012. In the study, it has been determined that investors see cleantech as an opportunity for sustainable growth and are motivated by the idea of improving their competitiveness.

In his study, Battisti et al. (2022) analyzed the data of 100 American and European companies in the Fortune Global 500 ranking from 2015 to 2019 in order to examine the relationship between corporate venture capital and corporate social responsibility performance. In the study, it has been determined that the venture capital model has a positive effect on the environmental and social development of companies. In addition, it is emphasized in the study that thanks to this model, large companies gain competitive advantage for a sustainable future as a result of investing in technology-based start-ups with high growth potential, as well as entrepreneurs obtain capital to develop their activities. Prado and Bauer (2022) investigated the effects of startup acquisitions of Big Tech platforms such as Google, Amazon, Apple, Facebook, and Microsoft on venture capital investments in the world. Within the scope of the research, 32,367 venture capital agreements and 392 start-ups purchased by Big Tech platforms between 2010 and 2020 were examined. In the study, it has been determined that Big Tech start-up acquisitions have a positive effect on venture capital activities worldwide, especially in the United States and Europe, but this effect is short-term. Frimpong et al. (2022), examined 20 years of 23 European countries to reveal the impact of venture capital investments on the growth of the European health sector. In the study, it has been determined that making venture capital investments in the health sector improves people's life expectancy, fertility rate and reduces the death rate.

5. RESEARCH METHOD

In this part of the study, the purpose and method of the research is explained.

5.1. Purpose and Scope of the Research

The purpose of the study is to examine the VCITs in terms of tax legislation and investment strategies. For this purpose, the study consists of two parts. Initially, the regulations enacted in the Turkish tax legislation for VCITs were examined. In the latter part, the 2021 annual reports of publicly quoted VCITs were analyzed using the MAXQDA 2020 qualitative data analysis program, and the investment strategies of the companies were examined. Since the annual reports of all non-public VCITs cannot be accessed, the population of the research is publicly quoted VCITs.

5.2. Method of the Research

In the research, data were collected through document analysis, one of the qualitative research methods. Document analysis includes the analysis of written materials containing information about the facts and cases that are aimed to be investigated. The basic condition of this method is to find and examine the documents related to the subject and to make the necessary arrangements to reach a synthesis that will reveal certain situations or opinions (Yıldırım and Şimşek, 2016: 187-188). In the first part of the study, laws and regulations related to VCITs were obtained from the Turkish Presidency Legislation Information System. For the analysis of the second part, the 2021 annual reports of the publicly quoted VCITs were obtained from the public disclosure platform.

5.3. Analysis of Data

The research data obtained by document review were analyzed by content analysis method. In content analysis, it is necessary to conceptualize the collected data first, then organize it logically according to the emerging concepts and determine the themes that explain the data accordingly. With this technique, the data is analyzed in four stages: coding the data, finding the themes, organizing the codes and themes, defining, and interpreting the findings (Yıldırım and Şimşek, 2016: 242). In the study, four steps determined in the content analysis method were considered. Annual reports were transferred to the MAXQDA 2020 data analysis program. The titles that make up the content of the annual reports are classified according to 2 main themes (investment strategies, investment areas), 5 main codes (investment, investment duration, investment exit, foreign venture, and domestic enterprise) and 51 sub-codes, in line with the literature. Then, the statistics of the codes were created and interpreted in the program.

6. FINDINGS of the RESEARCH

In this part of the study, the findings obtained from the research data are explained.

6.1. General Information About VCITs

As of December 2021, there are 6 publicly quoted venture capital investment trust companies in Turkey. The titles registered and market values of these companies are given in Table 1. As seen in the table, the companies with the highest market value are Gözde VCIT and Vertu VCIT, respectively.

Table 1: Information on Venture Capital Investment Trusts (2021)

Code	Title	Maximum Registered Capital (TL)	Market Value (TL)
GOZDE	Gözde Venture Capital Investment Trust Inc.	2.000.000.000	3.484.250.000
HDFGS	Hedef Venture Capital Investment Trust Inc.	300.000.000	729.600.000
HUBVC	HUB Venture Capital Investment Trust Inc.	70.000.000	273.000.000
ISGSY	İş Venture Capital Investment Trust Inc.	250.000.000	621.855.158
RHEAG	RHEA Venture Capital Investment Trust Inc.	207.750.000	76.036.500
VERTU	VERUSATÜRK Venture Capital Investment Trust Inc.	250.000.000	1.284.400.000

Source: <https://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/AylikIstatistikBultenleri> (05.07.2022)

Apart from the publicly quoted VCITs described above, 10 more VCITs, which are Egeli & Co. Agriculture VCIT, KOBİ VCIT Inc., Öncü VCIT Inc., SNK VCIT Inc., Ziraat VCIT Inc., HİVC VCIT Inc., İhlas VCIT Inc., Allbatross VCIT Inc., Techmine VCIT Inc., and Bulls VCIT Inc., have been operating. Since these VCITs are not publicly quoted, they were not included in the research.

6.2. Taxation of VCITs

The taxation of the VCITs should be examined in terms of VCITs as well as real and legal entities investing in VCITs. In this context, tax regulations are discussed under two headings and the subject is explained below.

VCITs are corporate taxpayers as capital companies. All earnings of fully liable VCITs are exempt from Corporate Tax in accordance with Article 5 of the Corporate Tax Law No. 5520. According to paragraph 3 of Article 15 of the Law, regardless of whether this exempted income is distributed or not, 15% income tax withholding is required, while this rate is applied as 0% in VCITs with the Decision of the Council of Ministers (Decision of the Council of Ministers No. 2009/14594).

Within the scope of “Law No. 5746 on Supporting Research, Development and Design Activities”, VCITs can deduct all their research and development expenditures for the pursuit of a new technology and information from their earnings (Article 3).

According to the "Regulation Amending the Implementation and Audit Regulation on Supporting Research, Development and Design Activities", which entered into force in 2022, corporate taxpayers benefiting from R&D incentives are obliged to invest in venture capital companies in Turkey in the amount of 2% of the discount amount. Companies will monitor this amount in a temporary account in liabilities and will be invested in VCITs until the end of the year. Accordingly, the obligation to be transferred cannot exceed 20,000,000 Turkish liras on an annual basis (Article 25).

Legal and real entities who keep their books based on balance sheet can allocate 10% of their period earnings as "venture capital funds" to invest in venture capital investment partners established in Turkey and can deduct this fund amount from their tax bases (Corporate Tax Law, article 10/g, Income Tax Law, article 89/12). This fund, which is allocated as venture capital, must be kept in a temporary account in liabilities and invested in venture capital investment partners until the end of the year the fund is allocated. This fund is subject to tax if it is used for any other purposes or when it expires. With this regulation, taxpayers were allowed to participate in venture capital investment partners in Turkey, which are subject to the regulation and supervision of the Capital Markets Board (Tax Procedure Law, article 325/a).

Real entities are subject to withholding tax at a rate of 0% over their earnings from trading in VCIT stocks (Income Tax Law, Provisional Article 67/d). Half of the dividends earned by real persons are exempted from income tax, and the remaining amount is declared with an annual declaration if the taxpayer exceeds the declaration limit for that year (Income Tax Law, article 22/3; article 86/1c). Since the dividends obtained by legal entities from VCITs are considered within the scope of the "participation income exemption", they do not pay corporate tax on these earnings. 75% of the profits of legal persons in VCIT stock purchase and sale transactions are exempt from corporate tax. However, in order to take advantage of the exception, these shares must remain in the assets of the corporation for at least 2 years (Corporate Tax Law, article 5/1a; 5/1e).

6.3. Findings on Investment Strategies of VCIT Companies

Investment Strategies of VCITs

The findings regarding the investment entry strategies of the VCITs within the scope of the research are explained below. In addition, the findings are summarized in Table 2.

Hedef VCIT stated that it aims to invest in enterprises that are dynamic, innovative, have a high growth potential, but have problems in providing the necessary financial resources at the investment and growth stage, and comply with the definition of SME. The company stated that it aims to invest in entrepreneurs who will create technological differences in the initial and early stages. Gözde VCIT

stated that it aims to invest in non-food companies that need financial and operational restructuring and that promise high financial returns. The company stated that it aims to invest in startups at the early growth stage. HUB VCIT has stated that it aims to invest in sectors with growth potential and only early-stage technology entrepreneurs who have a competitive advantage in these sectors. RHEA VCIT stated that it aims to provide growth financing to medium-sized companies that have a strong position in the sector in which it operates, have completed the formation of products and/or services to a certain extent, and can achieve sustainable growth. The company stated that it aims to invest in entrepreneurs operating in niche areas with competitive products and services at an early stage. Verasaturk VCIT aims to invest in startups that create a competitive advantage, that will make a difference in local, regional and global markets, have completed the product or service process with successful track records, have improved customer relations and are preparing for growth. The company stated that it aims to invest in the advanced stages of technology and innovation-oriented initiatives. İş VCIT stated that it aims to invest in medium-sized enterprises with a successful track record and growth-oriented vision. The company aims to invest in ventures established in Turkey and preferably with international connections in the future.

Table 2: Investment Entry Strategies of VCITs

Coding System	Seed Stage	Initial Stage	Early Stage	Advanced Stage
GOZDE			1	
HDFGS		1	1	
HUBVC			1	
ISGSY				1
RHEAG			1	
VERTU				1
TOTAL	0	1	4	2

The following findings related to the exit time from their investments and the methods they use to exit have been observed when the companies within the scope of the research were examined.

Hedef VCIT has stated that they have made an investment decision according to the criteria that can be withdrawn from their investments in 5-6 years, HUB VCIT in 4-9 years. RHEA VCIT and İş VCIT stated to their shareholders that they determined the exit time by taking the high compound return into account. Verasaturk VCIT and Gözde VCIT did not provide information on how they determined the exit period from their investments in their annual reports. It was determined that RHA VCIT, Verusaturk VCIT, Hedef VCIT and İş VCIT did not exit their venture investments in 2021. HUB VCIT has transferred its shares to the founding partner of the company by using the method of selling back the software company, which is a partnership at the subsidiary level. The company has also

transferred the shares of a mechatronics company, which has a partnership at the affiliate level, to the partners of the company established with the new title. Gözde VCIT has transferred its shares in the mining sector to a strategic buyer. It has been determined that companies do not use public offering and sales to financial partners when withdrawing their investments in 2021 (Table 3).

Table 3: Exit Strategies of Investments by VCITs (2021)

Coding System	Not Withdrawn	Public Offering	Sales to Strategic Alliance	Sales to Financial Partner	Back Sale to Company Partners
GOZDE			1		
HDFGS	1				
HUBVC			1		2
ISGSY	1				
RHEAG	1				
VERTU	1				
TOTAL	4	0	2	0	2

Investment Areas of VCITs

In this section, it has been examined in which sectors VCITs invest in line with the targets and strategies they have determined. The findings obtained in the research are explained below ¹.

As of 2021, HUB VCIT has partnerships with 39 entrepreneurial companies. The company owns different proportions of minority shares in 19 of them, and these companies are early-stage investees. The company made 16 of its 39 investments to foreign technology startups and 23 to domestic technology startups. Due to these investments, we can state that the company has the most investment in both technology and foreign ventures among the VCITs. RHEA VCIT has investments in 7 entrepreneurial companies as of 2021. One investment of the company is in the logistics sector abroad. Other investments are in energy, machinery industry, and technology sectors in Turkey. The company's investments are mainly in the energy sector. Verasaturk VCIT has investments in 7 local entrepreneurial companies as of 2021. The company has invested in startups in energy, technology, food & beverage, and healthcare. Gözde VCIT has investments in 8 local entrepreneurial companies as of 2021. The company has investments in packaging, shoe retailing, banking, fast moving consumer goods, discount marketing, machinery industry and technology. As of 2021, Hedef VCIT has investments in 7 local entrepreneurial companies. The company has investments in firms in the fields of energy, logistics, health, sports, and technology. As of 2021, İş VCIT has investments in 6 local entrepreneurial

¹ Investment Areas of VCITs are presented in Appendix 1.

companies. The company has investments in startups in the fields of health, sports, tourism, and technology.

7. CONCLUSION

Entrepreneurship plays an important role in economic prosperity and social stability in many countries. For example, in Açı's (2018) study examining the existence of the relationship between innovation, entrepreneurship and economic growth in OECD countries, it was found that there was a positive relationship between them. While entrepreneurs create wealth in the local economy with the businesses they establish, they also contribute to productivity and innovation with the business areas they create. On the other hand, the business literature draws attention to the issue of financing as the most important problem faced by entrepreneurs in both developed and developing countries (Keskin, 2018; Pasumarti and Patnaik, 2020). At this point, venture capital emerges as an important factor in meeting the financial needs of technology-based startups.

Venture capital also plays an important role in financing sustainable growth. Pradhan et al. (2020) emphasized that there is a strong relationship between venture capital investments in Europe and the spread of information and communication technologies, strengthening innovation and sustainable economic growth. Guo and Jiang (2022) found that venture capital-supported manufacturing enterprises in China outperformed enterprises that did not receive venture capital support in patent activities, new product sales, exports, and added-value creation. Maiti (2022) stated that countries need to develop clean technologies and renewable energy infrastructures to reach the goal of zero carbon emissions, and the current incentives are not enough to finance them. In this context, in the study examining the effect of venture capital investments of 23 countries on green growth between 2007 and 2015, it was found that venture capital investments were effective in increasing environmental technology innovation and renewable energy supply. Hua et al. (2023), in a study investigating the effect of venture capital investments on air pollution in China between 2003 and 2016, it was found that venture capital investments significantly reduced air pollution. This result is explained as venture capital investments in green innovation and green businesses help improve local air quality.

The legal structure of venture capital partnerships in the Turkish legal system has been entered into with the regulations made in the Capital Market Law. The regulations enacted in the tax legislation for venture capital partnerships and real and legal entities investing in these partnerships aim to increase the interest in venture capital investments. All incomes of VCITs, which are corporate taxpayers, are exempted from corporate tax and are not subject to income tax regardless of whether this exempted income is distributed or not. On the other hand, to encourage this model, taxpayers who keep books on a balance sheet basis can allocate 10% of their

period earnings as venture capital funds to invest in venture capital investment partners and deduct this from the tax base. In addition, with the latest regulation, the obligation to invest in venture capital companies at a rate of 2% of the discount amount that corporate taxpayers benefit from R&D incentives will play an important role in the development of the entrepreneurship ecosystem in our country.

The assessment of the findings obtained in the second part of the research is as follows:

- In line with the strategies they have determined, VCITs have preferred to make their investments at an early stage.
- Although the exit period of the investments of the VCITs varies according to the strategy they determine, the average period is 9 years.
- VCITs generally used the methods of selling to strategic partners and selling back to company partners when withdrawing their investments.
- VCITs mainly invested in technology and innovation-based domestic initiatives.
- HUB VCIT is the company that invests the most in entrepreneurs. In addition, the company is investing the most in foreign ventures and technology-based ventures.

The most important contribution of the research to the literature is to examine the legislation on VCITs in line with current developments, and to determine the investment strategies and investment areas of publicly quoted VCITs. In the second part of the research, focusing only on publicly quoted VCITs and examining the 2021 annual reports of these companies should be considered as an important limitation. In the next studies on this subject, the effects of investments made by VCITs in entrepreneurs in terms of the economic and sustainability performances can be examined. In addition, the tax advantages provided to VCITs in Turkey and the tax advantages provided in other countries can be examined comparatively.

Ethical Declaration

In this study, all the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed.

Ethics Committee Approval

The author declare that the research is one of the studies that does not require ethical committee approval.

Conflict of Interest and Funding

No conflict of interest and funding has been declared by the author.

REFERENCES

- Açıcı, Y. (2018). İnovasyon ve Girişimcilik Temelli Ekonomik Büyüme: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi, *C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 19 (2), 543-554.
- Aktaş, M. (2012). The Venture Capital Financing Model in Turkey and The United Kingdom, A Comparative Study, *Yeni Fikir Dergisi*, 4 (9), 199-209.
- Aktaş, M. and Darwish, Z. (2020). Performance Comparison of Real Estate Investment Trust Sector and Venture Capital Investment Trust Sector in Turkey, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6 (2), 129-138
- Aktaş, M. and İlgün, Y. (2019). Türkiye’de Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3) , 384-398
- Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesine ilişkin Uygulama ve Denetim Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (Regulation Amending the Implementation and Audit Regulation on Supporting Research, Development and Design Activities), 25.08.2022 Tarih ve 31934 Sayılı Resmî Gazete.
- Aydın, E. (2015). Girişim Sermayesi Yatırım Fon ve Ortaklıklarının Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi Bakımından Vergilendirilmesi, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 37 (2) , 57-82
- Bağcı, H. and Kılıçaslan, S. (2020). BİST’e Kayıtlı Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Finansal Performansının Critic ve Oreste Yöntemleriyle Analizi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30 (1) , 228.
- Battisti, E., Nirino, N., Leonidou, E. and Thrassou, A. (2022). Corporate Venture Capital and CSR Performance: An Extended Resource Based View’s Perspective, *Journal of Business Research*, 139, 1058-1066.
- Çonkar, M. K. (2017). Bir İslami Finansman Aracı Olarak Girişim (Risk) Sermayesi Finansman Yöntemi: İşleyişi, Finans Sistemimize Katkıları, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* , 3 (2), 105.
- Demir, Z. and Yumuşak, İ. (2018). Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Finansal Problemlerinin Çözümünde Girişim Sermayesi Fonlarının Önemi ve Rolü: Katılım Bankacılığına Yeni Bir Model Önerisi, *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 4 (2) , 139-174
- Elmas, B. and Yılmaz, H. (2016). Firmaların Finansman Sorununa Alternatif Olarak Girişim Sermayesi Finansman Modelinin Kullanımı: İstanbul İlinde Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30 (4), 811-830.

- Frimpong, A., Akwaa-Sekyi, E. and Saladrigues, R. (2022). Venture Capital Healthcare Investments and Health Care Sector Growth: A panel Data Analysis of Europe, *Borsa İstanbul Review*, 22 (2), 388-399.
- Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarına İlişkin Esaslar Tebliği (Communiqué on Principles Regarding Venture Capital Investment Trusts), 9 Ekim 2013 Tarih ve 28790 sayılı Resmî Gazete (SPK III.48.3).
- Guo, D.and Jiang, K. (2022). Venture capital investment, intellectual property rights protection and firm innovation: evidence from China, *Entrepreneurship & Regional Development*, 34 (5), 434-470.
- Hua, Y., Sun, W. and Zhao, D. (2023). The path towards sustainable finance: Venture capital and air pollution in China, *China Economic Review*, 79 (5), 1-15.
- HDFGS2021 Annual Report, https://hedefgirisim.com.tr/media/dosyalar/fr_2022-hedef-girisim-faaliyet-raporu.pdf (18.06.2022)
- Hegeman, P. And Sorheim, R. (2021). Why do they do it? Corporate Venture capital Investment in Cleantech Startups, *Journal of Cleaner Production*, 294, 1-10.
- HUBVC2021 Annual Report,[https://hubgsyo.com/2022/02/Hub-GSYO-Faaliyet-Raporu-31122021pdf.\(02.06.2022\)](https://hubgsyo.com/2022/02/Hub-GSYO-Faaliyet-Raporu-31122021pdf.(02.06.2022))
- İlgün, Y. (2019). *Borsa İstanbul'da İşlem Gören Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması Olarak İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe Finansman Bilim Dalı.
- Keskin, S. (2018). Yeni Girişimcilerin Başarısızlık Nedenlerinin Analizi: Ampirik Bir Çalışma, *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 2 (1) , 147-158.
- Klingler-Vidra, R. (2018). *The Venture Capital State (The Silicon Valley Model in East Asia)*, USA: Cornell University Press, ISBN: 9781501723391.
- KPMG (2022), Venture Pulse Q4 2021, <https://www.kpmg.us/insights/2022/venture-pulse-q4-2021.html> (05.06.2022).
- Kumar, R., and Sharma, M. (2020). *Venture Capital Investments*, Sage Publications, <https://dx.doi.org/10.4135/9789353886004>
- Kükrer, C. (2017). Türkiye'de Girişim Sermayesi Fonu ve Girişim Sermayesi Yatırım Fonu Ortaklıklarına Yapılan Yatırımlara Sağlanan Vergi Avantajlarının Analizi, *Kesit Akademi Dergisi* , (12) , 240-255.
- Maiti, M. (2022). Does development in venture capital investments influence green growth? *Technological Forecasting and Social Change*, 182 (3), 1-10.
- Münyas, T. (2017). Girişim Sermayesi Yapısı ve Verilerle Türkiye Uygulaması, *Maliye Finans Yazıları*, Özel Sayı, 277-294.

- Pasumarti, S. and Patnaik, A. (2020). Challenges in Obtaining Finance for SME Startups, *High Technology Letters*, 26 (9), 972-979.
- Pradhan, R., Arvin, M., Nair, M., Bennett, S., Bahmani, S. and Hall J. (2018). Endogenous dynamics between innovation, financial markets, venture capital and economic growth: Evidence from Europe, *Journal of Multinational Financial Management*, 45, 16.
- Pradhan, R, Artvin, M., Nair, M. and Bennett, S. (2020). Sustainable economic growth in the European Union: The role of ICT, venture capital, and innovation, *Review of Financial Economics*, 38 (1), 34-62.
- Prado, T. and Bauer, J. (2022). Big Tech Platform Acquisitions of Start-ups and Venture Capital Funding for Innovation, *International Economics and Policy*, 59, 1-24.
- Uygurtürk, H. and Soylu, N. (2016). Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Likidite ve Karlılık Performanslarının Copras Yöntemi ile Analizi, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2) , 637-650.
- Yıldırım, A. and Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınevi
- Wu, L. and Xu, L. (2020). The role of Venture capital in SME loans in China, *Research in International Business and Finance*, 51, 1-16.
- 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu (Capital Markets Law) 30.12. 2012 Tarih ve 28513 Sayılı Resmî Gazete
- 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, (Corporate Tax Law), 21.06.2006 Tarih, 26205 Sayılı Resmî Gazete
- 213 sayılı Vergi Usul Kanunu (Tax Procedure Law), 10.01.1961 Tarih, 10703 Sayılı Resmî Gazete
- 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu (Income Tax Law), 31.12.1960 Tarih ve 10700 Sayılı Resmî Gazete.
- 5746 Sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun, (Development and Design Activities Law), 28.02.2008 Tarih, 26814 Sayılı Resmî Gazete.
- Bakanlar Kurulu Kararı (Decision of the Council of Ministers) 03.02.2009 Tarih, 27130 Sayılı Resmî Gazete.
[https://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/AylikIstatistikBultenleriAralik2021\(05.07.2022\)](https://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/AylikIstatistikBultenleriAralik2021(05.07.2022))
[https://www.spk.gov.tr/SiteApps/Sirketiletisim/List/gyo\(01.07.2022\)](https://www.spk.gov.tr/SiteApps/Sirketiletisim/List/gyo(01.07.2022))
[https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler\(15.06.2022\)](https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler(15.06.2022))
[https://www.ziraatgsyo.com.tr/Documents/Features/ZFG_GSYO_2021-faaliyet-raporu-pdf_552.pdf\(19.07.2022\)](https://www.ziraatgsyo.com.tr/Documents/Features/ZFG_GSYO_2021-faaliyet-raporu-pdf_552.pdf(19.07.2022))

APPENDIXS

Appendix 1: Investment Areas of VCITs

Coding System	HUB	RHEA	VERTU	GOZDE	HEDEF	IS	Total
INVESTMENT AREAS							
FOREIGN VENTURE							17
TECHNOLOGY							
Digital Identity	1						1
Smart City Management Systems	1						1
IoT Platform	1						1
SME activities	2						2
Game Platform	1						1
Mobile Communication	1						1
Educational Technologies	2						2
Software	5						5
Health Devices	1						1
Artificial Meat Production	1						1
LOGISTICS		1					1
DOMESTIC VENTURE							57
PACKAGING				1			1
SHOE RETAIL				1			1
BANKING							
Participation Banking				2			2
ENERGY		3	1		1		5
FAST CONSUMPTION				1			1
DISCOUNT MARKETING				1			1
LOGISTICS		1			1		2
MACHINERY IND.				1			1
HEALTH							
Health Services			1				1
Health Supplies					1	1	2
SPORT					1	1	2
TECHNOLOGY							
Health Technologies	2	1					3
Mobile Game	1						1
Electronic Survey	1						1
Technology Investment Activities	1						1
Energy Management Systems	1						1

Security Technologies	2						2
Media Technology	1						1
B2B Business Model	1						1
Image processing technologies	1						1
Cosmetics Industry Technologies	1						1
Cloud Services	1						1
Smart Clothing Technologies	1						1
Social Media Sales System	1						1
E-Commerce	1						1
Software	2	1	4				7
Computer Programming Activities					1		1
IT Audio and Communication Systems						1	1
Financial Technologies	1				1		2
Cryptocurrency Exchange					1		1
Distribution of Technological Products				1			1
Data Center Management	4					1	5
TOURISM							
Food and Beverages			1				1
Gastronomy						1	1
Travel Agency						1	1
TOTAL	39	7	7	8	7	6	74

**İLÇELERDE FAALİYET GÖSTEREN KOBİLERİN EKONOMİK VE
FİNANSAL DURUMU ÜZERİNE BİR SWOT ANALİZİ:
UZUNKÖPRÜ İLÇESİ ÖRNEĞİ¹**

*A SWOT ANALYSYS ON THE ECONOMIC AND FINANCIAL STATUS OF SMEs
OPERATING IN DISTRICTS:
THE CASE OF UZUNKOPRU DISTRICT*

Buse AYDINGÖZ* , Serdar ERDOĞAN** , Volkan DAYAN***

*Geliş Tarihi:22.12.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi:04.07.2023
(Accepted)*

ÖZ: Artan küreselleşme nedeniyle ülkemizde faaliyet gösteren işletmeler küçük ve orta ölçeklidir (KOBİ). Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği verilerine göre Türkiye’de KOBİ sayısı 3,2 milyonu bulmakta, bu sayı tüm işletmelerin %99,8’ini oluşturmaktadır. Pandemi krizi ve ardından yaşanan ekonomik daralma ülkemizde birçok KOBİ’yi etkilemiştir. Uzunköprü’de faaliyet gösteren, bir bölümü KOBİ’lerden oluşan işletmelerden KOBİ’lerin üye olabileceği sivil toplum kuruluşları Uzunköprü Ticaret Borsası (UTB) ve Uzunköprü Ticaret ve Sanayi Odası (UTSO)’dur. Ticaret Borsası’nın 213, Uzunköprü Ticaret ve Sanayi Odasının ise 1214 üyesi bulunmaktadır. İlçedeki KOBİ’lerin büyük bir çoğunluğu tarımsal üretim konusunda faaliyet göstermektedir. Bu çalışmada Edirne ili Uzunköprü ilçesi KOBİ’lerinin özellikle son dönemdeki ekonomik ve finansal durumu üzerine bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir. Bu amaçla kişisel verilerin korunması kanunu kapsamında, kamuya açık olarak yayınlanan ekonomik ve finansal verilerin değerlendirmesi yapılmıştır. Veri kaynağı olarak UTB, UTSO, Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye İş Kurumu, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı ve benzeri kurumların raporlarından yararlanılmıştır. Veriler öncelikle grafiklerle yorumlanmıştır. Devam eden bölümde ise SWOT analizi ve TOWS matrisi yapılmıştır. Bu analizlere göre KOBİ’lerin güçlü yönleri ve zayıf yönleri tespit edilmiştir. İlçede yer alan fırsatlar ve tehditler ortaya konmuştur. TOWS matrisi ile eşleştirmeler yapılmış ve stratejiler oluşturulmuştur. Güçlü yönler olarak; İlçenin jeopolitik konumu, tarımsal yapısı, tarihi

¹Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne’de düzenlenen “Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü” isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Muhasebe Müdürü, Uzunköprü Ticaret ve Sanayi Odası, buse.aydngz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1757-5092.

** Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Uzunköprü Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, serdarerdogan@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8594-3929.

*** Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Uzunköprü Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, volkandayan@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4297-4212.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Aydingöz & Erdoğan & Dayan

dokusu tespit edilmiştir. Zayıf yönler ise göç problemi, markalaşma problemi, üniversite öğrencilerinin sayısının azalması, girişimciliğin az olması ve ekonomik sorunlar tespit edilmiştir. TOWS matrisi ile ilçenin problemlerine yönelik çözüm önerileri ortaya konmuştur. Ayrıca ilçenin avantajlı ve dezavantajlı yönlerine de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, Uzunköprü, Ekonomik sorunlar, Finansal sorunlar

ABSTRACT: With the increasing effect of globalization, most of the enterprises operating in our country are Small and Medium Sized (SMEs) enterprises. According to the Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey, the number of SMEs operating in Turkey is 3.2 million. This number constitutes 99.8% of all businesses. The pandemic crisis and the economic recession that followed have affected many SMEs in our country. Some of the enterprises operating in Uzunkopru are also SMEs. Uzunkopru Commodity Exchange (UTB) and Uzunkopru Chamber of Commerce and Industry (UTSO) exist in the district as non-governmental organizations that SMEs can become members of. Uzunkopru Commodity Exchange has 213 members and Uzunkopru Chamber of Commerce and Industry has 1214 members. The majority of SMEs in the district operate in agricultural production. In the study, it is aimed to make an evaluation on the economic and financial situation of the SMEs in the Uzunkopru district of Edirne, especially in the last period. For this purpose, economic and financial data published publicly within the scope of the Personal Data Protection Law will be evaluated. As the data source, the reports of Uzunkopru Commodity Exchange, Uzunkopru Chamber of Commerce and Industry, Turkish Statistical Institute, Turkish Employment Agency, Small and Medium Enterprises Development Organization of Türkiye and similar institutions were determined. The data were first interpreted with graphics. In the following part, SWOT analysis and TOWS matrix were made. According to these analyzes, strengths and weaknesses of SMEs were determined. Opportunities and threats in the district are revealed. Matches were made with the TOWS matrix and strategies were created. As strengths, geopolitical location, agricultural structure and historical texture of the district have been determined. Weaknesses are migration problem, branding problem, decrease in the number of university students, low entrepreneurship, and economic problems. With the TOWS matrix, solutions for the problems of the district have been put forward. In addition, the advantages and disadvantages of the district were also mentioned.

Key Words: SMEs, Uzunkopru, economic problems, financial problems

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this study is to make an assessment on the economic and financial situation of SMEs operating in Uzunkopru district. Uzunkopru, which is the largest district of Edirne in terms of surface area, comes to the fore both in terms of historical values and agriculture and animal husbandry activities. However, in time, the young population migrated to the surrounding provinces and districts, and there were problems in entrepreneurship activities. This situation also affected the SMEs operating in the district. Many factories operating in previous periods were closed and some businesses went bankrupt. Another important problem in the district is the polluted flow of the Ergene River, which passes through the district. For this reason, determining the problems, making a situation analysis and offering solutions make the study important.

In the study, the reports of Uzunkopru Commodity Exchange (UTB), Uzunkopru Chamber of Commerce and Industry (UTSO), Turkish Statistical Institute, Turkish Employment

Agency, KOSGEB and similar institutions were determined. First of all, percentage analysis was performed with the information obtained from these data. In the following section, SWOT analysis and TOWS matrix were created in order to identify the financial and economic problems of SMEs operating in Uzunkopru and to offer solutions. A SWOT analysis is an overview of the strengths and weaknesses within a project, as well as the opportunities and threats in the external environment that can affect business decisions. Thanks to the SWOT analysis, the business has the opportunity to identify the internal and external factors that are favorable and unfavorable to achieve its goals. This makes it easier to anticipate the main challenges that may be encountered and to make decisions around them. This method was developed in the 1960s by Harvard University professors Learned, Christensen, Andrews, and Guth. SWOT analysis involves analyzing both the organization's internal and external environment to identify strengths and weaknesses within the organization, as well as opportunities and threats from the external environment.

According to the results of this study;

As strengths of SMEs; The existence of non-governmental organizations, the two academic units of Trakya University, the agreement of non-governmental organizations on economic development, the border gate opening to Europe, the abundance of banks, the abundance of historical artifacts, the potential for agriculture and mining, the development of animal husbandry, tourism potential and number of water resources has come to the fore.

Weaknesses are; The migration of the young population, the similarity of the newly opened businesses and their inability to meet the economic needs, the inadequacy of entrepreneurship, the lack of institutionalization, the closed customs gate, the transit passengers not coming to the district, the insufficient English language for international trade, the preference of those living in the district outside the district or the internet for trade, high costs and insufficient announcement of investment incentives.

Opportunities are; Studies on the opening of the customs gate, its meatballs and bridge providing branding, large lands for investment, sufficient agricultural lands, favorable geographical location, rapid development of the service sector, diversity of historical artifacts, geographical indication and export potential are coming.

Threats are; Due to the fact that the Ergene river is still polluted, the hesitation experienced in the Mixed Organized Industrial Zone project, SMEs operating outside the district, the economic crisis, the aggressive investments made in the neighboring districts, the low motivation of the residents in the district, widespread unemployment, the scarcity of exporting SMEs, and the old buildings. It has been determined that there is no big shopping center, and that the restoration of the historical bridge continues.

SMEs operating in Uzunkopru have many financial and economic problems. Some of them are regional, some are national and some are international.

In order to solve international problems, all processes of SMEs should be compatible with exports. For this, technical preparations are required. In addition, the activation of the customs gate in the district will be a great opportunity for SMEs.

For the solution of national problems, branding in certain products, geographical indication, good agriculture, organic agriculture etc. applications are required. In this way, Uzunkopru's name will be announced in the national market. Especially in food products, Uzunkopru has many valuable products that can be a brand.

Further development of the service sector is possible. Although the historical bridge is under restoration, there are many historical artifacts that can be seen in the district. With the development of tourism, a revival can be achieved in the service sector.

If the pollution problem of the Ergene river, which affects not only SMEs but also the whole thrace region, can be solved, many SMEs will be able to serve around the river and new business areas will be opened for many occupational groups.

1. GİRİŞ

Edirne ilinin 1185 km² yüzölçümü ile en büyük ilçesi olan Uzunköprü, hem tarihi değerleri itibariyle hem de tarım ve hayvancılık faaliyetleri açısından ön plana çıkmaktadır.

Resim 1.'de görüldüğü gibi il yüzölçümünün %19,28'i Uzunköprü ilçesine aittir.

Resim 1: İl Yüzölçümü Bütününde Edirne İlçelerinin Yüzölçüm Oranları (km²)

Kaynak: T.C. Milli Savunma Bakanlığı, Harita Genel Müdürlüğü (2023).

<https://www.harita.gov.tr>, Erişim Tarihi: 30.03.2023

Edirne ilinin nüfusu 414714 kişidir. Bu nüfusun yaklaşık %14'ü olan 59934 kişi Uzunköprü'de ikamet etmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023). Edirne Ticaret Odası'na kayıtlı 4262 adet KOBİ bulunmaktadır (Edirne Ticaret Odası, 2022). Uzunköprü'de ise Uzunköprü Ticaret ve Sanayi Odası'na (UTSO) ve Uzunköprü Ticaret Borsası'na (UTB) ve kayıtlı toplam 1427 KOBİ vardır. Ancak zamanla tarihi köprü aracılığıyla ilçe içinden geçen yol, yeni açılan köprü bağlantılı çevre yolu nedeniyle iptal olmuş, genç nüfus çevre il ve ilçelere göç etmiş ve girişimcilik faaliyetlerinde sıkıntılar yaşanmıştır. Bu nedenle özellikle ekonomik ve finansal açıdan ilçede darboğazların oluşmasına bağlı olarak kalkınma yavaşlamış ve çevre ilçelerin gerisinde kalmaya başlamıştır. Daha önceki dönemlerde faaliyet gösteren birçok fabrika kapanmış, bazı işletmeler iflas etmiştir. İlçede yaşanan bir diğer önemli sorun ise ilçenin içinden geçen Ergene nehrinin kirliliğidir.

Bu çalışmada Uzunköprü ilçesinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin ekonomik ve finansal açıdan günümüzdeki durumu incelenecektir. Son bölümde ise finansal ve ekonomik göstergelere göre SWOT analizi ve TOWS matrisi yapılacaktır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Literatürde ilçelerde faaliyet gösteren KOBİ'lerin ekonomik ve finansal durumu üzerine oransal bir değerlendirme ve SWOT analizi yapılan çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Uzunköprü'de bu konuda daha çok vakıfların ve kalkınma ajanslarının yazdığı raporlar mevcuttur. Literatürde konuya yakın çalışmalar ise aşağıda sıralanmıştır.

Bozkurt & Baştürk (2009), çalışmalarında KOBİ'lerin risk almaları ve belirsizlikle mücadeleleri konusunda bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Özellikle kültürel faktörlerin KOBİ girişimciliği ile risk ve belirsizlik konusunda önemli etkileri olduğunu tespit etmişlerdir. Bu konuda çözüm önerileri ortaya sunulmuştur.

Kırlioğlu & Şenol (2011), çalışmalarında Basel II düzenlemeleri ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'nın KOBİ'lere etkisi konusunu incelemişlerdir. Bu konuda SWOT analizi yapılmıştır. KOBİ'lerin uluslararası düzenlemelere uyumlu, şeffaf, kurumsal ve kayıt dışılıktan uzak bir yapıda olmasının gerekliliği tespit edilmiştir.

Trakya Kalkınma Ajansı (2012) yılında Uzunköprü ilçesinde bir çalıştay gerçekleştirmiş ve Uzunköprü Vizyon Planı'nı oluşturmuştur. Bu çalışmada bu vizyon planına yakın sonuçlar elde edilmiştir.

Saraç & Can (2012), çalışmalarında KOBİ'ler ve girişim sermayesi konusunu incelemişlerdir. Bu amaçla anket metodu ile yapılan araştırmaya göre özellikle girişim sermayesi konusunda farkındalığın artması ile KOBİ'lerin girişim sermayesine ilgilerinin de arttığını, bu sistemin daha etkin işleyebilmesi için aile şirketlerinde kurumsallaşamama sorununun çözülmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Öndeş & Güngör (2013) ve Kılıçlı & Aygün (2018), çalışmalarında organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin temel finansman sorunlarını

araştırmışlardır. Anket metodu ile yapılan araştırmaların sonuçlarına göre, KOBİ'lerin kapasite kullanım oranlarının düşük olduğu, pazarlama faaliyetlerinde sorunlar olduğu, tahsilat konusunda geri dönüşlerde darboğazların olduğu; krediler, destekler ve teşviklerden yeterli olarak faydalanamadıkları tespit edilmiştir.

TEPAV, 2014 yılında Uzunköprü'de bir çalıştay gerçekleştirmiş ve Uzunköprü için bir stratejik yol haritası oluşturulmuştur.

Apan & İslamoğlu (2014), çalışmalarında İstanbul Sanayi Odası tarafından yapılan KOBİ'lerin mevcut durumlarının tespiti ile ilgili anket çalışmasına göre yorumlamalarda bulunmuş ve özellikle finansman sorunları üzerine çözüm önerileri getirmişlerdir. Finansman açısından kaynaklara erişimin ve yönetim konusu genel sorunlarda ön plana çıkmıştır.

Erkan (2019), çalışmasında devlet araştırma-geliştirme desteğini alan KOBİ'lerin teknoloji durumuna yönelik bölgesel ölçekte verimlilik analizini yapmıştır. Çalışmada SWOT ve PESTEL analizi yapılmıştır. Ayrıca KOBİ'lerin teknoloji konusunda aldığı desteklere göre sıralamalar yapılmıştır.

Sakallı & Saygın (2019), çalışmalarında Uşak ili Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı KOBİ'lerin finansal farkındalık düzeyleri ile sosyo-demografik özelliklerini incelemişlerdir. Çalışmada anket ve birebir görüşme yöntemi uygulanmıştır. Bahsedilen özelliklere göre KOBİ'ler gücün en önemli konu olduğu ortaya çıkmıştır.

Yılmaz & Çelik Efşan (2019), çalışmalarında ilçelerde yerel kalkınma konusunda KOBİ'lere ticaret ve sanayi odalarının etkisi konusunda bir araştırma yapmışlardır. Özellikle elektronik ticaret konusunda desteklerin ve yatırım teşviklerinin önemli olduğunu tespit etmişlerdir.

Esmer (2020), çalışmasında KOBİ'lerin finansal stratejik analizi konusunu incelemiştir. KOBİ yöneticileri ile yapılan görüşmelere göre SWOT analizi yapmıştır. Araştırmanın sonucunda KOBİ'ler için çeşitli stratejiler geliştirmiştir.

Dayan (2020), araştırmasında UTISO'ya üye genç girişimciler üzerine bir araştırma yapmıştır. Çalışmada odaya kayıtlı 32 genç girişimciye anket soruları yönlendirilmiştir. KOBİ'lerin finansman ve kredi kullanım durumu incelenmiştir. Var olan sorunlar ve çözüm önerileri öne sürülmüştür. Söz konusu çalışma ile bu çalışmada birbirine yakın sonuçlar elde edilmiştir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu bölümde çalışmada kullanılan materyal ve yöntem hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

3.1. Materyal

Çalışmanın materyalini kişisel verilerin korunması kanunu kapsamında UTSO, UTB, İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından daha önceden yayınlanan veriler ve raporlar oluşturmaktadır.

3.2. Yöntem

Öncelikle mevcut durumun tespiti için sivil toplum kuruluşlarından alınan verilerin oransal analizi yapılmıştır. Çalışmada UTSO'ya işletmelerin hukuki yapısı, meslek grupları, vergi matrahları, İŞKUR çalışma grubu bilgileri alınmıştır. Türkiye İş Kurumu'ndan ise işe yerleşme ve işbaşı eğitimi bilgileri alınmıştır. Devam eden bölümde ise SWOT analizi ve TOWS matrisi yapılmıştır.

SWOT analizi, bir kuruluşun, ürünün veya projenin güçlü yönlerini (strengths), zayıf yönlerini (weaknesses), fırsatlarını (opportunities) ve tehditlerini (threats) değerlendirmek için kullanılan stratejik bir planlama aracıdır. SWOT analizi ve TOWS matrisinin isimleri bu terimlerin İngilizce baş harflerinden gelmektedir. TOWS matrisi ise; SWOT analizinin bir uzantısıdır ve stratejik alternatifler oluşturmak için yapılandırılmış bir çerçeve sağlar. Güçlü yönler – Fırsatlar, Zayıf yönler – Fırsatlar, Güçlü yönler – Tehditler, Zayıf yönler – Tehditler stratejileri bu matris ile oluşturulmaktadır (Proctor, 2000: 50).

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Uzunköprü ilçesinin mevcut ekonomik durumu incelenecektir. Devam eden bölümde ilçede faaliyet gösteren KOBİ'lerin mevcut durumu ele alınacak ve son başlıkta ise SWOT analizi ve TOWS matrisi yapılacaktır.

4.1. Uzunköprü İlçesi'nin Mevcut Ekonomik Durumu

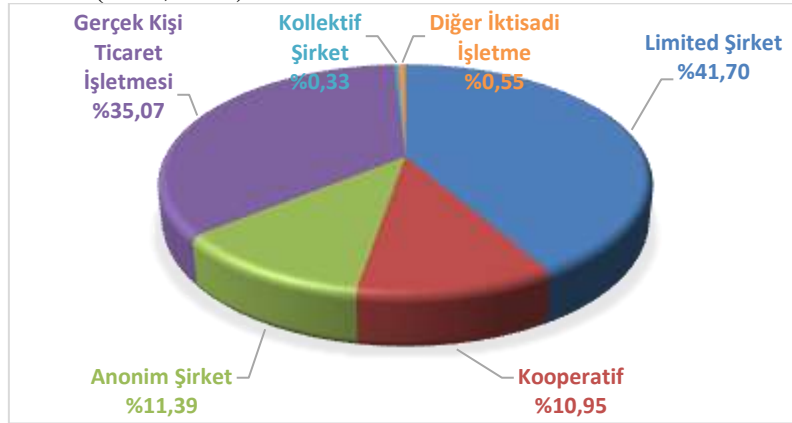
Uzunköprü ilçesi eski dönemlerde cazibe merkezi olmasına rağmen özellikle genç nüfusun göç etmesi ile birlikte önemini yitirmeye başlamıştır. İlçede tarım arazileri elverişli ve büyük olmasına rağmen tarımsal üretimde azalma gerçekleşmiştir. Ayrıca fabrikaların kapanması bu süreci daha da hızlandırmıştır. Tüm bunların aksine hizmet sektöründeki gelişim ise hızlanmıştır. Madencilik faaliyetleri de aynı hızla devam etmektedir. Hem yurtiçi hem de yurtdışı pazarlara yakın olmasına rağmen ilçenin bu potansiyeli değerlendirilememektedir.

4.2. Uzunköprü İlçesi'nde Faaliyet Gösteren KOBİ'lerin Mevcut Durumu

Uzunköprü İlçesi'nde KOBİ'ler açısından üye olunabilecek birçok sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Bu kuruluşlar sırasıyla UTSO, UTB, Uzunköprü Ziraat Odası ve Meslek Odalarıdır. Sivil toplum kuruluşlarından en çok veri yayınlayanlar UTB ile UTSO'dur.

UTSO, 1885 yılında kurulmuştur. 1214 üyesi bulunmaktadır. Üyelerin büyük bir bölümünü KOBİ'ler oluşturmaktadır. Yayınlanan verilere göre üyelerinin hukuki yapıları Şekil 1.'de görülmektedir (UTSO, 2022).

UTB, 1958 yılında kurulmuştur. Hafta içi her gün seanslar düzenlenmektedir. Seanslarda birçok tarım ürünü işlem görmektedir. UTB'nin toplam 213 üyesi bulunmaktadır (UTB, 2022).

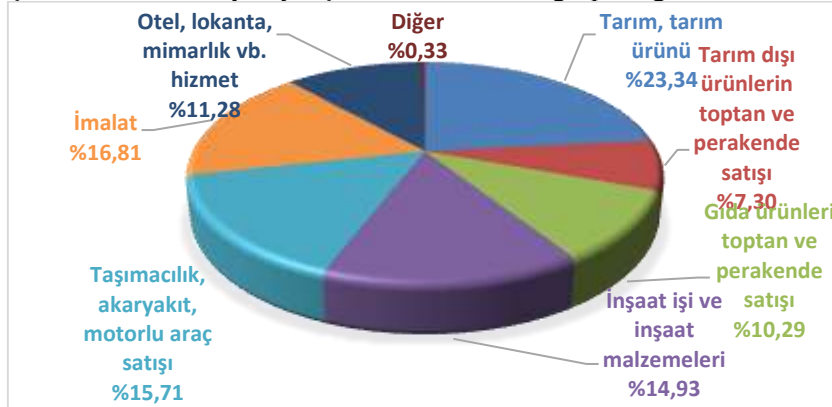

Şekil 1: UTSO'ya üye işletmelerin hukuki yapısı.

Kaynak: UTSO. (2022). <https://www.utso.org.tr/>

Şekil 1.'de görüldüğü üzere şirketlerin büyük çoğunluğu (%41,70) limited şirkettir. Toplam işletmelerin %35,07'si gerçek kişi ticaret işletmesi, %10 civarı ise anonim şirket ve kooperatif şirketlerdir. Şirketlerin düşük bir bölümü ise %1'den daha azdır. Bu şirketler; kolektif şirket ve diğer iktisadi işletme statüsündedir.

Şekil 2.'de UTSO'ya üye işletmelerin meslek grupları gösterilmektedir.

Şekil 2: UTSO'ya üye işletmelerin meslek grupları dağılımı.

Kaynak: UTSO (2022). <https://www.utso.org.tr/>

Şekil 2.'de görüldüğü üzere UTSO'ya üye işletmelerin çoğunluğu tarım, tarım ürünü meslek grubundadır (%23,34). İkinci sırada İmalat grubu gelmektedir (%16,81). Üçüncü sırada; taşımacılık, akaryakıt, motorlu araç satışı grubu (%15,71) yer almaktadır. Dördüncü sırada inşaat işi ve inşaat malzemeleri grubu (%14,93) gelmektedir. Beşinci sırada otel, lokanta, mimarlık vb. grubu (%11,28) yer almaktadır. Altıncı sırada ise gıda ürünleri toptan ve perakende satışı grubu (10,29) bulunmaktadır. Yedinci sırada tarım dışı ürünlerin toptan ve perakende satışı grubu (%7,30) gelmektedir. Sekizinci grup ise bu faaliyet kollarının dışında (%0,33) yer almaktadır.

UTSO'ya üye işletmelerin ortalama sermayeleri ise 166.660.466 Türk lirasıdır.

Ortalama vergi matrahları ise 261.700 Türk lirasıdır. Uzunköprü İlçesi 2019 yılı kurumlar vergisi rekortmeni 2.117.400,35 Türk lirası ile madencilik sahasında çalışan bir KOBİ'dir. Onu takip eden işletmeler ise beyaz eşya satışı, zahirecilik, yağ fabrikası, çeltik fabrikası, çakıl ve kum ocağı sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Uzunköprü İlçesi 2019 yılı gelir vergisi rekortmeni 1.775.332,64 Türk lirası ile zahirecilik sektöründe faaliyet göstermektedir. Diğer rekortmenler ise gayri menkul satışı, tarım, eczane ve müteahhitlik sektöründedir (UTSO, 2022).

İlçede açık iş sayısı ise kişi bazında 1948 adetken, işe yerleştirilen kişi sayısı ise 948 kişidir. Toplum yararına programlar kişi bazında 131'dir. İşbaşı eğitim kapsamında 315 kişi eğitim almıştır. (Türkiye İş Kurumu, 2022).

4.3. KOBİ'lerin Ekonomik ve Finansal SWOT Analizi ve TOWS Matrisi

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle SWOT analizi yapılmıştır. Daha sonra ise bu analize göre TOWS matrisi oluşturulmuştur.

Tablo 1: SWOT Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
G1. İlçede Ticaret Borsası, Ticaret ve Sanayi Odası, Ziraat Odası, Meslek Odaları'nın bulunması	Z1. Genç nüfusun ilçeden göç etmesi
G2. İlçede Üniversiteye ait Uzunköprü Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu ile Uzunköprü Meslek Yüksekokulu bulunması ve ekonomi ve finans sahasına yönelik bölümlerin olması.	Z2. Yeni açılan işletmelerin birbirine benzer işkolunda olması ve ilçenin ekonomik ihtiyacına cevap vermemesi.
G3. Tüm Sivil Toplum Kuruluşlarının ekonomik kalkınma konusunda aynı fikirde olması.	Z3. Girişimcilik konusunda yeterli faaliyetlerin yapılmaması.
G4. İlçenin Avrupa'ya açılan sınır kapılarına yakın olması.	Z4. KOBİ'lerin kurumsallaşamaması.
G5. İlçede banka sayısının fazla olması dolayısıyla krediye ulaşımın rahat olması.	Z5. İlçeye sınır olan gümrük kapısının kapalı olması.
G6. İlçeye adını veren tarihi bir yapının olması.	Z6. Trafikte anayoldan geçen transit yolcuların ilçeye uğramaması.
G7. İlçede tarım ve maden sektörünün potansiyelinin olması	Z7. Uluslararası ticaret için iyi düzeyde yabancı dil bilgisi ilçe genelinde bulunmamaktadır.
G8. İlçede hayvancılığın gelişmiş olması.	Z8. İlçede yaşayanların alışveriş için il merkezleri ve çevre ilçeleri ya da interneti tercih etmesi.
G9. İlçenin turizm potansiyelinin olması.	Z9. Ekonomik anlamda girdi maliyetlerinin yüksek olması
G10. İlçede su kaynaklarının çok olması.	Z10. Yatırım teşviklerinin yeterince duyurulamaması.
	Z11. Üniversitede öğrenci alımına durdurulan bölümlerin varlığı.
FIRSATLAR	TEHDİTLER
F1. İlçeye sınır olan gümrük kapısının açılması konusunda yerel yönetimin girişimlerinin olması.	T1. Ergene nehrinin halen Organize Sanayi Bölgesi projesinin duraksaması.
F2. Üniversiteye yeni bölümlerin ve programların açılacağı bir akademik potansiyelinin var olması.	T3. Yerel KOBİ'lerin başka ilçelerde ya da şehirlerde faaliyet göstermesi.
F3. Coğrafi olarak yeni yatırımlar için yeterli arazi yapısının olması.	T4. Ulusal ve Uluslararası ekonomik kriz ortamının varlığı ve bu krizlerin olumsuz etkilerinin yaygınlaşması.
F4. İlçenin tarıma dayalı sanayi konusunda çok elverişli olması.	T5. Komşu ilçelerde daha atak yatırımların gerçekleştirilmesi.
F5. İl içi, Yurtiçi ve yurtdışı anlamında coğrafi konumun iyi olması.	T6. İlçe kamuoyunda genel anlamda motivasyonun düşük olması.
F6. Hizmet sektörünün de gelişmeye başlaması.	T7. İlçede kronik bir işsizlik probleminin olması.
F7. İlçede başta Uzunköprü olmak üzere markalaşma potansiyeli olan coğrafi işaret alınabilecek ürünlerin ve ilçeye mahsus gıda ürünlerinin çok olması.	T8. İhracat yapan KOBİ'lerin az olması.
F8. İlçede tarihi taş köprü ile birlikte birçok tarihi eserin bulunması.	T9. İlçede alışveriş yapılan binaların eski ve mekânsal darlığın olmasıyla birlikte büyük alışveriş merkezinin olmaması.
F9. Yerel yönetimlerin ve STK'ların ilçenin ekonomik ve sosyal gelişimine katkı sağlama potansiyelinin varlığı.	T10. Tarihi Uzunköprü'nün restorasyon sürecinin devam etmesi.
F10. İhracat potansiyelinin olması.	

Yukarıdaki SWOT analizi bağlamında aşağıdaki Tablo.2'de TOWS matrisi oluşturulmuştur. TOWS matrisi SWOT analizinden alınan bilgilerin Güçlü yönler –

Fırsatlar, Güçlü yönler – Tehditler, Zayıf yönler – Fırsatlar, Zayıf yönler – Fırsatlar şeklinde eşleştirilip stratejilerin oluşturulması ile elde edilmiştir.

Tablo 2: TOWS Matrisi

GÜÇLÜ YÖNLER – FIRSATLAR GF STRATEJİSİ	<p>İlçede banka şube sayısının fazla olması hizmet sektörünü daha fazla geliştirebilir. (G5, F6)</p> <p>İlçeye sınır olan gümrük kapısının açılması konusu, tüm STK'ların girişimi ile hızlanabilir. (G3, F1)</p> <p>İlçenin Avrupa'ya açılan sınır kapılarına yakın olması, ihracat potansiyelini daha da artırmasını sağlayabilecektir. (G4, F10)</p> <p>Tarım ve maden sektörünün potansiyelinin olması coğrafi arazinin genişliğiyle birbirini tamamlayacaktır. (G7, F3)</p> <p>İlçede birçok tarihi eserin bulunması turizm potansiyelini artırabilir. (G9, F8)</p> <p>Su kaynaklarının tarıma dayalı sanayide kullanılma potansiyeli vardır. (G10, F4)</p>
GÜÇLÜ YÖNLER – TEHDİTLER GT STRATEJİSİ	<p>İlçede Ticaret Borsası ve Ticaret ve Sanayi Odası, Ziraat Odası ve çeşitli Meslek Odaları Ergene nehrinin temizlenmesi konusunda ortak görüştedir. (G1, T1)</p> <p>Tarım ve maden sektörünün potansiyeli işsizliği azaltabilir. (G7, T7)</p> <p>Tüm Sivil Toplum Kuruluşlarının ekonomik kalkınma konusunda aynı fikirde olması, dolayısıyla Uzunköprü Karma Organize Sanayi Bölgesi projesi yeniden hayata geçebilir. (G3, T2)</p> <p>Tarihi köprünün restorasyon süreci boyunca ilçedeki diğer tarihi eserlerin ve çeşitli yerel gıda ürünlerinin tanıtımı sayesinde ilçenin turizm potansiyelinin artırılabilmesi imkanı sağlanabilir. (G9, T10)</p> <p>Banka sayısının çok olmasına bağlı olarak krediye ulaşma imkanının kolaylığı, ilçede ihracat yapan firmaların teşvik edilmesini ve ihracatçı KOBİ sayısını arttırmasını sağlayacaktır. (G5, T8)</p> <p>Sınıra yakın şehirlerin yerleşik hane halklarının ve firmalarının karşılıklı iyi ekonomik ilişki çerçevesinde ve insani odaklı yaklaşımları sonucunda ülkeler arası ve ülke içi ekonomik krizlerin çözümüne katkı sağlayacaktır. (G4, T4)</p>
ZAYIF YÖNLER – FIRSATLAR ZF STRATEJİSİ	<p>Tarıma dayalı sanayinin gelişmesi genç nüfusun göçünü azaltabilir. (Z1, F4)</p> <p>Hizmet sektörünün genişlemesi girişimciler için potansiyel yaratabilir. (Z3, F6)</p> <p>Markalaşma potansiyeli; KOBİ'lerin kurumsallaşması için yeni bir adım olabilir (Z4, F7)</p> <p>İlçede yer alan tarihi eserlerin tanıtılmasıyla birlikte transit yolcular ilçe içine çekilebilir. (Z6, F8)</p> <p>İlçede yerel yönetimlerin ve STK'ların ilçenin kapalı olan sınır gümrük kapısının açılmasına yönelik girişimlerde bulunmaları (Z5, F9)</p> <p>Üniversitede yeni bölümlerin açılması ilçedeki öğrenci potansiyelinin azalmamasını sağlayacaktır. (Z11, F2)</p>
ZAYIF YÖNLER – TEHDİTLER ZT STRATEJİSİ	<p>Uzunköprü Karma Organize Sanayi Bölgesi projesinin duraksaması, genç nüfusun göçünü daha da arttırmaktadır. (Z1, T2)</p> <p>Girişimcilik konusunda yeterli faaliyetlerin yapılmaması, komşu ilçelere yatırımların kaymasına yol açmaktadır. (Z3, T5)</p> <p>KOBİ'lerin kurumsallaşamama sorunu ihracatı daha da azaltmaktadır (Z4, T8)</p> <p>İlçede alışveriş yapılan binaların eski ve mekânsal darlığın olması ile büyük alışveriş merkezinin olmaması; İlçede yaşayanların alışveriş için il merkezi ve çevre ilçeleri ya da interneti tercih etmesine yol açmaktadır. (Z8, T9)</p> <p>Girdi maliyetlerinin yüksekliği ihracatı daha da düşürmektedir. (Z9, T8)</p> <p>İlçeye uğramadan geçen transit yolcular diğer ilçelerde alışveriş yapmakta ve bu nedenle komşu ilçelerde daha atak yatırımlara neden olmaktadır. (Z6, T5)</p>

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışmanın TOWS matrisinden elde edilen sonuçlara göre ilçede banka şubelerinin çok sayıda olması, gümrük kapılarına yakınlık, tarımsal üretim ve su kaynakları avantajı, tarihi eserlerin bulunması fırsatların değerlendirilmesi için önemlidir. STK'ların ve üniversitenin aktif olarak çalışması, tanıtım faaliyetleri, tehditleri engelleyebilecektir. Tarıma dayalı sanayi ve hizmet sektörü geliştirilebilirse zayıf yönler bertaraf edilebilir. Uzunköprü Karma Organize Sanayi Bölgesi projesinin durması, kurumsallaşma sorunu, fiziksel yetersizlikler ile birlikte ekonomide daralmanın devam etmesi durumu ise ilçede tehditleri daha da artırabilecektir. Burada ilçenin sınıra yakınlığı, tarımsal arazilerinin verimliliği ve ilçenin tanıtımında değerlendirilebilecek tarihi köprü, ilçe içinden geçen nehir ve önemli sayılabilecek birçok ürün çeşitliliğine sahip olması bu tehditleri azaltılmasında etkili olabilecektir.

Uzunköprü'de faaliyet gösteren KOBİ'lerin birçok finansal ve ekonomik sorunları bulunmaktadır. Bunların bir kısmı bölgesel, bir kısmı ulusal ve bir kısmı ise uluslararası boyuttadır.

Uluslararası sorunların çözümü için KOBİ'lerin tüm süreçlerinin ihracata uyumlu hale gelmeleri gerekmektedir. Bunun için teknik hazırlıkların yapılması gereklidir. Ayrıca ilçede bulunan gümrük kapısının aktif hale gelmesi KOBİ'ler için büyük bir fırsat kapısı da olacaktır. Bu noktadan hareketle ilçede iki yüksekokulu da bulunan Trakya Üniversitesi'nden uzman desteği alınabilir. Ayrıca komşu ülkeler ile sınır ötesi iş birlikleri yapılabilir.

Ulusal sorunların çözümü için ise belli ürünlerde markalaşmanın sağlanması, coğrafi işaret, iyi tarım, organik tarım vb. uygulamaların yapılması gerekmektedir. Bu sayede ulusal pazarda Uzunköprü'nün ismi de duyurulabilecektir. Özellikle gıda ürünleri konusunda Uzunköprü'nün marka olabilecek birçok kıymetli ürünü bulunmaktadır. Yine bu konuda sadece ilçede değil il genelinde faaliyet gösteren ticaret ve sanayi odaları, üniversiteler, KOSGEB ve Trakya Kalkınma Ajansı gibi paydaşlardan faydalanılabilir.

Hizmet sektörünün daha da geliştirilmesi mümkündür. Her ne kadar tarihi köprü restorasyon halinde olsa da ilçede görülebilecek birçok tarihi eser mevcuttur. Turizmin geliştirilmesi ile hizmet sektöründe de canlanma sağlanabilecektir. Bu konuda da ulusal ve uluslararası birçok proje geliştirilebilir.

Sadece KOBİ'leri değil tüm Trakya bölgesini etkileyen Ergene nehrinin kirlilik sorunu çözülebilirse birçok KOBİ nehrin etrafında hizmet verebilecek ve birçok meslek grubuna yeni iş sahaları açılacaktır. Bu da genç nüfusun göç problemine çözüm olabilecektir.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Yazarlık Katkı Beyanı

Çalışmanın tüm aşamaları yazarlar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Apan, M., & İslamoğlu, M. (2014). KOBİ'lerde finans yönetimi, *International Journal of Sport Culture and Science*, 2(Special Issue 1), 208-218.
- Bozkurt, V., & Baştürk, Ş. (2009). Kobi girişimcilerinde risk ve belirsizlik algıları: Bursa örneği”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(02), 43-74.
- Dayan, V. (2020). Uzunköprü Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı genç girişimcilerin finansman durumu ve banka kredisi kullanımı üzerine bir araştırma, *New Developments in Education and Social Sciences*, Gece Kitaplığı Publishing, İstanbul.
- Edirne Ticaret Odası, (2022). <https://etso.org.tr/site/uyelerimiz/> Erişim Tarihi: 30.03.2023.
- Erkan, Ö. B. (2019). Devlet ar-ge desteği alan KOBİ'lerin teknolojik düzeyine göre bölgesel bazda verimlilik analizi, *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 1(2), 98-109.
- Esmel, Y. (2020). Financial strategic analysis in SMEs: the case of Amasya province", *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, vol.5,no:1,pp:82 – 88.
- Kılıçlı, Y., & Aygün, M. (2018). KOBİ'lerin finansman sorunları ve çözüm önerileri: Van organize sanayi bölgesi üzerine bir inceleme. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1)
- Kırlioğlu, H., & Şenol, A. (2011). Basel II ve UFRS'nin KOBİ'lere beklenen etkileri üzerine SWOT analizi, *Düzce Üniversitesi Yönetim ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, Aralık, (1).
- Öndeş, T., & Güngör, N. (2013). KOBİ'lerin finansmanı Erzurum organize sanayi bölgesinde bir araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27 (1) , 1-17.
- Proctor, T. (2000). Strategic marketing management for health management: cross impact matrix and TOWS. *Journal of Management in Medicine*, 14(1), 47-56.

- Sakallı, S. Ö., & Saygın, M. (2019). Girişimcilerin finansal farkındalıkları ile sosyo-demografik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Uşak Ticaret ve Sanayi Odası Örneği, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(4), 3668-3684.
- Saraç, M., & Can, A. N. (2012). Türkiye’de girişim sermayesi ve KOBİ’lerde uygulanabilirliği: Konya ilinde bir uygulama. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (571), 65-65.
- T.C. Milli Savunma Bakanlığı, Harita Genel Müdürlüğü. (2023). <https://www.harita.gov.tr/il-ve-ilce-yuzolcumleri/> Erişim Tarihi: 30.03.2023
- Trakya Kalkınma Ajansı. (2012). Uzunköprü Vizyon Planı.
- TEPAV. (2014). Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. Uzunköprü Dünyanın Merkezidir Strateji ve Yol Haritası Raporu.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). Coğrafi İstatistik Portalı. <https://cip.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 30.03.2023.
- Türkiye İş Kurumu. (2022). <https://www.iskur.gov.tr/> Erişim Tarihi: 18.10.2022
- UTB, Uzunköprü Ticaret Borsası. (2022). <https://www.uzunkoprutb.org.tr/> Erişim Tarihi: 03.10.2022.
- UTSO, Uzunköprü Ticaret ve Sanayi Odası. (2022). <https://www.utso.org.tr/> Erişim Tarihi: 02.10.2022.
- Yılmaz, V., & Çelik Efşan. N. (2019). İlçelerin yerel kalkınmasında sanayi ve ticaret odalarının rolü: Torbalı Ticaret Odası örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2 (2) , 315-332 . Doi: <https://doi.org/10.33712/mana.609636>.

SAĞLIKLI KENTLER PROJESİ AÇISINDAN UZUNKÖPRÜ İLÇESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

EVALUATION OF UZUNKOPRU DISTRICT IN TERMS OF HEALTHY CITIES PROJECT

Özlem ALADAĞ BAYRAK*

Geliş Tarihi: 22.12.2022
(Received)

Kabul Tarihi: 04.07.2023
(Accepted)

ÖZ: Toplum sağlığı ve kişilerin ihtiyaçlarının karşılanma imkanlarına sahip bir çevreyle olan sağlıklı etkileşimi, insanların yaşam kalitesinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) “sağlık” kelimesini sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedenen, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik hali olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmada sağlık kelimesi, DSÖ’nün tanımındaki, sosyal yönden tam bir iyilik hali ve yaşam kalitesi açısından değerlendirilmektedir. Bireylerin tam bir iyilik halinde bir yaşam tarzına sahip olabilmesi için, sosyal birlik içinde, asgari düzeyde barınma ve beslenme ihtiyacının karşılandığı, yaşadığı kentte istihdam edilebildiği ve kentin fiziksel altyapısının yeterli olduğu çevre şartlarını gerektirmektedir. DSÖ’nün başlatmış olduğu sağlıklı kentler projesi, sektörler arası iş birliğiyle sağlığın korunması ve sürdürülebilir olabilmesi için, karar vericileri kapsamlı yöresel stratejilere teşvik etmektir. Çalışmada, Uzunköprü’nün vizyon planı doğrultusunda sağlıklı kentler projesi çerçevesinde mevcut durumun değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler belgesel kaynak tarama yöntemi ile toplanmış ve resmi belgelerden elde edilen ikincil veriler kullanılarak SWOT analizi yapılmıştır. İlçenin sağlıklı kentler projesinin kapsadığı maddelerin birçoğunu gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Ancak, ilçenin yaşadığı çevresel sorunlardan biri olan Ergene nehrinin ıslah çalışmalarının hızlandırılması ve sonuçlandırılması önemlidir. İlçenin özellikle sosyo-ekonomik düzeyine yönelik yeni girişimlerle, işsizlik ve alt gelir grubunun ilçenin nüfus oranına göre yüksek olması gibi önemli sorunlarını, elindeki mevcut potansiyelleri kullanarak projelendirmesi ve çözüme kavuşturması gerekmektedir. Ayrıca, ilçede yaşanan göçün önüne geçilmesi ve ilçenin turizm alanına yönelik projelere öncelik vermesi sağlıklı kentler hareketine katılımında önemli bir paya sahip olacaktır. Bu çalışma, ilçenin vizyonu açısından, sağlıklı kentler hareketine katılımı yönünde gerçekleştirilecek projelere katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Kent Sağlığı, Sağlıklı Kentler Projesi, Sürdürülebilirlik.

¹Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne’de düzenlenen “Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü” isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, oabayrak@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4631-8271.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Aladağ Bayrak

ABSTRACT: Community health and healthy interaction with an environment is accepted as an indicator of people's quality of life. The World Health Organization (WHO) defines the word "health" as not merely the absence of disease or infirmity, but a state of complete physical, mental and social well-being. In this study, "health" is evaluated in terms of complete social well-being and quality of life in the definition of WHO. In order for individuals to have a lifestyle of complete well-being, environmental conditions require social unity, where the minimum level of shelter and nutrition needs are met, where they can be employed in the city where they live, and where the physical infrastructure of the city is sufficient. The healthy cities project, initiated by WHO, is to encourage decision makers to develop comprehensive local strategies for the protection and sustainability of health through intersectoral cooperation. In the study, it is aimed to evaluate the current situation in line with the vision plan of Uzunköprü district and within the framework of the healthy cities project. Qualitative research method was used in the research. Data were collected by documentary source scanning method and SWOT analysis was made using secondary data obtained from official documents. It has been determined that the district fulfils most of the items covered by the healthy cities project. However, it is important to accelerate and finalize the rehabilitation works of the Ergene river, which is one of the environmental problems of the district. The district needs to design and solve important problems such as unemployment and the low-income group being high compared to the population ratio of the district, using the existing potentials, especially with new initiatives aimed at the socio-economic level of the district. In addition, preventing the migration in the district and giving priority to the projects in the field of tourism will have an important role in its participation in the healthy cities movement. This study is important in order to contribute to the projects to be carried out in line with the vision of Uzunköprü district to participate in the healthy cities movement.

Key Words: Health, Urban Health, Healthy Cities Project, Sustainability.

EXTENDED ABSTRACT

Community health and healthy interaction with an environment is accepted as an indicator of people's quality of life. The health is directly related to the environment in which we live. Issues such as the quality of the residence, work, transportation, food, soil, water and air quality, health measures taken, and climate directly affect a healthy lifestyle that society will develop. In this direction, the World Health Organization (WHO) has started the "Healthy Cities Project" (Belli, 2019, p. 1932). The Healthy Cities Project is a development project that includes all sectors such as the planning of the city's educational opportunities, transportation, infrastructure services and industry. Purpose: In this study, it is aimed to shed light on the projects that must be fulfilled in order to be included in such a network in the future, in line with the vision plan of Uzunköprü and within the framework of the healthy cities project, a SWOT analysis of Uzunköprü district has been made and intended to assess the current situation. Method: Qualitative research method was used in the research. In the research, the data were collected by documentary source scanning method and SWOT analysis was made using secondary data obtained from official documents. Findings: When the studies carried out in Uzunköprü district in line with the basic objectives of healthy cities are evaluated; "A clean, safe physical environment of high quality"; It has been determined that in the borders of Uzunköprü Municipality, Garbage Collection, Transfer to Wild Storage Area, Container Garbage Collection System was developed in 2021, and the disposal and/or

sterilization of medical wastes doubled compared to the previous year (2020:42,255 kg; 2021 Y:80,406 kg). “A stable and sustainable ecosystem in the current situation”; It is stated in the reports that air pollution control studies are carried out in the district and inspections are carried out regularly. A digital application has been launched that makes it possible to learn the locations of the “Waste Collection Points”. “Meeting the basic needs of all the people of the city”; The industrial establishments, among the income sources of Uzunköprü, are mainly on rice and oil production, agriculture and animal husbandry are developed, trade efficiency is mostly for the domestic market, and there is an agriculture-based industry in general. “A strong, mutually supportive and coordinated community and a high level of participation and control of its citizens in decisions that affect their lives, health and well-being”; the reports pointed that there is no problem in the district in terms of social and economic equality that will cause discomfort in the society. “People have access to a wide variety of experiences and resources, with a wide range of contact, interaction and communication opportunities”; Within the boundaries of the district, municipalities and other public institutions carry out effective projects in order to ensure the integration of different groups and social classes. “My Family Uzunköprü” line has been created in order to enable citizens to reach the competent authorities easily. Psychological counselling support was provided to citizens during the COVID 19 epidemic process and in order to enable children and adults who could not go out to the streets during the epidemic process to socialize from their homes, play and fairy tale hours for children, digital theatres for children, sports and concerts for adults were held at determined times from social media accounts within the scope of district municipality services. On the subject of “connection with the past, with the cultural and biological heritage of the inhabitants and with other groups and individuals”, which is an article of the healthy cities movement; It has been stated that Uzunköprü district was a favourite settlement during the Ottoman period and hosted many immovable cultural assets. “Optimally affordable public health and disease care services and high health status accessible to all”; Uzunköprü State Hospital, affiliated to Edirne Provincial Health Directorate in the district, has a total bed capacity of 175. “To have a diverse, vital and innovative economy and a structure that is compatible with and enhances previous features”; According to SEGE-2022, Uzunköprü district is among the third-tier developed districts with a total population of 10.6 million as of 2020 and with this value, which constitutes 12.7 percent of the country's population. The important points that emerged as a result of the SWOT analysis carried out: Strengths; The presence of a strong local government, the participation of non-governmental organizations and the support of the public to NGOs and the logistics location of the district are included. Weaknesses; Environmental and agricultural waste, Ergene River Pollution, Insufficient tourism, Low population, Low job potential, High level of population in the lower income group compared to the population of the district. Opportunities; The people's sensitivity to technology and innovations, its geography suitable for development, its proximity to border gates, the establishment of a mixed OIZ, and its location at the intersection of important roads. Threats; Global climate change, the migration of young people to the centers with intense job opportunities in the district, the pollution of the Ergene river, the lack of professionalism in agriculture, and the lack of branding. Conclusion: As a result; Uzunköprü district, with its logistics location, wide and fertile agricultural lands, product diversity, strong local government, rich history, cultural and natural assets, proximity to industrial

zones and border gates, urban development, urban service and quality of life by using tourism potential opportunities. It is in an advantageous position in terms of increasing the number of people and participating in the “Healthy Cities Movement”. It is necessary to design and solve important problems such as not making new initiatives especially for the socio-economic level of the district, unemployment and the low-income group being high compared to the population ratio of the district, by using the existing potentials. In order to be a healthy city, Uzunköprü district should be able to present the image of a Health, Tourism and Agriculture City by solving its environmental problems and balancing its socio-economic level.

1. GİRİŞ

Sağlık kavramı, yaşadığımız çevreyle doğrudan bağlantılı olan bir kavramdır. Çevre şartları içinde yer alan; yaşanan konutun niteliği, çalışma koşulları, ulaşım imkanları, gıda, toprak, su ve havanın temiz olması, alınan sağlık tedbirleri, iklim gibi konular toplumun geliştireceği sağlıklı bir yaşam tarzını doğrudan etkilemektedir. Bununla birlikte, toplumdaki bireylerin ihtiyaçlarının karşılandığı bir çevreyle olan sağlıklı etkileşimi, insanların yaşam kalitesinin göstergesi olarak da kabul edilmektedir.

Son yıllarda hızla gelişen teknolojiyle birlikte, insanların yaşadığı çevre şartlarının da son derece etkilendiği ve değiştiği görülmüştür. Dünya ülkelerinde karar vericilerin, yaşanan hızlı değişimlerden etkilenen bireylerin sağlıklı yaşam koşullarını sağlamak ve geliştirmek için toplum sağlığı odaklı plan ve programlar ortaya koyma çabası içinde oldukları görülmektedir. Bu doğrultuda değerlendirildiğinde, “Sağlıklı Kent” kavramı birçok farklı bilim dalı içinde yerini almaya başlamıştır. Sağlıklı kentler kavramı, yaşanan yerin daha sağlıklı, huzurlu ve yaşanabilir olması için sağlığı amaç edinmiş ve bunun için zorunlu olan temel değişiklikleri gerçekleştirerek işleyişi aktif hale getirmiş ve çalışmalarını bu doğrultuda devam ettiren kentleri ifade etmektedir.

“Sağlık” kelimesi Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, beden, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik hali olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin tam bir iyilik halinde bir yaşam tarzına sahip olabilmesi için, sosyal birlik içinde, asgari düzeyde barınma ve beslenme ihtiyacının karşılandığı, yaşadığı kentte istihdam edilebildiği ve kentin fiziksel altyapısının yeterli olduğu çevre şartlarını gerektirmektedir. Bununla birlikte, kentlerde yaşayan insanların sağlık durumlarının fiziki ve sosyal çevrenin olumsuzluklardan etkilendiği ve toplumun sosyoekonomik düzeyinin en önemli sağlık belirleyicilerinden biri olduğu yapılan çalışmalarda ele alınmıştır (Aydın, 2014: 49). 1991 yılında Dahlgren ve Whitehead tarafından kişilerin sağlığını etkileyen faktörleri ortaya koymak için yaptığı bir çalışmada yer alan Gökkuşluğu Modeline göre, bireyler modelin merkezinde yer almakta, bireysel yaşam tarzı faktörleri, topluluk etkileri, yaşam ve çalışma koşulları ve daha genel sosyal koşullar gibi sağlık üzerinde etki sahibi olan çeşitli katmanlar modelin merkezindeki bireyleri çevrelemektedir. Modelde,

kişilerin sağlık durumlarının belirlenmesi için yaş, cinsiyet ve kalıtsal faktörler, değiştirilemeyen faktörler olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, Gökkuşluğu Modelinde bireysel hayat tarzları, sosyoekonomik, kültürel ve çevresel koşullar gibi faktörler, bireylerin sağlıklı olma koşulunu sağlamak için değiştirilip önlenebileceği düşünülen faktörler olarak belirlenmiştir (Whitehead ve Dahlgren, 1991: 1059,1063). Bu doğrultuda, bu konuda söz sahibi kurum ve kuruluşlar birçok plan ve projelerle birlikte toplum sağlığı için harekete geçmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Avrupa Kentleri karar mercileriyle birlikte, kent sağlığının gelişimini kapsayan uzun soluklu uluslararası bir gelişim projesi olan “Sağlıklı Kentler Projesi”ni başlatmıştır (Belli, 2019, s. 1932). Sağlıklı Kentler Projesi, yalnızca tıbbi manada kentin sağlık düzeyinin artırılması, daha çok sağlık hizmet birimi ya da daha çok sağlık kurumu değil; o yerleşim yeri için eğitim olanaklarının planlanması, ulaşım, altyapı hizmetleri, sanayi vb. gibi tüm sektörleri kapsayan bir projesidir. DSÖ, başlattığı proje ile kentlerin mevcut durumlarından başlayarak, sonraki yıllarda sağlıklı bir şekilde planlanması ve gelecekte sürdürülebilir sağlıklı imajına ulaşılmasını amaçlamaktadır. Ayrıca, Sağlıklı Kentler Projesinin sektörler arası iş birliğiyle sağlığın korunması ve sürdürülebilir olabilmesi için, karar vericileri kapsamlı yöresel stratejilere teşvik ettiği bilinmektedir.

Bu çalışmada, tüm dünyada ve ülkemizde kabul gören Dünya Sağlık Örgütü tarafından yürütülen “Sağlıklı Kentler Projesi” içinde henüz yer almamış olan Uzunköprü ilçesinin vizyon planı doğrultusunda ve sağlıklı kentler projesi çerçevesinde, gelecekte böyle bir ağda yer alabilmesi için yerine getirilmesi gereken şartları öne çıkaracak projelere ışık tutması amacıyla, ilçenin SWOT analizi yapılarak, mevcut durumun değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın amacını gerçekleştirmek üzere öncelikle sağlıklı kent kavramı, sağlıklı kentler projesi ve Türkiye ve Sağlıklı Kentler Projesi değerlendirilmiştir. Daha sonra, Uzunköprü ilçesinin sağlıklı kentler projesi kapsamında değerlendirilmesi ve mevcut durumun tespiti için, Sağlıklı Kent Hareketinin kabul ettiği, temel maddelere göre ilçe belediyesinin vizyon ve misyonu incelenmiş, İlçedeki kamu kurum ve kuruluşlarının ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının resmi rapor, plan ve proje gibi kaynakları doküman analizi yöntemiyle incelenmiş, elde edilen ikincil verilerden faydalanılmış ve kentin mevcut durumu SWOT analizi yapılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

2. SAĞLIKLI KENT KAVRAMI VE SAĞLIKLI KENTLER PROJESİ

Kent kavramı, karmaşık ve tanımlanması güç bir kavram olmakla birlikte kentleşme süreci uygarlığın başlangıcı olarak kabul edilmiştir (Toprak,1995:1; Toprak, 2001: 6). Kent kavramı, nüfusun yüksek ve yoğun olması yönünden, toplumsal heterojenlik ve entegrasyon düzeyi artmış karmaşık ve dinamik bir mekanizmanın aktif olduğu, insanların ikamet yeri olarak da tanımlanmaktadır (Çezik, 1982: 17).

Kent yapısının niteliği, insan sağlığı için temel bir belirleyici olarak kabul edilmektedir. İnsan sağlığı, kentlerdeki çalışma ve yaşam koşullarından fiziki ve sosyo-ekonomik çevreden; sunulan hizmetlerin kalitesinden ve erişebilirliğinden etkilenmektedir. Bu nedenle, sağlık konusu sadece sağlık sektörünün değil tüm sektörleri ilgilendiren bir konudur. Özellikle kentlerdeki yönetimler, sağlığın geliştirilmesi ve sürdürülebilir olması açısından yerel kalkınmanın önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerini dikkate alınmadan yapılan planlamalarda, sorunların kendiliğinden ortaya çıktığı görülmüştür. Bu açıdan değerlendirildiğinde, kentler için yapılan plan ve projelerde sağlıklı kent kavramı önem taşımaktadır.

Kent yerel yönetimlerinin temel amacı; kentleri kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir bir yaşam alanı haline getirmektir. Sağlıklı kent bakış açısı, kentlerdeki birçok sağlık sorununu değerlendirmek ve kentte yaşayan bireylere sağlıklı yaşam tarzı kazandırmak amacını taşımaktadır. Ayrıca, sağlıklı bir ekonomi, sağlıklı bir çevre ve sağlıklı bir toplum, sağlıklı bir kentin temel amacını oluşturmaktadır. Bu nedenle, kent planlamasındaki bu sağlık yaklaşımı, sürdürülebilir ilerleme çerçevesinde yapılacak planlamalarla daha mümkün olacaktır (Barton ve Tsourou, 2006, s.34.).

Dünya Sağlık Örgütü tarafından 1986 yılında başlatılan ‘‘Herkes İçin Sağlık (HİS)’’ ilkesine dayanan Sağlıklı Kentler Projesi kapsamındaki yeni halk sağlığı yaklaşımı, sağlık konusunu toplumdaki tüm bireyleri ve tüm kesimleri yakından ilgilendiren bir konu haline getirmeyi hedeflemektedir (Belli, 2019, s. 1932). Ayrıca, sağlıklı kentler hareketi Dünya Sağlık Örgütü tarafından kentlerin sağlık göstergelerini belirlemek ve bu göstergeleri olumsuz etkileyen faktörlere çözüm üretmek amacıyla başlatılan bir projedir. Sağlıklı Kentler projesi Avrupa’da on bir kent ile başlatılmış ve kısa zamanda Avrupa kıtasının otuz ülkesinde oluşturulan ulusal ağlar aracılığıyla bin dört yüz kent ve kasaba sayısına ulaşmıştır. Bununla birlikte, proje zaman içinde genişleyerek Avustralya, Kanada ve Amerika’da da bazı kentlere ulaşmış ve küresel bir hareket haline dönüşmüştür (Ashton, vd. 1987, s. 324). Projenin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için temel teknik ve sorumluluk o yerleşim yerinde yaşamlarını sürdüren kişilere, yerel yönetimlere, sivil toplum örgütlerine, resmi ve resmi statü taşımayan kuruluşlara, medyaya, bölgenin sağlık emekçilerine, uzmanlarına ve yüksek öğretim kurumlarına yüklenmektedir

(Başaran, 2007, s. 207-227). Proje kapsamı, DSÖ tarafından belirlenmiş yıllık temalardan oluşan, 4-5 yıllık fazlar şeklinde yürütülmektedir. Proje içinde yeni ağlar, her fazda farklı temalar üzerine kurulmaktadır (Sağlıklı Kentler Birliği, 2018). Avrupa Sağlıklı Kentler Projesi ilk 6 fazını tamamlanmış olup, yedinci faz devam etmektedir (Sağlıklı Kentler Birliği, 2022).

Genel olarak değerlendirildiğinde, sağlıklı kentlerin profillerinin Sağlıklı Kentler Projesinin temel maddeleri üzerinde konumlandığı görülmektedir. Sağlıklı Kentler Projesinin amaçları; sağlıklı toplum politikalarını teşvik etmek, destekleyici toplumsal çevreyi oluşturmak, kaynakların doğru kullanımını sağlamak, toplumun katılımını özendirme ve arttırmak, bütünlük kent sağlığı program ve planlarını hazırlamak, ulusal ve uluslararası proje ortaklıkları oluşturmak olarak sıralanmakta ve kent sağlığı profilini kapsayan maddeler olarak dikkat çekmektedir. Değişim için son derece gerekli araçlar olarak görülen bu maddeler, yerel karar alma ve stratejik planlama aşamalarının vazgeçilmez birer parçası olarak kabul edilmektedir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2023).

Sağlıklı Kentler projesi, sağlık konusunu Avrupa şehirlerinin politika yapımcılarının da gündemine getirerek, yerel düzeydeki halkın sağlığı açısından önemli bir lobi oluşturmasını amaç edinen, uzun dönemli bir kalkınma projesi olarak, kentlerde yaşamını devam ettiren ve çalışan insanların fiziki, psikolojik ve çevresel konforunu artırmayı hedeflemektedir (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2021). Bu bağlamda, kaliteli yaşam alanlarına sahip, temiz, güvenilir bir fiziksel çevre elde etmek sağlıklı kentlerin ana maddelerinden biri olarak belirtilmiştir (World Health Organization, 2021).

2.1. Türkiye ve Sağlıklı Kentler Projesi

Sağlıklı Kentler Birliği, Sağlıklı Kentler Hareketinin ülkemizde gelişebilmesi, benimsenmesi, uygulanabilmesi amacıyla 10 kurucu belediyenin girişimiyle (Bursa, Yalova, Van, Kadıköy, Afyonkarahisar, Tepebaşı, Çankaya, Ürgüp, Ordu, Kırıkkale) 2 Aralık 2004 tarih ve 2004/8226 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu kapsamında kurulmuştur (Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği, 2023). Ülkemizde, Sağlıklı Kentler Projesi yerel yönetimler mevzuatının ortaya koymuş olduğu alt yapı imkanları dahilinde ve mahalli idare birlikleri mevzuatı çerçevesinde olmak üzere iki yasal zeminde yer almaktadır. Bursa Büyükşehir Belediyesi, ülkemizde Sağlıklı Şehirler Projesi'nin ilk üye kenti olmuştur (Başaran, 2007).

Türkiye'de, Sağlıklı Kentler Birliğinin mevcut üye belediye sayısının 120 adet olduğu bilinmektedir. Bu iller arasında Uzunköprü ilçesinin bağlı olduğu Edirne ili, Sağlıklı Kentler Birliğinin 52. üye belediyesi olarak listede yer almaktadır (Sağlıklı Kentler Birliği, 2021). Sağlıklı Kentler Birliği'nin üye belediyelerle birlikte gerçekleştirdiği faaliyetler hem Türkiye'de hem dünyada birçok kentte gelişerek

devam eden Sağlıkli Kentler Hareketi'nin uygulanabilirliğinin en büyük göstergesidir.

Sağlıklı Kentler Birliği, ‘‘Sağlıklı Kentler’’ hareketinin güçlenebilmesi, sahiplenilmesi ve aktif hale getirilmesi hedefiyle, dünyada binlerce kentte ve Türkiye’de bu konuya önem veren kentlerin birlikte ortaya koydukları güç birliği olarak ifade edilebilmektedir. ‘‘Sağlıklı Kentler’’ kavramı tanımı daha açık bir ifadeyle değerler kümesi temeline oturtulmuştur. Bu temel kümede; sağlık ve refah hakkı, eşitlik ve sosyal adalet; cinsiyet eşitliği, dayanışma; sosyal içerme ve sürdürülebilirlik gibi önemli unsurlar yer almaktadır. Bununla birlikte, sağlıklı kentler kavramı sektörler arası iş birliği, toplumun katılımı ve güçlendirme ilkelerini de temel almaktadır (Tsouros, 2017, s.8).

Ülkemizde Sağlıklı Kentler Birliği, kurulduğu günden bu yana, ele aldığı konu ve çalışmalar ile faaliyetlerini sürdürmekte, ‘‘Sürdürülebilir Kalkınma’’ ve ‘‘Sürdürülebilir Şehirler Oluşturmak’’ sloganıyla kent sağlığını ilgilendiren tüm kentsel ve çevresel konularda eğitimler, çalıştaylar, sempozyumlar, konferanslar, uluslararası kongreler, yarışmalar, ödöl törenleri ve farkındalık çalışmalarını üye belediyelerle birlikte gerçekleştirmektedir (Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği, 2023).

3. UZUNKÖPRÜ İLÇESİNİN SAĞLIKLIL KENTLER PROJESİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Dünya Sağlık Örgütü’nün sağlıklı şehir tanımlamasına göre: Sağlıklı bir şehir, bir sonuçla değil, bir süreçle tanımlanmaktadır. Sağlıklı şehirlerde yenilik, bilgi paylaşımı ve sağlık diplomasisine değer verilmekte ve beslenmektedir. Sağlıklı bir şehir, sağlık ve refah arayışına imkân veren ulaşılabilir bir sosyal, fiziksel ve kültürel çevre yaratma amacındadır. Sağlıklı bir şehir, tüm eylemlerinde, politikalarında ve sistemlerinde barışı teşvik ederek ve koruyarak örnek teşkil etmektedir (WHO, 2022).

Sağlıklı bir şehir projesinde ele alınacak konuların geniş olduğu, sağlıklı bir şehrin genel olarak tanımlanmış sağlık kavramından çok daha fazla anlam taşıdığı literatürde belirtilmiştir. Genel olarak ele alındığında ise, sağlıklı şehir kavramının temel olarak aşağıdaki maddeleri içermekte olduğu görölmektedir (WHO, 2018, Kenzer, 2000;115 ve Glouberma vd. 2006; 325-38):

- ‘‘Yüksek kalitede temiz, güvenli bir fiziki çevre;’’
- ‘‘Mevcut durumda tutarlı ve uzun dönemde devamı olan bir ekosistem;’’
- ‘‘Güçlü, birbirini destekleyici ve koordineli bir toplum;’’
- ‘‘Vatandaşlarının yaşamlarını, sağlıklarını ve esenliklerini etki eden kararlara yüksek oranda katılımı ve denetimi;’’
- ‘‘Kent halkının temel ihtiyaçlarının karşılanması;’’
- ‘‘İnsanların çok çeşitli temas, etkileşim ve iletişim şansı ile farklı tecrübe ve kaynaklara ulaşımı;’’
- ‘‘Çeşitli, hayati ve inovatif bir ekonomi;’’

- “Kent tarihiyle, şehir sakinlerinin kültürel ve biyolojik mirasıyla ve diğer grup ve bireylerle bağlantılılık;”
- “Erişebilir en üst seviyede uygun halk sağlığı ve sağlık bakım hizmetleri ve yüksek sağlık durumu.”

Uzunköprü ilçesinin sağlıklı kentler projesi kapsamında değerlendirilmesi ve mevcut durumun tespiti için, Sağlıklı Kent Hareketinin kabul ettiği, temel maddelere göre ilçe belediyesinin vizyon ve misyonu ve İlçedeki kamu kurum ve kuruluşlarının ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ilçede yürüttüğü çalışmalar değerlendirilmiş ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarından toplanan kurumsal veriler ele alınmıştır.

Kentte, kentsel hizmetlerin sürdürülebilirliği, katılım ve yönetim, sektörel iş birliği ve dezavantajlı grupların desteklenmesi maddeleriyle ilgili olan ve Uzunköprü ilçesi için hazırlanan plan ve projelere göre kent durumunun değerlendirilmesi yapılarak SWOT analizi gerçekleştirilmiştir. Bu yönde yapılan araştırmaya göre, Uzunköprü ilçesi için Trakya Kalkınma ajansı tarafından birçok paydaşın katıldığı “Uzunköprü’nün Geleceği Kentsel Strateji Çalıştayı” gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Çalıştayda “Yeni Kent Yaklaşımları” başlığı altında Sağlıklı Kentler konusu ayrıca değerlendirildiği tespit edilmiştir (T.C. Kalkınma Kütüphanesi, 2022).

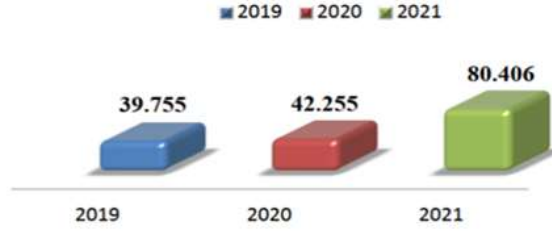
Sağlıklı kentlerin temel hedefleri doğrultusunda Uzunköprü ilçesinde gerçekleştirilen bazı çalışmaların değerlendirilmesi:

“*Yüksek nitelikte temiz, güvenli bir fiziksel çevre*”; Uzunköprü Belediyesi, temiz, güvenli bir fiziksel çevre oluşturmak amacıyla sınırları içinde, ortak alanların temizlenmesi, katı atıkların toplanması, nakledilmesi ve depolanması konusunda sürdürülebilir bir faaliyet gerçekleştirdiği tespit edilmiş ve aşağıdaki verilere ulaşılmıştır: Bu madde kapsamında Uzunköprü Belediyesi 2021 faaliyet raporunda yer alan bazı hizmetler aşağıda sıralanmıştır:

- 2021 yılı içerisinde, Uzunköprü Belediye Sınırları içerisinde, Çöp Toplama, Vahşi Depolama Alanına Nakli, Cadde, Pazar Yeri vb. yerlerin temizlenmesi, Ana Arterlerin Makine ile süpürülmesi işi kapsamında 55.860 kg atık toplandığı belirlenmiştir.

- Konteyner çöp toplama sisteminin geliştirilmesi sağlanmıştır, kalorifer ve soba cürufklarının toplanması ilgili düzenleme yapılmış ve cadde ve sokakların süpürülmesi ve temizliği uygun saatlerde aksatılmadan devam ettiği belirtilmiştir.

- Tıbbi atıkların bertarafı konusunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığından lisanslı firma ile tıbbi atıkların toplanması, taşınması ve bertaraf edilmesine ilişkin iş birliği protokolü imzalamıştır. İlçede 2021 yılında 80.406 kg tıbbi atık toplanarak, sterilizasyon tesisine gönderilmiş ve sterilize edilmiştir.

TOPLANAN TIBBİ ATIK MİKTARLARI (KG)**Grafik 1.** Toplanan Atık Miktarı

Kaynak: Uzunköprü Belediyesi Faaliyet Raporu, 2021.

Sağlıklı kentlerin temel hedefleri doğrultusunda yer alan “*Mevcut durumda istikrarlı ve uzun vadede sürdürülebilir bir ekosistem*” oluşturma başlığı altında ilçenin, aşağıda sıralanan faaliyetlerde bulunduğu tespit edilmiştir.

- İlçede, hava kirliliği mücadele çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliği Yönetmeliği ve İl Mahalli Çevre Kurul Kararı gereği katı yakıt satışı yapan yerlere düzenli denetimler yapılmaktadır.

- Ambalaj Atıkları Yönetim sistemiyle, Çevre ve Şehircilik Bakanlığında yetkili lisanslı bir firma ile sözleşme imzalanmış ve Uzunköprü’deki ambalaj atıklarının düzenli olarak toplandığı ve geri dönüşümün sağlandığı ilgili raporlarda belirtilmiştir.

- Ayrıca, “Atık Toplama Noktalarının” yerlerinin bulunmasını sağlayan dijital bir uygulamanın faaliyete geçtiği resmi rapor ve belgelerde belirtilmiştir.

“*Güçlü, karşılıklı olarak destekleyici ve koordineli bir topluluk ve vatandaşlarının yaşamlarını, sağlıklarını ve esenliklerini etkileyen kararlara yüksek düzeyde katılımı ve denetimi*” maddesi altında yapılan değerlendirmede ilçede yürütülen faaliyetler aşağıda sıralanmıştır:

- Trakya Kalkınma Ajansının gerçekleştirdiği çalıştayda; Sivil Toplumun Kamu Kesimi ve Özel Sektörden Beklentileri, Kamu Kesiminin Özel Sektör ve Sivil Toplum Kuruluşlarından Beklentileri ve Özel Sektörün Kamu Kesimi ve Sivil Toplumdan beklentileri çalıştayda maddeler halinde yer almıştır.

- Çalıştayda vatandaşların söz hakkının olduğu, karar alma süreçlerine katıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca, ilçede yeterli sayıda sivil toplum örgütünün olduğu belirtilmiştir.

- Sağlıklı bir şehir için önemli bir faktör olan ‘katılım’ konusunda ortak mal ve hizmetlerini etkileyen kararlara toplum katılımı sağlanarak öneri ve görüşlerin alındığı belirtilmiştir. Çalıştayda, Uzunköprü ilçesinde sosyal ve iktisadi eşitlik olduğu belirtilerek, bilhassa son zamanlarda Romanlar gibi dezavantajlı vatandaşlara

özgü projelerle herkesin eşit imkan ve şartlara sahip olunması sağlanmış ve sağlıklı kentler hareketinin planlamasında en önemli parçası olan insan unsuru maddesi üzerinde durulmuştur (Trakya Kalkınma Ajansı, 2012).

Uzunköprü ilçesi, bulunduğu coğrafi konum itibarıyla, şehir merkezlerine yakınlığı, metropol bir şehir planı İstanbul'a yakınlığı sebebiyle avantajlı bir konuma sahiptir. Bu nedenle, sağlıklı kentler profili oluşumunda “*Tüm şehir halkının temel ihtiyaçlarının karşılanması* ve “*İnsanların çok çeşitli temas, etkileşim ve iletişim şansı ile farklı tecrübe ve kaynaklara ulaşımı*” maddeleri açısından ilçenin avantajlı bir konumda olduğu görülmektedir. Ayrıca, ilçede yaşayanların çok çeşitli temas, etkileşim ve iletişim şansı ile farklı tecrübe ve kaynaklara ulaşımı konusunda ilgili faaliyetlere aşağıda yer verilmiştir:

- İlçede her ay muhtarlar ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri bir araya gelerek halk buluşmalarını gerçekleştirmekte, Uzunköprü’de yaşayan kadınlar belediyeye davet edilerek yapılan çalışmalar paylaşmakta, beklenti ve talepler dinlenilmektedir.

- Vatandaşların, yetkili mercilere kolaylıkla ulaşabilmelerini sağlamak amacıyla “Ailem Uzunköprü” hattı oluşturularak, “Ailem Uzunköprü Ekipleri” tarafından ihtiyaç sahibi vatandaşlara ve ailelere destekler gerçekleştirilmektedir.

- Yaşanan COVID 19 salgın sürecinde, toplu kullanılan yerlerin düzenli olarak dezenfekte edilmesi ve hijyen kurallarının uygulanması sağlanmıştır.

- COVID 19 salgın sürecinde vatandaşlara psikolojik danışmanlık desteği verilmesi sağlanmış, salgın sürecinde sokağa çıkamayan çocuk ve yetişkinlerin evlerinden sosyalleşmelerini sağlamak için ilçe belediyesi hizmetleri dahilinde, sosyal medya hesaplarından çocuklara yönelik olarak oyun ve masal saatleri, dijital tiyatrolar; yetişkinlere yönelik olarak da spor ve konserler belirlenen saatlerde gerçekleştirilmiştir.

Sağlıklı kentler hareketinin bir maddesi olan “*Geçmişle, şehir sakinlerinin kültürel ve biyolojik mirasıyla ve diğer grup ve bireylerle bağlantılılık*”

- Bu başlık altında, Uzunköprü ilçesinin Osmanlı döneminin önemli bir yaşam noktası olduğu, birçok taşınmaz kültür varlığını sınırları içinde bulundurduğu ilgili belgelerde yer almıştır. Önemli kültür varlıklarının yeniden kent kimliği içerisinde yer alması için Belediye başarılı projeler gerçekleştirdiği de ilgili raporlarda ifade edilmiştir (Trakya Kalkınma Ajansı, 2012 ve Uzunköprü Belediyesi Faaliyet Raporu, 2020).

- Tarihi köprünün restorasyon süreci başlamış olup, restorasyon sona erdiği zaman diğer alanların düzenleme çalışmasının yapılması hedeflenmektedir.

- Uzunköprü ilçesi son zamanlarda ortaya çıkan kirlilik ve çok yüksek kaynak tüketiminden en çok etkilenen yerleşim yerlerinden biri haline dönüşmüştür. İlçe, acilen korunması gereken tabii ve insani zenginlikleri ile dikkat çeken bir yerleşim

yeridir. Bu konuda, ilçe sakinlerinin sürdürülebilir üretim ve yaşanabilir çevre için istekli oldukları ilgili raporda yer almıştır (Trakya Kalkınma Ajansı, 2012).

•Ergene nehrini ıslah planı kapsamında önümüzdeki yirmi veya otuz yıl içinde nehir suyunun eski kalitesinin kazandırılması planlanmaktadır. Bu hedefle Çorlu-Çerkezköy hattında ıslah organize sanayi bölgeleri kurulmuştur (UTSO, 2019).

“*Herkesin erişebileceği optimum düzeyde uygun halk sağlığı ve hastalık bakım hizmetleri ve yüksek sağlık durumu*” maddesiyle ilgili olarak aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır:

•İlçede Edirne İl Sağlık Müdürlüğüne bağlı Uzunköprü Devlet Hastanesi toplamda 175 yatak kapasitesine sahiptir. Dahili Birimler, Cerrahi Birimler, Acil ve Diş olmak üzere hizmet birimlerine sahiptir (Edirne İl Sağlık Müdürlüğü, 2022).

•Uzunköprü İlçe Devlet Hastanesinde Sosyal Sorumluluk Kapsamında Yürütülen Faaliyetler; Gebe Okulu, Diyabet Okulu ve Evde Bakım Hasta Yakını Bilgilendirme Sınıfı olarak sıralanmaktadır.

• Özelliği hizmetler kapsamında, İkinci Basamak Yoğun Bakım Ünitesi, Üçüncü Basamak Yoğun Bakım Ünitesi, Palyatif Bakım Ünitesi, Hemodiyaliz Ünitesi, Yeni Doğan Yoğun Bakım, Evde Bakım Hizmetleri yürütülmektedir.

• İlçe Acil servisinde, 5 adet monitörlü gözlem, 1 adet resüsitasyon, 1 adet muayene sedyesi olmak üzere toplamda 14 sedye bulunmaktadır.

• Hastanede, Biyokimya, Mikrobiyoloji laboratuvarları, Radyoloji, BT ve Ultrasonografi (US) tetkiki hizmetleri vermektedir.

• T.C. Edirne Valiliği İl Sağlık Müdürlüğü tarafından Edirne Uzunköprü İlçe Devlet Hastanesi için 2021 Yılı Eğitim Planı çerçevesinde sağlık sektörü iç paydaşlarına, İş Sağlığı ve Güvenliği, Kişiler Arası İlişkiler, İletişim, Hasta Hakları ve Sorumlulukları, Etik, Hasta Yönlendirme, Hasta Memnuniyeti, Hasta Mahremiyeti, Etik ve Hasta Hakları, Hasta güvenliği gibi konularında eğitimlerin verildiği resmi belgelerde yer almıştır (Uzunköprü Devlet Hastanesi Eğitim Planı, 2021).

Projenin “*Çeşitli, hayati ve inovatif bir ekonomi ve önceki özelliklerle uyumlu ve bunları geliştiren bir yapıya sahip olmak*” maddesi kapsamında ilçe değerlendirildiğinde ise aşağıdaki bilgiler elde edilmiştir:

•Ticaret ve Sanayi Odasının 2019 yılı raporuna göre ilçenin ekonomik yapısı kapsamında gelir kaynakları arasında, sanayi kuruluşlarının ağırlıklı olarak pirinç ve yağ imalatı üzerine olduğu, tarım ve hayvancılığın gelişmiş olduğu, ticaret etkinliği daha çok iç piyasalara yönelik olduğu tespit edilmiş ve genel özellik olarak tarıma dayalı bir sanayi söz konusu olduğu belirlenmiştir.

•Uzunköprü ilçesi merkez ve köylerinde büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvancılığının çok hareketli bir piyasaya sahip olduğu, bunun yanında

Uzunköprü'de ticari olarak 3 köyde balıkçılık işletmesinin mevcudiyeti Ticaret ve Sanayi Odasının 2019 yılı raporunda ifade edilmiştir (UTSO,2019).

•T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü tarafından sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması yapılmıştır. Gerçekleştirilen çalışmada sosyo-ekonomik gelişmişliği gösteren, girdi ve çıktı değişkenlerini içeren ve veri kalitesi uygun olan 56 değişken kullanılmıştır (SEGE, 2022). SEGE-2022'ye göre Uzunköprü ilçesinin, nüfusu 2020 yılında 10,6 milyon düzeyinde olduğu ve ülke nüfusunun yüzde 12,7'sini oluşturarak üçüncü kademe gelişmiş ilçeler arasında yer aldığı tespit edilmiştir.

•Bu seviyede bulunan ilçelerin imalat sanayii ve hizmetler sektörleri iş yerleri Türkiye payları (%8 ve %9) birinci ve ikinci gelişmişlik seviyesine göre (%49,7-%49,6 ve %37-%35) oldukça düşük olduğu görülmüştür. Ülke içerisindeki imalat sanayii ve hizmetler sektörlerindeki iş yeri sayıları paylarının bu kademedeki ilçelerden başlayarak önemli ölçüde azaldığı belirlenmiştir. Ayrıca, her bir kişi için ortalama yapılan sosyal yardım miktarının artış gösterdiği belirlenmiştir (SEGE,2022).

Tablo 1: Edirne İli ve İlçeleri Kişi Başı Ortalama Yardım Miktarı.

İlçe Adı	Genel Sıralama	İl İçindeki Sıralama	Skor	Kademe
Merkez	40	1	2,113	1
Keşan	195	2	0,623	2
Uzunköprü	301	3	0,100	3
Havsa	435	4	-0,198	4
Enez	483	5	-0,284	4
Süloğlu	484	6	-0,285	4
Lalapaşa	522	7	-0,351	4
İpsala	560	8	-0,408	4
Meriç	842	9	-0,806	5

Kaynak: Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması,2022.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Uzunköprü belediyesinin misyon ve vizyonu, belediyenin stratejik plan belgeleri, ilçedeki kamu kurum ve kuruluşlarının ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının resmi rapor, plan ve proje gibi kaynakları doküman analizi yöntemiyle incelenmiş, elde edilen ikincil verilerden faydalanılmıştır. Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntem olarak ifade edilmektedir. Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını içermektedir (Corbin & Strauss, 2008). Elde edilen ikincil veriler kullanılarak kentin mevcut durumu SWOT analizi yapılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.1. Araştırmanın Bilgi Toplama Yöntemi

Uzunköprü belediyesini misyon ve vizyonları ve belediyenin stratejik plan belgeleri, ilçedeki kamu kurum ve kuruluşlarının ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının resmi rapor, plan ve proje gibi kaynakları belgesel tarama (Doküman Analizi) yolu incelenmiştir. Elde edilen belgeler üzerindeki veriler kullanılarak, kentin mevcut durumu SWOT analizi yapılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada, tüm dünyada ve ülkemizde kabul gören Dünya Sağlık Örgütü tarafından yürütülen “Sağlıklı Kentler Projesi” içinde henüz yer almamış olan Uzunköprü ilçesinin vizyon planı doğrultusunda ve sağlıklı kentler projesi çerçevesinde, gelecekte böyle bir ağda yer alabilmesi için yerine getirilmesi gereken şartları öne çıkaracak projelere ışık tutması amacıyla, ilçenin SWOT analizi yapılarak, mevcut durumun değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma, ilçenin mevcut durum tespitiyle, sağlıklı kent olma vizyon ve hedeflerine ulaşması açısından önem arz etmektedir.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmanın bulgularına aşağıda yer verilmiştir.

5.1.Uzunköprü İlçesinin Sağlıklı Kentler Projesine Yönelik SWOT Analizi

SWOT analizi, incelenen kuruluşun iç sorunları (güçlü ve zayıf yönleri) ile birlikte dış çevresel sorunları (fırsatlar ve tehditler) dikkate alan ve belirleyen analitik bir modeldir, bu nedenle dikkate alınan durumlara uygun stratejiyi belirlemeye fayda sağlamaktadır. Bir sahanın, bir faaliyetin, bir organizasyonun var olan durumunu ve beklentilerini belirlemenin en basit şekli o konu ile ilgili SWOT analizinin yapılmasıdır (Akça, 2005: 516). Bu bağlamda SWOT analizi, o yörenin sahip olduğu potansiyelinin güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya çıkarılması, analiz edilmesi ve bölgenin o hedef doğrultusunda doğru stratejilerin belirlenmesine

yardımcı olmasıdır. Ayrıca, SWOT analizi bölgenin sahip olduğu fırsatları her zaman değerlendirmeye alınması, var olan aksaklıkların belirlenmesine ve çözüme kavuşturulmasını sağlayan bir araç olarak kabul edilmektedir (Yeşiltaş vd., 2009: 252).

Sağlıklı Kentler Birliği'ne içinde yer alabilmek için Uzunköprü ilçesinin SWOT analizi yapılmıştır.

Güçlü Yanlar

- Güçlü yerel yönetimin varlığı
- Katılımcı Sivil toplum örgütlerinin varlığı ve halkın STK'ları destek vermesi
- Alt yapısını büyük oranda çözmüş olması
- Sağlık hizmetleri ve hastane bakımından alt yapısının iyi olması
- Ulaşım imkânları
- İlçenin verimli topraklara sahip olması
- Yüksek oranda seracılık olması ve ürün çeşitliliğine sahip olması
- Zengin tarih, kültür ve tabiat varlıklarının bulunması
- İlçenin güvenli bir yerleşim yeri olması
- Sanayi bölgelerine yakınlık
- Zengin linyit kömürü yatakları
- Tarım arazilerinin sulama imkânı (Yüksek yer altı suyu potansiyeli)
- Tarım ve hayvancılık üretiminde ilçenin Edirne genelinde ilk sırada olması

Zayıf Yanlar

- Çevresel ve zirai atıklar
- Turizm yetersizliği
- Nüfusun azlığı
- İş potansiyelinin azlığı
- Alt gelir grubunda bulunan vatandaşların ilçenin nüfus oranına göre yüksek olması.
- Ergene kirliliği
- Dışa göç
- Ergene nehrinin taşması
- Sosyal yaşam alanlarının kısıtlı olması
- Yer altı suyunun kontrolsüz kullanılıyor olması
- Gümrük kapısının açık olmaması
- Girişimciliğin yeterli olmaması ve sahip olunan potansiyellerin tam olarak kullanılamaması

Fırsatlar

- Halkın teknolojiye ve yenilikler konusunda duyarlı olması
- Gelişme uygun coğrafi yapısının olması
- Karma OSB'nin kurulacak olması
- Önemli yollarının kesişiminde yer alması
- Uzunköprü'nün tarihi bir şehir olması
- İlçede üniversitenin bulunması
- Uzunköprü'nün mimari bir başyapıt olması
- Kent ve tarih bilincinin olması
- Hizmet sektörünün gelişmiş olması
- Ticaret potansiyelinin olması
- Günümüzde aktif olmasa da Eskiköy demiryolu sınır kapısının varlığı ve Sınır Kapısının açılma olasılığı
- Üzüm ve şarapçılık kültürünün köklü tarihi olması
- Turizm potansiyeli

Tehditler

- Küresel iklim değişikliği
- İlçede gençlerin iş fırsatı yoğun olan merkezlere göçü; Şehrin göç vermesi
- Ergene Nehri'nin kirli olması
- Tarımın yeterli profesyonellikte yapılmaması
- Markalaşamama
- Nitelikli eleman yetiştirilememesi
- İklim kaynaklı verimlilik düşüşü
- Eğitim alan gençlerin geri dönmemesi
- Tarım topraklarının hızla el değiştirmesi

6. TARTIŞMA

Çalışma sonucunda, ilçenin güçlü yönlerinin ilçenin verimli topraklara sahip olması, geniş ve verimli tarım arazilerinde ürün çeşitliliğine sahip olması, seracılığın gelişmiş olması ve ulaşım imkânlarının iyi düzeyde olması, sağlıklı kentler hareketinin en önemli maddeleri içinde olan “Kent halkının temel ihtiyaçlarının karşılanması” ve “Çeşitli, hayati ve inovatif bir ekonomi” maddeleri açısından elverişli şartları taşıdığı görülmektedir. Kentte yaşayan bireylerin sağlık durumlarının tespitinde biyolojik faktörlerle birlikte, yaşadıkları çevrenin fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik şartları da son derece etkili olmaktadır (Okçu ve Kaya, 2008, s.363). Sağlıklı kentler projesinin temel hedefleri, bireylerin sağlıklı bir çevrede, tüm süreçlere etkin bir şekilde katılabildiği, kültürel ve doğal mirasın korunduğu, kentte yaşayanların eşitlik özgürlük barış ve güven ortamı içerisinde bütün kamusal ve kentsel hizmetlerden ayrımsız bir şekilde faydalandığı, tüm karar

süreçlerine doğrudan katıldığı bir kent demokrasisi içerisinde bireyin toplumsallaşmasını sağlamaktır (Fırat, 2006). Bu doğrultuda, ilçenin sahip olduğu güçlü yanları arasında, güçlü bir yerel yönetimin varlığı, katılımcı sivil toplum örgütlerin varlığı ve halkın STK'ları destek vermesi, ilçenin güvenli bir yerleşim yeri olması, zengin tarih, kültür ve tabiat varlıklarının bulunması sağlıklı kentler profiline ulaşması yönünden olumlu katkı sağlayacağı görülmektedir.

İlçenin zayıf yönleri değerlendirildiğinde de ise, en önemli sorunu çevresel ve zirai atıklar ve ilçe sınırları içinde yer alan Ergene nehrinin taşması ve kirliliği dikkat çekmektedir. Sağlık kavramı yaşadığımız çevreyle doğrudan ilintili bir kavram olup, yaşanılan bölgede bozulan olumsuz çevre şartları düzeltilmedikçe insan sağlığının korunması çok güç olmaktadır ve olumsuz çevre şartları düzeltilmedikçe de topluma sağlanan sağlık hizmetleri de ne yazık ki sınırlı kalmaktadır (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, 2004). İlçenin bu yönde değerlendirilmesinde sağlıklı kentler hareketinin en önemli unsurları arasında yer alan temiz, güvenilir fiziksel çevre şartı kentte ciddi bir şekilde ihlal edildiği görülmektedir. İlçede bu konuda önemli bir toplumsal farkındalık mevcuttur. Bu konuyla ilgili yasal zeminde girişimlerde bulunulmuş olduğu tespit edilmiştir. Ergene nehrini ıslah planı kapsamında önümüzdeki yirmi veya otuz yıl içinde nehir suyunun eski kalitesinin kazandırılması planlanmaktadır. Bu hedefle Çorlu-Çerkezköy hattında ıslah organize sanayi bölgeleri kurulmuştur (UTSO, 2019). İlçenin sahip olduğu diğer zayıf yanlar ise iş potansiyelinin azlığı, dışa göç ve alt gelir grubunda bulunan vatandaşların ilçenin nüfus oranına göre yüksek olmasıdır. İnsan ve toplum sağlığını en fazla tehdit eden faktörlerden biri artan kent yoksulluğu olduğu ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşan yoksul gruplarla ilintili olarak sağlık koşulları da kötü olduğu bilinmektedir (Özçelik, A., 2002). Bu durumda, ilçedeki ekonomik ve sosyal koşulların daha detaylı bir şekilde irdelenmesiyle kentin sağlık gelişimi plan ve stratejilerinin ilçedeki tüm paydaşlarla (STK, Kamu ve Kuruluşları vb.) birlikte hazırlanması fayda sağlayacaktır. İlçenin en önemli fırsatları; gelişme uygun coğrafi yapısının olması, önemli yollarının kesişiminde yer alması, ticaret potansiyelinin olması, Uzunköprü'nün tarihi bir kent olması ve üzüm ve şarapçılık kültürünün köklü tarihi olması önemli bir turizm potansiyelini ortaya koymaktadır. İlçenin sahip olduğu bu fırsatları değerlendirerek amaca uygun plan ve projelerle "Sürdürülebilir Kalkınma" ve Sağlıklı Kentler Yaratmak" yolunda ihtiyaç duyulan düzenlemeler yapılabileceği ön görülmektedir.

İlçeyi tehdit eden unsurlar arasında en önemli unsur, Ergene Nehrinin oluşturmuş olduğu olumsuz koşullar görülmektedir. Bu koşulların iyileştirilmesi için bulunulan girişimlerin takibinin hassasiyetle yapılması çok önemlidir. Bu durumda ilçedeki bireyler ve STK'lar konun takibini gerçekleştirmesi bu konuya ayrı bir platform oluşturması fayda sağlayacaktır. İlçeyi tehdit eden unsurlar arasında; İlçedeki gençlerin iş fırsatı yoğun olan merkezlere göç etmesi, yani kentin göç

vermesi görülmektedir. Buna eğitim alan gençlerin ilçeye geri dönmemesi de eklenince ilçe bu konuda çok önemli bir kayıp yaşamaktadır. Bu yaşanan sorunların çözümü için, özellikle ilçenin mevcut koşullarının olumlu yönde artırılması odaklı, ilçeye özgü etkin ve kontrollü projelerle ilçenin çekiciliği artırılabilir. Diğer bir tehdit unsuru olarak görülen “markalaşmama” konusunda ise ilçenin hem tarihi bir yapıya sahip olması, hem de bir gastronomi özelliği taşıyabilecek köklü bir ayrıcalığa sahip olması noktası dikkat çekmektedir (Üzüm ve şarapçılık kültürünün köklü tarihi olması). İlçenin bu yönde desteklenmesi ve hazırlanan plan ve projelerle turizm yönünün öne çıkarılarak markalaşması ilçenin sürdürülebilir bir kalkınma ve gelişim göstermesi yönünden çok önemlidir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde çalışmanın bulgularından yola çıkılarak elde edilmiş olan sonuçlara ve önerilere değinilmektedir.

Sağlıklı kent kavramı, tüm herkes için yaşanabilir bir kent olabilmesi adına gerekli olan birçok şartı taşımaktadır. Sağlıklı kentler kavramında özellikle belirtilen husus, kentin sadece belirli bir sağlık seviyesine ulaşmış bir kent olmadığı, sağlıklı ve yaşanabilir bir kent olma yolunda gerekli düzenlemeleri yapmış ve süreci başlatmış ve süreci başarıyla yönetebilen kent olması gerektiğidir. Genel anlamda projenin amacı; vatandaşların sosyal ve ekonomik yönden verimli bir yaşam sürdürmelerine imkan sağlayacak bir sağlık düzeyine ulaşmasıdır. Bu çalışmada amaç “Sağlıklı Kentler Projesi” içinde henüz yer almamış olan Uzunköprü ilçesinin vizyon planı doğrultusunda ve sağlıklı kentler projesi çerçevesinde, gelecekte böyle bir ağda yer alabilmesi için yerine getirilmesi gereken şartları öne çıkaracak projelere ışık tutması amacıyla ilçenin SWOT analizi yapılarak, mevcut durumun değerlendirilmesidir. İlçenin, gelecekte sağlıklı kentler projesinde yer alabilmesi için en güçlü, en zayıf yönlerinin ortaya konması; en önemli fırsatlarının ve tehditlerinin belirlenerek gerekli önlemlerin alınması konusunda öneriler sunmaktır. Araştırmada öncelikle sağlıklı kentler projesinin önemli maddeleri doğrultusunda ilçe belediyesi ve kamu kurum ve kuruluşlarının belgelerinde yer alan faaliyetlerin değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra toplanan ikincil verilerden yararlanılarak ilçenin SWOT analizi yapılmıştır. Yapılan analizde; ilçenin sağlıklı kentler projesi içinde yer alabilmesi için önemli güçlü yönleri sahip olduğu görülmüştür. İlçenin verimli topraklara sahip olması, geniş ve verimli tarım arazilerinde ürün çeşitliliğine sahip olması, seracılığın gelişmiş olması ve ulaşım imkânlarının iyi düzeyde olması, sağlıklı kentler hareketinin önemli özellikler olarak görülebilir. Bununla birlikte, ilçenin en önemli fırsatları; gelişme uygun coğrafi yapısının olması, önemli yollarının kesişiminde yer alması, ticaret potansiyelinin olması ve Uzunköprü’nün tarihi bir kent olması, üzüm ve şarapçılık kültürünün köklü tarihi olması da ciddi bir turizm potansiyelini ortaya koymaktadır. İlçenin bu yönünü çok daha fazla ortaya çıkaracak ulusal ve uluslararası projelerle ilçeyi turizm

destinasyonu haline getirebilecek girişimlere ihtiyaç duyulmaktadır. İlçedeki üzüm ve şarapçılık kültürünün köklü bir tarihi olması, ilçedeki gastronomi turizmi için önemli bir yön olarak kabul edilebilir. Bu açıdan, ilçedeki bu fırsatın değerlendirilmesi ilçenin bu alana özgü çalışmalarla bu özelliğinin markalaşması, kentin sürdürülebilir bir gelişim göstermesi, DSÖ' nün hazırlamış olduğu Sağlıklı Kentler projesinde daimî yerini alabilmesi için son derece önemlidir. Bu amaçla ilçe belediyesinde Sağlıklı Kentler Proje ofisi kurulabilir. Sağlıklı Kentler Proje Ofisi, bu yönde hazırlanacak proje ve sağlıklı kentler hareketinin gerekliliklerine istinaden gerçekleştirilecek faaliyet komitelerinin görevlendirme, yürütme, koordinasyon vb. işlevlerinin sürekliliği ve takibi sağlayabilir.

İlçenin tehditler ve zayıf yönleri arasında yer alan en önemli çevresel faktörün Ergene Nehrinin kirliliği ve taşması olduğu görülmüştür. İlçenin önemli bir düzeyde yaşadığı bu durum için, gerçekleştirilen girişimlerin ilçede yaşayan vatandaşlar ve ilçede bulunan resmi topluluklar tarafından takibi son derece önemlidir. Bunun yanında ilçenin dışa göç vermesi ve eğitim alan gençlerin geri dönmemesi ilçenin karşılaştığı diğer bir olumsuz koşul olarak belirlenmiştir. Bu durumda, ilçeye özgü kapsamlı plan ve projelerle ilçenin çekiciliğinin ortaya çıkarılması önemlidir.

Uzunköprü sınırları içinde bulundurduğu kültürel ve fiziki değerler yönünden, sağlık, turizm, eğitim ve tarım kenti olma kapasitesini muhafaza etmeli ve bu sahalarda sürdürülebilir politikalar ortaya koymalıdır. Öncelikle, sağlıklı bir kent olabilmek için, çevresel sorunlarını çözmüş, sosyo-ekonomik düzeyini dengelemiş olarak, Sağlık, Turizm ve Tarım Kenti imajını ortaya koyabilmelidir. İlçenin sağlıklı kentler hareketi içinde yerini almasıyla çevresel risklerin azalacağı ve ilçenin önemli bir cazibe merkezi haline geleceği düşünülebilir.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Adak, N. Ö. (2002). *Sağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme*, s.65, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Asthon, J., Gri, P., ve Barnard, K. (1986). "Healthy cities - WHO's New Public Health Initiative". *Health Promotion International*, 1(3): 319-324.
- Akça, H. (2005). "Burdur İlinin Kırsal Turizm Potansiyeli ve Değerlendirilmesi", 1. Burdur Sempozyumu, Bildiriler Cilt I, 16- 19 Kasım, Burdur, 515-517.
- Aydın, N. (2014). "Dünyada Çocuk Sağlığındaki Eşitsizlikler". *Toplum ve Hekim*, 29(1),49-55.
- Barton, H. ve Tsourou, C. (2006). Sağlıklı Kent Planlaması, *Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği Yayını*, Bursa, s.34.
- Başaran, İ. (2007). "Sağlıklı Kentler Kavramının Gelişiminde Sağlıklı Kentler Projesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 207-227.<http://hdl.handle.net/20.500.12397/5528>.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi, (2021). Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği. <https://www.bursa.bel.tr/sayfa/turkiyesaglikli-kentler-birligi-247> Erişim Tarihi: 13.04.2021
- Çezik, A. (1982), Kent Eşiği Araştırması (Türkiye İçin Kent Tanımı), *DPT Yay. No: 1838, SPD (B) Yay. No: 350*, Ankara.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Edirne Uzunköprü İlçe Devlet Hastanesi, 2021 Yılı Eğitim Planı. <https://uzunkoprudh.saglik.gov.tr/TR-29879/2021-yili-egitim-plani.html> Erişim Tarihi: 04.09.2022
- Edirne İl Sağlık Müdürlüğü, (2022). Uzunköprü Devlet Hastanesi Hizmet Kalite Standartları. <https://uzunkoprudh.saglik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 13.04.2021
- Fırat, A. S. (2006). Sağlıklı Kentler ve Kentsel Sağlık. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 219-240. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuiibfd/issue/28335/301154>
- Glouberman, S., Gemar, M., Campsie, P., Miller, G., Armstrong, J., Newman, C., Siotis, A., Groff, P. (2006). "A framework for improving health in cities: a discussion paper." *J Urban Health*. 83(2):325-38. doi: 10.1007/s11524-006-9034-9. PMID: 16736380; PMCID: PMC2527162.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi, (2023). Dünya Sağlık Örgütü sağlıklı Kentler Projesi. <https://skpo.izmir.bel.tr/content.aspx?MID=11> (Erişim Tarihi:06.05.2023)
- Kenzer, M. (2000). Healthy cities: a guide to the literature. *Public Health Rep*. 115(2-3):279-289.
- T.C. Kalkınma Kütüphanesi, (2022) Uzunköprü İlçe Vizyonu-<https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr> Erişim Tarihi:04.09.2022

- Trakya Kalkınma Ajansı, (2012). Uzunköprü Vizyon Planı. https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/33099/xfiles/UNUNKOPRU_VIZYON_PLANI.pdf Erişim Tarihi:04.09.2022
- Okçu, M. ve Kaya, E. (2008) Sağlıklı şehirler oluşturma sürecinde yerel yönetimlerin rolü. 1. Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildiri Kitabı, ss. 363-376.
- Özçelik, A. N., (2002) Sağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme, Birey Yayıncılık, s.65, İstanbul.
- Sağlıklı Kentler Birliği, (2018). Avrupa Sağlıklı Şehirler Ağı. www.skp/avrupadeneyimleri.org Erişim Tarihi:07.09.2022
- Sağlıklı Kentler Birliği, (2021). Sağlıklı Kentler Birliği Üye Haritası. <https://www.skb.gov.tr/> Erişim Tarihi:09.09.2022
- Sağlıklı Kentler Birliği, (2020). Sağlıklı Şehirleri İyi Uygulama Yarışma Şartnamesi. <https://www.skb.gov.tr/Erişim> Tarihi:15.09.2022
- Sağlıklı Kentler Birliği, (2021). Birlik Hakkında. <https://www.skb.gov.tr/birlik-hakkinda/birlik-hakkinda/> Erişim Tarihi: 13.09.2022
- SEGE, (2022). İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması. <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/birimler/2022-ilce-sege.pdf> Erişim Tarihi: 11.09.2022
- Smith, N. (2006). “Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma, Çeviri: İlknur Urkun-Bowe, İbrahim Gündoğdu” *Planlama Dergisi*, TMMOB Kent Plancıları Odası Yayını, S.36, Ankara, s.16.
- T.C. Uzunköprü Kaymakamlığı, (2019). Coğrafi Yapı ve Ekonomi, <http://www.uzunkopru.gov.tr/uzunkopru-cografya-yapi-ve-ekonomi> Erişim Tarihi: 10.09.2022
- Türkiye İl Rehberi, (2022). EDİRNE- İlçeler- Coğrafya Dünyası <https://www.cografya.gen.tr/tr/edirne/ilceler.html> Erişim Tarihi: 10.09.2022
- T.C. Edirne Valiliği, (2022). Dünya'nın En Uzun Taş Köprüsü: Uzunköprü <http://www.edirne.gov.tr/dunyanin-en-uzun-tas-koprusu-uzunkopru> Erişim Tarihi: 01.09.2022
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, 2004. Türkiye Çevre Atlası, ÇED Ve Planlama Genel Müdürlüğü Çevre Envanteri Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- TÜİK, (2022). Türkiye İstatistik, 2022. <https://cip.tuik.gov.tr/#> Erişim Tarihi:24.09.2022
- Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği, 2023. Birlik hakkında. <https://www.skb.gov.tr/birlik-hakkinda/birlik-hakkinda/> Erişim Tarihi:06.05.2023
- Toprak, Z. (1995). Kent Yönetimi ve Politikası, İzmir: Anadolu Matbaası.
- Toprak, Z. (2001). Kent Yönetimi ve Politikası, 5. Baskı, İzmir.

- UTSO,2019.FaaliyeRaporu.<https://www.utso.org.tr/bilgimerkezi/raporlar.html>
Erişim Tarihi: 07.09.2022.
- Yeşiltaş, M., Çeken, H., ve Öztürk, İ. (2009). “KaradenizBölgesindeki Turizm Olanaklarının Swot Analizi ileDeğerlendirilmesi”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal BilimlerEnstitüsü Dergisi*, Yıl: 2, Say: 3,250-269.
- Whitehead, M., Dahlgren, G. (1991). “What can we do about inequalities in health?” *Lancet*. 338: 1059–1063.
- World Health Organization, (2021). Healthy City Checklist. <https://www.euro.who.int/en/health-topics/environmentand-health/urban-health/who-european-healthy-cities-network/what-is-a-healthy-city/healthy-city-checklist>. Erişim tarihi: 13.09.2022.
- WHO, (2018). Healthy Cities Vision . <https://www.who.int/europe/news-room/fact-sheets/item/healthy-cities-vision> Erişim tarihi: 3.09.2022
- WHO, (2022). What is a healthy city? <https://www.who.int/europe/groups/who-european-healthy-cities-network/what-is-a-health-city> Erişim tarihi: 23.09.2022.

**UZUNKÖPRÜ VE ÇEVRESİNDE YAŞANAN YUNAN MEZALİMİ
(1919-1922)¹**

GREEK ATROCITIES in UZUNKOPRU and IT'S SURROUNDINGS (1919-1922)

İlay YILMAZ*

*Geliş Tarihi: 26.12.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 04.07.2023
(Accepted)*

ÖZ: Yunan taburu, 9 Ocak 1919'da Fransızların işlettiği Uzunköprü-Sirkeci demir yolunu koruma bahanesiyle Doğu Trakya'ya gelmiş, 24 Temmuz 1920'de Uzunköprü'yü resmî olarak işgal etmiştir. Yunanlar bölgenin denetimini ele geçirmek için hem asayiş bozmuş hem de Osmanlı memur ve askerlerinin görevini engellemeye çalışmıştır. Bunları yaparken bir taraftan demir yolu sayesinde Uzunköprü ve çevresine asker, silah ve cephane sevk etmiştir. Diğer taraftan da Uzunköprü ve çevresinde Rumları kışkırtarak çeteler kurmuştur. Yunan taburu ve Rum çeteler hem Türk, Müslüman ve Rumlardan oluşan sivil halkı hem de kamu görevlilerini hedef almıştır. Bu kişilere yönelik *yağma, gasp, hırsızlık, tecavüz, katliam, işkence, adam öldürme* vs gibi birçok mezalim gerçekleştirmiştir. Bu olaylarda Osmanlı jandarması Mondros Mütarekesi'nin dayattığı asker sayısı ve cephaneye yönelik kısıtlamalara rağmen sivil halkı korumaya çalışmıştır. Olaylarda suçu bulunan kişiler titizlikle araştırılıp ölü ya da sağ olarak ele geçirilmiştir. Osmanlı jandarmasının gerek kovuşturma gerekse de çetelerle girdiği sıcak çatışmalarla asayiş sağlamaya kararlı olduğu görülmektedir. Bu makalede, Yunan işgali döneminde Yunan taburu ve Rum çetelerinin Uzunköprü ve çevresinde gerçekleştirdiği mezalimlerin arşiv belgelerine dayanılarak ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Halkın bu işgal döneminde sıradan bir günde karşı karşıya kaldığı mezalimler aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uzunköprü, Müslüman, Yunan, Yunan İşgali, Mezalim.

ABSTRACT: The Greek battalion arrived in Eastern Thrace on January 9, 1919 under the pretext of protecting the Uzunköprü-Sirkeci railway operated by the French. The Greeks officially occupied Uzunköprü on July 24, 1920. In order to take control of the region, the Greeks both disrupted the public order and tried to prevent the duty of Ottoman officers and soldiers. While doing this, he sent soldiers, weapons and ammunition to Uzunköprü and its surroundings thanks to the railway. On the other hand, he set up gangs by provoking the Greeks in Uzunköprü and its surroundings. The Greek battalion and Greek gangs targeted

¹ Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne'de düzenlenen "Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü" isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir. Ayrıca bu çalışma, yazarın Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında Prof. Dr. İlker ALP danışmanlığında 2019 yılında tamamlanan "Doğu Trakya'da Yunan Mezalimi (1918-1922)" adlı yüksek lisans tezinden yola çıkarak hazırlanmıştır.

* Bağımsız Araştırmacı, ilayyilmaz1985@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3894-005X.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Yılmaz

both the Turkish, Muslim and Greek civilian population as well as public officials. He carried out many atrocities against these people, such as looting, extortion, theft, rape, massacre, torture, murder, etc. In these events, the Ottoman gendarme tried to protect the civilian population despite the restrictions on the number of soldiers and ammunition imposed by the Mondros Armistice. The persons found guilty in the incidents were meticulously investigated by the gendarmerie and were captured dead or alive. It is seen that the Ottoman gendarmerie was determined to establish public order both through prosecution and clashes with gangs. In this article, it is aimed to reveal the atrocities committed by Greek battalions and Greek gangs in Uzunköprü and its surroundings during the Greek occupation period, based on archival documents. The atrocities that the people faced on an ordinary day during this occupation period were tried to be conveyed.

Key Words: Uzunköprü, Muslim, Greek, Greek Occupation, Atrocity.

EXTENDED ABSTRACT

This section contains information about the purpose, significance, method and results of the study. **Purpose:** One of the occupations that started in important regions of the Ottoman Empire after the signing of the Mondros Armistice was experienced in Uzunköprü and its surroundings. During these occupation days, the people of Uzunköprü and state officials had bad days. This study aims to reveal the atrocities experienced by the people of Uzunköprü and state officials. Moreover, it is aimed to reveal these atrocities based on archival documents. **Significance:** This research is important because there is no other study on the atrocities experienced in Uzunköprü and its surroundings during the Greek occupation. Another important aspect of this study is that it was prepared based on the events recorded in the archive sources of the Ottoman Empire. This study is significant in terms of completing a deficiency in its field. **Method:** The subject of this article was written by examining the documents belonging to Uzunköprü and its surroundings in the Prime Ministry Ottoman Archives, Ministry of the Interior, General Directorate of Security, Public Security Office Classification and similar studies. In this study, the atrocities that took place in Uzunköprü and its surroundings are given by following the chronology. In addition, not all the atrocities experienced in Uzunköprü and its surroundings, but some events were reported. **Result:** Although their main task was to protect the Uzunköprü-Sirkeci railway line, Greek soldiers tried to take over the administration of Uzunköprü and its surroundings. In order to achieve this, she has constantly sent soldiers, weapons and ammunition to the region. She made this shipment easily thanks to the railway. The Greeks also benefited from airplanes in their activities in the region, and used them both as a propaganda and attack tool. They tried to prevent communication in order to gain control of the region. Since the day they arrived, the Greek soldiers provoked the Greeks living in Uzunköprü and the surrounding villages and formed Greek gangs. As it is understood from all these, it is understood that they have carried out these activities within a certain plan and program from the very beginning. Greek soldiers and Greek gangs persecuted the people of the region in order to realize the Greek claims in the region. According to archival documents, many atrocities such as attacks, massacres, murders, extortion, theft and torture by the Greeks in Uzunköprü and its surroundings occurred during the occupation period. All the atrocities were intertwined in all the incidents carried out by Greek soldiers and Greek gangs in Uzunköprü and its surroundings. For example, an incident that started with extortion continued with torture and resulted in death

or injury. In short, more than one crime was committed in one incident. The defenseless and helpless people in Uzunköprü and its surroundings lived in fear. People who were not guilty of the atrocities committed by the Greeks died horribly. Both the civilian population and the officers on duty were the targets in these atrocities. Not only Turks and Muslims, but also Greek people were harmed in these atrocities. In these events, the Greeks persecuted everyone, regardless of whether they were male or female, old or child. It is seen that the Greek gangs are active in Uzunköprü and its surroundings, and their activity areas are also wide. Although it is seen in the documents that Greek battalions and Greek gangs committed many atrocities in the region, some case studies are included in this study. The gendarmerie tried to do its duty to prevent the atrocities in Uzunköprü and its surroundings. The Ottoman gendarmerie tried to detect and apprehend the criminals by prosecuting, but also engaged in clashes with the gangs despite the lack of ammunition. In particular, despite the restrictions of the Armistice of Mudros on the number of Ottoman soldiers and ammunition, the service of the gendarmerie to protect the civilian population continued. They worked meticulously to catch the criminals in the incidents caused by the Greek soldiers and Greek gangs. According to the archive documents, the Gendarmerie gave even the smallest details such as the place of the incident, the names of the dead or injured people, their ages, and the names of the attackers at the end of the investigations. It is also stated in the documents that the events took place at night or during the day. The Ottoman gendarmerie succeeded in catching the criminals either dead or alive as a result of the prosecution. The determination of which village the criminals are from shows that the gang members came together from both near and far villages. The determined attitude of the Ottoman gendarmerie and Turkish officials against the atrocities was reflected in the documents. Both the gendarmes and the district governors of the cities in the region worked together to catch the criminals. The Ministry of Internal Affairs was also informed by the Turkish authorities about what happened in Uzunköprü and its surroundings, and the Ministry followed the events in the region. It has been revealed that the Greek Occupation and Atrocities in the National Struggle Period were intense not only in Western Anatolia and Western Thrace, but also in Uzunköprü and its surroundings, which is a part of Eastern Thrace. This situation reveals the state of the city during the occupation period. Thus, a new source has been added to the literature for the history of the city.

1. GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu İttifak Devletleri grubu yenilmiştir. Bu savaş, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'yle sona ermiştir. Bu mütareke, Osmanlı toprakları üzerinde galip devletlere hareket kolaylığı sağlarken¹ Osmanlı Devleti'ni de savunmasız bırakmıştır. Mütarekenin maddeleri Osmanlı topraklarının işgalini ve İtilaf Devletleri'nin emperyalist hedeflerini gerçekleştirmeleri hususunda kolaylık sağlamıştır. Mütarekenin

---

¹ Sabahattin Selek, *Ulusal Kurtuluş Savaşı Milli Mücadele*, C. I, Milliyet, İstanbul 2011, s. 39.

imzalanmasından kısa bir süre sonra özellikle 7.² maddeyi gerekçe gösteren İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin stratejik açıdan önemli bölgelerini işgal etti³. Doğu Trakya'nın işgalini dolaylı olarak ilgilendiren başka maddeler⁴ varsa da İtilaf Devletleri mütarekenin 7. ve özellikle 15. maddesine dayanarak bölgeyi işgal etti. Mütarekenin “*Demir yolları İtilaf Devletleri tarafından kontrol edilecek*” şeklindeki 15. maddesine dayanarak⁵ demir yolu, tren ve istasyonlara kontrol memuru yerleştirmek⁶ suretiyle Doğu Trakya'daki demir yolları işgale başlandı. Bu minvalde 4 Kasım 1918'de Uzunköprü-Sirkeci demir yolunu işgal eden Fransızlar, bu demir yolunun işletmesine el koydu. Öte yandan İtilaf Devletleri Trakya'da demir yollarının korunması işi için yeterli sayıda kuvvete sahip olmadıklarını iddia ederek Yunan müfrezesinin Trakya'ya girmesine müsaade etti⁷. Fransızlar 9 Ocak 1919'da bu demir yolunun korunmasını Yunanlara devretti. Yunan Müfrezesi 14 Ocak'ta harekete geçerek demir yolu istasyonlarını işgal etti⁸. Mütarekenin imzalanmasından itibaren bölgenin işgal edilmesinden korkan Trakya ahalisi bu düşüncelerinde haklı çıktı⁹. Uzunköprü'deki demir yoluna Yunanların gelmesiyle Uzunköprü işgale açık hale geldi. Çünkü bu şehir; Uzunköprü-Sirkeci demir yolu hattı üzerinde bulunan ve Yunanların bölgeye yaptığı asker, mühimmat ve erzak sevkiyatları için önemli bir konumdadır¹⁰.

Bu makalede, Mondros Mütarekesi sonrası Doğu Trakya'ya gelen Yunan taburu ve oluşturduğu Rum çetelerinin Uzunköprü ve çevresinde Türk, Müslüman ve Rum ahaliye yaşattığı mezalimlerin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

² 7. Madde: *Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek durum olduğunda herhangi strateji noktasını işgal hakkına sahip olacaklardır*. Bkz. Sabahattin Selek, *Aynı Eser*, C. I, s. 37.

³ Cemil Öztürk, “Mondros Mütarekesi”, *DİA*, C. XXX, İstanbul 2005, s. 272-273.

⁴ Bölgeyi dolaylı olarak ilgilendiren maddeler şunlardır: madde 1, madde 4, madde 5, madde 8, madde 11, madde 12, madde 20 ve madde 21. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Nagihan Ebru Cambaz, “İtilaf Devletleri'nin Doğu Trakya'da İşgal Uygulamaları (1918-1920)”, (Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018), s. 25-28.

⁵ Seher Boykot, “Milli Mücadele Sürecinde Trakya'da Yunan Mezalimi”, Osmanlı'dan İşgal Yıllarına Mütarekeden Cumhuriyet Günlerine Mudanya, Yayına Hazırlayan Dr. Zeynep Dörtok Abacı, Gaye Kitabevi, Bursa 2008, s. 131.

⁶ Abdurrahman Bozkurt, “Yunanistan'ın Edirne'de İşgal Uygulamalarından Örnekler (1920-1922)”, *Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu*, Edirne 2012, s. 437.

⁷ Abdurrahman Bozkurt, *a.g.m*, s. 437, 441.

⁸ Sabahattin Selek, *Ulusal Kurtuluş Savaşı Milli Mücadele*, C. I, Milliyet, İstanbul 2011, s. 41, 48; Abdurrahman Bozkurt, *a.g.m*, s. 441.

⁹ Veysi Akın, “Trakya'nın Türklere Devir Teslimi”, (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1994), s. 1.

¹⁰ Bahadır Pakyürek, “Yunan İşgal Sürecinde Lüleburgaz (1919-1922)”, (Yüksek Lisans tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2019), s. 1.

Belgelerde Yunan taburu ve Rum çetelerinin hemen her gün bölgede çok sayıda mezalim gerçekleştirdiği görülse de bu çalışmada bazı örnek olaylara yer verilmiştir. Ayrıca bu makale; Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Asayiş Kalemi Tasnifinde bulunan ve Uzunköprü'ye ait olan belgeler ile benzer çalışmalar incelenerek kaleme alınmıştır.

2. DOĞU TRAKYA ve UZUNKÖPRÜ ÜZERİNDE YUNAN TEHLİKESİ ve İŞGALİ

ABD Başkanı Thomas Wilson tarafından 8 Ocak 1918'de Wilson İlkeleri ilan edildi. İlkelerin özellikle 12. maddesi;

“Şimdiki Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklerle meskûn kısımlarına tam bir hükümranlık hakkı tanınması, fakat bugün Türk hâkimiyetinde bulunan diğer milliyetlere de tam bir emniyet içinde yaşama ve kolayca gelişme imkânının güvence altına alınması. Çanakkale Boğazı'nın milletlerarası bir güvence altında bütün milletlerin gemilerine ve ticaret ulaşımına açık kalması” şeklindedir¹¹.

Ancak İtilaf Devletleri'nin emperyalist çıkarlarını zedeleyen Wilson İlkeleri, işgaller sırasında dikkate alınmamıştı¹².

Paris Barış Konferansı'ndan önce Wilson İlkeleri'nin 12. maddesi dikkate alınmaksızın Osmanlı topraklarında Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerin paylaşım ve işgali başladı¹³. Bu minvalde Doğu Trakya'ya önce gelen Fransız alayı, bir süre sonra demir yolunu koruma görevini Yunanlara devretti¹⁴. Yunanlar Uzunköprü-Sirkeci demir yolu güzergâhında bulunan Muratlı, Çatalca, Hadımköy, Lüleburgaz, Çorlu ve Uzunköprü gibi Türk şehirlerine birer müfreze yerleştirdi. Bu durum, mütarekeyle birlikte Doğu Trakya için gerçek tehlikenin aslında Yunan işgali olduğunu göstermekteydi. İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgal etmesiyle Rumeli'nin Anadolu ile bağlantısı koptu, Trakya'nın tam ortasından geçen demir yolunun da Yunan taburu tarafından ele geçirilmesiyle Rumeli'nin durumu daha da ağırlaştı¹⁵. Aslında Trakya bölgesi, hem Rumların tarihî emelleri hem de ekonomik ve stratejik önemi nedeniyle Yunanlar tarafından ele geçirilmek istenen yerlerin başında gelmekteydi¹⁶.

¹¹ Nejdet Bilgi, “Wilson Prensipleri'nin Taşrada Küçük Bir Yansıması: Vilson Gazetesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXXIII, S. 1, İzmir 2018, s. 2-3.

¹² Nejdet Bilgi, *a.g.m.*, s. 3.

¹³ İsmail Köse, “Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı”, *History Studies*, C. VI, S. 3, 2014, s. 218.

¹⁴ Seher Boykot, *a.g.m.*, s. 131; Sabahattin Selek, *Ulusal Kurtuluş Savaşı Milli Mücadele*, C. I, Milliyet, İstanbul 2011, s. 41, 48.

¹⁵ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C. I, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992, s. 145, 200.

¹⁶ Özgür Mert, “İşgalden Kurtuluşa Doğu Trakya”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 58, Ankara 2016, s. 124.

Yunanistan, 18 Ocak 1919 Paris Barış Konferansı'nda Uzunköprü'nün de içinde bulunduğu Doğu Trakya'nın kendilerine ait olduğunu; Rumların nüfus bakımından çoğunlukta olduğunu; Türklerin Rumları katlettiğini iddia etmiştir. Bu iddialar üzerine Doğu Trakya, 24 Nisan 1920 tarihli San Remo Konferansı'nda Yunanistan'a bırakılmıştır. Böylece 20 Temmuz 1920'de bölgeye çıkarma yapan Yunan birlikleri taarruza başlamış, altı gün gibi bir kısa sürede Doğu Trakya'nın (25 Temmuz 1920'de) resmî olarak işgalini tamamlamıştır. Uzunköprü'nün 24 Temmuz'da Yunanlarca işgaline ahali tarafından karşı çıkılmıştır¹⁷. Belirtmek gerekir ki Yunanistan bu tarihten daha önce Doğu Trakya'ya gelmiştir.

Yunan Askerleri ve bazı yerli Rumlar İtilaf Devletleri'nden gördükleri destekle Osmanlı topraklarında 1919-1923 yılları arasında özellikle Türk ve Müslümanları hedef alan birçok mezalim gerçekleştirdi. Bu mezalimler “*gasp, yağma, hırsızlık, katliam, yaralama, işkence, kadın ve kızların ırzına tecavüz, mukaddesata hakaret, yerleşim yeri ve binaların yakılıp yıkılması, yerinden etme ve göç, asimilasyon, zorla din değiştirme*” vs şeklindedir¹⁸. Tüm bu faaliyetlerin amacı; Türk ve Müslüman nüfusu bölgeden kaçırarak yerlerine Yunanistan'dan getirdikleri Rumları yerleştirmek ve böylelikle Wilson İlkeleri doğrultusunda işgal ettikleri yerlerin Yunanistan'a katılmasını sağlamak, ayrıca bölgede asayışı bozarak Mondros'un 7. maddesini yürürlüğe sokmaktır¹⁹. Bu doğrultuda bölgede emniyetin olmadığını göstermek amacıyla bazı yerli Rumlar, sabaha kadar silahla evlerinden ateş etmekte, Müslümanları tahrik ederek ateş etmelerini sağlamaya çalışmaktaydı. Bu yapılanlara rağmen Fransızlar, yerli Rumlara fazlasıyla tolerans göstermekteydi²⁰.

Uzunköprü-Sirkeci demir yolunun korunması için görevlendirilen Yunan taburu tarafından kışkırtılan bazı yerli Rumlardan Rum çeteleri oluşturuldu ve bu çeteler hemen harekete geçti. Bu durum Osmanlı Hükümeti'nin otoritesini sarsmakta, aynı zamanda bazı Rumların Osmanlı Devleti'ni saymadığını ortaya koymaktadır²¹. Çoğu zaman Müslüman kıyafeti giyen çeteler, kimi silahlı kimi

¹⁷ Tefik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, C. I, s. 140, 148, 161; Zekeriya Türkmen, *Devlet Merkezine Gönderilen Raporlara Göre Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi*, 2. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016, s. 21; Abdurrahman Bozkurt, *a.g.m.*, s. 443-444. İbrahim Kamil, “Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Trakya'da Millî Mücadele ve Türk-Bulgar İlişkileri (1919-1922)”, *ÇTTAD*, C. XVII, S. 35, 2017, s. 90.

¹⁸ Salim Gökçen, “Millî Mücadele'de Yunan İşgallerinin Genel Karakteri”, *CTAD*, S. 23, Yıl 12, 2016, s. 91, 93.

¹⁹ Zafer Çakmak, *İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 73.

²⁰ Zekai Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 105-106.

²¹ Tefik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, C. I, s. 200.

silahsız olarak köylere gelmekteydi. Müslüman ahaliyi korkutarak işkence eden bu çetelerin konuşmalarından Rum oldukları anlaşılmaktaydı²². Rum çeteleri Uzunköprü ve civarında sadece sivillere değil, devlet memurlarına da saldırmaktaydı²³. Bu çete faaliyetleri; bölge halkının moralini bozmaya, yıldırma ve korkutma politikasıyla halkın işgallere karşı çıkma isteğini kırmaya yönelikti²⁴.

Rum çeteler, Yunan Hükümeti ile daima işbirliği yapmaktaydı. Yunan Hükümeti'nin bilgisi dâhilinde bu çetelerin yiyecek, giyecek ve maaşları konsolos, metropolit ve papazlar tarafından çetelere ulaştırılmaktaydı. Ayrıca Yunan kralı tarafından 12.000 eşkıya silahlandırıldı. Yunanistan'da halktan çetelere verilmek üzere yardım toplandı. Çeteler aldıkları bu yardımlarla Osmanlı'daki Rumları kışkırtarak silahlandırmaktaydı. Ayrıca çete üyeleri Rum köylerinde saklanmakta, bütün ihtiyaçları bazı Rum köylülerince karşılanmaktaydı. Çeteler yapılacak baskınlarda yeterli sayıda adam bulamazsa Rum köylülerince takviye edilmekteydi. Baskın ve çatışmalarda yaralanan çete üyeleri Rum doktorlarca tedavi edilmekteydi. Patrikhanenin de çete faaliyetlerinde gizli veya açıktan desteği bulunmaktaydı²⁵. Başta patrik vekili olmak üzere metropolit ve papazlar dâhil Rum din adamları çete reisi ve terör örgütü lideri gibi hareket etmekteydi²⁶. Çetelere her türlü desteği veren Rum kiliseleri, zaman zaman çete üyelerini kiliselerde de saklamaktaydı. Rum çeteler mezalimlerini şehirlerden ziyade daha çok kırsal bölgede gerçekleştirmekteydi. Birçok köy ve kazada yaşayan Müslüman halk, çetelerin baskı ve zulümleri sebebiyle göç etmeye başladı²⁷. Göçler sadece Rum çetelerinin mezalimi sonucu değil aynı zamanda Yunan askerlerinin işgal ettiği yerleri bir an önce boşaltmaya çalışması nedeniyle de yaşanmaktaydı²⁸. Yunanlar baştan beri tüm bu faaliyetlerini belli bir plan ve program içerisinde Yunan makamların verdiği emirlere riayet ederek yürütmüşlerdir²⁹.

²²Türkmen Törel, "Trakya'nın İşgali ve Yunan Mezalimi (1919-1922)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXI, S. 51, Ankara 2012, s. 243.

²³ Tefik Bryıkloğlu, *a.g.e.*, C. I, s. 202-203.

²⁴ Özgür Mert, "İşgalden Kurtuluşa Doğu Trakya", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 58, Ankara 2016, s. 126.

²⁵ Azmi Yıldırım, "Rum Çetelerinin Türklere Karşı Faaliyetleri (1912-1922)", *Türkler*, C. XV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 801.

²⁶ Ali Güler, *Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü*, Emre Yayınları, İstanbul 2003, s. 26.

²⁷ Nihat Gül, "Balkan Harbi ve Takip Eden On Yıllık Süreçte Yunan Dış Politikası Esasları Ekseninde Türk ve Gayrimüslimleri Hedef Alan Baskıcı ve Asimilasyona Matuf Uygulamalar ve Günümüze Yansımaları", (Yüksek Lisans tezi, Trakya Üniversitesi, 2007), s. 25-28.

²⁸ Salim Gökçen, "Milli Mücadele'de Yunan İşgallerinin Genel Karakteri", *CTAD*, S. 23, Yıl 12, 2016, s. 94.

²⁹ Nagihan Ebru Cambaz, *a.g.t.*, s. 199; Salim Gökçen, *a.g.m.*, s. 93.

3. RUMLAR İLE YUNAN ASKERLERİNİN UZUNKÖPRÜ'YE SEVK EDİLMESİ

Yunanistan'dan getirilen Rum göçmenlerin yerleştirildikleri yerlerin başında İstanbul'dan sonra gelen Trakya, yoğun Rumlaştırma faaliyetleriyle karşı karşıya kalmıştır. Rum metropolitler, Doğu Trakya'da çoğunluğu oluşturabilmek amacıyla nereye ne kadar sayıda Rum göç ettirileceğini hesaplayarak oluşturdukları raporları Yunanistan'a bildirmiştir³⁰. Raporlar doğrultusunda Patrikhane'nin yardımıyla çok sayıda Rum, Yunanistan'dan Doğu Trakya'ya göç ettirilmiştir. İngiltere ve Fransa tarafından desteklenen Yunanistan, bu göçlerle nüfus yapısını büyük oranda kendi lehine değiştirmeye çalışmıştır³¹. Doğu Trakya'da işgal edilen yerlere Rumlarla beraber Yunan askeri de sevk edilmiştir. Doğu Trakya'nın tam ortasından geçen demir yolunun Yunan askerlerinin sevkiyatında önemli bir rolü olmuştur³². Bütün Trakya'da bu dönemde üç Tümenli Türk Kolordusu (yani 1. Kolordu) terhisler nedeniyle 1200 askere düşerken sevkiyatlarla gelen Yunan taburu toplam 1500 civarındaydı. Bir taraftan ilk gelen askerler Yunan taburundan terhis olup yerli Rumların arasına karışmakta diğer taraftan ise Yunanistan'dan gelen silahlı askerler Yunan taburuna katılmaktaydı. Bu suretle Yunanistan, sistemli bir şekilde Doğu Trakya'ya asker sevkiyatı yapmaktaydı³³. Örneğin Aralık 1919'da Babaeski'den 166, Çorlu ve Muratlı istasyonlarından 70 Yunan askeri önce Lüleburgaz'a buradan da Uzunköprü'ye gönderildi. Daha önce Uzunköprü'ye gelen Yunan askerleri silahsız olarak taburdan terhis edilirken Yunanistan'dan yeni gelen bu askerler silahlarıyla getirilmişti³⁴. Böylece Yunanistan bölgede silahlarını da arttırmaya çalışmaktaydı. Yunanistan askerin ihtiyacı olan mühimmatı da bölgeye demir yoluyla naklediyordu. Selanik'ten gelen ve bir makineli tüfeğe sahip silahlı 9 Yunan askeri, 30 Aralık 1920 gecesi yanlarındaki 4 sandık cephaneyi Uzunköprü İstasyonundaki Yunan askerlerine teslim etti³⁵. Yunanistan Doğu Trakya'ya 1922 yılında da asker ve mühimmat sevkiyatına devam etti. Aynı yıl alınan istihbarata göre 1880 (Hicrî 1297) yılından evvel kullanılmış silahlarla eski manlıher markalı silahların ahaliye dağıtıldığı ve Uzunköprü'ye bir generalin de geleceği bilgisi alındı³⁶. Doğu Trakya'da İzmir'in işgalinden önce gizlice yapılan sonrasında ise alenen ve sistemli bir şekilde gerçekleştirilen tüm bu hazırlıklar olası bir savaş için

³⁰ Ali Güler, *a.g.e.*, s. 152, 157, 163.

³¹ Azmi Yıldırım, *a.g.m.*, s. 802.

³² Bahadır Pakyürek, *a.g.t.*, s. 25.

³³ Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, C. I, s. 201; Sabahattin Selek, *a.g.e.*, C. I, s. 49.

³⁴ *BCA*, DH.EUM.AYŞ, 29/72/19, Aralık 1919; *BCA*, DH.EUM.AYŞ, 29/72/21, 7 Aralık 1919.

³⁵ *BCA*, DH.EUM.AYŞ, 29/89/1, 6 Ocak 1920.

³⁶ *BCA*, DH.EUM.AYŞ, 62/20/3, 6 Temmuz 1922; *BCA*, DH.EUM.AYŞ, 62/20/7, 3 Temmuz 1922.

yapılmıştır. Çünkü Yunanistan'ın bölgeye yaptığı asker-cephane sevkiyatı ve cephane depolamasının amacı, Batı Trakya'nın devamı gibi gördüğü Doğu Trakya'yı tamamen kendi topraklarına katmak istemesidir³⁷. Yunanistan'ın baştan beri demir yoluyla bölgeye yaptığı bu silah ve cephane sevkiyatı konusu ve buna benzer durumlarda Edirne Valiliğinin vereceği emre göre hareket edilmesi gerektiğine dair emir, Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü tarafından Uzunköprü Hudut Müfettişliğine bildirildi³⁸. Öte yandan Hristiyan ahali Yunan askerinin burada kalmasını istemekteydi. Ancak Hristiyan halktan bazıları can ve mallarının korunmasına gerek olmadığını, Müslümanlarla kardeş gibi geçindiklerini, her iki halk arasında bir anlaşmazlık ortaya çıkarsa buna sebep olanlara gerekli cezaların hükümetçe verileceğini ifade etmekteydi³⁹. Diğer taraftan Yunanların Doğu Trakya'ya asker ve mühimmat toplaması Müslümanların da dikkatini çekmekte ve bu durum şu ana kadar yaşananlar yüzünden Müslümanları tedirgin etmekteydi⁴⁰.

4. YUNAN ASKERİNİN UZUNKÖPRÜ'DEKİ FAALİYETLERİ ve RUM AHALİNİN KİŞKİRTİLMASI

Doğu Trakya'ya hâkim olmak isteyen Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne karşı yerli Rumları kışkırtarak kullanma yoluna gitmiştir⁴¹. Yunanlar, Rumları kendi tarafına çekebilmek için nüfuzlu Rum ahalinin ve din adamlarının etkisini de kullanmaya çalışmıştır. 1920 yılı Nisan ayında Uzunköprü'ye gelen 3 Yunan zabiti, nüfuzlu Rum ahalden bazı kişiler ve Despothane'den Rum Metropolid vekiliyle gizli görüşmeler yapmıştır, ancak bu görüşmelerde ne konuşulduğu bilinmemektedir. Bu üç zabıt, görüşme sonrası Uzunköprü'den ayrılmıştır. Jandarma tarafından görüşmelerin sonrasında ne gibi hazırlıklar yapıldığı titizlikle takip edilmiştir. Görüşmelerden sonra İtilaf Devletleri'ne, Uzunköprü Rum Metropolid vekilince Rumların Türkler tarafından imha edildiğine dair gerçeği yansıtmayan şikâyet telgrafları yazılmıştır⁴². Rum Metropolid vekilinin bu tavrı gizli yapılan bu görüşmenin içeriğine dair bilgiler vermektedir.

Doğu Trakya'yı işgal etmek için her türlü yolu deneyen Yunanistan, bu kez Doğu Trakya semalarında uçaklardan yerli Rumlara ithafen yazılmış propaganda amaçlı bildiriler atmıştır. Örneğin 7 Temmuz 1920'de saat bir civarında bir Yunan uçağı, Yunanistan'daki Sofulu yönünden gelerek Uzunköprü üzerinden geçerken bir

³⁷ Nagihan Ebru Cambaz, *a.g.t*, s. 62.

³⁸ Abdurrahman Bozkurt, *a.g.m*, s. 442.

³⁹ *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlimi*, C. II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 35.

⁴⁰ *BCA*, DH.EUM.AYŞ, 29/72/9, 2 Aralık 1919; *BCA*, DH.EUM.AYŞ, 29/72/11, 3 Aralık 1919; *BCA*, DH.EUM.AYŞ, 29/72/15, 3 Aralık 1919.

⁴¹ Ali Güler, *a.g.e*, s. 34.

⁴² *BCA*, DH.EUM.AYŞ, 34/41/3, 7 Mayıs 1920.

beyanname atmıştır. Türk topçu ateşi yüzünden bu Yunan uçağı Dimetoka yönüne doğru çekilmiştir. Ancak atılan bu beyannamede yer alan **“bir müddet sonra geliyoruz”** cümlesi dikkat çekicidir⁴³. Yunanlar bu beyannameyle Rumların desteğini sağlamaya ve diri tutmaya çalışmıştır. Uçaklardan atılan beyannamelerle Yunanlar; Müslümanların endişesini arttırarak direnişini kırmayı ve Rumların da cesaretini arttırmayı hedeflemiştir⁴⁴.

Yunanların uçakları propaganda çalışmalarında kullanmalarının yanında saldırı amacıyla da kullandığı görülmektedir. Özellikle bölgede uçaklardan atıldığı olduğu bombaların hedefi sivil halk olmuştur. Uzunköprü üzerinde dolaşan bir Yunan uçağı, 18 Temmuz 1920’de saat yedi buçuk sularında birer buçuk kilo ağırlığındaki üç ayrı bombayı Uzunköprü’nün farklı yerlerine atmıştır. Bu bombalardan biri şehrin en uzak noktasındaki bir mağaza dükkânının kenarına diğeri ise Rum Mahallesi kenarında bulunan bir sebze bahçesine isabet etti. Bombaların infilak etmesiyle iki çocuk yaralanmıştır. Bu çocuklardan 16 yaşındaki Muharrem’in elindeki yara iyi durumda olduğundan Muharrem askerî hastaneye nakledildi. Bu saldırıda yaralanan 6 yaşındaki Ayşe Saniye isimli diğeri çocuğun durumuna dair ise herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yerleşim yerlerinin üzerine uçakla bomba atarak savaş kaidelerine aykırı davranan Yunanistan’ın bu duruma bir son vermesi amacıyla İtilaf Devletleri’ne başvuruldu ise de bir sonuç elde edilemedi⁴⁵. İtilaf Devletleri’nin yetişkin ya da çocuk fark etmeksizin sivil halkın zarar görmesine kayıtsız kalması Yunanistan’a destek verdiklerinin bir başka göstergesidir.

Bu olaylar yaşanırken Yunanlar trenleri silah sevkiyatı yapıldığı şüphesiyle durdurmaktaydı. Bir taraftan trenleri durdurup silah aradı⁴⁶, diğeri taraftan haberleşmeyi engellemek için trenlerde bulunan posta evraklarına zarar verdi ve posta görevlilerine de baskı yaptı. Örneğin 7/8 Temmuz 1920 gecesi Edirne’den kalkan posta trenindeki posta evrakı Yunan askerleri tarafından yırtıldı. Görev başındaki posta memuru da bunu engellemeye çalışırken hakarete uğradı. Yaşanan bu olayın tekrarlanmaması için posta evrakları Uzunköprü’ye birkaç gün boyunca kara yoluyla gönderildi. Bu süreçte evraklar kolordu tarafından korundu⁴⁷. Görüldüğü üzere Türk askeri bölgede asayiş tesis etmenin yanında haberleşmeyi de sağlamaya çalışmıştır.

⁴³ BCA, DH.EUM.AYŞ, 43/48/3, 8 Temmuz 1920; BCA, DH.EUM.AYŞ, 43/48/1, 11 Temmuz 1920.

⁴⁴ Bahadır Pakyürek, *a.g.t.*, s. 63.

⁴⁵ BCA, DH.EUM.AYŞ, 44/18/4, 19 Temmuz 1920; BCA, DH.EUM.AYŞ, 44/18/6, 19 Temmuz 1920; BCA, DH.EUM.AYŞ, 44/18/1, 20 Temmuz 1920.

⁴⁶ BCA, DH.EUM.AYŞ, 42/39/3, 23 Haziran 1920.

⁴⁷ BCA, DH.EUM.AYŞ, 75/117/3, 10 Temmuz 1920; BCA, DH.EUM.AYŞ, 75/117/1, 15 Temmuz 1920.

Yaşananlar göstermektedir ki bu dönemde Doğu Trakya'da Yunanlar istedikleri gibi hareket edebiliyordu. Örneğin Venizelos'un doğum günü münasebetiyle Edirne ve Uzunköprü kiliselerinde ruhanî ayin yapıp yardım parası toplandı. Özellikle Uzunköprü'deki ayine Yunan zabıt ve askerleri de iştirak etti. Rumlardan doğum günü kutlamaları sebebiyle hiçbir işle meşgul olmamaları ve temiz elbiseler giymeleri istendi. Ayrıca iki yerli Rum bir Yunan askeriyle birlikte kutlama için sokaklarda gelin alayı dolaştırdı. Ancak bu kutlamalar sırasında Edirne ve Uzunköprü'de herhangi bir siyasî tezahürat yapılmaması dikkat çekicidir⁴⁸. Öte yandan Venizelos'un doğum günü kutlamalarıyla bölge ahalisi üzerinde yönetimin değiştiği yönünde algı oluşturulmaya çalışılmıştır. Öyle ki 1919 yılının sonunda Babaeski'de, 1920 yılının başında ise Lüleburgaz'da kiliselerde Venizelos'un doğum günü kutlamaları sırasında okunan beyannamelerde Trakya'nın kesin olarak Yunanistan'a verildiği belirtilmiştir⁴⁹.

5. RUM ÇETELERİ İLE YUNAN ASKERLERİNİN UZUNKÖPRÜ ve ÇEVRESİNDEKİ MEZALİMLERİ

Rum çeteleri ve Yunan askerleri Doğu Trakya'da istedikleri gibi davranıyordu. Bu imkânı, Mondros Mütarekesi'nin Osmanlı ordusunun silahsızlandırılmasına dair olan maddenin oluşturduğu boşluk veriyordu⁵⁰. Doğu Trakya'ya geldikleri günden beri İtilaf Devletleri'nin desteğiyle Yunan askerleri ve Rum çetelerinin bölgede yaptığı mezalimlerine karşı Türk Emniyet Kuvvetleri sükûneti sağlasa da bu durum uzun sürmemekteydi. Meydana gelen her olay karşısında Türk jandarması kovuşturma yaparak suçluları tespit edip yakalamaya çalışmakta, aynı zamanda çetelerle sıcak çatışmalara girmektedir. Uzunköprü'deki mezalimlerde yerli Rumlardan bazıları, Rum çeteler ve Yunan askerleriyle birlikte hareket ediyordu. Özellikle Osmanlı jandarmasının çetelerle çatışması sırasında bazı yerli Rumlar, Osmanlı askerine çetelerle birlik olup saldırmaktaydı. Mesela 1919 yılının Ocak ayında Kadıgebran karyesinden Uzunköprü'ye giden İbrahim Ağa ile iki kişinin yolunu kesen 4 kişilik silahlı bir Rum çetesi, bu kişilerin üzerlerinde bulunan 25 lira kâğıt para, saat ve fotinlerini gasp etti. Olayın duyulması üzerine bölgeye sevk edilen jandarma müfrezesi ile Rum çete arasında bir çatışma çıktı. Çete üyeleri kaçarak uzaklaşmaya çalışsa da jandarma, Rum çeteyi takip etmeyi başardı. Malkara'nın Davuteli karyesi civarındaki Cambaz Değirmeni mevkiinde yaşanan çatışmada Davuteli'ndeki yel değirmenlerinde toplanan Rum ahali tarafından jandarmaya ateş edilerek çete üyelerine destek verildi. Jandarmanın cephanesinin

⁴⁸ BCA, DH.EUM.KLH, 04/39/3, 30 Aralık 1919; BCA, DH.EUM.KLH, 04/39/1, 31 Aralık 1919.

⁴⁹ Bahadır Pakyürek, *a.g.t.*, s. 62-63; Nagihan Ebru Cambaz, *a.g.t.*, s. 147.

⁵⁰ İbrahim Kamil, "Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Trakya'da Millî Mücadele ve Türk-Bulgar İlişkileri (1919-1922)", *ÇTTAD*, C. XVII, S. 35, 2017, s. 88.

bitmesi üzerine eşkıyalar yakalanamadı. Edirne Valiliği tarafından kovuşturma başlatılıp Dâhiliye Nezareti de olayla ilgili bilgilendirildi. Dâhiliye Nezareti 1919 yılı Şubat ayında yapılacak kovuşturmada görevli jandarmalara yeterli mühimmatın verilmesini, bu kez eşkıyanın kaçırılmamasını ve sonuç hakkında bilgilendirilmelerini istedi⁵¹. Jandarma içinde bulunduğu cephane yetersizliğine rağmen Rum çetelerinin peşini bırakmayıp suçluları yakalamaya çalışmakta, Dâhiliye Nezareti de bu konuda jandarmayı desteklemekte ve çete faaliyetlerine müsaade etmemekte kararlıdır.

Jandarma ve Dâhiliye Nezareti'nin bu kararlı tutumuna rağmen Uzunköprü ve çevresinde çetelerin gerçekleştirdiği gasp olaylarının ardı arkası kesilmiyordu. Benzer bir olay 28 Mart 1919'da yaşandı. 12 kişiden oluşan silahlı ve asker elbiseli bir Rum çetesi, Uzunköprü'deki pazara giden yaklaşık 200 yolcunun Hamidiye ve Kavacık karyeleri arasında önünü kesti. Özellikle Müslüman yolcuların para, eşya ve 10 adet atını gasp etti. Bu eşkıyalar yolculara şiddet uyguladıktan sonra kaçtı. Olayın duyulması üzerine Uzunköprü Kaymakam Vekili ve Jandarma Bölük Kumandanı 25 kişilik bir müfrezeye birlikte kovuşturma için harekete geçti. Malkara'ya bağlı Teberik ve Davuteli karyeleri arasına kadar takip edilen izlerin Teberik karyesinde son bulması üzerine eşkıyaların burada gizlendikleri anlaşıldı. Yaşanan çete olaylarını ortadan kaldırmak amacıyla bir araya gelen Malkara, Keşan ve Uzunköprü kaymakamları gerekli tedbirleri aldı. Adı geçen kazaların jandarmaları da kovuşturmada beraber hareket etme kararı aldı. Soruşturma neticesinde eşkıyalardan bazılarının hem Rum milletinden hem Malkara'nın Teberik ve Davuteli hem de Keşan'ın Altıntaş ve Maltepe karyelerinden oldukları tespit edildi. Teberik karyesinden Değirmenci Dimitraki oğlu Manolaki ve Yani oğlu Taşo'nun evlerinde arama yapıldı. Çalınan malların büyük kısmı, silah ve cephane ile 10 adet attan 3'ü burada bulundu. Olaya karışan Hristo oğlu Kostandi ve Karabıyık Hristo oğlu Tanasaki ile bunlara yardım eden Kiryak oğlu Manolaki ve Yani oğlu Taşo adlı kişiler tutuklanıp adliyeye sevk edildi. Soruşturma neticesinde kimliği tespit edilenlerin Kadıgebran karyeli Kör Tanail oğlu Mavridi, Karapınar karyeli Tanaş oğlu Kostantaki ve Altıntaş karyeli Zafir oğlu Dimitri olduğu anlaşıldı. Kimlikleri tespit edilemeyen 5 eşkıyadan üçünün Teberik, birinin Pınar karyelerinden bir diğer kişinin de Maksutlu'dan olduğu belirlendi. Kovuşturmada eskiden beri Teberik karyesinde eşkıyalık yapan Teberik karyeli Karabıyık Hristo oğlu Dimitri ile Pınar karyeli Dimitri, jandarmaya silahla ateş etti. Yaşanan çatışmada Teberik karyeli Dimitri kaçmayı başarırken Pınar karyeli Dimitri ise öldürüldü. Malkara müfrezesi tarafından Altıntaş karyesinden Zafir oğlu Dimitri ile beraber Teberik karyesinden iki kişi sağ olarak yakalandı. Bu çatışmada

⁵¹ BCA, DH.EUM.AYŞ, 12/41/3, 30 Ocak 1919; BCA, DH.EUM.AYŞ, 12/41/1, 10 Şubat 1919.

jandarmadan Ali oğlu Mehmet ile beraber Cemil ve Emin adlı askerler ağır yaralandı. Diğer taraftan Karabıyık Dimitri çetesinin ele geçirilen bazı üyeleri sorgularında 6 Mart 1919'da Mülazım Sadık Efendi ile bir askerini Uzunköprü'nün Kavacık karyesi yakınlarında şehit ettiklerini itiraf etti. Karapınar karyesinden Karabıyık namıyla bilinen Hristo oğlu Kostandi ise jandarmanın elinden kaçmayı başarsa da Temmuz 1919'da öldürülerek etkisiz hale getirildi⁵². Bu gasp olayında çete üyelerinin olay mahalline yakın köylerin sakinlerinden olmaları dikkat çekmektedir. Ayrıca bu olayda Malkara, Keşan ve Uzunköprü kaymakamları ve jandarmalarının suçluların yakalanması konusundaki iş birliği asayişin sağlanması konusundaki kararlılıklarını göstermektedir. Yaşanan bu gasp olaylarının altında yatan sebepler çetelerin ahaliyi korkutup sindirmek ve kendilerine maddi kaynak sağlamak istemeleridir⁵³.

Uzunköprü'de gasplar yanında katliam ve adam öldürme olayları da yaşanmıştır. Üstelik adam öldürme ve katliam olayları sadece Rum çeteler tarafından değil şehrin kendi sakinleri tarafından da gerçekleştirilmekteydi. Örneğin Uzunköprü'de 7 Eylül 1919 akşamı bir Rum kendisini polise ihbar eden bir Türk'ü öldürdü. Olay gece saat 23.00'te Sert Nikola oğlu İstavri'nin, halkı korkutmak amacıyla havaya silahla ateş etmesi üzerine yaşandı. Durumu gören Fırıncı Ali oğlu Hüsnü olayı polise haber verdi. Sert Nikola oğlu İstavri, ihbar edildiğini öğrenince intikam almak için Fırıncı Ali oğlu Hüsnü'yü yaralayıp öldürdü. Cinayet üzerine hapse girmekten korkup kaçan İstavri'nin, Yunan devriyesine sığındığını öğrenen Türk polisi, Yunan devriyesinden İstavri'nin kendisine teslim edilmesini istedi. Ancak zabıtları mevcut olmadığı gerekçesiyle İstavri'nin ertesi gün teslim edileceğini söyleyen Yunan çavuşu, ertesi gün de Türk polisine katili teslim etmediği gibi İstavri'yi serbest bıraktıklarını söyledi⁵⁴. Masum insanları öldüren Rum katil, Yunan yetkililer tarafından korunmuş ve daha sonra serbest bırakılmıştır. Ayrıca Türk ve Müslüman ahalinin can emniyetinin de olmadığı görülmektedir. Türk polisi görevini yapmak istese de Yunanlar tarafından engellenmiştir. Aslında Yunan çavuşunun bu tavrı, Türklerin suçluların yakalanıp cezalandırılması isteğine genelde "kendilerine bilgi verilmediğini" söyleyerek olayı ört bas etme⁵⁵ çabalarına bir örnektir.

---

⁵² BCA, DH.EUM.AYŞ, 14/77/1, 6 Temmuz 1919; BCA, DH.EUM.AYŞ, 14/77/3, 6 Temmuz 1919; BCA, DH.EUM.AYŞ, 14/52/1, 6 Temmuz 1919; BCA, DH.EUM.AYŞ, 12/41/7, 1 Nisan 1919; BCA, DH.EUM.AYŞ, 12/41/9, 9 Nisan 1919; BCA, DH.EUM.AYŞ, 12/41/13, 27 Nisan 1919.

⁵³ Nagihan Ebru Cambaz, *a.g.t.*, s. 106.

⁵⁴ BCA, DH.EUM.AYŞ, 21/53/1, 13 Eylül 1919.

⁵⁵ Nagihan Ebru Cambaz, *a.g.t.*, s. 64.

Rumlar bu şekilde mezalim yapan tarafta olsa da zaman zaman mezalim gören tarafta da olmuştur. Yunan askerleri her ne kadar bölgedeki Rumları kıskırtan bir politika izlemişlerse de tam olarak başarıya ulaşamamıştır. Belgelerde bazı yerli Rumların Yunanlara destek vermediği gibi yaşananlardan olumsuz etkilendikleri tespit edilmiştir. Özellikle Rum çeteler, kendileri gibi Rum ve Hristiyan olan ahaliye de zaman zaman saldırmış ve bu saldırılarını özellikle gece saatlerinde gerçekleştirmişlerdir. Örneğin 1919 yılının 12 Eylül gecesi Uzunköprü'nün Karaburçak karyesinde Tarancı oğlu Zahari'nin evi 8 kişilik bir Rum çetesi tarafından basıldı. Baskında Zahari'yi bacağında yaralayıp hem Zahari'nin hem de kız kardeşi Şirmo'nun sağ kulaklarını kestiler. Çete üyeleri evde bulunan 30 kadar mecediye ile birlikte 20 madeni lira ve ev eşyalarından birçoğunu gasp etti. Kaçarken 55 yaşındaki bağ bekçisi Süleyman'ı da katlettiler. Soruşturma neticesinde olayın Zahari'nin damadı İstavri tarafından gerçekleştirildiği tespit edildi. Olayda İstavri'ye yardım ve yataklık edenlerin Malkara'ya bağlı Mestanlar karyesinden Panayot damadı Karayaylalı Tanaş oğlu Kostandi, Tufan karyeli Kız oğlu Yanaki, Dimitri ve oğlu Dimo olduğu anlaşıldı. Bu kişiler olay sonrası jandarmanın tarafından yakalandı⁵⁶. Bu olayda görüldüğü üzere baskınla başlayan olay yaralama ve gaspla devam edip öldürmeyle sonuçlanmıştır. Doğu Trakya'da yaşanan birçok menfi olay iç içe geçen mezalimlerle doludur. Ayrıca bu olayda şiddete uğrayan kişinin kendi yakını tarafından saldırıya uğradığı ortaya çıkmıştır. Çete mensuplarının kimliklerinin ve hangi köyden olduklarının tespiti jandarmanın bölgede yaşanan olaylarda ne olursa olsun görevini yapmaya çalıştığı ve asayişin sağlama konusundaki kararlılığının göstergesidir. Çete mensuplarının köylerine bakıldığında ise olayın geçtiği köyün hem yakınındaki hem de uzağındaki köylerden oldukları görülmektedir.

Uzunköprü ve çevresinde Rum çetelerinin yanında Yunan askerlerinin de mezalimleri görülmektedir. Yunan askerleri sivil ahaliyle beraber görev başındaki devlet memurlarına da saldırılarda bulunmuştur. Ayrıca Osmanlı memurlarının görevini yapmalarını engellemek için her yolu denemekten de geri durmamışlardır. Sivil ya da memur herkesi kolayca tutuklamışlardır. Özellikle de yönetime müdahale edebilmek için keyfi tutuklamalar yapmışlardır. Ayrıca Yunan askerleri suçlu görüp tutukladıkları kişilere ceza veriyor, eğer tutuklayamazlarsa cezasını olayla ilgisi olmayanlardan çıkarıyorlardı⁵⁷. Örneğin Uzunköprü'de 3-4 Kasım 1919 Salı akşamı devriye gezen Polis İbrahim Efendi ile iki askeri, Rum Muradiye Mahallesi'ndeki Yunan karargâhı önünde nöbet tutan Yunan askerince durduruldu ve kötü muameleye uğradı. Bu durum karşısında devriyeyi olay yerinde bırakan İbrahim Efendi karakola gitti. Polis Memuru Mahmut Efendi'yi 10 silahlı askerle olay yerine gönderdi. Yunan zabitanın niyeti Polis İbrahim Efendi'yi tutuklayıp Yunan koğuşuna

⁵⁶ BCA, DH.EUM.AYŞ, 23/23/1, 30 Eylül 1919.

⁵⁷ Nagihan Ebru Cambaz, *a.g.t.*, s. 67-68.

götürmekti. Olayı büyüten Yunan zabiti, yanına aldığı 10 silahlı askerle karakola geldi. Karakoldaki tartışmada jandarma emini ile İnzibat Askerî memuru Arif Efendi tarafından Yunan zabıtine polis devriyesine müdahale etmesi, İbrahim Efendi'yi tutuklayıp Yunan koğuşuna götürmek istemesi için bir sebep olmadığı ve İbrahim Efendi'ye karşı şahsî bir tutum içinde olduğu belirtildi. İstedğini elde edemeyen Yunan zabiti, gece gündüz Uzunköprü'de 1 onbaşı ve 3 askerden oluşan bir devriyeyi süngü takılı bir halde dört saatte bir değiştirmek suretiyle dolaştırdı. Aynı zamanda Yunan askerlerine taarruz etme ve silah kullanmaları için emir de verdi. Bu şekilde ahaliye korku salıp huzursuz etti. Ayrıca Yunan zabiti tarafından asayişten sorumlu Türk inzibat memurlarının da görevini yapmasına engel olundu. Buna rağmen Türk tarafınca bu Yunan devriyesine bir müdahalede bulunulmadı. Yunan zabitinin taşkınlığı ve silah kullanma emri Uzunköprü Kaymakamlığına ve Uzunköprü Komiser Muavinliği tarafından da Emniyet-i Umumiye Müdürlüğüne bildirildi. Diğer yandan Yunan zabiti ile Polis İbrahim Efendi'nin olay gecesiyle ilgili ifadeleri alınırken İbrahim Efendi, Yunan zabitinin kendisini tutuklamak istediğini ifade etti. Yunan zabiti ise sebebini açıklayamadığı halde İbrahim Efendi'nin kendisine silah çektiğini söyleyip şikâyetçi oldu. Tarafların birbirini tutmayan ifadeleri üzerine olayın araştırılmasına karar verildi. Yapılan araştırma sonucunda olayın şahsî sebeplerden meydana geldiği anlaşıldı. Bu olayı fırsat bilen Yunan zabitleri, İngiliz Kontrol Zabıtlığına başvurarak kasabadaki karargâhları önünden devriye geçirilmemesi isteğini tekrarladı. Ayrıca Yunanlar, İngiliz Murahhas Askerliğine de Polis İbrahim Efendi hakkında Polis müdüriyeti tarafından gerekenin yapılması için başvuruda bulundu⁵⁸.

Türk yetkililer tarafından ise Edirne İngiliz Murahhas Askerliğine olayın araştırılıp adil bir şekilde sonuçlanması için başvuruldu. Yunan zabitinin, Osmanlı devriyesini engellediği, Türk devriyesinin üzerine ateş edilmesi için emir verdiği ve silah kullanmak suretiyle kaymakamlığı tehdit ettiği belirtilerek Edirne İngiliz Murahhas Askerî Yüzbaşı Peter'e olay anlatıldı. Türk yetkililer, olayda İbrahim Efendi'nin hatası varsa gerekenin yapılacağını; Uzunköprü'nün asayişinden bizzat sorumlu olduklarını; hem Yunan karargâhı hem de kasabanın diğer yerlerinde devriye gezme hakkının Türk tarafına ait olduğunu; Yunan askerinin yalnızca demir yolu hattını korumakla görevli olduğunu; bu görevin dışına çıkmaları halinde müessif olayların yaşanmaya devam edeceğini ifade etti. Yunan askerinin Uzunköprü İstasyonuna çekilmesi de yine Yüzbaşı Peter'den rica edildi. Ayrıca Yunan zabitinin yaptıkları İtilaf Kuvvetleri adına görev yapan Mülazım Taker'e de

---

⁵⁸ BCA, DH.EUM.AYŞ, 27/108/5, 12 Kasım 1919; BCA, DH.EUM.AYŞ, 27/108/1, 19 Kasım 1919; BCA, DH.EUM.AYŞ, 27/108/7, 22 Kasım 1919; BCA, DH.EUM.AYŞ, 27/108/11, 26 Kasım 1919 .

Uzunköprü Kaymakamlığı tarafından bildirildi⁵⁹. İtilaf Devletleri'ne yapılan başvuru sadece bu olayla sınırlı değildir. Bölge ahalisi de sık sık yaşadığı mezalimler yüzünden başta İngiliz ve Fransız olmak üzere İtilaf Devletleri temsilcilerine şikâyetlerde bulunmuşsa da dikkate alınmadıklarından bir sonuç elde edememiş, Yunanlar mezalimlerine devam etmiştir⁶⁰.

Uzunköprü ve çevresinde polis ve jandarmanın yanında asayişli sağlayan korucular da saldırıya uğramaktaydı. Örneğin 5 Ocak 1920 Pazartesi günü jandarma, Kadıgebran⁶¹ karyesi Korucusu Yusuf'un kaybolduğu haberini aldı. Jandarma kaçırılma ihtimalini düşünerek öncelikle karyedeki odasından başlayarak araştırma ve soruşturma yaptı. Muhtar ve azaların bilgisine başvurulduysa da olaya dair bir şey bilmediklerini ifade ettiler. Devam eden soruşturma kapsamında civarda bir erkek cesedi bulundu. Cesedin Korucu Yusuf'a ait olduğunu bildiren jandarma raporu şu şekildedir:

“Kadıgebran karyesine yarım saat mesafedeki Maksutlu sınırında yolun sol tarafındaki dere kenarında başı batıya ayakları doğuya olmak üzere arka üstü yatmış; başı çıplak ayaklarında yün çorap, sarı basmadan mintan, beyaz don ve gömlek giymiş; sol ayağı sağ ayağı üzerinde olan tahminen otuz beş yaşlarında az bıyık ve saçlı, sarı çehreli, zayıf vücutlu, uzun boylu bir erkek cesedi bulundu. Bu kişinin Kadıgebran karyesi korucusu Yusuf bin Mahmut olduğu anlaşıldı. Cesedin bulunduğu yerin yüz adım ilerisinde Korucu Yusuf'a ait ve Avusturya kumaşlarından yapılmış ceket, daha ileride bir tek ayakkabı ve biraz yukarısında siyah bir kalpak ve bir de dikilmiş baston şeklinde bir sopa bulundu. Ceset doktor tarafından incelendiğinde sırtından vurularak göğsünden çıkan kurşun nedeniyle öldüğü anlaşıldı”.

Jandarma yaptığı soruşturmada cesedin etrafında üç ayrı at izi olduğunu, bu izlerin farklı yönlerden ve tarla içinden gelip karyeye doğru gittiğini belirledi. Jandarma önce Maksutlu karyesine gidip korucu Haralambo oğlu Yorgi ile Mavridi'yi sorguya çekti. Bu kişiler ifadelerinde; *“Karabıyık Dimitri ve Teberik köyünden eşkıya Manolaki oğlu İstefanaki ve Muhtar Yanol'un, saat dört ila beş sularında atla aza İngiliz'in evine varıp İngiliz'yle beraber Korucu Yusuf'un evine gittiklerini; Yusuf'u zorla köy dışına çıkarttıktan sonra öldürdüklerini”* itiraf etti. Olayla ilgili olarak ihtiyar heyeti üyesi Vankılaki ve oğlu katillere yardım ve yataklık ettiği şüphesiyle tutuklanarak adliyeye gönderildi. Soruşturma sonucunda Korucu Yusuf'un Rumların eşkıyalarla beraber karyede serbestçe hareket etmesini engellemesi yüzünden öldürüldüğü ortaya çıktı⁶². Jandarmanın bu olayı da titizlikle

⁵⁹ BCA, DH.EUM.AYŞ, 27/108/1, 19 Kasım 1919; BCA, DH.EUM.AYŞ, 27/108/7, 22 Kasım 1919; BCA, DH.EUM.AYŞ, 27/108/9, 22 Kasım 1919.

⁶⁰ Nagihan Ebru Cambaz, *a.g.t.*, s. 110-113.

⁶¹ Uzunköprü'ye bağlıdır. Şimdiki adı Kadı Köydür.

⁶² BCA, DH.EUM.AYŞ, 30/26/1, 5 Ocak 1920; BCA, DH.EUM.AYŞ, 30/26/3, 5 Ocak 1920; BCA, DH.EUM.AYŞ, 30/26/5, 13 Ocak 1920.

araştırıp suçluları tespit edışı çete faaliyetlerini engellemeye ve asayışı sağlama konusundaki kararlılığına bir başka örnektir.

Jandarma ve Dâhiliye Nezareti'nin mezalimleri engellemeye yönelik kararlı tutumuna rağmen 1921 Sakarya Savaşı'ndan sonra Doğu Trakya'da yaşanan zulümler daha da artarak devam etti. Çünkü Yunanlar, Trakya'dan ayrılırken Fransızların Türklere silah ve mühimmat bırakmalarından şüphelenmekteydi⁶³. Yunan mezalimi, 1922 yılında Yunanların Doğu Trakya'dan tamamen çekildikleri zamana kadar devam etmiştir. Çünkü Yunanların bu faaliyetlerinin nihaî amacı bölgenin Yunanistan'a ilhakını gerçekleştirmektir⁶⁴. Ancak Yunanlar bu amaçlarını gerçekleştirememiştir. Çünkü Anadolu'da gerçekleştirilen Millî Mücadele başarıya ulaşmış ve sonunda Mudanya Mütarekesi (3-11 Ekim 1922) imzalanmıştır. Mudanya Mütarekesi'ne göre Yunan kuvvetlerinin tahliyesi 15 Ekim 1922'de başlayıp 1 Kasım 1922'de tamamlandı ve bölge İtilaf Devletleri'ne teslim edildi. Uzunköprü, İtilaf Devletleri tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne ise 18 Kasım 1922'de teslim edildi⁶⁵. Böylece Uzunköprü işgalden kurtarılarak Türkiye Cumhuriyetine ait hür bir vatan toprağı haline yeniden kavuştu.

6. SONUÇ

Yunanlar Uzunköprü ve çevresinin idaresini ele geçirmek için bölgeye sürekli asker, silah ve mühimmat sevk etmiştir. Bu sevkiyatı da demir yolu sayesinde kolaylıkla yapmıştır. Yunanlar bölgedeki faaliyetlerinde uçaklardan da faydalanmış, uçakları hem propaganda hem de saldırı aracı olarak kullanmıştır. Bölgenin denetimini ele geçirebilmek için haberleşmeye engel olmaya çalışmışlardır. Yunan askerleri, geldikleri günden itibaren Uzunköprü ve civarındaki köylerde yaşayan Rumları kışkırtarak Rum çeteleri oluşturmuştur. Baştan beri bölgedeki faaliyetlerini belli bir plan ve program içerisinde gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Yunan askerleri ve Rum çeteler bölgede Yunan iddialarını gerçeğe dönüştürmek için bölge halkına kadın-erkek, yaşlı-çocuk ayrımı gözetmeden mezalimde bulundu. Bu mezalim olaylarında hem sivil halk hem de görev başındaki memurlar hedefteydi. Sadece Türk ve Müslümanlar değil Rum ahali de bu mezalimlerde zarar gördü. Çalışmada verilen örnek olaylar ışığında Rum çetelerin Uzunköprü ve çevresinde etkin oldukları gibi faaliyet alanlarının da geniş olduğu görülmektedir.

Yunan askerleri ile Rum çetelerinin Uzunköprü ve çevresinde gerçekleştirdiği tüm olaylarda bütün zulümler iç içe geçmiştir. Mesela gaspla başlayan bir olay, işkenceyle devam edip ölüm veya yaralamayla sonuçlanmıştır. Yani bir olayın

⁶³ *Arşiv Belgelerine Göre...*, C. I, s. 313; *Arşiv Belgelerine Göre...*, C. II, s. 266-267; Abdurrahman Bozkurt, *a.g.m.*, s. 445.

⁶⁴ Nagihan Ebru Cambaz, *a.g.t.*, s. 118.

⁶⁵ Veysi Akın, "Mudanya Mütarekesi ve Trakya'nın Kurtuluşu", *Türkler*, C. XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 223-224, 227.

içerisinde birden fazla suç işlenmiştir. Uzunköprü ve çevresinde savunmasız ve çaresiz kalan halk korku içinde yaşamıştır. Yunanların yaşattığı mezalimlerde hiç suçu olmayan insanlar korkunç bir şekilde hayatını kaybetmiştir. Osmanlı jandarması ve Türk yetkililerinin mezalimleri durdurmaya yönelik kararlı tavrı belgelere yansımıştır. Her bir olayda Osmanlı jandarması kovuşturma yaparak suçluları tespit edip yakalamaya çalışmış, aynı zamanda mühimmat yetersizliğine rağmen çetelerle sıcak çatışmalara da girmiştir. Özellikle de Mondros Mütarekesi'nin Osmanlı asker sayısı ve cephaneye yönelik kısıtlamalarına rağmen jandarmanın sivil halkı koruma ve kollamaya yönelik hizmeti devam etmiştir. Jandarma, Yunan askerleri ve Rum çetelerinin sebep olduğu olaylarda suçluları yakalamak için titizlikle iz sürmüştür. Suçluların kimlikleri yanında hangi köyün sakini olduklarının tespiti, çete üyelerinin hem yakın hem de uzak köylerden bir araya geldiklerini göstermektedir. Osmanlı jandarması kovuşturma sonucunda suçluları ölü ya da sağ olarak ele geçirmeyi başarmıştır. Suçluların yakalanması için zaman zaman bölgedeki şehirlerin hem jandarmaları hem de kaymakamları birlikte hareket ederek asayiş sağlamaya çalışmıştır. Bu durum da hem bölgenin yönetiminden hem de asayişten sorumlu görevlilerin kararlılıklarını ortaya koymuştur. Dâhiliye Nezareti de Uzunköprü ve çevresinde yaşananlar konusunda Türk makamları tarafından bilgilendirilmiş ve bölgede yaşananları yakından takip etmiştir.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

Akın, Veysi, “Trakya'nın Türklere Devir Teslimi”, (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1994).

Akın, Veysi, “Mudanya Mütarekesi ve Trakya'nın Kurtuluşu”, *Türkler*, C. XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 219-227.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlimi, C. I-II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996.

BCA, DH.EUM.AYŞ, 12/41/3, 30 Ocak 1919.

BCA, DH.EUM.AYŞ, 12/41/1, 10 Şubat 1919.

BCA, DH.EUM.AYŞ, 12/41/7, 1 Nisan 1919.

BCA, DH.EUM.AYŞ, 12/41/9, 9 Nisan 1919.

- BCA, DH.EUM.AYŞ, 12/41/13, 27 Nisan 1919.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 14/77/1, 6 Temmuz 1919.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 14/77/3, 6 Temmuz 1919.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 14/52/1, 6 Temmuz 1919.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 21/53/1, 13 Eylül 1919.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 23/23/1, 30 Eylül 1919.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 27/108/5, 12 Kasım 1919.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 27/108/1, 19 Kasım 1919.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 27/108/7, 22 Kasım 1919.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 27/108/9, 22 Kasım 1919.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 27/108/11, 26 Kasım 1919 .
BCA, DH.EUM.AYŞ, 29/72/19, Aralık 1919.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 29/72/9, 2 Aralık 1919.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 29/72/11, 3 Aralık 1919.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 29/72/15, 3 Aralık 1919.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 29/72/21, 7 Aralık 1919.
BCA, DH.EUM.KLH, 04/39/3, 30 Aralık 1919.
BCA, DH.EUM.KLH, 04/39/1, 31 Aralık 1919.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 30/26/1, 5 Ocak 1920.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 30/26/3, 5 Ocak 1920.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 29/89/1, 6 Ocak 1920.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 30/26/5, 13 Ocak 1920.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 34/41/3, 7 Mayıs 1920.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 42/39/3, 23 Haziran 1920.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 43/48/3, 8 Temmuz 1920.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 75/117/3, 10 Temmuz 1920.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 43/48/1, 11 Temmuz 1920.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 75/117/1, 15 Temmuz 1920.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 44/18/4, 19 Temmuz 1920.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 44/18/6, 19 Temmuz 1920.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 44/18/1, 20 Temmuz 1920.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 62/20/3, 6 Temmuz 1922.
BCA, DH.EUM.AYŞ, 62/20/7, 3 Temmuz 1922.

Bıyıklıoğlu, Tefvik, *Trakya'da Milli Mücadele*, C. I, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992.

Bilgen, Deniz, "Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. V, S. 18, Ankara 1998, s. 123-130.

Bilgi, Nejd, "Wilson Prensipleri'nin Taşrada Küçük Bir Yansıması: Vilson Gazetesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXXIII, S. 1, İzmir 2018, s. 1-19.

Boykot, Seher, "Milli Mücadele Sürecinde Trakya'da Yunan Mezalimi", *Osmanlı'dan İşgal Yıllarına Mütarekeden Cumhuriyet Günlerine Mudanya*, Yayına Hazırlayan Dr. Zeynep Dörtok Abacı, Gaye Kitabevi, Bursa 2008, s. 131-146.

Bozkurt, Abdurrahman, “Yunanistan’ın Edirne’de İşgal Uygulamalarından Örnekler (1920-1922)”, *Uluslararası Edirne’nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu*, Edirne 2012, s. 435-455.

Cambaz, Nagihan Ebru, “İtilaf Devletleri’nin Doğu Trakya’da İşgal Uygulamaları (1918-1920)”, (Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018).

Çakmak, Zafer, *İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.

Gökçen, Salim, “Milli Mücadele’de Yunan İşgallerinin Genel Karakteri”, *CTAD*, S. 23, Yıl 12, 2016, s. 89-111.

Gül, Nihat, “Balkan Harbi ve Takip Eden On Yıllık Süreçte Yunan Dış Politikası Esasları Ekseninde Türk ve Gayrimüslimleri Hedef Alan Baskıcı ve Asimilasyona Matuf Uygulamalar ve Günümüze Yansımaları”, (Yüksek Lisans tezi, Trakya Üniversitesi, 2007).

Güler, Ali, *Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü*, Emre Yayınları, İstanbul 2003.

Güner, Zekâi, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, Ankara 1998.

Kamil, İbrahim, “Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Trakya’da Millî Mücadele ve Türk-Bulgar İlişkileri (1919-1922)”, *ÇTTAD*, C. XVII, S. 35, 2017, s. 85-119.

Köse, İsmail, “Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson’un Türk Algısı”, *History Studies*, C. VI, S. 3, 2014, s. 217-238.

Mert, Özgür, “İşgalden Kurtuluşa Doğu Trakya”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 58, Ankara 2016, s. 123-176.

Özcan, Ufuk, “Wilson Prensipleri Üzerine”, *Sosyoloji Dergisi*, C. III, S. 4, İstanbul 1995, s. 37-48.

Öztürk, Cemil, “Mondros Mütarekesi”, *DİA*, C. XXX, İstanbul 2005, s. 271-273.

Pakyürek, Bahadır, “Yunan İşgal Sürecinde Lüleburgaz (1919-1922)”, (Yüksek Lisans tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2019).

Selek, Sabahattin, *Ulusal Kurtuluş Savaşı Milli Mücadele*, C. I, İstanbul 2011.

Törel, Türkmen, “Trakya’nın İşgali ve Yunan Mezalimi (1919-1922)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXI, S. 51, Ankara 2012, s. 237-252.

Türkmen, Zekeriya, *Devlet Merkezine Gönderilen Raporlara Göre Batı Anadolu’da Yunan Mezalimi*, 2. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016.

Yıldırım, Azmi, “Rum Çetelerinin Türklere Karşı Faaliyetleri (1912-1922)”, *Türkler*, C. XV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 801-809.

**SHADOW ECONOMY NEXUS OF NON-PERFORMING LOANS
IN EMERGING MARKETS¹**

*GELİŞMEKTE OLAN PİYASALARDAKİ TAKİPTEKİ KREDİLERİN KAYIT DIŞI
EKONOMİ İLİŞKİSİ*

Muhammet Atlas DOĞAN*, **Enver Erdiñ DİNÇSOY****

*Geliş Tarihi: 27.12.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 04.07.2023
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışma, 1998'den 2017'ye kadar olan dönemde 25 gelişmekte olan ülkede takipteki alacaklar (NPLs) ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi, makroekonomik ve bankaya özgü değişkenleri ile birlikte incelemektedir. Driscoll-Kraay standart hataları ve sabit etki tahmincisi kullanılmış olup, sonuçlar takipteki alacakların kayıt dışı ekonomi, enflasyon ve ticari açıklık ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, GSYİH, işsizlik, hane halkı tüketimi, kredi/mevduat oranı, geniş para, banka öz sermaye getirisi ve genel ekonomik özgürlük endeksi, takipteki krediler üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Sonuçlarımız hem mikroekonomik hem de makroekonomik faktörlerden etkilenen takipteki kredilerin karmaşık yapısını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Takipteki alacaklar, Kayıt dışı ekonomi, Makroekonomik faktörler, Ekonomik özgürlük endeksi, Gelişmekte olan piyasalar

ABSTRACT: This study examines the nexus between non-performing loans (NPLs) and the shadow economy, as well as macroeconomic and bank-specific variables, in 25 emerging countries from the period starting 1998 to 2017 period. The Driscoll-Kraay standard errors and a fixed effect estimator have been employed, and the results suggest that NPLs have a positive relationship with the shadow economy as well as inflation and trade openness. In contrast, GDP, unemployment, household consumption, credit to deposit ratio, broad money, bank return on equity, and overall economic freedom index have a negative effect on NPLs. Our results demonstrate the complex nature of non-performing loans, which are influenced by both microeconomic and macroeconomic factors.

Key Words: Non-performing loans, Shadow economy, Macroeconomic factors, Economic freedom index, Emerging markets

¹Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne'de düzenlenen "Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü" isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Independent Researcher, dogan.muhammet@outlook.com, ORCID ID:0000-0002-4943-223X.

** Associate Prof. Dr., Banking & Finance, Applied Sciences Faculty, Trakya University, Edirne, Turkey, erdincincsoy@trakya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3927-0724.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Doğan & Dinçsoy

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The purpose of this study is to explore the connection between non-performing loans (NPLs) and various macroeconomic and bank-specific factors in emerging markets from 1998 to 2017. A disruption in a bank's loan portfolio can have negative impacts on both the bank and the wider financial system, and the accumulation of NPLs is a key concern for academics and policymakers. By examining the relationship between NPLs and a range of macroeconomic and bank-specific factors, this study aims to shed light on the underlying causes of NPLs in emerging markets and inform policy decisions related to their management.

Importance: NPLs can have significant negative effects on both banks and the economy. They can reduce banks' ability to lend, impair their capital adequacy, and increase the risk of financial instability. It is therefore important to understand the factors that contribute to the accumulation of NPLs in order to develop effective policies for their management. Examining the relationship between NPLs and various macroeconomic and bank-specific factors can provide insight into the underlying causes of NPLs and inform the development of policies to mitigate their negative effects.

Method: The relationship between NPLs and various macroeconomic and bank-specific variables is examined using a panel data approach, employing the Driscoll-Kraay standard errors with a fixed effect estimator, using annual data for emerging markets from 1998 to 2017. The model includes country-specific variables such as GDP growth, inflation, and trade openness, as well as banking system-specific variables such as credit growth, return on equity, and economic freedom.

Results: NPLs, as expected, affect one year before the level because the easing requirements may not be tightening as easy as loosening. Thus, bad loans continue to distribute for some time. The results of our analysis show that the GDP, shadow economy, trade openness, credit-to-deposit ratio, and the ratio of return on equity have a statistically significant relationship with NPLs. Specifically, the shadow economy and trade openness have a positive relationship with NPLs, though the other significant variables have a negative relationship. These findings are consistent with previous literature on the subject, which NPLs show a negative relationship between and GDP, and a negative relationship between return on equity and NPLs. Additionally, in line with literature, our study demonstrates a negative correlation between the credit-to-deposit ratio and non-performing loans. Unemployment, as expected, causes NPLs to increase, meaning that an increase in unemployment causes an increase in NPLs, as reported in the literature. Inflation and non-performing loans are found to be positively correlated, though the literature has reported negative relationships. The household consumption and NPLs relationship is negative but not statistically significant. Contrarily, trade openness is discovered to have a significant positive relationship with NPLs and is consistent with previous research and theoretical predictions. The overall economic freedom index, EFI, consists of 10 components, such as the rule of law, regulatory efficiency, open markets, etc., and has a negative sign and significant result, so according to results, if the "things" are going bad, it might cause NPLs to increase.

Conclusion: This study provides valuable insight into the complex relationship between NPLs and various macroeconomic and bank-specific factors in emerging markets. The results suggest that policies aimed at improving economic conditions and increasing

transparency and accountability within the banking sector may be effective at reducing NPLs. Future research should explore the mechanisms behind these relationships in more depth and identify additional ways to mitigate the negative effects of NPLs on banks and the wider economy.

One potential policy that may be effective at reducing NPLs is the implementation of stricter lending standards. By requiring banks to adhere to more stringent underwriting criteria, regulators can help ensure that only borrowers with a high likelihood of repaying their loans are approved for credit. This can reduce the risk of defaults and the accumulation of NPLs. Additionally, measures such as improved transparency and accountability within the banking sector can help reduce the risk of NPLs by increasing confidence in the financial system and encouraging banks to manage their loan portfolios more responsibly. Further research is needed to fully understand the complex relationship between NPLs and various macroeconomic and bank-specific factors, and to identify additional ways to mitigate the negative effects of NPLs on banks and the economy.

1. PROLOGUE

A bank's loan portfolio plays a pivotal role in both its own stability and the broader financial ecosystem. Disruptions to this portfolio, especially in the form of non-performing loans (NPLs), can have multifaceted ramifications. These NPLs not only endanger the health of individual banks but can also destabilize the overarching financial system. The surge in NPLs often reveals a nuanced interplay between macroeconomic variables and bank-specific indicators. This intricate relationship has consistently drawn the attention of scholars and policymakers alike, culminating in a rich body of literature dedicated to NPLs.

The 2008 financial crisis spotlighted the fragility of the world's financial infrastructure. To counter the aftermath of the crisis, central banks in several developed nations initiated unconventional monetary policies. One major actor, The Federal Reserve System¹ (henceforth FED), took drastic measures. They reduced the policy rate from around 5.25% to a bracket of 0-0.25% by year's end. This was an attempt to alleviate the U.S. crisis that had global repercussions. Moreover, the FED's balance sheet, originally at \$900 billion, ballooned to \$4.5 trillion post major asset purchases, including QE1, QE2, and QE3.

Following in the FED, institutions like the Bank of England (BOE), the European Central Bank (ECB), Riksbank, and the Bank of Japan (BOJ) also lowered interest rates and implemented similar asset purchasing strategies (Gagnon, J. E., & Sack, B., 2018). These strategies aimed at infusing financial markets with increased reserves, making loans more accessible and affordable, particularly for developing nations.

However, in October 2014, while the FED halted major asset purchases, entities like Riksbank and BOE perpetuated the expansion of their balance sheets. In

---

¹ United States of America' Central Bank.

2015, the ECB embarked on a significant asset purchasing journey, which spanned three years. It's worth noting that even as the BOJ maintains its asset purchase drive, its impact is arguably less profound than the FED's quantitative easing measures.

These quantitative easing initiatives inadvertently intensified the spending propensities of emerging economies, culminating in heightened foreign debt levels². The resulting financial climate, characterized by excessive spending and an influx from QEs, potentially underestimated the gravity of credit risk management in Emerging Market Economies (EMEs). This could be a precursor to the NPL spike. Yet, it's crucial to remember that the economic climate often remains the most salient determinant of NPLs. In growth phases, banks exhibit a propensity to lend more, buoyed by positive expectations. Conversely, downturns compel banks to bolster loan provisions. Such economic cycles, compounded by fluctuating public expectations, can disrupt the financial equilibrium (Bikker, J. A., & Metzmakers, P. A. J., 2005).

Taking Turkey as a case study, it's evident that anticipated global economic downturns positioned it at a disadvantage compared to other emerging markets (World Bank, 2019). For instance, the global financial crisis resulted in a sharp decrease in foreign direct investment, affecting firms operating in different industries including the banking sector (Şenalp, 2022). This unfavorability was accentuated by escalating credit costs, which exerted pressure on businesses and potentially diminished the return rate of individual loans. Historically, credit has propelled economic growth³, a phenomenon observable through its direct correlation with economic expansion⁴ (Kara, M., Erçelik, G., 2018). This relationship, however, comes with inherent risks. As Turkey's banks bolstered the economic growth, the loan-to-deposit ratio surged⁵, heightening the potential for liquidity risks. As Keeton W. R. (1999) specifies, when the supply of loans shifts to the right⁶, banks' willingness to lend increases. Such a shift occurs; banks seek to increase their lending by loosening the requirements for credit and reducing the interest rates as much as possible. However, this increase in willingness to lend more loans by banks raises their riskiness (Foos, D., Norden, L., & Weber, M., 2010).

According to Grigoli F. et al. (2016), the accumulation of NPLs can be an expected occurrence across business cycles, even in robust economies. Hence,

---

² See Figure 1.

³ See for further details; Aghion, P. et al., (2005); Rahman, S. et al. (2014); Manaresi, F., & Pierri, M. N. (2019)

⁴ See for further details; Franklin, J., Rostom, M., & Thwaites, G. (2015); Doerr, S., Raissi, M., & Weber, A. (2018)

⁵ See Figure 2.

⁶ See Figure 3.

formulating precise NPL policies for banks and their supervisors is pivotal, especially considering the extensive impacts on the real economy and banks' capital adequacy ratio (CAR). The effect has created worldwide regulations⁷ to understand the riskiness of both bank and financial systems and the circuitously real economy.

In light of these considerations, this research delves into the intricate relationship between NPLs and a various bank-specific and macroeconomic factors, focusing on emerging markets from 1998 to 2017.

In the following sections, we review relevant literature on non-performing loans. We then present the data and econometric methodology used in our analysis. The empirical results are discussed in the subsequent section, followed by a conclusion in the final section.

2. LITERATURE REVIEW

The literature suggests that NPLs are related to macroeconomic and bank-specific factors for developed and emerging market economies. The nature of this relationship is multifaceted, with some studies focusing on the macroeconomic perspective and others examining it from a microeconomic perspective. Regardless of the perspective taken, the literature suggests that a complex interplay of various economic factors influences non-performing loans.

Several studies have attempted to study the relationship between macroeconomic factors and non-performing loans. For instance, Mazreku et al. (2018) used panel data regression to explore this relationship in transition countries from 2006-2016. They suggest a negative correlation between GDP growth and inflation but a positive correlation with unemployment. Similarly, Jouini and Messai (2013) examined the non-performing loans relationship between various macroeconomic variables in Spain, Greece, and Italy between 2004-2008 and discovered a significant negative relationship between NPLs and GDP growth and return on assets. However, their results suggest that real interest rates and unemployment have a significant positive relationship. Erdiñç and Abazi (2014) also examined the non-performing loans' relationship with macroeconomic variables, dividing the variables into two categories: macro-financial factors and bank-specific factors. They found that non-performing loans have a significant negative relationship with GDP growth and inflation but a positive relationship with credit growth and, as expected, a negative relationship with bank profitability.

Ghosh A. (2015) carried out detailed work on the determinants of NPLs during 1984-2013 for saving and commercial banks located in fifty US states. According to the results, having a high real personal income, real GDP, and housing price index causing to a reduction in NPLs, whereas public debt, unemployment, and inflation causing to an increase in NPLs. Following that, Ghosh A. (2017) argues that US

---

⁷ See IFRS 9 and IAS 39

housing prices, housing starts, and the growth rate of real GDP affects significantly total NPLs. Moreover, at the disaggregated level, NPLs in the sectors have an impact on the employment level and growth.

Kumar, V., & Kishore, P. (2019) argues that there is no nexus between NPLs and macroeconomic variables as well as the CAR and return on assets (ROA) in the United Arab Emirates. In contrast, liquidity ratios indicate a significant negative relationship with NPLs. Klein N. (2013) concluded that NPLs affected by macroeconomic factors more than bank-specific factors. Also, findings show that; NPLs affect the improvement of the economy negatively.

The relationship between non-performing loans and macroeconomic factors in the Eurozone has been the subject of several studies. Anastasiou et al. (2018) observed an upward trend in NPLs in the Eurozone between the first quarter of 2003 and the first quarter of 2016, which they attribute to deteriorating macroeconomic conditions. They also found that this trend was more pronounced in the periphery compared to the core areas. In a separate study, Gabriella et al. (2019) found that in case an increase occurs in NPLs in the Euro area, which leads to an increase in the cost of capital, a decrease in lending supply, and a reduction in liquidity creation. These effects were more significant for banks in periphery countries compared with the core countries. Cetin (2019) also found that non-performing loans negatively correlated with return on assets ratios in many EU member banks. Louzis et al. (2012) studied the role of macroeconomic variables and management quality in non-performing loans in Greece and found that both factors played a significant role.

Additionally, for the interest rate relationship, Jiménez G. et al. (2014) argues in their study that banks became more prone to risk-taking in the case of lower overnight interest rates. An increase in loans, as specified in the literature, usually causes future losses of loans (Jiménez, G., & Saurina, J. (2006); Karimiyan, A. et al., (2013)).

3. METHODOLOGY AND DATA

This study employs country-specific and banking system-specific variables affecting NPLs for Emerging Markets from 1998 to 2017 annually. The following model has been estimated to specify the nexus between NPLs, country-specific variables, and banking system variables.

$$NPL_{it} = \beta_0 + \beta_1 NPL_{it-1} + \beta_2 SDW_{it} + \beta_3 GDP_{it} + \beta_4 INF_{it} + \beta_5 UNP_{it-1} + \beta_6 HCS_{it-1} + \beta_7 TRD_{it-1} + \beta_8 M3G_{it} + \beta_9 ROE_{it} + \beta_{10} EFL_{it-1} + \varepsilon_{it}$$

Here, NPL represents "non-performing loans as a percent of all bank loans," SDW is "Shadow economy as a percent of GDP," GDP is "GDP growth rate," INF is "GDP deflator," UNP is "the unemployment rate," HCS is "household consumption as a percent of GDP," TRD is "Trade openness which is exports plus

imports as percent of GDP," CTD is bank "credit as percent of bank deposits," ROE "stands for bank return on equity in percent," M3G is "broad money growth," whereas economic freedom overall index denoted by EFI. Finally, UNP, HCS, TRD, CTD, and EFI are measured at t-1 to observe one-year-ahead results alongside the NPL.

The panel data approach has been chosen for this analysis due to its superior ability to handle variability and incorporate more information than time series or cross-sectional data. More comprehensive analysis of the statistical effects of variables can be done by using panel data analysis, and it allows also for the control of individual heterogeneity through panel data sets (Baltagi, 2005). Panel data usage allows for a more robust and detailed examination of the relationships under investigation, making it a valuable tool for empirical analysis.

3.1. Data

This paper investigates the macroeconomic variables nexus with the NPLs in emerging countries; Table 1 presents such variables to examine.

Table 1: Data Set

Variables	Symbol	Source
Non-performing loans as a percent of all bank loans	NPL	World Bank (2021a)
Shadow economy, percent of GDP	SDW	Medina & Schneider (2018)
GDP growth (annual %)	GDP	The World Bank (2018)
The unemployment	UNP	International Labour Organization (2021)
GDP deflator (Inflation)	GDF	World Bank (2021f)
Broad money growth (annual %)	M3G	International Monetary Fund (2021b)
Household consumption as a percent of GDP	HCS	World Bank (2021e)
Trade openness: exports plus imports as a percent of GDP	TRD	World Bank (2021g)
Bank credit as a percent of bank deposits	CTD	International Monetary Fund (2021c)
Bank return on equity, in percent	ROE	Bankscope (2021)
Economic freedom, overall index (0-100)	EFI	The Heritage Foundation (2021)

Shadow economy (SDW) data is taken from Medina & Schneider's (2018) work and represents all economic activities hidden from official authorities. Non-performing loans are expected to relate to the volume of the shadow economy, so if it increases, most likely, NPLs will increase.

Economic growth is expected to negatively affect the NPL because an expanding economy increases agents' expectations and spending and vice versa. In

contrast, unemployment is expected to positively affect NPL since income loss causes loans to turn non-performing.

Inflation is rather complex comparing the other variables since it has two effects if the wages are sticky; if inflation increases, that will follow by a decrease in the obligations in real values; thus, repayment becomes more manageable than before, which leads to a reduction in NPLs, yet another aspect of inflation is real incomes, if the wages are sticky real incomes will decrease by inflation; therefore, it can cause to NPLs due to the increase in other expenses. Therefore, if we observe inflation to increase, in the case of sticky wages, NPLs would most likely increase as well (Louzis et al., 2012; Baselga-Pascual et al., 2015; Ghosh, 2015).

Household final consumption expenditure (HCS) is considered one-factor affecting non-performing loans, and a positive relationship is expected (Park, 2012). Trade openness may provide banks with a larger pool to invest in while performing lending activities so that banks can decrease their risk; in other words, higher trade openness causes risk-taking to reduce in bank credits (Alamgir Hossain et al., 2020; Ashraf et al., 2016; Yanikkaya, 2003).

Banks may attempt to increase their market share and improve short-term profitability by rapidly expanding their loan volume and lowering credit requirements. However, such measures could raise NPLs due to the potential for adverse selection. As banks with modest profitability have additional motivations to participate in higher risk activities, which can contribute to higher levels of NPLs; therefore, profitability, as measured by return on equity, is also a determinant of NPLs. The credit-to-deposit ratio (CTD), calculated as the total loans of a bank divided by the total deposits of the same bank for a given period, is used to assess its liquidity. Banks with lower liquidity may be more prone to NPLs as they may be more likely to engage in aggressive lending practices, attracting less qualified borrowers.

Finally, institutional development represented by the economic freedom index (EFI) can negatively affect NPL since it is a pooled index that is based on the general situation for the market side and government side, which indirectly prevents bad loans.

Before conducting the empirical analysis, the relationship between the independent and control variables was analyzed. The findings of this study suggest that each independent variable has a unique explanatory value in terms of its influence on bank lending behavior (as shown in Table 3).

Table 3: Pairwise correlation results

Variables	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
(1) NPL	1.000											
(2) D.NPL	0.115 (0.012)	1.000										
(3) SDW	0.222 (0.000)	-0.060 (0.194)	1.000									
(4) GDP	-0.225 (0.000)	-0.319 (0.000)	-0.084 (0.059)	1.000								
(5) INF	0.085 (0.059)	0.032 (0.480)	-0.012 (0.785)	-0.064 (0.151)	1.000							
(6) D.UNP	0.112 (0.015)	0.222 (0.000)	0.024 (0.596)	-0.418 (0.000)	0.000 (0.994)	1.000						
(7) D.HCS	-0.040 (0.380)	-0.055 (0.234)	0.030 (0.518)	-0.192 (0.000)	-0.246 (0.000)	0.032 (0.487)	1.000					
(8) D.TRD	0.040 (0.379)	0.016 (0.733)	-0.036 (0.432)	0.128 (0.005)	0.096 (0.037)	-0.061 (0.185)	-0.250 (0.000)	1.000				
(9) D.CTD	-0.314 (0.000)	0.152 (0.001)	-0.052 (0.255)	0.059 (0.202)	-0.012 (0.798)	-0.045 (0.325)	0.004 (0.927)	0.084 (0.066)	1.000			
(10) M3G	-0.023 (0.605)	0.038 (0.409)	0.010 (0.831)	0.070 (0.120)	0.540 (0.000)	-0.097 (0.035)	-0.018 (0.691)	0.069 (0.131)	-0.045 (0.323)	1.000		
(11) ROE	-0.472 (0.000)	-0.088 (0.056)	-0.108 (0.016)	0.324 (0.000)	0.074 (0.100)	-0.178 (0.000)	-0.104 (0.023)	0.131 (0.004)	0.275 (0.000)	0.187 (0.000)	1.000	
(12) D.EFI	-0.160 (0.000)	0.059 (0.203)	-0.037 (0.422)	-0.001 (0.979)	-0.108 (0.018)	-0.041 (0.372)	-0.024 (0.608)	0.042 (0.365)	0.052 (0.258)	-0.102 (0.027)	0.103 (0.025)	1.000

Table 2 presents descriptive statistics of the variables under consideration in this study.

Table 2: Summary Statistics

VARIABLES	N	Mean	Std. Dev.	Min.	Max.
NPL	500	7.462	7.360	0.350	48.60
SDW	500	27.42	9.798	9.412	59.94
GDP	500	3.840	3.674	-13.13	17.33
INF	500	6.700	9.433	-25.96	75.68
UNP	500	7.333	5.943	0.210	33.29
M3G	500	13.07	11.62	-19.44	102.0
HCS	500	58.25	12.04	23.65	88.12
TRD	500	71.98	41.12	16.44	220.4
CTD	500	103.0	47.67	37.12	331.0
ROE	500	14.81	18.37	-199.9	44.93
EFI	500	61.97	7.017	44	79

3.2. Cross-section dependency, Stationarity, and Slope Homogeneity

Nowadays, countries have more comprehensive linkages than they used to have financially and commercially. Therefore, any shock to one country on the net will affect the other countries involved. This possible effect does not necessarily require direct nexus among the counterparts. If CD exists among the variables, the results will be biased and inconsistent⁸.

Table 4: Cross-Sectional Dependence Tests

Pesaran CD	Friedman	Frees			
Abs:		Test	1%	5%	10%
0.378					
5.652 (0.0000)	44.198 (0.0072)	3.27	0.2468	0.1695	0.1294

Besides that, the panel models include the time dimension and cross-section; therefore, we carry out tests for time series properties in the variables. Pesaran's (2004) CD test has been used for the cross-sectional dependence test. As Pesaran et al. (2008) and Güloğlu et al. (2020) stated, the CD test, in the panel models, is more appropriate in case N is greater than T; besides that, the test is robust to structural breaks and non-normality of errors.

Due to the issue of cross-section dependency, the first-generation panel unit root tests have been prone to over-rejecting the null hypothesis. Second-generation panel unit root tests have been employed to address this limitation and avoid spurious results in the study. These tests were created as a solution to the first-generation

⁸ See for further detail (Baltagi, 2005, 10.5)

panel unit root tests' issues and a more reliable way to test for panel data unit root tests.

Table 5: Pesaran panel unit-root test results

	Level	Order 1
NPL	-2.509***	-3.754***
SDW	-2.487***	-4.384***
GDP	-3.397***	-5.316***
INF	-3.947***	-5.442***
CAB	-1.952	-4.247***
UNP	-1.489	-3.466***
M3G	-3.233***	-5.04***
HCS	-1.678	-3.854***
TRD	-1.668	-3.665***
CTD	-1.709	-2.436***
ROE	-2.631***	-4.713***
EFI	-2.3**	-4.451***

*, **, and *** indicate that statistics are significant at the 10%, 5%, and 1% levels of significance, respectively.

Table 5 presents the findings of the stationarity tests conducted using the Pesaran (2007) method. The findings show that while some of the variables are integrated at order 1, others are stationary at a level. These findings have important implications for the analysis, as variables that are stationary at a level can be modeled directly, while those that are integrated of order one must be differenced before they can be used in the model. It is important to correctly identify the integration order of the variables to obtain reliable results from the analysis. It is also important to keep in mind that the order of integration may change for various data subsets, so it is necessary to carefully consider the implications of this for the analysis.

Table 6: Slope homogeneity tests results

$\tilde{\Delta}$	4.433***
$\tilde{\Delta}_{adj.}$	7.889***

*, **, *** indicates that statistics are significant at the 10%, 5%, and 1% significance levels.

In our study, we employed the Pesaran and Yamagata (2008) slope homogeneity test in order to examine the robustness of the results obtained from the panel data regression model. The test results indicated that the null hypothesis of slope homogeneity was rejected, implying that the coefficients of the model are not constant across all units in the panel. This finding has important implications for the analysis, as it suggests that how the model's variables are related to one another may

vary depending on the specific unit being considered. Consequently, we proceeded to estimate the model while considering the potential heterogeneity in the coefficients. The slope homogeneity test is a useful technique in regression with panel data, identifying potential issues with the assumptions of the model and ensuring the reliability of the results.

4. RESULTS

Table 7 presents the analysis results of panel data regression using the Driscoll-Kraay standard errors. The use of the Driscoll-Kraay estimator and the fixed-effects model allows us to control for various sources of unobserved heterogeneity and obtain reliable estimates of the parameters of interest. The Driscoll-Kraay estimator was selected for its robustness to cross-sectional dependence, autocorrelation, and heteroskedasticity. In addition, the fixed effects is used in the model as it is well-suited for analyzing data from a specific set of countries, firms, etc. We also applied the Hausman test⁹ to the data, which confirmed the appropriateness of the fixed-effects specification.

Table 7: Panel FE Results

VARIABLES	FE Model
D.NPL	0.350** (0.1340)
SDW	0.659*** (0.0614)
GDP	-0.119 (0.1130)
INF	0.0177 (0.0178)
D.UNP	-0.541* (0.3040)
D.HCS	-0.203 (0.1550)
D.TRD	0.105** (0.0382)
D.CTD	-0.197*** (0.0572)
M3G	-0.0427** (0.0186)
ROE	-0.109*** (0.0183)
D.EFI	-0.337** (0.1430)
Constant	-8.182*** (1.8170)
within R-squared	0.4426
Observations	475
Number of groups	25

Standard errors in parentheses, *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

NPLs, as expected, affect one year before the level because the easing requirements may not be tightening as easy as loosening. Thus, bad loans continue to distribute for some time.

⁹ The results of the test not reported here but available upon request.

The results of our analysis show that the GDP, shadow economy, trade openness, credit-to-deposit ratio, and the ratio of return on equity have a statistically significant relationship with NPLs. Specifically, the shadow economy and trade openness have a positive relationship with NPLs, though the other significant variables have a negative relationship.

These findings are consistent with previous literature on the subject, which NPLs show a negative relationship between and GDP (Louzis et al., 2012; Ćurak et al., 2013; Ghosh, 2015; Koju et al., 2018), and a negative relationship between return on equity and NPLs (Klein, 2013; Makri et al., 2014).

Additionally, in line with Swamy's (2012) findings, our study demonstrates a negative correlation between the credit-to-deposit ratio and non-performing loans. Unemployment, as expected, causes NPLs to increase, meaning that an increase in unemployment causes an increase in NPLs, as reported in the literature (Louzis et al., 2012; Klein, 2013; Makri et al., 2014; Skarica, 2014, Ghosh, 2015).

Inflation and non-performing loans are found to be positively correlated, though the literature has reported negative relationships (Ćurak et al., 2013; Klein, 2013; Skarica, 2014; Ghosh, 2015; Roman & Bilan, 2015).

The household consumption and NPLs relationship is negative but not statistically significant. Contrarily, trade openness is discovered to have a significant positive relationship with NPLs, and is consistent with previous research and theoretical predictions. The overall economic freedom index, EFI, consists of 10 components, such as the rule of law, regulatory efficiency, open markets, etc., and has a negative sign and significant result, so according to results, if the "things" are going bad, it might cause NPLs to increase.

5. CONCLUSION

In this study, we examined NPLs' relationship with the shadow economy, as well as bank-specific and macroeconomic variables, in 25 emerging countries starting from 1998 up until 2017. In order to do it, the Driscoll-Kraay standard errors are employed with a fixed effect estimator. Our results show that the shadow economy has a positive effect on NPLs, as well as one lagged value of NPLs, inflation, and trade openness. In contrast, GDP, unemployment, household consumption, credit to deposit ratio, broad money (m3), bank return on equity, and overall economic freedom index had a negative impact on NPLs.

These findings suggest that the factors contributing to NPLs are complex and not limited to the bank itself or macroeconomic factors. Rather, NPLs are influenced by the wider economic context in which banks operate. For example, a low return on equity may lead banks to loosen credit requirements, which could result in an increase in NPLs. Similarly, higher levels of NPLs could be a result of a growing shadow economy. This highlights the interconnectedness of the banking sector and the economy and the need for a healthy economy to sustain a properly functioning

banking sector and vice versa. Therefore, the solution to NPLs requires a multifaceted approach that addresses the problem's microeconomic and macroeconomic drivers of the problem.

Ethical Declaration

In this study, all the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed.

Ethics Committee Approval

The authors declare that the research is one of the studies that does not require ethical committee approval.

Conflict of Interest and Funding

No conflict of interest and funding has been declared by the authors.

Authorship Contribution Declaration

All stages of the study were designed and prepared by the authors.

REFERENCES

- Aghion, Philippe and Angeletos, George-Marios and Banerjee, Abhijit and Manova, K. (2005). “Volatility and Growth: Credit Constraints and Productivity-Enhancing Investment” (No. 11349; *NBER Working Paper Series*). <https://doi.org/10.3386/w11349>
- Alamgir Hossain, S., Moudud-Ul-Huq, S., & Kader, M. B. (2020). "Impact of trade openness on bank risk-taking behavior: Evidence from a developing country." *Cogent Economics & Finance*, 8(1), 1765468. <https://doi.org/10.1080/23322039.2020.1765468>
- Anastasiou, D., Louri, H., & Tsionas, M. (2016). "Determinants of non-performing loans: Evidence from Euro area countries." *Finance Research Letters*, 18, 116–119.
- Anastasiou, D., Louri, H., & Tsionas, M. (2018). "Non-performing loans in the Euro area: Are core-periphery banking markets fragmented?" *International Journal of Finance & Economics*. DOI:10.1002/ijfe.1651
- Ashraf, B. N., Zheng, C., & Arshad, S. (2016). "Effects of national culture on bank risk-taking behavior." *Research in International Business and Finance*, 37(C), 309–326. <https://econpapers.repec.org/RePEc:eee:riibaf:v:37:y:2016:i:c:p:309-326>
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data* (3rd ed.). J. Wiley & Sons.
- Bankscope. (2021). *Bank return on equity, in percent*. Bankscope.
- Çetin, H. (2019). "The relationship between non-Performing Loans and Selected EU Members Banks Profitabilities." *International Journal of Trade, Economics, and Finance*, 10(2), 52–55. DOI: 10.18178/ijtef.2019.10.2.637
- Ćurak, M., Pepur, S., & Poposki, K. (2013). "Determinants of non-performing loans - evidence from Southeastern European banking systems." *Banks and Bank Systems*, 8(1), 45–53.
- Doerr, S., Raissi, M., & Weber, A. (2018). "Credit-supply shocks and firm productivity in Italy." *Journal of International Money and Finance*, 87, 155–171. DOI: 10.1016/j.jimonfin.2018.06.004

- Erdoğan, D., & Abazi, E. (2014). "The Determinants of NPLs in Emerging Europe, 2000-2011." *Journal of Economics and Political Economy*, 1(2), 112–125. DOI: <http://dx.doi.org/10.1453/jepe.v1i2.59>
- FED 1. Open Market Operations. Retrieved August 28, 2019, from <https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/openmarket.htm>
- FED 2. Money, Interest Rates, and Monetary Policy; What were the Federal Reserve's large-scale asset purchases? Retrieved August 28, 2019, from <https://www.federalreserve.gov/faqs/what-were-the-federal-reserves-large-scale-asset-purchases.htm>
- Foos, D., Norden, L., & Weber, M. (2010). "Loan growth and riskiness of banks." *Journal of Banking & Finance*, 34(12), 2929–2940. DOI: 10.1016/j.jbankfin.2010.06.007
- Franklin, Jeremy and Rostom, May and Thwaites, Gregory, "The Banks that Said No: Banking Relationships, Credit Supply and Productivity in the United Kingdom" (October 9, 2015). *Bank of England Working Paper* No. 557, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2674060>
- Gabriella Chiesa & José Manuel Mansilla-Fernández (2019) "Disentangling the transmission channel NPLs-cost of capital-lending supply," *Applied Economics Letters*, 26:16,1333-1338, DOI: 10.1080/13504851.2018.1558335
- Joseph E. Gagnon & Brian Sack, 2018. "QE: A User's Guide," Policy Briefs PB18-19, Peterson Institute for International Economics.
- Ghosh, A. (2015). "Banking-industry specific and regional economic determinants of non-performing loans: Evidence from US states." *Journal of Financial Stability*, 20, 93–104. <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2015.08.004>
- Ghosh, A. (2017). "Sector-specific analysis of non-performing loans in the US banking system and their macroeconomic impact." *Journal of Economics and Business*, 93, 29–45. DOI: 10.1016/j.jeconbus.2017.06.002
- Grigoli, F., Mansilla, M., Saldias, M. (2016). "Macro-Financial Linkages and Heterogeneous Non-Performing Loans Projections: An Application to Ecuador." *IMF Working Paper*, WP/16/236. (p.4)
- Güloğlu, B., Bayar, G., & Tokpunar, S. (2020). "Effect of foreign trade on industrial employment: the case of Turkey." *Applied Economics*, 6075–6089. <https://doi.org/10.1080/00036846.2020.1784384>
- Hardy, B. (2019). "Emerging markets' reliance on foreign bank credit." *BIS Quarterly Review*, 15-28. Retrieved August 20, 2019.
- Inekwe, M. (2010). "Effect of Inflation on Non-Performing Loans in the Banking Industry in Nigeria." *Journal of ARID Zone Economy*, Vol.12, No.1, pp. 179 – 184.
- Inekwe, M. (2013). "The Relationship between Real GDP and Non-performing Loans: Evidence from Nigeria." *International Journal of Capacity Building in Education and Management*. 2. 1-7.
- International Labour Organization (ILO). (2021). *Unemployment and labour underutilization*. ILOSTAT Database. <https://ilostat.ilo.org/topics/unemployment-and-labour-underutilization/#>
- International Monetary Fund. (2021a). *Broad money growth (annual %)*. International Financial Statistics and Data.

- International Monetary Fund. (2021b). *Private credit by deposit money banks (IFS line 22d); bank deposits (IFS lines 24 and 25)*. International Financial Statistics. <https://data.imf.org/?sk=4C514D48-B6BA-49ED-8AB9-52B0C1A0179B>
- Jiménez, G., & Saurina, J. (2006). "Credit Cycles, Credit Risk, and Prudential Regulation." *International Journal of Central Banking*, 65–98. Retrieved from <https://www.ijcb.org/journal/ijcb06q2a3.pdf>
- Jiménez, G., Ongena, S., Peydró, J. and Saurina, J. (2014), "Hazardous Times for Monetary Policy: What Do Twenty-Three Million Bank Loans Say About the Effects of Monetary Policy on Credit Risk-Taking?" *Econometrica*, 82: 463-505. DOI:10.3982/ECTA10104
- Karimiyan, A. & Nasserinia, A. & Shafiee, H. (2013). "Relationship between Loan Loss Provision and Future Earning, Return, and Cashflow in Commercial Banks of Malaysia." *Asia-Pacific Business Research Conference*. 978-979.
- Keeton, W. R. (1999). "Does faster loan growth lead to higher loan losses?" *Economic review-Federal reserve bank of Kansas City*, 84, 57-76.
- Klein, N. (2013). "Non-Performing Loans in CESEE: Determinants and Impact on Macroeconomic Performance." *IMF Working Papers*, 13(72), 1. <https://doi.org/10.5089/9781484318522.001>
- Klein, N. (2013). "Non-Performing Loans in CESEE: Determinants and Impact on Macroeconomic Performance." *IMF Working Papers*, 13(72), 1. DOI:10.5089/9781484318522.001
- Koju, L., Koju, R., & Wang, S. (2018). "Macroeconomic and Bank-Specific Determinants of Non-Performing Loans: Evidence from Nepalese Banking System." *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 7(3), 111–138. <https://econpapers.repec.org/RePEc:cbk:journl:v:7:y:2018:i:3:p:111-138>
- Kumar, V., & Kishore, P. (2019). "Macroeconomic and Bank Specific Determinants of Non-Performing Loans in UAE Conventional Bank." *Journal of Banking and Finance Management*, 2(1), 1–12. Retrieved from <https://www.sryahwpublications.com/journal-of-banking-and-finance-management/pdf/v2-i1/1.pdf>
- Louzis, D., Vouldis, A., & Metaxas, V. L. (2012). "Macroeconomic and bank-specific determinants of non-performing loans in Greece: A comparative study of mortgage, business, and consumer loan portfolios." *Journal of Banking & Finance*, 36(4), 1012–1027. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2011.10.012>
- Makri, V., Tsagkanos, A., & Bellas, A. (2014). "Determinants of non-performing loans: The case of Eurozone." *Panoeconomicus*, 61(2), 193–206. <https://doi.org/10.2298/PAN1402193M>
- Manaresi, F., & Pierri, N. (2019). "Credit Supply and Productivity Growth." *IMF Working Papers*, 19(107), 1. <https://doi.org/10.5089/9781498315258.001>
- Mazreku, I., Morina, F., Misiri, V., Spiteri, J. V., & Grima, S. (2018). "Determinants of the Level of Non-Performing Loans in Commercial Banks of Transition Countries." *European Research Studies Journal*, XXI (3), 3–13. Retrieved from https://www.ersj.eu/dmdocuments/2018_XXI_3_1.pdf
- Medina, L., & Schneider, F. (2018). "Shadow Economies Around the World: What Did We

- Learn Over the Last 20 Years?" *IMF Working Papers*.
<https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/01/25/Shadow-Economies-Around-the-World-What-Did-We-Learn-Over-the-Last-20-Years-45583>
- Messai, A. S., & Jouini, F. (2013). "Micro and Macro Determinants of Non-performing Loans." *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(4), 852-860. Retrieved from www.econjournals.com.
- Pesaran, M. (2007). "A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence." *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265–312. <https://econpapers.repec.org/RePEc:jae:japmet:v:22:y:2007:i:2:p:265-312>
- Pesaran, M. Hashem, Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). "A bias-adjusted LM test of error cross-section independence." *Econometrics Journal*, 11(1), 105–127. <https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x>
- Pesaran, MH (2004). "General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels: Cambridge Working Paper in Economics." *IZA Discussion Paper*, 1240.
- Rahman, S., Hussain, A., & Taqi, M. (2014). "Impact of agricultural credit on agricultural productivity in Pakistan: An empirical analysis." *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, 3(4), 125-139.
- Roman, A., & Bilan, I. (2015). "An Empirical Analysis of The Macroeconomic Determinants of Non-Performing Loans In The Eu28 Banking Sector." *Revista Economica*, 67(2), 108–127. <https://econpapers.repec.org/RePEc:blg:reveco:v:67:y:2015:i:2:p:108-127>
- Shehzad, C. T., de Haan, J., & Scholtens, B. (2010). "The impact of bank ownership concentration on impaired loans and capital adequacy." *Journal Of Banking & Finance*, 34(2), 399–408. DOI: 10.1016/j.jbankfin.2009.08.007
- Skarica, B. (2014). "Determinants of non-performing loans in Central and Eastern European countries." *Financial Theory and Practice*, 38(1), 37–59. <https://doi.org/10.3326/fintp.38.1.2>
- Swamy, Vighneswara (2012): "Impact of Macroeconomic and Endogenous Factors on Non-Performing Bank Assets." *International Journal of Banking and Finance*, Vol. 9, No. 1 (June 5, 2012): pp. 27-47.
- Şenalp, U. E. (2022), Uluslararası Doğrudan Yatırımların Sektörel İncelemesi: 2008 Küresel Ekonomik Krizinin Etkileri, Meltem Okur Dinçsoy (Ed.) Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri Ülke ve Sektör Çalışmaları (s. 105-123) içinde, İstanbul: Efe Akademik Yayıncılık.
- TCMB 1, Veri Yayınlama Takvim Linki:
<http://www3.tcmb.gov.tr/veriyaytakvim/takvim.php>
- The Heritage Foundation. (2021). *Economic freedom, overall index*. www.Heritage.Org.
<https://www.heritage.org/index/explore>
- The World Bank. (2018). *GDP growth*. World Bank National Accounts Data. https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=HR-RS-SI&name_desc=false
- World Bank (2019), World Development Indicators. Economic Policy & Debt: National accounts: Growth rates [Data file]. Retrieved from

- <https://databank.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS/1ff4a498/Popular-Indicators#>
- World Bank. (2021a). *Bank non-performing loans to total gross loans (%)*. World Bank National Accounts Data. <https://data.worldbank.org/indicator/FB.AST.NPER.ZS>
- World Bank. (2021b). *Households and NPISHs final consumption expenditure (% of GDP)*. World Bank National Accounts Data. <https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.PRVT.ZS>
- World Bank. (2021c). *Inflation, GDP deflator: linked series (annual %)*. World Bank National Accounts Data. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG.AD>
- World Bank. (2021d). *Trade (% of GDP)*. World Bank National Accounts Data. <https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS>
- Yanikkaya, H. (2003). "Trade openness and economic growth: a cross-country empirical investigation." *Journal of Development Economics*, 72(1), 57–89. <https://econpapers.repec.org/RePEc:eee:deveco:v:72:y:2003:i:1:p:57-89>

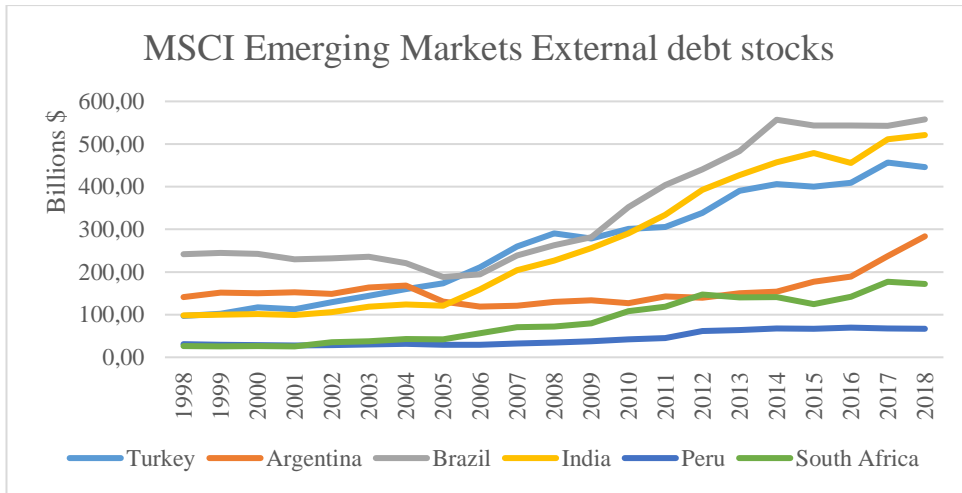
APPENDIX

Table 1: List of Countries Included in The Study

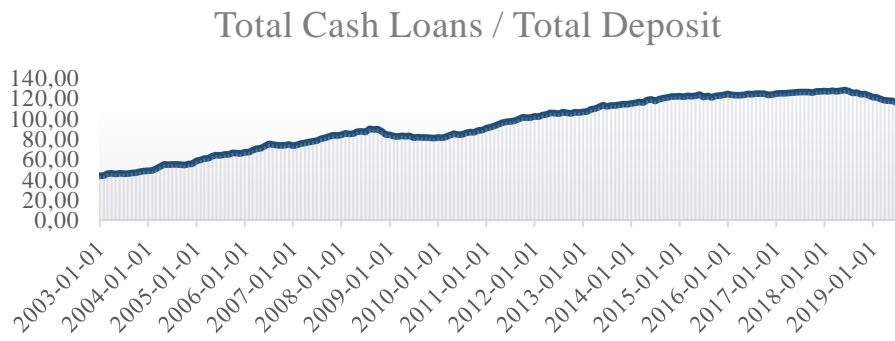
Argentina	Mexico
Brazil	Pakistan
Chile	Peru
China	Philippines
Colombia	Poland
Czechia	Russia
Egypt	Saudi Arabia
Greece	South Africa
Hungary	South Korea
India	Thailand
Indonesia	Turkey
Kuwait	United Arab Emirates
Malaysia	

FIGURES

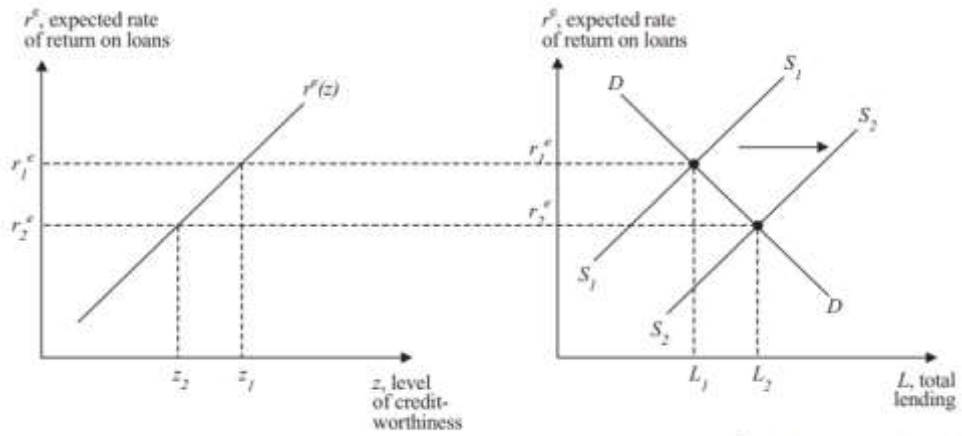

Figure 1: Foreign Debt Stock of Selected Emerging Markets
Source: Respective Central Banks

SOURCE: BRSA

Figure 2: Loan to Deposit ratio of Turkey

Source: Keeton, W. R. (1999)

Figure 3: Supply Shift

XIX. YÜZYILDA UZUNKÖPRÜ ŞEHRİNDE YAPILAN MESLEKLER¹

PROFESSIONS MADE IN UZUNKÖPRÜ CITY IN THE 19TH CENTURY

Hilal YILMAZ*

Geliş Tarihi: 29.12.2022
(Received)

Kabul Tarihi: 24.07.2023
(Accepted)

ÖZ: Tanzimat Dönemi'nde vergi tespiti amacıyla temettuât sayımları yapılmış ve bu sayımlar sonucunda temettuât defterleri oluşturulmuştur. Uzunköprü Temettuât Defterleri'ne göre şehir merkezinde çok çeşitli meslekler yapılmıştır. Bu meslekleri üretim fonksiyonlarına göre sekiz gruba ayırmak mümkündür. Yapılan mesleklerin usta-kalfa-çırak ilişkisi içerisinde ilerlediği görülmektedir. Ayrıca bazı mesleklerin babadan oğula geçerek ilerlediği, bazı kişilerin baba ve kardeşleri yanında çalıştığı tespit edilmektedir. Uzunköprü'de yaşayan Türk ve diğer Müslümanlar, gayrimüslimler ve Müslüman Kıptiler arasında meslek dağılımını görmek de mümkündür. Buna göre bazı meslekler bu gruplardan sadece biri tarafından bazı meslekler ise bu üç grup tarafından beraber yapılmıştır. Bu makalenin amacı; XIX. yüzyıl ortalarında şehirde yapılan meslekleri tespit etmek ve meslek tespitiyle de şehrin bölgedeki durumunu ortaya koymaktır. Makalede ana kaynak olarak Uzunköprü'ye ait temettuât defterleri kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada çok sayıda araştırma eserinden de istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Uzunköprü, Temettuât Defterleri, Meslek, Ekonomik.

ABSTRACT: In the Tanzimat Period, temettuât counts were made in order to determine taxes and as a consequence of these counts, temettuât registers were created. According to Uzunköprü Temettuât Registers, a wide variety of professions were made in Uzunköprü. These professions are divided into eight groups according to their production functions. It is seen that the professions are made in a master-apprentice relationship. In addition, it is determined that some professions are passed on from father to son, and some people work with their father and brothers. It is also possible to see the distribution of professions among Turks and other Muslims, non-Muslims and Muslim Copts living in Uzunköprü. Accordingly, some professions were performed by only one of these groups, and some professions were performed by these three groups together. The purpose of this article; It is

¹ Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne'de düzenlenen "Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü" isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir. Ayrıca bu çalışma, yazarın Prof. Dr. İbrahim SEZGİN danışmanlığında Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında 2014 yılında tamamlanan "XIX. Yüzyıl Ortalarında Uzunköprü Şehri" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir ve tezdaki "Hane Reislerinin Meslekleri" başlığının gözden geçirilip genişletilmiş halidir.

* hilalyilmaz_22@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0499-9256.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Yılmaz

to determine the professions made in the city in the middle of the 19th century. Temettuât notebooks belonging to Uzunköprü were used as the main source in the article. In addition, many research works were also used in the study.

Key Words: Ottoman State, Uzunköprü, Temettuât Registers, Profession, Economic.

EXTENDED ABSTRACT

This section contains information about the purpose, significance, method and results of the study. **Purpose:** In the Tanzimat Period, Temettü counts were made in all Ottoman lands for tax determination. As a result of these counts made in Uzunköprü, temettuât registers were created. A lot of information about the socio-economic life of Uzunköprü can be reached in these registers. The target of the study is to determine the professions made in the city in the middle of the 19th century by examining the temettuât registers of Uzunköprü. Moreover, it is purposed to reveal the economic situation of the city in the region with the determination of professions and to bring it to the literature as a source. **Significance:** This study is significant because the professions made in Uzunköprü in the middle of the 19th century are determined and the socio-economic life of the city is examined. Another important aspect of this article is that it is prepared based on archival sources belonging to the Ottoman State period. Moreover, this article is significant because it aims to provide a new source to the literature in the field of city history and to complete a deficiency in the field. **Method:** The subject of this article was determined to identify and reveal the professions in Uzunköprü. This article was created by examining the temettuât registers of Uzunköprü as the main source and supporting it with other studies. In this study, the temettuât registers were compared with each other. **Conclusion:** Temettuât counts were made in Uzunköprü in order to determine tax in the Tanzimat Period. As a result of these counts, Uzunköprü Temettuât Registers were created. As a result of the scanning carried out in the Prime Ministry Ottoman Archives, eleven temettuât registers belonging to Uzunköprü were detected. These registers were created separately as Muslim and Non-Muslim. Although the registers are divided into Muslim and non-Muslim, there are actually seven neighbourhoods in Uzunköprü. These neighbourhoods are Şehsuvarbey District, Rıza Efendi District, Halise Hatun District, Muradiye District, Gebran District, Mescid District and Habib Hoca District. In Uzunköprü Temettuât Registers, the profession of the people living in Uzunköprü was recorded. It was also stated that these people were masters, journeymen and apprentices in their profession. Everyone, whether they have a profession or not, is recorded in these registers. In addition, everyone, whether a taxpayer or not, was recorded in these registers. There are also people who cannot work in Uzunköprü and cannot do anything. These persons were also recorded in the registers. It is seen that these people are unable to work due to their children, old age and disability. Of course, how these people continued their lives was recorded in the registers. According to the registers, these people who could not work were living with the help of others. With these aspects, these registers reveal the economic and social situation of the city. The professions of the majority of the people whose names are found are recorded in the registers. It is possible to classify these professions according to their production functions. According to this; Professions Related to Agriculture and Livestock (327 people) in the first place, Professions Related to Physical Power and Labor (193 people) in the second place, Professions Related to Craftsman and Craftsmanship (150 people) in the third place, the Unemployed (63 people) in the fourth place, and Professions Related to Commerce (25

people) in the fifth place, Professions Public Officials (24 people) in the sixth place, Military Officers in the seventh place (4 people) and Professions Related to Education (3 people) in the last place. Occupations in the first three groups have an important place in the economy of the city. When professions are examined carefully, it is seen that almost every profession progresses in a master- journeyman- apprentice relationship. This shows that a profession is passed down from generation to generation. In Uzunköprü, it is seen that father and son, brother and sibling do the same profession as well as different professions from each other. On the other hand, the distribution of professions among religious groups, namely Turks and other Muslims, Muslim Copts and non-Muslims, helps to understand the economic structure of the city. Some professions are performed only by Turks and other Muslims, only by Muslim Copts, and only by non-Muslims. Some professions are performed by both Turks and other Muslims, Muslim Copts and non-Muslims. While Muslim Copts were doing their traditional profession, non-Muslims made a living by doing trade and crafts. On the other hand, Turks and other Muslims, concentrated on public office and trade. The data in the Temettuat notebooks reveal that Uzunköprü has an economy based on agriculture and animal husbandry. Although it is an agricultural city, it is obvious that many different professions are carried out in Uzunköprü to meet the needs of the city and its villages. There are different occupational groups from the food sector to the service sector, from the textile and clothing sector to the construction and repair sector. The fact that Uzunköprü is located on the Gallipoli-Edirne route and on a busy main road is thought to have led to the development of many business lines and to an increase in the professional experience of the people. While some professions were done by resident tradesmen in the city, some professions were made by peddlers. It is seen that some people earn income from other professions besides their main profession. This shows that these people have a second profession from which they earn additional income. In addition, it is seen that people living in Uzunköprü mostly do their jobs in Uzunköprü, and some people do their jobs outside Uzunköprü. Upon the examination of the Temettuat registers belonging to Uzunköprü, all kinds of questions about the heads of households living in the city and their professions can be answered. This situation enables the city to be recognized by revealing its social and economic aspects.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde yerleşik hayat, *şehirliler* ve *köylüler* olmak üzere ikiye ayrılmakta ve sosyal yapının temel unsurunu oluşturmaktaydı (Emecen, 1999b: 92). “*Şehir*” kelimesi çalışma çağındaki nüfusun çoğunluğunun ticaret, sanayi ve yönetim gibi işlerle uğraştığı büyük yerleşim merkezlerini anlatan Farsça bir kelimedir (Küçüktaşçı, 2010: 441). İnsanların şehirde toplanması sonucunda, toplumun yapması gereken işler kendi arasında ayrıldığından ihtisaslaşma başlamış ve sonunda meslek kolları oluşmuştur (Karagöz, 1999: 103). Osmanlı'da meslekler babadan oğula geçse de bu durum kesin bir kural değildi (Tabakoğlu, 1999: 24).

Ayrıca kişinin meslekî gelişimi usta-kalfa-çırak ilişkisi içerisinde gerçekleşmekteydi.

XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nde çeşitli nedenlerle köyden kente göçler yaşanmıştı (Tabakoğlu, 1999: 27). Öte yandan Osmanlı Devleti savaşlar sonucunda toprak kayıpları da yaşadıkça vergi gelirleri düşmüştü. Elbette devletin vergi gelirinden vazgeçmesi düşünülemezdi. Tanzimat Dönemi'ne gelindiğinde tüm alanlarda olduğu gibi maliye alanında da vergi düzenlemesine giden Osmanlı Devleti; vergi tespiti için temettû¹ sayımlarını yaptı, bu sayımlar sonucunda da temettuât defterleri oluşturuldu (Öztürk, 2003: 287). Temettuât defterlerinin oluşturulmasının asıl amacı ekonomik düzenlemeler yaparak herkesin gelirine göre vergi vermesini sağlamak olsa da bu defterler nüfus defteri gibi de düşünülmüştür. Bu yüzden hane esaslı yazım sistemi kullanılarak sadece hane reisleri kaydedilmiştir. Ayrıca hiçbir vergi vermeyip başkalarının yardımıyla geçinenler de defterlere yazılmıştır. Bu defterlere herkesin isim ve namı belirtilerek insanların fotoğrafı çizilir gibi uzun boylu, kara sakallı, şaşı gözlü gibi tarifleri yapılmıştır. Defterlerin oluşturulduğu sırada bu tanımlamaların kaydedilmesi istenmişse de kimi yerlerde bu tanımlama yapılmış, kimi yerlerde yapılmamıştır. Örneğin Uzunköprü Temettuât Defterleri'nde bu tarz bir tanımlama bulunmamaktadır. Temettuât defterlerinde herkesin ne kadar emlak, arazi ve hayvanı olduğu yazılmıştır. Tüccar ve esnafın bir yılda tahminen ne kadar temettuâtı olduğu araştırılarak kaydedilmiştir. (Adıyeke, 2000: 770-772, 774). Böylece şehir ve köylerde yaşayan kişilerin ekonomik ve sosyal durumuna ait çok geniş bir veri tabanı oluşmuştur (Güran, 2000: 80). Bu defterler, XIX. yüzyıl ortalarında oluşturulduğundan Osmanlı'nın bu dönemine ait sosyal ve ekonomik tarihi hakkında çok değerli bilgiler içermektedir. Ayrıca Osmanlı'nın klasik dönemi olan XV-XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinden çıkarılacak bilgilerden çok daha fazlasına sahiptir (Arslan, İ. 2002: 58-59). Bu makale, ana kaynak olarak Uzunköprü'ye ait temettuât defterleri incelenmek ve diğer çalışmalarla desteklenmek suretiyle oluşturulmuştur. Bu makalenin amacı; XIX. yüzyıl ortalarında şehirde yapılan meslekleri tespit etmek, meslek tespitiyle de şehrin bölgedeki durumunu ortaya koymaktır.

2. UZUNKÖPRÜ TEMETTUÂT DEFTERLERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yapılan tarama sonucunda Uzunköprü (Cisri Ergene) kasabasına ait toplam on adet defter tespit edilmiştir. Bu defterler, Miladî 1844-1845 (Hicrî 1260-1261) yıllarına aittir. Şehir merkezinin defterlerinden 5 tanesi *Müslümanlara*, 4 tanesi *gayrimüslimlere* aittir. Kalan 2 tanesi ise *Müslümanlarla gayrimüslimlerin* beraber kaydedildiği ortak defterlerdir.

¹ Temettû: kâr etme, kazanma, kâr, fayda; Temettuât: kârlar, faydalar, kazançlar demektir. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006, s. 1073.

Osmanlı Devleti'nde dinî yapıya göre (inanç temelinde) oluşturulan Millet Sistemi, ırkî yapıya dayalı değildi. Şehrin temettuat defterleri de bu dinî yapıya göre tutulmuştur. Yani *gayrimüslimler* ile *Müslümanlar* genellikle farklı defterlere kaydedilmiştir. Temettuat defterlerinde *Müslüman Kıptîlerin* de kayıtları bulunmaktadır. Ancak Müslüman Kıptîler diğer Müslüman ahali ile beraber aynı defterlerde kaydedilmiştir. Şehre ait 11 adet temettuat defteri olsa da bu dönemde Uzunköprü'de *Muradiye Mahallesi*, *Merhum Rıza Efendi Mahallesi*, *Şehsuvarbey Mahallesi*, *Halise Hatun Mahallesi*, *Gebran Mahallesi*, *Mescid Mahallesi* ve *Habib Hoca Mahallesi* olmak üzere toplam 7 mahalle bulunmaktadır.

3. UZUNKÖPRÜ ŞEHRİNDE YAPILAN MESLEKLER

Temettuat defterlerinde meslekler hane reisinin isminin üst kısmında kaydedilmiştir. Defterlerde neredeyse her hane ve aile reisinin mesleği belirtilmiştir. Bu durum kayıtlı olan bu kişilerin ekonomik faaliyetlerini görebilmemize imkân vermektedir. Ayrıca şehirdeki meslek gruplarının sosyal ve iktisadî yapı içerisindeki yerini ve önemini tespit etmemizi sağlamaktadır. Eğer kişinin mesleği bulunmuyorsa veya çalışmayacak vaziyetteyse bu kişi için defterlerde "*bilâ-sanat olduğu*" ifadesi kullanılarak durumu açıklanmıştır. Vergi toplamak amaçlandığı için temettuat defterlerine genellikle vergi vermekle yükümlü kişiler kaydedilmiştir. Ancak vergi vermeyenler de defterlere yazılmıştır. Vergi mükelleflerinin büyük bir kısmını erkekler oluştursa da az sayıda da olsa yetim çocuklar³ ile kadınların⁴ da kayıtları defterlerde bulunmaktadır. Çünkü defterlere, ihmal edilmeden herkesin kaydedilmesi emredilmiştir (Kütükoğlu, 2007: 3).

Defterlerde mesleği kaydedilenlerin yanında mesleği kaydedilmeyen veya belirtilmeyen kişiler de bulunmaktadır. Bu kişilerin ne iş yaptığını belirlerken bazı yollar takip edilmiştir. Mesela bazı kişilerin meslekleri sahip olduğu lâkaptan ve kayıtlarında yer alan meslek gelirinden hareketle tespit edilmiştir. Bazı kişilerin meslekleri ise babası/ amcası/ kardeşi/ eniştesi/ kayını gibi kişilerin yanında olmaları veya beraber yaşamaları sebebiyle aynı mesleği yaptıkları düşünülerek tespit edilmeye çalışılmıştır. Belirtmek gerekir ki defterlerde bu kişilerin "*babası/eniştesi yanında işlemekte olduğu*", "*karındaşıyla birlikte ziraat etmekte olduğu*" ya da "*babası yanında ziraat etmekte olduğu*" gibi açık ifadeler bulunmaktadır. Eğer bu şekilde hane ve aile reislerinin mesleğine ait herhangi bir ipucu yoksa bu kişilerin

² Bilâ-: Arapça kelimelerin başına getirilerek "-siz" şeklinde olumsuz anlam vermek amacıyla kullanılmaktadır. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006, s. 103. Buradan hareketle *bilâ-sanat: sanatsız* demektir.

³ Örneğin Mescid-i İslâm ve Reayası Mahallesi Defteri'ndeki "*Yangöz Ahmedoğlu yetim Salim*". Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.*, nr. 05269.00005. (H. 1260-1261/M. 1844-1845).

⁴ Örneğin Gebran Zımmi Mahallesi Defteri'ndeki "*Fırıncı karısı*". Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT.*, nr. 05279.00002. (H. 1260-1261/M. 1844-1845).

sahip olduğu arazi, hayvan gibi taşınır-taşınmaz mallarına bakılarak meslekleri belirlenmeye çalışılmıştır. Fakat uyguladığımız bu yöntemlere rağmen Uzunköprü’de mesleğini belirleyemediğimiz kişiler bulunmaktadır. Bu kişilerin; yetim olduğu, çocuk yaşta oldukları, özünden ya da ihtiyarlıktan iş yapmaya güçlerinin olmadığı ve başkalarının yardımıyla geçindikleri görülmektedir.

Defterlerden tespit ettiğimize göre bazı kişiler aynı anda birkaç mesleği beraber yürütmüştür. Mesela Mescid-i İslâm ve Reayası Mahallesi Defteri’nde Ustoyanoğlu Petko’nun kaydında “*ekser ticareti çoban bazen ziraat idüğü*”, Şehsuvarbey İslâm Mahallesi Defteri’nde Tangıroğlu Hacı Halil’in kaydında “*alışverişi ile meluf olup hizmetkâr ile ziraat itdüğü*”, Gebran Zımmi Mahallesi Defteri’nde Estefanioğlu Aleksandırı’nın kaydında “*bakkal esnafından bazen yevmiye ile ziraatte idüğü*”, Temyuroğlu Panayot’un kaydında “*erbab-ı ziraat bazen bağcılık ile meluf olduğu*” şeklinde açıklamalar yer almaktadır. Bu açıklamalar bazı kişilerin birden fazla mesleğinin olduğunu göstermektedir. Bu kayıtların yanında Muradiye İslâm Mahallesi Defteri’ndeki Mirahur Süleyman Ağa’nın kaydında bulunan “*bilâ-sanat ahz-ü i’tacı idüğü*” ifadesi Süleyman Ağa’nın hem sanatının olmadığını hem de alışverişle uğraştığını göstermektedir.

Uzunköprü’de bazı kişilerin meslekleri ile meslek geliri farklı farklı kaydedilmiştir. Bu kişilerin asıl mesleklerinin yanında ek gelir sağladıkları başka meslekî faaliyetleri de bulunmaktadır. Örneğin Halise Hatun Mahallesi’nde yaşayan Kaza müdürü Hüseyin Bey’in mesleği “*erbab-ı ziraat*” olarak kayıtlıdır. Fakat kendisi aslında Uzunköprü’nün yönetiminden sorumlu kamu görevlisidir. Şehsuvarbey İslâm Mahallesi Defteri’nde Kadayıfçioğlu Mehmed Dayı’nın mesleği adı çapacı olarak kaydedilmiş ama çapadan ve bekçilikten elde ettiği meslek geliri bulunmaktadır. Yine bu mahallede Belcioğlu Ali’nin mesleği erbab-ı ziraat iken arabacı kiracılığında meslek geliri vardır. Merhum Rıza Efendi İslâm Mahallesi Defteri’nde İbiş veled-i Osman’ın mesleği erbab-ı ziraat olarak kaydedilmiş fakat çapacılıktan meslek geliri bulunmaktadır. Aynı mahallede Mehmed bin Said’in mesleği berber kalfası iken hem berber kalfalığından hem de kiracılıktan meslek geliri vardır. Gebran Zımmî Mahallesi Defteri’nde Hristooğlu Kostandi’nin mesleği çobanlıktır fakat koyun alışverişinden (ağnam ahz-ü i’tası) meslek geliri bulunmaktadır. Şehsuvarbey Reayası Mahallesi Defteri’nde Çoban Mirço’nun mesleği adı çoban olarak kaydedilmiş olmasına rağmen orakçılık ve çapacılıktan meslek geliri bulunmaktadır. Bu örnekler çoğaltılabilir.

Uzunköprü’de ilk etapta nasıl bir meslek olduğunu anlayamadığımız dört ayrı meslek kaydı bulunmaktadır. Bu meslekler *tebaalık*, *mehterlik*, *yüzdecilik* ve *yedilik*’tir. “*Tebalık*” olarak karşımıza çıkan bu meslek defterlerde “*tebaalık ile meluf idüğü*” ve “*tebaalık ile meluf olduğu*” gibi iki farklı şekilde kaydedilmiştir. Mesleği “*tebaa*” olan kişilerin kaydında bulunan bazı açıklamalar bu mesleğin nasıl bir meslek olduğunu anlamamıza yardımcı olmuştur. Bu açıklamalar sadece

Muradiye İslâm Mahallesi Defteri'nde ve mesleği “tebaa” olan kişilerin kayıtlarında bulunmaktadır. Fakat diğer mahalle defterlerinde mesleği “tebaa” olan kişilerin kayıtlarında bu açıklamalar bulunmamaktadır. Örneğin söz konusu mahalle defterindeki kayıtlarında Mustafa bin Abdi için “faziletli Hasib Bey Efendi'nin yanında olduğu”, Hacı Ömerzade Arif Ağa için “devletlü Hasib Bey Efendi'nin yanında idüğü”, İnceoğlu Mehmed Ağa için ise “Yayar? karyesinde azadan Hacı Ahmed Ağa'nın yanında idüğü” şeklinde açıklamalar bulunmaktadır. Bu bilgiler “tebaa”nın hizmetkâr, hizmetçi ve uşak olduğunu düşündürmektedir. Zaten bazı temettuât defterlerine ait çalışmalarda “tebaa”nın bir nevi uşak anlamına geldiği ve belli kişilerin hizmetlerini gördükleri (Arslan, Ö. F. 2006: 45; Purodran, 2010: 60), “bir tür uşaklık” olduğu (Yıldız, 2000: XXIV) ve hizmetkârlık ile aynı anlamda kullanıldığı belirtilmektedir (Tağ, M. 2022e; 183). “Maliye Nezareti Temettuât Defterlerine Göre Gördes Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu” isimli basılmamış yüksek lisans tezinde Fatih Bozkurt “tebaa”yı “kelime anlamı tâbî olarak (tâbî olan), uyarak anlamlarını taşıyan tebaadan tabiri pratikte hizmetkâr kelimesine yakın anlamıyla kullanılmış olmalıdır” şeklinde açıklamıştır (Bozkurt, 2003: 40). Bunun yanında Şehsuvarbey İslâm Mahallesi Defteri'nde Uzun Emir Dayı'nın mesleği “kahveci tebaalığıyla mehuf olduğu” şeklinde kaydedilmiştir. Muhtemelen Uzun Emir Dayı'nın mesleği kahvehanede uşaklıktır. Bu açıklama tebaalığın (uşaklığın) bir çeşidinin de olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat Uzun Emir Dayı'nın kimin yanında çalıştığı belirtilmemiştir (Yılmaz, 2014: 73)⁵.

Nasıl bir meslek olduğunu anlayamadığımız ikinci meslek olan “mehterlik” defterlerde “mehter olduğu”, “mehter çırağı” ve “adi mehter olduğu” şeklinde kaydedilmiştir. Ferit Devellioğlu mehter'i tanımlarken “yüksek rütbeli hizmetkâr, çadırlara bakan uşak, at uşağı” şeklinde ifade etmiştir (Devellioğlu, 2006: 603). Muhtemelen bu kişiler de hizmetkâr ve uşak olarak çalışmıştır. Ancak bu kişilerin kayıtlarında kimin yanında çalıştıkları belirtilmemiştir.

“Yüzdecilik” mesleği de nasıl bir meslek olduğu anlaşılabilen bir başka meslektir. Defterlerde bu meslek “yüzdecî çırağı” ve “adi yüzdecî olduğu” şeklinde kaydedilmiştir. Doğan Yörük doktora tezinde “Kabile-i Yüzdeciyân” ve “Tâife-i Yüzdeciyân” şeklinde bahsettiği taifenin “büyük çoğunluğunun yörük olduğunu, tamamının hayvancılık faaliyetiyle meşgul olmasından dolayı halis Türkmen göçebeleri olduğunu ve koyun çobanlığı ettiklerini” söylemektedir (Yörük, 2002: 78). Feridun Emecen ise “yüzdecî Yörüklerin her yüz koyuna kırk akçe ağnam vergisi verdikleri için bu adla anıldıklarını” ifade etmektedir (Emecen, 1988a: 478). Bu bilgiler ışığında mesleği “yüzdecî” olan kişilerin “koyun çobanı” olduğu düşünülmektedir. Şehsuvarbey Müslim Kıptıyan Mahallesi Defteri'nde mesleği

⁵ Tebaalık mesleği ile ilgili daha fazla bilgi için bakınız Hilal Yılmaz, “XIX. Yüzyıl Ortalarında Uzunköprü Şehri”, (Yüksek Lisans tezi, Trakya Üniversitesi, 2014), s. 73.

yüzdeci (koyun çobanı) olarak kayıtlı Deli Ali'nin sadece 1 tane eşiği bulunmaktadır. Yüzdeci olan diğer kişilerin ise tarlası ile beraber hiçbir malı bulunmamaktadır. Muhtemelen bu kişiler başkalarına koyun çobanlığı (yüzdeci) yapmaktadır. Örneğin Şehsuvarbey İslâm Mahallesi Defteri'nde Corteloğlu Tahir Dayı'nın kardeşi İsmail'in mesleği için "*mahalle-i mezburda yüzdeci çırağı idüğü*" şeklinde açıklama yapılmıştır. Muhtemelen İsmail, mahallede koyun sahibi olan herkesin koyunlarını beraber otlatan çobana çıraklık yapmaktadır. Defterlerden yüzdecilik mesleğini yapan 6 kişiden dördünün geçen sene 11-16 kuruş arasında değişen miktarda vergi ödediği, 1 kişinin vergiyi kardeşiyle müşterek ödediği, diğerinin ise vergi vermediği tespit edilmiştir.

Nasıl bir meslek olduğunu anlayamadığımız "*yedilik?*" mesleği ise defterlerde *yedilik?* (6 kişi), *çorba yediliği?* (1 kişi), *çobancı yediliği?* (1 kişi), *orakdan ve çobancı yediliği?* (1 kişi), *...* *yediliği?* (1 kişi) şeklinde kaydedilmiştir. "*Çobancı yediliği?*" ve "*çorba yediliği?*" mesleklerine binâen kesin olmamakla beraber "*yedilik*" tabirinin "*haftalık*" olabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda bu ifadelerden *yedilik* mesleğinin alt grup veya çeşitlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu mesleği yapan kişilerin kayıtlarında *yediliğe* ait en ufak bir açıklamanın bulunmaması, herhangi bir mala mülke ve hayvana sahip olmamaları, bu mesleğin nasıl bir meslek olduğunu tahmin etmemize imkân vermemektedir. *Yedilik* mesleğini yapan bütün kişilerin gayrimüslim olması da dikkat çekmektedir. Ayrıca sadece Mescid-i İslâm ve Reayası Mahallesi Defteri'nde kayıtlı Ustoyanoğlu Yetim Dimitri hariç diğer kişilerin her birinin babasının ya da kardeşinin evinde oturduğu belirtilmiştir. Bu kişilerin babalarının meslekleri *erbab-ı ziraatlık*, *çobanlık* ve *adi hizmetkârlık*; kardeşlerinin meslekleri ise *çobanlık* ve *bozacılıktır*.

Uzunköprü Temettuât Defterleri'nde kaydedilen kişilerin mesleklerini üretim fonksiyonlarına göre gruplara ayırmak mümkündür. Bu gruplar aynı özelliğe sahip meslekler bir araya getirilerek oluşturulmuştur. Buna göre Uzunköprü'de yapılan meslekler *ziraat ve hayvancılık*, *esnaf ve sanatkârlık*, *ticaret*, *eğitim*, *fizikî güç ve işçilik*, *kamu görevlileri*, *askerî görevliler* ve *işsiz-güçsüzler* olmak üzere sekiz gruba ayrılmaktadır. Uzunköprü'ye ait temettuât defterlerini inceleyerek gruplara ayırdığımız bu meslekleri gösteren 1 numaralı tabloya çalışmada yer verilmiştir.

Tablo 1: Meslek Grupları

MESLEK	KİŞİ SAYISI	MESLEK	KİŞİ SAYISI	MESLEK	KİŞİ SAYISI
Ziraat ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler					
Erbab-ı Ziraat	223	Alışveriş ⁶	1	Adi yüzdeci	5
Çoban	47	Hayvan alışverişi	1	Yüzdeci (koyun çobanı) çırağı	1
Adi çoban	14	Balıkçı çırağı	1	Çifçi	1
Çoban çırağı	1	Bağcı	1	Adi sığirtmaç	4
Adi bahçevan	4	Bağcı kalfası	1	Sığirtmaç çırağı	1
Bahçevan çırağı	4	Şütürban (deve çobanı)	1	Sığirtmaç (sığır çobanı)	3
Bahçevan	3	Sahib-i arz (toprak sahibi)	1	Balıkçı	2
Kiracılık ⁷	5	Sebzelik	1	Adi balıkçı	1
Toplam			327		
Esnaf ve Sanatkârlıkla İlgili Meslekler					
Berber	17	Dülger	5	Fırıncı	2
Berber kalfası	3	Adi dülger	1	Fırıncı kalfası	4
Berber çırağı	4	Boyacı	5	Fırıncı çırağı	1
Sepetçi	1	Boyacı kalfası	1	Tüfenkeçi	4
Kahveci	6	Boyacı çırağı	4	Mürekkebeçi	1
Adi kahveci	1	Terzi	5	Sarraç (semerci)	1
Kahveci tebaalığı	1	Terzi çırağı	1	Duhancı (tütüncü)	8
Nalband	6	Şerbethaneci	2	Tabaklık	1
Nalband kalfası	1	Kürkçü	2	Mumcu	1
Teymurci (Demirci)	6	Adi bezirci	1	Kürekçi	1
Teymurci kalfası	1	Adi çulha (dokuyucu)	1	Kürekçi çırağı	1
Teymurci çırağı	4	Adi değirmenci	1	Çilingir	4
Hancı	5	Adi külhancı	1	Çilingir çırağı	3
Kalaycı	5	Aktar	1	Helvacı	1
Adi kalaycı	1	Attar	3	Yemenici	3
Kalaycı kalfası	2	Aktar çırağı	1	Yemenici çırağı	2
Adi kalaycı kalfası	1	Bozacı	1	Yemenici kalfası	2

⁶ Şehsuvarbey İslâm Mahallesi Defteri'nde Tangıroğlu Hacı Halil'in mesleği "alışveriş ile meluf olup ..." şeklinde kaydedilmiş, ancak ne alışverişi olduğu belirtilmemiştir. Hacı Halil'in sahip olduğu hayvanlar dikkate alındığında emin olmamakla birlikte bunun "hayvan alışverişi" olduğu düşünülmektedir.

⁷ Halise Hatun İslâm ve Müslim Kıptiyan Mahallesi Defteri'nde kaydedilen Elifoğlu Ömer'in mesleği "kiracılık ile meluf olduğu" şeklinde yazılmıştır. Ömer'in neyi kiraladığı kontrol edildiğinde gayr-i mezru tarladan geliri olduğu görülmektedir, yani tarlasını kiralamıştır. Bunun yanında Ömer'in iki adet camus öküzü de bulunmaktadır. Görünüşe bakılırsa camus öküzlerini de başkalarına kiralamaktadır. Bu defterden başka Merhum Rıza Efendi İslâm Mahallesi Defteri'nde de benzer durum tespit edilmiştir. Bu defterde kaydedilen Kabadayoğlu Mustafa'nın iki adet camus öküzünün, Tatar İsmail'in de iki adet karasığır öküzünün olduğu tespit edilmiştir. Bu kişilerin hayvanlarını kiraladığı düşünülebilir. Yine bu mahalle defterinde kayıtlı olan Muhzır Said'in oğlu Mustafa ile Pekmezci Mustafa'nın oğlu Tahir'in kiralatacağı hiçbir malı olmamakla birlikte kiracılıktan temettuatları bulunmaktadır.

Kalaycı çırağı	4	Debbağ (derici) kalfalığı	1	Hamur fırınında çalışan (muhtemelen simitçi)	2
Adi kalaycı çırağı	1	Doğramacılık	1		
TOPLAM			150		
Ticaret Alım Satımı İle İlgili Meslekler					
Ahz-ü i'tadan	6	Adi çerçi	1	Bakkal çırağı	6
Ahz-ü i'ta çırağı	1	Eskici	2	Hatab fûruhtu (odun satışı)	1
Çerçi	2	Pazarcı	2	Bakkal	4
TOPLAM			25		
Fizikî Güç ve İşçilikle İlgili Meslekler					
Adi çapacı	47	Orakçı ve çapacı	30	Orakçı ve sair kiracı	1
Çapacı	40	Orakçı ve çift gündeliği	3	Hatapçı (oduncu)	1
Tebaa (uşak)	26	Orakçı	1	Adi korucu	1
Hizmetkâr	13	Orakçı ve sairden	1	Arabacı kiracısı	3
Adi hizmetkâr	9	Mehter çırağı	2	Adi arabacı kiracılığı	2
Arabacı	9	Mehter (uşak)	1	Nazırlık	1
Adi mehter	2				
TOPLAM			193		
Kamu Görevlileri					
İmam	8	Muhzır	2	Müezzin	4
Bekçilik	6	Müftü	1	Vakıf kâtibi	1
Hatib	1	Kaza müdürü	1		
TOPLAM			24		
Eğitim İle İlgili Meslekler					
Mektep hocası	2	Talib-i ilim (öğrenci)	1		
TOPLAM			3		
Askerî Görevliler					
Asakir-i redifde	1	Rediften müntakil asakir-i hazret-i şahanede olduğu	2	Asakir-i hazret-i şahaneden idüğü	1
TOPLAM			4		
İşsiz Güçsüz Olanlar					
Mesleği belirtilmeyen	51	Fukara	1	Bilâ-sanat (sanatsız)	10
Sâil (dilenci)	1				
TOPLAM			63		

1 numaralı tabloya göre ilk üç sırada *ziraat ve hayvancılıkla ilgili meslekler* (327 kişi), *fizikî güç ve işçilikle ilgili meslekler* (193 kişi), *esnaf ve sanatkârlıkla ilgili meslekler* (150 kişi) gelmektedir. Bu meslek gruplarını sırasıyla *işsiz güçsüz olanlar* (63 kişi), *ticaret alım satımı ile ilgili meslekler* (25 kişi), *kamu görevlileri* (24 kişi), *askerî görevliler* (4 kişi) ve *eğitim ile ilgili meslekler* (3 kişi) takip etmektedir. Tabloda da görüldüğü üzere XIX. yüzyılda Uzunköprü'de çeşitli meslekler yapılmıştır. Bu meslekler, şehrin ve köyleri dâhil yakın çevresinin hemen her türlü ihtiyacını karşılayacak çeşitliliktedir.

Defterlerde bazı mesleklere ön ad olarak “*adi*” ifadesi verilmiştir. Ancak bu tanımlamanın neden yapıldığı tespit edilememiştir. Aynı defterde “*adi*” ön adının kullanılarak kaydedildiği mesleklerle beraber bu ön adın kullanılmadan kaydedildiği meslekler de vardır. Örneğin Şehsuvarbey Müslim Kıptıyan Mahallesi Defteri'nde art arda kaydedilen Kara Mehmed'in mesleğinin “*adi kalaycı kalfası*” İbrahim'in

ise “*kalaycı kalfası*” olduğu belirtilmiştir. Aynı defterde yine art arda kayıtları yapılan Topal Hüseyin oğlu Arif’in oğlu Hasan’ın “*kalaycı çırağı*”, Keleşoğlu Ahmed’in “*adi kalaycı çırağı*” olduğu kaydedilmiştir. Bu defterde meslekleri “*adi çapacı*” ve “*çapacı*”, “*adi mehter*” ve “*mehter*” olarak kaydedilen birçok hane reisi bulunmaktadır. Habib Hoca İslâm ve Müslim Kıptıyan ve Reayası Mahallesi Defteri’nde de art arda kaydedilen Köroğlu Mustafa Dayı’nın “*adi sığırtmaç*”, kardeşi Mehmed Dayı’nın da “*sığırtmaç*” olduğu kaydedilmiştir. Gebran Zımmi Mahallesi Defteri’nde de Serabdar Ustovil ile Erkirioglu Zıhri’nin “*adi hizmetkâr*”, Nikolaoglu Hristo’nun da “*hizmetkâr*” olduğu belirtilmiştir. Bu örneklere diğer defterlerde de rastlanmaktadır. Kâtibin neye göre mesleklerde bu şekilde ayırım yaptığı bilinmemektedir. Fakat tahminimizce “adi” ön adıyla sürekli çalışan ve geçici olarak çalışanları birbirinden ayırmak amacıyla kullanılmış olmalıdır. 1 numaralı tabloda “adi” ön ad verilen ve verilmeyen meslekler ayrı ayrı gösterilmiştir. Amacımız XIX. yüzyılda mesleklerin kayıtları yapılırken böyle bir kullanım olduğunu göstermektir. İleride yapılacak çalışmalar sonucunda bu ön adın neyi ifade ettiğinin tespit edileceğine olan inancımız tamdır.

Meslekler defterlere kaydedilirken usta, kalfa ve çırakları belirtilmiştir. Bu nedenle 1 numaralı tabloda her mesleğin usta, kalfa ve çırakları ayrı ayrı gösterilmiştir. Defterlerde baba ve oğulların meslekî anlamda usta-kalfa-çırak ilişkisi içerisinde olduğu görülmektedir. Örneğin; Şehsuvarbey Müslim Kıptıyan Mahallesi Defteri’nde Tako Mustafa’nın iki oğluyla *kalaycılık* yaptığı ancak küçük oğlu Ata’nın babasının yanında *kalaycı çırağı* olduğu belirtilmiştir. Gebran Zımmi Mahallesi Defteri’nde kayıtlı olan İstaki oğlu Hristo’nun *fıncılık* yaptığı, üç oğlundan birisinin yanında *fıncı kalfası*, diğerinin *fıncı çırağı*, bir diğerinin ise *yemenici kalfası* olduğu görülmüştür.

Kardeşlerin de aynı mesleği usta-kalfa-çırak ilişkisi içerisinde sürdürmüş olduğu görülmektedir. Örneğin; Şehsuvarbey Müslim Kıptıyan Mahallesi Defteri’nde bulunan Çavuş oğlu Ahmed’in *demircilik* yaptığı ve kardeşi İsmail’in abisi Ahmed’in yanında *demirci kalfası* olduğu kaydedilmiştir. Gebran Zımmi Mahallesi Defteri’nde kayıtlı olan Kostandi oğlu Andon’un *bakkallık* yaptığı kardeşi Vasil’in de abisinin yanında *bakkal çırağı* olduğu belirtilmiştir.

Baba ve oğulların aynı mesleği yaptığı da görülmektedir. Defterlerde genellikle ziraat yaptıkları⁸ kaydedilmiş ama bunun dışındaki mesleklerde de baba ve oğulların aynı işle meşgul olduğu tespit edilmiştir. Mesela Halise Hatun Reayası Mahallesi Defteri’nde bulunan Uzun Yuvan’ın iki oğluyla beraber *çobanlık* yaptığı kaydedilmiştir. Ayrıca kardeş olanların da aynı mesleği yaptıkları tespit edilmiştir. Mesela Merhum Rıza Efendi İslâm Mahallesi Defteri’nde kaydedilen Müezzın Molla ile kardeşi Molla Said’in mesleği *müezzın* olarak kaydedilmiştir.

⁸ Defterlerde “*babası yanında ziraat etmekde*” şeklinde kayıtlar bulunmaktadır.

Defterlerde babası ya da kardeşiyle veya diğer akrabalarıyla aynı mesleği yapmayanlar da bulunmaktadır. Örneğin Muradiye İslâm Mahallesi Defteri'nde kaydedilen Şakir Ağa'nın *berber*, iki oğlundan Hafız Ahmed Efendi'nin *çerçi*, diğer oğlu Hafız Mehmed Efendi'nin *duhancı* olduğu görülmektedir. Muradiye Reayası Mahallesi Defteri'nde bulunan Dimitri oğlu Vasil *hancı* iken kardeşi Nikoli *dülger ustası*dır. Aynı defterde Ustoyan oğlu Manoş *ziraatle* uğraşırken üvey babası Nikola *şerbethanecidir*. Bu örnekler çoğaltılabilir.

Uzunköprü'de yapılan mesleklerin dinî gruplara (Millet Sistemi) dağılımını görmek bu grupların iktisadî durumunu anlamaya yardımcı olacaktır. 2 numaralı tablo; Uzunköprü'de yapılan mesleklerin *Türk ve diğer Müslümanlar, Müslüman Kiptîler ve gayrimüslimler* arasında dağılımını göstermektedir.

Tablo 2: Mesleklerin Dağılımı

Meslek	Müslüman	Müslüman Kiptî	Gayrimüslim	Meslek	Müslüman	Müslüman Kiptî	Gayrimüslim
Erbab-ı ziraat	152	2	69	Hatab fûruhtu (odun satıcısı)	1		
Sahib-i arz (toprak sahibi)	1			Çoban			47
Berber	17			Adi çoban			14
Berber kalfası	2		1	Çoban çırağı			1
Berber çırağı	4			Çerçi	2		
Hizmetkâr	6	1	6	Adi çerçi	1		
Adi hizmetkâr	4		5	Debbağ kalfahğı	1		
Tebaahk	26			Tüfenkçi	4		
Yüzdeci çırağı	1			Nazır	1		
Adi yüzdeci		5		Pazarıcı	1		1
Kahveci	6			Hancı	2		3
Adi kahveci		1		Bakkal			4
Kahveci tebaahğı	1			Bakkal çırağı			6
Nalband	5	1		Fırıncı			2
Nalband kalfası	1			Fırıncı kalfası			4
Alışveriş	1			Fırıncı çırağı			1
Duhancı	8			Adi çulha			1
Balıkçı	2			Dülger	2		3
Balıkçı çırağı		1		Adi dülger			1
Adi balıkçı			1	Kürekçi			1
Adi külhancı	1			Kürekçi çırağı			1
Bekçi	6			Boyacı			5
Müftü	1			Boyacı kalfası			1
Hatib	1			Boyacı çırağı			4
Müezzin	4			Aktar			1
İmam	8			Attar	2		1

Muhzır	2			Aktar çırağı			1
Vakıf kâtibi	1			Bahçevan			3
Mektep hocası	2			Adi bahçevan			4
Talib-i ilim (Öğrenci)	1			Bahçevan çırağı			4
Sepetçi		1		Mumcu			1
Çilingir		4		Bağcı			1
Çilingir çırağı		3		Bağcı kalfası			1
Kalaycı		5		Terzi			5
Kalaycı kalfası		2		Terzi çırağı			1
Kalaycı çırağı		4		Deve çobanı ⁹	1		
Adi kalaycı		1		Sebzelik			1
Adi kalaycı kalfası		1		Doğramacı	1		
Adi kalaycı çırağı		1		Tabakhk	1		
Sğırtmaç	1		2	Adi bezirci			1
Adi sğırtmaç	1	3		Sarraç	1		
Sğırtmaç çırağı		1		Adi korucu	1		
Mehter		1		Çifçi	1		
Mehter çırağı		2		Mürekkеbçi	1		
Adi Mehter		2		Kürkçü			2
Eskici	1		1	Helvacı	1		
Kiracılık	5			Şerbethaneci			2
Arabacı	8		1	Bozacı			1
Teymurci (demirci)		6		Yemenici	1		2
Teymurci kalfası		1		Yemenici kalfası			2
Teymurci çırağı		4		Yemenici çırağı			2
Asakir-i redifte	1			Adi değirmenci			1
Rediften müntakıl asakir-i hazret-i şahanede	2			Asakir-i hazret-i şahaneden	1		
Ahz-ü itadan	6			Ahz-ü ita çırağı	1		
Hayvan alışverişi	1			Çorba yediliği?			1
Orakdan ve sairden			1	Çobancı yediliği?			1
Orakdan ve sair kiracılıktan			1	Çobancı yediliği?			1
Orak ve çift gündeliği			3	Orakdan ve çobancı yediliğinden?			1
Araba kiracılığı	2		1	Hamur fırınında çalışan (muhtemelen simitçi)			2
Adi arabacı kiracılığı	1		1	Mesleği belirtilmemiş	43	1	7
Adi Çapacı	24	8	15	Yedilik?			6
Çapacı	17	3	20	Sâil (dilenci)	1		
Orak			1	Fukara	1		
Orak ve çapacı			30	Bilâ-sanat	9		1
Hatabçı	1			Kaza müdürü	1		

⁹ Habib Hoca İslâm ve Müslim Kıptıyan ve Reayası Mahallesi Defteri'nde kayıtlı İmaretçi Ahmed Dayı'nın mesleği "imaretde şütürbandan idüğü" şeklinde yazılmıştır.

2 numaralı tabloya göre sadece *Türk ve diğer Müslümanlar* tarafından yapılan meslekler bulunmaktadır. Örneğin; *tebaalık, duhancı, külhancı, bekçi, müftü, hatip, müezzin, imam, muhızır, vakıf kâtibi, mektep hocası, talib-i ilim (öğrenci), asker, hatabçı, odun satıcısı (hatab fûruhtu), çerçi, debbağ, tüfenkçi, nazır, şütürban (deve çobanı), doğramacı, tabaklık, sarrac, adi korucu, çifçi, mürekkebeçi, helvacı, ahz-ü itacı (alışveriş), dilenci (sâil)* gibi. Ayrıca Müslümanlar içerisinde bir kişinin *sahib-i arz (toprak sahibi)*, bir diğer kişinin de *fukara* olduğu belirtilmiştir. Sadece *Müslüman Kıptiler* tarafından yapılan meslekler *sepetçilik, çilingirlik, kalaycılık, mehterlik, demircilik (teymurci)* tir. Zaten bu meslekler Osmanlı Devleti'ndeki Kıptilerin genellikle ve geleneksel olarak yapmış olduğu meslekler içerisinde yer almaktadır (Tağ, 2017a: 288-289; Tağ, 2017b: 525; Tağ, 2018c: 308-315; Tağ, 2022d: 184-185). Sadece *gayrimüslimler* tarafından yapılan meslekler ise *bakkal, adi çulha, bahçevan, mumcu, bağcı, adi bezirci, kürkçü, şerbethaneci, bozacı, orakçı, adi değirmenci, hamur fırınında çalışan (muhtemelen simitçi), terzi, fırıncı, kürekçi, boyacı, çoban, sebzeçi, yedilik?* ve sairedir.

Bunların dışında kalan tüm meslekler hem *Türk ve diğer Müslümanlar* hem *Müslüman Kıptiler* hem de *gayrimüslimler* tarafından yapılmaktadır. Örneğin bu meslekler *ziraat erbabı, berber, hizmetkâr, yüzdecı, kahvecı, nalband, balıkçı, sığırtmaç, eskici, arabacı, çapacı, pazarcı, hancı, dülger, aktar, yemenicidir*. Bunların dışında mesleği belirtilmeyen toplam 51 kişiden 43'ü *Türk ve diğer Müslümanlardan*, 1'i *Müslüman Kıptilerden*, 7'si ise *gayrimüslimlerden*dir. *Bilâ-sanat* olarak kaydedilen toplam 10 kişiden 9'u *Türk ve diğer Müslümanlardan*, 1'i ise *gayrimüslimlerden*dir.

3.1. Ziraat ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler

Tarım, köyler kadar kasabalarda da önemli bir geçim kaynağıdır. Tarımın içerisinde çiftçilik ve hayvancılık kadim uzmanlık alanlarıdır (Güran, 1998: 100, 165). Tarımsal üretim için ekilebilir ve dikilebilir alanların varlığı oldukça önemlidir. XIX. yüzyılda Uzunköprü'nün merkezinde toplam 8.378,5 dönüm ekilebilir-dikilebilir arazi bulunmaktadır. Bu arazilerin 4.413 dönümü yani yarıdan fazlası *gayrimezru tarla*, 2.887 dönümü *mezru tarla*, 540,75 dönümü *bağ*, 452,5 dönümü *çayır*, 27,25 dönümü *dut bahçesi* ve 58 dönümü *sebze bahçesidir*. Gayrimezru tarla ekilmeyen/nadasa bırakılan ve ücretle başkasına verilen (icar) topraklardır. Ancak toplam gayrimezru tarlanın ne kadarının ekilmeyen/nadasa bırakılan ve ne kadarının ücretle başkasına verilen toprak olduğu bilinmemektedir. Ekim-dikim işleri yapılan bu tarla, bağ ve bahçelerde çalışanlar *erbab-ı ziraat, bahçevan, bağcı, çifçi, sahib-i arz (toprak sahibi), sebzelik (sebzeçi)* tir. Zaten tarıma dayalı ekonomilerde tarıma bağlı nüfus kendi toprağında çiftçilik faaliyetinde bulunup geçimini buradan sağlamaktadır ve tarım onların temel geçim kaynağıdır (Güran, 1998: 115). Küçükbaş ve büyükbaş hayvan bakıp yetiştirenler ise *çoban, yüzdecı (koyun çobanı), sığırtmaç (sığır çobanı)* dir. Bunların yanında geçimini

hayvanlar üzerinden sağlayan kişiler de olup bunlar *şütürban (deve çobanı)*, *hayvan alışverişi (celeb/cambaz)* ve *balıkçıdır*. Bu meslek grubunda 12 farklı iş kolu bulunmaktadır.

Ziraat ve hayvancılıkla ilgili meslekler, şehirdeki diğer tüm meslek grupları içerisinde % 41'lik paya sahip olup ilk sırada gelmektedir. Dolayısıyla bu grupta bulunan meslekler şehrin ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu meslek grubu içerisinde Uzunköprü'de 223 kişi tarafından olmak üzere en fazla *erbab-ı ziraatlik* yapılmaktadır ve dolayısıyla nüfusun çoğunluğu tarımla uğraşmaktadır. Fakat tarım alanında çalışanlar sadece bu kadar değildir. Çalışmamızın "*fiziki güç ve işçilikle ilgili meslekler*" kategorisinde yer alan tüm çapacı ve orakçılar da (toplam 123 kişi¹⁰) düşünüldüğünde tarım alanında çalışanların sayısı daha da artmaktadır. Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda nüfusun beşte dördü ziraatla uğraşırken devletin kuruluşundan itibaren tarımın önemi pek değişmemiştir (Quataert, 2006: 961). Temettuât defterlerinin de XIX. yüzyıla ait olduğu göz önünde bulundurulursa Osmanlı Devleti'nin genel özelliğinin Uzunköprü'de görüldüğü ortadadır. Kısacası tarımın önemli bir geçim kaynağı olduğu bu şehirde de görülmektedir. Bu durumda hem Trakya'nın coğrafi ve iklim özelliği hem de Ergene Nehri'nin tarım için uygun ortamı oluşturması etkilidir (Doğan, 2014: 221). Bu dönemde Uzunköprü'de *buğday, arpa, yulaf, çavdar, kaphca, burçak, darı, nohut, pamuk, susam, keten tohumu* ve *üzüm* yetiştirilmiştir (Yılmaz, 2014: 112).

Tarım ile beraber hayvancılık da önemli geçim kaynaklarından. Zaten *erbab-ı ziraatlik* mesleğini sırasıyla 47 kişiyle *çobanlık* ve 14 kişiyle *adi çobanlık* takip etmektedir. Defterlerde *çoban* ve *yüzdeci* olarak kaydedilenlerin küçükbaş hayvan çobanlığı, *sığırtmaç (sığır çobanı)* olarak kaydedilenlerin ise büyükbaş hayvan çobanlığı yaptığı görülmektedir (Tağ, 2017b: 525). Uzunköprü'de 5.333 adet küçükbaş, 1.308 adet büyükbaş hayvan yetiştirildiği göz önüne alındığında toplam 76 kişinin hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvan çobanlığı yapması olağandır (Yılmaz, 2014: 125). Bu kadar insanın çobanlık yapmış olması şehrin tarım kadar hayvancılıkla da ön plana çıktığını göstermektedir. Zaten hayvancılık daha çok çiftçilikle paralel olarak yapılmaktadır. Hayvancılık genel olarak ulaşım; yük taşıma; gübre temini; et, süt, yün, yağ, peynir vs üretmek ve piyasanın ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmaktadır. Ayrıca hayvanlar Osmanlı'da tarımsal üretimin yardımcı araçları olarak da kullanılmaktadır (Güran, 1998: 100).

Uzunköprü'de küçükbaş ve büyükbaş hayvan çobanları hem kendi hem de başkasının hayvanını otlatıp bakımını yaparak geçimini sağlamaktadır. Örneğin Şehsuvarbey İslâm Mahallesi Defteri'nde Corteloğlu Tahir Dayı'nın kardeşi İsmail muhtemelen mahallede koyun sahibi olan herkesin koyunlarını beraber otlatan

¹⁰ Tablo 1'de "Fiziki Güç ve İşçilikle İlgili Meslekler" kategorisinde yer alan tüm çapacı ve orakçılar birlikte hesaplanmıştır.

çobana çıraklık yapmaktadır. Çünkü İsmail'in mesleği "*mahalle-i mezburda yüzdeci çırağı idüğü*" şeklinde kaydedilmiştir. Şehsuvarbey Müslim Kıptıyan Mahallesi Defteri'nde de Sığırtmaç Hasan'ın kaydında "*mahalle-i mezbur sığırtmaçlığından temettüâtı*" ifadesi bulunmaktadır. Bu kayıttan Sığırtmaç Hasan'ın mahalledeki büyükbaş hayvan sahiplerinin hayvanlarını toplayıp otlatmaya götürüp getirdiği anlaşılmaktadır. Uzunköprü'de yakın zamana kadar Habip Hoca Mahallesi'nde yaşayan bir sığırtmaç mahalledeki hayvan sahiplerinin hayvanlarını Salarlı köyü yoluna otlatmaya götürerek bu mesleğin devamlılığını sağlamıştır. Muradiye Reayası Mahallesi Defteri'nde kayıtlı Miladoğlu Mirço ile oğlu Kiryo, Uzunköprü'nün Değirmenci köyünde sığırtmaçlık yapmaktadır. Ancak bu kişinin aile fertleri Uzunköprü'de yaşamaktadır. Bu durum iş icabı şehrin dışında çalışan kişilerin olduğunu göstermektedir.

Şehsuvarbey İslâm Mahallesi Defteri'nde kayıtlı olan Koltuklu damadı İbrahim Dayı'nın mesleği "*hayvan alışverişiyle meluf olduğu*" şeklinde yazılmıştır. Muhtemelen bu kişinin mesleği canlı hayvan alım satımı yapmak şeklindedir. Dolayısıyla bu kişi *celeb* ya da *cambaz* olmalıdır. Günümüzde Uzunköprü ve çevresinde bu meslek için daha çok "*cambaz*" tabiri kullanılmaktadır. Aynı defterde Tangıroğlu Hacı Halil'in mesleği "*alışveriş ile meluf olup ...*" şeklinde kaydedilmiş, ancak ne alışverişi olduğu belirtilmemiştir. Hacı Halil'in sahip olduğu hayvanlar dikkate alındığında emin olmamakla birlikte bunun "*hayvan alışverişi*" olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu kişi de *celeb* ya da *cambaz* olmalıdır.

Habip Hoca İslâm ve Müslim Kıptıyan ve Reayası Mahallesi Defteri'nde İmaretçi Ahmed Dayı'nın mesleği "*imarete şütürbandan idüğü*" olarak kaydedilmiştir. Ahmed Dayı, Uzunköprü'nün Muradiye Mahallesi'nde bulunan ve şehrin tek imareti olan Muradiye Vakfı İmaretinde çalışmaktadır. Mesleği "*şütürban*" yani deve çobanı olsa da muhtemelen sadece develerin bakımıyla değil imarete hayvanıyla gelenlerin hayvanlarını ahıra geçirip bakımını yapmaktır.

Halise Hatun İslâm ve Müslim Kıptıyan Mahallesi Defteri'nde kaydedilen Elifoğlu Ömer'in mesleği "*kiracılık ile meluf olduğu*" şeklinde yazılmıştır. Ömer'in neyi kiraladığı kontrol edildiğinde gayrimezru tarladan geliri olduğu görülmektedir, yani tarlasını (icar) kiralamıştır. Bunun yanında Ömer'in iki adet camus öküzü de bulunmaktadır. Görünüşe bakılırsa camus öküzlerini de başkalarına kiralamaktadır. Bu defterden başka Merhum Rıza Efendi İslâm Mahallesi Defteri'nde de benzer durum tespit edilmiştir. Bu defterde kaydedilen Kabadayıoğlu Mustafa'nın iki adet camus öküzünün, Tatar İsmail'in de iki adet karasığır öküzünün olduğu tespit edilmiştir. Bu kişilerin hayvanlarını kiraladığı düşünülebilir. Yine bu mahalle defterinde kayıtlı olan Muhzır Said'in oğlu Mustafa ile Pekmezci Mustafa'nın oğlu Tahir'in kiralatacağı hiçbir malı olmamakla birlikte kiracılıktan meslek gelirleri bulunmaktadır.

Uzunköprü’de mesleği *balıkçılık* olan kişiler Ergene Nehri’nde balık tutup satan kişiler olmalıdır. Bu nehirde 1990’lı yıllara kadar balık tutulmakta ise de artık kirlilik nedeniyle balık tutulamamaktadır. XIX. yüzyılda şehirde balıkçılık mesleği iki Müslüman, bir Müslüman Kıptî ve bir gayrimüslim tarafından yapılmıştır.

Halise Hatun İslâm ve Müslim Kıptîyan Mahallesi Defteri’nde Gülhancı İsmail’in oğlu Halim’in mesleği “*sahib-i arz olup ziraat etmekte*” şeklinde kaydedilmiştir. “*Sahib-i arz*” toprak sahibi demektir. Ancak Halim’in kaydında hiçbir arazi kaydı bulunmamaktadır. Ayrıca babası ile aynı evde yaşamaktadır. Fakat babası Gülhancı İsmail’in mesleğinin erbab-ı ziraat olduğu ve 10 dönüm mezru tarlasının, 1,5 dönüm bağının ve 2 dönüm çayırının bulunduğu kaydedilmiştir. Muhtemelen Halim babasıyla beraber çiftçilik yapmaktadır.

Halise Hatun Reayası Mahallesi Defteri’nde Vendoğlu Yuvan’ın “*sebzelik ile meşgul idüğü*” olarak kaydedilen mesleğinin açık ifadeyle belirtilmemesi bu mesleğin tam olarak ne olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca “*bir senede sebzelikden temettuâtı 300 kuruş*” olmak üzere meslek geliri bulunmaktadır. Muhtemelen Yuvan, sebze yetiştiriciliği yapmıştır. Fakat bu işi de başkalarının sebze bahçelerinde yapıyor olmalı çünkü Yuvan’ın kaydında herhangi bir arazi kaydı bulunmamaktadır. Uzunköprü’de toplam 58 dönüm sebze bahçesi olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

3.2. Fizikî Güç ve İşçilikle İlgili Meslekler

Bu meslek grubunda 10 farklı iş kolu mevcuttur. Fizikî güç ve işçilikle ilgili meslekler *çapacı, orakçı, tebaa (uşak), hizmetkâr, mehter (uşak), arabacı, hatabçı (oduncu), korucu, nazır, çift gündelikçiliği*dir. Bu meslek grubu, şehirdeki tüm meslek grupları içerisinde % 25’lik paya sahip olup ikinci sırada gelmektedir. Dolayısıyla bu grupta bulunan meslekler, tıpkı “*ziraat ve hayvancılıkla ilgili meslekler*” ile “*esnaf ve sanatkârlıkla ilgili meslekler*” gibi şehrin ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu meslek grubunda bulunan *çapacı, orakçı, tebaa (uşak), hizmetkâr, mehter (uşak), çift gündelikçiliği* ve *hatabçı (oduncu)* ağır beden işçisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ağır beden işçileri toplam 177 kişidir. Bu meslek grubunda 47 kişiyle *adi çapacı*, 40 kişiyle *çapacı*, 30 kişiyle *orakçı* ve *çapacı*, 26 kişiyle *tebaa (uşak)* ve 13 kişiyle *hizmetkârlık* meslekleri ilk sıralarda gelmektedir. Bu meslek grubu içerisinde gösterdiğimiz bazı kişiler; ya sadece çapacı, ya sadece orakçı ya da hem orakçı hem de çapacı olarak kaydedilmiştir. Orak ve çapa kullanımı belli bir kabiliyet gerektirdiğinden defterlerde bu şekilde farklı kaydedilmiş olmalıdır. Tarımda makine kullanımı olmadığı için üretim insan gücüyle gerçekleşmekteydi. Bu insan gücü de ağırlıklı olarak çapacı ve orakçılar olup Uzunköprü’de toplam 123 kişidir. Bu kişileri tarım işçisi olarak da isimlendirebiliriz. Tarım işçileri özellikle esnaf ve tüccarın sahip olduğu tarım alanlarında ihtiyaç duyulan iş gücünü karşılamıştır (Güran, 1998: 164).

Farklı isimlerle kaydedilseler de bir nevi uşak, hizmetkâr olan toplam 44 kişi vardır ve defterlerde 26 kişi *tebaa* (*uşak*), 13 kişi *hizmetkâr* ve çırakları dâhil 5 kişi de *mehter* (*uşak*) olarak kaydedilmiştir. Şehsuvarbey İslâm Mahallesi'nde meslekleri hizmetkârlık olan Corteloğlu Tahir Dayı Uzunköprü'de Hasan Dayı'nın yanında hizmetkâr iken Tahir Dayı'nın kardeşi Ahmed de Uzunköprü'de Monla Mehmed'in yanında hizmetkârdır. Halise Hatun Reayası Mahallesi'nde Dorelioğlu Atnaş'ın oğlu Dimitri Uzunköprü'de Mehmed Ali Ağa'nın yanında hizmetkârdır. Mescid-i İslâm ve Reayası Mahallesi'nde Nikolaoğlu Küçük Yuvan aynı mahallede oturan Ganioglu Hasan Ağa'da hizmetkârlık yapmaktadır¹¹. Halise Hatun İslâm ve Müslim Kıptiyan Mahallesi'nde Delibaşı Ahmedoğlu Mehmed, Uzunköprü'de Boduroğlu Hacı İbrahim'in yanında; aynı mahalleden Kirişkıranoğlu Mustafa da Seyifoğlu Mustafa'nın yanında hizmetkârdır. Şehsuvarbey Reayası Mahallesi'nde Kırkavaklı Niko, Murad Ağa'nın yanında; Kazak Mihal'in damadı Panço, Çakmak köyünde İsmail Paşa'nın çiftliğinde; Baksooğlu Nikola, Salarlı köyünde Hasib Bey'in çiftliğinde hizmetkârdır. Habib Hoca İslâm ve Müslim Kıptiyan ve Reayası Mahallesi'nde mesleği hizmetkârlık olan Karamonla damadı Hasan Dayı'nın Dimetoka'da İsmail Bey'in hizmetinde çalıştığı belirtilmiştir. Bu kayıtlar, hizmetkârların hem Uzunköprü'de hem de Uzunköprü dışında hizmetkârlık yaptığını göstermektedir. Ayrıca bu kayıtlar, hizmetkârların zengin ve itibar sahibi kişilerin yanında çalıştıklarını ortaya koymaktadır. İster Müslüman olsun ister gayrimüslim olsun hizmetkârların zengin ve itibarlı Müslümanlar için çalıştıkları görülmektedir. Ancak Uzunköprü'de hizmetkâr olarak çalışan herkesin kaydında bu tür kayıtlar bulunmamaktadır. Hizmetkârlardan bazılarının kimin yanında çalıştıkları bilirse de ne iş yaptıkları; tarla, ev ya da konaklarda çalışıp çalışmadıkları bilinmemektedir (Becerik, 2019: 61).

Ulaşım ve ticaretin önemli bir parçası taşımadır ve bu işi *arabacılar* yapmaktadır (Becerik, 2019: 71). Uzunköprü'de arabacılık yapan sekiz Müslüman, bir de gayrimüslim bulunmaktadır. *Arabacı* olarak çalışanlardan 6 kişi birer çift karasığır öküzüne, 3 kişi birer çift camus öküzüne, 2 kişi birer tane kısır karasığıra, 2 kişi birer tane karasığır danasına, 1 kişi bir tane karasığır düğesine ve 1 kişi de bir tane araba bargirine (at) sahiptir. Bu durum arabalara koşulan hayvanların atın yanında büyükbaş hayvan olduğunu göstermektedir. Ayrıca arabacıların kendi sahip olduğu hayvanları kullanarak taşımacılık yaptıkları anlaşılmaktadır. Uzunköprü'de toplam dokuz arabacının yanında araba kiralamak suretiyle arabacılık yapan üç Müslüman ile iki gayrimüslim daha bulunmaktadır. Bu kişilerin meslekleri "*arabacı kiracılığı*" olarak geçmektedir.

¹¹ Mescid-i İslâm ve Reayası Mahallesi Defteri'ndeki kaydında "*Kaza-i mezburda Ganioglu Hasan ağada hizmetkâr*" ifadesi bulunmaktadır. BOA, ML.VRD.TMT., nr.5269. (H. 1260-1261/M. 1844-1845).

Bu meslek grubu içerisinde bulunan ve *nazır*¹² olarak kaydedilen kişi Merhum Rıza Efendi İslâm Mahallesi Defteri'nde kayıtlı olan Süleyman bin Osman'dır. Kaydında “*Yayalarda Hacı Ahmet Ağa'nın çiftliğinde nazır olduğu*” belirtilmiştir. Muhtemelen Süleyman bin Osman, Hacı Ahmed Ağa'nın çiftliğinde “*kâhyalık*” yapmaktadır.

Halise Hatun İslâm ve Müslim Kiptiyan Mahallesi Defteri'nde Bekiroğlu Ahmed Dayı “*adi korucu*” olarak kaydedilmiştir. Ahmed Dayı ya *orman korucusu* ya da *köprü korucusu* olarak çalışmaktadır¹³. Ancak Ahmed Dayı'nın kaydında hangisinin korucusu olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır.

3.3. Esnaf ve Sanatkârlıkla İlgili Meslekler

Esnaf ve sanatkârlıkla ilgili meslekler içerisinde *berber, sepetçi, kahveci, nalband, teymurci (demirci), hancı, kalaycı, dülger, boyacı, terzi, şerbethaneci, kürkçü, adi bezirci, adi çulha, aktar/attar, bozacı, debbağ (derici), doğramacı, adi külhancı, fırıncı, tüfenkçi, mürekkebeçi, sarraç (semerci), duhancı (tütüncü), tabaklık, mumcu, kürekçi, çilingir, helvacı, yemenici* olup 30 farklı iş kolu bulunmaktadır. Bu meslekler genel olarak belirli bir mal veya malların üretimi ile satışını yapan ve ticarî niteliği ağır basan meslekler olup küçük üreticidir (Güran, 1998: 166). Bu meslek grubu, şehirdeki tüm meslek grupları içerisinde % 19'luk paya sahip olup üçüncü sırada gelmektedir. Dolayısıyla bu grupta bulunan meslekler, tıpkı “*ziraat ve hayvancılıkla ilgili meslekler*” gibi şehrin ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Uzunköprü'de 17 kişi tarafından yapılan *berberlik* bu meslek grubunda en fazla yapılan meslektir. Bu mesleği 8 kişiyle *duhancı (tütüncü)*; 6'şar kişiyle *kahveci, nalband, teymurci (demirci)*; 5'er kişiyle *hancı, kalaycı, dülger, boyacı, terzi* takip etmektedir.

Esnaf ve sanatkârlıkla ilgili meslekler grubunda yer alan meslekleri kendi içerisinde gıda, hizmet, tekstil ve giyim ile inşaat ve tamirat sektörü olmak üzere dörde ayırmak mümkündür. Gıda sektöründeki meslekler; *şerbethaneci, aktar/attar, bozacı, helvacı, fırıncı ve hamur fırınında çalışan (muhtemelen simitçi)*dir. Baharat, güzel koku, yağ, doğal ilaç vs satımı yapan kişiler (Hayır, 2021: 277) defterlerde hem *aktar* hem de *attar* olarak kaydedilmiştir. Usta seviyesindeki toplam 4 aktardan ikisi Müslüman diğer ikisi gayrimüslimdir. Bir tane olan aktar çırağı ise gayrimüslimdir. İçecek üretimi gerçekleştiren meslekler olarak karşımıza

¹² Nazırlık: bakan, gözetken. Bkz. Raif Necdet Kestelli, *Resimli Türkçe Kamus*, Ankara 2004, s. 359.

¹³ Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne'de düzenlenen “Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü” isimli ve temalı ulusal sempozyumda tarafımızdan sözlü olarak sunulan “*Cisr-i Ergene'deki Muradiye İmareti Görevlileri ve Beslenme (1594-1642)*” adlı diğer bildiriye Muradiye Vakfı'nın görevlileri içerisinde hem orman korucusu hem de köprü korucusu bulunmaktadır.

şerbethaneci ve *bozacı* çıkmaktadır. Toplam iki şerbethaneci ve bir bozacı olup üçü de gayrimüslimdir. Temel gıda maddesi olan ekmeğin üretimini *fırıncılar* gerçekleştirmiştir. İki usta, dört kalfa ve bir çıraktan oluşan fırıncıların hepsi gayrimüslimdir. Fırıncılardan başka hamur fırınında çalıştığı (muhtemelen simitçi) belirtilen gayrimüslim iki kişinin daha olduğu görülmektedir. Uzunköprü’de Merhum Rıza Efendi İslâm Mahallesi Defteri’nde erbab-ı ziraat olan Hafız Necip bin Mehmed’in “*simitçi fırını*” sahibi olduğu kaydedilmiştir. Gebran Zımmi Mahallesi Defteri’nde de kayıtlı iki kişinin hamur fırınından meslek geliri olduğu görülmektedir. Uzunköprü’de mesleği “*simitçilik*” olan kimse olmadığından “hamur fırınında çalışan” bu kişilerin *simitçi* olmaları kuvvetli ihtimaldir. Şehrin tatlı ihtiyacını ise bir Müslüman *helvacı* karşılamaktadır.

Hizmet sektöründeki meslekler; *kahveci*, *duhancı (tütüncü)*, *mürekkebeçi*, *mumcu*, *sepetçi*, *berber*, *külhancı*, *hancı*, *tüfenkçi*, *değirmenci*, *kalaycı*, *nalband*, *sarraç (semerci)*dir. Uzunköprü’de keyif veren madde üretimi ve satımını yapan meslekler olarak *duhancı (tütüncü)* ile *kahveci* karşımıza çıkmaktadır. Gündelik hayat içerisinde kahve içilip sohbet edilen mekânlar olan kahvehaneleri (Ulusoy, 2011: 162) işleten kişiler *kahvecidir*. Yedi Müslüman ile bir Müslüman Kıptî tarafından kahvecilik yapılmaktadır. Uzunköprü ve çevresinde yakın zamana kadar yetiştirilen tütünü üreten ya da satan kişi ise *duhancı (tütüncü)*dir. Duhancılık Uzunköprü’de sekiz Müslüman tarafından yapılmaktadır. Mürekkep yapan ve satan *mürekkebeçi* (Hayır, 2021: 290) şehrin mürekkep ihtiyacını karşılayan tek kişidir ve Müslümandır. Mum aydınlatmada kullanılan önemli materyallerden olup üretimi de üreticisi (mumcu) de mühimdir. Kesilen hayvanların iç yağları *mumcu* tarafından mum yapımında kullanılmıştır (Atik Gürbüz, 2018: 60). Hemen her şeyi taşımak için kullanılan sepet, *sepetçi* tarafından yapılmaktadır. Uzunköprü’de bu sepetçilik işini sadece bir Müslüman Kıptî (Sepetçi Kıptî İsmail) yapmaktadır. Muhtemelen göçebe yaşam süren bu *sepetçi* Uzunköprü’de cizye vergisi ödeyen tek Müslüman Kıptî’dir¹⁴. Göçebe yaşam sürmesinin nedeni de muhtemelen ya yaptığı sepetleri

¹⁴ Müslüman isme sahip olup cizye ödeyen Sepetçi Kıptî İsmail dikkatimizi çekmiştir. Uzunköprü’de cizye ödeyen (belgedeki şekliyle “kâğıdı tı”) ve reaya içerisinde kaydedilen tek Kıptî’dir. İsmail Altınöz eserinde “*Osmanlı Devleti’nde sadece Gayr-i Müslimlerden alınan cizye vergisinin Çingenerin Müslüman ve Gayr-i Müslim olanlarından da ayırım yapılmadan alındığını*” belirtmektedir. Bu uygulamanın iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi Çingenerin din olarak ehlikitap olmamaları, ikincisi de göçebe hayat sürmeleri sebebiyle vergilerinin düzenli olarak toplanamaması gösterilebilir. Bu nedenle bunlara şer’i kurallar uygulanmamış, sadece cizye mükellefiyeti yüklenmiş olmalıdır. Aslında Çingenerin buldukları ülkelerin dinlerini kolayca fakat görünüşte kabul etmiş görünmeleri yeterli hukukî delil sayılmış olabilir. Yani Osmanlı Devleti’nin Çingenerin hem Müslüman hem de gayrimüslimlerinden cizye almasının temel nedeni onların dinî davranış ve tutumlarındaki esneklikten kaynaklandığı söylenebilir (Altınöz, 2013: 236). Ancak Uzunköprü’de Sepetçi

daha çok köy köy dolaşarak satmasından ya da köylülerin ihtiyacı olan sepeti bizzat köyde yapmasından kaynaklıdır. Osmanlı Devleti'nde *berber* hem saç kesip sakal tıraş eden hem de sünnetçi, hacamatçı ve dişçi olarak çalışan kimselerdir (Hayır, 2021: 284). Şehirde bir tane hamam bulunmakta olup II. Murad Vakfı'nın gelir getiren yapılarından ve *adi külhancı* da bu hamamın külhanını yakan kişidir.

Taş köprüler, askerî ve ticarî trafiğin yoğun olduğu yerlerde inşa edildiğinden ana yollar hakkında ipucu vermektedir (Faroqhi, 2014a: 78). Dünyanın en uzun taş köprüsü olma özelliğine sahip Uzunköprü de Gelibolu-Edirne yolu üzerinde bulunduğundan pek çok tüccar ile yolcunun dinlenme ve konaklama yeri olmuştur. Bu sebeple yolcuların hayvanlarıyla beraber konaklayıp gecelediği ve temel ihtiyaçlarını giderdiği mekânlar olarak karşımıza han ve kervansaraylar çıkmaktadır. Uzunköprü'de *hancı* olarak toplam beş kişi bulunmaktadır. Hancıların ikisi Müslüman, üçü ise gayrimüslimdir. *Tüfenkçi*, tüfek satımı ve tamiri yapan kişidir. Toplam dört tüfekçinin hepsi Müslümandır. *Değirmenci* değirmende buğdayı un haline getiren kişidir. Uzunköprü'de değirmenci olduğu belirtilen bir kişi vardır o da gayrimüslimdir. Ancak Ergene Nehri üzerinde iki adet değirmen bulunmaktadır ve ikisi de Uzunköprü'deki Muradiye Vakfı'na aittir. Vakıf görevlileri içerisinde değirmencilik yapan kişiler de bulunmaktadır. Bu değirmenlerde hem şehrin hem de civar köylerin un öğütme ihtiyacı karşılanmıştır (Bağman, 2005: 76). Geleneksel mutfak kültürümüzde yiyeceklerin pişirilmesi ve saklanması için kullanılan bakır kazan, tencere, kâse, tabak vs.nin ihtiyaç duyuldukça kalaylama işini yapan *kalaycıdır* (Solmaz, 2020: 387). Ulaşım için öküz arabalarının yanında kullanılan atların nal işlerini yapan *nalbandtır*. At ve araba koşumları ile eyer işlerini genellikle deriden yapan ve bunları sıрма, ipek işlemeler ve gümüşle süsleyen *sarraç (semerci)*dir (Ünal, 2011: 593; Faroqhi, 2014a: 202). Usta, kalfa ve çıraqlarıyla beraber on dört kişi olan kalaycıların hepsi Müslüman Kıptî, altı nalband ustasından biri Müslüman Kıptî ve beşi Müslüman, bir kişi olan sarraç ise Müslümandır.

Yapı, inşaat ve tamirat sektöründeki meslekler; *teymurci (demirci)*, *dülger*, *doğramacı*, *bezirci*, *kürekçi* ve *çilingirdir*. Köprü ve binaların yapım ve onarım işinde kullanılan demir malzemeleri gerekli biçimlere sokan *teymurci (demirci)* aynı zamanda tarımın gelişmiş olduğu yerlerde saban, çapa gibi tarım aletleri de yapmıştır

---

Kıptî İsmail'den cizye vergisinin alınmasında daha çok ikinci sebebin etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü mesleği sepetçiliktir ve muhtemelen de göçebe bir yaşam sürmektedir. Sepetçi Kıptî İsmail'in Müslüman olduğu halde gayrimüslimlerin içinde kaydedilmesi de muhtemelen cizye vergisi mükellefi olmasından kaynaklanmaktadır. Yani kâtip kendisine kolaylık sağlamak amacıyla cizye vergisi verenleri bir arada kaydetmek ve böylelikle cizye ödeyenleri bir arada görmek istediğinden Sepetçi Kıptî İsmail'in kaydını gayrimüslimler arasında yapmıştır. Defterlerde Sepetçi Kıptî İsmail'in dışında hiçbir Kıptî'nin reaya içerisinde kaydedilmediği görülmekle birlikte kayıtlarında cizye ödediklerine dair bir bilgi de bulunmamaktadır (Yılmaz, 2014: 46-47).

(Çaçan Ongun, 2019: 225; Faroqhi, 2014a: 79). Demircilik mesleği aynı zamanda madenî malzeme üretip satan meslekler içerisinde yer almaktadır. Uzunköprü’de madenî malzeme üretimi yapan diğer meslekler ise *nalbandlık* ve *kalaycılıktır*. Binaların merdiven, tavan ve ahşap kısımlarını yapan iki Müslüman ve dört gayrimüslim *dülger* bulunmaktadır (Çaçan Ongun, 2019: 225). Dülgerin yaptığı kaba ağaç işleri dışındaki kapı, pencere, raf gibi ağaç işini yapan kişi ise *doğramacıdır*¹⁵. Uzunköprü’de bu işi yapan bir kişi vardır o da Müslümandır. Binaların anahtar-kilit işlerini yapan dört *çilingir* ustası ile üç *çilingir* çırağının hepsi Müslüman Kıptî’dir. Tamirat işleri ile boyacılık ve vernik yapmakta kullanılan bezir yağı, keten tohumlarından elde edilmektedir (Ünal, 2011: 118). *Bezirci* de bu yağı üretip satan kişidir. Uzunköprü’de bu işi bir kişi yapmaktadır ve o da gayrimüslimdir. *Kürekeçi* ahşap malzemeden kürek üretmektedir. Kürek inşaat yanında çeşitli alanlarda kullanılan araçlardandır. Uzunköprü’de kürekçilik gayrimüslim bir usta ve bir çırak tarafından yapılmaktadır. Gebran Zımmi Mahallesi Defteri’nde kaydedilen kürekçiler aynı mahallede yaşayan ve erbab-ı ziraat olan Yanioğlu Nikolaki’ye ait kürekçi dükkânında çalışmaktadır.

Tekstil ve giyim sektöründeki meslekler; *terzi*, *kürkçü*, *yemenici*, *boyacı*, *çulha* (*dokuyucu*), *debbağ* (*derici*), *tabaktır*. *Debbağ* meşin, kösele, sahtiyan vs yapmak amacıyla hayvan derilerini işlemektedir. Halk arasında *debbağ* yerine *tabak* tabiri de kullanılmaktadır. (Ünal, 2011: 186). İki ayrı kavramla ifade edilse de her ikisi de aynı işi yapmaktadır. Uzunköprü’de *debbağ* olan bir kişi kalfa, *tabak* olan diğer bir kişi ise usta seviyesindedir ve her ikisi de Müslümandır. Bu kişiler hayvancılıkla uğraşanlardan elde ettiği ham derileri tabakhane veya debbağhanede işleyerek ve çeşitli renklerle renklendirerek mamul madde haline getirmektedir (Atik Gürbüz, 2018: 60; Ünal, 2011: 186; Akdağ Sarı, 2019: 1322). *Tabakhane* veya *debbağhane* denilen işletmeler tabaklama işleminde çıkan kötü koku nedeniyle genellikle ya şehir dışında ya da su kenarında bulunmaktadır (Hayır, 2021: 273; Faroqhi, 2014a: 198). Uzunköprü de Ergene Nehri kenarında bulunduğu için debbağhane veya tabakhanenin nehir kenarında bulunması kuvvetle muhtemeldir.

Uzunköprü’de işlenmiş deri yanında dokuma kumaş hazırlayan tek bir kişi bulunmaktadır, o da *çulhadır* ve gayrimüslimdir. *Çulha*, çuha dokuyan dokumacı demektir (Ünal, 2011: 176). *Debbağ* ve *çulha* tarafından hazırlanan deri ve dokumalar, şehrin beş *terzisi* ve bir çırağı ile iki *kürkçüsü* tarafından dikilerek giyime hazır hale getirilip satılmıştır. Yünü kırılmamış koyun postundan ceket yapıldığı göz önüne alındığında (Faroqhi, 2014a: 202) kürkçü, değerli kürklerin yanında pek değeri olmayan kürklerden de kürk dikmiş olmalıdır. Uzunköprü’de çalışan tüm terzi ve kürkçüler gayrimüslimdir. Özellikle kürk dikenler gayrimüslim olsa da

¹⁵ Doğramacı için bakınız. <http://lugatim.com/s/do%C4%9Framac%C4%B1> (Erişim Tarihi: 23.06.2023).

Osmanlı'da gayrimüslimlerin kürk giymesi yasaktır (Hayır, 2021: 276; Çağan Ongun, 2019: 225). Deri ve dokuma kumaş gibi tekstil ürünlerinin renklendirmesini yapan (Faroqhi, 2014a: 183-184, 200) ya da ağacın bol olduğu yerlerde ahşaptan yapılan binaları renk renk boyayan *boyacı*lardır (Faroqhi, 2014b: 157). Ancak boyacıların Uzunköprü'de tekstil ürünlerini mi yoksa binaları mı boyadıkları temettuât defterlerinden öğrenilememektedir. Uzunköprü'de bu dönemde beş boyacı ustası, bir kalfa, dört tane de boyacı çırağı bulunmaktadır ve hepsi de gayrimüslimdir. Uzunköprü'de özellikle de Gebran Zımmi Mahallesi Defteri'nde kayıtlı dört kişinin boyacı dükkânı vardır. Ancak bu kişilerden ikisinin mesleği boyacılık, diğer ikisinden birinin mesleği hem erbab-ı ziraatlık hem de bağcılıktır, diğerinin ise mesleği yazılmadığı gibi yetim olduğu belirtilmiştir. *Yemeni* hem kadınların başına örttüğü ince bez, yazma hem de üzeri açık, ökçeli ayakkabı için kullanılan tabirdir (Ünal, 2011: 730). *Yemenici* de bu işi yapan kişidir. Ancak Uzunköprü'deki yemenicinin hangisini üretip sattığı bilinmemektedir. Şehirde iki usta, iki kalfa ve iki çırak olmak üzere toplam altı gayrimüslim ile usta seviyesinde bulunan bir Müslüman yemenici vardır.

3.4. İşsiz Güçsüz Olanlar

İşsiz güçsüz olanlar, toplam 63 kişi olup şehirdeki tüm meslek grupları içerisinde % 8'lik paya sahiptir ve dördüncü sırada gelmektedir. Bu grupta yer alanları üretim faaliyetinde olmayanlar olarak da nitelendirmek mümkündür. 63 kişiden biri fukara, biri dilenci (sâil), on kişi ise sanatsız (bilâ-sanat) olarak kaydedilmiştir. Fukara olarak kaydedilen Cıngıl Mehmed Dayı ile dilenci (sâil) olarak kaydedilen Hasan Dayı Şehsuvarbey İslâm Mahallesi Defteri'nde kayıtlıdır. Her ikisinin de üzerinde taşınır ya da taşınmaz mal bulunmamaktadır ve vergi de vermemektedir. Ayrıca dilenci Hasan Dayı'nın kaydında "*şunun bunun ianesiyle*", fukara Mehmed Dayı'nın ise "*konu komşu ianesiyle*" yani yardımlarıyla geçindikleri belirtilmiştir. Sanatsız (bilâ-sanat) olanlardan biri Mescid İslâm ve Reayası Mahallesi, ikisi Merhum Rıza Efendi İslâm Mahallesi, altısı Muradiye İslâm Mahallesi ve biri ise Muradiye Reayası Mahallesi defterlerinde kayıtlıdır. Sadece biri gayrimüslim diğerleri ise Müslümandır. Temettuât defterlerinde *bilâ-sanat* olarak kayıtlı başka kişiler olsa da kayıtlarında "*ahz-ü itadan*" olmak üzere meslek geliri bulunmaktadır. Ancak çalışmamızda bu kişiler sanatsız olarak değil, "*ahz-ü itacı*" olarak kabul edilmiştir. Muhtemelen kâtip belli bir yeteneğe sahip olmayanları sanatsız (bilâ-sanat) olarak kaydetmiştir. Kayıtlarında mesleği "*bilâ-sanat*" yazılı olup meslek geliri bulunmayanlar sanatsız olarak kabul edilmiştir.

Uzunköprü Temettuât Defterleri'nde toplam 51 kişinin mesleği ise ya kaydedilmemiş ya da tespit edilememiştir. Defterlerden bu kişilerin babasının/ oğullarının/ damadının/ kardeşinin yanında yaşayan, kör/sar'a hastası/kolu çolak

olup çalışamayan, ihtiyarlıktan çalışamayan, çocuk, yetim ve kadınlar¹⁶ ile aynı zamanda mesleği yazılmayan ve tespit edilemeyen kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişiler içerisinde çocuk, yetim, ihtiyarlıktan çalışamayan ve kolu çolak olanların başkalarının yardımıyla (şunun bunun ianesiyle) hayatlarını sürdürdükleri belirtilmiştir. Bu bilgiler halk arasındaki yardımlaşmaya delil olarak gösterilebilir.

3.5. Ticaret Alım Satımı İle İlgili Meslekler

Ticaret alım satımı ile ilgili meslekler *ahz-ü i'ta*, *ahz-ü i'ta çırağı*, *çerçi*, *adi çerçi*, *eskici*, *pazarıcı*, *bakkal*, *bakkal çırağı* ve *hatab fûruhtu* (odun satışı) yani *odun satıcısı*dır. Altı farklı iş kolu bulunan bu meslek grubu, şehirdeki tüm meslek grupları içerisinde % 3'lük paya sahip olup beşinci sırada gelmektedir. Bu grupta 6'şar kişiyle *ahz-ü i'ta* ve *bakkal çiraklığı* en fazla yapılan meslektir. *Ahz-ü i'ta*: alışveriş demektir (Kestelli, 2004: 7). Buradan hareketle *ahz-ü i'tacı* da alışveriş yapan kişi yani *tüccar* demektir (Becerik, 2019 68). Ancak mesleği *ahz-ü i'ta* olarak kaydedilen kişilerin neyin alışverişini yaptığı tespit edilememiştir. Uzunköprü'de dört *bakkal* varken altı *bakkal çırağı* bulunmaktadır ve hepsi gayrimüslimdir. Bu durum bazı bakkalların iki ayrı çırağının olduğunu göstermektedir. Ticaretle uğraşan mesleklerden *eskici* eski eşyaların, *pazarıcı* da pazar mallarının alım satımını yapmaktadır. *Çerçi* her türlü ufak tefek eşyaları gezerek satan esnaf olup (Pakalın, 1993: 352) halkın ihtiyacı olan malzemeyi ayaklarına kadar götürerek hem kendi geçimini sağlamış hem de her zaman şehre gidemeyenlerin işini görmüştür. Ayrıca pazarıcı ve çerçi birer *seyyar satıcı* olarak karşımıza çıkmaktadır. Sıradan insanların çarşıda harcayacağı parası çok sınırlı olduğundan birçok köylü ve yoksul şehirli yerleşik esnaf yerine daha çok seyyar satıcıdan alışveriş yapmayı tercih etmiştir. Ulaşım güç ve masraflı olduğundan seyyar satıcıların olmaması halinde bu tüketicilerin alışverişinin daha da azalacağı tahmin edilmektedir (Faroqi, 2014a: 344-345).

Uzunköprü'de odun satan bir kişi de bulunmaktadır. Merhum Rıza Efendi İslâm Mahallesi Defteri'nde Vidinli Mehmed Ağa'nın oğlu Ahmed'in kaydında mesleği için "*Asakir-i muntazama-i şahane mülazımlarından muhrec idüğü*" ve meslek geliri olarak da "*hatab fûruhtundan bir senede temettuâtı 150 kuruş*" şeklinde ifadeler bulunmaktadır. Bu kayıtlardan Ahmed'in askerlikten ihraç olduktan sonra artık *hatab fûruhtu* yani *odun satışı* yaptığı anlaşılmaktadır. Ahmed muhtemelen sadece hazır kesilmiş odunun satışını yapan kişi olmalıdır. Zira Uzunköprü'nün Mescid-i İslâm ve Reayası Mahallesi Defteri'nde mesleği "*hatabçı (oduncu)*" olarak kayıtlı bir kişi bulunmaktadır. Bundan başka Muradiye Reayası Mahallesi Defteri'nde mesleği "*erbab-ı ziraat*" olmasına rağmen hatabçılıktan

¹⁶ Merhum Rıza Efendi İslâm Mahallesi Defteri'nde kayıtlı Hasan Alemdar Zevcesi ile Gebran Zimmi Mahallesi Defteri'nde kayıtlı Arhondo Nasranî ve Tanaş kızı Kirasuda Nasranî'nin meslekleri yazılmamıştır.

meslek geliri bulunan dokuz kişi bulunmaktadır. Bu dokuz kişi, meslekleri yanında muhtemelen odun kesmeleri nedeniyle ekstra gelir elde etmektedir.

3.6. Kamu Görevlileri

Bu meslek grubunda 8 farklı iş kolu bulunmaktadır. *Kaza müdürü, müftü, imam, hatib, müezzin, muhızır, vakıf kâtibi* ve *bekçi* Uzunköprü'deki kamu görevlilerindedir. Bu meslek grubu, şehirdeki tüm meslek grupları içerisinde % 3'lük paya sahip olup beşinci sırada gelmekte ve ticaret alım satımı ile ilgili meslekler grubuyla aynı sırayı paylaşmaktadır. Bu grupta 8 kişiyle *imamlık*, 6 kişiyle *bekçilik* ve 4 kişiyle *müezzinlik* ilk sırada gelen mesleklerdir. *Müftü, imam, hatib* ve *müezzin* şehrin İslâm dininin görevlileri ve temsilcileridir. Vilayet ve kazalarda din işlerine bakan *müftü*, sadece dinî değil sosyal, ekonomik, idarî ve hukukî konularda görüşüne başvurulmuş ve bu konularda fetva veren kişidir (Devellioğlu, 2006: 713; Ünal, 2011: 496). Aynı zamanda imam, hatib ve müezzin gibi din görevlilerinin amiri durumundaki kamu görevlisidir. Camide minareye çıkarak Müslümanları namaza çağırarak için *ezan* okuyan *müezzin*, cami cemaatine namaz kıldırarak *imam*, Cuma ve bayram günlerinde cemaate hutbe okuyup imamlık yapan *hatibtir* (Yılmaz, 2022: 38).

Şehsuvarbey İslâm Mahallesi Defteri'nde bir imam, Habib Hoca İslâm ve Müslim Kıptıyan ve Reayası Mahallesi Defteri'nde bir imam, Halise Hatun İslâm ve Müslim Kıptıyan Mahallesi Defteri'nde biri mahallenin imamı olmak üzere üç imam kaydedilmiştir. Mescid İslâm ve Reayası Mahallesi Defteri'nde bir imam kayıtlıdır fakat bu imamın Muradiye Mahallesi'nde oturduğu belirtilmiştir. Merhum Rıza Efendi İslâm Mahallesi Defteri'nde iki imam kaydedilmiştir. Biri mahallenin kendi imamı, diğeri ise Sultan Murad Camii imamıdır. Bu mahalle defterinde Sultan Murad Camii'nin üç müezzini de kayıtlıdır. Muradiye İslâm Mahallesi Defteri'nde de bir müezzin, bir müftü ve bir hatib kayıtlıdır.

Halise Hatun Mahallesi'nde oturan *kaza müdürü* şehrin yönetiminden sorumlu en yüksek kamu görevlisidir. *Muhızır* mahkemelerde davalı ve davacıları hâkim karşısına çağırarak kişidir (Ünal, 2011: 488). İki kişi olan muhızır Müslümandır. *Vakıf kâtibi* şehrin tek vakfı olan Muradiye Vakfı'nda çalışmaktadır. Vakfın gelir ve giderlerinden sorumludur. *Bekçi* Uzunköprü'de güvenliği sağlamak amacıyla görev yapan kamu görevlisidir (Gezginci, 2020: 180). Toplam altı kişi olan bekçilerin hepsi Müslümandır.

3.7. Askerî Görevliler

Bu meslek grubu, şehirdeki tüm meslek grupları içerisinde % 1'lik paya sahiptir ve yedinci sırada gelmektedir. Uzunköprü'de toplam dört askerin olduğu tespit edilmiştir. Dördü de Müslümandır. Bu dört kişiden biri Mescid-i İslâm ve Reayası Mahallesi Defteri'nde kayıtlıdır ve Osmanlı ordusunun bir ferdidir. Bir diğeri Osmanlı ordusunun yedek kuvvetindedir. Bu kişi, Halise Hatun İslâm ve Müslim Kıptıyan Mahallesi Defteri'nde Kırnikoğlu Ahmed Dayının oğlu Hamza'dır

ve “*asakir-i redif*” olarak kaydedilmiştir. *Redif Askerî Teşkilatı*, “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye” adıyla kurulan yeni orduya destek sağlamak amacıyla 1834 yılında oluşturulmuştur. *Redif-i Asâkir-i Mansûre* veya *Asâkir-i Redife-i Mansûre* isimleriyle bilinen bu yedek kuvvetin subay ve erleri daimi statüdeydi. Kurayla gönüllülerden seçilen redif askerleri sadece savaş zamanında istihdam edildi (Özcan, 2007: 524). Hamza da bu yüzden ordunun aslî üyesi olmadığı için geçimini arabacılık yaparak sağlamıştır. Arabacılık yaptığı defterdeki meslek gelirinden anlaşılmaktadır. Uzunköprü’deki dört askerden diğer ikisi ise ordunun yedek kuvvetinden Osmanlı ordusuna geçmiştir. Bu iki asker Mescid-i İslâm ve Reayası Mahallesi Defteri’nde kayıtlıdır.

3.8. Eğitim İle İlgili Meslekler

1875 yılında Uzunköprü’de bir medrese ve üç iptidai mektep (ilkokul-erkek) vardı (Bağman, 2005: 96). Bu mekteplerde görev yapan sadece iki *mektephocası* ve medresede eğitim alan bir *talib-i ilim (öğrenci)* bulunmaktadır. Üçü de Müslümandır. Medresede birden fazla talib-i ilim (öğrenci) olmalıdır, ama bu kişiler ya Uzunköprü dışındadır ya da hane reisi olmadığı için temettuat defterlerine kaydedilmemiş olmalıdır.

Eğitim ile ilgili meslekler grubu, şehirdeki tüm meslek grupları içerisinde yüzdelik dilime giremeyecek kadar (% 0) azdır ve son sırada gelmektedir. Mektep hocalarından biri ile talib-i ilim (öğrenci) Merhum Rıza Efendi İslâm Mahallesi Defteri’nde, diğer mektep hocası ise Muradiye İslâm Mahallesi Defteri’nde kayıtlıdır. Bu defterde kayıtlı olan mektep hocasının üzerinde taşınır ya da taşınmaz herhangi bir mal yoktur ve de vergi vermemiştir. Merhum Rıza Efendi İslâm Mahallesi Defteri’nde kayıtlı olan diğer mektep hocası ise vergi vermese de üzüm yetiştirdiği ve üzerinde bir dönüm bağı, birer tane kısır camus ve kısır camus malağı olduğu kaydedilmiştir. Öğrencinin (talib-i ilim) kaydında ise 33 kuruş 13 para vergi verdiği, ekmeyip boş bıraktığı (gayrimezru) 10 dönüm tarlası ve icara verilmiş 5 dönüm tarlası olduğu kaydedilmiştir. Ayrıca Uzunköprü’ye bağlı Çiftlikköy’ün defterinde gelirlerinin kayıtlı olduğu da belirtilmiştir.

4. SONUÇ

Mesleği ve de vergi mükellefi olsun ya da olmasın herkes temettuat defterlerine kaydedilmiştir. Mesleği olmayanlar sanatsız anlamında “*bilâ-sanat olduğu*” şeklinde kaydedilirken bazı kişilerin de mesleği defterlere kaydedilmemiştir. Bu kişilerin yetim ve çocuk oldukları, ihtiyarlıktan ve engeli nedeniyle iş yapamayacak durumda oldukları, başkalarının yardımlarıyla geçindikleri görülmektedir. Bu durum halk arasındaki yardımlaşmaya kanıt olarak gösterilebilir. Ancak defterlerde isimleri bulunan kişilerin büyük çoğunluğunun mesleği kaydedilmiştir. Bu meslekleri üretim fonksiyonlarına göre tasniflemek mümkündür. Buna göre ilk üç sırada *ziraat ve hayvancılıkla ilgili meslekler (327 kişi)*, *fiziki güç ve işçilikle ilgili meslekler (193 kişi)*, *esnaf ve sanatkârlıkla ilgili*

meslekler (150 kişi) gelmektedir. Dolayısıyla bu üç grupta bulunan meslekler, şehrin ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu meslek gruplarını sırasıyla işsiz güçsüz olanlar (63 kişi), ticaret alım satımı ile ilgili meslekler (25 kişi), kamu görevlileri (24 kişi), askerî görevliler (4 kişi) ve eğitim ile ilgili meslekler (3 kişi) takip etmektedir. Meslekler dikkatle incelendiğinde hemen her mesleğin usta-kalfa-çırak ilişkisi içerisinde ilerlediği görülmektedir. Bu durum bir mesleğin nesilden nesile aktarıldığını göstermektedir. Uzunköprü’de baba ve oğul, abi ve kardeş aynı mesleği yaptığı gibi birbirlerinden farklı meslekleri de yapmıştır. Öte yandan burada yapılan mesleklerin dinî gruplar yani Türk ve diğer Müslümanlar, Müslüman Kıptiler ve gayrimüslimler arasında dağılımının yapılması şehrin iktisadî yapısını anlayabilmeye yardımcı olmaktadır. Özellikle mesleklerin bazılarında sadece Türk ve diğer Müslümanlar, bazılarında sadece Müslüman Kıptiler, bazılarında ise sadece gayrimüslimler yoğunlaşmıştır. Müslüman Kıptiler geleneksel mesleklerini yaparken gayrimüslimler ticaret ve zanaat yaparak geçimini sağlamıştır. Türk ve diğer Müslümanlar ise kamu görevi ile ticaret alanında yoğunlaşmıştır. Şehirde bazı meslekler yerleşik esnaf tarafından yapılırken bazı meslekler ise seyyar satıcılar tarafından yapılmıştır.

Uzunköprü’nün bir tarım şehri olarak karşımıza çıkması, Trakya’nın coğrafi özelliği ve iklimi ile Ergene Nehri’nin tarım için uygun ortamı sağlamasından ileri gelmektedir. Makineli tarımın olmadığı bu dönemde üretim, insan gücüne dayalı olarak yapıldığından Uzunköprü’de tarım işçisi ve ağır beden işçisi olan çok sayıda kişi bulunmaktadır. Tarım ve hayvancılığın şehirde birbiriyle paralel olarak gelişerek yapıldığı görülmektedir. Şehirde hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvancılık yapıldığından ve de hayvanlar tarımsal üretimin yardımcı aracı olarak kullanıldığından Uzunköprü tarım kadar hayvancılıkla da ön plana çıkmaktadır.

Sonuç olarak Uzunköprü, bir tarım şehri olsa da hem şehrin hem de şehre bağlı kırsal bölgelerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir ağın merkezi olmuştur. Gıda sektöründen hizmet sektörüne, tekstil ve giyim sektöründen inşaat ve tamirat sektörüne farklı meslek gruplarıyla Osmanlı ekonomisine katkı sağlamıştır. Uzunköprü’nün Gelibolu-Edirne güzergâhında ve işlek bir ana yol üzerinde bulunması burada pek çok iş kolunun gelişmesine ve kişilerin meslekî tecrübesinin artmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Adıyeke, N. (2000). “Temettuât Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, *OTAM*, S. 11, Ankara, s. 769-823.
- Akdağ Sarı, K. (2019). “19. Yüzyıl Ortalarında Tatarpazarı’nda Etnik/Dini İşbölümü ve Gelir Dağılımı”. *History Studies*, C. XI (4), s. 1313-1340.
- Altınöz, İ. (2013). *Osmanlı Toplumunda Çingeneler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Arslan, İ. (Aralık 2002). “XIX. yüzyıl Osmanlı Tarihinde temettuât defterleri’nin yeri: İğdiç (Selimağa Köyü) temettuât defteri örneği”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. V (8), Balıkesir, s. 57-86.
- Arslan, Ö. F. (2006). *Temettuât defterlerine göre (1844-1845) Havza’nın sosyal ve ekonomik yapısı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Atik Gürbüz, İ. (2018). “Osmanlı Edebî Metinlerinde Meslekler 1: Debbâğlar”. *Turkish Studies*, C. XIII (5), Ankara, s. 55-78.
- Bağman, L. (2005). *Uzunköprü Tarihi ve Belgeleri*. Edirne: Ulusal Bellek Yayınları.
- Becerik, M. F. (2019). “XIX. Yüzyıl Ortalarında Sivrihisar’da Meslekler”. *ESOGÜ Tarih Dergisi*, C. II (2), s. 54-88.
- BOA, *ML.VRD.TMT.*, nr. 05263, 05266, 05269, 05272, 05279, 05286, 05293, 05295, 05302, 17121, 17132. (H. 1260-1261/M. 1844-1845).
- Bozkurt, F. (2003). *Maliye nezareti temettuât defterlerine göre Gördes kazası’nın sosyal ve ekonomik durumu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Çaçan Ongun, B. (2019). “19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Esnaf Teşkilatına Bir Örnek: Belgradcık”. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3 (2), s. 219-228.
- Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, F. (2014). “Temettuat Defterlerine Göre Tanzimat Döneminde Bir Trakya Kasabası: Pınarhisar”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 41, s. 208-225.
- Emecen, F. (1988). “Ağnam resmi”. *DİA*. C. I, s. 478-479.
- Emecen, F. (1999). “Osmanlılar’da yerleşik hayat şehirliler ve köylüler”. *Osmanlı*, C. IV, Editör Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 91-97.
- Faroqhi, S. (2014). *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*. Çev. Neyyir Berktaş, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Faroqhi, S. (2014). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*. Çev. Elif Kılıç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gezginci, A. (2020). “Şehir Güvenliği Bağlamında Osmanlı Devleti’nde Gece Bekçileri: Asesbaşı ve Asesler”. *Genç Kalemler*, C. VI (7), s. 180-183.
- Güran, T. (1998). *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*. İstanbul.
- Güran, T. (2000). “19. Yüzyıl Temettuât Tahrirleri”. *Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistik*, Ed. Halil İncalcık-Şevket Pamuk, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 75-94.
- Hayır, K. (2021). “Şehrengizlerde Bahsi Geçen XVI. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Meslekleri”. *ESTAD*, C. IV (1), s. 252-297.
- Karagöz, M. (1999). “Osmanlıda şehir ve şehirli mekân-insan-beşerî münasebetler (XV-XVIII. yüzyıl)”. *Osmanlı*, C. IV, Editör Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 103-110.
- Kestelli, R. N. (2004). *Resimli Türkçe kamus*. Ankara.
- Küçükaşçı, M. S. (2010). “Şehir”. *DİA*. C. XXXVIII, s. 441-446.
- Kütükoğlu, M. (2007). *XIX. asır ortalarında Tavas kazası*. İstanbul.
- Özcan, A. (2007). “Redif”. *DİA*. C. XXXIV, s. 524-526.
- Öztürk, S. (2003). “Türkiye’de temettuât çalışmaları”, *TALİD C. I* (1), s. 287-304.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C. I, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Purodran, N. (2010). *Temettuât defterlerine göre Lüleburgaz’ın sosyo-ekonomik ve demografik yapısı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Quataert, D. (2006). *Osmanlı imparatorluğu’nun ekonomik ve sosyal tarihi*. C. II, Editörler Halil İncalcık-Donald Quataert. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Solmaz, E. (2020). “Kaybolmaya Yüz Tutmuş Bir Meslek Kalaycılık: Afyonkarahisar Örneği”. *Folklor Akademi Dergisi*. C. III (2), s. 381-394.
- Tağ, M. (2017). “19. yüzyıl ortalarında Osmanlı Romanlarının sosyal ve iktisadi yapısı: Edirne şehri örneği”. *Göç Konferansı 2017 Seçilmiş Bildiriler*. Transnational Press LONDON-London. s. 285-293.
- Tağ, M. (2017). “Osmanlı Romanlarının İktisadî Yapısına Dair Bir İnceleme: Uzunköprü Şehri Şehsuvarbey Mahallesi Örneği”. *International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series V. IBANESS Congress Series*, Kırklareli/TURKEY, s. 551-557.
- Tağ, M. (Güz 2018). “Temettuât kayıtlarına göre Osmanlı Devleti’nde Romanların meslekî yapıları ve geçim kaynakları”. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. II (18), s. 303-319.

Tag, M. (2022). "Tarih, yerleşim, nüfus ve meslekleri ile Edirne'de Romanlar". *Edirne'nin Ardı Da Bayler*, Editörler Halûk Kayıcı-Emin Ünsal-Sabriye Cemboluk, Ceren Yayıncılık&Kitabevi, Edirne, s. 173-190.

Tag, M. (2022). "Temettuât Defterleri'nde Bir Mahallenin Sosyoekonomik Görünümü: Edirne Şehri Cami-İ İbrahim Paşa Mahallesi Örneği". *Trakya Üniversitesi'nin 40. Yılına Armağan*, Editörler Halûk Kayıcı-Orkun Akman, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, s. 177-188.

Tabakoğlu, A. (1999). "Osmanlı içtimâî yapısının ana hatları". *Osmanlı, C. IV*, Editör Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 17-31.

Ulusoy, K. (2011). "Türk Toplum Hayatında Yaşatılan Kahve ve Kahvehane Kültürü". *Millî Folklor*, 23 (89), s. 159-169.

Yıldız, M. (2000). *XIX. yüzyılda temettuât defterleri'ne göre Kütahya'nın Meydan ve Çukur mahalleleri'nin emlak ve arazi durumlarının değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Yılmaz, H. (2014). *XIX. yüzyıl ortalarında Uzunköprü şehri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.

Yılmaz, H. (2022). "Edirne'de II. Bayezid Külliyesi". *Edirne'nin Ardı Da Bayler*, Editörler Halûk Kayıcı-Emin Ünsal-Sabriye Cemboluk, Ceren Yayıncılık&Kitabevi, Edirne, s. 35-52.

Yörük, D. (2002). *XVI. yüzyılda Aksaray sancağı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

KEŞAN-DEDEAĞAÇ GÖRÜŞMELERİ VE TÜRKİYE'DEKİ YANKILARI¹

*KEŞAN-ALEXANDROUPOLIS MEETINGS AND THEIR REPERCUSSIONS ON
TÜRKİYE*

Emre AYKOÇ*

*Geliş Tarihi: 21.03.2023
(Received)*

*Kabul Tarihi: 04.07.2023
(Accepted)*

ÖZ: Kıbrıs Sorunu 1950'li yılların ortalarından itibaren Türk-Yunan ilişkilerinin ana unsurlarından biri haline gelmiş, hem Türkiye hem de Yunanistan kamuoyu tarafından bir "milli dava" olarak algılanmış ve Türk dış politikasının en önemli belirleyicilerinden biri olmuştur. 9-10 Eylül 1967'de Keşan ve Dedeoğaç'ta başbakanlar düzeyinde toplanan Zirve Konferansı'nda, başta Kıbrıs Sorunu olmak üzere Türkiye ile Yunanistan arasındaki mevcut sorunlara ikili görüşmeler yoluyla barışçı bir çözüm bulunması amaçlanmıştır. Yunan tarafının talebi ve daveti ile başlayan görüşmeler, Yunanistan'ın enosisi Kıbrıs'ta olası tek çözüm yolu olarak dayatmasından dolayı sonuçsuz kalmıştır. Bu görüşmeler gerek öncesi, gerekse sonrasında Türk kamuoyunda geniş yankılar uyandırmış; toplantılarda ele alınan konular, tarafların ve diğer uluslararası aktörlerin tez ve yaklaşımları ile Yunanistan'a karşı izlenmesi gereken politika konularında çeşitli yorum ve değerlendirmeler yapılmıştır. Görüşmelere ve sonuçlarına ilişkin olarak kamuoyunun tutumu iki şekilde belirginlik kazanmıştır: görüşmelere olumlu veya eleştirel yaklaşım. Çok genel hatlarıyla değerlendirildiğinde, iktidar partisi ve ona yakın çevreler görüşmeleri ve elde edilen sonuçları olumlu karşılarken, muhalefette yer alan kesimler, dozu farklılaşmakla birlikte eleştirel bir tutum takınmışlardır. Bu çalışmada Keşan-Dedeoğaç görüşmelerinin Türkiye kamuoyunun farklı kesimleri tarafından (iktidar/muhalefet partileri, basın ve sivil toplum örgütleri) ne şekilde algılandığı ve değerlendirildiği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Keşan-Dedeoğaç Görüşmeleri, Türk-Yunan İlişkileri, Kamuoyu, Basın.

ABSTRACT: The Cyprus issue has become one of the main elements of Turkish-Greek relations since the mid-1950s, has been perceived as a "national cause" by the public opinions of both Türkiye and Greece, and has become one of the most important determinants of Turkish foreign policy. At the Summit Conference held at the level of prime ministers in Keşan and Alexandroupolis on 9-10 September 1967, it was aimed to find a peaceful solution to the existing problems between Türkiye and Greece, including the Cyprus issue, through bilateral negotiations. The meetings, which started with the request and invitation of the Greek side, were inconclusive due to the Greece's imposition of enosis as the only possible

¹ Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 17-18 Aralık 2022 tarihlerinde Keşan/Edirne'de düzenlenen "Keşan Sempozyumu- 100. Yılı'nda Her Yönüyle Keşan" isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, emreaykoc@trakya.edu.tr ORCID: 0000-0001-8969-777X.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Aykoç

solution in Cyprus. These meetings had wide repercussions in the Turkish public opinion both before and after; various comments and evaluations were made on the issues discussed at the meetings, the thesis and approaches of the parties and other international actors, and the policy should to be followed against Greece. The public's attitude towards the meetings and their results has become evident in two ways: a positive or critical approach to the meetings. When evaluated in very general terms, while the ruling party and the circles close to it welcomed the meetings and the results obtained, those in the opposition took a critical attitude, although the dose was different. In this study, it has been examined how the Keşan-Alexandroupolis meetings are perceived and evaluated by different segments of the Turkish public (government/opposition parties, press and non-governmental organizations).

Key Words: Cyprus, Keşan-Alexandroupolis Meetings, Turkish-Greek Relations, Public Opinion, Press.

EXTENDED ABSTRACT

The Cyprus issue, which has been perceived as a national cause since the mid-1950s, on the one hand, became the main factor that enabled the public opinion to be interested in foreign policy issues and their functioning in Türkiye, on the other hand, it became the main source of problems that determined the relations between Türkiye and Greece and the tendency of the relations. Particularly since the second half of the 1960s, in an atmosphere where political/social mobilization has risen and opinions based on various ideological tendencies have begun to gain effectiveness or visibility, public opinion on foreign policy issues (especially the general tendency of Turkish foreign policy, Turkish-American relations, the Cyprus issue, and Turkish-Greek relations) has become more sensitive. This study examines how the meetings between delegations led by prime ministers in Keşan and Alexandroupolis on September 9-10, 1967, were perceived by Turkish public opinion. Many studies on the process and political cause-effect analysis of the Keşan-Alexandroupolis meetings have been published in the literature. However, no research has been conducted to determine how these meetings are evaluated by Turkish public opinion and why different segments evaluated them differently. The significance of this study lies in that it seeks to fill the gap in the literature. Because the public's adoption of an opinion or attitude on any issue at the level of a national cause can prevent the governments from decision-making and implementing them, or, on the contrary, can broaden their range of actions. The main purpose of this study is to reveal the reasons why different segments of the public opinion make different comments and evaluations and take a stand in the face of these meetings, which draw the attention of the public because they are also related to the Cyprus issue. For this purpose, the primary political developments in Türkiye and Greece, as well as the fundamental approaches of both states to bilateral problems, particularly the Cyprus issue, are discussed, and the social and political panoramas of both countries at the time of the meetings are attempted to be depicted. Following that, in closed-door meetings, which topics were discussed and how, the parties' thesis and attitudes are presented based on the testimonies of those in the delegation, the information they gave to the press and official statements. After that, how the meetings were perceived and interpreted by the Turkish public opinion is examined. In this context, the press-reflected opinions and statements of the ruling and opposition parties are evaluated, different opinions reflected in daily newspapers and weekly/monthly news-comment periodicals are discussed, and statements of non-

governmental organizations on the subject are mentioned. Because of the limitations of this study, newspapers and periodicals that are assumed to reflect the views and attitudes of ideologically/politically differentiated segments of public opinion are chosen within the framework of ideological/political orientation/editorial line and circulation criteria. In this manner, an attempt is made to create a sample with high representation and reflection power.

It has been observed that two major tendencies in Turkish public opinion regarding the meetings have emerged: Those who were positive about the meetings and those who were critical. The ruling party, i.e. Adalet Partisi (Justice Party), Güven Partisi (Trust Party), Son Havadis, Tercüman, Bugün (partly) and Milliyet (partly) newspapers are among those who approach the meetings positively. Almost all of the opposition parties, Cumhuriyet, Akşam, partially Milliyet, partially Bugün and Hürriyet newspapers, Akis and Ant periodicals and some of non-governmental organizations were critical of the meetings for different reasons and justifications. What determines the views and attitudes of those who approach the negotiations positively or critically are their perceptions, approaches, discourses and analyzes on foreign policy issues, which become evident within the framework of the political ideologies they have adopted. While the anti-communist perspective and discourse were important in the right-conservative segments' approach to Cyprus and their evaluations of the meetings, the anti-US/anti-imperialism perspective and discourse are more prominent in the approach and the attitude of the left-socialist-oriented segments. Therefore, the ideology of these segments has played a significant role in determining whether the meetings were positive or negative. The fact that there was a lively public interest in the meetings, the fact that the public was not informed about the process and content, and the public's demand for information all indicate that the public has become active in foreign policy decision-making and implementation, and that political demands in this area have intensified. Like in other political, social, and economic fields, the Turkish public's perception of the Cyprus issue as a national cause has a great role in the spreading of the view that was normal, legitimate and even necessary for the public to be interested in foreign policy. This example of Turkish public interest in the Keşan-Alexandroupolis meetings reveals that the Cyprus issue, which sparked the public interest in Turkish foreign policy developments and orientation, is the primary and most important factor that carries and sustains this interest. The Keşan-Alexandroupolis meetings drew the attention and interest of ordinary citizens more than any other foreign policy developments because they were related to Cyprus and Turkish-Greek relations. However, because no public opinion poll was conducted at the time, it is impossible to determine the intensity, direction, and weight of ordinary citizens' perception, opinion, and attitude. The views and attitudes discussed in this study, on the other hand, are the personal views and attitudes of opinion leaders (such as political leaders, columnists, and managers of non-governmental organizations) who prepare and guide the public in line with a certain opinion. However, because opinion leaders have the dual function of reflecting and determining/guiding public opinion, their personal views and attitudes have a greater potential for public determination and influence. Furthermore, it is a clear fact that they wield significant influence over ordinary citizens and have a high proclivity to be adopted by individuals as if they were their own views.

1. GİRİŞ

1950'li yılların ortalarından itibaren Türkiye kamuoyunun gündeminde kendine önemli bir yer bulan ve bir "milli dava" olarak algılanan Kıbrıs Sorunu, 1959 yılı başlarında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Zürih ve Londra'da varılan uzlaşmanın ardından Kıbrıs'taki iki halkın ortaklığı ve birlikteliğine dayalı, işlevsel federasyon¹ olarak adlandırılabilir bir yönetimin kurulması ve bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanı ile bir ölçüde de olsa çözüme kavuşmuştur. Ancak enosis hedefinden vazgeçmeyen Kıbrıslı Rumların 1963 Noeli'nde Kıbrıslı Türklere karşı giriştikleri şiddet eylemlerinin ardından Kıbrıslı Türkler yönetimden uzaklaştırılmış, iki toplum fiilen birbirinden ayrılarak sürekli bir gerilim/çatışma ortamı oluşmuş ve Kıbrıslı Türkler yoğun bir baskı altında yaşamak zorunda kalmış; bu durum ise "Gönülsüz Cumhuriyet"²in fiilen sonunu getirirken Kıbrıs Sorununu Türk-Yunan ilişkilerinin en önemli sorunlarından ve gerginlik unsurlarından biri haline getirmiştir. Bu süreçte garantör devlet sıfatıyla Ada'ya müdahalede bulunmak isteyen Türkiye, ABD'nin baskı ve tehditleri (Johnson Mektubu) karşısında geri adım atmak zorunda kalmıştır³. Bunu izleyen süreçte gerek lideri bulunduğu ittifak sistemi içinde bir çatlak oluşmasını istemeyen ABD'nin yönlendirmesiyle, gerekse her iki ülkedeki hükümetlerin isteği doğrultusunda, Kıbrıs Sorununun, Ada'daki iki cemaat neredeyse tamamen dışlanarak, yalnızca Türkiye ile Yunanistan arasında yapılacak ikili görüşmeler yoluyla çözümlenmesine yönelik çabalar yoğunluk kazanmıştır.

1960'lar Türkiye'de kamuoyunun etkinliğinin arttığı, gerçek anlamda serbest, demokratik ve bağımsız bir biçimde şekillendiği yıllar olmuştur. Diğer bir ifadeyle kamuoyu bu süreçte, hükümetlerin karar alma ve uygulama aşamalarında, kanaat ve yönelimini hesaba katmak zorunda hissettikleri bir unsur haline gelmiştir. Bunu ise iki önemli olgunun mümkün kıldığı söylenebilir: II. Dünya Savaşı'nın ardından

---

¹ Kudret Özersay, *Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme*, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s. 64-65.

² Stephan G. Xydis, *Cyprus Reluctant Republic*, Mouton, Paris, 1973.

³ Bunun aslında tam anlamıyla bir geri adım teşkil etmediği; Türkiye'nin askerî/teknik olanaklarının ve hazırlıklarının Ada'ya müdahale için yeterli olmadığını gören dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün, Türkiye'nin müdahale kararlılığı konusunda ABD yönetiminin dikkatini çekerek Türkiye ile Yunanistan arasında çıkabilecek bir sıcak çatışmayı engellemek üzere araya girmesini sağladığı ve bu şekilde iç kamuoyu gözünde müdahaleyi gerçekleştirememeye/engelleme sorumluluğunu ABD yönetiminin üzerine yüklediği şeklinde yorumlar olduğu da hatırlatılmalıdır. Bu konuda bkz. Haluk Şahin, *Gece Gelen Mektup*, Cep Kitapları, İstanbul, 1987, ss. 104-105; Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965*, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, ss. 195-196; Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000, ss.94-110 (Bu noktaya dikkatimi çeken anonim hakeme teşekkürlerimi sunarım).

görülen ekonomik gelişmenin tetiklediği toplumsal ve siyasal mobilizasyon ile 1961 Anayasası'nın özellikle basın, ifade ve örgütlenme özgürlükleri konusunda sağlamış olduğu özgürlükçü ortam. Gerçekten de 1960'lı yıllarda, bir yandan daha önceleri çok görünür olmayan sosyalist ve İslamcı muhalefet etkinliğini artırarak eleştiri ve önerileri ile kamuoyunda belli kesimleri etkilemeye başlarken, diğer yandan daha önceleri serbestçe tartışıl(a)mayan, siyaset/partiler üstü görülen veya "kamu"nun üzerinde "kanaat" üretmediği birçok alan ve konu kamuoyunun gündemine girmeye başlamıştır. Elbette dış politika da bunun dışında kalmamıştır. Bu dönemde hem genel dış politika konularına ve uluslararası gelişmelere yönelik kamuoyu ilgisi artmış, hem de Türk dış politikasının geçmişteki ve mevcut yönelimine dair tartışmalar hız kazanmıştır. Böylece kamuoyu daha önceleri partilerüstü bir devlet politikası olarak gördüğü ve sessiz kaldığı dış politika konularında da etkinleşmeye başlamıştır. Türkiye'de 1960'lı yıllarda dış politikanın kamuoyunun ilgi odağına girmesinde Kıbrıs Sorunu ile birlikte sol/sosyalist muhalefetin ABD/NATO karşıtı ve antiemperyalist söyleminin entelektüel çevrelerde ve kamuoyunda bir ölçüde de olsa karşılık bulmasının bir mihenk taşı olduğunu söylemek mümkündür. Bunda kamuoyunun bir "milli dava" olarak gördüğü Kıbrıs Sorunu konusundaki "hassasiyeti"nin yanında, Türkiye'nin gerek ittifak ilişkilerini gerekse uluslararası siyasal sistem içindeki rolünü sorgulamaya başladığı Johnson Mektubu'nun da Kıbrıs Sorunu ile yakından bağlantılı bulunması etkili olmuştur. Öte yandan, Türk dış politikasında yönelim değişikliği tartışmaları ve çok yönlülük arayışları da yine bu süreçle yakından ilgili olmuştur.

Bu çalışmada başta Kıbrıs Sorunu olmak üzere Türkiye ile Yunanistan arasındaki uyuşmazlıkları çözmeye yönelik olarak 9-10 Eylül 1967 tarihlerinde Keşan ve Dedeoğlu'nda başbakanlar düzeyinde yapılan ama herhangi bir sonuca ulaşmadan sona eren görüşmelerin Türkiye kamuoyunun çeşitli kesimlerindeki yansımaları ele alınacaktır. Demokratik rejimlerde siyasi iktidarı elinde bulunduranlar, halkın yalnızca bir kesimini hedefine alsa bile etkin bir şekilde ve güçlü olarak savunulan ve belli bir kanaati yaygınlaştırma potansiyeli yüksek olan görüşleri veya belli bir konuda halka yaygın olan bir hassasiyeti dikkate almak durumundadırlar. Zira bu türden görüş, tutum veya hassasiyetler hükümetlerin siyasi manevra alanlarını genişletebildiği gibi daraltabilmektedir. Bunun yanı sıra kimi durumlarda siyasi iktidarı elinde bulunduranlar kamuoyunu belli bir kanaat doğrultusunda yönlendirmeye de çalışabilmektedir⁴. Türkiye'de bir "milli dava" olarak görülen Kıbrıs'la da ilgili olmasından dolayı gerek öncesi gerekse sonrasında kamuoyunda geniş yankılar uyandıran bu görüşmelere ilişkin olarak kamuoyunun ideolojik olarak farklılaşmış kesimlerinin neden ve nasıl farklı tepkiler ortaya koyup,

---

⁴ Arsev Bektaş, *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*, 2. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000, ss.9-10.

farklı yorum ve değerlendirmeler yaptığının açıklığı kavuşturulması bu çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu çerçevede öncelikle Türkiye ve Yunanistan'daki siyasal gelişmelere değinildikten sonra görüşmeler süreci ele alınacak; sonrasında iktidar ve muhalefet boyutuyla siyasi partilerin, farklı ideolojik yönelimlere sahip basın organlarının ve sivil toplum kuruluşlarının görüşmelere ilişkin değerlendirmeleri ortaya konacak ve farklı tutumların nedenleri üzerinde değerlendirmeler yapılacaktır.

2. TÜRKİYE VE YUNANİSTAN'DAKİ SİYASİ GELİŞMELER, KIBRIS SORUNUNA ÇÖZÜM ARAYIŞLARI VE KEŞAN-DEDEAĞAÇ GÖRÜŞMELERİ

Türkiye'de 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimlerden Adalet Partisi (AP) birinci parti olarak çıkmış ve Meclis'te tek başına hükümet kurmaya yetecek bir çoğunluk elde etmiştir. Milliyetçi, muhafazakâr ve liberal eğilimleri bünyesinde birleştiren bir merkez-sağ parti olarak nitelendirilebilecek AP'nin 3 Kasım'da kabul edilen hükümet programında liberal esaslar ön plana çıkarken⁵ esas hedef ise sanayi toplumuna geçiş sürecini tamamlamak, diğer bir ifadeyle kalkınma olarak belirlenmiştir⁶. Bu hükümet programında dış politikaya ilişkin birtakım değişiklikler de görülmektedir. Hükümetin programında altını çizdiği kalkınma hedefi özellikle dış yardım ve kredi temini noktasında ekonomik ilişkilerin çeşitlendirilmesini ve çok yönlü dış politika arayışlarının güvenlik ihtiyaçları ile bağdaştırmasını bir anlamda zorunlu kılmıştır. Başbakan Süleyman Demirel partisinin dış politika ilkelerini şu şekilde sıralamaktadır:

- a) Savunma için ek güvenceler almak,
- b) Kalkınma için yeni ekonomik olanaklar sağlamak,
- c) Çevre devletlerle sıcak ilişkiler kuran bir çember yaratmak,
- d) Uluslararası ortamlarda bağlı bulunulan antlaşmalar dışında da destek bulmak⁷

Nitekim 1965-69 AP iktidarı dönemi Türk dış politikasında çok yönlülük politikasının uygulanma dönemi olarak nitelendirilmektedir⁸.

Öte yandan, yeni hükümetin programında Türkiye'nin Kıbrıs politikasında da bazı değişimler olduğu görülmektedir. Hükümet, Kıbrıs Sorununun, Kıbrıslı Türklerin varlığını ve haklarını güvence altına alacak, Lozan Antlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında kurulan dengeyi gözeten ve adil bir biçimde çözümünün iki

⁵ Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 293-300.

⁶ Melek M. Fırat, *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s. 196.

⁷ Cüneyt Arcayürek, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor 5 – Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1992, s. 125.

⁸ Arcayürek, *a.g.e.*, s.124-130.

ülke arasında sürdürülecek müzakereler yoluyla varılacak bir anlaşma ile mümkün olduğunu savunmaktadır⁹. Diğer bir ifadeyle, yeni hükümet Kıbrıs Sorununu yalnızca Türkiye ile Yunanistan arasında bir sorun olarak görmekte ve iki ülke arasında barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğini belirtmektedir. Demirel'e göre "Türkiye, bidayetten beri Kıbrıs meselesini Yunanistan ile ikili müzakereler yoluyla halletmek hedefini gütmüştü."¹⁰

1960'lı yılların ilk yarısında Yunan iç siyasetine siyasal komplolar, hükümet bunalımları ve siyasal istikrarsızlık damgasını vurmuştur.¹¹ 1965 yılında merkez-sol lider Yorgo Papandreu'nun başbakanlığındaki hükümetin bir komplo ile iktidardan düşürülmesinden sonra merkez-sağ partilerden oluşan bir koalisyon hükümeti Stefanos Stefanopulos'un başbakanlığında göreve başlamıştır. Ancak halk desteğinden yoksun olan Stefanopulos'un iktidarının devamlılığı ABD'den alınacak ekonomik ve siyasal desteğe bağlı olmuştur¹². Bu süreçte Yunan hükümeti, ABD'nin de baskısıyla, Kıbrıs Sorununu Türkiye ile girişilecek müzakerelerle çözme yönünde adımlar atmış; iki ülke dışişleri bakanları ve yetkilileri arasında 1966 yılı boyunca, esasını 1964 yılında ABD'li diplomat Dean Acheson'ın ortaya attığı ve Türkiye'ye verilecek bazı üsler veya toprak parçaları karşılığında Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini öngören (ve bu yüzden de çifte enosis olarak adlandırılan) planın oluşturduğu görüşmeler yapılmışsa da herhangi bir sonuca ulaşamamıştır¹³.

Yunanistan'da 21 Nisan 1967 tarihinde gerçekleşen askeri darbenin ardından ülkedeki tüm demokratik faaliyetler askıya alınmış ve "Albaylar Cuntası" adı verilen bir askeri yönetim iktidarı ele geçirmiştir. İçte yoğun bir baskı rejimi kuran ve özellikle sola karşı geniş çaplı tutuklamalara ve sürgünlere girişen cunta yönetimine halk desteği oldukça zayıf olmuştur. Öte yandan bu baskıcı uygulamalarından dolayı cunta yönetimini birçok devlet tanımadığından veya ilişkiye geçmediğinden Yunanistan uluslararası alanda yalnızlaşmış, "demokrasinin beşiği ülke" imajı önemli ölçüde zedelenmiştir. Nitekim cunta yönetimini uluslararası alanda yalnızca ABD desteklemiştir. Yunan halkıyla birçok Batılı devletin kamuoylarının kanaatine göre darbe ve cunta yönetimi ABD haberalma örgütlerince yönlendirilmiştir¹⁴. Dolayısıyla çok geçmeden oldukça zor bir durumda kalan cunta yönetimi, hem elde edilebilecek herhangi bir uzlaşmayı zafer biçiminde iç kamuoyuna lanse ederek

⁹ İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz (Haz.), *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt 4, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 2206-2207.

¹⁰ Süha Bölükbaşı, *Barışçı Çözumsuzlük*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s. 172

¹¹ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 188-198.

¹² Fırat, *a.g.e.*, s.212-213.

¹³ Uslu, *a.g.e.*, s.200.

¹⁴ Gevgilili, *a.g.e.*, s.332.

halkın desteğini kazanmak ve böylece meşruiyet sorununun üstesinden gelebilmek, hem halkın ilgisini içteki baskıcı uygulamalar ve huzursuzluklardan dışa yönlendirmek, hem uluslararası alandaki yalnızlıktan kurtulmak ve hem de barışçı bir yönetim olduğu ve barışçı girişimlerde bulunduğu imajını yaratarak uluslararası alanda yitirdiği prestijini tekrar kazanmak için bir dış politika başarısına acil ve şiddetli bir biçimde ihtiyaç duymuştur. Cunta yönetimine göre Türkiye ile devam ettirilecek müzakereler ve gerçekleştirilecek bir zirve toplantısı sonrasında Kıbrıs Sorunu konusunda ulaşılabilecek “çözüm”, ihtiyacı duyduğu zaferi ve dış politika başarısını teşkil edebilir. Bu nedenle cunta yönetimi Temmuz ayının başından itibaren Türk yetkililere iki ülke arasındaki sorunların ele alınıp çözüme kavuşturulacağı üst düzey bir toplantı yapılması konusunda ısrarlı girişimlerde bulunmaya başlamıştır¹⁵. Yunan tarafının bu girişimlerine Türk Dışişleri’nin tepkisi başta ihtiyatlı olmuştur da taraflar arasında yapılan müzakereler sonunda 9 ve 10 Eylül günleri Keşan ve Dedeoğlu’nda iki ülke başbakanları arasında görüşmeler yapılması kararlaştırılmıştır.

9 Eylül 1967 günü Keşan’da basına kapalı olarak başlayan görüşmeler, toplantı henüz başlamadan, Yunan tarafının hazırladığı ve Türk tarafının önüne bir emrivaki şeklinde koyduğu gündem nedeniyle tehlikeye girmiştir. Bu gündemin birinci maddesini enosis oluşturmaktadır. Bunun üzerine Demirel “burada oturup konuşmaya gerek kalmadı, Türkiye bu masada enosisi konuşamaz” diyerek masadan kalkarken Yunanistan Devlet Bakanı olan ama aslında cuntanın başındaki esas kişi olan Yorgo Papadopoulos duruma müdahale etmiştir. Yunan tarafı önce kendi içerisinde bazı görüşmeler yaptıktan sonra, ortada bir yanlış anlaşılma bulunduğunu belirterek özür dilemiş ve bu görüşmelerde enosisin konuşulmayacağı konusunda güvence vermiştir¹⁶.

Görüşmeler başladığında ilk sözü Yunan tarafı adına Başbakan Konstantin Kollias almış, her iki ülkeyi tehdit eden ortak tehlikeler bulunduğunu, bunlara karşı ortak bir cephe oluşturulması gerektiğini belirtmiş, Türkiye’de yaşayan Rumlar ile Batı Trakya’da yaşayan Türkler arasındaki nüfus dengesinin değiştiğinden bahsederek Türkiye ile Yunanistan arasında yeni bir ikamet anlaşması yapılabileceğini ifade etmiştir. İki ülke arasındaki bir başka sorun olan Kıbrıs’ın farklı bir konu olduğunu belirten Kollias, enosisin, Türkiye’nin stratejik gereksinimlerini ihlal etmeyecek bir biçimde düzenlenmesinin mümkün olduğunu söyleyerek, Yunan devletinin enosisin gerçekleşmesi durumunda Kıbrıslı Türklere başta din, dil ve kültür olmak üzere Yunan devleti içinde tam eşitlik sağlamaya hazır olduğunu ifade etmiştir¹⁷. Kollias bu giriş konuşmasından sonra, daha önceden

---

¹⁵ Turgut Tülümen, *Hayat Boyu Kıbrıs*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 114-115.

¹⁶ Arcayürek, *a.g.e.*, s. 117.

¹⁷ Tülümen, *a.g.e.*, s. 117.

koşullu enosis üzerinde anlaşmaya varılmışçasına Demirel'e şu iki soruyu yöneltmiştir:

“1) NATO'nun sembolik iştiraki ile, Dikelya üssünde Türkiye'ye hükümranlık hakkı tanınırsa, enosisi kabul eder misiniz? 2) Dikelya üssünün Kıbrıs'a karşı kullanılmayacağına dair Türkiye ne gibi bir teminat verebilir?”¹⁸

Bu beklenmedik teklif karşısında şaşırarak Demirel, Türkiye'nin enosisi bir çözüm biçimi olarak kabul edemeyeceğini ve dolayısıyla hangi şartlar altında gerçekleşebileceği sorusuna da cevap veremeyeceğini belirtmiştir¹⁹. Demirel ayrıca aynı mantıkla Türkiye'nin de Kıbrıs'ın ilhakını isteyebileceğini belirtmiştir²⁰. Hiçbir Türk hükümetinin enosis'e evet diyemeyeceğini belirten Demirel, 1963 yılı sonlarında başlatılan emrivakilere boyun eğmenin, 1960 anlaşmalarının ortadan kaldırılmasını kabul etme ve kuvvet kullanımını meşru sayma anlamına geleceği görüşünden hareketle enosis dışında bir çözüm aranması gerektiğini belirtmiştir. Yunan heyetinin Türkiye'nin çözüm ilkelerini istemesi üzerine Demirel, hükümetinin Kıbrıs konusundaki görüşlerini özetleyen şu dört ilkeyi saymıştır:

- “Kıbrıs taraflardan birine ilhak edilemez.
- Andlaşmalar tek taraflı olarak değiştirilemez.
- İki toplum birbirinin hakimiyeti altına giremez.
- Lozan dengesi bozulamaz”²¹

¹⁸ Tülümen, a.g.e., s. 118.

¹⁹ Melek Fırat, “1960-1980 Yunanistan'la İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 736.

²⁰ Demirel daha sonra yayınlanan anılarında Keşan görüşmelerini ve yukarıda geçen olayı şu şekilde anlatmaktadır: “Önce misafire söz verdik. Kollias, konuşmasında şunları söyledi: ‘Türkiye ile Yunanistan iki komşu ülkedir... Bu iki ülkenin iyi ilişkiler içinde olması, iki ülkenin halklarının yararınadır... Doğu Akdeniz’de barışı koruruz ve daha çok turizmde, endüstride, ticaretle her şeyde ortaklaşa birçok iş yaparız... Ama buna mani olan bir engel var: Kıbrıs... Eğer Kıbrıs engeli ortadan kaldırılsa, her şey bal gibi olur, her şey çok güzel olur... Eğer Türkiye, Kıbrıs’ı, Yunanistan’a vermeye razı olursa, bu engel kalkar. Bizim siyasetimiz megaloo idea siyasetidir. Bu siyasetin gereği, mutlaka Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakıdır, enosisidir’. Kollias’ı dinledikten sonra, kendisine şu cevabı verdim: ‘Senin teklif ettiğin şey, yani Kıbrıs’ı bize verin, bu ihtilaf ortadan kalksın, biz de gül gibi geçinip gidelim şeklindeki bir teklif, hastayı öldürmek suretiyle tedavi etmektir... Bakın çok güzel bir mantık yürüttünüz, ... hakikaten Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs önemli bir ihtilaftır, hakikaten bunun aradan kalkması, iki ülkeyi birbirine yaklaştırır, çok daha iyi işbirliği yaparız. Yalnız, Kıbrıs Türkiye’ye 70 kilometre, Yunanistan’a ise 1000 kilometredir. İkincisi, sizin idare ettiğiniz Yunanistan’da Türkler fakir, bizim Türkiye’deki Rumlar zengin. Bunun münasibi, Ada’yı sizin Türkiye’ye terk etmenizdir. Böylece, Ada’daki Rumlar daha çok zengin olur, çünkü Türkiye’dekiler zengin. Yani biz, sizin Türkler’e baktığımızdan daha iyi bakıyoruz Rumlar’a. Onun içindir ki; bunun münasibi, aynı senin mantığınla Ada’nın Türkiye’ye bırakılmasıdır. Gel el sıkışalım” Süleyman Demirel, “‘Hasta Adam’dan Dünya Devleti’ne 3”, *Sabah*, 19 Mart 2003, s. 14.

²¹ Tülümen, a.g.e., s. 118.

Bunun üzerine Kollias, 17 Aralık'ta iki dışişleri bakanının katıldığı Paris toplantısında birtakım ödünler karşılığında enosisin kabul edildiğini ileri sürmüş, ancak Türk tarafı Türkiye'nin Paris'te bağımsızlık ve condominium üzerinde özellikle durduğunu ifade etmiş ve bir anlaşmaya varılmadığını belirtmiştir²². Söz alan Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, daha sonraki süreçte de Türkiye'nin tavrında herhangi bir değişiklik olmadığını kaydederek, Cunta yönetiminin iş başına gelmesinden sonra Yunan Dışişleri Bakanı Ekonomu Guras ile üç defa görüşüğünü ve hiçbirinde Türkiye'nin bazı şartlarla enosisi kabul edebileceğini ima etmediğini savunmuştur²³. Bunun üzerine görüşmeler karşılıklı tartışmaya dönerek çıkmaza girmiş, bunun üzerine de Papadopoulos Başbakan Kollias'ı gizlice uyararak görüşmelerin ertesi güne bırakılmasını sağlamıştır.

10 Eylül günü Dedeoğaç'ta bir motelde sürdürülen görüşmeler yine basına kapalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda da ilk sözü Yunan Başbakanı Kollias alarak enosis tezini bir kez daha savunmuş ve eğer Türkiye başka bir alternatif düşünüyorsa bunun şartlarını öğrenmek istemiştir. Bunun üzerine Demirel ikili müzakerelerin enosisi amaçlamadığını belirterek bu aşamada Yunan hükümetinin kendi kamuoyuna enosisin gerçekleşmeyeceğini anlatmasının büyük bir hizmet teşkil edeceğini ve ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayacağını vurgulayarak²⁴, alternatif bir çözüm için gerekli gördüğü ilkeleri sıralamıştır:

- *“Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması,*
- *İki ülke ve iki toplum arasındaki dengenin korunması,*
- *Türk toplumuna özel garantiler verilmesi,*
- *Türk toplumunun yönetime eşit şartlarla katılması,*
- *Yeni hal şeklinin tekrar bozulmamasının temini,*
- *Türk toplumunun ekonomik geleceğinin güvenceye alınması”*²⁵

Bunun ardından görüşmeler herhangi bir sonuca ulaşmadan sona ermiştir. 10 Eylül günü akşam saatlerinde yayınlanan ortak bildiri ise iki ülke arasındaki başlıca sorunları ele alan ve ikili ilişkilerin, uluslararası ortamın ve bölgesel gelişmelerin durumunu gözden geçiren başbakanların Kıbrıs Sorunu konusundaki görüşlerini de ortaya koydukları belirtilerek iki ülke arasındaki iyi ilişkiler ve samimiyetin gelişmesinin öncelikli olarak Kıbrıs Sorunu konusunda haklı bir çözüme ulaşılmasından geçtiğini kabul ettikleri ifade edilmiştir. Kıbrıs Sorununa ilişkin görüşlerini birbirine yaklaştırma imkanlarını uygun yollardan araştırmaya devam etme konusunda mutabık kalan başbakanlar Kıbrıs'ta gerginliğin artmasını engelleyecek ve barışçı bir çözüme ulaşmak için sarf edilen gayretleri devam ettirecek ve kolaylaştıracak gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini de kabul etmişlerdir.

²² Tülümen, *a.g.e.*, s. 118.

²³ Tülümen, *a.g.e.*, s. 118-119.

²⁴ Tülümen, *a.g.e.*, s. 119.

²⁵ Tülümen, *a.g.e.*, s. 119.

Bunun yanı sıra iki ülke arasında ekonomik işbirliğinin geliştirilmesinin bölge ve dünya barış ve güvenliğine de katkı sağlayacağından bahsedilmiş; iki ülke arasında imzalanmış tüm antlaşmalara tam riayetinin gerekli olduğu konusunda fikir birliğine varıldığı ifade edilmiştir²⁶.

3. GÖRÜŞMELERİN TÜRKİYE'DE ÇEŞİTLİ KESİMLERDE YARATTIĞI YANKILAR

Çalışmanın bu kısmında iktidar/muhalefet partileri ile seçilmiş basın organları ve sivil toplum kuruluşlarının Keşan-Dedeoğaç görüşmelerini nasıl değerlendirdiği ve yorumladığı değerlendirilecek olup bu odakların kamuoyunu belli kanaat ve tutumları yaygınlaştıracak şekilde hangi doğrultuda ve nasıl yönlendirmeye çalıştıkları irdelenecektir.

3.1. İktidar Partisi

Görüşmelere ilişkin değerlendirmelerini 12 Eylül 1967 tarihinde düzenlediği basın toplantısı ile açıklayan Başbakan Demirel, Kıbrıs sorununun bugüne kadar barışçıl bir biçimde çözüme kavuşturulamamasının nedeninin Yunanistan'ın enosisten başka bir çözümü tahayyül edememesi olduğunu belirttikten sonra, Ada'da yaşayan Türk soydaşların hak ve menfaatleri ile güvenliklerinin, Türkiye'nin Ada üzerindeki tarihi hakları ve Ada'nın Türkiye'nin güvenliği açısından taşıdığı önem gibi hususların, herhangi bir çözümde dikkat edilmesi gereken hususlar olduğunu dile getirmiştir. Türk tezinin, yürürlükteki anlaşmaların tarafların rızası olmadan değiştirilmesini, cemaatlerden birinin diğerine tahakkümünü, Lozan'la bu bölgede kurulmuş olan dengenin bozulmasını ve Kıbrıs'ın başka bir devlete ilhakını önlemek kaydıyla sorunu çözümlenmek esasına dayandığını belirten Demirel görüşmelere neden katıldığı konusunda da şunları söylemiştir:

"Biz müzakere etmiş olmak için müzakere etmeyi ne kadar fuzuli görüyorsak, müzakerelerden kaçmayı da o kadar icapsız sayarız. Aksi halde müzakere kapısını kapayarak gerginlik ve çatışma yolunu açmak kalır. Uluslararası çatışmaları önlemek her millet için bir vecibedir. Fakat bu lüzum milli ve hayati bir dava haline gelen Kıbrıs meselemizde, şeref ve haysiyetimizden bir fedakarlık yapılmasına elbetteki imkan bırakmaz"²⁷.

Bunun yanı sıra Demirel bu görüşmeler sonucunda, her iki hükümetin de sorunu çözmeye yönelik azimlerinin ve iki ülke kamuoylarının sorunun bir an önce barışçıl yollarla çözülmesine verdikleri desteğin ortaya çıktığını belirterek bu konudaki çabaların sürdürülmesi gereğine dikkati çekmiştir:

"...her iki taraf da sulh yoluyla meseleye çözüm yolu aradığına göre ve 'sulh yolu ile çözüm yolu imkanı kalmadı' denilmediğine göre gayet tabiidir ki tarafların tekrar

²⁶ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç ve Özer Eskiuyurt, *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1975, s.136-137.

²⁷ *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1967, s. 7.

*birbirleriyle görüşme içinde olmasından başka çıkar yol yoktur. Sulh yolunu... sonuna kadar kullanmak her iki memleketin faydasıdır*²⁸.

3.2. Muhalefet Partileri

Ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı İsmet İnönü yaptığı açıklamada, görüşmeler konusunda CHP'nin iktidarı desteklediğini, ancak bu görüşmeler sonucunda hiçbir olumlu ilerleme olmadığını ifade ederek şunları söylemiştir:

*"[Görüşmeler sonrası yayınlanan bildiri] müzakerelerin devam edeceği, nereden nasıl çıkacağı bilinmeyen uygun yolların aranacağı zikredilmiştir. Yani kesilme ve küsme olmamıştır... Enosis'i hiçbir surette kabul etmeyeceklerini sayın Başbakan tekrar beyan etmiştir. Olup-bitti teşebbüslerine ve hazırlıklarına karşı Başbakanın bu beyanının milletçe tam desteklendiğini tekrar belirtmek isterim. Başbakan, ...nelerin mümkün olabileceğinin ortaya çıktığını da ilave ediyor. Fakat bu mümkün olan şeyler hususunda hiçbir aydınlık vermiyor. Biz, Yunanistan'ın doğrudan doğruya veya Makarios vasıtasıyla takip ettiği olup-bitti usulüne karşı federatif bir idare şeklini öne sürmüştük. Konuşmalarda bu hususa ait hiçbir işaret yoktur"*²⁹.

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit ise, bu görüşmelerde anlaşma bir yana anlaşma umuduna bile varılmadığını belirterek, Türkiye'nin Kıbrıs'taki haklarını elde edebilmek için en elverişli durumda bulunduğunu ama bu fırsatın kaçırıldığını, Türk hükümetinin bu görüşmelere katılmasının sadece Yunan cuntasının konumunu güçlendirmesine yaradığını ifade ederek şunları söylemiştir:

*"Sayın Başbakanın konuşmalarında veya Türk hükümetinin açıklamalarında Türkiye'nin Kıbrıs için önerdiği çözüm yolunun kesin çizgileriyle Türk ve dünya kamuoyuna açıklanmamış olması bence büyük eksiklidir. Eğer bugünkü Türk hükümeti de, İnönü hükümeti gibi Türk haklarında tam eşitlik sağlayıcı bir bağımsız federatif Kıbrıs tezini benimsiyorsa, onu şu sırada resmen açıklaması dünya kamuoyunda bizim durumumuzu çok kuvvetlendirir. Bazı müttefiklerimiz Kıbrıs sorununu sadece kendi stratejik mülahazaları açısından ele alabilirler. Bu, Türkiye'yi asla bağlamamalıdır. Eğer bu açıdan Türkiye'ye bazı telkinlerde bulunuluyorsa, bu telkinlere kapılmayacağımızı her halimizle belli etmemiz bizi Kıbrıs konusunda daha kuvvetli ve kararlı hale getirir"*³⁰.

Ayrıca CHP Millet Meclisi Grup Başkanvekili Prof. Dr. Nihat Erim de Kıbrıs'taki Türk cemaatinin içinde bulunduğu şartlar altında yaşamaya devam etmesi halinde Kıbrıs sorununun birkaç yıl içinde Türkiye aleyhine ortadan kalkmasına neden olabileceğine dikkat çekerek, bu nedenle her geçen günün Türkiye'nin aleyhine olduğuna, bunun ise adı konmamış enosis'e neden olabileceğine değinmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır:

²⁸ Aynı yer.

²⁹ *Milliyet*, 13 Eylül 1967, s. 1 ve 7.

³⁰ *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1967, s. 1 ve 7.

“Hükümet Yunanistan’la ikili görüşmeyi en üst kademedede denedi diye tenkit edilemez... Bu böyle olmakla beraber taksim yani ikili enosis pazarlığına girilmesi Yunan oyununa gelmek olur. Bir kısım devletlere bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti’nde Türk toplumunun siyasi ve medeni haklarını en iyi şekilde sağlayan federal sistem istiyorum derken, öte yandan Yunanistan’la taksim pazarlığına oturmak dünya kamuoyunda Türkiye’nin belli bir prensibe dayanmadığı şüphesini artırır. Bundan önemle sakınmak gerekir”³¹.

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) Genel Başkanı Alpaslan Türkeş, Yunan cuntasının uğradığı prestij kaybına ve uluslararası ortamın Türkiye’nin lehine olmasına rağmen, bunun gereği gibi kullanılmamasını eleştirerek şöyle demiştir:

“Türkiye bu durumdan yararlanıp bir çözüme gitmelidir. Biz, Kıbrıs Adasında kuvvete dayanan fiili bir durum meydana getirmekte çözüm yolu görmekteyiz. Bu yapılmadıkça müzakerelerle bir çözüm yolunu mümkün görmüyoruz. Bunun yapılması da mümkündür. Ne vakti geçmiştir, ne de iddia edildiği gibi ciddi bir engel vardır. Bunun yanı sıra planlı bir propaganda ve iyi bir diplomatik faaliyet de göstermek lazımdır”³².

Türkeş ayrıca hükümeti Kıbrıs sorununda bir hedefe sahip olmamakla eleştirmiş, Kıbrıs sorununu Türklüğün hayati güvenliği ve yüksek menfaati olarak nitelendirerek,

“hükümet gayri muayyen bir zaman çerçevesi içerisinde barışçı bir çözüm yolu bulmaya çalışacağını söyleyerek, pasif olarak olayların arkasından sürüklenen politikasına devam edeceğini tekrarlamış bulunmaktadır”³³

diyerek görüşmelere eleştirel bir açıdan yaklaşmıştır.

Millet Partisi (MP) adına görüşlerini açıklayan Osman Bölükbaşı da görüşmeleri şu ifadelerle eleştirmiştir:

“Zemini hazırlanmadan Başbakanlar seviyesinde böyle neticesiz bir hudut görüşmesine gidilmesini icap ettiren müstacel zorunlar meçhulümüzdür. Durum zamanla aydınlanırsa meseleye nüfuz etmek imkanını belki buluruz”³⁴.

Güven Partisi (GP) Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu ise, iki ülke arasında Kıbrıs sorununun adil ve barışçı bir çözüme ulaştırılması konusunda yapılan görüşmeleri destekleyerek, iki ülke arasındaki gerginliğin dış güçlere fayda sağlayacağını ifade etmiş ve iktidara desteğini belirtmiştir:

“Milli davada muhalefet partisi olarak tek kaygumuz, Kıbrıs Türklüğünün haklarını ve anavatanın güvenliğini sağlayan şerefli bir çözüm yolu bulunmasına yardımcı olmaktır. Milli beraberlik ve sorumluluk duygusu içinde hareket etmemiz, davanın çözümünü kolaylaştırır”³⁵.

³¹ *Milliyet*, 14 Eylül 1967, s. 1 ve 7.

³² *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1967, s. 7.

³³ *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1967, s. 7; *Milliyet*, 14 Eylül 1967, s. 7.

³⁴ *Milliyet*, 12 Eylül 1967, s. 1.

³⁵ *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1967, s. 7.

Türkiye İşçi Partisi (TİP) Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ise Kıbrıs sorununun ABD baskısı ile çözülemeyeceğinin bu olayla bir kez daha görüldüğünü belirterek,

“Amerika'nın baskısı ile yapıldığı anlaşılan ikili konuşmada Bay Demirel ile Bay Kollias arasında bir anlaşma olmamıştır. Bunun sebebi Yunanlıların kayıtsız şartsız bir Enosis üzerinde ısrar etmeleridir. Kıbrıs meselesi Kıbrıslı Türkler ve Türkiye için hayati önem taşımaktadır. Amerikanın menfaati Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını emretmektedir. Bu nokta anlaşılmadığı veya anlaşılmak istenmediği içindir ki Bay Demirel'in Kıbrıs politikası bir teslimiyet politikası olmakta devam ediyor³⁶... Kıbrıs yabancı üslerden temizlenmiş, askersizleştirilmiş ve tarafsızlığı milletlerarası kontrol altına alınmış bağımsız federatif bir devlet olmalıdır. Böyle bir çözüm Amerika'nın baskısı altında yapılan ikili anlaşmalarla değil, Kıbrıslı Türk ve Rumların da katılacağı, ayrıca Birleşmiş Milletlerin de temsil edileceği bir konferansta ancak elde edilebilir”³⁷

demmiştir.

3.3. Basın

1967 yılının teknolojik imkanları ve sosyo-ekonomik atmosferi göz önüne alındığında, radyo ile birlikte yazılı basının dönemin en başta gelen ve etkili kitle iletişim araçları olduğu söylenebilir. Kitle iletişim araçları-kamuoyu ilişkisi açısından iki boyutlu bir etkileşim söz konusudur: Kitle iletişim araçları hem kamuoyunda belli konularda mevcut olan tutum, kanaat ve talepleri siyasal iktidara iletir, hem de kamuoyunun en azından bazı kesimlerinde belli kanaat, tutum veya taleplerin oluşumunda ve yaygınlaşmasında yönlendiricidir. 1961 Anayasası ile tarafsız yayın yapacağı hükmüne bağlanan ve 1967 yılında artık 1964 yılında özerk bir kuruluş olarak teşkil edilmiş bulunan TRT kapsamında faaliyetlerini sürdürmekte olan radyonun³⁸ Keşan-Dedeoğaç görüşmeleri konusunda ne gibi değerlendirmeler yaptığı veya kamuoyunu belli bir kanaat doğrultusunda yönlendirmeye çalışıp çalışmadığı konusunda elde bir veri bulunmamaktadır. Bu açıdan basın kamuoyunun görüşlerini yansıtmaya veya bunun yönlendirilmesi açısından elde bulunan tek kaynaktır. Bununla birlikte bu çalışmanın sınırlılıkları da göz önünde bulundurularak, ulusal çapta yayın yapan günlük gazete ve haftalık/aylık dergilerin tümü incelemeye dahil edilmemiş; ideolojik/siyasal yönelim/yayın çizgisi ile ciddi haber-yorum gazeteciliği kriterleri çerçevesinde kamuoyunun ideolojik/siyasal temelde farklılaşmış kesimlerinin görüş ve tutumlarını yansıttığı veya onlara seslendiği düşünülen ve aynı zamanda dönemin tiraj rakamları da elde bulunmadığından yüksek tiraja sahip olduğu veya belli kesimler üzerinde güçlü bir

³⁶ Akşam, 12 Eylül 1967, s. 7.

³⁷ Milliyet, 2 Eylül 1967, s. 7.

³⁸ Ahmet Akçakaya, “Dünden Yarına Türkiye Radyoları”, TRT Akademi, C. 5, S.9, Ocak 2020, s.408.

etkisi olduğu tahmin edilen gazete ve dergiler seçilerek geneli temsil ve yansıtmaya gücünün yüksek olduğu düşünülen bir örnekleme yapılmıştır. Bu çerçevede Cumhuriyet, Akşam, Milliyet, Tercüman, Son Havadis, Bugün ve Hürriyet gazeteleri ile Akis ve Ant dergileri seçilip taranmış ve bu basın kuruluşlarının görüşmelere ilişkin görüş ve tutumları tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.3.1. Cumhuriyet

1924 yılından beri yayın hayatını sürdürmekte olan Cumhuriyet bu dönemde sosyal demokrat/sosyalist ideolojiye yakın bir yayın ve yorum çizgisi izlemektedir. Gazetenin genel olarak görüşmelere eleştirel yaklaştığı gözlenmektedir. Cumhuriyet'in eleştirilerinin, bu görüşmelerin Türk hükümetine bir şey kazandırmayacağı, aksine Yunan cuntasının durumunu kuvvetlendireceği, her iki devletin de Kıbrıs konusundaki görüşlerinin birbirinden çok uzak olduğu, dolayısıyla bir çözüme ulaşmanın çok güç olduğu, siyasi bir konuda pazarlık masasına oturuluyorsa en azından asgari müştereklerde uzlaşılması gerektiği, gizli yürütülen müzakereler sırasında böyle bir uzlaşma varsa bunun kamuoyundan saklanmaması gerektiği gibi noktalarda yoğunlaştığı görülmektedir. 6 Eylül 1967 tarihinde yayınlanan "Şekerli Hap" başlıklı başyazıda, Yunan cuntasının ekonomik ve siyasal açıdan zor günler geçirmekte olduğu, baskı ve şiddet uygulamalarına gittiği belirtilerek, cuntanın iç ve dış sempati toplamak amacıyla Kıbrıs sorununa sarılarak kendi çıkarlarına en uygun biçimde çözümlemeye çalıştığı, bunun için bazı tavizler de verebileceği vurgulandıktan sonra şu şekilde devam edilmektedir:

"...Bir Yunan cunta hükümeti Başkanının çağrısına uyarak bizim Başbakanın Kollias'la görüşmesini hiç de gerekli bulmuyoruz. Böyle bir gelişmeden olumlu bir sonuç elde edilebileceğine inanmıyoruz. İki devlet adamı karşı karşıya gelip de Kıbrıs sorununa hangi açıdan bir çözüm yolu bulacaklar? Yunanistan enosis istiyor. Halka rağmen, Anayasayı çiğnemek pahasına işbaşına gelmiş de olsa hiçbir Yunan hükümeti Enosisten vazgeçemez. Biz ise Enosise karşıyız. Ada Türklerinin azınlık statüsüne bağlanarak değil, eşit haklı, özgür insanlar olarak orada varlıklarını korumalarından yanayız"³⁹.

10 Eylül 1967 tarihli "Keşan'da Başlayan" başlıklı başyazıda da genel olarak müzakereler hakkında kamuoyuna bilgi verilmemesi eleştirilerek, bu konuda darbe ile iktidara geldiklerinden halka dayanmayan ve bu nedenle kamuoyunun görüşlerini hesaba katmayan Yunan cuntasının davranışlarını anlamanın kolay olduğu, fakat seçimle iktidara gelen demokrat Türk hükümetinin bu konudaki ketum davranışının nedeninin belli olmadığı belirtilmekte, zaman zaman devletler arasında gizli görüşmelerin olabileceği ve hatta belli aşamalara kadar gizli kalması gerektiği ifade edilerek şöyle devam edilmektedir:

"Ne var ki AP iktidarı, özellikle Kıbrıs konusunda bugün değil, dün değil, aylardan beri sırtını halka çevirmiş, bir sır küpü gibi kendi içine kapanmıştır. Geçen yıl

³⁹ Nadir Nadi, "Şekerli Hap", *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1967, s. 1.

*başlayan ve Aralık ayında birden kesildiği söylenen müzakereler hakkında da bugüne dek kamuoyuna hiçbir açıklama yapılmamıştır... Onun için şimdi Keşan'da başlamak üzere bulunan Türk-Yunan görüşmelerinin arkasında birtakım yabancı çıkarların kara gölgesini ürpererek seyrediyoruz*⁴⁰.

Gazetenin yazarlarından Ecvet Güresin'e göre ise, bu görüşmeler konusundaki "oyun" büyüktür. Demirel'in yakın bir süre içinde yapacağı Moskova ziyareti sırasında Kıbrıs'ı da içine alacak bir bildiri yayınlanması ihtimali, son zamanlarda Doğu Bloku'nun Kıbrıs konusunda Türk tezine yakın bir tutum alması, Türkiye'nin diğer ülkelere yönelik olarak da çoktarafli bir dış politika izlemesi, Yunan cuntasının iç ve dış ortamda zor durumda bulunması gibi etkenler "yakın dostlarımızı" alelacele bir toplantı düzenlenmesini sağlayarak bu sorunun halledilmesi gerektiği düşüncesine götürmüştür. Ancak bu görüşmelerin bir sonuca ulaşmasının beklenemeyeceğini, çünkü Türk ve Yunan taraflarının görüşlerinin birbirine çok uzak olduğunu belirten Güresin'e göre:

*"...cunta hükümetinden gelen ikili görüşme isteği... iç ve dış baskılar ve zorunluluklarla sahneye konulan oyundan başka bir şey değildi. Şimdiki halde Enosis'e dayalı üslû, bedelli Yunan oyunu fiyasko vermiştir ve böylesi pek de iyi olmuştur"*⁴¹.

Fakat bu durumda Yunanistan'a dikkat edilmesi gerekir:

*"Şimdi hiç şüphe etmiyoruz ki Yunanistan, ikili görüşmeyle giriştiği iyiniyet gösterisinden sonra yeni bir maceranın hazırlığına başlayacaktır. Muhtemelen hazırlığa Yunan kamuoyunu tahrikle girecek, onu Kıbrıs'taki iç çatışmalar takip edecek ve bütün bu hazırlıklar belki de Makarios'un devrilmesi, Yunan ordusunun başında bulunan Grivas'ın idareyi ele almasına kadar uzayacak... Kısacası bildiriadaki barışçı, iyiniyetli siyasi edebiyata rağmen Keşan-Dedeoğaç görüşmeleri daha maceralı bir dönemin temelini atmıştır"*⁴².

3.3.2. Akşam

Bu dönemdeki yazar kadrosuna bakıldığında sosyal demokrat/sosyalist çizgiye yakın olduğu söylenebilecek olan Akşam'ın da genel olarak görüşmelere eleştirel bir şekilde yaklaştığı görülmektedir. Gazeteye göre, çok zor durumda bulunan, sadece ABD ve İngiltere tarafından desteklenen ve bu nedenle de uluslararası prestiji yok olma noktasında bulunan cunta yönetimi ile görüşmeler yapılmasına gerek yoktur; eğer görüşmeler yapılacaksa buna Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler de katılmalıdır; görüşmelerden bir sonuç çıkması çok zor bir ihtimaldir, sonuç çıksa da bu, ABD emperyalizminin çıkarları ile uyumlu olacaktır. 8 Eylül 1967 tarihli "Keşan'da Kıbrıs Destanı" başlıklı başyazıda uluslararası

⁴⁰ Nadir Nadi, "Keşan'da Başlayan", *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1967, s. 1 ve 7.

⁴¹ Ecvet Güresin, "Keşan-Dedeoğaç Görüşmeleri", *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1967, s. 1; Ecvet Güresin, "Başladı ve Bitti", *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1967, s. 1.

⁴² Ecvet Güresin, "Yunanistan'a Dikkat", *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1967, s. 1.

koşulların Türkiye lehine dönmeye başladığı, tüm dünyanın Makarios ve Yunan cuntasının enosisçi olduğunu görmeye başladığı bir dönemde bu görüşmelere gidilmesinin hata olduğu; bunun yer yer karışıklık ve kaynamaların başgösterdiği Yunanistan'daki cuntanın işine geldiği, zira bu şekilde ilan edilecek bir enosisin cuntanın durumunu kurtarabileceği; cuntanın kurtulmasının ise NATO'nun doğu kanadını çökmekten kurtarma çabasındaki ABD'nin bölge çıkarları ile uyumlu olduğu fakat Türkiye'ye hiçbir şey kazandırmayacağı belirtilmektedir⁴³. 9 Eylül 1967 tarihli "Kıbrıs'ın Kaderi" başlıklı yazıda ise görüşmelere yönelik ABD ve İngiltere'nin desteği ve teşvikinin altı çizilerek şöyle denilmektedir:

*"Amerika ve İngiltere gibi, yeryüzünde kendi çıkarları açısından faşist cuntalarla bile işbirliği yapmaktan kaçınmayan bir iki ülkenin dışında, tüm demokratik ülkelerin zorbalıkla damgaladıkları ve lanetledikleri Yunanistan'daki bugünkü yönetimin sonunun yaklaştığı bir sırada böyle bir yönetimle ikili görüşmelere girmek demokratik bir ülke olan Türkiye'ye itibar kazandıracak bir davranış değildir... Bu nedenle görüşmelerden olumlu bir sonuç beklemek ham bir hayaldir"*⁴⁴.

Ali Sirmen'in Dünyaya Bakış köşesinde yayınlanan 11 Eylül 1967 tarihli "Haftanın Ardından" başlıklı yazıda, Demirel hükümetinin Kıbrıs politikasının Türk milletinin ve Ada'da yaşayan Türklerin çıkarlarını savunmaktan uzak, Amerikan emperyalizminin arzularına ve çıkarlarına uygun bir tutum içinde yürütüldüğü belirtildikten sonra Keşan-Dedeoğaç görüşmelerinin de bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiği vurgulanarak ve şu ifadeler kullanılmıştır:

*"Demirel'in, zamanın Enosis'ciler aleyhine işlediği böyle bir anda Kıbrıs konusunda acele ve gereksiz bir pazarlığa girişmesi Türkiye'nin değil, ABD ve onun maşası olan Atina Cuntasının işine yarayacaktır. [ABD açısından, Yunanistan'da bir halk ayaklanması çıkarak yönetimin ilericilerin eline geçmesinin engellenmesi konusundaki] ... en kestirme yol da Kıbrıs işini Enosis çerçevesi içinde çözümlenmesini sağlamaktır. Böylece bir taşla iki kuş vurulmuş olacak, Amerika Birleşik Devletlerinin çıkarları hem Kıbrıs'ta hem de Yunanistan'da korunmuş olacaktır... Böylece Sam Amcanın isteği olmak üzeredir. Kıbrıs konusu Enosis çerçevesi içinde çözümlenecektir... Keşan, Dedeoğaç görüşmelerinin sonucu ne olursa olsun, asıl sonuç değişmeyecektir. Kıbrıs işi bu gün değilse yarın iş ABD'nin istediği şekilde tatlıya bağlanacaktır"*⁴⁵.

İlhami Soysal ise 12 Eylül 1967'de Görünüş köşesinde yazdığı "Fare Doğuran Dağ" başlıklı yazısında şunlara değinmektedir:

"Söz konusu mesele, Kıbrıs meselesidir. Kıbrıs şöyle veya böyle, bünyesindeki iç anlaşmazlıklara rağmen dünya milletleri gözündeki bir bağımsız devlettir. Araları kanlı bıçaklı olsa bile bu devletin bir Cumhurbaşkanı, bir Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Hükümeti vardır. Bu hükümete bağımsızlığını sağlayan Londra ve Zürih

⁴³ "Keşan'da Kıbrıs Destanı", *Akşam*, 8 Eylül 1967, s. 1.

⁴⁴ "Kıbrıs'ın Kaderi", *Akşam*, 9 Eylül 1967, s. 1.

⁴⁵ Ali Sirmen, "Haftanın Ardından", *Akşam*, 11 Eylül 1967, s. 2.

Andlaşmaları da, birtakım insanlar kabul etseler de etmeseler de yürürlüktedir. Hal böyle iken, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetinin kaderi üzerinde bir ağabey ya da bir dayı durumundaki Türkiye ve Yunanistan'ın kendi aralarında oturup pazarlık etmeleri ne ölçüde doğrudur? Niye bu Kıbrıs halkının kaderini ilgilendiren toplantıda Kıbrıs Türk ve Rum cemaati temsilcileri hazır bulunmamıştır? Yunanistan'da iktidarda olan kuvvet, işbaşına ihtilalle gelmiş bir faşist cuntadır. Cuntanın liderleri koltuklarına ilk oturdukları gündən itibaren de ağızlarından Enosis'ten başka laf çıkarmaz olmuşlardır. Bütün hür dünya Yunanistan'daki faşist cuntayı lanetlemektedir. Gün geçtikçe de cunta gücünü yitirmekte ve gitti gidecek hale gelmektedir. Belki belki Yunan megal-ideasına uygun bir Enosis gerçekleştirilebilirse ömrünü bir parça uzatabilecektir. Böyle bir cuntanın davetini sandıktan çıkmakla övünen bir başka iktidar nasıl olur da kabul eder? Nasıl olur da davete icabet eder ve bu davetten Kıbrıs'taki soydaşlarımızın lehine bir sonuç elde edilebileceğini bekler?"⁴⁶.

3.3.3. Milliyet

CHP içinde Genel Sekreter Bülent Ecevit'in liderliğini yaptığı “ortanın solu” eğilimine yakın olan Abdi İpekçi'nin yönetimindeki Milliyet'in, görüşmeler konusunda hükümete açık bir destek vermemekle birlikte eleştirel bir tutumdan da kaçındığı görülmektedir. Genel olarak zor durumda bulunan tarafın Yunan Cuntası olduğundan hareketle daha fazla taviz vermesi beklenen taraf olması gerektiği, Yunan tarafı taviz vermediği için görüşmelerden herhangi bir sonuç elde edilemediği belirtilmekte ve hükümetten üstü kapalı bir biçimde Kıbrıs politikasını netleştirmesi istenmektedir. 9 Eylül 1967 tarihinde Abdi İpekçi'nin Durum köşesinde yayınlanan “Dönüm Noktası” başlıklı başyazıda, 1966 Haziranından beri teknisyenler ve Dışişleri Bakanları seviyesinde sürdürülen görüşmelerin Keşan ve Dedeoğaç'ta yapılacak zirvelerle bir dönüm noktasına ulaştığı belirtilerek, Yunanistan'ın başbakanlar seviyesinde görüşme isteğinde bulunmasının iki nedeni olabileceği yorumu yapılmaktadır: Yunan hükümeti taviz vermeye hazırdır ve Yunan hükümeti propaganda peşindedir. Eldeki verilere bakıldığında ikinci ihtimalin daha ağır basmasına rağmen, birinci eğilimi güçlendirecek kanıtlar da bulunmaktadır. Görüşmelerden bir sonuç elde edilebilmesi, zor durumda olan Yunan hükümetinin, Türkiye'ye göre daha fazla taviz vermesi ile mümkün olabilecektir⁴⁷. 11 Eylül 1967 tarihinde yayınlanan “Tersi Sürpriz Olurdu” başlıklı yazıda ise Yunan hükümeti Enosis'ten vazgeçmedikçe bir anlaşmaya ulaşmanın çok güç olduğu belirtilerek bu dönemden sonra Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlayabileceği vurgulanmaktadır. 12 Eylül 1967 tarihli “Şimdi Ne Yapmalı?” başlıklı başyazıda ise, bu görüşmeler sonucunda iki tarafın karşılıklı tavizlerle bir uzlaşmaya varması olasılığının kalmadığı belirtildikten sonra Türkiye'nin bundan sonra Kıbrıs konusunda daha aktif bir politika izlemesi gerektiği ifade edilmekte, görüşmelerde

⁴⁶ İlhami Soysal, “Fare Doğuran Dağ”, *Akşam*, 12 Eylül 1967, s. 7.

⁴⁷ Abdi İpekçi, “Dönüm Noktası”, *Milliyet*, 9 Eylül 1967, s. 1-7.

daha çok taksim tezi üzerinde durulmakla birlikte şu hususa da dikkat edilmesi gerektiği dile getirilmektedir:

“Kıbrıs’ın bağımsızlığına ister tek taraflı ister iki taraflı ilhak şekliyle son vermek dış dünyada, özellikle tarafsız blok ülkelerinde büyük tepkiler yaratacak bir olaydır. Türkiye’nin son yıllarda Kıbrıs konusunda dış alemde destek görmeye başlamasının başlıca nedeni Yunan tezi Enosis’in ‘bağımsız bir ülkeye karşı güdülen emperyalist bir istek’ olarak nitelendirilmesidir. Ankaranın adadan kendisine de toprak verilmesi kaydıyla Enosis’e rıza göstermesi ve bu konuda bir pazarlığa oturması Türkiye’yi de aynı paralele düşürür. O zaman şimdi Yunanistan’a gösterilen tepki en az aynı şiddette Türkiye’ye yönelecektir”

denildikten sonra, Türkiye’nin Kıbrıs konusundaki en uygun politikasının “bağımsızlık içinde muhtariyet” olması gerektiği, gerekçeleriyle birlikte ifade edilmektedir⁴⁸. 14 Eylül 1967 tarihli “İnönü ve Kıbrıs” başlıklı başyazıda ise, Demirel görüşmelere giderken İnönü’nün yaptığı destekleyici açıklamaların bazı çevrelerce yapay ve hatalı bulunduğu belirtilerek Kıbrıs’ın bağımsız kalmayıp NATO toprakları içine alınmasını isteyen ABD’nin Türkiye’ye baskı yaptığı, AP hükümetinin bu baskılara boyun eğerek Kıbrıs’ta bazı üsler karşılığında enosis’e rıza göstereceği, İnönü’nün de “iktidarla beraberiz” şeklindeki açıklamasıyla ABD isteklerine göz yumduğu ve hazırlanan oldu-bittiyi kolaylaştırdığı şeklindeki bazı iddiaların gerçeği yansıtmadığı, İnönü’nün yanlış anlaşıldığı, gerçek amacının Demirel hükümetinin görüşmelerde taviz vermesini engellemek, bu konuda cesaretlendirmek olduğu ifade edilmektedir⁴⁹.

3.3.4. Tercüman

Muhafazakâr/milliyetçi ideolojiye yakın olan ve iktidarı birçok konuda destekleyen Tercüman’ın genel olarak Kıbrıs Sorununa iki başbakan arasında yapılacak müzakereler yoluyla bir çözüm bulunmasından yana olduğu, hükümetin bu yöndeki girişimlerini, Arap devletleri ile İsrail arasında yaşanan savaştan sonra oluşan gergin ortamda Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu’ya sızmasına karşılık olarak NATO’nun güney kanadını güçlendireceği ve istikrar kazandıracığı gerekçesiyle, desteklediği görülmektedir. 8 Eylül 1967 tarihinde Şükrü Baban’ın Dış Politika köşesinde yayınlanan yazıda, iki müttefik arasındaki sorunların iki ülkeyi olduğu kadar ABD’yi de rahatsız ettiği belirtilerek, NATO zincirinde Fransız halkasındaki sorunların ittifak sistemini zaten yeteri kadar zedelediği, ABD’nin Kıbrıs yüzünden iki müttefiki arasındaki ilişkilerin daha fazla bozulmasını arzu etmeyeceği, Arap dünyası ile İsrail arasında yaşanan çatışma sonrasında Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu’ya sızmaya çalıştığı belirtilerek, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunları çözmeye yönelik bu girişimin oldukça yerinde olduğu ve NATO’nun Sovyetlere en yakın güney kanadındaki çatlakları kapamasının umulduğu ifade

⁴⁸ Abdi İpekçi, “Şimdi Ne Yapmalı?”, *Milliyet*, 12 Eylül 1967, s. 1-7.

⁴⁹ Abdi İpekçi, “İnönü ve Kıbrıs”, *Milliyet*, 14 Eylül 1967, s. 1-7.

edilmektedir⁵⁰. 11 Eylül 1967 tarihli “Bugün Bir Yunan Toprağı Şehrinde” başlıklı yazıda ise, görüşmelerin seyri konusunda kamuoyuna bilgi verilmemesinin isabetli olduğu, bununla birlikte tarafların tezlerinin zaten bilindiği, Yunan cuntasının kendi halkının sempatisini kazanmak için enosisi gerçekleştirmek isteyeceği, buna karşılık ise Türkiye’nin tezlerinden taviz vermesinin mümkün olmadığı vurgulandıktan sonra şöyle devam edilmektedir:

“...bir uzlaşma zemini hazırlanmadan ve tohum ekilecek tarla çalılıklardan ve ayrık otlarından temizlenmeden Başbakanlar seviyesinde bir konferans yapılması, netice menfi olursa, gerek alakalı iki memleket hakkında, gerek uzlaşmaya önem veren dış memleketler efkârında çok olumsuz tepkiler yaratır ve bu da konferanstan evvelki durumdan daha kötü bir siyasi havaya dönülmesi sonucunu verir”⁵¹.

Köşe yazarı Ahmet Kabaklı’nın Gün Işığında köşesinde 12 Eylül 1967 tarihinde yayınlanan “Kıbrıs ve Kriptolar” başlıklı yazıda ise, söz konusu görüşmelerden Türk milletinin, Kıbrıslı soydaşların ve NATO ülkelerinin memnun olduğu, fakat “Türkiye’nin barışın ve NATO’nun affetmez düşmanı olan Rusya”nın bu görüşmelerden rahatsızlık duyduğu belirtilerek şu ifadeler kullanılmaktadır:

“Buyurun: Rusya, Kıbrıs’ta ‘bağımsızlık’ tezi tutturmuştur. Bu niçin? Ada’daki komünist partisine dayanarak, kendi hakimiyetini kurmak, güney sınırlarımızın otuz mil ötesine üslenmek için. Rusya’nın ve Demirperdenin bu isteğini, iç düşmanımız komünistler, teşkilatları ve gazeteleri ile aynen destekliyor ve Başbakan’ın sınır görüşmelerinde, lehine bir başarı sağlaması ihtimalini baltalamaya çalışıyorlar”⁵².

3.3.5. Son Havadis

Yazar kadrosunun büyük çoğunluğunu eski Demokrat Parti mirasını sahiplenen AP’lilerin oluşturduğu Son Havadis’in hemen her konuda mevcut hükümeti destekleyen, muhalefeti ise ağır bir dille eleştiren bir tutum içerisinde olduğu görülmektedir. Başyazarlığını, eski DP döneminde adeta hükümetin yayın organıymış gibi hareket eden Zafer gazetesinin sahibi de olan Mümtaz Faik Fenik’in yaptığı Son Havadis, bu nedenlerden dolayı, karşıtları tarafından “iktidar borazanı” veya “yağcı” olarak nitelendirilmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde Son Havadis’in Keşan-Dedeoğaç görüşmeleri konusunda hükümeti tamamen desteklediği görülmektedir. Gazeteye göre kapsamlı bir sorun olan Kıbrıs’ın tek bir zirve toplantısında tüm ayrıntılarıyla çözümü güç olsa da Yunanistan’ın bu görüşmelerde kesin bir enosis dayatması ile masaya oturmayacağı yönündeki beklentilerin kuvvetli olması, iki ülke arasındaki sorunlara müzakereler yoluyla çözüm sağlanması veya en azından bu görüşmelerde bir prensip uzlaşmasına varılması konusundaki iyimserliği artırmaktadır. Yine gazeteye göre Yunanistan’ın enosis konusundaki ısrarı görüşmelerin başarısızlığının temel nedenidir; ama

⁵⁰ Şükrü Baban, “Türk-Yunan Doruk Toplantısı”, *Tercüman*, 8 Eylül 1967, s. 2-7.

⁵¹ Şükrü Baban, “Bugün Bir Yunan Toprağı Şehrinde”, *Tercüman*, 11 Eylül 1967, s. 2-7.

⁵² Ahmet Kabaklı “Kıbrıs ve Kriptolar”, *Tercüman*, 12 Eylül 1967, s. 2.

görüşmelerden kazançlı çıkan taraf yine Türkiye olmuştur: Atina tüm anlaşmaları geçerli saymış, Türkiye enosisi kesin bir dille reddederek kendi görüşünün ağır basmasını sağlamıştır. Atılan manşetler ve haber dili aracılığıyla görüşmeler konusunda iktidara büyük bir destek verilmekle birlikte⁵³ gazetede görüşmelere ilişkin yalnızca bir yorum yazısının yayınlanmış olması ilginçtir. Mümtaz Faik Fenik'in 12 Eylül'de yayınlanan "Ümit Kapıları Aralanırken" başlıklı başyazısında görüşmelerden bir sonuç çıkmamasının beklenen bir netice olduğu ifade edilmektedir. Ancak karamsar olunmaması gerektiği belirtilmekte ve görüşmelerden çıkan olumlu sonuçlar şu şekilde özetlenmektedir:

"Keşan-Dedeoğaç toplantıları, Orta-Doğunun bu karışık devresinde ve hiç değilse, Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerginliği azaltmış, dâvanın halli çaresini bulmak için iyi niyet kapısını aralamıştır... Bilhassa sayın Demirel'e Dedeoğaç'da yapılan büyük sevgi gösterileri, herhalde barışın istikrarı yolunda atılmış bir adımın işaretleridir. Yunanistan artık Türkiye'ye kafa tutamayacağını ve bu işi zorla kendi lehine halledemeyeceğini anlamış olmalıdır. Buna onu anlatmış olmak da, Türk diplomasisinin ve Hükümetimizin kararlı davranışının bir neticesidir."

Bundan sonra görüşmelere ilişkin ortaya atılan bazı siyasi spekülasyonlara dayanılarak hükümete haksız eleştiriler yapıldığı belirtilerek Türkiye'nin Kıbrıs sorununda ve özellikle Kıbrıslı soydaşların hakları konusunda geri adım atmasının imkansız olduğu vurgulanmaktadır. Yazara göre Başbakan Demirel'e Dedeoğaç'ta yapılan sevgi gösterileri Yunan halkının Türkiye ile uzlaşmayı arzu ettiğinin ve buna hazır olduğunun bir göstergesidir; bu yönde bir kanaat her iki millete de mal olduktan sonra diplomatların çözüm yolunda ilerlemeleri de kolaylaşacaktır. Öte yandan Kıbrıs'ta komünistlerin etkin olması ve Makarios'un da bu kesimle işbirliği içinde olması, Yunanistan'da sola karşı bir darbe gerçekleştirmiş olan sağcı cunta hükümetinin varlığıyla bir tezat oluşturmaktadır. Böyle bir durumda enosis gerçekleşse bile,

*"bu durum Atina için bir gaile olacak, hem Kıbrıs rumlarını müşkül bir duruma düşürecektir... Onun için Yunanistan er geç bu meseleyi şu veya bu şekilde halletmek, daha doğrusu Türkiye'nin taleplerini göz önüne almak mecburiyetindedir. Müzakere kapılarının açılması, ümit kapılarının açılması yolunda bir başarıdır."*⁵⁴

3.3.6. Bugün

İslamcı kesimin önde gelen yazarlarından biri olan Mehmet Şevki Eygi'nin sahibi ve başyazarı olduğu ve kendisini "mukaddesatçı" bir gazete olarak niteleyen Bugün, hükümeti görüşmelere katılım ve sorunun iki devlet arasında yapılacak

⁵³ "Enosis'i kesin olarak reddettik", *Son Havadis*, 11 Eylül 1967, s.1; "Atina Bütün Anlaşmaları Tanıdı", "Türk Hükümeti görüşmelerde büyük başarı kazanmıştır", *Son Havadis*, 12 Eylül 1967, s.1; "Kıbrıs'ın ilhakına rıza göstermeyeceğiz", *Son Havadis*, 13 Eylül 1967.

⁵⁴ Mümtaz Faik Fenik, "Ümit Kapıları Aralanırken", *Son Havadis*, 12 Eylül 1967, s.1

müzakereler yoluyla çözümlenmesi konusunda desteklemekte; ancak Kıbrıs konusunda Türkiye'nin çıkarlarını maksimize edecek politikanın taksim olduğu ve daha atak bir politika izlenmesi gerektiği düşüncelerinden hareketle de hükümetin Kıbrıs politikasını yeterli görmemekte ve bu açıdan eleştirel bir tutum takınmaktadır. Taraflar arasında ilk görüşmenin, Anadolu'da Yunan işgali ve mezalimine son verildiği 9 Eylül'de yapılacak olmasını ilginç bir tarihi tesadüf olarak niteleyen yazar Alaeddin Berk'e göre Yunanistan'ın 1919-1922 döneminde gerçekleştirdiği katliamlara rağmen Türkiye ilişkilerde yeni bir sayfa açmış ve dünkü can düşmanını affetmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin Yunanistan ile halletmeye mecbur olduğu Kıbrıs ve Batı Trakya sorunlarının yanı sıra, halihazırdaki Orta Doğu buhranı ve dünya siyasi durumu çerçevesinde NATO'ya dahil iki üye devlet ve sınır komşusu olarak ortak bir şekilde alması gereken kararları da olduğu belirtilmekte ve bu görüşmelerin sorunların çözümüne yönelik umut verdiği ifade edilmektedir⁵⁵. İki ülke ilişkilerinde önemli bir uyuşmazlık konusunu teşkil eden Kıbrıs sorununun aynı zamanda Türkiye toplumunun huzuruna doğrudan etki eden bir iç sorun da olduğunu, bir diğer ifadeyle Kıbrıs'ın Türkiye'de bir millî dava olduğunu belirten Refik Özdek'e göre Türkiye'de

“hiçbir hükümet, milletin arzusuna uymayan bir çözüm şeklini, bir emrivakiyi kabul edemez. Kıbrıs davasını milletimiz o kadar benimsemiştir ki, bu durumu anlamayan, mühimsemiyen muarızlarımız yani Yunanlılar, kendi huzursuzluklarını arttırmaktan başka bir şey yapmış olmazlar. Çünkü, karşılarında hükümeti değil, topyekûn milleti bulacaklardır.”

Kıbrıs sorununun bir an önce çözümlenmesinden hem Yunanistan hem de Türkiye'nin sayısız fayda sağlayacağını belirten yazara göre sorunun sürüncemede kalmasından esas olarak Kıbrıslı Türkler zarar görmekte ve bu durum da Türk milletinin sabrını taşımaktadır⁵⁶. NATO camiası içinde Keşan-Dedeoğaç görüşmelerinde bir sonuca ulaşılması beklentisinin yüksek olduğunu belirten Refik Şevki'ye göre Yunanistan'ın enosisle direktmesi NATO içinde hayal kırıklığı yaratacak, bölgede huzursuzluğu artıracak ve sonuçta görüşmelerden bir sonuç çıkmamasından zarar görecek olan taraf Yunanistan olacaktır. Türkiye'nin tezi olan “ikili enosis” yani “taksim”in hem sorunun tarafları (Türkiye, Yunanistan, Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türkler), hem de konu ile dolaylı yoldan ilgili diğer güçler (ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği) tarafından kabul edilebilecek bir çözüm şekli olduğunu ileri süren yazar, “Yunanistan'ın muhalefetsiz idarecileri”nin bölgeye gerçek huzuru getirecek böyle bir anlaşmayı yapmak için bu görüşmeleri bir fırsat saymaları gerektiğini ifade etmektedir⁵⁷. Yunanistan'da esasen komünistlere karşı bir darbe

⁵⁵ Alaeddin Berk, “Keşan ve Dedeoğaç Görüşmeleri”, *Bugün*, 9 Eylül 1967, s.2.

⁵⁶ Refik Özdek, “Keşan Görüşmesi”, *Bugün*, 9 Eylül 1967, s.2.

⁵⁷ Refik Şevki, “Keşan-Dedeoğaç Görüşmeleri”, *Bugün*, 9 Eylül 1967, s.3.

gerçekleştirerek yönetimi ele geçiren Cunta'nın Yunan halkına vaat ettiği huzur ve refahı sağlayamayıp Kıbrıs davasını Yunan halkının dikkatini münhasıran bu konuda toplamak için istismara kalkışması tehlikesine dikkat çeken yazar, Kollias'ın tek taraflı enosiste ısrar etmesinin hem Yunanistan'da hem de bölgede huzursuzluğu artıracığını ve Makarios ile Kıbrıslı Rum komünistlerin oyununa gelmek demek olacağını belirterek şu şekilde devam etmektedir:

*“Çünkü Türkiye Kıbrıs'taki soydaşlarının, buldukları yerde, topraklarına sahip, hür ve bağımsız olarak kalmalarını, bu olmazsa onları, şimdi üzerinde yaşadıkları toprakla beraber anavatana katmayı kararlaştırmıştır. Bu, taksim demektir ve hiçbir hükümet bu kararın dışında bir karar alamaz, yahut daha fazla bir fedakarlık yapamaz. ... Çünkü Türk milleti, Kıbrıs'ta soydaşlarımızın, bugün buldukları güç şartlar altında yaşamalarına, ezilmelerine daha fazla seyirci kalamaz.”*⁵⁸

Görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının, Yunan yöneticilerin “Megalo idea” ütopyasından kurtulamamasından kaynaklandığını ifade eden Şevki'ye göre

“adalarından başlayıp Anadolu'ya geçmeyi, Bizans'ı diriltmeyi, değişmez gaye, şaşmaz yol olarak tutmuş bulunuyorlar. İyi niyet gösterdik, tarihi ve jeopolitik durumu bir yana bırakarak taksime razı olduk, dostluk elimizi her zaman uzattık. ... Zor kullanarak başkalarına ait toprakları zaptetmenin karşısındayız” ama, madem ki Kıbrıs'ı ille de ilhak etmek, soydaşlarımızın huzurunu ve topraklarını almak istiyorlar, buna karşı zor kullanmalıyız ve bunun zamanı gelmiştir. Kıbrıs'ta soydaşlarımızın yerleştiği bölgeyi almak, kendi kanun ve nizamlarımızı kurmak, Rum tedhişçilerinin zulmünü önlemek ve Kıbrıs davasını bu şekilde kesip atmak zamanı gelmiştir.”

Kıbrıs sorununun Ortadoğu'da Arap-İsrail uyuşmazlığını ikinci plana düşürecek gelişmelere yol açabileceğini, huzuru ortadan kaldırmayacağını ve NATO'ya zarar vereceğini belirten yazara göre “dostu-düşmanı tanımamız ve Yunanistan'ın “megalo idea” sını allak-bullak etmek için yeni bir harita çizmemiz” gerekmektedir⁵⁹.

3.3.7. Hürriyet

1950'li yıllarda yaptığı yayınlarla Kıbrıs sorununun Türk kamuoyunca bir “milli dava” olarak kabul edilmesinde önemli bir rol oynamış olan⁶⁰ Hürriyet bu dönemde, siyasi haber/yorumlara pek yer vermeyen, siyasi yorumlar yapan hiçbir köşe yazarı bulunmayan, dolayısıyla siyasi eğilimi de belirgin olmayan, magazin el ağırlıklı bir bulvar gazetesi görünümündedir. Gazetede görüşmelere ilişkin olarak yalnızca, bölgeye giderek toplantıları takip eden deneyimli ve başarılı gazeteci Cüneyt Arcayürek'in haber, izlenim ve yorumları yer almaktadır. Hürriyet'in

⁵⁸ Refik Şevki, “Kollias Dostluk İsterse...”, *Bugün*, 7 Eylül 1967, s.3; Refik Şevki, “Akdeniz'de Bir Küba İsteyenler”, *Bugün*, 10 Eylül 1967, s.3.

⁵⁹ Refik Şevki, “Keşan ve Dedeoğlu'tan Sonra”, *Bugün*, 12 Eylül 1967, s.2.

⁶⁰ Hikmet Bil, *Kıbrıs Olayı ve İyüzü*, Belde Yayınları, İstanbul, 1976, s.84-86.

görüşmelere katılım konusunda eleştirel bir tutum izlemekle birlikte hükümetin görüşmeler sırasındaki tavrını ve tezlerini desteklediği görülmektedir. Arcayürek'e göre görüşmeler öncesinde "ahval ve şerait" pek olumlu değildir ve bu durum görüşmelerin akıbeti konusunda ümitsizlik yaratmaktadır: Yunanistan enosis ısrarında devam etmektedir ve Türkiye'nin tezlerinde de bir değişiklik yoktur; Makarios'un Kıbrıslı Türkler üzerindeki baskıları devam etmektedir ve Yunanistan Ada'ya silah yığmayı sürdürmektedir. Şimdiye kadar yapılan temaslardan da olumlu bir sonuç çıkmamıştır. Kollias'ın "işlerin olup bittiği hükmünü doğuracak nitelikte" bir görüşme yapılması talebindeki niyet belli olmadığı gibi Türk hükümetinin hangi beklentiyle bu talebi kabul ettiği de açık değildir. Dolayısıyla görüşmelerden herhangi bir sonuç çıkması ihtimali pek yoktur. Görüşmelerin ABD'nin her iki taraf üzerindeki telkin ve teşvikleri neticesinde yapıldığını ima eden Arcayürek'e göre;

"...açık yüreklilikle söylemek gerekirse, Birleşik Devletler Kıbrıs sorununun Orta-Doğu macerasından sonra, Yunan "Askerî Hükümeti" ile halledilmesinde sayısız faydalar görmektedir. Üstelik Birleşik Devletlerde Ada'yı Yunanistan'a vermek eğiliminde bir değişiklik görülmemektedir."

Bununla birlikte Kollias'ın, Yunanistan'ın ana Kıbrıs politikasına gölge düşürmeyecek bir "yumuşaklık" içinde bazı tekliflerle geleceği ve bunların kabul edilmesi için de elinden geleni yapacağına yönelik bir beklenti de mevcuttur⁶¹. Ancak Keşan'daki ilk görüşme gününde Kollias'ın enosisi çözüm yolu olarak ortaya atması tarafların müşterek bir zeminde buluşmasının güçlüğüne ortaya koymuştur. Bununla birlikte Keşan'daki müzakereler tamamen faydasızdır da denilemez; çünkü Yunan yönetimi Türkiye'nin şu şekildeki karar ve tutumunu bizzat Başbakan Demirel'in ağzından öğrenmiştir:

"Türkiye, Kıbrıs üzerinde yaratılacak bir Yunan-Enosis emrivâkisini kesinlikle reddeder. Açıkça bilinmelidir ki, Enosis emrivâkisi bir Türk-Yunan savaşını, hiç de arzu edilmediği halde bir emrivâki haline getirir."

Yunanistan Kıbrıs'ı ilhak etmeyi iştahlı bir biçimde istiyorsa bu hale bir yenilik getirilmesinin ve Ada'ya verilecek statüde "hak yememenin" şart olduğunu belirten Arcayürek'e göre Acheson Planı'nın daha genişletilmiş bir hali, yani Kıbrıs'ın kuzeyde kalan %10'luk bir toprak parçasının bırakılması Türkiye'yi tatmin edecek bir çözüm yoludur⁶². Aslında tarafların eski tezlerinden geri adım atmadıkları ve görüşmelerden bir sonuç çıkmayacağı daha Keşan'daki müzakerelerde belli olmuştur. Ancak Yunan heyeti "tarafların düşündüğü şekiller" üzerinde görüşme konusunda ısrarcı olunca Dedeoğaç'ta yapılan toplantı da "her iki heyetin üs vermek, yüzde 10 toprak istemek gibi enosis kadar kabulü ve tasvibi müşkül bazı formüller

⁶¹ Cüneyt Arcayürek, "Kollias, Bazı Yeni Tekliflerle Geliyor", *Hürriyet*, 9 Eylül 1967, s.1-9.

⁶² Cüneyt Arcayürek, "Demirel: "O Halde Buraya Niçin Toplandık", *Hürriyet*, 10 Eylül 1967, s.1-9.

üzerinde çene yordukları” bir toplantıya dönüşmüştür ve bu müzakerelerden de elbette bir sonuç çıkmamıştır⁶³. Görüşmelerden bir sonuç çıkmaması sürpriz olmamakla birlikte bu durum esasen Yunan hükümetinin tutumundan kaynaklanmıştır. Yunan idarecileri tek taraflı enosis teklifini ortaya atarak görüşmelerin çıkmaza girmesine yol açmış ama Kıbrıs sorununun halledilememesinin sorumluluğunu Türk hükümetinin üzerine yıkma gayreti içinde olmuştur⁶⁴.

3.3.8. Akis

Metin Toker’in yönetiminde haftalık bir haber-yorum dergisi olan Akis’in CHP içinde İnönü çevresinde toplanan gelenekçi çizgiye yakın olduğu söylenebilir. Derginin görüşmeler konusunda eleştirel bir tutum takındığı görülmektedir. İktidar yanlısı “yağcı” basının zafer sloganlarına ve kamuoyunu manipüle etmeye yönelik yayınlarına rağmen, dergiye göre görüşmeler tam anlamıyla bir “fiyasko”dur ve “havanda su dövmek”ten ibarettir. Kıbrıs’ta bir süredir devam eden hareketliliğin ardında ABD’nin olduğu, NATO’nun güneydoğu kanadını çökmekten kurtarmak için her iki tarafa da ikinci Acheson planı çerçevesinde bir anlaşmaya ulaşmaları konusunda baskıda bulunduğu, her iki ülkede de ABD’ye yakın kimselerin iktidarda bulunmasının bu ülkeyi cesaretlendirdiği, Atina cuntasının da iç meşruiyetini ve dış itibarını tekrar sağlayabilmek için bu görüşmelere dört elle sarıldığı belirtildikten sonra, gerekli hazırlık toplantıları yapılmadan başbakanların bir zirve halinde toplanmasının bir hata olduğu ifade edilmekte ve şöyle denmektedir:

“... muhalefette olduğu sıralarda ‘şahsiyetli ve dinamik dış politika’ diye bağırıp duran AP’nin Demirel iktidarı, böylece, şimdi, dış politikada hangi noktada olduğumuzu açıkça ortaya koyuyordu”⁶⁵.

Görüşmelerin iki ülke arasındaki sorunlara gerçek ve kesin bir çözüm aramak için değil, esasen üst düzey yetkililerin tanışması için yapılan toplantılar olduğunu ileri süren dergiye göre bu görüşmeler yalnızca sonuçları itibarıyla değil daha hazırlanışından itibaren skandaldır:

“İki Başbakan biraraya gelirse, bu ancak işler kıvama geldiğinde olur. Bir Büyük Elçi diyecek ki: “Ben Yunanlıların bir taviz vereceklerini seziniyorum.” Bir daire genel müdürü diyecek ki: “Gidersek Yunanlılardan bir şeyler koparabileceğimizi sanıyorum.” Böyle laflarla Başbakanlar köprüler üstüne götürülemez. Olsa olsa daha ufak kademedeki heyetler görüşmeler yaparlar, verilebilecek olan ile alınabilecek olan kağıt üstüne dökülür. Onu Dışişleri Bakanları rötuş edip parafe ederler. Ancak ondan sonra, bu anlaşmanın daha spektaküler olması için Başbakanlar buluşturulur. Yoksa, Başbakanlar başbaşa bir meseleye hal çaresi aramazlar. Ararlarsa, fena halde bozum olurlar ve bir yağcı basının bütün gayreti de gerçekleri halkın gözünden saklayamaz.”

⁶³ Cüneyt Arcayürek, “Enosis’i Kesin Olarak Reddettik”, *Hürriyet*, 11 Eylül 1967, s.1.

⁶⁴ “Atina’nın Tutumu “Garip” Karşılandı”, *Hürriyet*, 12 Eylül 1967, s.1-7.

⁶⁵ “Keşan’da Randevu”, *Akis*, 16 Eylül 1967, S.: 691, s. 4-7.

3.3.9. Ant

Haftalık sosyalist haber-yorum dergisi olan Ant da görüşmelere eleştirel bir açıdan yaklaşmakta ve iktidarın tutumunu eleştirmektedir. Her iki ülkedeki iktidarın da ABD'ye hayır deme pozisyonunda olmadığı vurgulandıktan sonra, “NATO, CENTO ve SEATO yoluyla Pentagon'dan Vietnam'a kadar uzanan müttefikler zincirinde gedik açılmamasını sağlamaya çalışan ABD'nin baskısı” ile gerçekleşen bu görüşmeler, ilk ya da son değil, orta görüşmeler olarak değerlendirilmekte ve Kıbrıs konusunda iki hükümetin kantonal sistem üzerinde anlaşmaya vardığı iddia edilmektedir:

“Buna en çok sevinen de Amerika olmuştur. Çünkü, Atina Cuntası kanton sistemini Enosis diye halkına yuttururken, Ankara da ikili Enosis'i gerçekleştirdiğini, Kanton sisteminin uluslararası garantiler altında bulunduğunu söyleyecekti. Kantonların sayısı üzerinde anlaşmak ise, Demirel-Kollias görüşmesinden sonra teknisyenlerin maharetine kalıyordu...”⁶⁶.

Yine aynı derginin 19 Eylül 1967 tarihli sayısında Hüseyin Baş'ın Dış Yorum köşesinde yayınlanan “Emperyalizmin Kıbrıs Oyunu” başlıklı yazıda, bu görüşmeler Kıbrıs gibi son derece hayati bir sorunda uzun zamandır inatla sürdürülen kötü bir politikanın sefil bir biçimde iflası olarak değerlendirilmekte ve “Şark Pazarlığı” olarak isimlendirilmektedir. ABD'nin bölgede, çıkarlarını korumak amacıyla kotardığı askeri paktlarda açılan gedikler karşısında bir dizi tedbir aldığı, bunun ilk ayağının Yunanistan'da gelişen sol harekete karşı sağcı bir askeri cunta iktidarının işbaşına getirilmesi ile atıldığı vurgulanarak şöyle devam edilmektedir:

“Planın ikinci bölümünde bağımsızlığına kastedilen Kıbrıs'ın bir ayak oyununa getirilerek Yunanistan'a ilhaki, yani Enosis yer almaktadır. Gönüllü olarak Anglo-Amerikan dümensuyu politikasına bel bağlayan A.P. yönetimine verilecek bazı tavizler, hele bir de allanıp pullanarak zafer yaldızı ile kaplanırsa sorunun gürültüsüzce çözümüne yetecektir. Türklerin müdahale etmesi ihtimali böylece bertaraf edildikten sonra ise, zaten pusuda bekleyen Grivas Makarios'u devirerek Adanın bağımsızlığına son verecektir”.

Böyle bir sonucun ABD çıkarları ile tamamen uyumlu olduğu belirtilerek:

“Adalet Partisi iktidarı kamuoyuna zafer gibi gösterilecek bir tavize razı edilmiştir. Ama kamuoyunda infial yaratmamak için çözüm yavaş bir prosedürle alıştırma alıştırma gerçekleştirilecektir. Kızılacak, sert çıkılacak, toplantılar terk edilecek, sonra tepeden turnağa önceden hazırlanmış olan numara eşsiz bir ayak oyunu ile Türk Kamuoyuna başarı ve zafer teraneleriyle yutturulacaktır”

denmektedir⁶⁷.

⁶⁶ “Kıbrıs Üstüne Pazarlığın İçyüzü”, *Ant*, 12 Eylül 1967, S.37, s. 4-5.

⁶⁷ Hüseyin Baş, “Emperyalizmin Kıbrıs Oyunu”, *Ant*, 19 Eylül 1967, S.38, s. 13.

3.4. Sivil Toplum Örgütleri

Keşan-Dedeoğaç görüşmelerine ilişkin olarak sadece Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı tarafından bir açıklama yapılmıştır. Sol-sosyalist eğilimli bir kuruluş olan TMGT adına Genel Sekreter Fikri Yazıcı şu şekilde bir açıklama yapmıştır:

“Kıbrıs görüşmelerinde Yunan Kamu Oyunun CUNTA Hükümetine şirin gösterilmesi oyunu oynanmaktadır⁶⁸. Ve Demirel bir kere daha bilerek yada bilmeyerek Amerika'nın arzuladığı biçimde hareket etmektedir. Kıbrısta Türklere yüzde on onbeş gibi bir toprak parçası bırakan Enosis çözüm yolu değildir. Türk Kamu Oyu böyle bir çözümü hiçbir zaman kabul etmeyecektir.”⁶⁹.

4. SONUÇ

Kıbrıs sorununa bir çözüm bulmak amacıyla Türk ve Yunan Başbakanları arasında 9-10 Eylül 1967 tarihlerinde gerçekleştirilen ancak herhangi bir sonuca ulaşmayan Keşan-Dedeoğaç görüşmelerine ilişkin olarak kamuoyunun tutumunun esas hatlarıyla iki biçimde belirginlik kazandığı söylenebilir: görüşmeleri olumlu karşılayanlar ve eleştirenler. Hükümet ve iktidara yakın çevreler genellikle görüşmeleri olumlu olarak değerlendirmekte, tarafların karşılıklı pozisyon, tez ve isteklerini anlamaya yardımcı olduğunu belirtmektedir. Yunanistan'ın bir taktik icabı başvurduğu bu barış ve müzakere taarruzu karşısında bu görüşmelere gidilmesinin bir zorunluluk haline geldiği, aksi yöndeki bir hareketin Türkiye'nin bölgede barış istemediği anlamına geleceği, ama sonuçta taviz verilmediği ve bunun bir başarı olarak algılanması gerektiği, bu görüşmelerin ilişkilerin gelecekteki gelişimine ışık tuttuğu ve Kıbrıs sorununa yönelik çözüm arayışları için bir aşama teşkil ettiği ifade edilmektedir. Bu kesimde yer alanlara göre görüşmelerin bir diğer motivasyon kaynağı ise iki ülke arasında çatışmaya dönüşme potansiyeli taşıyan uyuşmazlıkların giderilmesi ve bu şekilde NATO'nun güneydoğu kanadının tahkim edilerek yaşanan son buhranın ardından daha da belirginlik kazanan komünizmin Ortadoğu'ya yayılması eğiliminin önlenmesidir. Bu görüşlerin genellikle iktidar partisi çevreleri, Güven Partisi, Son Havadis, Bugün ve Tercüman ile kısmen de Milliyet gazetesince dile getirildiği görülmektedir. Burada ilginç olan husus, CHP Genel Başkanı İnönü ile GP Genel Başkanı Feyzioğlu'nun özellikle dış politika konularında milli birlik ve beraberlik içinde hareket edilmesi, tek sesli olunması, dış politikanın partilerüstü olması gerektiği gibi noktalardan hareketle görüşmelere gidilmesi konusunda eleştirel bir tutum takınmamaları, iktidarı bu konuda desteklemeleridir. Bunun dışında muhalefet partileri, birçok gazete ve dergi ile bazı sivil toplum örgütlerinin görüşmelere ve sonuçlarına eleştirel bir biçimde yaklaştığı

⁶⁸ Burada muhtemelen bir baskı veya yazım hatası vardır. Büyük bir ihtimalle ifade edilmek istenen şu şekildedir: “Kıbrıs görüşmelerinde Cunta hükümetinin Yunan kamuoyuna şirin gösterilmesi oyunu oynanmaktadır.”

⁶⁹ *Akşam*, 11 Eylül 1967, s. 1, 7.

görülmektedir. Bu eleştiriler şu noktalarda yoğunluk kazanmaktadır: Görüşmeler ABD baskısıyla ve ABD'nin çıkarlarını gerçekleştirmek üzere yapılmıştır; görüşmeler iktidarın ABD baskılarına ne kadar açık olduğunu ve bağımsız bir dış politika izlemekten ne kadar uzak olduğunu göstermektedir; görüşmeler sorunların çözümü konusunda hiçbir yenilik getirmemiştir; bu görüşmeler uluslararası ortamda büyük prestij kaybına uğramış olan ve içte de meşruiyet sorunlarıyla boğuşan Yunan cuntasının konumunu güçlendirmeye yaramıştır; iktidar Yunan cuntasının bu zor durumundan yararlanmayı bilememiştir; baskıcı bir askeri cunta yönetimine karşılık demokratik seçimle iktidara gelen bir hükümetin bağımsız ve egemen bir devletin (Kıbrıs Cumhuriyeti) bu niteliklerini yok etmeye yönelik bir davranışta bulunması uluslararası ortamdaki imajımızı sarsacaktır; hükümetin ilkelere dayalı bir Kıbrıs tezinin olmaması veya bunun açıklanmaması, pragmatik/palyatif çözümler peşinde koşmasına yol açmaktadır ve bu durum Türkiye'nin çıkarlarına aykırıdır; bu görüşmeler Yunan cuntasının eline fiili durum yaratma imkanı tanımıştır; görüşmelerin kamuoyundan gizli tutulması Kıbrıs konusunda ulusal çıkarlara aykırı bazı çözüm yollarına gidildiği endişesini artırmaktadır, vs. CHP içerisindeki bazı politikacılar (Ecevit ve Erim gibi), MP, CKMP, TİP gibi muhalefette yer alan siyasi partiler, Cumhuriyet, Akşam, Akis, Ant ve kısmen Hürriyet gibi gazete ve dergiler ile Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı gibi sivil toplum örgütleri bu grup içerisinde yer almaktadır. Görüşmelere olumlu ve eleştirel yaklaşan kesimlerin belli yönde bir tutum almasında, gerek Kıbrıs sorunu gerekse genel dış politika konularında, benimsedikleri siyasi ideolojiler çerçevesinde belirginlik kazanan algılama, yaklaşım ve analizlerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle kamuoyundaki ideolojik farklılaşma, çeşitli kesimlerin dünya görüşlerinin, olaylara bakış açılarının ve değerlendirmelerinin farklı olmasına yol açmaktadır. Sağ-muhafazakâr eğilimli kesimlerin Kıbrıs konusundaki yaklaşımları ve görüşmeler konusundaki tutumunda antikomünizm perspektifi önemli bir ağırlık taşıırken, sol-sosyalist eğilimli kesimlerin yaklaşım ve tutumunda ABD/emperyalizm karşıtlığı perspektifi daha belirgindir. MP, CKMP ve Bugün'ün farklı nedenlerden dolayı aldığı eleştirel tutum bu değerlendirmenin istisnasını oluştursa da, görüşmelere olumlu/eleştirel yaklaşım konusunda sahip olunan ideoloji önemli ve belirleyici bir faktördür.

Görüşmelerin geniş çapta kamuoyu tartışmalarına konu olması, bu konuda kamuoyuna bilgi verilmemesinin eleştiri konusu yapılması ve kamuoyunun bilgi talebinde bulunmasını, 1960'tan sonra yeni Anayasa'nın sağladığı özgürlüklerle birlikte Türkiye'de kamuoyunun siyasal sürece katılımının hızlandığı bir sosyo-politik ortamda, kamuoyunun dış politika yapım ve uygulama sürecinde de ne denli etkin bir hale geldiğinin, bu konudaki siyasal taleplerin yoğunlaştığının ve dış politikanın kamuoyunca ilgilenebilecek (ve hatta ilgileneilmesi gereken) bir alan olarak görüldüğünün bir göstergesi olarak yorumlamak mümkündür. Bununla

birlikte bu ilginin belli sınırları olduğu, diğer uluslararası sorunlar karşısında pek yoğun olmadığı, Kıbrıs sorununun Türk kamuoyunca algılanış biçimine münhasır olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Buradan hareketle bir “milli dava” olarak görülen Kıbrıs sorununun Türkiye’de kamuoyunun dış politika gelişmeleri ve yönelimi ile ilgilenmesini başlatan ve sürdüren birincil ve en önemli faktör olduğu söylenebilir.

Gerek siyasi partilerin yaptıkları açıklamalarda, gerekse basında yer alan yorumların büyük bir çoğunluğunda, Türkiye ile Yunanistan’ın Kıbrıslı Türkleri ve Rumları dışlayarak onların geleceği hakkında nasıl müzakereler yapabildikleri ve bir devletin bağımsızlık ve egemenliğine son verebilecek bir çözüm üzerinde nasıl pazarlık yapabildikleri tartışmasının çok fazla yapılmamış olması oldukça ilginç bir noktadır. Kıbrıs’ın geleceği konusunda esas karar vericilerin Ada’da yaşayanlar değil, anavatan devletler olan Türkiye ve Yunanistan olduğu veya olması gerektiği düşüncesinin, Türkiye kamuoyunun çoğunluğuna üstü kapalı bir biçimde de olsa hakim olan kanaat olduğu söylenebilir.

Her ne kadar Türkiye’de bir “milli dava” olarak görülen Kıbrıs ile ilgili olmasından dolayı Keşan-Dedeoğaç görüşmelerinin sıradan vatandaşın ilgi ve dikkatini diğer dış politika gelişmelerinden daha fazla çektiği kesin olsa da, o dönemde anket veya kamuoyu yoklaması gibi yöntemlerin uygulanması yaygın olmadığından veya başka türlü ifade edilirse elde bu konuda veri olmadığından, “gerçek” anlamda kamuoyunu oluşturan “sıradan vatandaş”ın görüşmeler konusundaki kanaat ve tutumunun ne oranda, ne yönde ve hangi ağırlıkta olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Dolayısıyla bu çalışmada ele alınan görüş ve tutumların aslında “kamuoyu yapıcıları ve yönlendiricileri” şeklinde tanımlanabilecek olan “kanaat önderleri”nin görüş ve tutumlarını temsil ettiğini hatırdan çıkarmamak gerekir. Bununla birlikte kanaat önderlerinin görüş ve tutumunun çoğu kez sıradan vatandaş etkileme gücünün ve yurttaşlar tarafından kendi görüşleriymiş gibi benimsenmesi eğiliminin yüksek olduğu da bir gerçektir.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

Akçakaya, Ahmet, “Dünden Yarına Türkiye Radyoları”, *TRT Akademi*, C. 5, S.9, Ocak 2020, 406-416.

- Akis Dergisi, 16 Eylül 1967, S.: 691.
- Akşam Gazetesi, 7 Eylül 1967-14 Eylül 1967 dönemi arşivi.
- Ant Dergisi, 12 Eylül 1967 ve 19 Eylül 1967 sayıları
- Arcayürek, Cüneyt, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor 5 – Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.
- Bektaş, Arsev, *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*, 2. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000.
- Bil, Hikmet, *Kıbrıs Olayı ve İçyüzü*, Belde Yayınları, İstanbul, 1976.
- Bölükbaşı, Süha, *Barışçı Çözumsuzlük*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- Bugün Gazetesi, 7 Eylül 1967-14 Eylül 1967 dönemi arşivi.
- Clogg, Richard, *Modern Yunanistan Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- Cumhuriyet Gazetesi, 7 Eylül 1967-14 Eylül 1967 dönemi arşivi.
- Demirel, Süleyman, “‘Hasta Adam’dan Dünya Devleti’ne 3’”, *Sabah Gazetesi*, 19 Mart 2003.
- Fırat, Melek M., *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.
- Fırat, Melek, “1960-1980 Yunanistan’la İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Gevgilili, Ali, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1981.
- Hürriyet Gazetesi, 7 Eylül 1967-14 Eylül 1967 dönemi arşivi.
- Milliyet Gazetesi, 7 Eylül 1967-14 Eylül 1967 dönemi arşivi.
- Neziroğlu, İrfan, Yılmaz, Tuncer (Haz.), *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt 4, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013.
- Özersay, Kudret, *Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme*, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.
- Sarıca, Murat, Erdoğan Teziç ve Özer Eskiurt, *Kıbrıs Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1975
- Son Havadis Gazetesi, 7 Eylül 1967-14 Eylül 1967 dönemi arşivi.
- Şahin, Haluk, *Gece Gelen Mektup*, Cep Kitapları, İstanbul, 1987
- Tercüman Gazetesi, 7 Eylül 1967-14 Eylül 1967 dönemi arşivi.
- Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları İnönü’nün Son Başbakanlığı 1961-1965*, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.
- Tülümen, Turgut, *Hayat Boyu Kıbrıs*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Uslu, Nasuh, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000.
- Xydis, Stephan G., *Cyprus Reluctant Republic*, Mouton, Paris, 1973.

**1960'LARDAN 1980'LERİN SONUNA KADAR YAPILAN SEÇİMLER
EKSENİNDE KEŞAN'DAKİ SEÇMENLERİN TUTUMU¹**

*THE ATTITUDE OF VOTERS IN KESAN ON THE AXIS OF THE ELECTIONS
MADE FROM THE 1960S TO THE END OF THE 1980S*

Turgay AKKUŞ*

*Geliş Tarihi: 14.03.2023
(Received)*

*Kabul Tarihi: 04.07.2023
(Accepted)*

ÖZ: Türkiye'nin toplumsal tarihinin en önemli boyutlarından birisi demokrasinin gelişim sürecidir. Tanzimat Fermanı ile başlayan süreçte siyasi iktidarın yapılanmasında tedricen bir değişime tanıklık edilmiştir. TBMM'nin açılması ve ardından gerçekleştirilen siyasal alandaki devrimlerle iktidarın kaynağı dünyevileştirilerek ulusal egemenliğe dayalı bir toplumsal düzen kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen dinamiklerin etkisiyle Türkiye'de çok partili politik bir sisteme geçilmiştir. 1950'lere damgasını vuran Demokrat Parti döneminin 27 Mayıs 1960'ta bir darbe ile sona ermesi, ülkenin siyasi hayatında yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. İdeoloji seçmen tercihlerini etkileyen bir faktör olarak ön plana çıkmıştır. 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980'deki askeri müdahaleler ülkedeki siyasi hayatın yeniden yapılanmasına yol açmıştır. Bu çalışma 27 Mayıs 1960'dan başlayarak 1980'lerin sonuna kadar olan dönemde ağırlıklı olarak genel seçim sonuçları üzerinden Keşan'daki seçmen tutumunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda Keşan'daki seçmen profilinin darbelerin ardından ortaya çıkan vesayet düzenine mesafeli olduğu, çoğunlukla genel seçimlerden farklı eğilimler gösterdiği, zamanla ideolojik dinamiklerin seçmen davranışında belirleyici olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seçmen, Seçim, Keşan, Darbe

ABSTRACT: One of the most important dimensions of Turkey's social history is the development process of democracy. In the process that started with the Tanzimat, a gradual change was witnessed in the structuring of the political power. With the opening of the Turkish Grand National Assembly and the subsequent revolutions in the political field, the source of power was secularized and a social order based on national sovereignty was established. With the effect of the dynamics that developed after the Second World War, a multi-party political system was adopted in Turkey. The end of the Democratic Party era, which marked the 1950s, with a coup on May 27, 1960, started a new era in the country's

¹ Bu çalışma Trakya Üniversitesi Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu tarafından 17-18 Kasım 2022 tarihlerinde Keşan / Edirne'de düzenlenen "100. Yılında Keşan Sempozyumu" isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Dr. Öğr. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, takkus@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5409-7931.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Akkuş

political life. Ideology has come to the fore as a factor affecting voter preferences. The military interventions on 12 March 1971 and 12 September 1980 led to the restructuring of the political life in the country. This study tried to reveal the attitude of the voters in Keşan, mainly through the general election results, starting from May 27, 1960 until the end of the 1980s. In this context, it has been determined that the electorate profile in Keşan is distant from the tutelage system that emerged after the coups, that it mostly shows different tendencies than the general elections, and that ideological dynamics became the determining dynamic in the voter behavior over time.

Key Words: Voter, Vote, Keşan, Coup

EXTENDED ABSTRACT

Democracy is simply defined as the rule of the people. In modern societies, the method that enables the reflection of the will of the people to the administration is the election. Vote; It is a tool that enables the reflection of the will of the people to the decision-making mechanism of the state. In this context, the meaning of the elections in the historicity of societies also emerges. At the end of the Second World War in Turkey, a real multi-party system was adopted. In 1946, a "problematic" election was held due to both the electoral system and what happened during the election process. The election victory of the Democrat Party (DP) on May 14, 1950, which put an end to the 27-year CHP rule, had wide repercussions in Turkey. While the DP's 10-year rule ended with a coup on May 27, 1960, a new era began in the political plane. The process that started with the 1961 Constitutional referendum has evolved into a period in which the political organizations from the DP tradition, the Justice Party (AP) and the New Turkey Party (YTP), gradually increased their public support. Apart from the 1969 general elections, the composition in question was seen in the Keşan locality. After the memorandum of March 12, 1971, an attitude change was observed in the voter behavior in Turkey that would continue until 1980. The Republican People's Party had an advantage over its rivals in the general elections in the 1970s, but it could not obtain a majority to form a government on its own. During this period, the political outlook throughout the country was dominant in Keşan as well. CHP took the first place in the district in terms of voter preference, but this situation was not limited to the 1970s and continued until the end of the 1980s. The coup of September 12, 1980 caused a change in the political structure of the country once again, and the elements of military tutelage tried to shape both the political and legal area within the framework of a restrictive attitude. The 1982 Constitution and the political structure that it is decisive were influential in the early 1980s.

Due to the interventions of the military tutelage elements, an artificial three-party political structure consisting of the Motherland Party (ANAP), the Nationalist Democracy Party (MDP) and the Populist Party (HP) has emerged. Claiming to have liberal, nationalist and conservative tendencies in the new era, ANAP left its mark on the 1980s. However, the left-wing bloc votes in Keşan reached the CHP votes in the 1977 general elections, leading to a different picture from the country in general.. It is understood from the election results that the coups of 1960, 1971 and 1980 had an impact on the attitude of the voters on a national scale and in Keşan in particular. This modest study aimed to reveal the attitude of the voters in Keşan within the framework of the elections held in the period of about ten years when the coups were decisive.

It has been observed that more than one factor is effective in voter attitude. Parameters such as ideology, class, stratum, group, education level, age, gender, ethnic and religious identities, family, socio-economic status, and development level have gained a decisive character in the political preferences of the voters. However, considering the period we examined, it has been determined that different voter behaviors occur in different periods in the same constituency, where social developments also affect the voter's attitude. It has been seen that the DP tradition, which was the victim of a coup in the general elections held in the 1960s in Keşan, which is the subject of our study, formed a considerable base in the electorate. But in the 1970s and 1980s this attitude; The approach of political parties to the problems has changed with the effect of factors such as their attitude towards the coups, the messages of the party leaders and their ability to pass it on to the society. Thus, a political outlook emerged where the parties on the left side of the political spectrum (left bloc) dominated the voters' preferences in Keşan.

No scientific study has been found to reveal the attitude of the voters in Keşan in the elections. However, since the transition to multi-party system in Turkey, local and national studies have been carried out to understand the voter's behavior, to reveal the dynamics behind them, to analyze their results, and to explain the situation in the long and short term. However, the number of publications in question was limited when compared to the number of studies in which political parties were taken as subjects. In studies on voter behavior; Three general approaches have come to the fore: a) sociological b) socio-psychological c) economic. While these approaches are used to explain the voter behavior in Turkey, different methods have been adopted periodically. In this study, a method based mainly on the comparison of the results of the general elections at the national level with the results at the local level (in Keşan) was followed. The results of the referendums of the 1961 and 1982 constitutions, which were prepared after the coups, were also analyzed, both nationally and locally (Keşan) voters' attitudes towards the coup. The periods in which the coups started were decisive in drawing the boundaries of the study. Each coup emerged as an action of the tutelage elements to shape the social order, but in the process it determined a framework in which social dynamics were decisive. At this point, the attitude of the voters; it included both a dynamic that enables change and a quality that reflects the stance of the voters against the elements of tutelage.

1. GİRİŞ

Demokrasi en yalın anlamıyla halkın yönetimi olarak tanımlanmaktadır. Modern toplumlarda halkın iradesinin yönetime yansımaları sağlayan yöntem ise seçimdir. Seçim; halk iradesinin devletin karar alma-oluşturma mekanizmasına yansımaları sağlayan bir araçtır. Bu bağlamda seçimlerin toplumların tarihselliği içinde yüklendiği anlam da ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminde gerçek anlamda çok partili bir düzene geçilmiştir. (Karpuz, 2010: 528) 21 Temmuz 1946’da gerek seçim sistemi (açık oy-kapalı sayım) gerekse seçim sürecinde yaşananlardan (Demokrat Parti’nin örgütlenmesini tamamlayamaması ve muhalefete yönelik baskılar) dolayı (Eroğul, 1990: 15-18) “sorunlu” bir seçim gerçekleştirilmiştir. 14 Mayıs 1950’de Demokrat Parti’nin (DP) 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarına son veren seçim zaferi Türkiye’de geniş yankı bulmuştur. DP’nin 10 yıllık iktidarı 27 Mayıs 1960’taki bir darbe ile biterken siyasi düzlemde yeni bir dönem başlamıştır. 1961 Anayasası referandumu ile başlayan süreç DP geleneğinden gelen siyasi örgütlerin, Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP), kamuoyu desteğini giderek arttırdığı bir döneme evrilmiştir. Keşan yerelinde de 1969 genel seçimleri dışında söz konusu kompozisyon görülmüştür. 12 Mart 1971’deki muhtıra sonrası Türkiye’de seçmen davranışında 1980’e kadar devam edecek bir tutum değişikliği gözlenmiştir. CHP 1970’lerdeki genel seçimlerde rakiplerine üstünlük sağlamış ancak tek başına hükümet kuracak bir çoğunluk elde edememiştir. Bu dönemde Keşan’da ülke genelindeki politik görünümün hâkim olduğu görülmüştür. CHP seçmen tercihinde ilçede ilk sırayı almıştır. Ancak bu durum 1970’lerle sınırlı kalmamış 1980’lerin sonuna kadar devamlılık göstermiştir. 12 Eylül 1980 darbesi ülkede bir kez daha siyasi yapılanmada değişime neden olmuş, askeri vesayet unsurları gerek siyasi gerekse hukuki alanı kısıtlayıcı bir tutum çerçevesinde şekillendirmeye çalışmıştır. 1982 Anayasası ve onun belirleyici olduğu siyasi yapılanma 1980’lerin başında etkili olmuştur.

Askeri vesayet unsurlarının müdahaleleri nedeniyle Anavatan Partisi (ANAP), Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ve Halkçı Parti’den (HP) oluşan üç partili yapay bir siyasi yapı ortaya çıkmıştır. Yeni dönemde liberal, milliyetçi, muhafazakâr eğilimleri taşıdığını ileri süren ANAP 1980’lere damgasını vurmuştur. Ancak Keşan’da sol blok oyları 1977 genel seçimlerindeki CHP oylarına ulaşarak ülke genelinden farklı bir tablonun oluşmasına yol açmıştır. 1960, 1971 ve 1980 darbelerinin ulusal ölçekte ve Keşan özelinde seçmen tutumu üzerinde etkili olduğu söz konusu dönemlerde yapılan seçim sonuçlarından anlaşılmaktadır. Bu mütevazı çalışma darbelerin belirleyici olduğu yaklaşık onar yıllık dönemlerde gerçekleştirilen seçimler çerçevesinde Keşan’daki seçmen tutumunu-davranışını ortaya koymayı amaçlamıştır.

Seçmen tutumunda birden fazla faktörün etkili olduğu görülmüştür. İdeoloji, seçmenin içinde bulunduğu sınıf, tabaka, zümre, eğitim düzeyi, yaş, cinsiyet, etnik ve dinsel kimlikler, aile, sosyo-ekonomik statü, gelişmişlik düzeyi gibi parametreler seçmenlerin politik tercihlerinde belirleyici bir nitelik kazanmıştır. (Ergüder, 2007: 364-370) Ancak incelediğimiz dönem dikkate alındığında toplumsal gelişmelerin de seçmen tutumunu etkilediği aynı seçim bölgesinde farklı dönemlerde farklı seçmen davranışlarının ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Çalışmamızın öznesini oluşturan Keşan'da 1960'lı yıllarda gerçekleştirilen genel seçimlerde darbe mağduru olan DP geleneğinin seçmen kitlesinde hatırı sayılır bir taban oluşturduğu görülmüştür. Fakat 1970'ler ve 1980'lerde bu tutum; siyasi partilerin sorunlara yaklaşımı, darbeler karşısındaki tutumu, parti liderlerinin iletileri ve bunu topluma geçirebilme gücü-yetisi gibi faktörlerin de etkisiyle değişmiştir. Böylece siyaset yelpazesinin sol tarafındaki partilerin (sol blok) Keşan'da seçmen tercihinde ağırlığı oluşturduğu siyasi bir görünüm ortaya çıkmıştır.

Keşan'daki seçmenlerin seçimlerdeki tutumunu ortaya koymaya yönelik bilimsel bir çalışma olmamakla birlikte Türkiye'de çok partili hayata geçiş sürecinden itibaren gerçekleştirilen seçimlerde seçmen davranışlarını anlamaya, arkasındaki dinamikleri açığa çıkartmaya, bunların sonuçlarını analiz etmeye, uzun ve kısa vadedeki durumunu açıklamaya yönelik yerel ve ulusal ölçekli çalışmalar yapılmıştır.¹ Ancak söz konusu yayınların sayısı siyasi partilerin özne olarak alındığı çalışmaların sayısı ile kıyaslandığında sınırlı kalmıştır. (Beren, 2013: 196) Seçmen davranışlarına yönelik çalışmalarda; a) sosyolojik b) sosyo-psikolojik c) iktisadi olmak üzere üç genel yaklaşım ön plana çıkmıştır. (Akgün, 2000: 77) Türkiye'deki seçmen davranışlarını açıklamada söz konusu yaklaşımlardan yararlanılmakla birlikte dönemsel olarak farklı yöntemler de benimsenmiştir. Bu çalışmada ağırlıklı olarak genel seçimlerin ulusal ölçekteki sonuçlarıyla yerel düzlemdeki (Keşan'daki) sonuçlarının karşılaştırılmasına dayalı bir yöntem izlenmiştir. Darbeleri izleyen

---

¹ Yerel Ölçekli çalışmalara; Yusuf Ziya Özcan, "Siyasi Parti Tercihini Belirleyen Etmenler: İstanbul Örneği", *Toplum ve Bilim*, S. 76., Hamza Çakır, "Türkiye Yerel Seçimlerinde Seçmen Tercihlerini Etkileyen Kriterler: 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri Kayseri Örneği", *Erciyes İletişim Dergisi*, C. 4, S. 1, Yıl: 2015, Rüstem Erkan-Mahzar Bağlı, "Diyarbakır'da Seçmen Davranışı ve Seçmen Davranışının Oluşmasında Yerel Medyanın Rolü", *Selçuk İletişim*, C. 3, S. 4. gösterilebilir. Yüksel Gülmen, *Türk Seçmen Davranışı: 1960-1970*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979, Birol Akgün, *Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2002., Ersin Kalaycıoğlu, "Elections and Party Preferences in Turkey: Changes And Continuities in the 1990's", *Comparative Political Studies*, C. 3, S. 27 (October 1994), Ergun Özbudun-Frank Tachau, "Social Change And Electoral Behavior in Turkey: Toward A 'Critical Realignment'?", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 6, No. 4 (Oct., 1975), gibi ulusal ölçekli yayınlar da bulunmaktadır.

süreçte hazırlanan 1961 ve 1982 anayasalarının halkoylaması sonuçları da gerek ulusal gerekse yerel (Keşan) düzlemdeki seçmenlerin darbe karşısındaki tutumlarını anlamlandırma bağlamında analiz edilmiştir. Çalışmanın sınırlarının çizilmesinde darbelerin başlangıcını oluşturduğu dönemler belirleyici olmuştur. Her darbe vesayet unsurlarının toplumsal düzeni biçimlendirmeye yönelik bir eylemi olarak ortaya çıkmış ancak süreç içinde toplumsal dinamiklerin belirleyici olduğu bir çerçeve sonucu belirlemiştir. Bu noktada seçmenlerin tutumu; hem değişimi sağlayan bir dinamik hem de vesayet unsurlarına karşı seçmenin duruşunu yansıtan bir niteliği içermiştir.

2. YENİ BİR ANAYASA VE DEMOKRASİ YOLUNA DÖNÜŞ

27 Mayıs 1960'ta gerçekleştirilen bir darbe sonucunda DP iktidardan uzaklaştırıldı. Kısa bir süre sonra oluşturulan Kurucu Meclis tarafından hazırlanan ve Türkiye'nin toplumsal tarihindeki görece olarak "en demokratik, liberal ve özgürlükçü" anayasa metni olan (Alkan, 1999: 56) 1961 Anayasası 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunuldu. Ülke genelinde % 38.3 "hayır" oranına karşılık % 61.7'lik düzeyde bir onayla kabul edildi. Devlet olanaklarının "evet" lehinde kullanıldığı, kendilerini kamuoyuna DP geleneğinin mirasçısı olarak tanıtan YTP ile AP'nin de içinde olduğu siyasi partilerin nihayetinde "evet" yönünde ağırlık koymaları sonucun belirlenmesinde önemli bir rol oynadı. (Alkan, 2017: 127) Öte yandan anayasaya yönelik bir toplumsal reddiyenin askeri yönetim sürecini uzatma olasılığı ve istikrarsızlık korkusu da kamuoyunda "evet" eğilimini güçlendirdi. 1960'ta 46.786² kişilik bir nüfus ve 22.744 kişilik bir seçmen kitlesinin bulunduğu Keşan'da 19.742 geçerli oyun 13.913'ü "evet" yönündeydi. (TÜİK, 2008: 211) Bu sonuç Keşan'da anayasaya Türkiye ortalamasının üzerinde (% 70.5) bir desteğe işaret etmekteydi. Anayasaya ilçe merkezinde % 68.5 kırsal alanda ise % 71.5 destek verildi. Oysa 1957 seçimlerinde Keşan'ın da içinde bulunduğu vilayet dâhilinde DP açık ara seçim zaferi kazanmıştı.³ Bu bağlamda Milli Birlik Komitesi'nin ülke genelindeki yoğun propaganda faaliyetleriyle yukarıda betimlenen genel çerçeve anayasaya verilen desteğin arka planını görece olarak açıklamaktaydı.

1961 Anayasası'nın halkoylamasından geçmesinin ardından 15 Ekim 1961'de gerçekleştirilen seçimlerle yeniden demokratikleşme sürecine dönüldü. D'Hondt (Nispi Temsil) sisteminin benimsendiği seçimler darbeye karşı kamuoyunun tutumunu göstermesi açısından önemliydi. Nitekim DP'nin politik düzlemde haleflğine soyunan Ragıp Gümüşpala liderliğindeki AP (% 34.8) ile Ekrem Alican'ın liderliğindeki YTP'nin (% 13.7) toplamda % 48.5 oy alması halkın önemli bir bölümünün darbeye karşı mesafeli durduğunu ortaya koydu. CHP % 36.7 oy

² Kırsal alandaki nüfus dâhildir.

³https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1957MilletvekiliSecimi/1957_Secim_Sonuclari.pdf

düzeyine ulaşmasına rağmen tek başına hükümet kurabilecek bir çoğunluk elde edemedi. (DİE, 1961: 4-5) Böylece Türkiye’de koalisyonlar dönemi başladı. Keşan’da kullanılan 18.936 geçerli oyun 2.304’nü AP, 5.761’ni ise YTP almıştı. (DİE, 1961: 11) Her iki partinin toplam oyu % 42.5’lik bir orana ulaşmaktaydı ki bu durum ülke genelindeki politik tutumun Keşan’a da yansıtıldığını halkın darbeye karşı mesafeli bir tutum sergilediğini göstermişti. İlçede 9.102 oy alan CHP ilk sırayı almakla birlikte oylarındaki artışın arka planında askeri vesayet döneminin dinamiklerinin ne ölçüde belirleyici olduğu muğlaktı.

1963 yerel seçimlerinde CHP ile koalisyon yapan ve hükümete bakan veren siyasi partiler ciddi kamuoyu desteği yitirdi. Bu durum söz konusu partilerde İnönü ile koalisyon yaptıkları için cezalandırıldıkları yolunda bir kanı yarattı ve koalisyondan çekildiler. (Ahmad, 2015: 164) Ancak Keşan yerelinde bu tutum görülmedi ve 17 Kasım 1963 yerel seçimlerinde AP 5.217 geçerli oyun 2.836’nı alarak ilçede belediye başkanlığını kazandı. (DİE, 1965: 22) Edirne vilayeti dâhilindeki belediye başkanlığı seçimlerinde de durum farklı değildi. (DİE, 1965: 22-23) Sonuçlar adaylardan öte bölge seçmeninin politik tutumunu yansıtmakta, darbeye karşı mesafeli duruşun devam ettiğini ortaya koymaktaydı. 1963’te krize dönüşen Kıbrıs Sorunu ve Yunanistan’la yaşanan gerginlik zoraki koalisyonlar sürecinin devamlılığını sağladı. Bu arada 6 Haziran 1964’te hayatını kaybeden Ragıp Gümüşpala’nın yerine AP genel başkanlığına Süleyman Demirel seçildi. Demirel 1965 genel seçimlerinde partisini tek başına iktidara taşıyacaktı.

Siyasi Partiler Yasası’nın çıkarılmasından sonra gerçekleşen 1965 seçimlerinde milli bakiye sistemi uygulanarak küçük siyasi partilerin de parlamentoya girmelerine olanak sağlandı. 10 Ekim 1965’te gerçekleştirilen seçimlerde “ortanın solu” söylemiyle kendisini tanımlayan ve bu yüzden komünist olmakla itham edilen CHP ile gericileri korumak ve dini politize etmekle suçlanan AP ilk iki sırayı aldı. AP % 52.9 oy oranıyla 239 milletvekilliği kazanarak büyük bir başarı elde etti ve tek başına iktidar oldu. (DİE, 1966: VII) Seçim sonuçları askeri vesayet döneminin açık şekilde bittiğine işaret etmekteydi. CHP 8 puanlık bir düşüşle 28.8 oy oranıyla ikinci sırayı elde etti. Keşan’da 16.785 geçerli oyun 8.510’nu (% 50.7) AP, 6.192’sini (% 36.8) CHP kazanırken ülke geneline yakın bir görünüm oluştu. (DİE, 1966: 451) CHP oylarında % 8’lik düzeyde bir artış söz konusuydu. Bununla birlikte ilçenin seçmen profilinde darbe sonrası oluşan politik tutum devam etmekteydi. Keşan’ın iktisadi yapılanmasında tarımsal faaliyetlerin belirleyici olması, kırsal alandaki siyasi patronaj ağlarını kullanma konusundaki başarısı (Pamuk, 2014: 253) AP’nin seçmenlerin teveccühünü kazanmasındaki bir başka faktörü oluşturmaktaydı. Söz konusu dinamikler nedeniyle 2 Haziran 1968 de gerçekleştirilen yerel seçimlerde de Keşan’da genel seçimlerdeki kompozisyon süreklilik gösterdi. AP 18.224 geçerli oyun 8.324’ünü (% 45.7) alarak ilk sıradaki

yerini korurken 7.473 oy alan (% 41) (DİE, 1969: Edirne-1) CHP ise desteğini arttırmasına rağmen ikinci sırada kaldı.

1965 seçimlerini izleyen dönemde siyasi partilerde ve örgütlenmelerde değişimler oldu. CHP'de üretime emek koyan kırsal ve kentli kesimlere yönelen söylemleriyle ön plana çıkan Bülent Ecevit parti genel sekreterliğine seçildi. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) 8-9 Şubat 1969 tarihlerinde Adana'da yapılan olağanüstü kongresinde Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) adını alırken Alparslan Türkeş'in liderliği pekişti. Öte yandan Demirel'in izlediği iktisat politikalarından dolayı AP'de kopmalar görüldü. (Ahmad, 2015: 172) CHP'de de benzeri bir durum yaşandı ve "ortanın solu" kavramından rahatsızlık duyan Turhan Feyzioğlu liderliğinde 47 meclis üyesi CHP'den ayrılarak Cumhuriyetçi Güven Partisi'ni (CGP) kurdu. 12 Ekim 1969 da gerçekleştirilen genel seçimlerde AP dört yıl önceye göre 5 puan kaybederek, % 47'lik oy oranı ile ilk sırayı alırken parlamentoda 256 milletvekilliği elde etti ve iktidarını sürdürebildi. Onu, dört yıl önceki seçimlere göre 1 puanlık kayıp yaşayan, % 27'lik oy oranı ve 143 milletvekilliği ile CHP izledi. (DİE, 1970: VI-VII) 15.355 geçerli oyun kullanıldığı Keşan'da ise AP'nin 6.385 oyuna (% 41.6) karşın 6.912 oy (% 45) alan CHP ilk sıraya tırmandı. (DİE, 1970: 16) Böylece Keşan'da 1960 darbesinden sonra ilk defa ülkedeki genel kompozisyondan farklı bir sonuç orta çıkmış oldu.

1969 seçimleri Keşan'da seçmen davranışında darbenin belirleyici olduğu politik çerçevenin yerini sosyo-ekonomik koşulların ayırt edici olduğu bir çerçevenin almaya başladığını gösterdi. Ülkedeki yüksek enflasyon, işsizlik, genç işsiz oranlarındaki endişe verici yükseliş (Ahmad, 2015: 172-173) ve tarımsal üretimin ön planda olduğu Keşan'da, CHP içinde gelişen ve kırsal alandaki seçmene de geçen "toprak işleyenin, su kullananın" söylemi sonuçlar üzerinde göreceli olarak belirleyici oldu. Öte yandan AP'nin tarıma yönelik politikalarının pazara dönük üretim yapanlarla yapmayanlar arasındaki eşitsizliği derinleştirilmesi (Pamuk, 2014: 258) kırsaldaki küçük ölçekli üreticilerin politik tercihlerini etkiledi. Nitekim ilçe merkezinde AP'nin % 46.9, CHP'nin % 44.8'lik oy oranlarına karşın Keşan kırsalında AP'nin % 39.4, CHP'nin % 45.05'lik oy aldığı bir tablo ortaya çıktı. (DİE, 1970: 413)

3. DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNE YENİ BİR MÜDAHALE

1971 yılının başlarında ülke geneline yayılan kaotik ortam, siyasi görüşler ekseninde gelişen ve çatışmalara zemin hazırlayan kutuplaşma süreci Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) Demirel liderliğindeki hükümeti iktidardan uzaklaştırmasıyla son buldu. 12 Mart 1971'de ordu tarafından verilen muhtırada; anayasada öngörülen reformların Atatürkçü bir çerçevede gerçekleştirecek partiler üstü bir hükümetin kurulması istenmekteydi. 26 Mart 1971'de Kocaeli milletvekili Nihat Erim tarafından bir teknokratlar hükümeti kuruldu. Ülke içindeki kaos devam ederken Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Milli Nizam Partisi (MNP) Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. Anayasada devletin tüm kurumlarını kapsayan geniş spektrumlu değişiklikler yapıldı. Bu çerçevede üniversitelerin ve TRT'nin özerkliği kaldırıldı. CHP içinde yeni hükümeti destekleme konusunda yaşanan görüş ayrılıkları Bülent Ecevit'in genel sekreterlikten ayrılmasına neden oldu. 8 Mayıs 1972'de İsmet İnönü CHP genel başkanlığı görevinden istifa etti. 14 Mayıs 1972'de tüzük gereği toplanan kurultayda Bülent Ecevit CHP genel başkanlığına seçildi. 1973 Mart ayında görev süresi dolan Cevdet Sunay'ın yerine AP ile CHP'nin uzlaşısıyla Fahri Korutürk 7. Cumhurbaşkanı olarak seçildi.

14 Ekim 1973'te muhtıra sonrası ilk genel seçimler gerçekleştirildi. CHP % 33 oy oranıyla 185 milletvekili elde ederek seçimlerde ilk sırayı aldı. Onu % 29 oy oranı ve 149 milletvekilliği kazanan AP izledi. Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın kuruluşunda önemli rol oynadığı muhafazakâr-İslâmci çizgideki Milli Selamet Partisi (MSP) ile AP'den ayrılan muhafazakârların Ferruh Bozbeyli öncülüğünde kurduğu Demokratik Parti (DP) % 11'er oy alarak önemli bir başarı kazandılar. (DİE, 1974: 6-7) Keşan'da 18.695 geçerli oyun 6.575'ni (%35.2) AP, 10.136'sını (%54.2) CHP elde etti. (DİE, 1974: 36) CHP'nin başarısının arka planında seçim sürecinde geliştirdiği söylemler önemli rol oynadı. Bu bağlamda inanç özgürlüğüne yapılan vurgu, var olan toplumsal düzendeki bozuklukların ön plana çıkarılması, genel af vaadi, "ak günlere" ve "ortanın solu" sloganlarının topluma geçmesi yerel ve ulusal ölçekte partinin oylarını arttırmasını sağladı. (Alkan, 1999: 57) Öte yandan Ecevit'in muhtıra ve onun şekillendirdiği politik çerçeveye karşı net tutumu da kamuoyunda kendisine ve liderliğindeki CHP'ye desteği arttıran bir faktör oldu. Keşan'daki seçmen profilinin 1960 darbesini izleyen süreçteki darbe karşı tutumu dikkate alındığında Ecevit'in söz konusu siyasasının Keşan'daki seçmenlerde karşılık bulması partiler üstü bir tutumun sürekliliğine işaret etmekteydi. CHP'nin Ecevit liderliğinde örgütlediği politikalar 9 Aralık 1973'te gerçekleştirilen yerel seçimlerde de Keşan'da etkili oldu. Nitekim 5.800 geçerli oyun 3.408'ini (% 58.8) alan CHP, oyların 1.903'ünü (%32.8) alan AP'ye üstünlük sağladı. (DİE, 1974: 70)

1973 seçimlerinden ilk sırada çıkan CHP çoğunluğu elde edemediği için kısa bir süre MSP ile koalisyon hükümeti kurdu. Koalisyon sürecinde 20 Temmuz 1974'te hükümet Kıbrıs Barış Harekâtı'nı gerçekleştirdi. Harekâtın başlangıçtaki

hedeflere ulaşması kamuoyunda büyük bir sevinç dalgası yarattı. Başbakan Ecevit'in popülerliği ve prestiji tartışmasız biçimde arttı. Ancak bu durum koalisyonun dağılmasına engel olamadı. Ecevit politik durumdan yararlanarak erken seçime gitmek istedi ve 18 Eylül 1974'de görevinden istifa etti. (Çavdar, 2013: 242) Fakat diğer partiler var olan koşullarda CHP'nin oylarını daha da yükselterek kazanacağı bir seçime gitmeye yanaşmadı. Sadi Irmak tarafından kurulan partiler üstü azınlık hükümetinden sonra 31 Mart 1975'te AP lideri Demirel'in öncülüğünde AP, MSP, CGP ve MHP'den oluşan bir koalisyon hükümeti kuruldu.⁴ 12 Eylül 1975'te yapılan senato seçimlerinde CHP % 43.9, AP % 40.8 oy alarak siyasi alanın en güçlü iki partisi oldular. (DİE, 1976: X) Böylece Milliyetçi Cephe Koalisyonu (MCK) 1977 seçimlerine kadar iktidarda kalmayı başardı. Bu arada ülkedeki terör ortamı giderek yaygınlaştı. 1 Mayıs 1977'de Taksim'de yaşanan olaylarda onlarca insan hayatını kaybetti ya da yaralandı. Terör olaylarının gölgesinde 5 Haziran 1977'de genel seçimler gerçekleştirildi.

1977 seçimlerinde CHP dört yıl önceki oy oranını 8 puan arttırarak % 41'e ulaştı ve 213 milletvekilliği elde etti. AP de oylarını 7 puan arttırarak % 36'ya çıkardı ve 186 milletvekilliği kazanmayı başardı. MSP 3 puanlık bir düşüşle % 8 ve 23 milletvekilliği, MHP ise oylarını ikiye katlayarak % 6 ve 16 milletvekilliği kazandı. (DİE, 1977: 2) Seçim sonuçları iki partili bir siyasi sisteme işaret etmekteydi. Milliyetçi söylemler çerçevesinde siyaset yapan MHP'ye olan ilgi ve destek artmaktaydı. Muhafazakâr ve dinsel bir çerçevede siyaset yapan MSP'ye yönelik teveccüh de ise küçük bir azalma söz konusuydu. (DİE, 1977: 3) % 80.2 katılım ve 25.686 geçerli oyun kullanıldığı Keşan'da CHP, 16.102 oyla % 62.7'lik bir düzeye ulaşırken AP ise CHP'nin yarısı kadar, 8.127 oy alarak % 31.6 düzeyinde kaldı. (DİE, 1977: 36) CHP 1960 darbesinden beri Keşan'daki en yüksek oy oranını yakalamıştı. Partinin Türkiye genelindeki oy oranından % 50 daha fazla bir teveccühle kazanmasının arka planında birden fazla faktörün olduğu görülmekteydi.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın izlerinin kamuoyunun hafızasındaki yerinin henüz sıcak olması Ecevit'e ve CHP'ye yönelik desteğin artışındaki faktörlerden birisiydi. İkincisi, seçim sürecinde CHP'nin, AP liderliğindeki koalisyon hükümetinin yanlış politika ve eylemlerini eleştirerek başarılı bir muhalefet örneği vermesiydi. (Çavdar, 1983: 2036) Üçüncüsü gerek kırsal alanda gerekse kentlerde üretime emek koyan kitlelerde, üreticilerde hatta ılımlı bir sol söylemle işverenlerde karşılık bulan bir propaganda süreci geliştirilmesiydi. Dördüncüsü inançlara saygılı bir laiklik anlayışı çerçevesinde din ve vicdan özgürlüğüne yapılan vurguydu. Nitekim MSP ile yapılan koalisyon sırasında hükümet programını okuyan Ecevit'in "*Dine karşı şimdiye kadar takınılan tutum tarihi bir yanılgıdır.*" sözleri (Çavdar, 1983: 2035) süreç içinde topluma da geçen bir değişim çerçevesinde son derece

---

⁴ I. Milliyetçi Cephe Hükümeti

anlamlandı. Beşincisi MCK iktidarında iktisadi düzlemde yaşanan sıkıntıların belirleyici olmasıydı. Kıbrıs Barış Harekâtı ve izleyen dönemdeki ekonomik ambargo nedeniyle pek çok temel tüketim maddesinin piyasada bulunmaması ya da sınırlı olması, karaborsacılık, bu maddelere olan talebin yarattığı kuyruklar (Eğilmez, 2019: 147) kamuoyunun politik tercihini etkileyen bir başka faktördü. Seçim çalışmaları boyunca ülkedeki terör ortamının yok edileceğine dair halka verilen ileti de CHP'nin geniş kitlelerin teveccühünü kazanmasında etkili oldu. Bülent Ecevit'in "*CHP iktidarı yurtta can güvenliğini sağlayacaktır. İki yıldır yapılan tüm haksızlıkları giderecektir. Gelişmeyi köylüden başlatacak, tüm çalışanları refaha kavuşturan hakça düzen kuracaktır...*" (Gülen, 2019: 124) sözleri seçim çalışmaları boyunca seçmenlere bir vaat olarak sunuldu.

4. 1980 DARBESİ VE YENİ DÜZENİN KURULUŞU

CHP 1977 seçimleri sonrasında 213 milletvekilliği kazanarak bir azınlık hükümeti için harekete geçti ancak 3 Temmuz 1977'deki güven oylamasında gerekli çoğunluğu sağlayamadığı için hükümet kurulamadı. Yeni hükümet kurma görevini alan AP lideri Demirel, 21 Temmuz 1977'de MSP ve MHP ile bir koalisyon hükümetini kurarak Cumhuriyet tarihimizdeki II. MCK dönemini başlattı. 11 Aralık 1977'de gerçekleştirilen yerel seçimlerde CHP % 41.72, AP % 37.1, MSP % 6.9, MHP % 6.62 oy aldı. (DİE, 1979: 2-3) Görünüm 1977 Genel Seçimlerinin sonuçlarıyla hemen hemen aynıydı. 31 Aralık 1977'de CHP'nin gensoru önergesi üzerine gerçekleştirilen güven oylamasında AP liderliğindeki hükümet düşürüldü. 5 Ocak 1978'de Bülent Ecevit yeni hükümeti kurdu. Hükümet programında ülkede barış ve birliği sağlama vaat edildiyse de terör eylemleri süreklilik gösterdi. Aralarında Abdi İpekçi, Bedrettin Cömert, Doğan Öz, Nihat Erim, Kemal Türkler, Cavit Orhan Tütengil gibi gazeteci, akademisyen, hukukçu ve politikacıların da bulunduğu pek çok insan yaşamını yitirdi. Terör eylemleri ve ekonomik alandaki kötü gidiş iktidarın toplumdaki tabanını eritmeye başladı. Nitekim 14 Ekim 1979'da Konya, Manisa, Edirne, Muğla ve Aydın'da boşalan milletvekillikleri için yapılan ara seçimde tüm milletvekilliklerini AP kazandı. Seçim sonuçları üzerine 16 Ekim 1979'da Ecevit hükümeti çekildi ve Demirel liderliğindeki AP 12 Kasım 1979'da muhafazakâr partiler tarafından desteklenen bir azınlık hükümeti kurdu. Ancak hükümet değişiklikleri terör eylemlerine son veremediği gibi ekonomik durum da olumsuz bir seyir izlemeye devam etti. Yeni hükümetin uygulamaya koyduğu 24 Ocak 1980 kararları kısa vadede sonuç getirmedi. Nisan ayında Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresinin dolmasına rağmen AP ve CHP yeni bir cumhurbaşkanı seçme konusunda uzlaşamadı ve siyasi istikrarsızlık daha da derinleşti. Nihayet 12 Eylül 1980'de Cumhuriyet tarihindeki ikinci darbe gerçekleşti.

Yeni bir askeri vesayet dönemi ile birlikte tüm siyasi partiler kapatıldı, bu arada terör eylemleri bıçak gibi kesildi. İktidarı üstlenen Milli Güvenlik Konseyi (MGK) yeni bir anayasa için harekete geçti. 7 Kasım 1982'de yeni anayasa % 91

gibi yüksek bir oranla kabul edildi. Keşan'da bu referandumda kütüğe kayıtlı seçmenlerin % 92.8'i sandığa gitti. Bu oran Keşan kırsalında % 94.1'e ulaşmıştı. 31.212 geçerli oyun % 91.7'si (28.633) kabul yönündeydi. Buna karşın % 8.3'lük (2.579) bir kesim yeni anayasaya hayır demişti. (DİE, 1983: 36-37) Bu sonuçların arka planında iki nedenin bulunduğu söylenebilir. Birincisi son on yılda ülkenin içinde bulunduğu terör ortamı nedeniyle halkın güvenlik kaygısının ön planda olmasıydı. Temel hak ve özgürlüklerin bile kullanımının tehdit altında olduğu bir ortam karşısında güvenliği ön planda tutan bir hukuksal çerçevenin toplum nezdinde kabullenilmesi idi. İkincisi istikrarın bir an önce sağlanarak askeri vesayet sürecinin en kısa zamanda bitirilmesi idi. Bu durum siyasi ve ekonomik alanda normale dönülmesi açısından önemliydi. Anayasada 24 Nisan 1983'te yeni partiler yasasının yürürlüğe girmesiyle siyasi partilerin faaliyetleri serbest bırakıldı. MGK'nın onayını alabilen emekli bir general olan Turgut Sunalp'ın liderliğindeki Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), eski DPT müsteşarı Turgut Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) ve İsmet İnönü'nün eski özel kalem müdürü olan Necdet Calp'in önderliğindeki Halkçı Parti (HP) 6 Kasım 1983'teki seçimlere katılım hakkı elde edebildi. Böylece "yapay siyasi partiler ve yapay siyasal bir ortam kuruldu". (Alkan, 1999: 59)

Seçimlerde dört politik eğilimi bünyesinde bulundurduğunu ileri süren Özal liderliğindeki ANAP % 45, HP % 30, MDP % 23 oy aldı. Keşan yerelindeki seçim sonuçları ülke genelinden farklı bir görünüm arz etmekteydi. Seçimler öncesinde askeri vesayet'in politik unsurlarının, MDP'den yana tavır koymaları ve kamuoyu yoklamalarında önde çıkan ANAP lideri Özal'a yönelik olumsuz söylemleri (Akşin, 2016: 281) kamuoyunun tepkisini çekti, bu durum geniş kitlelerin ANAP'a yönelmesine neden oldu. (Ahmad, 2015: 224) Keşan'da geçerli 29.569 oyun 10.459'unu (% 35.4) ANAP, 14.218'ini (% 48.1) HP, 4.556'sını (% 15.4) MDP almıştı. (DİE, 1985: 22-002) Bu durum darbe öncesi dönemde Ecevit liderliğindeki CHP'nin aldığı oy oranından daha düşük bir düzeye tekabül etse de kamuoyunda CHP'nin mirasçısı olarak görülen HP'nin Keşan'da ilk sırada olmasını sağlayan bir politik kültürün devamlılığına işaret etmekteydi. Merkeze bağlı bucak ve köylerde ise ülke genelinden farklı bir sıralama ortaya çıkmıştı. 16.318 geçerli oyun 8.607'sini (% 52.7) HP, 4.828'ini (% 29.5) ANAP, 2.726'sını (% 16.7) MDP almıştı. (DİE, 1985: 22-010) Ancak merkezde durum başa baş bir görünüm arz etmekteydi. Geçerli 13.251 oyun 5.631'ni (% 42.4) ANAP, 5.611'ini (% 42.3) HP, 1.830'nu (% 13.8) MDP kazanmıştı. (DİE, 1985: 22-010) Sonuçlar HP'nin hem kentli hem de kırsal kesimden yüksek düzeyde oy aldığını göstermekteydi. Bununla birlikte 1977'de CHP'nin ilçe merkezindeki ulaştığı oy oranından yaklaşık 20 puanlık bir kayıp yaşanmıştı. Bu durum merkezdeki seçmenin tutumunda bir değişime işaret etmekteydi. Seçimlerin bir geçiş döneminde gerçekleştirilmesi, askeri vesayet unsurlarının Özal'ı eleştirmesinin toplumda yaratmış olduğu reaksiyon, ANAP'ın

dört eğilimi birleştirme söylemi ve gerçekleştirdiği etkili seçim propagandası bu sonuçta etkili olmuştur.

25 Mart 1984'te gerçekleştirilen ve Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ile Doğru Yol Partisi'nin (DYP) de katıldığı yerel seçimler, 1980 darbesinin yaratmış olduğu suni siyasal ortama son verdi. Ülke genelinde ANAP % 43.24, SODEP % 24.85, DYP % 11.8, HP % 7.78, MDP % 5.45 oy aldı. (DİE, 1984: 34-35) Askeri vesayet oluşturduğu sistemin iki önemli partisinin seçimlerde % 10'un altında kalması, 1983 genel seçimlerine katılmalarına izin verilmeyen SODEP ve DYP'nin ikinci ve üçüncü parti konumuna gelmeleri yeni bir dönemin başlangıcını oluşturdu. Keşan'daki görünüm ülke genelinden farklı değildi. 13.282 geçerli oyun 5.308'ini (% 40) ANAP, 1.954'ünü (% 14.7) DYP, 2.937'sini (% 22.1) HP, 3.083'ünü (% 23.2) SODEP almıştı. (DİE, 1984: 50-51) Genel seçimlerdeki sonuçlarla kıyaslandığında HP'nin oylarının önemli bir bölümünün SODEP'e kaydığı görülmekteydi. DYP ise güçlü bir başlangıç yaparak ilçede ülke genelinde olduğu üzere üçüncü sırayı almıştı. Askeri vesayet desteğine sahip olan MDP'nin belediye başkanlığı seçiminde oy alamamış olması, Türkiye'de ve Keşan'da vesayet düzeninin ve temsilcilerinin toplum nezdinde teveccüh görmediğine işaret etmekteydi.

1984'teki yerel seçimleri izleyen dönemde ülkedeki siyasi yaşam hareketlendi. 1985'te SODEP ile HP birleşerek Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) adını aldı. 1986'da toplumsal bir taban bulmakta zorlanan MDP kendini feshederken parlamentodaki milletvekillerinin 21'i DYP'ye geçti. Böylece 1983 genel seçimlerine katılımına izin verilmeyen DYP parlamentoya girmiş oldu. (Alkan, 1999: 59) Bu arada vesayet düzeninin bir sonucu olan eski siyasi liderlere yönelik yasak 6 Eylül 1987 referandumunda kaldırıldı. Ülke genelinde bıçak sırtı bir oranla (% 50.16) antidemokratik bu düzenlemeye son verildi. Özal'ın liderliğindeki ANAP'ın siyasi yasakları savunarak "hayır" yolunda kampanya yürütmesi partinin liberal ve özgürlükçü söylemiyle tezat bir görüntü yarattı. Keşan 1960 darbesinden beri süre gelen demokratik değerlere bağlı tutumunu bu referandumda da ortaya koydu ve ülke ortalamasının üzerinde bir oy oranıyla (% 65.1) (DİE, 1987: 22-002) yasakların kaldırılması yönünde bir eğilim gösterdi. Bu arada referandumda "hayır" oylarının oranı ANAP iktidarını oylarını konsolide etmeye yönlendirdi ve Cumhuriyet tarihinin üçüncü erken seçimine gidildi.

29 Kasım 1987 de gerçekleştirilen genel seçimler sonunda ANAP % 36.3, SHP % 24.8, DYP % 19.1 oy aldı. (DİE, 1988: 2-3) Oy oranlarından farklı olarak seçim sisteminden dolayı bir önceki seçimlere göre % 8.8 oy kaybetmesine rağmen ANAP Meclisteki milletvekili sayısını 292'ye çıkartarak iktidarını sürdürebildi. Keşan'da bir kez daha ülke genelinden farklı bir sonuç çıktı. Mecliste tek başına iktidar olmasını sağlayacak çoğunluğu elde eden ANAP, Keşan'da 38.463 geçerli oyun 9.403'ünü (% 24.5) alarak ikinci sırada kaldı. 13.398 (% 34.8) oy alan SHP ise

seçimi ilk sırada tamamlamıştı. Bülent Ecevit liderliğindeki Demokratik Sol Parti (DSP) 9.047 (% 23.5) oyla üçüncü sırayı alırken, DYP 5.531 (% 14.4) oyla 4. sırada yer alabilmişti. (DİE, 1988: 15) Seçim sonuçları Keşan'da sol bloktaki bölünmeye rağmen seçmen eğiliminin ağırlıklı olarak sosyal demokrasi yönünde süreklilik gösterdiğini ortaya koymuştu. Üstelik sol blok oylarının toplamı % 60'lara dayanmıştı. Bülent Ecevit liderliğindeki CHP'nin 1977 seçimlerinde Keşan'da yakalamış olduğu oy oranına neredeyse ulaşılmıştı. Öte yandan ilçedeki seçmenlerin nezdinde Ecevit'in itibarının devam ettiği de görülmüştü.

İlçe merkezinde 18.530 geçerli oyun, 5.018'ini (% 27.1) ANAP, 6.434'ünü (% 34.4) SHP, 3.768'ini (% 20.3) DSP, 2.795'ini (% 15.1) DYP almıştı. (DİE, 1988: 22-009) Kırsal alanda kullanılan 19.933 geçerli oyun 4.385'ni (% 22) ANAP, 6.964'ünü (% 34.9) SHP, 5.278'ni (% 26.5) DSP, 2.736'sını (% 13.7) DYP kazanmıştı. (DİE, 1988: 22-009) Sol blok oyları kırsal alanda % 60'ın, kentte ise % 50'nin üzerine çıkmıştı. SHP hem kırsal alanda hem de kentte ilk sırada yer alırken DSP kırsal alanda ikinci kentte ise üçüncü sırada yer alarak bölgedeki gücünü ortaya koymuştu. Böylece Keşan'da 1973 seçimlerinden başlayarak 1987 seçimlerini kapsayan tüm genel seçimlerde seçmen eğiliminin sosyal demokrasi ekseninde belirlediği bir tablo ortaya çıkmıştı. Sonuçlar Keşan'daki seçmen tercihinin "ideolojik" bir çerçeveye oturduğunu da göstermişti. Bu bağlamda seçmenlerin kendilerini tanımladıkları norm ve değerlere yakın buldukları partilere yöneldikleri görülmüştü. Ayrıca siyasi parti liderlerinin seçmen üzerindeki etkisi de seçim sonuçlarında belirleyici olmuştu. Nitekim 1980 darbesine kadar "Karaoğlan", "halkçı" Ecevit liderliğindeki CHP'nin ve 1980 sonrası süreçte yine Ecevit liderliğindeki DSP'nin ilçedeki seçmen üzerindeki etkisi seçim sonuçlarına da yansımıştı.

1989 yılında yapılan yerel seçimlerde ülke genelinde SHP % 28.7'lik oy oranıyla ilk sırayı alırken onu sırasıyla DYP % 25.1, ANAP % 21.8, RP % 9.8, DSP % 9 izlemişti. Seçim kampanyası sürecinde iktidarla uyumlu yerel yönetimler söylemiyle hareket eden Özal liderliğinde iktidarda bulunan ANAP yaklaşık 15 puanlık bir kayba uğramış ve muhalefet seçim sonuçlarını eksen alan bir yaklaşımla genel seçimlerin yinelenmesi gerektiğini ileri sürmüştü ve iktidarın meşruiyetini kamuoyu desteği açısından tartışmaya açmıştı. Demirel'in liderliğindeki DYP ise 1987 genel seçimlerdeki oy oranını 6 puan arttırarak merkez sağdaki rakibi ANAP'ı geride bırakmayı başarmıştı. Dinsel referanslara dayalı siyasi söylemleriyle ön plana çıkan RP oylarını genel seçimlere göre 3 puana yakın arttırmıştı. SHP genel seçimlerdeki oy oranını 3 puan arttırarak ilk sırayı almayı başarırken Ecevit'in kişisel karizmasının belirleyici olduğu DSP de oylarını 0.5 puan yükseltmişti. Keşan'daki sonuçlar ülke genelindeki görüntüyle örtüşmekteydi. 36.220 geçerli oyun 12.655'ini alan SHP (% 35) ile ilk sırayı elde ederken, onu sırasıyla DYP 8.810 oyla (% 24.3), ANAP 7.398 oyla (% 21.9), DSP 6.094 oyla (% 16.8) izlemişti. (DİE, 1989: 40-41)

Yerel düzlemde adayların kimlikleri, ilçe merkezinde ve kırsalındaki ilişkileri, sosyo-ekonomik statüsü gibi faktörlerin belirleyici olduğu dinamikler dikkate alınmak kaydıyla Keşan'da Demirel öncülüğündeki DYP'nin SHP'nin ardından ikinci sırayı alarak ANAP'a üstünlük sağladığı anlaşılmaktaydı. DYP kentli seçmenlerin tercihinde ikinci kırsal seçmenlerin tercihinde ise üçüncü sırayı elde etmişti. (DİE, 1989: 41) Ecevit'in liderliğindeki DSP ise ilçe merkezinde % 12.2'lik bir oy oranıyla dördüncü sırada kalırken kırsal alanda SHP'nin ardından ikinci sıraya yükselmişti. (DİE, 1989: 40) Kırsal kesimde DSP (% 20.9) ve DYP (% 20.3), % 36.1'lik oy oranına sahip olan SHP'yi izlemekteydi. (DİE, 1989: 41) İktidar partisi ANAP'ın ülke genelindeki düşüşü Keşan'a da yansımıştı. Parti kent merkezinde üçüncü kırsal kesimde ise ancak dördüncü sırada kendine yer bulabildi. Merkez sol blok 1989 yerel seçimlerinde % 50'nin üzerindeki oy oranıyla Keşan'da seçmenlerin ilk tercihi olmaya devam etti ancak 1987 genel seçimlerinde % 60'yakın düzeydeki oy oranında görece bir azalma görülmekteydi. DYP oylarındaki yükseliş bu kaybı anlamlı kılarken Demirel'in etkili muhalefetine Keşan seçmeninde karşılık bulunduğu anlaşılmaktaydı. Bununla birlikte seçmenin ideolojik tutumu süreklilik göstermekteydi.

5. SONUÇ

Türkiye 14 Mayıs 1950'de gerçekleştirilen açık ve demokratik seçimlerle çok partili bir toplumsal düzene geçmiştir. Ancak 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbeleri çoğulcu demokratik bir toplumsal düzene geçiş sürecini kesintiye uğratmıştır. Darbelerin ardından yeniden çok partili demokratik düzene geçiş sürecinde gerçekleştirilen seçimler ve anayasa referandumları yaklaşık onar yıllık özgün siyasi dönemlerin belirmesine neden olmuştur. 1961'deki anayasa referandumunu ve genel seçimleriyle başlayan ve 12 Mart 1971'e kadar devam eden zaman diliminde gerçekleştirilen seçim sonuçları Keşan'daki seçmenlerin darbe ve sonrasındaki vesayet unsurlarına karşı mesafeli bir tutum aldıklarını göstermiştir. Bu bağlamda Keşan'da 1960'lı yıllarda gerçekleştirilen genel seçimlerde darbe mağduru olan DP geleneğinin seçmen kitlesinde hatırı sayılır bir taban oluşturduğu görülmüştür. 12 Mart 1971 Muhtırası ile başlayan süreçte özellikle CHP içindeki genel başkanlık ve politik söylemindeki değişim partinin oylarını hem ülke genelinde hem de Keşan'da zirveye taşımıştır.

1970'lerde Bülent Ecevit liderliğindeki CHP'nin muhtıraya ve vesayet düzenine karşı aldığı tavır, "inançlara saygılı laiklik", "ortanın solu", toplumsal düzendeki bozuklukları teşhir eden muhalif söylemleri ülkedeki ve Keşan'daki seçmen tutumunda belirleyici olmuştur. 1970'lerin sonuna kadar ülke genelinde CHP, 1980'lerin sonuna kadar da Keşan'da siyasi yelpazenin sol tarafındaki partiler, SHP ve DSP, dominant siyasi örgütler haline gelmişti. Bu durum 1960'lardaki reaksiyoner tavrından farklı olarak ideolojik bir seçmen tutumunun ortaya çıktığı görülmüştür. 1970'lerin sonlarında ülkenin sürüklendiği politik ve ekonomik kaos

12 Eylül 1980’de yeni bir darbeye zemin hazırlamıştır. Askeri vesayetin ülkedeki siyasi yapıyı yeniden dizayn etme çabaları 1987’deki halkoylaması ve genel seçim sonuçlarıyla başarısızlığa uğramıştır. ANAP’ın 1980’li yıllarda ülke genelinde elde ettiği desteğe rağmen Keşan’da, oyların bölünmesine rağmen, sol blok (SHP-DSP) seçmen tercihinde ilk sırada yer almaya devam etmiştir. 1980’li yıllarda gerçekleştirilen genel seçim sonuçları Keşan’daki seçmen tutumunun ideolojik bir çerçevede tezahür ettiğini güçlü biçimde ortaya koymuştur. Sonuç olarak 1960’lardan 1980’lerin sonuna uzanan süreçte Keşan’daki seçmen tutumu darbelerle karşı, demokratik bir toplumsal düzene destek vermiş ve 1970’lerden itibaren ideolojik bir nitelik göstermiştir.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

Ahmad, F. (2015). *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, 14. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Akgün, B. (2000). “Türkiye’de Seçmen Davranışı: Partizan Tutumlar, İdeoloji Ve Ekonomik Faktörlerin Oy Vermeye Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri MYO Dergisi*, C. 1, S. 4, ss. 75-92.

Akşin S. (2016). *Kısa Türkiye Tarihi*, 20. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Alkan, M. Ö. (1999). “Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, *Görüş Dergisi*, S. 48, ss. 48-61.

Alkan, M. Ö. (2017). “27 Mayıs Darbesi Koşullarında Yapılan Halkoylaması: İlk Anayasa Referandumunu”, *Atlas Tarih*, S. 46, ss. 120-127.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969). *2 Haziran 1968 Mahalli Seçimler Sonuçları*, Yayın No. 555, Ankara.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1973). *Milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Sonuçları*, Yayın No. 698, Ankara.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1974). *9 Aralık 1973 Mahalli Seçimler Sonuçları*, Yayın No. 716, Ankara.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1976). *12 Ekim 1975 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri ve Milletvekili Ara Seçimi Sonuçları*, Yayın No. 770, Ankara.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1977). *5 Haziran 1977 Milletvekili Genel ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Üçte Bir Yenileme Seçimi Sonuçları*, Yayın No. 817, Ankara.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1979). *11 Aralık 1977 Yerel Seçim Sonuçları*, Yayın No. 859, Ankara.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1983). *7 Kasım 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Halkoylaması Sonuçları*, Yayın No. 1034, Ankara.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1985). *6 Kasım 1983 Milletvekili Seçim Sonuçları*, Yayın No. 1071, Ankara.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1984). *24 Mart 1984 Mahallî İdareler Seçim Sonuçları*, Yayın No. 1109, Ankara.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1987). *6 Eylül 1987 Anayasa Değişikliği Halkoylaması Sonuçları*, Yayın No. 1255, Ankara.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1988). *29 Kasım 1987 Genel Seçimi Sonuçları (İlçe Sonuçları)*, Yayın No. 1273, Ankara.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1988). *29 Kasım 1987 Genel Seçimi Sonuçları*, Yayın No. 1280, Ankara.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1989). *26 Mart 1989 Mahallî İdareler Seçim Sonuçları*, Yayın No. 1393, Ankara.

Beren, F. (2013). “Seçmen Tercihine Etki Eden Faktörler ve Seçim Güvenliği: Şanlıurfa İli Örneği”, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, C. 8, S.1, ss. 191-214.

Çavdar, T. (1983). “Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 8, İletişim Yayınları, İstanbul.

Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Devlet İstatistik Müdürlüğü (1970). *12 Ekim 1969 Milletvekili Seçim Sonuçları*, Yayın No. 610, Ankara.

Eğilmez, M. (2019). *Değişim Sürecinde Türkiye-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme*, 19. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Ergüder, Ü. (2007). “Türkiye’de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Ed. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, 3. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul.

Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Gülen, A. (2019). “Siyasî Partilerin Propagandaları Ekseninde 1977 Genel Seçimi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 65, ss. 119-157.

Karpat K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller)*, Timaş Yayınları, İstanbul.

https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1957MilletvekiliSecimi/1957_Secim_Sonuclari.pdf, Erişim Tarihi: 15.10.2022.

Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, 4. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet İstatistik Enstitüsü (1961). *15 Ekim 1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Seçimi Sonuçları*, Yayın No. 434, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet İstatistik Enstitüsü (1965). *17 Kasım 1963 Mahalli Seçimler Sonuçları (Belediye Başkanlığı Seçimi, Belediye Meclisi Üyeleri Seçimi, İl Genel Meclisi Üyeleri Seçimi, Muhtar ve İhtiyar Heyeti Seçimi)*, Yayın No. 474, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet İstatistik Enstitüsü (1966). *1950-1965 Milletvekili ve 1961, 1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları*, Yayın No. 513, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu (2008). *Halkoylaması Sonuçları 2007, 1988, 1987, 1982, 1961*, Yayın No. 3156, Ankara.

TRAKYA BÖLGESİ SANAYİ FİRMALARININ AR-GE YATIRIMLARI¹

R&D INVESTMENTS OF MANUFACTURING FIRMS IN TRAKYA REGION

Umut Erksan ŞENALP*

Geliş Tarihi: 15.12.2022
(Received)

Kabul Tarihi: 24.07.2023
(Accepted)

ÖZ: Araştırma ve Geliştirme yatırımları ve bunun sonucunda elde edilen teknolojik ilerleme makroekonomik ölçekte ülkelerin büyüme sürecini, mikroekonomik ölçekte de firmaların rekabet gücünü ve karlılığını etkilemektedir. Fakat Araştırma ve Geliştirme faaliyetlerinin başarısız olma riski vardır ve bu özelliği nedeniyle bu tip yatırımlar batık maliyet olarak değerlendirilir. Başarılı Ar-Ge firmanın performans kriterleri üzerinde olumlu etki yaratırken başarısız Ar-Ge'nin firmanın değerinden karlılığına birçok olumsuz etkisi olacaktır. Bu çalışma ile, Trakya Bölgesinde faaliyet gösteren sanayi firmalarının Ar-Ge yatırımlarının özelliklerini detaylı bir şekilde raporlamak amaçlanmıştır. Bununla birlikte, Ar-Ge yatırımı yapan firmalar ile hiç Ar-Ge harcaması yapmamış olan firmalar, performans kriterleri olarak kabul ettiğimiz ciro ve çalışan sayısındaki büyüme üzerinden kıyaslanmış, Ar-Ge yatırımı yapan firmaların daha yüksek ciro artışına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Araştırma ve Geliştirme yatırımları, Firma verisi, Panel veri analizi

ABSTRACT: Research and development investments and the resulting technological progress affect the competitiveness and profitability of firms. This improves economic growth eventually. However, research and development activities have a risk of failure, and due to this feature, such investments are considered as sunk costs. While successful R&D will have a positive effect on the firm's performance, unsuccessful R&D will have many negative effects from the value to the profitability of the firm. This study aims to report the characteristics of R&D investments of industrial companies operating in the Thrace Region. In addition, firms that have invested in R&D and firms that have not made any R&D expenditures will be compared on the basis of turnover and growth in the number of employees, which we consider as performance criteria. Our results show that R&D investing have higher turnover growth.

Key words: Research and Development investments, Firm level data, Panel data analysis

¹ Bu çalışma 3-5 Kasım 2022 tarihlerinde Edirne'de düzenlenen "Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü" isimli ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, uerksansenalp@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0261-3700.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Şenalp

EXTENDED ABSTRACT

Technological progress is the most crucial driver of economic growth. The most important provider of technological progress is the result of Research and Development (R&D) activities. Firms that want to outperform their competitors tend to make R&D investments to create a new product, improve their existing products or bring their production processes to a better level (Chen et al. 2018). The European Commission EC2020 program emphasizes that companies should do more R&D to reach the target of at least 3% of R&D expenditures to national income for EU countries. Similarly, R&D increase targets were set for Turkey in the Eleventh Development Plan, and R&D expenditures were around 1% compared to national income in the relevant period.

On the other hand, R&D is a risk factor for firms. Establishing R&D facilities and laboratories and employing R&D researchers are sunk costs for firms (Shi, 2003). Thus, the return on R&D investments is significant for investors and firms. For this reason, there is an expectation of an increase in turnover due to factors such as cost advantage or new product advantage resulting from successful R&D activities to carry the company to a more profitable structure by meeting this sunk cost.

Empirical studies reveal mixed results about the effect of R&D investments on firm performance. Therefore, this study aims to present a detailed examination of the R&D activities of the manufacturing firms in the Thrace Region. With the help of the Annual Industry and Service Statistics and Research and Development Activities Survey data provided by the Turkish Statistical Institute, the performance of companies engaged in R&D activities will be compared with those not making R&D expenditures.

In this study, we used Annual Industry and Service Statistics (YSHI) and Research and Development Activities Survey (AGFA) data, which are Group A micro data sets prepared by the Turkish Statistical Institute (TUIK) and provide company-level information. YSHI covers firms operating in the Turkish manufacturing industry between 2003 and 2015 with more than 19 employees. The data set provides information such as the number of employees, ownership structure, turnover, wages, energy expenditures, export and import activities, industry and region of operation. Variables containing the monetary value, such as turnover, investments, wages, raw material costs, etc., are adjusted for inflation using the Domestic Producer Price Index provided by TURKSTAT and prepared according to the 4-digit industry code. The data set we obtained from AGFA includes information on the number of researchers engaged in R&D activities, the amount of R&D expenditure and the type of R&D activity (new product, process or improvement).

Similarly, the amount of R&D expenditure is adjusted for the effect of inflation. YSHI and AGFA datasets can be merged based on the firms' identification number assigned by TUIK. Eventually, we had a panel data set consisting of 4899 observations covering 2003-2015.

In this study, summary statistics of performance criteria of R&D investor firms were compared to firms that did not make any R&D investments. Moreover, we compared the turnover, wages, number of employees and profit values using a t-test and two-sample core density estimation. The t-test is performed to determine whether the means of the observed variables differ in a statistically significant way. On the other hand, the purpose of the core

density estimation method is to visually reveal the differences between the firms, similarly revealed by the t-test, but this time by comparing the total density distribution graphs.

In this study, the R&D investment dynamics of companies operating in the manufacturing industry in the Thrace Region between 2003 and 2015 were examined. Contrary to the relevant literature, it has been observed that more small and medium-sized companies are engaged in R&D activities than large companies. Furthermore, we observed that the companies invested in R&D are in significantly better condition than those without any R&D investments. In addition, they enjoyed increasing turnover and the number of employees following R&D investments. However, it has been determined that the number of companies making R&D investments and the R&D intensity is low in the Trakya region.

Regarding the limitations, the AGFA and YSHI data are only available until 2015. The Ministry of Industry and Trade provides the Entrepreneur Information System which contains updated version of the data we used. For further research, we aim to extend our analysis by using most recent available data.

1. GİRİŞ

Teknolojik ilerleme ekonomik büyümenin en önemli itici gücüdür. Teknolojik ilerlemenin en önemli sağlayıcısı ise Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, Ar-Ge yatırımlarının büyüme sürecini olumlu etkilediğini gösteren ilgili literatürdeki çalışmalar, yenilik faaliyetlerini ekonomik büyüme hedefleyen ülkeler için önemli bir politika aracı olarak sunmaktadır (Eberhart et al. 2004). Avrupa Komisyonu EC2020 programı, AB ülkeleri için Ar-Ge harcamalarının milli gelire oranının en az %3'ü bulması hedefine erişilebilmesi adına, firmaların daha fazla Ar-Ge yapması gerektiğini vurgulamaktadır. Benze şekilde On Birinci Kalkınma Planı'nda Türkiye için Ar-Ge arttırma hedefleri ortaya konmuş, ilgili dönemde milli gelire oranla Ar-Ge harcamaları %1 civarı olmuştur.

Ekonomik büyümeyi hedefleyen ülkelerin daha rekabetçi olabilmek adına Ar-Ge faaliyetlerine yönelmeleri firma düzeyinde belirlenen stratejilerde karşılığını bulmaktadır. Piyasadaki rakiplerine üstünlük sağlamak isteyen firmalar, yeni bir ürün yaratmak, var olan ürünlerini geliştirmek ya da üretim süreçlerini daha iyi bir seviyeye getirmek için Ar-Ge faaliyeti gerçekleştirirler (Chen et al. 2018). Diğer yandan, Ar-Ge firmalar açısından bir risk unsurudur, çünkü Ar-Ge faaliyetlerinin gerçekleştirileceği tesis ve laboratuvarların kurulumu ve bu faaliyetlere uygun çalışan istihdamı firmalar için batık maliyet statüsündedir (Shi, 2003). Bu noktada, yenilik yaratıcı harcamalarını arttırmaya teşvik edilen firmalar açısından, Ar-Ge yatırımlarının geri dönüşü oldukça önem kazanmaktadır. O nedenle, bu batık maliyeti karşılayarak firmayı daha karlı bir yapıya taşıyabilmesi adına, başarılı Ar-Ge faaliyeti sonucunda firmanın maliyet avantajı ya da yeni ürün avantajı gibi faktörler neticesinde bir ciro artışı beklentisi vardır.

Literatürdeki ampirik çalışmalar Ar-Ge yatırımlarının firma performansına etkisi hakkında karma sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın amacı, Trakya

Bölgesi'nde imalat sanayinde yer alan firmaların Ar-Ge faaliyetleri üzerine detaylı bir inceleme ortaya koymak olacaktır. Trakya Bölgesi, İstanbul ile Avrupa arasında bulunan ulaşım ağına ev sahipliği yaptığı için, imalat sanayi gelişimi ve inovasyon yatırımları açısından incelemeye değer ögeler içermektedir (Dinçsoy, 2015), Bu çerçevede, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından sağlanan ve firma seviyesinde bilgi sağlayan Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri ve Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması verileri yardımıyla, Ar-Ge faaliyetinde bulunan firmaların performansı Ar-Ge harcaması gerçekleştirmeyen firmalar ile kıyaslanacaktır. Çalışmamızın ikinci bölümünde ilgili literatüre katkı yapmış olan çalışmalar derlenecek, üçüncü bölümde, kullanılan veri seti tanıtılacaktır. Dördüncü bölümde, Ar-Ge faaliyetinde bulunan firmaların performansının, Ar-Ge faaliyetinde bulunmayan firmalardan ne kadar farklılaştığı kimi özet istatistik ve testlerle ortaya konacaktır. Beşinci ve son kısım, çalışmanın bulgularını özetleyen sonuç bölümü olacaktır.

2. LİTERATÜR

İlgili literatürde Ar-Ge harcamaları ile firma performansı arasındaki ilişki farklı boyutlarıyla incelenmiştir. Örneğin Ehie ve Olibe (2010); Bae, Park ve Wang (2008) ve Ho, Keh ve Ong (2005) gibi çalışmalar Ar-Ge faaliyetlerinin firmanın değerine etkisini ortaya koyarken, Yang ve Huang (2005); Yasuda (2005) ve Harrison, Jaumandreu, Mairesse ve Peters (2014) gibi çalışmalar Ar-Ge harcamaları ile firmanın istihdam seviyesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Diğer yandan, Hall, Mairesse ve Mohnen (2010) ve Parisi, Schiantarelli ve Sembenelli (2006) gibi bir grup çalışma da Ar-Ge ile firma verimliliği ilişkisini incelemiştir.

Geroski ve Machin (1992), Birleşik Krallık'ta faaliyet gösteren 539 firmayı analiz etmiş ve 1972 ile 1983 yılları arasında Ar-Ge faaliyetinde bulunan firmaların Ar-Ge faaliyeti gerçekleştirmeyen firmalara göre daha fazla karlılık artışı ve daha yüksek ciro büyümesinden faydalandığını göstermiştir. Del Monte ve Papagni (2003), İtalyan firmaları üzerine gerçekleştirdiği analizde 1989-1997 yıllarını incelemiştir. Yazarlar, betimsel istatistiklere göre Ar-Ge faaliyetinde bulunan firmaların Ar-Ge harcaması yapmayanlara göre daha yüksek ciro büyüme oranına sahip olmasına rağmen, ekonometrik analiz sonucunda bu ikisi arasında anlamlı bir ilişki olmadığını tespit etmişlerdir.

Freel ve Robson (2004), İskoçya ve Kuzey İngiltere'de faaliyet gösteren 1347 firmadan anket yolu ile elde edilen verileri kullanarak Ar-Ge harcamaları ile firmanın çalışan sayısı, cirosu, verimliliği ve kâr marjı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. İki tip Ar-Ge faaliyetinin (ürün ve süreç) üretim ve hizmet firmaları üzerindeki etkilerini ayrı ayrı değerlendiren çalışma, ürün yeniliği amaçlı Ar-Ge ile hizmet firmalarının çalışan sayısı arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Diğer yandan, yeni ürün geliştirme amaçlı Ar-Ge faaliyetinde bulunan sanayi firmalarının Ar-Ge harcamaları ile ciro ve verimlilikleri arasında negatif yönlü ilişki

tespit edilmiştir. Coad ve Rao (2008), Kantil Regresyon analiz tekniği kullanarak, 1975 ile 2002 yıllarını kapsayan geniş bir veri seti ile Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren firmaların hem Ar-Ge harcamaları hem de patent istatistiklerini analiz etmiştir. Tüm firmaların dahil edildiği model sonucunda Ar-Ge yatırımı ile firma performansı arasında bir bağlantı tespit edilememiştir, ancak sadece bir grup hızlı büyüyen firma (süper star firma) incelendiğinde, yenilik faaliyetlerinin bu tip firmaların büyüme performansında önemli rol oynadığı raporlanmıştır.

Demirel ve Mazzucato (2012), ABD'de eczacılık ürünleri imalatı alt sektöründe faaliyet gösteren firmalar üzerine yaptıkları ve 1950 ile 2008 yılları arasında kapsayan çalışmada, Ar-Ge faaliyeti ile firma cirosundaki artış arasındaki ilişkiyi incelemiş, analiz sonucunda farklı firma tipleri için farklı sonuçlar bulmuştur. Buna göre, küçük ölçekli firmalardan uzun süreli patente sahip olanların Ar-Ge faaliyeti sonucunda firma satışlarında artış yaşadığı, büyük firmalar için bu durumun tam tersinin gerçekleştiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde Tubbs (2007), Ar-Ge faaliyeti sonucu ortaya çıkan yeniliğin, firmanın rakiplerine karşı rekabet gücünü artırarak piyasadaki payını büyütmesine ve satışlarını arttırmasına yol açtığını göstermiştir. Bununla birlikte, firmalara ekonomik durgunluk dönemlerinde dahi Ar-Ge yatırımlarının arttırılması önerisini veren Tubbs (2007), artan Ar-Ge yatırımlarının kısa vadede firma performansını olumsuz etkileyebileceğini ancak uzun vadede firmaya karşılaştırmalı üstünlük sağlayacağı için ciro ve karlılıkta artışı sağlayacağını belirtmiştir.

Falk (2012), 1995 ile 2006 yılları arasında Ar-Ge faaliyetlerinde bulunan Avusturya firmalarının, Ar-Ge yapmaya başladığı yıl ve takip eden iki yıl boyunca hem çalışan sayısında hem de cirosunda artış olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, ciro büyüme hızı yavaş olan ya da zamanla küçülen firmaların Ar-Ge faaliyetlerinden bir fayda elde edemediği, ancak hızlı büyüyen firmaların Ar-Ge yatırımlarından daha fazla dönüş aldığı gösterilmiştir. Nunes, Serrasqueiro ve Leitão (2012) firmaların kullandığı teknoloji seviyesini ön plana alarak, üretim firmalarını düşük teknoloji ve yüksek teknoloji kullanan olmak üzere ikiye ayırmış ve Ar-Ge harcamaları ile firma büyümesi arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Buna göre, yüksek teknoloji kullanan firmalardan Ar-Ge harcama yoğunluğu düşük olan firmalarda Ar-Ge ile büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilirken, Ar-Ge harcama yoğunluğu yüksek olan firmalarda Ar-Ge'nin firma büyümesini olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Yüksek teknoloji kullanan firmalar için, Ar-Ge harcama yoğunluğundan bağımsız olarak, Ar-Ge ile firma büyümesi arasında negatif bir ilişki raporlanmıştır.

Yeniliğin (inovasyonun) iş yaratıcı etki mi yoksa iş yıkıcı etki mi yarattığı sorusu üzerine odaklanan Pinta (2005), ilgili literatürdeki birçok çalışmayı derlemiş ve yenilik faaliyetlerinin tipine göre ücretler, emeğin niteliği ve istihdam üzerindeki

etkisinin farklılaştığını raporlamıştır. Buna göre, literatürdeki birçok çalışma, ürün yeniliğinin istihdam üzerindeki etkisinin olumlu olduğunu, diğer taraftan süreç yeniliğinin etkisinin negatif olduğunu tespit etmiştir. Anagnostopoulou ve Levis (2008), İngiltere’de faaliyet gösteren firmalar için benzer bulgular paylaşmış ve Ar-Ge yoğun sektörlerde, Ar-Ge harcaması ile firmanın satışlarındaki artış arasında olumlu bir ilişki tespit etmiştir. Bu çerçevede, Ar-Ge yatırımlarının kalitesinin önemini vurgulayan çalışma, yüksek kaliteli Ar-Ge yatırımı yapan firmaların işletme performansının daha iyiye gitme ihtimalinin yüksek olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde Iovino ve Rizzo (2008), Ar-Ge harcaması ile firma performansı arasında aynı yönlü ilişkiyi ilaç endüstrisinde faaliyet gösteren en büyük 50 firma için bulmuştur.

Jaisinghani (2016), 2005 ile 2014 yılları arasında Hindistan’da ilaç ve ecza endüstrisinde faaliyet gösteren firmalar ile yaptığı analiz sonucunda, Ar-Ge faaliyeti ile firma karlılığı arasında aynı yönlü bir ilişki bulmuştur. Elde ettiği sonuçların sağlamlığını test etmek adına Ar-Ge faaliyeti ile firma karlılığı arasındaki ilişkiyi dinamik formda da analiz eden Jaisinghani (2016), Genelleştirilmiş Momentler Metodu uygulaması sonucunda orijinal bulgularını doğrulamıştır. Chen, Guo, Chen ve Wei (2019), 2005-2016 yıllarında Tayvan’da yarı iletken madde üreten firmaların Ar-Ge harcamalarının firma performansına etkisini analiz etmiştir. Ar-Ge harcama miktarının bir yıl gecikmeli değeri ile toplam cironun toplam varlıklara oranı olarak tanımlanan firma performansı arasında negatif yönlü bir ilişki tespit eden çalışma, büyük ölçekli firmalarda bu ilişkinin aynı yönlü olduğunu göstermiştir.

Türkiye’de faaliyet gösteren firmalar üzerine gerçekleştirilen çalışmalardan biri olan Öztürk ve Zeren (2015), 2007 ile 2014 yılları arasında faaliyet gösteren 26 imalat firmasını incelemiş ve panel eş-bütünleşme testi sonucunda Ar-Ge harcamaları ile ciro artışı arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Çiçek ve Onat (2012), Çıtak ve İltaş (2017) ve Yıldız (2018) gibi çalışmalar, Borsa İstanbul’da işlem gören firmalara ait verileri kullanarak Ar-Ge harcaması ile firma performansı arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmış ve bu iki değişken arasında aynı yönlü ilişki raporlamıştır. Yıldız (2018), 192 firma üzerine gerçekleştirdiği çalışmada, Ar-Ge yatırımı yapan firmaların yapmayanlara göre daha yüksek karlılığa sahip olduğunu göstermiştir. Farklı olarak, Polat ve Elmas (2016), 2007 ile 2015 yıllarını kapsayan çeyreklik veri ile gerçekleştirdiği analizde, Ar-Ge yatırımlarının firma performansını olumsuz etkilediğini göstermiştir. İlgili çalışmada bu bulgunun sebebi olarak, firmaların Ar-Ge yatırımlarını verimsiz olarak kullandığı ortaya konmuştur. Demirhan ve Arıcıoğlu (2017), Borsa İstanbul teknoloji indeksinde yer alan firmaları incelemiş ve Ar-Ge harcamaları ile finansal performansı gösteren TOPSİS skorları arasında bir ilişki bulamamıştır. Ancak, firma karlılığı ile Ar-Ge faaliyetleri arasında orta düzeyli bir ilişki raporlanmıştır. TR21’de yer alan Edirne ili organize sanayide faaliyet gösteren firmaların Ar-Ge faaliyetlerine yönelik olarak önemli bulgular ortaya koyan Çelik ve Dinçsoy (2019), organize sanayide gösteren ve çalışmada

yapılan ankete katılan firmaların %7,4'ünün Ar-Ge yatırımı planladığını tespit etmiş ancak bu eğilim ile firma performansı arasında bir ilişkinin varlığını incelememiştir.

3. VERİ SETİ ve ÖZET İSTATİSTİKLER

Bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) hazırladığı A Grubu mikro veri setlerinden olan ve firma düzeyinde bilgi sağlayan Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri (YSHİ) ve Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması (AGFA) verileri kullanılmıştır. YSHİ, 2003-2015 yılları arasında Türk imalat sanayinde faaliyet gösteren ve 19'dan fazla çalışanı olan firmaları kapsamaktadır. Veri setinde firmaların çalışan sayısı, sahiplik yapısı, cirosu, çalışanlara ödenen ücretler, enerji harcamaları, ihracat ve ithalat faaliyetleri, faaliyette bulunulan endüstri ve bölge gibi bilgileri sağlamaktadır. Ciro, yatırımlar, ücretler, hammadde maliyetleri, gibi parasal değer içeren değişkenler TÜİK tarafından sağlanan ve 4 haneli endüstri koduna göre hazırlanmış Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi kullanılarak enflasyon etkisinden arındırılmıştır. AGFA'dan elde ettiğimiz veri seti, Ar-Ge faaliyetinde bulunan araştırmacı sayısı, Ar-Ge harcama miktarı ve Ar-Ge faaliyetinin çeşidi (yeni ürün, süreç ya da iyileştirme) bilgilerini kapsamaktadır. Benzer şekilde, Ar-Ge harcama miktarı enflasyon etkisinden arındırılmıştır. YSHİ ve AGFA firmalara TÜİK tarafından atanmış olan kimlik numarası aracılığı ile birleştirilebilmektedir. Veri setlerinin birleştirilmesi sonucunda, 2003-2015 kapsayan ve 4899 gözlemden oluşan bir panel veri seti elde edilmiştir.

Tablo 1: Toplam ve Ar-Ge Harcaması Yapan Firma Sayıları

Yıl	Firma sayısı	Ar-Ge yapan	İlk kez Ar-Ge	Ar-Ge devam eden	Ar-Ge bırakan
2003	201	11	-	-	-
2004	266	12	1	11	-
2005	307	22	13	9	3
2006	346	16	2	14	8
2007	359	18	6	12	4
2008	367	17	3	14	4
2009	342	19	5	14	3
2010	359	23	7	16	3
2011	445	28	9	19	3
2012	485	34	10	25	2
2013	503	30	9	21	7
2014	454	28	6	22	6
2015	434	21	3	18	6

Kaynak: TÜİK AGFA, yazarın kendi hesaplamaları

Tablo 1, veri setimizde yer alan firmaların 2003 ile 2015 yılları arasındaki Ar-Ge faaliyetlerini özetlemektedir. Tablonun ikinci sütunu bölgede faaliyet gösteren ve 19'dan fazla çalışanı olan sanayi firmalarını gösterirken üçüncü sütun ilgili yıldaki Ar-Ge harcaması pozitif değer alan firma sayısını göstermektedir. Buna göre,

yıllar içinde bölgede faaliyet gösteren firma sayısındaki artışa paralel bir şekilde Ar-Ge harcaması yapan firma sayısının da arttığı görülmektedir. İlk kez Ar-Ge yapan firma sayıları 2005 yılında ciddi bir artış yaşamış, diğer senelerde ise görece sabit kalmıştır. Bu noktada dikkat çekici bir bilgi Ar-Ge faaliyetini en az iki sene üst üste gerçekleştiren firma sayısını raporlamaktadır. Örneğin 2005 yılında Ar-Ge yapan 22 firmanın 13'ü bir yıl önce başladığı Ar-Ge çalışmalarına devam eder durumdayken, 2007 yılında bu durum Ar-Ge yapan 18 firmanın 12'sinin bu faaliyetlerine devam ettiğini göstermektedir. Diğer yıllarda da benzer bir durum söz konusu olduğu için genel olarak, gözlemlenen zaman içerisinde firmaların önemli bir çoğunluğunun Ar-Ge harcamalarını kısa vadeli değil uzun vadeli bir yatırım olarak değerlendirdiği sonucu çıkartılabilir.

Tablo 2: Endüstriye Göre Ar-Ge Harcaması Yapan Firma Sayıları

Endüstri no	Endüstri adı	Ar-Ge yapan firma sayısı
13	Tekstil ürünlerinin imalatı	10
20	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	4
22	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	4
28	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	4
29	Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	3

Kaynak: TÜİK AGFA, yazarın kendi hesaplamalar

Tablo 2, Ar-Ge yapan firma sayısının en yüksek seviyeye çıktığı 2012 yılı için, Ar-Ge faaliyetlerinin alt endüstri gruplarına göre dağılımını göstermektedir. Buna göre, Ar-Ge harcaması yapan firmaların büyük çoğunluğu Tekstil ürünlerinin imalatı alt endüstrisinde yer alırken, diğer firmalar 20, 22, 28 ve 29 kodlu endüstrilerde neredeyse eşit sayılarda yer almıştır. Bilgi tekrarından kaçınmak için raporlamadığımız diğer yıllarda da benzer bir oransal dağılımın gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

İlgili literatür, büyük firmaların küçük firmalara göre Ar-Ge harcaması yapma eğiliminin daha yüksek olduğunu raporlamıştır. Firmanın büyüklüğünü ciro ya da çalışan sayısı ile ölçen bu tip çalışmalar, büyük firmaların daha karlı olmaları, Ar-Ge yatırımı yapabilmek için daha fazla öz kaynağa sahip olmaları ve ayrıca dış finansmana erişim konusunda da küçük firmalara kıyasla daha başarılı olmalarına vurgu yapmıştır (İltaş, 2017; Yıldız, 2018). Tablo 3, 2012 yılında imalat sanayinde Ar-Ge faaliyetinde bulunan firma sayılarını firma büyüklüğüne göre göstermektedir. Buna göre, 2012 yılında Trakya Bölgesi'nde Ar-Ge yatırımında bulunan tüm firmalar içinde, 250'den az çalışanı bulunan firmalar sayıca çoğunluğa sahiptir. Ayrıca küçük firma kategorisine alabileceğimiz 50'den az çalışanı olan firmalar arasında Ar-Ge faaliyetinde bulunan firma sayısı da dikkat çekici şekilde yüksektir.

Bu durum, tüm yıllar dikkate alındığında da benzer şekilde gözlemlenmiştir. Uluslararası literatür ile farklılık gösteren bu durum, Şenalp`in (2021) Türk imalat sanayinde Ar-Ge harcamalarının en önemli belirleyicilerinden birinin firma büyüklüğü olduğu bulgusu ile de uyuşmamaktadır. Bu gözlemin açıklaması, önümüzdeki çalışmaların araştırma konusu olarak ele alınıp daha detaylı bir şekilde ortaya konmaya çalışılacaktır.

Tablo 3: Firma büyüklüğüne göre Ar-Ge durumu

Firma büyüklüğü (çalışan sayısı)	Ar-Ge yapan firma sayısı
<50	8
50-100	4
100-250	8
250-500	8
500-1000	4
>1000	3

Kaynak: TÜİK AGFA, yazarın kendi hesaplamaları

Ar-Ge faaliyetleri temel araştırma, uygulamalı araştırma ve deneysel geliştirme olarak gruplandırılabilir. Deneysel geliştirme kategorisi, deneysel yeni ürün geliştirme, deneysel süreç iyileştirme ve deneysel ürün iyileştirme amaçlarını barındırmaktadır. Tablo 4, firmaların gerçekleştirdikleri Ar-Ge yatırımlarını deneysel geliştirme ana kategorisi üzerinden türüne göre ayrıştırmaktadır. Tablo oluşturulurken Trakya Bölgesi'nde en fazla Ar-Ge yatırımı gözlemlenen dört endüstri dikkate alınmıştır. Buna göre, yeni ürün geliştirme amaçlı Ar-Ge yatırımı dört endüstride de en çok payı alan kategori olmuştur. Ayrıca, Tekstil ürünleri imalatı hariç, diğer endüstrilerde süreç iyileştirmesi ikinci en çok amaçlanan sonuçken, bu endüstride ürün iyileştirme amaçlı Ar-Ge yatırımları %36,4 gibi yüksek bir orana sahip olmuştur. Tüm endüstrilerde ürün odaklı Ar-Ge (geliştirme ya da yaratma) harcamalarının payının %70'in üzerinde olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 4: Amacına Göre Ar-Ge Yatırımları (%)

Endüstri no	Endüstri adı	Yeni ürün	Süreç iyileştirme	Ürün iyileştirme
13	Tekstil ürünlerinin imalatı	45.1	18,5	36,4
20	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	53.3	24,2	22,5
22	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	50.1	26,9	23,0
29	Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	53.2	26,3	20,5

Kaynak: TÜİK AGFA, yazarın kendi hesaplamaları

Tablo 5, yukarıda değindiğimiz öncü dört alt endüstride gözlemlenen Ar-Ge harcama miktarını, yoğunluğunu ve istihdam edilen Ar-Ge personel sayısını raporlamaktadır. Ar-Ge harcama miktarı enflasyondan arındırılmış TL birimli rakamların logaritmasının alınması yoluyla elde edilmiştir. Ar-Ge yoğunluğu ise yine enflasyondan arındırılmış Ar-Ge harcaması serisinin firmanın cirosuna bölünmesi ile bulunmuştur. Tablo 5'e göre en yüksek Ar-Ge harcamasının gerçekleştiği endüstri Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatıdır. Bu endüstri aynı zamanda ortalama Ar-Ge personeli istihdamında da en yüksek değere sahiptir. Ciroya göre Ar-Ge harcamasının en yüksek olduğu sektör ise Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı alt sektörüdür. Bu sektörü yine 29 kodlu sektör takip etmektedir.

Tablo 5: Ar-Ge Harcamaları, Yoğunlukları ve Ar-Ge Personeli

Endüstri no	Endüstri adı	Ar-Ge Yoğunluğu (%)	Ar-Ge harcamaları (log)	Ar-Ge Personel Sayısı
13	Tekstil ürünlerinin imalatı	.04	11,78	9,12
20	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	.29	12,25	5,39
22	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	.19	12,49	4,82
28	Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	.25	12,80	15

Kaynak: TÜİK AGFA, yazarın kendi hesaplamaları

Bu aşamada gözlemlenen firmaların Ar-Ge faaliyetlerinin finansmanının ağırlıklı olarak firmaların kendi öz kaynakları ile sağlandığını belirtmek gerekmektedir. AGFA'dan elde edilen bilgiler ışığında, Tekstil ürünlerinin imalatı sektöründeki firmalarda kendi kendine finansman oranının ortalama %95,04, Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı endüstrisinde %98,77, Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı endüstrisinde %92,47 ve son olarak Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı endüstrisinde ise %73,86 olduğu hesaplanmıştır. Bu durum, 28 numaralı endüstride Ar-Ge yatırımı yapan firmaların harcamalarının dörtte birinden fazla bir kısmının devlet ya da dış yatırımcı yoluyla desteklendiğini göstermektedir. Tablo 5'in ortaya koyduğu ve 28 numaralı endüstrinin Ar-Ge harcaması ve Ar-Ge personel istihdamı açısından bölgede lider olma durumunun, sektörün Ar-Ge finansmanı yönüyle farklılaşması olduğu düşünülebilir.

4. AR-GE YATIRIMI YAPAN VE YAPMAYAN FİRMALARIN KİYASLAMASI

Bu alt bölümde, Ar-Ge yatırımlarının firma performansı üzerinde bir etkisi olup olmadığına yönelik bulgular ortaya konacaktır. Bunun için, Ar-Ge yatırımı

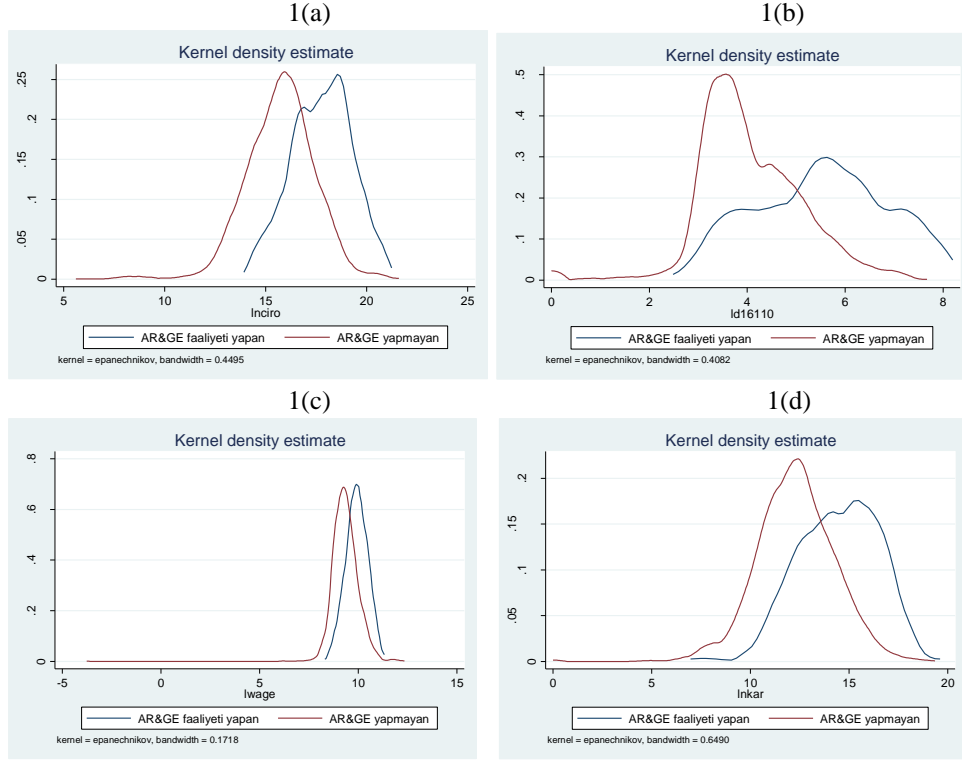
yapan ve yapmayan firmaların performans kriterlerine ait özet istatistikler kıyaslanacaktır. Tablo 6, Ar-Ge yatırımı yapan ve yapmayan firmaların ciro, ücretler, çalışan sayısı ve kar değerlerini t-testi yardımı ile karşılaştırmaktadır. T-testi gözlemlenen değişkenlerin ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklı olup olmadığını tespit etmek için gerçekleştirilmektedir. Buna göre, Ar-Ge yatırımı yapan ciro, ücretler, çalışan sayısı ve kar ortalamalarının, Ar-Ge faaliyetinde bulunmayan firmalara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6: Özet İstatistikler: Firma Tipine Göre Firma Performansı

	ciro (Inciro)	ücretler (Inwage)	çalışan sayısı (Inemp)	karlılık (Inkar)
Ar-Ge yatırımı yapmayan	15,715	9,351	4,044	12,278
Ar-Ge yatırımı yapan	17,521	9,868	5,361	14,151
Fark	-1,805***	-0,517***	-1,317***	-1,872***
t istatistiği	-17,14	-12,32	-19,91	-13,01
Gözlem sayısı	4510	4545	4323	4540

Kaynak: TÜİK AGFA ve YSHİ mikro verileri, yazarın kendi hesaplamaları. Not: ***, %1 seviyesinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir

Şekil 1a, 1b, 1c ve 1d, Ar-Ge faaliyetinde bulunan firmaların hiç Ar-Ge harcaması yapmamış diğer firmalara göre farklı performans kriterleri açısından daha üstün olduklarını göstermektedir. Şekil 1, iki örneklemlili çekirdek yoğunluğu tahmini ile elde edilen toplam yoğunluk grafiklerini göstermektedir. Bu yöntemin amacı, t-testi ile ortaya konan farklılığı benzer bir şekilde ama bu sefer toplam yoğunluk dağılım grafiklerinin karşılaştırılması ile görsel olarak ortaya koymak olarak özetlenebilir. Buna göre, dört grafikte de mavi çizgi ile temsil edilen dağılım grafiği Ar-Ge harcaması yapan firmaları, kırmızı ile gösterilen çizgiler ise daha önce hiç Ar-Ge harcaması yapmamış olan firmaları temsil etmektedir. Her dört grafikte de ortak olan durum, Ar-Ge harcaması yapan firmalara ait olan dağılım grafiklerinin diğer tip firmaların dağılım grafiğini domine ediyor (sağında yer alarak) oluşudur. Buradan çıkartılacak sonuç, en az üç yıl Ar-Ge harcaması yapan firmaların, daha önce hiç Ar-Ge harcaması yapmamış olan firmalara kıyasla daha yüksek ciroya sahip oldukları, daha fazla çalışan istihdam ettikleri, çalışanlarına ödedikleri ortalama ücretin daha yüksek olduğu ve ortalama karlılıklarının daha yüksek olduğudur.

Şekil 1: Ar-Ge harcamasına göre değişkenlerin yoğunluk grafikleri

Kaynak: TÜİK AGFA, yazarın kendi hesaplamaları

İkinci kısımda derlediğimiz çalışmalardan bir kısmı Ar-Ge faaliyeti gerçekleştiren firmaların performansında olumlu gelişme tespit edildiğini raporlamıştır. Çalışmanın bu bölümündeki amacımız, Trakya Bölgesi'nde faaliyet gösteren firmalar arasında Ar-Ge yatırımı yapanların ciro ve çalışan sayısındaki büyüme oranının, Ar-Ge yatırımı yapmayan firmalara kıyasla seyrini ortaya koymak olacaktır. Tablo 7, odak noktamız olan dört alt endüstrideki firmaları iki gruba ayırarak (Ar-Ge yatırımı yapan ve yapmayan) bunların ciro ve çalışan sayılarında zamanla gerçekleşen değişimin ortalamasını kıyaslamalı şekilde ortaya koymaktır. Buna göre dört endüstride de hiç Ar-Ge yatırımı yapmamış olan firmaların ortalama ciro değişiminin negatif olduğu yani gözlemlenen dönemde cirolarda bir düşüş olduğu hesaplanmıştır. Buna karşılık olarak, aynı endüstride faaliyet gösteren ama Ar-Ge faaliyeti yapan firmaların ciro büyümesinin rakiplerine kıyasla oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, 22 numaralı Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı alt endüstrisinde Ar-Ge yatırımı yapan firmaların ortalama ciro artışı %16,9 iken, aynı endüstride yer alan ve hiç Ar-Ge

faaliyetinde bulunmamış firmaların cirolarının ortalama %8,34 düştüğü saptanmıştır.

Benzer bir durum, bir diğer firma büyüklüğü kriteri olan çalışan sayısı değişimine bakıldığında da görülmektedir. 13, 20 ve 22 kodlu endüstrilerde çalışan sayısı değişimi her iki gurup firma için de negatifken, çalışan sayısındaki oransal düşüşün, Ar-Ge faaliyetinde bulunan firmalar için daha düşük olduğu bulgusu elde edilmiştir. Örneğin 13 kodlu Tekstil ürünlerinin imalatı endüstrisinde çalışan sayısı ortalama %12,7 düşerken, bu oran Ar-Ge faaliyetinde bulunan firmalar için sadece %4,08 olmuştur. 28 kodlu endüstride ise, gözlemlenen süre zarfında Ar-Ge faaliyetinde bulunan firmaların çalışan sayısı ortalama %8,51 büyürken, hiç Ar-Ge faaliyetinde bulunmamış rakiplerinin çalışan sayısı ortalama %4,58 azalmıştır.

Tablo 7: Özet İstatistikler: Ciro ve çalışan sayısı büyüme oranları

Endüstri kodu	Ar-Ge durumu	Ciro büyüme (%)	Çalışan sayısı büyüme (%)
13	Ar-Ge yatırımı yapmayan	-4,72	-12,71
	Ar-Ge yatırımı yapan	6,26	-4,08
20	Ar-Ge yatırımı yapmayan	-3,27	-5,26
	Ar-Ge yatırımı yapan	11,13	-0,56
22	Ar-Ge yatırımı yapmayan	-7,3	-7,84
	Ar-Ge yatırımı yapan	10,37	-0,39
28	Ar-Ge yatırımı yapmayan	-8,34	-4,58
	Ar-Ge yatırımı yapan	16,9	8,51

Kaynak: TÜİK AGFA ve YSHİ mikro verileri, yazarın kendi hesaplamaları

5. SONUÇ

Bu çalışmada, 2003-2015 yılları arasında Trakya Bölgesi'nde imalat sanayinde faaliyet gösteren firmaların Ar-Ge yatırım dinamikleri incelenmiştir. Buna göre, ilgili literatürün bulgularının aksine, Bölge'de büyük firmalardan daha fazla küçük ve orta ölçekli firmanın Ar-Ge faaliyetinde bulunduğu görülmüştür. Genel olarak Ar-Ge yatırımı yapan firmaların zaman içinde yakaladığı ciro ve çalışan sayısı artış oranının, hiç Ar-Ge yatırımı yapmamış olan firmalara kıyasla belirgin bir biçimde iyi durumda olduğu gözlemlenmiştir. Fakat, firma sayısına kıyasla Ar-Ge yatırımı yapan firma sayısının az olduğu ve yatırım yapanlar için de Ar-Ge yoğunluğunun düşük olduğu yani düşük bütçeli Ar-Ge faaliyetlerinin gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

Çalışmamızı sınırlayan en önemli unsur, TÜİK Edirne Bölge Müdürlüğü'nde bulunan Veri Araştırma Merkezi'nde erişim sağladığımız AGFA ve YSHİ verileri 2015 yılına kadarlık bir zaman dilimini kapsamaktadır. 2015 sonrası firma verileri artık İdari Kayıt sistemi ile derlenmekte ve YSHİ'ye yansıtılmamaktadır. Bu tip verilerin güncel versiyonu şu an sadece Ankara'da bulunan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın Çalışma ve Araştırma Merkezi aracılığıyla erişime açtığı Girişimci

Bilgi Sistemi'nde yer almaktadır. Bundan sonraki amacımız, bu çalışmanın genişletilmiş versiyonunu ilgili güncel verilere eriştikten sonra gerçekleştirmektir.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

Anagnostopoulou, S. C., & Levis, M. (2008). R&D and performance persistence: Evidence from the United Kingdom. *The International Journal of Accounting*, 43(3), 293-320.

Bae, S.C., Park, B.J., Wang, X., 2008. Multinationality, R&D intensity, and firm performance: evidence from U.S. manufacturing firms. *Multinational Business Review* 16, 53–77.

Chen, T. C., Guo, D. Q., Chen, H. M., & Wei, T. T. (2019). Effects of R&D intensity on firm performance in Taiwan's semiconductor industry. *Economic research-Ekonomika istraživanja*, 32(1), 2377-2392.

Chen, M. C., & Li, H. Y. (2018). The effects and economic consequences of cutting R&D tax incentives. *China Journal of Accounting Research*, 11(4), 367–384. <https://doi.org/10.1016/j.cjar.2018.07.003>

Coad, A., & Rao, R. (2008) Innovation and firm growth in high-tech sectors: a quantile regression approach, *Research Policy*, 37(4). 633–648.

Çelik, N., & Dinçsoy, M. O. (2019). Kalkınma ve Organize Sanayi Bölgeleri: Edirne OSB Üzerine Bir Araştırma. *Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences (BNEJSS)*, 5(3), 28-45.

Çıtak, L., & İltaş, Y. (2017). Ar-Ge yatırımlarının finansal performans üzerindeki etkisi ve BİST teknoloji endeksi firmalarının etkinliklerinin değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (76), 239-254.

Çiçek, H., & Osman, O. N. A. T. (2012). İnovasyon odaklı faaliyetlerin firma performansına etkisinin veri zarflama analizi ile belirlenmesi; İMKB üzerine bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 46-53.

Demirel, P., & Mazzucato, M. (2012). Innovation and firm growth: Is R&D worth it?. *Industry and Innovation*, 19(1), 45-62.

Demirhan, D., & Aracıoğlu, B. (2017). İnovasyon Ve Finansal Performans Arasındaki İlişki: BİST Teknoloji Endeksindeki Firmalar Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 195-218.

Del Monte, A., & Papagni, E. (2003) R&D and the growth of firms: empirical analysis of a panel of Italian firms, *Research Policy*, 32(6), 1003–1014.

Dinçsoy, E. E. (2015). The Spatial Dimension of Development: Entrepreneurship Analysis of Nuts Level-3 TR212 Region. *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 6(20), 83.

Eberhart, A., Maxwell, W., & Siddique, A. (2004). An examination of long-term abnormal stock returns and operating performance following R&D increases. *Journal of Finance*, 59(2), 623–650.

Ehie, I. C., & Olibe, K. (2010). The effect of R&D investment on firm value: An examination of US manufacturing and service industries. *International Journal of Production Economics*, 128(1), 127-135.

Falk, M. (2012). Quantile estimates of the impact of R&D intensity on firm performance. *Small Business Economics*, 39(1), 19-37.

Freel, M. S., & Robson, P.J.A. (2004) Small firm innovation, growth and performance: evidence from Scotland and Northern England, *International Small Business Journal*, 22, 561–575.

Geroski, P., & Machin, S. (1992). Do innovating firms outperform non-innovators?. *Business Strategy Review*, 3(2), 79-90.

Hall, B. H., Mairesse, J., & Mohnen, P. (2010). Measuring the Returns to R&D. In *Handbook of the Economics of Innovation* (Vol. 2, pp. 1033-1082). North-Holland.

Harrison, R., Jaumandreu, J., Mairesse, J., & Peters, B. (2014). Does innovation stimulate employment? A firm-level analysis using comparable micro-data from four European countries. *International Journal of Industrial Organization*, 35, 29-43.

Ho, Y.K., Keh, H.T., Ong, J.M., 2005. The effect of R&D and advertising on firm value: an examination of manufacturing and nonmanufacturing firms. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 52, 3–14.

Iovino, A. M., & Rizzo, M. G. (2008). Performance, R&D intensity, knowledge stock and commercialization orientation in the pharmaceutical sector. *Mecosan*, 17(66), 67-74.

Jaisinghani, D. (2016). Impact of R&D on profitability in the pharma sector: an empirical study from India. *Journal of Asia Business Studies*, 10(2), 194-210.

Nunes, P.M., Serrasqueiro, Z., & Leitão, J. (2012). Is there a linear relationship between R&D intensity and growth? Empirical evidence of non-high-tech vs. high-tech SMEs. *Research policy*, 41(1), 36-53.

Öztürk, E., & Zeren, F. (2015). The Impact of R&D Expenditure on Firm Performance in Manufacturing Industry: Further Evidence from Turkey. *International Journal of Economics and Research*, 6(2).

Parisi, M. L., Schiantarelli, F., & Sembenelli, A. (2006). Productivity, innovation and R&D: Micro evidence for Italy. *European Economic Review*, 50(8), 2037-2061.

Pianta, M. (2005). Innovation and employment. In J. Fagerberg, D. Mowery, & R. Nelson (Eds.), *Oxford handbook of innovation* (pp. 568–598). Oxford: Oxford University Press.

Polat, M., & Elmas, B. (2016). Firmaların Finansal Performansı Ar-Ge Yatırımlarından Etkilenir mi? Panel Veri Analizi ile Bir Araştırma. *UNIDAP Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı*, 28-30.

Shi, C. (2003). On the trade-off between the future benefits and riskiness of R&D: A Bondholders' perspective. *Journal of Accounting and Economics*, 35(2), 227–254.

Tubbs, M. (2007). The relationship between R&D and company performance. *Research-Technology Management*, 50(6), 23-30.

Yang, C. H., & Huang, C. H. (2005). R&D, size and firm growth in Taiwan's electronics industry. *Small Business Economics*, 25(5), 477–487.

Yasuda, T. (2005). Firm growth, size, age and behavior in Japanese manufacturing. *Small Business Economics*, 24(1), 1–15.

Yildiz, Y. (2018). İhracat yoğunluğu, Ar-Ge yatırımları ve firma performansı: Türkiye örneği. *Ege Academic Review*, 18(2), 289-305.

**RESİM SANATINDA BİRİM TEKRARI: NEO- EKSPRESYONİZM
(PUANTALİZM), OP-ART, AVANGART SANAT¹**

*REPEAT IN PAINTING: NEO-EXPRESIONISM (POINTILISM), OP-ART,
AVANGART ART*

Umut KAYAPINAR*

*Geliş Tarihi: 30.12.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 04.07.2023
(Accepted)*

ÖZ: Resim sanatında kesin yargılar veya kurallar yoktur. Ancak genel olarak sanatçıların üslupları ve yaklaşımları doğrultusunda oluşturdukları yapıtlarda bir dil bütünlüğü olduğu görülmektedir. Sanat akımlar açısından incelendiğinde, resim sanatı, her dönemde üslupsal olarak belli bir yakınlık gösterebilmektedir. Sanatçılar üslupsal kaygılarını eserlere yansıtıldığı rahatlıkla söylenilebilir. Sanatçıların, bu üslupsal yakınlıkları ve sanat akımlarına olan yaklaşımları, bir birim tekrarı olarak yansıtmak mümkündür. İnsanlar, belli alışkanlıkları ve hareketleri yaptıkları işlere özleştirmektedir. Bu yaklaşım ister bir hareket olsun isterse bir nesne üzerinden olsun bir tekrarlama içgüdüsü gösterir. Yazı yazma, yürüyüş, alışkın olunan bir imge gibi davranışlar veya nesnelere kişinin imzası olarak hayatının belli zamanlarında görülür. Sanat yapıtının oluşumunda da benzer kaygılar güderek, sanatçılar bağlı buldukları döneme ve üsluba destek olacak imgelere yer vermektedirler. Bu imgeleri, birim tekrarı olarak ifade etmek mümkündür. Birim tekrarları bazen sanatçının yapıtında kendisini açık bir şekilde gösterirken bazılarında ise gizli olarak yer bulmaktadır. Bu doğrultuda sanatçılar, ürettikleri eserlerin gelişim süreçlerini de birim tekrarlarından faydalanarak resimlere yansıttıkları görülmektedir. Çalışma, resim ve birim tekrarın birlikteliğinden doğan sanatsal anlatımı Neo-Expresyonizm (Puantalizm), Op-Art, Avangart Sanat çerçevesinde vurgulamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neo- Ekspresyonizm, Puantalizm, Birim tekrarı, Resim, Sanat

ABSTRACT: There are no definite judgments or rules in the art of painting. However, in general, it is seen that there is a linguistic integrity in the works created by the artists in line with their styles and approaches. When the art is examined in terms of movements, the art of painting can show a certain stylistic affinity in every period. It can be easily said that the stylistic concerns of the artists are reflected in their works. It is possible to reflect these stylistic tendencies of the artists and their approaches to art movements as a unit repetition. People attribute certain habits and movements to the work they do. This approach shows an instinct for repetition, whether through a movement or an object. Behaviors or objects such as writing, walking, a familiar image appear as a signature at certain times in a person's life.

¹Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne’de düzenlenen “Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü” isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Doç., Akdeniz Üniversitesi, ukayapinar@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2146-6769.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Kayapınar

Having similar concerns in the formation of the artwork, the artists include images that will support the period and style they belong to. It is possible to express these images as unit repetitions. Unit repetitions sometimes manifest themselves in the artist's work, while in others they take place lately. In this direction, it is seen that the artists reflect the development processes of the works they produce to the paintings by making use of the unit repetitions. The study aims to emphasize the artistic expression arising from the unity of painting and unit repetition within the framework of Neo-Impressionism (Pointalism), Op-Art, and Avant-garde Art.

Key Words: Neo-Expressionism, Pointalism, Repetition, Painting, Art

EXTENDED ABSTRACT

The unit repetition, which is widely used in art education, is first encountered in the works of the French painter Georges Seurat. It has been seen that Seruat's works offer a different perspective in terms of paint and technique with unit repetition. The formality to unit repetition continues to increase in the advancing processes in the art of painting. Unit repetition, which started with pointalism, found itself without any discipline in the following art understandings, and there were artists who produced works with unit repetition in Contemporary Art. It will be observed that Seruat presents the point phenomenon, which he transforms into a pictorial element as a plastic sign, in the language of painting in an original and creative way. At the same time, you will be informed about the technique used by the artist while creating his compositions, his handling of the subject, and the emotions it gives to the audience. In the following examinations, selected people and their works, from pop art to installations, are examined.

In the context of the study, point, line, pattern, shape, form, etc., which are considered the basis of art, in the basic art education courses in the first years of art education in general. The repetition of the unit, which includes decorative elements, was examined. As a result of the scanning in the literature, it has been determined that there are various opinions. Within the scope of the research, it was determined that the art movement most prone to unit repetition was pointalism. In this direction, the works of Seruat, one of the leading artists of the movement, were supported by a literature review by making a work analysis. As a result of the interpretation of the pointalism movement over Seruat, it has been seen that it has pioneered the movements and art movements in the history of art, and this process has been discussed. A brief evaluation is given on how the repetition of the unit transforms into a work of art in the process that started with the pointalism of the artists who produced works in the Op art and Avant-garde art process. It has been examined that every object existing in nature, whether it is man-made or not, can be considered as an art object within the scope of the concept.

In this study, the subject of "Unit Repetition", which has a very important place in the basic principles of art education, has been discussed and has been compiled through art movements and movements such as Neo-Impressionism (Pointalism), Op-Art, Avangart Art, which are the turning points of art history. In this framework, the works of leading artists were examined and interpreted by analyzing the works. In this regard, a literature review was carried out on digital and printed publications with the qualitative research method. Within the pointalism movement, Seruat's works were evaluated in terms of semiotics and their reflections on Op art and Avant-garde art movements were examined. It has been observed

that Yayoi Kusama, who can talk about the effect of Seruat through unit repetition, frequently uses the point factor in his studies. It was determined that Andy Warhol, Victor Vasarely and Ai Weiwei used unit repetition in their works, and these works were analyzed and analyzed with their psychological effects and presented as a compilation article.

As a result, unit repetition has taken place as a determinant of art movements and movements in some periods as well as in the education phase of art. Objects that we sometimes do not pay attention to and ignore in our daily life can be the most basic and singular subject of the work of art. From this point of view, reproduction is used in art as long as technological developments allow. This helped to develop different researches in the understanding of composition, especially in the 1800s and later. He broke the traditional composition approach in art and supported him to catch up with the time and age. The search for pure color by Seruat and Neo-Expressionists and the understanding of composition they created in this direction paved the way for artists and art lovers who would exist after them. In the light of this, the art movements that developed after the 20th century; Optical Art is the approach that plays with the most basic illusions and perception differences. It is obvious that these unit repetitions emerged as a result of the views that the artists internalized and blended with some emotion and thought. It is possible to come across artistic elements that the personalized artists, who have the signature feature in art, reflect themselves and include in all their works. Thus, it is said that the artist has formed his artistic identity with these repeated elements. Identity phenomenon; how the artist conveys his feelings through the canvas and will enable him to be known more closely. It can be said that although they emerged as a reaction to the previous one in the art movements and movements that have been discussed, it can be said that it creates the perfection and identity by always being placed on the repeated. As a result, avant-garde artists from Seruat to Warhol, from Vasarely; Although the materials used for Yayoi Kusama and Wei Wei vary, the works reflect the artist's autobiography and self-portrait.

1. GİRİŞ

Resim sanat eğitiminde yaygın bir biçimde kullanılan birim tekrarına ilk olarak Fransız puantalist ressam Georges Seurat'nın çalışmalarıyla rastlanılmaktadır. Seruat'ın çalışmalarında birim tekrarı ile boya ve teknik olarak başka bir bakış imkanı sunduğu görülmüştür. Birim tekrara olan biçimsellik resim sanatında ilerleyen süreçlerde artarak devam etmektedir. Puantalizm ile başlayan birim tekrarı, takip eden sanat anlayışlarında da disiplin gözetmeksizin kendini bulmuş ve Çağdaş Sanat'ta da birim tekrarı ile eser üreten sanatçılar olmuştur Bu çalışmada çağda sanatta yer alan ve birim tekrarı kullanan sanatçılar hakkında bilgi verilirken Seruat üzerinden birim tekrarı olgusu ele alınmaktadır. Seruat'ın bir plastik gösterge olarak resimsel bir elemana dönüştürdüğü nokta olgusunu resim dilinde özgün ve yaratıcı olarak sunduğu gözlenecektir. Aynı zamanda sanatçının kompozisyonlarını oluştururken kullandığı teknik, konuyu işleyişi, izleyiciye yaşattığı duygular hakkında bilgi sahibi olunacaktır. Takip eden incelemelerde ise Pop sanattan enstalasyonlara kadar seçilmiş olan kişi ve çalışmalarının incelemeleri yapılmaktadır.

2. LİTARATÜR TARAMASI

Çalışma bağlamında genel olarak sanat eğitiminde ilk yıllarında temel sanat eğitimi derslerinde sanatın temeli sayılan nokta, çizgi, desen, şekil, biçim vb. yer verilen ve dekoratif unsurları içerisinde barındıran birim tekrarı incelenmiştir. Literatürde yer alan tarama sonucunda çeşitli görüşlerin var olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında birim tekrarına en yatkın sanat akımının puantalizm olduğu saptanmıştır. Bu doğrultuda akımın önde gelen sanatçılarından olan Seruat'ın çalışmaları üzerinde eser incelemesi yapılarak kaynak taraması ile desteklenmiştir. Puantalizm akımının Seruat üzerinden yapılan yorumlaması sonucunda daha sonra sanat tarihinde yer alan akım ve sanat hareketlerine öncülük ettiği görülmüş olup bu süreç ele alınmıştır. Op art ve Avangart sanat sürecinde yapıt üreten sanatçıların puantalizm ile başlayan süreçte birim tekrarının sanat eseri haline nasıl dönüştüğü konusunda kısa bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Doğada var olan, insan yapımı olsun olmasın her nesne kavram kapsamında sanat nesnesi halinde ele alınabileceği konusu incelenmiştir.

3. YÖNTEM ve BULGULAR

Bu çalışmada sanat eğitiminin temel ilkeleri içerisinde çok önemli bir yere sahip olan "Birim Tekrarı" konusu ele alınmış ve sanat tarihinin dönüm noktaları olan Neo- Empresyonizm (Puantalizm), Op-Art, Avangart Sanat gibi sanat akım ve hareketleri üzerinden derlenmiştir. Bu çerçevede önde gelen sanatçıların eserleri incelenerek eser analizi yapılarak yorumlanmıştır. Bu konuda nitel araştırma yöntemi ile dijital ve basılı yayınlar üzerinden literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Puantalizm akımı dahilinde Seruat'ın çalışmaları semiotik açıdan değerlendirilerek, Op art ve Avangart sanat hareketlerine yansımaları incelenmiştir. Birim tekrarı üzerinden Seruat'ın, etkisinden söz edebilecek Yayoi Kusama'nın, çalışmalarında nokta faktörünü sıklıkla kullandığı gözlenmiştir. Andy Warhol, Victor Vasarely ve Ai Weiwei'nin eserlerinde birim tekrarı kullandıkları saptanmış ve bu eserler psikolojik etkileri ile analiz edilerek çözümlenmiş ve derleme makale olarak sunulmuştur.

4. BİRİM TEKRAR

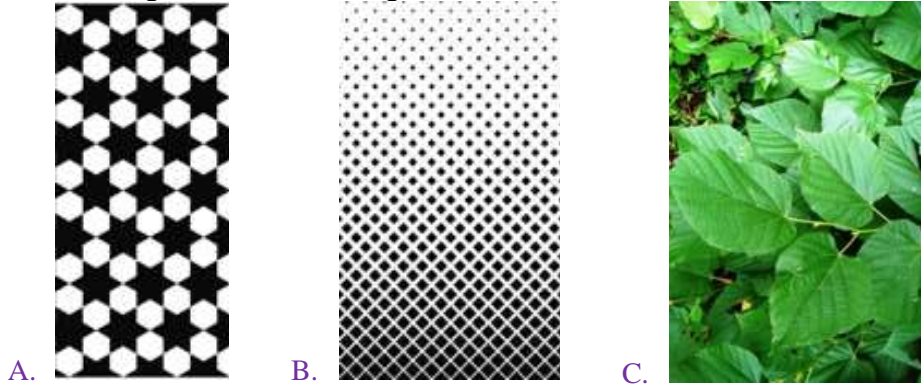
TDK birim sözcüğünün anlamını birkaç şekilde açıklamıştır. Bunlar "1. Bir kümenin her elemanı. 2. Bir çokluğu oluşturan varlıkların her biri, ünite. 4. Herhangi bir kuruluştaki alt bölümlerden her biri"dir (TDK, 2021).

Doğada pek çok yerde birbirini tekrar eden nesnelerin bulunduğu alanlar görülebilir. Bir orman, çokluk veya küme olarak kabul edildiğinde bulunduğu bölge, iklim ve hava koşullarına göre aynı cins ağaçlardan oluşması beklenmektedir. Bu ormanda aynı cins ağaçların her biri birimi temsil eder ve bu her birim bir araya geldiğinde ise çokluğu, kümeyi temsil eder. Böylelikle ormanlarda birliktelik algılanmaktadır. Bunun sebebi aslında ağaçların birer birim olarak tekrar etmesi olarak söylenebilir.

TDK tekrar sözcüğünü ise “Bir konuşma veya yazıda aynı düşünceyi, kelimeyi birçok defa söyleme” diye tanımlıyor (TDK, 2021). Resimsel anlatımda ise birimin birden fazla estetik kaygıyla dizilimine birim tekrar denmektedir. Sanat yapıtının kendi kendisine göndermeler yapması olarak da belirtilebilir.

Birim tekrarı da kendi içinde alt başlıklara ayırmak mümkündür. Bunlardan bazıları tam tekrar, normal tekrar, aralıklı tekrar ve ardışık tekrardır. (Demircioğlu, 2016: 53)

Tam tekrar; herhangi bir motifin oluşturduğu birimi, birebir olarak herhangi bir farklılık olmaksızın belli bir kurala göre tekrar etmesi şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu tekrarlar esnasında motifler yana veya üst üste olmayabilir belki bir çizgi üzerindedir ama tekrar eden birim değişmez. Tam tekrara süsleme için üretilmiş desenler ya da aynı şekilde yan yana inşa edilmiş binalar, yere döşenen karolar, duvar kağıdı desenleri örnek gösterilebilir.

Şekil 1: A. Tek Renkli Vektör Altıgen, B. Serbest Vektör, C. Büyük Yapraklı İhlamur
Kaynaklar:

- A. <https://tr.pinterest.com/pin/4081455890479282/?autologin=true> .(Erişim Tarihi:03.03. 2022)
B. <https://tr.pinterest.com/pin/441986150924664809/?lp=true> (Erişim Tarihi: 03.03. 2022)
C. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:B%C3%BC%C3%BCyk_yaprakl%C4%B1_%C4%B1hlamur-yapraklar.JPG (Erişim Tarihi: 03.03. 2022)

Şekil 1A’da görüldüğü gibi birim olarak seçilen altıgen yıldızların tekrarlarından oluşan monokrom birleşim sonucunda ortaya çıkan tasarım, tam tekrara örnek olarak gösterilebilir.

Normal tekrar; Tam tekrardan ayıran özellikleri, biçim, renk, doku, boyut gibi tekrarı oluşturabilecek etkenler bakımından aynıken biçimleri oluşturan şekillerin yapısal özellikleri bakımından farklılık gösteriyorlarsa buna normal tekrar denir.

Şekil 1B’de incelendiğinde birim olarak seçilen dörtgenlerin arasında biçim, renk ve doku olarak, aralarında tam tekrar tasarım mantığında da olduğu gibi farklılık bulunmadığı açıkça görülmektedir. Ancak birimler arasındaki aralıklar nedeniyle normal tekrar olarak nitelendirilir.

Aralıklı tekrarda; birimler arasında küçük ayrımlar mevcuttur ve tekrar şekiller ufak değişiklikler gösterebilir. Bir ağacın yaprakları ve dalları bu tekrar türüne örnek olarak gösterilebilir.

Şekil 1C’de bir ıhlamur ağacının yapraklarını görmektedir. İhlamur ağacının yapraklarının arasındaki ufak farklılıklar, bazı böceklerin üzerlerinde oluşturduğu deformasyonlar, yaprakların büyüklükleri, formlarındaki küçük değişiklikler birbirlerine olan benzerliklerini değiştirmemektedir. Hatta yaprakların ufak renk farklılıklarına rağmen temel bir rengin yakın tonlarını barındırdığı görülmektedir. Burada tekrarın aynı türün birimleri üzerinde olduğu açıkça görülmektedir. Bu yüzden aynı türe sahip bu ıhlamur yapraklarının aralıklı tekrar türünün bir örneği olduğu söylenebilir.

Ardışık tekrar; bir tasarımda, birbiri ardına gelen birimler mevcutken, tasarıma farklı birimler de girip kendi aralarında tekrarlar oluşturuyorsa buna ardışık tekrar denir. Farklı biçimlerin kompozisyonu oluşturması tam tekrardaki sıkıcılığı bir nebze giderir. Farklılıklarla bir bütün oluşturulur.

Şekil 2: Kitaplık

Kaynak: <https://kronos35.news/wp-content/uploads/2020/04/kitaplık-2-1024x576.jpg>

(Erişim Tarihi:10.05.2022)

Şekil 2’de yer alan kütüphane görseli ele alındığında, kütüphanenin raflarının her bir bölümünün aynı boyutlarda olduğu görülmektedir. Rafların her biri bir birim kabul edilebilir. Raflara yerleştirilmiş olan kitaplar kendi aralarında tekrarlar oluşturmaktadır. Tasarıma dahil olan farklı hacimlerde, renklerde, boyutlarda olan kitapların, kendi arasındaki tekrarlarıyla birleşen kütüphanenin düzenlenmiş hali ardışık tekrarı göstermektedir.

5. NEO- EMPRESYONİZM (PUANTİLİZİM)'DE BİRİM TEKRARIN ELE ALINIŞI

18. Yüzyılın sonlarında ve 19. Yüzyıl başlarında birim tekrar mantığıyla örtüşen “Puantilizim” veya “Noktacılık” akımının, Fransız yeni izlenimci ressamlar tarafından yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Georges Seurat, Paul Signac, Camille Pissarro ve Henri-Edmond Cross akımın öncüleri arasında yer almaktadırlar. Puantilistler, renk hazırlıklarını bilimsel metotlara dayalı yapmaktadırlar. Amaç, renk karışımlarını ve geçişlerini göz yolu ile sağlamaktır. Bu akım izleyiciye dünyayı gerçekçi bir bakış açısıyla seyretme imkanı sunmakta ve insanların dünyayı algılayışını tekrar yorumlamaktadır (Kruger & Wörtötgen, 2005).

Neo- Empresyonizm'in estetik yaklaşımını Demsey (2007: 28) şu şekilde ifade etmektedir;

Neo-empresyonistlerin muhayyilesi, çizgilere ve renklere gösterilen fizyolojik tepkileri inceleyen Charles Henry ve başkalarının savunduğu türden devrin ilerici estetik teorilerinden de etkileniyordu. Bu teorilere göre, yatay hatlar sükunet, yukarı çıkan çizgiler mutluluk, aşağı inen hatlar keder çağrıştırıyor. Çizginin sergilediği yakınlıkların nasıl işlendiği Seurat'nın Le Chahut (1889-1890) adlı eserinde açıkça görülür.

Neo empresyonizm;19. yüzyılın sonlarında puantilizim olarak bilinen resim üslubudur. En tanınmış temsilcisi olan Seruat ile Pissarro, Signac, Cross bu doğrultuda işler üretmiştir. Pigmenti palette karıştırmak yerine pür rengi yakalamayı hedefleyerek algı yanılması sağlamayı hedeflemektedirler. (Read, 1994: 259)

“Puantilizim, insan gözünün birbirine yakın duran ufak renk noktalarını birleşik görmesi esasına dayanır. Bu tekniği başarıyla kullanabilmek, renk teorisi konusunda iyi bir eğitim gerektirir. İnsan gözünün sınırlı çözümlene kapasitesinden yararlanarak küçük noktaların yan yana gelmesiyle renkler bütünlük oluşturmaktadır” (Dale & Bailey, 2003: 82-83).

Puantilist sanatçılardan en tanınır olanı Seurat'tır. Seurat; yaptıklarından bahsederken puantilist yaklaşımın kendi biçim anlatı dili olmaksızın üzerine düşündüğü renkle ilgili konuları çözebilmek için en uygun yöntem olduğunu öne sürmekteydi.

Seurat'nın resimlerinde oldukça fazla renk ve tonal araştırma içeren fırça dokunuşlarını görülebilmektedir. Ayrıca yapıtlarında kullandığı renkler ve çizgiler ile anlatımcı bir yaklaşım yakalama çabasında olduğu da söylenebilir.

“Seurat'ın 1880'li yıllarla birlikte fiziğin optik alanındaki gelişmelere ilgi duyması bu alanda yazılmış bilimsel makaleleri takip ederek sanatında teknik değişikliklere gitmesi Yeni- İzlenimcilik'in ortaya çıkmasını sağladı.” (Erden, 2016: 72)

Seurat yapıtlarında renge olduğu kadar çizgiye de önem vermiştir. Aradığı çizgisel sisteme, geometrik karşıtlıklara (yatay ve dikey) dayanan bir yöntemle

varmış, renkle çizginin duygusal-optik etkileri kadar anlatımcı etkilerine de önem vermiştir.... Seurat'ya göre temel ton karşılıkları (açık-koyu), renk karşıtlıkları (sıcak-serin) ve çizgi karşıtlıkları (yatay-dikey) yalnızca biçimsel bir yapıyla değil aynı zamanda neşe, dinginlik ve hüznü duyguları uyandıran anlatımcı bir yapıyla sonuçlandırır. (İnankur, 1997: 1648)

Şekil 3: Georges Seurat, “Grande Jatte Adası'nda Bir Pazar Öğleden Sonrası”, T.Ü.Y.B., 207.6cm × 308 cm, 1884-1886, Şikago Sanat Enstitüsü, Şikago, ABD

Kaynak:

<http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvRG9zeWE6R2Vvcmdlc19TZXVyYXRfMDMxLmpwZw> (Erişim Tarihi: 04.05.2022)

Seurat, rengin psikolojik ve fizyolojik yapısını keşfetmiş ve bunu anlatı dili olarak kullanmıştır. Işık; resimdeki tüm renkleri birleştğinde beyaz renk meydana gelirken, endüstriyel boyada tüm renkler birleştğinde zıt biçimde kimliksi, kirlili bir kahverengi renk oluşmaktadır. Bu sebepten renkleri kirletmektense yan yana kullanıp temiz bir şekilde gözün karıştırmasını sağlanması amaçlanmıştır. (Yücelen, 2018: 1300-1301)

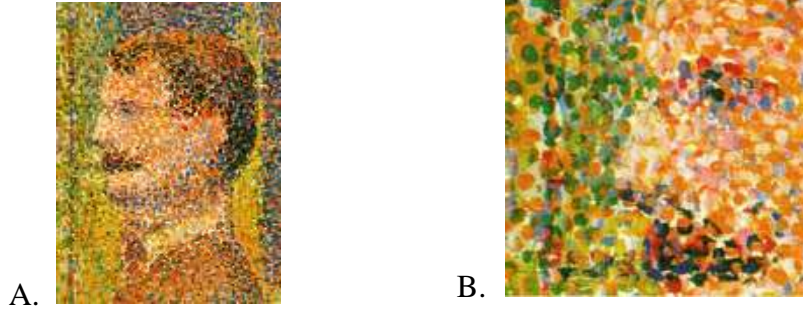
Şekil 4: Seurat, “Asnières'te Yıkananlar”, 1883-84, Tuval Üzeri Yağlıboya, 200 X 300 cm.

Kaynak: <https://wannart.com/icerik/8296-seuratnin-sistem-elestirisi-asnieresde-yikananlar> (Erişim Tarihi: 06.06.2022)

Seurat'ın Şekil 4'te yer alan "Asnières'te Yıkananlar" eseri, dikkatlice hesaplanmış kompozisyon ve erken dönem eserlerin zorlamacı renk paletinin sadeleştirilmiş halidir. Seruat'ın renk çalışmaları Empresyonistlerin deneysel gözlemlerine değil, Chevreuil, Blanc, Superville ve Delacroix'in yazıları üzerine yapılan araştırmalara dayanıyordu. (Read, 1994: 330) böylelikle Seruat, Empresyonistlerin anı resmetme çabasını kendi biçimsel yaklaşımına elelendirmiş oluyordu. Renklerin bir araya gelerek izleyicide bıraktığı etkiler o an'ı yaşanır kılmaktaydı. Resimde, duyu ve düşünsel bir içgüdü yoğunluğu sunduğu görülebilmektedir.

Seurat'ın Puantalist teorisinde her lokal renk, yalnızca nesnenin rengini yansıtmaz, aynı zamanda renk ışığını, tamamlayıcıları temsil eden saf rengin sofistik parçacığından oluşur. Şekil 5'te yer alan "La Parade" eserinde bu net bir şekilde görülebilmektedir.

Şekil 5: A. Georges Seurat, "La Parade", 1889, B. Georges Seurat, "La Parade", Detay, 1889.

Kaynak: <http://www.georgesseurat.org/La-Parade-1889.html> (Erişim Tarihi: 09.05.2022)

Seurat'nın bu yaklaşımının sonucunda birim tekrar uygulamasıyla tekrar eden fırça darbeleri ve oluşan ritimle kompozisyon kurgusunun dinamiği arttırılarak sanatsal üretimin temellendirilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Seurat'ın uyguladığı yöntem, bulunduğu zamanı ve daha sonra ortaya çıkan birçok sanat akımını ve sanatçıyı etkilemekteydi. Optik yanılsama ile birlikte oluşan kırılma ile "... Resimde daha önce hiç yapılmayan bir biçimde, maddesel dünyanın -hatta belki ruhsal dünyanın da- indirgenemez parçalardan meydana geldiğini, sürekliliğin bir aldanma olduğunu ve atomdan başka bir gerçek bulunmadığını belirtiyordu" (Everdell, 2012: 114).

6. BİRİM TEKRARINI ELE ALAN SANATÇILAR

Sanat tarihine bakıldığında farklı dönemlerde yakın veya benzer sebeplerden resimsel arayışlarında birim tekrar mantığını kullanan sanatçılar olmuştur. Özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm dünyada yaygın olarak gündemde olan tüketim çılgınlığının bir parçası olarak Pop Sanat'ın doğduğu görülmektedir. Bu süreci takiben teknolojik destekler ile birlikte çoğaltım yapma elverişli olmuş

sanatta kendisini buna entegre etmiştir. Pop sanatın en önemli temsilcilerinden olan Andy Warhol günlük hayatta sıkça rastlanan sıradan malzemeleri ve popüler kültür ögesi haline gelmiş sanatçıları sanat nesnesi haline dönüştürmüş ve çoğaltarak bir birim tekrarı oluşturmuştur.

Ünlülerin ve Politikacıları içeren reklam kültürünün her yere nüfuz etmesi, Pop Art sanatçısı Andy Warhol'un (1928-87) dikkatini çekmişti. 1962 tarihli Campell Marka Çorba Konserveleri'ndeki (Şekil 6) ve 1964 tarihli kontraplak Brillo Kutuları heykelindeki gibi sıradan nesnelerin resmini yaptığı sanatsal uygulamalarında bunu irdelemiştir (Arnold, 2019: 160).

Şekil 6: Andy Warhol, Campell Marka Çorba (32 pano), 1962, Metal emaye boya ve Akrilik, 50,8 X 40,6 cm (32 Parça)

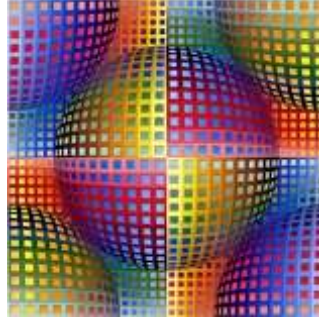
Kaynak: <https://konusanmuze.com/?p=168> (Erişim Tarihi: 01.05.2022)

Birim tekrarının karşımıza çıktığı bir diğer sanat hareketi olarak “Op Art”ı söylemek mümkündür. Optik yanılsamanın etkin biçimde kullanıldığı bu akımda kişinin doğa da karşılaştığı biçimsel yapılardan farklı bir bakış açısı oluşturarak izleyiciyi bir tür illüzyonun içine alma çabası içerisindediler bu konuda Dempsey (2007: 230) şu ifadeleri kullanmıştır;

Sanat belli bir ölçüde optik yanılsamaya dayalı bir olguyken, Op (Optik) Sanatı normal algı süreçlerini karıştırmak için optik fenomenlere özellikle başvurmuşlardır. Siyah – beyaz kesin geometrik şekillerden ya da birbirine geçmeli renklerin yan yana gelmesiyle ortaya çıkan Op Sanat resimleri, hareketli etkiler, hareket ya da geç izlenimler doğurarak titreşen, göz kamaştıran ya da yanıp sönen görüntüler doğuruyordu.

Op Sanat'ın en önemli temsilcisi Vasarely'dir. Vasarely optik yanılsamayı ele alırken bu illüzyonu en etkili kullanan ve mekan yanılsamasını göz önüne seren sanatçılarıdır. Şekil 7'de de görüldüğü gibi geometrik formları birbirine benzer ve tekrar biçimlerini iç veya dış bükey olarak kompozisyona dahi ederek izleyiciyi için farklı bir boyut oluşturmaktadır.

“Op sanat, ‘tamamlanmak’ için izleyicinin katılımını gerektirir. Bu anlamıyla, üretilen eserler, izleyiciyi algılama ve düşünce süreçlerini irdeleyip, gerçekliğin yanılısamaya yol açıcı doğasını sorgulamaya sevk eden ‘görsel’ eserlerdir” (Dempsey, 2007: 231-232).

Şekil 7: Victor Vaserey, Vega- Nor 2, 1969, tuval üzeri akrilik, 200 X 200 cm.

Kaynak: <https://www.deviantart.com/webfoe/art/Moi-Vega-Nor-59502732> (Erişim Tarihi: 04.05.2022)

Birim tekrarı, çoğunlukla avangart dönemde kullanıldığına ve yeni yaratı biçimleri ile veya mekân oluşumlarıyla kendisine yer bulduğu görülebilmektedir. Bu yaklaşımın günümüzde önde gelen kadın avangart sanatçılardan birisi olarak kabul edilen Yayoi Kusama'nın resim üretiminin temelini birim tekrar mantığı oluşturmaktadır. Kusama, sanrıları ve kişisel obsesyonları, onun özgün anlatı biçimini yaratmasında çıkış noktası olmuştur. Resim 11'de sanatçının “Infinity Mirrors” adlı çalışmasında birim tekrar tekniğini kullandığı görülmektedir.

“Infinity Mirrors” (Şekil 8), her yönden sonsuzluğa ilerleyen tekrarlardan oluşan yansıma dizisini ifade eder. Kullanılan efektler insan üzerinde, ışıltıcı, uyarıcı, ritmik ve optik bir zevk uyandırmaktadır. Özellikle en küçük hareket yüzeydeki hassas titreşimleri sanki bir su yüzeyindeymişçesine hareketlendirmektedir. Işıkların ve yansımaların görünüşte rastgele düzenlenmesinin kaosu, ayna düzlemlerinin keskin kenarlarının karmaşık ızgara benzeri ağı tarafından yönetilebilmektedir. (Bell, 2010: 82)

Şekil 8: Yayoi Kusama, “Infinity Mirrors”2017,

Kaynak: https://subversivesweetheartfatp.wordpress.com/feminist-artist/kusama-obliteration-room_-2012-098_008/ (Erişim Tarihi: 04.05.2022)

Yayoi Kusama ile birlikte günümüz avangart sanatının en önemli temsilcilerinden bir taneside Ai Wei'dir. Wei'nin işlerinde tercih ettiği elemanlar sembolik bakımdan desteklenen sıradan nesnelere dir.

Şekil 9'da yer alan Ai Wei'nin "Ayçekirdekleri" adındaki eseri sanatçının en çok tanınan eserlerinden biridir ve eser ile ilgili çeşitli sembolik anlamların olduğu savunulur. Bu sembolik anlamların; dünya sanatında büyük yer kaplayan Vincent Van Gogh'un "Ayçekirdekleri" adlı eserine olan göndermelerden tutun da yüzünü her fırsatta güneşe dönen ayçekirdeklerinin halkı tanımladığı ve güneşin de Mao'yu simgelediğine dair bir fikre kadar çeşitlendirmeler mümkündür.

Şekil 9: Ai Wei Wei, "Ay çekirdekleri"

Kaynak: <http://arsizsanat.com/ai-weiweinin-ay-cekirdekleri/> (Erişim Tarihi: 04.05.2022)

En fakir zamanlarımızda, en kısıtlı bölgelerde yaşarken hep ayçekirdeklerini paylaşırdık. Herkes bu paylaşımın bir parçasıydı. Her düğünde, her komünist kutlamada masada ayçekirdekleri olur, başka bir şey bulunmazdı. Bu yüzden çok rastlanan bir nesne. Aynı zamanda çoğunluğu ev kadını olan 1600 kişi bir taraftan yemek yaparken, çocuklarına bakarken bu çekirdekleri ürettiler. Tüm kasaba yıllar boyu beraber çalışarak yüz milyondan fazla ayçekirdeği üretti. (Tuncer, 2017)

Aslında sanatçının kültüründe de ayçekirdeğinin bir birleştirici, biraraya getirici olduğu ile karşılaşmaktadır. İnsanların benlikleri, inanışları ya da sosyal hayatları arasındaki ayrım yapılmaksızın, bu insanları bir araya toplayan bir unsur olarak sanatçı ayçekirdeklerini bir eser haline dönüştürme kararı almış. 'İnsan' olmanın en çok hissedildiği ortamlarda her coğrafyadan, her kişilikten ve her kültürden insanları bir araya getiren ayçekirdeği unsuru beş ton ağırlığına denk gelen 'Ayçekirdekleri' adlı eser, bir bütün içinde karmaşık da olsa birbirini tamamlayan parçaları anımsatıyor. Avangart sanata gelindiğinde, daha önce bahsedilen birim tekrarı örneklerinden ziyade yapılan tekrar unsurlarına daha fazla anlam yüklemektedirler. Kavramsal bir düzlem oluşturma çabasında oldukları ve bunu genel olarak bireysel ya da toplum üzerinden okumalar gerçekleştirirler. Bu

okumalar sayesinde sanatçı ve izleyici arasında bağ kurma amacıyla oldukları söylenebilir.

7. SONUÇ

Birim tekrarı, sanatın eğitim aşamasında olduğu kadar bazı dönemlerde sanat akımlarının ve hareketlerini belirleyicisi halinde yer almıştır. Gündelik yaşamımızda bazen hiç dikkat etmediğimiz, görmezden geldiğimiz nesnelere sanat eserinin en temel ve tekil konusu halinde yer alabilmektedir. Buradan hareketle ve teknolojik gelişmelerin elverdiği sürede sanatta çoğaltma kullanılmaktadır. Bu da özellikle 1800'lü yıllar ve sonrasında kompozisyon anlayışında değişik araştırmalar gelişmesine yardımcı olmuştur. Sanatta alışla gelmiş klasik kompozisyon yaklaşımını kırarak daha zamanı ve çağı yakalamasında destek olmuştur. Seruat ve Neo- Expresyonistlerin saf rengi arayışları ve bu doğrultuda oluşturdukları kompozisyon anlayışı kendilerinden sonra var olacak olan sanatçılara ve sanat severlere bir yol açmaktaydı. Bunun ışığında 20. Yüzyıldan sonra gelişen sanat hareketleri; Optik Art en temel yanılsama ve algılama farklılıkları ile oynayan yaklaşımlardır. Bu birim tekrarları sanatçıların içselleştirdiği ve bazı duyu düşüncelle harmanladığı görüşleri sonucunda ortaya çıktığı aşikardır. Sanatta imza özelliği taşıyan kişiselleştirilmiş olan sanatçıların kendilerini yansıttığı ve bütün eserlerinde yer verdikleri sanatsal elemanlara rastlamak mümkündür. Böylelikle sanatçı bu tekrarlanan elemanlarla birlikte sanatsal kimliğini oluşturmuş denilmektedir. Kimlik olgusu; sanatçının duygularını tuval üzerinden nasıl aktardığını ve daha yakından tanınmasını sağlamış olacaktır. Ele alınmış olan sanat akımları ve hareketlerinde her ne kadar bir öncekine tepki olarak ortaya çıksalar bile, tekrar edilenle birlikte hep üzerine konularak mükemmeli ve kimliğini oluşturduğu söylenilebilir. Sonuç olarak Seruat'tan Warhol'a, Vaserelley'den, Avangart sanatçıları; Yayoi Kusama ve Wei Wei'ye kullanılan malzemeler değişkenlik gösterse de eserler sanatçının otobiyografisini ve oto portresini yansıtır.

Etik Beyan

Çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Arnold, D. (2019). *Sanat Hakkında Kısa Bir Kitap*. (G. Atalay, Çev.) İstanbul: Hayalperest Yayınları.
- Bell, D. (2010, Aralık). "The Beautiful Stars At Night: The Glittering Artistic World Of Yayoi Kusama". *New Zealand Journal of Asian Studies*, 12(2), 81-106.
- Dale, D. A., & Bailey, B. L. (2003). Physics in the Art Museum. *The Physics Teacher*, 82-83.
- Demircioğlu, N. (2016). Tasarım İlkelerinden Tekrar Olgusunun Araştırılması ve Seramik Duvar Panolarında Uygulanması. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dempsey, A. (2007). *Modern Çağda Sanat Üsluplar Ekollar Hareketler*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Dizisi :75.
- Erden, O. (2016). *Modern Sanatın Kısa Tarihi*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Everdell, W. R. (2012). *İlk Modernler: Yirminci Yüzyıl Düşüncesinin Kökenlerine İlişkin Profiller*. (H. Kocaoluk, Çev.) İstanbul: Yapı kredi Yayınları.
- İnankur, Z. (1997). "Seurat" *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi (Cilt 3)*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Kruger, N., & Wörtötgen, F. (2005). *Symbolic Pointillism: Computer Art motivated by Human Perception. Abstract and Figures*, 38, 337-340.
- Read, H. (1994). *The Thames & Hudson Dictionary of Art and Artists*. (N. Stangos, Dü.) New York: The Thames & Hudson world of art.
- TDK. (2021, 12 01). TDK Türkçe sözlük:
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c cd7716239524.98107483 adresinden alındı
- Tuncer, M. (2017, Ekim 23). *Ai Weiwei'nin 'Ay Çekirdekleri'*. *Ariz Sanat*:
<http://arsizsanat.com/ai-weiweinin-ay-cekirdekleri/> adresinden alındı
- Yücelen, A. S. (2018). "Palet Olarak Tuval: Seurat". *İDiL*, 7(50), 1300-1301.

**DUYGUSAL ZEKÂ İLE ÇALIŞMA İRADESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ:
AŞÇILARA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA¹**

**THE RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL INTELLIGENCE AND WORK
VOLITION: A RESEARCH FOR COOKS**

Çağla YUMUK MERCAN*, Gülsevım YUMUK GÜNAY**

*Geliş Tarihi: 19.03.2023
(Received)*

*Kabul Tarihi: 21.08.2023
(Accepted)*

ÖZ: Bireyin kendisinin ve karşısındakinin duygularını tanıyıp yönetmesi duygusal zekanın varlığının göstergesidir. Duygusal zekanın çalışma hayatındaki başarıyı olumlu etkilediği bilinen bir gerçektir. Çalışma hayatındaki başarıyı etkileyen diğer bir unsurda bireyi iş hayatında ve kariyer tercihlerinde doğru kararlar verme becerisi yani çalışma iradesine sahip olmasıdır. Diğer sektörlerde olduğu gibi yiyecek-içecek sektörü çalışanları da, çalışma koşulları ve mesleki beklentilerin yarattığı olumsuz etkilerden kurtulmak için duygusal zeka ve çalışma iradesi gibi becerilere ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, yiyecek içecek sektörünün gizli kahramanları olan aşçıların sahip oldukları duygusal zekalarının çalışma iradeleri ile olan ilişkisini ortaya koymak ve demografik faktörlere göre de duygusal zeka ve çalışma iradelerindeki farklılıkları belirlemektir. Analiz sonuçları aşçıların duygusal zekaları ile çalışma iradeleri arasında pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca aşçıların çalıştıkları işyerine göre hem duygusal zeka hem de çalışma iradelerinde farklılıklar gözlemlenirken medeni durum, yaş ve eğitim açısından ise sadece çalışma iradelerinde farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zeka, Çalışma İradesi, Aşçılar, Demografik Özellikler

ABSTRACT: The fact that individuals recognize and manage their own and others' emotions shows the high level of emotional intelligence. It is a known fact that emotional intelligence positively affects success in working life. Another factor affecting success in working life is the ability of the individual to make the right decisions in business life and career choices, that is, having work volition. As in other sectors, food and beverage industry employees need skills such as emotional intelligence and work volition in order to get rid of the negative effects of working conditions and professional expectations. In this context, the aim of the study is to reveal the relationship between the emotional intelligence of the cooks, who are the secret heroes of the food and beverage industry, and their work volition, and to determine the differences between emotional intelligence and work volition according to demographic

¹ Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 17-18 Aralık 2022 tarihlerinde Keşan/Edirne'de düzenlenen "Keşan Sempozyumu- 100. Yılı'nda Her Yönüyle Keşan" isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi, Arda MYO, caglayumuk061989@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1361-5173.

** Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, gulsevimyumuk@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6184-0714.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Yumuk Mercan & Yumuk Günay

factors. The results of the analysis show that there is a positive relationship between the cooks' emotional intelligence and work volitions. Besides, while there were differences in both emotional intelligence and work volition according to the cooks' workplace, in terms of marital status, age and education, it was determined that the differences were only in their work volitions.

Key Words: Emotional Intelligence, Work Volition, Cooks, Demographic Features

EXTENDED ABSTRACT

According to Goleman (1995), cognitive intelligence (IQ) is sufficient to get a job, but emotional intelligence (EQ) is necessary to be permanent and successful in the job. Emotional intelligence affects individuals physically, sociologically, and psychologically. In order to explain how important emotional intelligence is in the workplace, Goleman divided the model put forward by Salovey and Mayer into five basic emotional and social competencies. These five dimensions, which are grouped into two categories, personal competence and social competence, are: (1) self-awareness, (2) self-regulation, (3) motivation, (4) empathy, and (5) social skills (Goleman, 2019: 390; Mayer, Salovey, and Caruso, 2000: 401). An individual's work-related decision depends on various factors related to decision-making abilities (Aamir, Hamid, Haider, and Akhtar, 2016: 492), which falls within the scope of the will to work. Duffy, Diemer, Perry, and Laurenzi (2012:401) define will to work as "the perceived capacity to make occupational choices despite constraints". Will to work is also defined as the ability of an individual to freely make career choices, including the first job choice when entering the business world (Garcia, McCann, Turner, and Roska, 1998: 396).

It is believed that to the extent that employees recognize and manage their emotions, they can effectively use their willpower in life choices. For this reason, the level of will to work assumes an important role when making career-related choices despite the obstacles faced by the employee in business life. What is actually important here is to see that the will to work can be developed (Maboçoğlu, 2006: 43) and that it can be affected by emotional intelligence, another concept that can be developed. In this context, the aim of the study is to determine the relationship between the emotional intelligence and will to work of food and beverage sector workers (chefs) in Turkey. It is thought that revealing the relationships between chefs' emotional intelligence (including sub-dimensions of emotional intelligence) and their work willpower is particularly important in performance-enhancing practices for employees in the business life. Because studies have shown that willpower is not innate, but acquired (Özen, 2011:4), and in this study, it is foreseen that the will to work can be improved by revealing the effect of emotions on willpower and developing emotional intelligence.

The population of the study was considered as the ideal population. Therefore, considering the size of the population of our study and the number of employees/chefs included in the food and beverage sector in Turkey, a sample size of 360 participants with a 95% confidence interval and 5% error rate was calculated for the study. In this context, all workers who actively work in the food and beverage sector in Turkey with the title of "chef" are included in the study. The survey was conducted online between the dates of March 5, 2021 and May 31, 2021, and a total of 382 responses were obtained. In our study, a research model with five hypotheses was created based on the literature in order to reveal the relationship between the concepts of emotional intelligence and will to work. The main

hypothesis, "H1: There is a significant positive relationship between the emotional intelligence and work ethic of chefs," was used to create the research model. In order to test the hypotheses, quantitative research method was used and the data were collected by questionnaire technique. The measurement tool used in the study consists of propositions and questions related to emotional intelligence, will to work and demographic characteristics. The collected data were analyzed in SPSS 17.0. In addition, it was observed that the data did not show normal distribution via the Kolmogorov Simirnov test and the hypotheses were tested with the use of Spearman Correlation Analysis. Mann Whitney U Test and Kruscall Wallis Test were used to analyze whether the chefs' emotional intelligence and will to work differ according to their demographic characteristics.

The analysis results revealed a significant positive relationship between chefs' emotional intelligence and work ethic. Therefore, hypothesis H1, which was formed on the main research model, is accepted. Significant relationships were also found between the "evaluating others", "managing emotions" and "controlling emotions" sub-dimensions of emotional intelligence and will to work. These results led to the acceptance of hypotheses H3, H4 and H5. However, there was no relationship found between the sub-dimension of emotional intelligence ("self-appraisal") and work ethic, leading to the rejection of hypothesis H2. Additionally, no significant differences were found in chefs' emotional intelligence levels based on demographic characteristics outside of the workplace (gender, marital status, age, education, current work duration, total work duration). When it is examined whether there is a difference in the willingness to work of the chefs according to their demographic characteristics, statistically significant differences were found according to marital status, age, education and place of employment. This shows that there are no differences in the willingness of chefs to work according to their gender, current workplace working time, total working time and branches.

In conclusion, it has been observed that educational programs, conferences, and workshops aimed at improving chefs' emotional intelligence levels can have a positive impact on their professional decisions and preferences, leading to happier and more contented employees. Therefore, it is recommended to include emotional intelligence training in the education system (primary school, high school, and university) before chefs enter the workforce.

1. GİRİŞ

Zeka, insanın yaşamında ve başarısında hep önemli görülmüş ancak çoğunlukla üzerinde durulan ve kastedilen hep analitik zeka yani kısaca "IQ" olmuştur. Oysaki gerçekleştirilen çalışmalar farklı zeka türlerinin olduğunu (Mayer, Salovey ve Caruso, 2004: 197; Salovey ve Mayer, 1990:186,189) ve başarı üzerinde özellikle duygusal zekanın (EQ) analitik zekadan (IQ) daha etkili olduğunu göstermektedir. Aslında genel olarak zekâ bilgi ile değil, ancak bireyin gösterdiği irade ile bir anlam kazanır. İrade insana has bir güç, ayrıcalık olup insanları birbirinden ayıran ve aralarındaki üstünlük ve eksiklikleri de ortaya koyan ruhsal bir kuvvettir (Başgil, 2009:26). İnsana doğuştan verilmeyip sonradan çevredeki etkileşim ile kazanılan bu savaşım sayesinde (Özen, 2011:4) birey kararlar vermekte, seçimler yapmakta ve bu seçimleri eyleme dönüştürerek (Dökmen,

2000:213), hareket ve davranışlarını kontrol etmeye çalışmaktadır. İnsanın seçim gayretini ortaya koyan irade (Ören, 2006:19) insanların tatmin yaşamasına yardımcı olmakta (Blustein, 2006) ve aynı zamanda mesleki seçimleri de özgürce yapabilmesinde ihtiyaç duyulan bir özellik olarak düşünülmektedir. Çalışma iradesi bu özelliğin iş ve iş yaşamına yansımadır. Çalışma iradesinin özellikle bireyin olumlu duygulanımları ile pozitif yönde ilişkili oluşu (Duffy, Bott, Torrey ve Webster, 2013) duygusal zeka boyutları ile olan ilişkisinin ortaya konulmasında önemlidir. Çünkü geliştirilme olanağı olan duygusal zekadaki pozitif etkinin çalışma iradesine özellikle olumlu yansıtacağı öngörülebilir. Bu sebeple çalışma 2020-2021 döneminde tüm dünyada yaşanan COVID-19 pandemisinin ağır olarak yaşandığı ve çalışanların hayattaki tercihlerini sorguladığı bir ortamda aşçıların duygusal zeka boyutlarını ve çalışma iradeleri arasındaki ilişkileri ortaya koyarak literatüre ve çalışma hayatına katkı yapmayı hedeflemektedir.

Bu bağlamda çalışmada ilk olarak duygusal zeka ve çalışma iradesi kavramlarına ait literatür taramasına yer verilmiş, ardından bu iki kavram arasındaki ilişkinin tespitine yönelik korelasyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Son olarak da bu iki kavramın aşçıların demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Duygusal Zeka

Duygu kelimesi Oxford İngilizce Sözlüğünde “herhangi bir zihin, his, tutku çalkantısı ya da devinimi; herhangi bir şiddetli ya da uyarılmış zihinsel durum” (<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/emotion?q=emotion>), TDK ise “belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim” olarak tanımlamaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>). Zeka ise bireyin amaçlı davranma, rasyonel düşünme ve çevresiyle etkili bir şekilde başa çıkma yeteneğinin toplamı olarak tanımlanmıştır (Salovey and Mayer, 1990). Duygusal Zeka kavramını literatüre sokan ve iş hayatındaki etkileri üzerine çalışmalar yapan Goleman (Goleman, 2021:373) ise “bir his ve bu hisse özgü belirli düşünceler, psikolojik ve biyolojik haller ve bir dizi hareket eğilimi” manasında kullanmaktadır. Bazı araştırmacılar bir takım duyguların oluşturduğu kümeler olduğunu ileri sürerek; sevgi, üzüntü, korku, öfke, zevk, şaşkınlık, iğrenme ve utancı bu kümelerin başlıkları olarak kabul etmektedir (Goleman, 2021:374). Akademik zeka olarak kabul edilen IQ ile ortaya konulan bilişsel yetilerden farklı ama onu da tamamlayan yetenekler duygusal zeka olarak kabul görmektedir. Akademik Zeka (IQ) ve Duygusal Zeka (EQ) beynimizin farklı bölümlerinin etkinliğini ifade etmektedir. IQ beynin üst kısmında bulunan ve yakın zamanda evrilmiş olan katmanların faaliyetlerine dayanarak ortaya çıkarken EQ beynin daha alt kısımlarında ve eskilere dayanan duygu merkezinin faaliyetleri sonucu ortaya çıkmaktadır (Goleman, 2019:389).

Salovey ve Mayer (1990) duygusal zekanın, sosyal zekayı oluşturan bir alt dal (boyut) olarak, kişinin kendisine ve başkalarına ait hisleri gözleyip düzenleyebilmek, bu hisleri düşünce ve davranışa yol gösterecek şekilde kullanmak olarak tanımlar. Goleman, Salovey ve Mayer'in ortaya koyduğu modeli çalışma hayatında duygusal zekanın ne kadar önemli olduğunu anlatabilmek açısından beş temel duygusal ve sosyal yeterliliğe ayırmıştır. Kişisel yeterlilik ve sosyal yeterlilik olarak iki grupta toplanan bu beş boyut: (1) Özbilinç (KY), (2) Kendine çekidüzen verme (KY), (3) Motivasyon (KY), (4) Empati (SY) ve (5) Sosyal beceriler (SY)'dir (Mayer, Salovey ve Caruso, 2000:401; Goleman, 2019:390;).

Özbilinç: Bireyin kendisine ve başkalarına ait duygularını anlama, duygularını tam ifade ederek, ihtiyaçlarının aktarımını sağlama ve farklı duygusal ifadeleri ayırt etme beceridir.

Kendine Çekidüzen verme: Duyguların dikkatli bir şekilde yönetilmesini ve düşünmeyi sağlarken, mevcut ruh hali ile bireyin kendini algılamasını farklılaştırır ve değişik bakış açılarını anlamaya neden olan beceridir.

Motivasyon: Başarma güdüsü, bağlılık, insiyatif, iyimserlik ve kendini harekete geçirme becerisidir.

Empati: Başkalarını geliştirmek, başkalarını anlamak, hizmet sunumuna yönelik olmak, çeşitlilikten yararlanarak, politik bilince sahip olmaktır.

Sosyal Beceriler: Çatışma yönetimi, iletişim, değişim katalizörlüğü, liderlik, etki, bağ kurmak, dayanışma ve işbirliği içinde olma, takım yeteneklerine sahip olma ve kullanabilme becerisidir.

Gerçekleştirilen akademik çalışmalar entelektüel zekası yüksek bireylerin iş ve özel yaşamlarında her zaman en başarılı insanlar olmadığını ortaya koymaktadır (Yeşilyaprak, 2001; Titrek, 2005: 74). Duygusal zekanın bireyin duygularını yönetme yeteneği ile ilgili olduğu, bu nedenle duygusal zekası yüksek olan bireylerin kendilerini olumsuz duyguların etkilerinden kurtararak, olumlu duygularını artırabildikleri ve gerek özel gerekse iş hayatlarında iyi performans gösterdikleri görülmektedir (Wong ve Law, 2002). Örgütlerde, duygusal zekası yüksek olanların bilişsel zekası veya teknik becerisi yüksek olanlara göre işyerinde sağlıklı ve doğru iletişim kurma olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmektedir (Çetinkaya ve Alparslan, 2011). Özellikle müşteri memnuniyetinin ön planda olduğu günümüzde duygusal zekası yüksek çalışanlardan oluşan örgütlerin, kurumsal zekaya sahip olarak daha başarılı olduğu görülmektedir.

Goleman'a (1995) göre, işe girmek için bilişsel zeka (IQ) yeterlidir, ancak girilen işte kalıcı ve başarılı olmak için duygusal zeka (EQ) gereklidir. Bu nedenle duygusal zeka her geçen gün daha önemli hale gelmektedir. Örgütler işe yeni alımlarda bireylerin duygusal zekalarının var olmasına önem verirken aynı zamanda mevcut personellerinin de sahip olduğu duygusal zeka düzeylerini arttırmaya çalışmaktadır (Herece ve Şener, 2017).

2.2. Çalışma İradesi

Kwon (2019:5) iradeyi “dış sınırlamalar veya kısıtlamalar olmaksızın içsel motivasyonlara veya ideallere göre belirli bir amaç için bir eylemi özgürce seçmesi şeklinde tanımlamaktadır. Haggard ve Lau (2013: 285) ise kısaca içsel motivasyona dayanan karar vermenin irade olarak bilindiğini ifade etmektedir. Çalışma iradesi ise bu içsel karar verme gücünü çalışma hayatına ve iş bağlamına yansıtmaktadır. Blustein (2006: 401) 'e göre çalışma iradesi çalışma ortamında karşılaşılan kısıtlamalara rağmen mesleki seçimler yapmak için algılanan kapasitedir. Bir bireyin işlerle ilgili kararı, karar verme yetenekleriyle ilgili çeşitli faktörlere bağlı olup (Aamir, Hamid, Haider, ve Akhtar, 2016: 492) bu durum çalışma iradesinin alanına girmektedir.

Psikoloji bakış açısı iradenin mesleki yönüne odaklanarak, çalışma iradesini bireyin iş dünyasına ilk girdiğinde ilk iş seçimi de dahil olmak üzere kariyer seçimlerini özgürce yapabilme yeteneği olarak nitelendirmektedir (Garcia, McCann, Turner ve Roska, 1998: 396).

Kariyer engelleri, doğrudan doğruya bir birey üzerindeki belirli kısıtlamalarla ilgiliyken, çalışma iradesi, kişinin iş seçimlerini yapma gücüne dair öznel bir inançla ilgilenmektedir (Swanson, Daniels ve Tokar, 1996). Blustein (2006:401), birçok bireyin sosyal ve ekonomik kısıtlamalar gibi faktörler nedeniyle meslek seçimlerini özgürce yapamadığının altını çizmiştir. Çoğu birey için karar vermede irade algısını sınırlayabilecek çeşitli kısıtlamalar yer almaktadır. Bu kısıtlamalar arasında; yoksulluk, finansal stres, fiziksel engeller, zihinsel engeller, aile baskıları ve ayrımcılık yer almaktadır. Birey ne kadar çok kısıtlamayla karşılaşarsa, kariyer kararlarında ve buna bağlı olarak iş yaşamında daha az iradeli hissetme olasılığının olduğu ifade edilmektedir (Duffy ve Dik, 2009: 34).

Çalışma İradesi Kuramı çalışma iradesini çalışanın insana yakışır ve kendisi için tatmin edici bir işi güvence altına almada merkezi bir yapı olarak konumlandırmaktadır (Duffy, Douglass, Autin ve Allan, 2016:450). Kuram, sosyal statü ve çalışma iradesinin ayrı ancak ilişkili yapılar olduğunu öne sürmektedir. Duffy ve diğ., (2016:441), sosyal statü ile çalışma iradesi arasında zayıf/orta derecede ilişkiler bularak, ekonomik ve sosyal engellerin daha düşük çalışma iradesi seviyelerine katkıda bulunduğunu öne süren çalışmaları ile kuramı desteklemektedir. Ayrıca çalışma iradesinin marjinalleşme ve sosyal sınıf tarafından öngörüldüğü kuramda ileri sürülürken aynı zamanda kariyer uyumluluğu ile de bağlantılı olduğu da varsayılmaktadır (Autin, Douglass, Duffy, England ve Allan, 2017:3). Çalışma Psikolojisi Kuramı'nda bireylere yönelik uygun müdahale yöntemleri kullanıldığında sahip oldukları çalışma iradelerini geliştirebilecekleri vurgulanmaktadır (Duffy ve diğ., 2016: Aktaran. Büyükgöze ve diğ., 2019: 206). Büyükgöze Kavas ve Ünal (2019: 196) literatürde çalışma iradesi ile kendini ötekileştirilmiş hissetme, saygın iş, işin anlamı ve olumsuz iş yeri iklimi değişkenleri

arasındaki ilişkileri incelemiştir. Çalışma iradesi ile saygın iş ve işin anlamı değişkenleri arasında pozitif yönde anlamlı, çalışma iradesi ile olumsuz iş yeri iklimi değişkeni arasında ise negatif yönde ilişkiler tespit etmiştir. Ayrıca eğitimlerinin devam ettiği dönem içinde öğrencilerin kariyer tercihlerinde gösterdikleri özyeterliliğin aslında gelecekte çalışılacak alanlardaki memnuniyetlerinde etkili olduğu görülmektedir (Jadidian ve Duffy, 2012: 155).

2.3. Duygusal Zekâ ve Çalışma İradesi Arasındaki İlişki ve Araştırma Hipotezleri

Literatürde duygusal zeka ve çalışma iradesi kavramlarını doğrudan doğruya ele alan çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda bu iki kavram arasındaki ilişkileri ortaya koyan hipotezlerin oluşturulmasında dolaylı olarak ele alabileceğimiz ilişkiler üzerinden hareket edilmiştir. Örneğin Chakrabarty (2016) çalışma iradesi değil ama akademik irade ile duygusal zeka arasındaki ilişkileri inceleyerek ikisi arasında pozitif anlamlı ilişkiler olduğunu tespit etmiştir.

Ayrıca statünün duygusal zeka ile olan pozitif ilişkisi yanında (Köse, 2019:208), sosyal statünün de çalışma iradesi ile olan orta düzeydeki ilişkilerinin (Duffy ve diğ.,2016: 441), duygusal zeka ve çalışma iradesi kavramlarının aralarında bir ilişkinin olabileceğini kurgulamamızda desteği olmuştur.

Son olarak literatürde gerek duygusal zekanın (Somuncuoğlu, 2005: 290; Kotaman, 2009: 177) gerekse çalışma iradesinin (Maboçoğlu, 2006: 43; Duffy ve diğ., 2016: Aktaran. Büyükgöze ve diğ., 2019: 206) geliştirilebileceğine ve çalışma iradesinin özellikle bireyin olumlu duygulanımları ile pozitif yönde ilişkili oluşu (Duffy, Bott, Torrey ve Webster (2013)'na dayanarak aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

Yapılan literatür taramasına dayanılarak, yiyecek içecek sektörünün önemli paydaşları arasında yer alan aşçılık mesleği mensuplarının duygusal zekaları ile çalışma iradeleri arasındaki ilişkilerin araştırılmasına yönelik olarak aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H1: Aşçıların duygusal zekaları ile çalışma iradeleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H1a: Aşçıların duygusal zekalarının kendini değerlendirme alt boyutu ile çalışma iradeleri arasında pozitif anlamlı bir ilişki vardır

H1b: Duygusal zekanın başkalarını değerlendirme alt boyutu ile çalışma iradesi arasında pozitif anlamlı ilişki vardır

H1c: Duygusal zekanın duygularını yönetme alt boyutu ile çalışma iradesi arasında pozitif anlamlı ilişki vardır

H1d: Duygusal zekanın duygularını kontrol etme alt boyutu ile çalışma iradesi arasında pozitif anlamlı ilişki vardır.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bireylerin yaşamları boyunca başarılı hareket edebilmelerinde duygular önemli bir yer tutmaktadır. Duyguların zamanla zeka kavramına dahil ile ortaya çıkan duygusal zeka, kişilerin duygusal anlamda olayları analiz etme, birleştirme ve problem çözmedeki kullanımının etkin olmasını sağlamaktadır. Duygusal zeka, bireyleri fiziksel, sosyolojik ve psikolojik açıdan etkilemektedir. Bu etkileme doğal olarak bireyin gerek özel yaşamında gerekse iş hayatında sergilediği duruş ve kararlarda kendini göstermektedir. Bireyin duygularını tanıdığı ve yönetebildiği ölçüde hayatıyla ilgili seçimlerde irade gücünü etkin kullanabileceği düşünülmektedir. Bireylerin çalışma hayatında karşılaştığı engellere rağmen kariyeri ile ilgili seçimler yaparken çalışma iradesi düzeyi önemli bir görev üstlenmektedir. Burada aslında önemli olan şeyin çalışma iradesinin geliştirilebilir olduğunun (Maboçoğlu, 2006: 43) ve duygusal zekanın buradaki rolünün ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda çalışmada Türkiye’de yiyecek-ıçecek sektörü çalışanlarının (aşçıların) duygusal zekaları ile çalışma iradeleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Aşçıların duygusal zekaları ile çalışma iradeleri arasındaki ilişkilerin ortaya konulmasının özellikle iş hayatındaki çalışanlara yönelik performans artırıcı uygulamalarda önemli olduğu düşünülmektedir. Çünkü gerçekleştirilen çalışmalar iradenin doğuştan değil, sonradan kazanıldığını (Özen, 2011:4) göstermekte olup, bu çalışmada duyguların irade üzerindeki etkisinin ortaya konulması ve duygusal zekanın geliştirilmesi ile çalışma iradesinin de geliştirilebileceği öngörmektedir. Dolayısıyla çalışmanın yiyecek-ıçecek sektöründeki aşçıların duygularını anlama ve yönlendirmede etkili olacak öneriler sunabilmesi ve bu iki kavramın birlikte ele alınarak literatüre katkı yapabileceği düşünülmektedir.

Veri Toplama Yöntemi

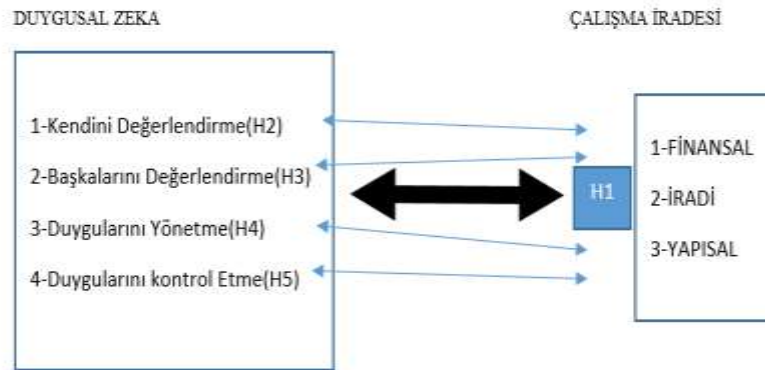
Çalışmada, Duffy ve diğ. (2012) tarafından geliştirilen, Türkçe’deki uygunluğu yanında geçerliliği ve güvenilirliği Kavas ve Ünal (2019) tarafından gerçekleştirilmiş “Çalışma İradesi Ölçeği” ile Wong ve Law, (2002) tarafından geliştirilmiş olup, Deniz (2012)’in Türkçe çevirisi, geçerliliği ve güvenilirliğini tamamladığı “Duygusal Zeka Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışma İradesi Ölçeği 13 madde ve üç boyuttan (irade, finansal ve yapısal), duygusal zeka ölçeği ise 16 madde ve dört boyuttan (kendini değerlendirme, başkalarını değerlendirme, duygularını yönetme ve duygularını kontrol etme) oluşmaktadır. Anket formundaki her iki ölçeğe ait bu önermeler beşli Likert olarak, “1=Kesinlikle katılmıyorum” ile “5=Tamamen katılıyorum” arasında derecelendirilerek değerlendirilmeye alınmıştır. Ayrıca anket formunun son bölümünde demografik faktörlere ait sekiz adet soru yer almaktadır.

Evren ve Örneklem

Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım (2012: 133) evreni iki farklı kavrama ayırarak açıklamaktadır. Bunlar; ideal evren ve gerçekçi evrendir. Araştırmacı için herhangi bir sınırlılığın olmadığı çalışmalarda “ideal evren” türü kullanılmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın evreni ideal evren olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla çalışmamızın evreni Türkiye’de yiyecek-İçecek sektöründe görev alan çalışan sayısının büyüklüğü göz önüne alındığında öngörülen örnek büyüklüğünün % 95 güven aralığı ve % 5 hata payı ile 360 katılımcı ile gerçekleştirilmesi hesaplanmıştır. Bu kapsamda “aşçı” ünvanı ile Türkiye’de yiyecek-İçecek sektöründe görevini aktif olarak sürdüren tüm çalışanlar çalışmada yer almaktadır. Anket uygulaması 5 Mart 2021- 31 Mayıs 2021 tarihleri arasında online olarak gerçekleştirilmiş ve kullanılabilir 382 geri dönüş olmuştur. Örneklem büyüklüğünü gösteren ve araştırmacılarca oluşturulan bu tablolar incelendiğinde, 382 sayısının yeterli olduğu görülmektedir (Coşkun ve diğerleri, 2015: 137; Kozak, 2015:113).

3.2. Araştırma Modeli

Literatüre dayalı olarak kurgulanan ve makalenin “2.3. Duygusal Zekâ ve Çalışma İradesi Arasındaki İlişkiler ve Araştırma Hipotezleri” bölümünde yer alan beş adet hipotezden yola çıkarak aşağıdaki araştırma modeli oluşturulmuştur.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılanların %73,6’sını kadın çalışanların ve % 26,4’nün erkek çalışanların oluşturduğu ayrıca, % 59,7’sinin evli ve % 40,3’ünün bekar olduğu görülmektedir. Katılımcıların %28,3’nün 18-25 yaş aralığında, % 40,3’ nün 26-35 yaş aralığında, %25,9’ nun 36-45 yaş aralığında, %5,5’inin 46 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaklaşık % 3,7’sinin ilköğretim, % 22’sinin lise mezunu, % 2,6’sının turizm meslek lisesi mezunu, % 25,4’ünün ön lisans mezunu,

% 31,7'sinin lisans mezunu ve % 14,7'sinin lisansüstü mezun olduğu görülmektedir. Katılımcıların şuan çalıştığı yer değerlendirildiğinde, % 28'i evden çalışmakta, % 6,5'i pastanede, % 8,9'u restoranda, % 8,6'sı otelde, % 14,1'i kamuda, % 12,3'ü diğer alanlarda ve % 21,5'i İse herhangi bir yerde çalışmamakta yani işsiz olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların şu anki iş yeri çalışma süresi değerlendirildiğinde % 51,6'sı 0-5 yıl, % 15,2'si 6-10 yıl arasında, % 3,7'si 11-15 yıl arasında, % 1,6'sı 16-20 yıl arasında, % 2,4'ü 20 yıl ve üzerinde, % 25,7'si ise çalışmamaktadır. Katılımcıların toplam çalışma süresi değerlendirildiğinde % 38,0'ı 0-5 yıl arasında, % 26,4'ü 6-10 yıl arasında, % 13,6'sı 11-15 yıl arasında, % 9,7'si 16-20 yıl arasında, % 12,3'ü 20 yıl ve üzerinde bu meslekte görev yapmaktadır. Katılımcıların branşları değerlendirildiğinde % 6,5'i soğuk mutfakta, % 38,0'i pastane mutfağında, % 16,2'si sıcak mutfakta, % 39,3'ü diğer alanda görev yapmaktadır.

Sonuç olarak, katılımcıların neredeyse üçte ikisinin (%73.6) kadın, yarıdan fazlasının (%59,7) evli büyük bir kısmının (% 68,6) 18-25 ve 26-35 yaş aralığındaki gençlerden oluştuğu ve ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyde üniversite eğitimi alan aşçıların oldukça fazla olduğu (% 71,8) görülmektedir.

4.2. Ölçeklerin Geçerliliği ve Güvenilirlikleri

Araştırmada kullanılan ölçeklere ait güvenilirlik yeterliliği için Cronbach Alfa değerine bakılmıştır. Duygusal zeka ölçeğinin güvenilirliği 0,917 çalışma iradesi ölçeğinin güvenilirliği 0,740'dır. Her iki ölçeğin yer aldığı ölçme aracının güvenilirliği 0,865 olup oldukça yüksek güvenilir olduğu görülmektedir.

Duygusal zeka için KMO ölçütü 0, 890 olarak hesaplanmıştır. Duygusal zeka Bartlett test sonuçları ($\chi^2=4553,339$; $df=105$, $p=0,000$; $p<0,05$)'nin anlamlı olduğu ayrıca değişkenler arasında da yüksek korelasyon olduğu görülmektedir. Duygusal zeka ölçüm aracı için Varimax dik döndürme yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca yedi nolu maddenin iki farklı boyutta ve düşük faktör yükü ile yer alması, analizlerden çıkarılmasına neden olmuştur. Geri kalan 15 maddenin varyansa yaptıkları toplam katkı 79,302'dir.

Tablo 1: Duygusal Zeka Ölçeğinin Açımlayıcı Faktör Analizi

	FAKTÖR YÜKLERİ			
	Kendini değerlendirme	Başkalarını değerlendirme	Duygularını yönetme	Duygularını kontrol etme
DZ1	,797			
DZ2	,869			
DZ3	,859			
DZ4	,830			
DZ5			,838	
DZ6			,839	
DZ8			,823	
DZ9				,708
DZ10				,700
DZ11				,797

DZ12				,796
DZ13		,834		
DZ14		,865		
DZ15		,853		
DZ16		,897		

Çalışma iradesi için KMO ölçütü 0,869 olarak hesaplanmıştır. Çalışma iradesi Bartlett test sonuçları ($\chi^2=2974,678$; $df=78$, $p=0,000$; $p<0,05$)'nin anlamlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca yine değişkenler arasındaki yüksek korelasyon araştırmaya ait veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu da göstermektedir. Varimax yönteminin kullanıldığı faktörleşmede 13 maddeden oluşan ölçüm aracı olduğu gibi kullanılmıştır. Hatta literatüre uygun olarak üç boyut altında toplanan maddelerin varyansa yaptıkları toplam katkı 71,678'dir.

Tablo 2: Çalışma İradesi Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi

	FAKTÖR YÜKLERİ		
	Finansal	İradi	Yapısal
Çi1		,853	
Çi2		,890	
Çi3		,909	
Çi4		,776	
Çi5			,735
Çi6			,751
Çi7			,840
Çi8			,836
Çi9	,805		
Çi10	,838		
Çi11	,820		
Çi12	,775		
Çi13	,815		

4.3. Hipotezlerin Test Edilmesi

Çalışmaya ait verilerimizin gerçekleştirilen Kolmogorov Simirnov testi ile normal dağılım göstermediği görülmüştür. Bu sebeple Spearman Korelasyon Analizi yapılmıştır. Tablo 3'de yer alan Spearman korelasyon matrisinde görüldüğü üzere, duygusal zeka ile çalışma iradesi arasında pozitif ilişkinin varlığı görülürken, sadece duygusal zekanın "kendini değerlendirme" boyutu ile çalışma iradesi arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Tablo 3: Duygusal Zekâ Alt Boyutları İle Çalışma İradesi Alt Boyutları Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	Ort.	Ss.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1 Kendini Değerlendirme	4,2062	0,910	1								
2 Başkalarını Değerlendirme	4,1767	0,808	,551**	1							
3 Duygularını Yönetme	3,9568	0,826	,421**	,321**	1						
4 Duygularını Kontrol Etme	3,4143	1,005	,344**	,361**	,329**	1					
5 Duygusal Zekâ	3,9385	0,691	,748**	,706**	,652**	,741**	1				
6 İrade	3,7134	1,091	,346**	,330**	,410**	,282**	,435**	1			
7 Finansal	2,8277	1,107	,010	,109*	-,009	,070	,050	-,232**	1		
8 Yapısal	1,9391	1,053	-,228**	-,118**	-,121*	,029	-,136**	-,365**	,592**	1	
9 Çalışma İradesi	2,8267	0,634	,077	,172**	,141**	,189**	,188**	,164**	,820**	,679**	1

++p< 0,01, + p<0,05

Tablo 3’de görüldüğü gibi Türkiye’de aşçılar üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada H1 ana hipotezimiz duygusal zekâ ile çalışma iradesi arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını test etmektedir. Korelasyon sonuçlarına göre; duygusal zekâ ile çalışma iradesi arasında %1 anlamlılık düzeyinde pozitif ve çok zayıf (0,188) bir ilişki tespit edilmiş olup H1 ana hipotezimiz kabul edilmiştir.

H1a hipotezleri ise duygusal zekanın “kendini değerlendirme” alt boyutu ile çalışma iradesi arasındaki ilişkiyi test etmek için oluşturulmuştur. Duygusal zekanın kendini değerlendirme alt boyutu ile çalışma iradesi arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır. Dolayısıyla H1a hipotezi red edilmiştir.

H1b hipotezleri ise duygusal zekanın “başkalarını değerlendirme” alt boyutu ile çalışma iradesi arasındaki ilişkiyi test etmektedir. Duygusal zekanın başkalarını değerlendirme alt boyutu ile çalışma iradesi arasında %1 anlamlılık düzeyinde pozitif ve çok zayıf (0,172) ilişki tespit edilmiş ve H1b hipotezi kabul edilmiştir.

H1c hipotezleri ise duygusal zekanın “duygularını yönetme” alt boyutu ile çalışma iradesi arasında %1 anlamlılık düzeyinde çok zayıf (0,141) ilişki düzeyi tespit edilmiştir. Çok zayıfta olsa ilişkinin varlığı H1c hipotezimizi kabul etmemizi sağlamıştır.

H1d hipotezimiz duygusal zekanın “duygularını kontrol etme” alt boyutu ile çalışma iradesi arasında yine %1 anlamlılık düzeyinde çok zayıf pozitif (0,189) yönlü bir ilişki tespit edilmiş ve H1d hipotezi de kabul edilmiştir.

4.4. Farklılık Analizleri

Araştırmada katılımcıların demografik özelliklerine (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim, çalıştığı yer, şuan çalıştığı yerdeki süresi, toplam çalışma süresi ve branşı) göre duygusal zeka ve çalışma iradesi arasında farklılık olup olmadığını açıklamak amacıyla normal dağılımın olmadığı durumlarda iki kümenin karşılaştırılmasında Mann Whitney U ve ikiden fazla gruplarda Kruskal Wallis testi uygulanmıştır. Testlerin sonuçları $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde yorumlanmıştır.

Tablo 4: Demografik Özelliklere Göre Duygusal Zeka Düzeylerindeki Farklılıklar

Duygusal Zeka	Demografik Faktör	N	X ²	Sig.	Açıklama
	Cinsiyet	382		0,321	FARKLILIK YOK
	Medeni Durum	382		0,305	FARKLILIK YOK
	Yaş	382		0,706	FARKLILIK YOK
	Eğitim	382		0,421	FARKLILIK YOK
	Çalıştığı yer	382	13,524	0,035	Katılımcıların çalıştığı yer duygusal zeka düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yaratmaktadır.
	Ev	107			
	Pastane	25			
	Restoran	34			
	Otel	33			
	Kamu	54			
	Diğer	47			
	Çalışmıyor	82			
	Şuanki İşyeri Çalışma Süresi	382		0,127	FARKLILIK YOK
	Toplam Çalışma Süresi	382	9,800	0,044	FARKLILIK YOK (Grupların ikili karşılaştırmalarında fark olmadığı görülmüştür)
	0-5	141			
	6-10	101			
	11-15	52			
	16-20	37			
	20 ve üzeri	47			
	Branş	382		0,133	FARKLILIK YOK

Tablo 4'te de görüldüğü gibi katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, şuan ki işyeri çalışma süresi ve branşlarına göre duygusal zekalarında bir farklılık olmadığı görülmüştür. Gerçekleştirilen Kruskal Wallis test sonuçlarında "toplam çalışma süreleri" açısından duygusal zekalarında her ne kadar fark olduğu görülse de, bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen ikili Mann-Whitney-U testi sonuçlarında farka rastlanmamıştır. Grup sayılarına bağlı olarak anlamlılık düzeyinde Bonferroni düzeltmesi yapılmıştır. Bu düzeltme "Düzeltilmiş Anlamlılık Düzeyi" (DAD) elde edilerek yapılmaktadır. 0,005 anlamlılık düzeyinin mevcut demografik faktörün grup sayısına bölünmesi ile DAD elde edilmiştir (VanderWeele ve Mathur 2019:617). Dolayısıyla yapılan hesaplamalar sonucunda toplam çalışma süresi karşılaştırmasında DAD 0,01 olarak tespit edilmiştir. Bu yeni anlamlılık düzeyine göre aslında hiçbir grup arasında fark

olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla Kruscal Wallis testi sonucu ortaya çıkan farklılığın grupların frekans dağılımlarındaki farklılardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Demografik faktörler açısından katılımcıların sadece çalıştıkları yerler açısından duygusal zekalarında farklılıklar olduğu tespit edilmiş olup, bu farkın restoranlarda çalışanlar ile herhangi bir yerde çalışmayan işsiz katılımcılar arasında olduğu gerçekleştirilen ikili karşılaştırmalardan görülmüştür.

Tablo 5: Demografik Özelliklere Göre Çalışma İradesindeki Farklılıklar

Çalışma İradesi	Demografik Faktör	N	X2	Sig.	Açıklama
	Cinsiyet			,594	FARKLILIK YOK
	Medeni Durum			,000	Kadın ve erkek katılımcılar arasında <u>çalışma iradesi</u> açısından medeni duruma dayalı istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.
	Yaş	382	15,945	,001	Yaş grupları arasında katılımcıların <u>çalışma iradesi</u> açısından anlamlı bir farklılık vardır
	18-25	108			
	26-35	154			
	36-45	99			
	46 üstü	21			
	Eğitim	382	19,261	,002	Katılımcıların eğitim düzeyleri açısından <u>çalışma iradesinde</u> istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.
	İlköğretim	14			
	Lise	84			
	Turizm Meslek Lisesi	10			
	Ön Lisans	97			
	Lisans	121			
	Lisans Üstü	56			
	Çalıştığı yer	382	22,866	0,001	Katılımcıların çalıştığı yer açısından <u>çalışma iradesinde</u> istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır.
	Ev	107			
	Pastane	25			
	Restoran	34			
	Otel	33			
	Kamu	54			
	Diğer	47			
	Çalışmıyor	82			
	Şuanki İşyeri Çalışma Süresi			,307	FARKLILIK YOK
	Toplam Çalışma Süresi			,517	FARKLILIK YOK
	Branş	382	6,387	,094	FARKLILIK YOK

Katılımcıların medeni durumları açısından çalışma iradelerinde anlamlı farklılık görülmüştür. Bu fark sıra ortalamalarına baktığımızda erkeklerin (S.O=228)

kadınlara(S.O=154) göre daha yüksek çalışma iradesine sahip olduğunu göstermektedir. Katılımcıların yaşlarına göre de çalışma iradeleri arasında farklılıklar söz konusudur. Bu farklılığın, gerçekleştirilen ikili karşılaştırmalarda ve “Düzeltilmiş Anlamlılık Düzeyi”ne (0,05/4=.0125) göre 18-25 yaş grubu ile 26-35 yaş grubu arasında (P=0,001) 18-25 yaş grubu lehine ve 18-25 yaş grubu ile 36-45 yaş grubu arasında (P=0,000) yine 1-25 yaş grubu lehine olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyleri arasında da anlamlı farklılıklar görülmüş ve yine ikili karşılaştırmalar ve “Düzeltilmiş Anlamlılık Düzeyi”ne göre (0,05/6=0,0083) önlisans ve lisans üstü mezunları arasında (P=0,001) önlisans lehine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Son olarak katılımcıların çalıştıkları işyerleri açısından farklılıklar olduğu görülmüştür. Bu farklılıkları tespit etmek içinde ikili karşılaştırmalar yapılmış ve “Düzeltilmiş Anlamlılık Düzeyi” (0,05/7= 0,0071) hesaplanmıştır. Analizler sonucunda pastanede çalışanlar ile “Diğer” olarak nitelendirilen yerlerde çalışanlar arasında (P=0,005), “Diğer” yerlerde çalışanlar lehine, restoranlarda çalışanlar ile kamuda çalışanlar arasında (P=0,002) restoranlarda çalışanlar lehine, kamuda çalışanlar ile “Diğer” yerlerde çalışanlar arasında (P=0,001) gene “Diğer” yerlerde çalışanlar lehine ve son olarak da kamuda çalışanlar ile herhangi bir yerde çalışmayanlar arasında (P=0,004), herhangi bir yerde çalışmayanlar lehine farklılıklar görülmüştür.

Ayrıca katılımcıların cinsiyetleri, şuan ki iş yerinde çalışma süreleri, toplam çalışma süreleri ve branşları açısından çalışma iradelerinde anlamlı farklılık bulunamamıştır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

İşletmeler için en önemli rekabet gücü sahip oldukları insan kaynağıdır. İnsan kaynağının çalışma ortamındaki başarısı ve performansı birçok farklı faktörden etkilenecek ortaya çıkmaktadır. Bu faktörlerin bir kısmı örgütsel (ör: adalet, sinizm vb) bir kısmı ise bireysel etmenlerdir. Duygusal zeka ve çalışma iradesi kavramları başarıyı etkileyen bireysel etmenler arasında sayılabilir. Çünkü çalışanların kendilerine özgü özelliklerini ve davranışlarını etkileyen bu iki kavram kişiden kişiye değişmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı, Türkiye de yiyecek-içecek sektöründe çalışan aşçıların duygusal zekaları ile çalışma iradeleri arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını test etmektir. Araştırmanın alt amacı ise aşçıların duygusal zekaları ve çalışma iradelerinin demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymaktır.

Çalışmamızda duygusal zeka ve çalışma iradesi kavramlarının aralarındaki ilişkiyi test etmek amacıyla literatüre dayalı olarak beş hipotez oluşturulmuştur. Bu hipotezlerden ilki olan “H1: Aşçıların duygusal zekaları ile çalışma iradeleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi kabul edilmiştir. Literatürde doğrudan doğruya bu iki kavram incelenmemiş olsa da dolaylı olarak duygusal zeka ve akademik irade arasında pozitif ilişki bulan Chakrabarty (2016)’ın çalışması bizim

bulgumuzu destekler niteliktedir. Benzer şekilde Duffy ve diğ., (2013:465) çalışmalarında çalışma iradesinin özellikle bireyin olumlu duygulanımları ile pozitif yönde ilişkili oluşuna vurgu yaparak çalışma sonucumuzu destekler niteliktedir. Duygusal zekanın dört alt boyutu ile çalışma iradesi arasındaki ilişkinin test edildiği H1a, H1b, H1c ve H1d hipotezlerinde ise H1a hipotezi hariç diğer hipotezler kabul edilmiştir. Bu sonuçlar aşçıların başkalarının duygularını anlayıp yönetebilmelerinin mesleki tercihlerine yön veren iradelerini olumlu etkilediğini göstermektedir. Kapalı kapılar ardındaki kahramanlar olarak nitelendirilen aşçıların aslında iş arkadaşları ile olan ilişkilerinde duygularını etkin kullanmalarının çalışma iradelerine ve dolayısıyla kariyer uyumluluğu ve algılanan istihdam edilebilirliğe olumlu etki yaptığı görülmektedir (Kwon, 2019:9). Ancak aşçılar kendilerini değerlendirme kısmındaki duygularını ve birikimlerini çalışma iradelerine yansıtamamakta ve kariyerlerini şekillendirmede kendi duygularını kullanamamaktadır.

Araştırmada ayrıca çalışanların duygusal zekâ düzeyleri ile demografik özellikleri arasındaki ilişkiler sorgulanmış ve yapılan analiz neticesinde; çalışanların duygusal zekâ düzeylerinin katılımcıların; çalıştığı yere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar yarattığı görülmüştür. Çalışanların duygusal zekâ düzeyleri, çalıştığı yer dışındaki demografik özelliklere (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim, şuan ki iş yeri çalışma süresi, toplam çalışma süresi) göre farklılıklara rastlanmamıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bu bulgular farklı alanlarda yapılmış çalışmaların bulgularıyla benzerlik gösterir niteliktedir. Örneğin Çelenk' in (2015) yapmış oldukları çalışmalarda; bireylerin duygusal zekâ düzeylerinin medeni duruma göre farklılaşmadığı, bireylerin evli ya da bekâr olmasının duygusal zekâ düzeyinde herhangi bir değişiklik oluşturmadığı belirlenmiştir. Polat'ın (2013) kamu kurum ve kuruluşlarında görevli çalışanlarla gerçekleştirdiği araştırmasında, çalışanların duygusal zekâ düzeylerinin yaşa göre farklılaşmadığı, yaş değişkeninin duygusal zekâ üzerinde belirleyici olmadığı tespit edilmiştir.

Aşçıların çalışma iradesi ile demografik özellikleri arasındaki ilişkilere bakılmış ve yapılan analizler neticesinde; medeni durum, yaş, eğitim ve çalıştığı yere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Diğer taraftan katılımcıların cinsiyet, şuan ki işyeri çalışma süresi, toplam çalışma süresi ve branşlarına göre çalışma iradelerinde farklılıklar tespit edilememiştir. Büyükgöze (2018:117) örneklemini üniversite öğrencilerinden seçtiği çalışmasında erkek katılımcıların kadınlara göre daha yüksek çalışma iradesine sahip olduğunu tespit etmiştir. Duffy ve diğ. (2012) bu farkın, azınlık ve dezavantajlı gruplardan ve alt sosyo-ekonomik gruplardan gelen kadınların çalışma isteği algısının daha zayıf olmasından kaynaklanmış olabileceğini belirtmişlerdir.

Çalışma iradesi konusundaki literatür eksikliği çalışmamızın sonuçlarının tartışılmasını güçleştirse de evlilerin daha fazla çalışma iradelerine sahip olmalarının Türkiye'de ev geçindirme sorumluluğunun varlığı ve özellikle erkeklerde aile reisi

sıfatı ile yüksek olmasının kültürel etkiden kaynaklı olarak düşünülebileceğini göstermektedir. Diğer taraftan yaşı itibarıyla deneyim kazanmış ve eğitim düzeyi itibarıyla mesleki bilgisini arttırmış aşçıların daha güçlü çalışma iradesine sahip olarak kariyerlerini şekillendirdikleri düşünülmektedir.

Sonuç olarak işletmeler bireylerden oluşmakta, bireylerin duygusal zekalarının yüksekliği kurumların kurumsal zekalarını da yükselteceği bilinen bir gerçektir. Kurumsal zekası olan işletmeler insan merkezli olup, çalışanların hem aklına hem de kalbine hitap edebilmekte (Genç, 2012:43) ve çalışanlarında yarattığı motivasyon ile etkin bir rekabet gücüne sahip olmaktadır. Bu da iş hayatı açısından işletmeler için her zaman istenen ve arzu edilen bir durum olarak görülmektedir.

Çalışmada elde edilen bulguların sonucunda aşağıdaki önerilerde bulunulabilir.

-Yiyecek/ içecek işletmelerine personel alımı sırasında mesleki bilgi ve tecrübelerinin yanında duygusal zeka düzeylerinin de ölçülmesi ve duygusal zekası yüksek olan bireylerin seçilmesi önemli faydalar sağlayabilir,

-Aşçıların duygusal zeka düzeylerinin kişilerarası ilişkilerin geliştirilmesine olanak sağlayan eğitimlerle geliştirilerek güçlendirilmesi, çeşitli seminerler aracılığıyla gözlem ve empati becerisinin artırılması faydalı olacaktır. Bu şekilde motivasyonu arttırılacak aşçıların verimliliği artmış olacak, empati kurabilen, duygularını kontrol eden çalışanlar işletmede karşılaştıkları sorunları kolayca çözebileceklerdir.

-Duygusal zekanın geliştirilmesi için iş hayatına giriş beklenmeden ilköğretimden itibaren sınıf veya uzman öğretmenler tarafından öğrencilere eğitimler verilmeli, üniversitelerde duygusal zekânın geliştirilmesine yönelik olarak (duygularını kontrol etme, empati, öz-farkındalık, bireyler arası ilişkiler konusunda) duygusal okuryazarlık olarak adlandırılan eğitim programlarının hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda özellikle aşçılık programında okuyan öğrenciler için bu konuları içine alan derslerin eklenmesi öğrencilerin duygusal zekâlarının geliştirilmesi açısından büyük yararlar sağlayabilecektir.

-Özellikle çalışma iradesi kavramının yönetim literatüründe yeni bir kavram olması, farklı sektörlerde (konaklama, havayolu vb) ve farklı değişkenlerle (kişilik, psikolojik iyi oluş, tükenmişlik vb.) incelenmesi gerektiği önerilebilir ve farklı sektörlerde ve farklı değişkenlerle incelenmesi hem iş hayatında önemli sonuçların ortaya çıkmasını sağlayarak yöneticilere yol haritası görevini üstlenebilir.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyanı edilmemiştir.

Yazarlık Katkı Beyanı

Çalışmanın tüm aşamaları yazarlar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aamir, A., Hamid, A. B. A., Haider, M., & Akhtar, C. S. (2016), "Work-Life Balance, Job Satisfaction And Nurses Retention: Moderating Role Of Work Volition", *International Journal Of Business Excellence*, 10 (4), 488-501.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*, Sakarya Yayıncılık, İstanbul.
- Autin, K. L., Douglass, R. P., Duffy, R. D., England, J. W., & Allan, B. A. (2017), "Subjective Social Status, Work Volition, and Career Adaptability: A Longitudinal Study", *Journal Of Vocational Behavior*, 99, 1-10.
- Avcı, Ö. (2019), *Duygusal Zeka ve İletişim*. Beta Basım Yayım. İstanbul.
- Büyükgöze-Kavas, A., ve Şule, Ü. (2019), "Çalışma İradesi Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2 (2), 194-214.
- Cetinkaya, O., Alparslan, A. M. (2011), "Duygusal Zekanın İletişim Becerileri Üzerine Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (1) 363-377.
- Chakraborty, R. (2016), "A Study on the Relationship Between Academic Volition and Emotional Intelligence in Student Teachers", *International Journal of Novel Research in Education and Learning*, 3 (1), 25-29.
- Deniz, M., ve Yılmaz, E. (2006), "Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Zekâ ve Stresle Başa Çıkma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Turkish Psychological Counseling And Guidance Journal*, 3(25), 17-26.
- Duffy, R. D., & Dik, B. J. (2009), "Beyond The Self: External Influences in The Career Development Process", *Career Development Quarterly*, 58, 29-40.
- Duffy, R. D., Diemer, M. A., Perry, J. C., Laurenzi, C., & Torrey, C. L. (2012), "The Construction And Initial Validation Of The Work Volition Scale", *Journal Of Vocational Behavior*, 80, 400-411.
- Duffy, R. D., Bott, E. M., Allan, B. A., & Autin, K. L. (2013), "Exploring The Role Of Work Volition Within Social Cognitive Career Theory", *Journal Of Career Assessment*, 1-14.
- Duffy, R. D., Bott, E. M., Torrey, C. L., & Webster, G. W. (2013), "Work Volition As A Critical Moderator İn The Prediction Of Job Satisfaction", *Journal of Career Assessment*, 21 (1), 20-31.
- Duffy, R. D., Autin, K. L., & Bott, E. M. (2015), "Work Volition And Job Satisfaction: Examining The Role Of Work Meaning And Person-Environment Fit", *The Career Development Quarterly*, 63, 126-140.
- Duffy, R. D., Douglass, R. P., Autin, K. L., & Allan, B. A. (2016), "Examining Predictors Of Work Volition Among Undergraduate Students", *Journal of Career Assessment*, 24(3), 441-459.

- Garcia, T., Mccann, E. J., Turner, J. E., & Roska, L. (1998), "Modeling The Mediating Role Of Volition İn The Learning Process", *Contemporary Educational Psychology*, 23, 392-418.
- Genç, N. (2012), *Yönetim ve Organizasyon*, Seçkin Yayıncılık. Ankara.
- Goleman, D. (1995), *Emotional Intelligence*, Bantam, New York.
- Goleman, D. (2019), *İş Başında Duygusal Zeka*, Varlık Yayınları. 19. Baskı. İstanbul.
- Goleman, D. (2021), *Duygusal Zeka*, Varlık Yayınları. 54. Baskı. İstanbul.
- Haggard, P., & Lau, H. (2013), "What is volition?. *Experimental Brain Research*", 229 (3), 285-287.
- Eröz, S (2011), "Duygusal Zeka Ve İletişim Arasındaki İlişki: Bir Uygulama", (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Herece, F. G. ve Şener, İ. (2017), "Duygusal Zekâ İle Tükenmişlik Arasındaki İlişki: Kamu Sektöründe Bir Uygulama", *Gazi İktisat Ve İşletme Dergisi*, 3 (3), 38-54.
- Jadidian, A., & Duffy, R. D. (2012), "Work Volition, Career Decision Self-Efficacy, And Academic Satisfaction: An Examination Of Mediators And Moderators", *Journal Of Career Assessment*, 20(2), 154-165.
- Kalaycı, Şeref (2010), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kotaman, A. G. D. H. (2009), "Rudolf Steiner ve Waldorf Okulu", *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 174-194.
- Köseoğlu, E. (2019), "Çalışanların Duygusal Zekâ Düzeyleriyle Tükenmişlik Algıları Arasındaki İlişkinin Araştırılması", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(35), 193-212.
- Kwon, J. E. (2019), "Work Volition and Career Adaptability As Predictors Of Employability: Examining A Moderated Mediating Process", *Sustainability*, 11(24), 7089.
- Maboçoğlu Firdevs (2006), "Duygusal Zeka ve Duygusal Zekanın Gelişimine Katkıda Bulunan Etkenler", Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Mayer, J. D., Salovey, P. & Caruso, D. R. (2000), "Models Of Emotional Intelligence. In R. J. Sternberg (Ed) *Handbook Of Intelligence*", New York, NY, US: Cambridge University Press , 396-420.
- Mayer, J.D., Salovey, P. Ve Caruso, D.R. (2004), "Emotional Intelligence: Theory, Findings, And Implications", *Psychological Inquiry*, 15(3), 197-215,
- Özen, Y. (2011), *İrade ve İrade Eğitimi*, İstanbul: DER Yayınları (Baskıda).
- Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990), "Emotional intelligence. Imagination, cognition and personality", 9(3), 185-211.
- Somuncuoğlu, D. (2005), "Duygusal Zekâ Yeterliliklerinin Kuramsal Çerçevesi ve Eğitimdeki Rolü", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 269-293.
- Swanson, J. L., Daniels, K. K., & Tokar, D. M. (1996), "Assessing Perceptions Of Career-Related Barriers: The Career Barriers Inventory", *Journal Of Career Assessment*, 4(2), 219-244.
- Titrek, O. (2005), "Duygusal Zeka Yeterliliklerini İş Yaşamında Kullanma Düzeyi Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları", *Türk Psikolojik Danışma Rehberlik Dergisi*, 3 (24).

- Vanderweele, T. J., & Mathur, M. B. (2019), "Some Desirable Properties Of The Bonferroni Correction: Is The Bonferroni Correction Really So Bad?", *American Journal Of Epidemiology*, 188(3), 617-618.
- Wong, C. S., Law, K. S. (2002), "The Effects Of Leader And Follower Emotional Intelligence On Performans And Attitude: An Explotary Study", *The Leadership Quarterly*, 13 (3), P. 243-274.
- Yesilyaprak, B. (2001), "Duygusal Zekâ ve Eğitim Açısından Doğurguları". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 25(25), 139-146.
- <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim:15.06.2023.
- <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/emotion?q=emotion>. Erişim:15.06.2023.

EKONOMİNİN RENKLERİ: YENİ BİR YAKLAŞIM ÖNERİSİ “BEYAZ EKONOMİ”¹

COLORS OF THE ECONOMY: A NEW APPROACH PROPOSAL “WHITE ECONOMY”

Ebru Z. BOYACIOĞLU*, **Hilal TAŞ****, **Tuba ADIGÜZEL*****

Geliş Tarihi: 23.03.2023
(Received)

Kabul Tarihi: 27.07.2023
(Accepted)

ÖZ: Sanayileşme, küreselleşme, ekonomik krizler, çevre sorunları ve toplumsal eşitsizlikler iktisat biliminde geçerli teorilerin sorgulanmasına neden olmaktadır. Yaşanan gelişmeler ile farklı çözüm ve yeni paradigma arayışları iktisadın kapsamı, içeriği ve metodolojisi açısından genişleme ve değişim meydana getirmektedir. Bu dönüşümün yansıması olarak iktisat biliminde bazı alanlarda tanımlayıcı renkler ortaya çıkmıştır. İktisat; insan ve doğa dostu, eşitlikçi bir sosyal bilim olarak yeşil, mavi, kahverengi, turuncu ve mor gibi renkleri kapsayan bir oluşum içindedir. Çalışma kavramsal bir çalışma olup, ekonomik olayların renklerle ilişkilerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın başat amacı; ekonomide renklerle ifade edilen alanları açıklamak, bu alanların kapsamını, ortak ve çakışan alanları tespit etmektir. Araştırmanın evreni olan 127 akademik çalışma için, Maxqda Nitel Analiz programı ile betimsel içerik analizi yapılmış ve veriler alt kod istatistiği ile görselleştirilmiştir. Araştırma bulgularına göre; ekonomide renklerle özdeşleştirilen yaklaşımlar birbirinden etkilenip, birbirini destekler durumdadır. Analiz sonucu; yeşil, mavi ve kahverengi renk alanlarının ortak teması olarak sürdürülebilirlik ve küresel ısınma olarak tespit edilmiştir. Mor ve turuncu ekonomi konuları çakışan kod haritasında diğer renklerden bağımsız olarak yer almıştır. Son dönemlerde kaynakları etkin kullanarak, insanların yaşam süresini arttırmak için ekonomi odaklı yapılan çalışmalar sağlık sektörüne entegre edilmiş ve sağlık ekonomisi adı altında bir çalışma alanı ortaya atılmıştır. 2019 yılından itibaren küresel ölçekte etkili olan Covid-19 pandemisi sonrası sürdürülebilirlik kavramının önem kazandığı bu süreçte, hem sağlık hem de ekonomik iyileşmelerin sağlanması önceliklendirilmiştir. Bu kapsamda sağlık ve ekonomi konularını kapsayan “Beyaz Ekonomi” kavramı çalışmada geliştirilen ve literatüre sunulan yeni bir renk odaklı yaklaşım olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, renkler, sağlık, beyaz ekonomi.

ABSTRACT: Industrialization, globalization, economic crises, environmental problems and social inequalities cause to be questioned the existing theories and lead to search for new

¹ Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 17-18 Kasım 2022 tarihlerinde Keşan/Edirne’de düzenlenen “100. Yılında Keşan” isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

*Doç. Dr., Trakya Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, ebruzboyacioglu@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-5514-340X.

** hilaltas3607@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0998-0714.

*** adgzlt@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0585-3750.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Boyacıoğlu & Taş & Adıgüzel

paradigms in economics. As a result of the developments, the search for different solutions and innovations creates expansion in the scope, content and methodology of economics. As a reflection of this transformation, descriptive colors have emerged in some fields in economics. Economy today is in a formation that includes colors such as green, blue, brown, orange and purple. This study is a conceptual study and aimed to examine the relationship between economy and colors. The aim of the study is to explain the fields of economy expressed with colors, to present the scopes and paradigms of these fields to achieve these aims. The content analysis is performed using the MAXQDA qualitative data analysis program. The sample of the study is 127 academic studies published online in Web of Science, Google Scholar and Dergipark regarding colors in the economy. Within the findings of the analysis, approaches the identified with colors in the economy are influenced by each other and support each other. Sustainability and global warming were determined as the common theme of the green, blue and brown color areas. The purple and orange economy topics were included in the overlapping code map independently of the other colors. In order to increase the life expectancy of people by using resources effectively, studies the for economics have been integrated into the health sector and a new branch of science has been put forward under the area of Health Economics. After the Covid-19 Pandemic, which has been effective on a global scale since 2019, ensuring both health and economic improvements has been prioritized. In this context, the definition of "White Economy", which covers health and economy issues, has been determined as a new approach developed in the study and presented to the literature.

Keywords: Economy, colors, health, white economy.

EXTENDED ABSTRACT

Being a social science, economics frequently follows the developments in other fields concern with the society. Industrialisation, globalisation, economic crisis, environmental changes and pandemic cause re-evaluations of present theories in economics and lead the search for new paradigms. Economics have changed and expanded by means of its scope, contents and methodology. This change affected the bifurcation in contents via adding new approaches to economy. The relations between economics and other sciences are intensifying, such as neuroeconomics, sustainability, behavioral economics, gender, bounded rationality are also subjects of health, physics, biology, sociology and computer science. Economy has come to reflect the developments in other sciences, and this has led to the questioning of existing theories and the search for new paradigms. As a result, the scope, content and methodology of economy has expanded and changed. This change has added to the expression of some areas with colors by affecting the content shifts.

As a result of the change and transformation of the economics, the distinctions used in economy according to colors are discussed in the study. The main frame of the study is the descriptive literature research on the green, blue, orange, brown and purple colors accepted in the economy. The subjects covered by the five economy colors examined and the common concepts discussed. The idea on which they are based and the covered areas are examined in the sub-headings of this section.

The aim of the study is to define the developments in the economics according to the colors and is based on qualitative research methods and techniques. Qualitative research is an approach that uses an inductive approach in social sciences research, using the descriptive

data collection technique in natural environments and emphasizing the perspectives of research subjects. The literature of the colors in the economics were analyzed and visualized with subcode statistics both descriptively and relationally contextually through the MAXQDA Qualitative Analysis program. MAXQDA is a program used for the analysis of both quantitative and qualitative data in various sciences and systematic review and meta-analysis research (Kuckartz and Rädiker, 2019 :5). MAXQDA is a software package and provides numerous functions for effective and efficient data analysis within mixed methods research studies. Within the MAXQDA program, sentence based coding was performed and MAXQDA provided maps in terms of coding, classifying code distributions, visualizing classification code distributions while analyzing content. Content Analysis was made with the coded data, Statistical Map of Subcodes and Code Co-occurrence Model (Overlapping Codes) were created. Thus, a statistical map of subcodes was created for each existing color in the economy, and basic concepts and expressions were visualized on the axis of common and overlapping concepts.

The findings of the analysis showed that approaches identified with colors in the economy were influenced by each other. Sustainability and global warming were determined as the common theme of the green, blue and brown color areas. The Purple and Orange Economy topics were included in the overlapping code map independently of the other colors. In addition to the problems that concern the economy such as sustainability and global warming, the health factor, which is an indispensable part of development, was another subject discussed in the study. Within environmental, social and economic problems, the Covid-19 Pandemic, which has been effective on a global scale since 2019, presents serious and permanent problems. In this process, the sustainability gained importance, ensuring both health and economy has been prioritized. Improving the standard of living, which is one of the fundamental rights, is related to the balance of health conditions and economics. Sustainable development levels must be high in order for economies to accelerate in the field of health and to provide optimal health services. Since sustainable development interacts with health and economic conditions, it is seen that these two concepts are not independent of each other. At the end of the study, the relationship between health and economy was explained and a new color pattern was developed within the framework of the concept "White Economy". The definition of "White Economy", which covers health and economics issues, has been determined as a new approach developed in the study and presented to the literature. The reason why the color white is preferred in the relationship between health and economy is that it evokes cleanliness, purity, hygiene and is used extensively in the medical sector.

As a result, economic relations with other sciences have been investigated and commonalities in new economics have been put forth with colors in the conclusion. In this context, it is aimed to contribute to the literature by suggesting the concept of "white economy" by bringing a new perspective to the colors of the economy.

1. GİRİŞ

İktisat bilimi ekonomik büyüme, enflasyon gibi sorunların çözümüne odaklanırken, sosyal bir bilim olması sonucu toplumu ilgilendiren diğer alanlardaki gelişmeleri de sıklıkla takip etmektedir (Eren ve Uysal, 2017: 136). Günümüzde iktisat ve diğer bilimler arasındaki ilişkiler giderek yoğunlaşmaktadır, öyle ki nöroekonomi, çevresel sürdürülebilirlik, davranışsal ekonomi, toplumsal cinsiyet, sınırlı rasyonellik gibi olgular sağlık, fizik, biyoloji, sosyoloji ve bilgisayar biliminin de konularıdır. İktisat diğer bilimlerdeki gelişmeleri yansıtır hale gelmiştir ve bu durum mevcut teorilerin sorgulanmasına ve yeni paradigma arayışlarına neden olmuştur. Yenilik arayışları sonucunda iktisat bilimi kapsamı, içeriği ve metodolojisi genişleyerek değişim göstermiştir (Eren ve Uysal, 2017: 134). Bu değişim içerik kaymalarını etkileyerek, bazı alanların renklerle ifade edilmesini eklemiştir.

Bu çalışmada iktisat biliminin geçirdiği değişim ve dönüşüm sonucu literatürde kabul görmüş ve ekonomide renklere göre kullanılan ayrımlar ele alınmıştır. Çalışmanın başat amacı; ekonomide incelenen konuları renklere göre tanımlayarak, ortak ve çakışan alanların tespit edilmesidir. Böylece ekonomideki gelişmelerin renklere göre tanımlanması amaçlanmıştır. Ekonomideki renklere ilişkin olarak yapılan akademik çalışmalar, Maxqda Nitel Analiz programı ile betimsel içerik analizi yapılmış ve veriler alt kod istatistiği ile görselleştirilmiştir. MAXQDA, sistematik inceleme ve meta-analiz araştırmaları ile ilgili analizler için oldukça uygun bir programdır (Kuckartz ve Rädiker, 2021: 5). Ayrıca araştırmacının sonunda sağlık ve ekonomi ilişkisi açıklanmış, “Beyaz Ekonomi” kavramı çatısında yeni bir renk örüntüsü geliştirilerek literatüre sunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ekonomide kabul gören yeşil, mavi, turuncu, kahverengi ve mor renkleri ve bu renklerin ifade ettiği kavramlara yönelik betimleyici literatür araştırması çalışmanın ana çerçevesini oluşturmaktadır. Çalışmada incelenen beş rengin içerdiği konular, ele alınan ortak kavramlar, çıkış zamanları, hangi düşünceye dayandıkları ve kapsadıkları alanlar bu bölümün alt başlıklarında incelenmiştir.

2.1. Yeşil Ekonomi

Yeşil Ekonomi; yeşil düşünce anlayışı ile iktisadi faaliyetlerle çevresel riskleri aza indirmeyi hedefleyen ekonomi biçimidir. Yeşil Ekonominin temel felsefesi, daha yüksek refah düzeyine ulaşmak için sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmektir. Lawson’a göre yeşil ekonomi biliminin oluşum noktasını ve finansal sistemlerin yapısını oluşturan doğal kaynak ve üretim imkanlarının sınırlı oluşundan dolayı ters çevrilmesi gerektiğidir. Bu nedenle çevreye tahribatta bulunacak düzeyde üretim ve tüketime değil daha temiz bir üretim ve tüketime yönelmek gerekmektedir (Aşıcı ve Şahin, 2021: 26). Tarım, çevre ve biyoçeşitlilik gibi kavramların iyileştirilmesini içeren bu anlayış ilk olarak Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nca 1987 yılında tamamlanan

“Ortak Geleceğimiz Raporu” ile gündeme taşınmıştır. Günümüzde gelişimi pek uzak olmayan Yeşil Düşünce sanayi kuruluşlarının fosil yakıtların kullanımında ivme kaydetmesiyle birlikte gerçekleşen ekonomik büyüme ve aşırı tüketimin meydana getirdiği ekolojik ve çevresel krize yanıt arar niteliktedir. (Şahin, 2012: 22).

İnsan refahını temel alan sürdürülebilir kalkınma düşüncesi sık incelenen konular arasında olup, insanlık için bir tehdit unsuru oluşturan ekolojik ve çevresel sorunlar ile ekonomik kalkınma arasındaki bağlantının kurulması ve ekonomik gelişmelerin sürdürülebilirliği açısından önemli görülmektedir (Bozlağan, 2005: 1019-1020). Yeşil ekonomi teriminden ilk defa Birleşik Krallık Hükümeti için çalışan bir çevre ekonomisti tarafından 1989’da Blueprint for a Green Economy adlı çalışmada bahsedilmiştir (Allen ve Clouth,2012: 7). Yeşil ekonomi çevresel açıdan popülaritesini 2008 yılında yaşanan küresel ve ekonomik krizlerle desteklemiştir. Popülariteye katkı sağlayan bir diğer olgu ise BM’nin müdahalesi kapsamında gerçekleştirilen girişim faaliyetleridir. Bu faaliyetler bağlamında 2011’de yeşil ekonomi üzerine BM Çevre Programı (UNEP) planı yayınlanmıştır (Ehresman ve Okereke, 2015: 3).

Yeşil ekonomi en genel tanımı; çevresel riskleri azaltmaya çalışan çevre dostu bir ekonomi olsa da; BM, UNEP ve OECD gibi bazı kuruluşlarca farklı şekilde nitelendirilmektedir. UNEP’e göre “yeşil ekonomi; çevresel riskleri ve ekolojik kısıtlılığı azaltırken, toplumsal refahın iyileştirilmesini” ifade etmektedir (Yılmaz, 2014:10). Yeşil ekonomi anlayışının temellerini sürdürülebilir kalkınma bilinci oluşturmaktadır. Bu duruma sürdürülebilir şehirler örnek gösterilmektedir (Özen vd., 2015: 86). Yeşil Ekonomi çevresel riskleri azaltan sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunan sektörlere yatırım yapılmasını hedefleyerek yatırım yapılacak sektörler arasında yenilenebilir enerji, sürdürülebilir tarım, temiz enerji, atık yönetimi gibi kavramlar yer almaktadır. Yeşil ekonomi ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi için çevre ve kalkınma politikalarında uyuma geçilmesi önemlidir. Bu da ekonomik büyüme ve kalkınmada sürdürülebilirliği sağlayacak yapısal reformlarla gerçekleşmektedir (Turan vd., 2017: 83).

Yeşil Ekonomi temelde dünyada gerçekleşen aşırı endüstriyelleşme, üretim ve tüketime meydan okumak amacı ile çıkmış, zamanla ekonomiye olan bakış açısında değişikliğe gidilmesine ve yeni kavramların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Bu kavramlardan biri insana yakışır iş de denilen yeşil işlerdir. Yeşil iş; çevre bilincine ve temiz enerji sektörlerine sahip geniş alana sahip olan istihdam kavramı olarak kullanılıyor olsa da, yeşil işi neyin oluşturduğuna dair evrensel nitelikte bir tanım bulunmamaktadır. UNEP, BM gibi kuruluşlar yeşil işleri; temiz enerjinin üretim ve dağıtımını ile ilgili işler şeklinde tanımlamakla birlikte yeterli ücret sunması, işçi haklarını ve güvenli çalışma koşullarını desteklemesini de kapsamı görüşünü savunmaktadırlar (Deschenes, 2013: 9). Yeşil işler enerji kullanımını azaltan sera gazı emisyonlarının sınırlandırılması atıkları en aza indirip ekosistemi korumaya

yönelik işleri kapsamaktadır. Yoğunlaşan sektörler yenilenebilir enerjinin imalatına yönelik olsa da eşanlı olarak güneş panelleri için kullanılan kimyasal gibi betonarme sistemleri de içerdiği için yeşil işlerin gerçekten yeşil olması için çevre politikalarının bu durumları göz önüne alarak geliştirilmesi gerekmektedir (Başol, 2013: 1). Koşulları iyileştirilmiş olan yeşil ekonomi ülkeleri gerek ekonomik açıdan gerekse kültürel bağlamda diğer ülkeler arasında başkalaşım göstermektedir (FAO, 2010: 5).

Özetle küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi sarsıcı etkilere sahip ekolojik sorunların oluşturacağı kısıtları azaltılması açısından ekonomik kalkınma ve çevre arasında köprü görevi gören yeşil ekonomi, çevreyle dost teknolojik üretimlerin teşviki ile birlikte gelişmekte olan ülkeler için sürdürülebilir yapı kazandırıp gelecek nesillere daha temiz bir dünya bırakılması adına fırsatlar sunmaktadır. Çünkü üzerinde yaşadığımız ve gelecek nesillere bırakacağımız sürdürülebilir bir dünya ve yeşil bir gelecek hepimizin sorumluluğundadır.

2.2. Mavi Ekonomi

Kaynakların bilinçsiz bir şekilde tüketilmesi, ekosistemde meydana gelen bozulmalar, küresel ısınma ve yenilenemeyen enerji kaynakları sonucu yaşanan ekonomik dengesizlikler beraberinde çözüm arayışlarını getirmektedir (Güner ve Oğuz, 2020: 103). Hayati bir öneme sahip su kaynakları dünyanın dörtte üçünü kapsamaktadır ve yenilenebilir enerji potansiyeli bakımından önemli bir değere sahiptir. Bu sebeple sürdürülebilir büyümenin sağlanması, suyun içilebilir ve kullanılabilir olması, biyolojik çeşitliliğin ve ekosistemin korunması amacıyla 2008 Küresel Finans Krizi sonrası, Gunter Pauli ilk kez 2010 yılında *The Blue Economy* adlı kitabında “Mavi Ekonomi” kavramından bahsetmiştir (Kahveci ve Biçer, 2019).

Mavi Ekonominin temel amacı, döngüsel iktisat kavramı adı altında denizel kaynakların geri dönüşümünü sağlamaktır (WWF, 2015). Bunun yanı sıra kamu kuruluşlarının denizler ve deniz kıyıları ile ilgili ulusal savunma çalışmaları, sahil güvenlik ve denizlerin korunması gibi AR-GE çalışmalarını da kapsamaktadır (Ebarvia, 2016: 1). Bu bağlamda, su kaynaklarının optimal yönetilmesi ve deniz sektöründe uzun vadeli bir ekonomik büyümenin sağlanması kapsamında “Mavi Büyüme Stratejisi” geliştirilmiştir (Boonstra ve Valmana, 2018). 2012 yılında Avrupa Komisyonunca “Mavi Büyüme” gündemi yayınlanmıştır. Bu yayında, denizcilik ve kıyı sürdürülebilirliğinin ülke ekonomisine ve büyümeye büyük bir katkısı olacağı belirtilmektedir (European Commission, 2012). Sürdürülebilir büyümeyi amaçlayan mavi ekonomi odaklı büyüme stratejisi; kıyı turizmi, mavi biyoteknoloji, deniz tabanı madenciliği ve su ürünleri yetiştiriciliği gibi denizcilik sektörlerini kapsamaktadır (Lillebo vd., 2017).

Su kaynaklarını kirleten en temel sebeplerin bir kısmı; aşırı ve bilinçsiz kullanım, kontrolsüz avlanma, sanayi atıklarının denizlere dökülmesi ve plansız

endüstrileşmedir. Bu olumsuz süreçler, su kirliliğine ve denizlerden elde edilen kaynakların azalmasına sebep olmaktadır (Çoban ve Ölmez, 2016: 158). Bu sorunlarla birlikte okyanuslarda, denizlerde, nehirlerde ve göllerde yaşayan endemik türlerin yok olması kaçınılmaz bir hâl almaktadır. Dünya Doğayı Koruma Vakfı'nın (WWF) "Sürdürülebilir Mavi Ekonomi İlkeleri" adlı raporu, denizlerin ve okyanusların istihdam ve beslenme sağlama kapasitesi, deniz madenciliği gibi ekonomik faaliyetler, gemi aktiviteleri ve plansız kalkınma yaklaşımlarıyla tehdit altında bulunduğunu belirtmektedir (Kahveci ve Biçer, 2019).

Mavi büyüme çerçevesinde alınacak olan önlemlerle birlikte denizlerin ve okyanusların temizliği ve ekosistemlerin sürdürülebilirliği güvende olacaktır. Böylece deniz kaynakları etkin bir şekilde kullanılabilir, gıda güvenliği oluşturulacak; denizcilik sektörünün yanı sıra tarım, hayvancılık ve ormancılık gibi sektörlerde de sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önemli bir adım atılacaktır (Chesson, 2015: 1). Mavi Ekonominin ana felsefesi; istihdam ve büyüme için denizlerin ve deniz kıyılarının potansiyelini artırmak, tüm tatlı ve tuzlu suda yaşayan canlıların soylarının ve biyoçeşitliliğinin devamını sağlamak ve gelecek nesillere daha temiz su kaynakları bırakmaktır (Kuş, 2022: 7).

2.3. Turuncu Ekonomi

Turuncu Ekonomi ifadesi ilk olarak, Restrepo ve Marquez tarafından Inter-American'ın yayınlamış olduğu "*The Orange Economy; An Infinite Opportunity*" adlı yayınında ortaya atılmıştır (Restrepo ve Marquez, 2013). Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Turuncu Ekonomi kavramı; kültürel mirası, endüstrileri, sanatı ve sosyal girişime yönelik işlevsel yatırımları ortak bir noktada buluşturan sosyal kalkınma aracı olarak tanımlanmaktadır (Malavera Pineda vd., 2021: 263). Telif hakkı ile korunması gereken ürünler, bu ürünlerin üretilmesi, temsil edilmesi, sergiye açılması, dağıtılması veya satılması ile ilgili tüm eylemler turuncu ekonominin kapsamı altına girmektedir (WIPO, 2015). Bu tür ekonominin dayandığı en önemli noktalardan biri; hizmetlerin ve ürünlerin elde edilmesinde yaratıcılık ve yeteneğin ana girdi olarak kullanılmasıdır. Odağında fotoğrafçılık, moda, kültür turizmi, müzik, mobil içerik, teknoloji ve sanat gibi alanlar bulunmaktadır (Raddadi, 2022). Bilgiyi ve yaratıcılığı mal ve hizmete dönüştüren bir ekonomi biçimidir. Bu sebeple turuncu ekonomi, "yaratıcı ekonomi" ve "kültür ekonomisi" olarak da bilinmektedir (Çoban, 2019: 61).

Turuncu Ekonomi, güç ve zenginlik ile bağdaştırılmaktadır. Fikri buluşlar ve kültürel birikim açısından zengin ve köklü mirası bulunan ülkeler, turuncu ekonomi için önemli bir kaynak sayılmaktadır (Murphy, 2012: 179). Kültürel miras ve sosyal kalkınma adı altında sürdürülebilir ekonomiye katkıda bulunmasından dolayı turuncu ekonomi, UNESCO tarafından da büyük ölçüde desteklenmektedir (Raddadi, 2022). Eriç'e (1998) göre, yaratıcı düşünce eğitimi aile ile başlamaktadır ve bu eğitim iş dünyasına veya politikaya taşındığında ülke kalkınma sürecine

girmektedir. Bununla birlikte söz konusu ülke, bütün alanlarda başarılı bir kültürel seviyeye ulaşmaktadır. Hem ticari hem de kültürel değerleri içinde barındırdığından dolayı istihdam yaratma, toplumun refahına katkıda bulunma ve yeniliği teşvik etme potansiyeline sahip bir ekonomi biçimidir (UNESCO ve World Bank, 2021: 29). Hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler için istihdam ve büyüme yaratmaktadır (UNESCO ve UNDP, 2013: 38).

2.4. Kahverengi Ekonomi

Sanayi Devrimi ile birlikte buhar gücünün kullanılmaya başlanması ve makineleşme üretim miktarını artırmıştır. Sanayi Devrimi sonrasında kurulan üretim tesisleri büyük ölçekte atık üreterek küresel ısınma başta olmak üzere birçok çevresel sorunu beraberinde getirmiştir (Ekolojist, 2018). O dönemlerde klasik iktisat, kaynakların sınırsız olduğundan bahsetmekte, Keynesyen iktisat ise ekonomik büyümenin artırılmasını ve işsizliğin kontrol edilmesini savunmaktadır. Bu doğrultuda ilerleyen üreticiler kendi çıkarlarına odaklanarak, çevre ve kaynak kullanımına gereken hassasiyeti göstermemiş, üretimlerine devam etmiştir (Yalçın, 2016: 751). Fosil yakıt ağırlıklı üretim şekli “Kahverengi Ekonomi” şeklinde tanımlanmaktadır.

Kahverengi Ekonomi, ekonomik büyümenin büyük ölçüde çevresel olarak yıkıcı faaliyete sebep olan özellikle de kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtlara bağlı bir ekonomi olarak tanımlanmaktadır. Tamamen büyüme ve gelişmeye odaklanmakta çevresel sorunları göz ardı etmektedir. Dünyadaki sınırlı kaynakların kapasitesini aşan taleplerde bulunmakta ve bu sınırlı kaynakların sınırsız kullanımını teşvik etmektedir. Büyük petrol şirketleri vasıtasıyla fosil yakıtların çıkarılmasına, rafine edilmesine ve taşınmasına yardımcı olan birçok şirket kahverengi ekonominin merkezinde bulunmaktadır. Bu şirketler; hava ve su kirliliğinden sorumlu olmakla birlikte çoğunlukla metan ve karbon gazı salınımı ile atmosfere zarar vermekte beraberinde küresel ısınmaya sebep olmaktadır.

Fosil yakıtlar; geleceğin büyük bir sorunu olan iklim değişikliğinin önde gelen itici gücü olmasının yanı sıra, her geçen yıl milyonlarca canlının ölümüne sebep olmaktadır (Matthews,2022). İklim değişikliğinin en önde gelen sebeplerinden biri olan sera gazı emisyonlarını azaltmak amacıyla düşük karbonlu üretime dönüşüm gerekmektedir (Kanbur, 2018). İklim değişikliği ile mücadelenin yeni ve etkili bir yöntemi olan düşük karbonlu ekonomiye geçiş, sürdürülebilir ekonomi için en uygun yöntem olup bu tehdidi ortadan kaldırabilecek en uygun yol olarak görülmektedir (Yalçın, 2010: 186).

2.5. Mor Ekonomi

Toplumsal cinsiyet eşitliği, bakım emeği gibi kavramları içeren mor ekonomi terimi ilk kez İpek İlkaracan tarafından 2009'da Yeşil Ekonomi Konferansı'nda ileri sürülmüştür. İlkaracan kadın hareketlerini temsil eden mor renginden ve yeşil ekonomi fikrinden çağrışım yaparak mor ekonomi kavramını geliştirmiştir. İlkaracan'a göre mor ekonomi, kadınların istihdamda erkeklerle aynı düzeyde yer aldığı ekonomi tasviridir. Mor Ekonominin çıkış noktası bakım emeği yükümlülüğünü üstlenmiş kadınların ekonominin her alanında var olmasını sağlama düşüncesidir.

Bakım emeği; çocuklar, yaşlılar ve yahut engelli bireylerin her türlü zihinsel ve fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmasını ifade etmektedir (Erşen, 2021: 654). Bakım ekonomisi toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında kadınların çalışma yükünün en yoğun görüldüğü alan olan hanelerde çalışma haklarının eşit düzeyde sağlanmasına odaklanmaktadır. Tek çalışana sahip olan hanelerde, kadının çalışma yükü tam zamanlı olarak belirlenmekte ve hane halkı ekonomik krizlere karşı dayanıksız yapıda olabilmektedir. Tek erkeğin ya da kadının istihdam edilmiş olması, aileyi yoksullaştırıcı düzeyde etki etmektedir. Türkiye'de eşlerin ikisinin de çalıştığı hanelerde, tek çalışanlı ailelere göre yoksulluk riskine daha az rastlanmaktadır (İlkaracan ve Değirmenci, 2013: 131).

Mor Ekonominin üç ana unsuru bulunmaktadır:

- Birincisi nitelikli bakım emeğidir. Çocuk, yaşlı ve engelli bireylerin kolay ulaşabileceği bakım hizmeti toplumun sosyal yapı taşlarından biridir.
- İkinci ise kadınların işgücü piyasalarında yer alarak aile kurumuna katkıda bulunabilmek için erkeklerle eşit şartlarda istihdam edilmesi gerektiğidir.
- Üçüncü unsur ise makroekonomik büyüme politikaları inşa edilirken insana yakışır işlerin esas alınmasıdır.

Toplumun sosyal, ekonomik altyapısını oluşturabilmek için bu üç unsur önemlidir ve gerçekleştirilebilmek için çeşitli yapısal reformlar da gereklidir. Yapısal reformlar ve köklü çözümleri; sosyal bakım altyapısını oluşturan kreş ve yaşlı bakım evlerinin artırılması, esnek çalışma saatleri, iş ve terfi alımında eşitlikçi bakış açısı, kadınlara erkeklerle eşit düzeyde istihdam yaratılması, eşit olmayan ücret alımı ve cam tavan gibi kadının önündeki engellerin kaldırılması şeklinde belirtmek mümkündür (İlkaracan, 2017: 3).

Günümüzde mevcut işlerin çoğu kültürel çevreyle bağlam içerisindedir. Mor işler kültürel açıdan zengin bir ekonomi için katkıda bulunmaktadır. Mor işlere örnek olarak beşerî ve sosyal bilimcileri, araştırmacıları, şehir planlama ve geliştirme işinde istihdam edilen ve turizm sektöründe çalışan bireyleri göstermek mümkündür. Bu mesleklerin yanında ana hedefi kültürel gelişme sağlamak olmayan ancak mor ekonomiye dolaylı katkı veren meslek grupları da bulunmaktadır. İnsan kaynakları

departmanı, tedarikçiler, satış, pazarlama gibi departmanlar şirket içi işleri kolaylaştırdığından mor ekonomiye katkı sağlamaktadır (Diversum, 2013).

3. EKONOMİNİN RENKLERİNE İLİŞKİN İÇERİK ANALİZİ

Araştırmada, ekonomide renklere ilişkin yapılan çalışmalar nitel içerik analizine tabi tutularak, temalara göre sınıflandırılmıştır. Nitel içerik analizi, birçok disiplinde kullanılabilen ve seçilen araştırma yaklaşımına bağlı olarak literatürden türetilen kodlama çerçevesi ile kategoriler geliştirebilen esnek bir özelliğe sahiptir (Kuckartz, 2019, 14). İçerik analizi sosyal bilimlerde sözel ve yazılı içeriklerin nesnel ve sistematik olarak incelenmesini sağlayan bir yöntemdir (Tavşancıl ve Aslan, 2001, 144). İçerik analizinde yazılı kaynakların temel içeriği ve içerdiği unsurların özetlenmesi ve belirli kategorilerde toplanması amaçlanmaktadır (Cohen vd., 2007). İçerik analizinin temel amacı; metinlerin içeriklerinden sosyal gerçeklik boyutlarının belirlenerek, çıkarımlar yapılabilmesidir (Gökçe, 1995, 189).

3.1. Yöntem

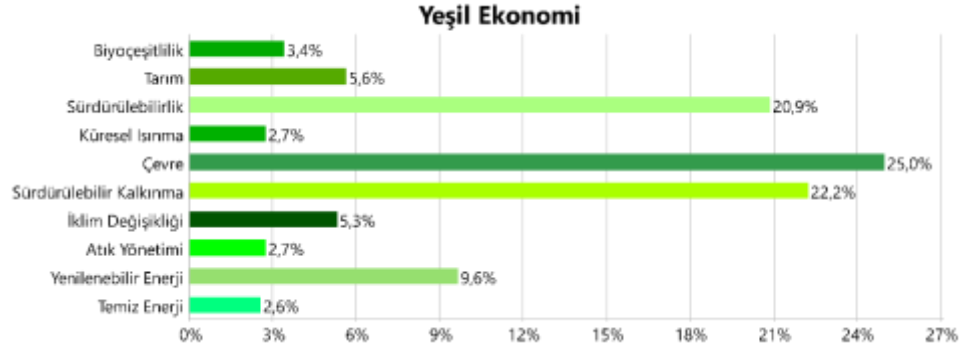
Çalışmada "MAXQDA Analytics Pro 2022" paket programı kullanılarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile ikincil veriler kullanılmış ve betimsel içerik analizi ile çözümlenmiştir. Betimsel içerik analizi ile; belirlenmiş bir konu üzerinde, birbirinden bağımsız olarak tüm nicel ya da nitel çalışmalar incelenerek konu üzerindeki genel çıkarımlar yapıp söz konusu çalışma üzerinde araştırmacıya genel çıkarımlara ilişkin fikir sağlanmaktadır (Ültay vd, 2021, 190). Ekonominin renklerine ilişkin çalışmaların kodlamasında Maxqda Veri Analiz Programı'ndan yararlanılmıştır. Maxqda, sistematik inceleme ve meta-analiz araştırmaları ile ilgili analizler için oldukça uygun bir programdır (Kuckartz ve Rädiker, 2021: 5). Maxqda programında kullanılan veri seti çalışmanın amacına yönelik kod sistemi ile oluşturulmuştur. Evren içindeki çalışmalar metin içinde ele alınan konular bazında kodlara ayrılmıştır. Araştırmanın analizinde cümle temelli kodlama yöntemi seçilmiştir. Araştırmanın çeşitliliğinin sağlanabilmesi adına çalışmaların alt kodları temalarına göre belirlenmiş olup bu kavramları içeren cümleler seçilerek kodlanmıştır. Kodlanan veriler ile İçerik Analizi yapılmış, Alt Kodların İstatistiği Haritası ve Kod Birlikte Oluşma Modeli (Çakışan Kodlar) oluşturulmuştur. Böylelikle ekonomide varolan her bir renk için alt kodların istatistik haritası oluşturulmuş, temel kavram ve ifadeler ortak ve çakışan kavramlar ekseninde görselleştirilmiştir.

3.2. Sınırlılık

Ekonominin renkleri ile ilgili yayınlanmış akademik çalışmalar araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni; TÜBİTAK ULAKBİM tarafından Türkiye'deki akademik ve hakemli dergilerin elektronik yayımını sağlayan Dergipark ile Google Scholar ve Web of Science veri tabanlarında çevrimiçi yayınlanmış toplam 127 adet makale, rapor ve kitap ile sınırlandırılmıştır.

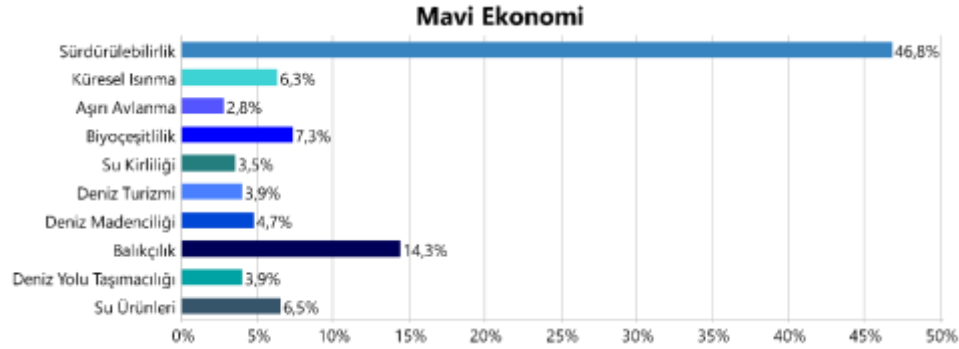
3.3. Bulgular

Bu bölümde ekonomide yer alan renklere ilişkin çalışmalarda incelenen konular alt kod istatistiği ile görselleştirilmiştir.

Şekil 1: Yeşil Ekonomi Alt Kodlarının Dağılımı

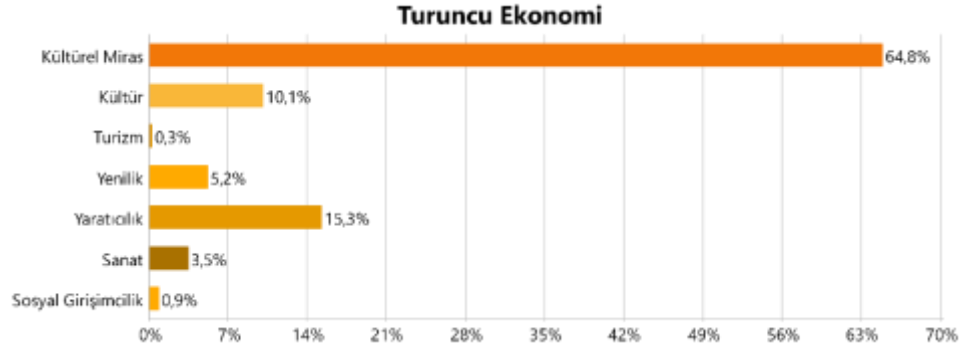
Şekil 1’de Yeşil Ekonomi kapsamında elde edilen konular yer almaktadır. Yeşil Ekonomi odaklı yapılan çalışmalarda; çevre, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramının ön planda olduğu görülmektedir. Yeşil Ekonomi çevresel faaliyetleri içerdiğinden çevre değişkeni büyük bir kapsamda yer almaktadır. Çalışmayı destekleyici kaynaklarda geçen yeşil ekonomiyle ilgili cümlelerde tarım alanlarının verimli kullanılması, biyoçeşitliliğin artırılması ve iklim değişikliği kavramlarına yoğun karşılaşılmıştır. Küresel ısınma ve temiz enerji konuları diğer alanlara göre daha az incelenmiştir.

Şekil 2: Mavi Ekonomi Alt Kodlarının Dağılımı

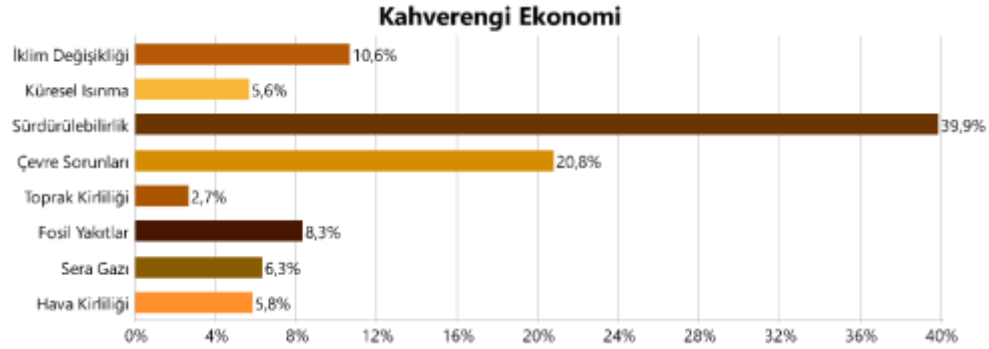
Şekil 2’de Mavi Ekonominin kapsamında olan kavramlara ilişkin alt kodlar belirtilmiştir. Mavi Ekonomi odaklı çalışmalarda en yoğun incelenen konu yeşil ekonomi ile benzer şekilde sürdürülebilirlik olarak belirlenmiştir. Denizlerdeki bilinçsiz ve aşırı avlanma konularının sıkça ele alınmış olması “balıkçılık” değişkeninin ikinci sırada yer almasını sağlamıştır. Denizlerin korunması için deniz turizmi, deniz yolu taşımacılığı ve deniz madenciliği gibi alanların yaklaşık eşit

ölçüde incelendiği verisi elde edilmiştir. Denizlerin kirletilmesinin küresel ısınmaya sebep olması ve beraberinde denizlerdeki biyoçeşitliliğin azalması ise diğer ele alınan konulardır.

Şekil 3: Turuncu Ekonomi Alt Kodlarının Dağılımı

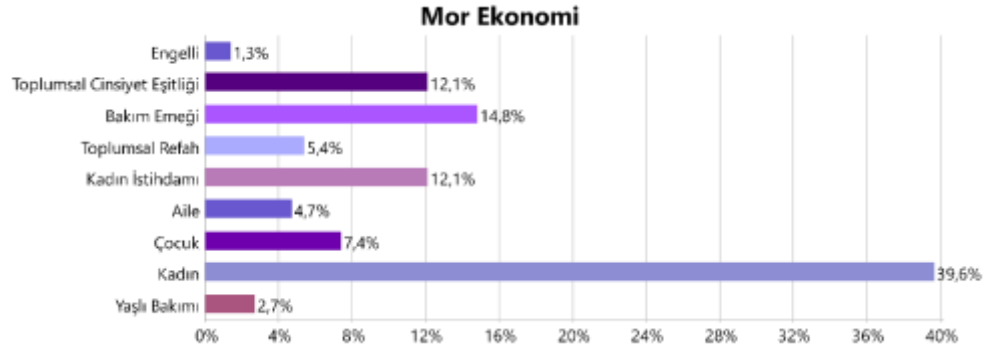
Şekil 3'te Turuncu Ekonomi kapsamında incelenen çalışmalardaki konular yer almaktadır. Turuncu Ekonomi odaklı en yoğun incelenen konu kültürel miras olarak görülmektedir. Ardından ön plana çıkan konu ise yaratıcılıktır. Bunun sebebi ise turuncu ekonominin dayandığı noktalardan biri olan hizmetlerin ve ürünlerin elde edilmesinde yaratıcılık kavramının önemli bir ana girdi olarak tanımlanmasıdır. Literatürde turizm değişkeninin Turuncu Ekonomide sıkça kullanıldığı bilirse de analizde en az çıkmasının sebebi, sıklıkla kültür değişkeni içinde yer almasından kaynaklanmaktadır (kültür turizmi, kültürel turizm gibi).

Şekil 4: Kahverengi Ekonomi Alt Kodlarının Dağılımı

Şekil 4'te Kahverengi Ekonomi literatürü kapsamındaki konular yer almaktadır. Kahverengi ekonomi ile ilgili en yoğun incelenen kavram yeşil ve mavi ekonomide tespit edilen sürdürülebilirlik olarak görülmektedir. İkinci önemli etkileşim ise çevre sorunları kavramıdır. Kahverengi Ekonominin çıkış noktası olan ekonomik büyümenin çevresel olarak yıkıcı sorunlara sebep olması; fosil yakıtların,

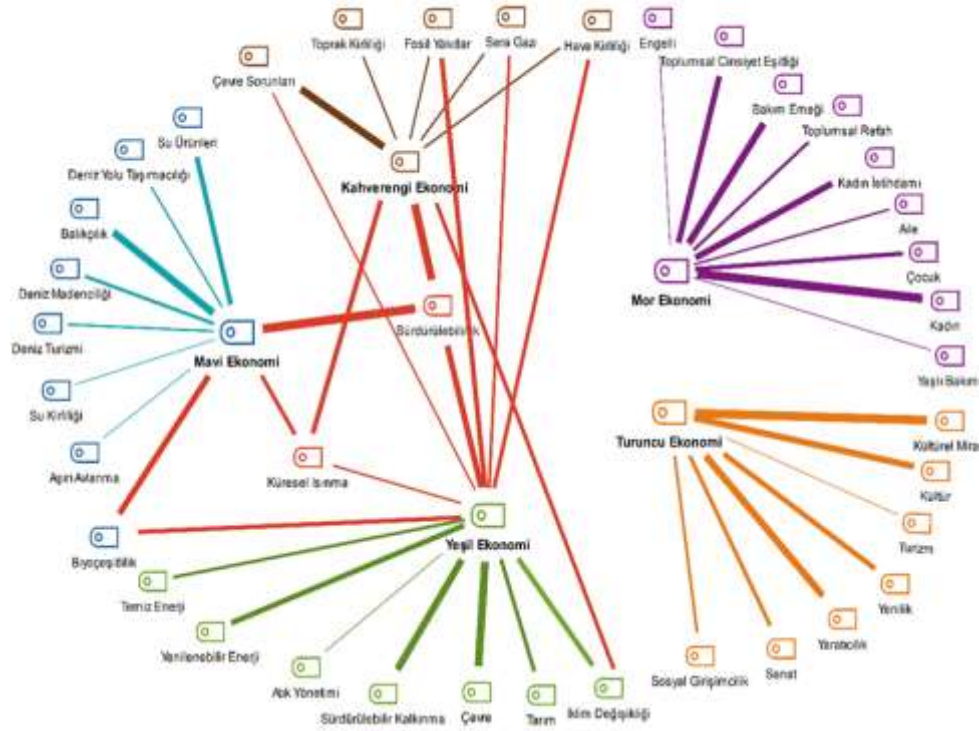
sera gazı salınımının hava kirliliğine, toprak kirliliğine ve dolayısıyla çevre sorunlarına sebep olması bu kavramın sıkça bahsedilmesinde en önemli etkidir.

Şekil 5: Mor Ekonomi Değişkenlerinin Dağılımı

Şekil 5'te Mor Ekonomi odaklı çalışmalarda yer alan konular belirtilmiştir. Kadın konusunu içeren alt kodun ön planda olduğu görülmektedir. Mor Ekonominin çıkış noktası bakım emeği yükümlülüğünü üstlenmiş kadınların ekonominin her alanında var olmasını sağlama düşüncesi olduğu için kadın istihdamı mor ekonomi için vazgeçilmez bir unsurdur. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin Mor Ekonominin tabanını oluşturması bu kavramın da sıklıkla incelendiğini işaret etmektedir. Bakım emeğinin alt alanları olan engelli ve yaşlı bakımının analizde daha az sayıda yer aldığı tespit edilmiştir. Çocuk, aile, toplumsal refah gibi konular da mor ekonomi kapsamında incelenen diğer konulardır.

Kod Birlikte Oluşma Modeli (Çakışan Kodlar) değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir analizdir. Ekonominin renklerine ilişkin çalışma grupları arasındaki ilişki görselleştirilerek Şekil 6 oluşturulmuştur. Görselde yer alan çizgiler çalışmada incelenen renklere ve renklerin ana temasını oluşturan kavramlara uzanmaktadır. Çizgiler arası ilişki, çizgilerin kalınlığı ve inceliği çalışmadaki kaynaklarda belirtilen ve sık geçen kavramlara göre şekillenmektedir.

Şekil 6: Kod Birlikte Oluşma Modeli (Çakışan Kodlar)

Şekil 6'da Kod Birlikte Oluşma Modeli (Çakışan Kodlar) değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Mavi, Yeşil ve Kahverengi Ekonomi ile ortak konuları içeren sürdürülebilirlik en sıklıkla bahsedilen ve en kalın çizgilere sahip durumdadır. Üç rengin ortak ana temasını oluşturmasından dolayı en belirgin çakışan kod görünümündedir. Küresel ısınma da her üç rengi kapsayan bir yapıdadır. Şekilde ortak belirtilen renkler bir arada hareket eden değişkenleri göstermektedir. Ekonominin renkleri arasında ilişki incelendiğinde Mavi, Yeşil ve Kahverengi Ekonomi konularında iki kavramın ortak olduğu görülmektedir. Bu kavramlar sürdürülebilirlik ve küresel ısınma şeklinde belirlenmiştir. Mavi ve Yeşil Ekonomi arasındaki bağlantı ise biyoçeşitlilik olarak tespit edilmiştir. Kahverengi Ekonomi ve Yeşil Ekonominin birlikte incelediği kavramlar; çevre sorunları, fosil yakıtlar, sera gazı, hava kirliliği ve iklim değişikliğidir. Ekonomik ve kültürel gelişmeleri kapsayan Turuncu ve Mor Ekonomi konuları incelenen kod modelinde diğer değişkenlerden bağımsız olarak ortaya çıkmıştır.

4. EKONOMİ VE SAĞLIK İLİŞKİSİ: YENİ BİR YAKLAŞIM ÖNERİSİ “BEYAZ EKONOMİ”

Sağlık ve ekonomi; sağlık hizmetlerinin herkes için adil bir şekilde erişilebilir ve uygun maliyetli olması kapsamında, sistem tabanlı çözümler bulmaya yönelik bir noktada birleşmektedir (Coursera, 2022). Kıt kaynakları etkin bir şekilde kullanarak, tüm insanların yaşam süresini artırmak ve sınırsız ihtiyaçları karşılamak adına ekonomi bilimi için yapılan çalışmalar sağlık sektörüne entegre edilmiş ve sağlık ekonomisi adı altında yeni bir bilim dalı ortaya atılmıştır. Son yıllarda yaşanan sağlık sorunları, beraberinde sağlık ile sağlık hizmetlerinin pazarlanması, dağıtımı ve sunumu gibi konuların tartışma konusu olmasına sebep olmuştur. Bu tartışmalar sonucunda, sağlık ekonomisine olan ilgi giderek artmıştır (Çalışkan, 2008: 29).

Kaynakların etkin kullanılmayışı ve insanların yaşam beklentilerini yüksek tutmaları giderek üretimi arttırmakta ve hızlandırmaktadır. Bu durum beraberinde, sağlık hizmetlerinin tüm insanlara yeterli ve dengeli bir şekilde dağıtılamaması gibi problemleri getirmektedir (Tıraş, 2013: 126). Sağlık ekonomisi; sağlık alanında yapılan toplumun ve bireylerin sağlığını gözeten ve bu gözetimin sonucunda oluşturulan sağlık politikalarının sonuçlarını kapsayıp değerlendiren ekonomi ve sağlık kaynaklarının etkin ve sürekliliğini arz eden hizmetlerin finanse edilmesini ilgilendiren yönetim, organizasyon içerikli faaliyetlerin genel adıdır (Tıraş, 2013: 2). Sağlık ekonomisi 1974 Petrol Krizi sonrası makro açıdan daralma yaşanmasıyla ve sağlık harcamalarında görülen artışla gelişim göstermiştir. Sağlığı; sağlık hizmetlerinin yanı sıra gelir düzeyi, genetik faktörler, yaşam tarzı, tüketim alışkanlıkları, mesleki işgücü riskleri de etkilemektedir. Sağlık ekonomisi anlayışı bu nedenle önem arz etmektedir. Bireylerin yaşam kaliteleri gelir düzeyleri ile doğru orantılı olsa dahi düşük gelir seviyesine sahip bireylerin konfor alanlarının artırılması için yapılacak harcama kalemleri ve maliyet unsurları sağlık ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. Sağlık ekonomisinin alt disiplinleri incelendiğinde piyasa dengesi, planlama ve bütçeleme, sağlık sisteminde hakkaniyetli uygulamalar gibi kavramlar olduğu görülmektedir (Yaşar:211).

Sağlık ve ekonomi çatısı altında birleşen unsurlardan biri sağlıklı nüfustur. Sağlıklı bir nüfus sosyo-ekonomik dengelerin ve kalkınmışlık düzeyinin altyapısını oluşturmaktadır. Bu bağlamda sağlıklı bir nüfus, sürdürülebilir kalkınma ve ekonomik büyüme için büyük bir öneme sahiptir (European Observatory, 2021). Toplumların yaşam kalitesinin ve kalkınmışlık seviyesinin bir göstergesi olan sağlık ve ekonomi ilişkisi içerisinde bulunan bireylerin konumlarını belirleyici niteliktedir.

Ekonomik büyüme için uzun dönemde büyüme performansını olumlu açıdan etkileyen en önemli faktörlerden biri, ortalama yaşam beklentisidir. Ekonomik büyüme, ortalama yaşam beklentisi ile doğrudan ilişkilidir. (Erdoğan ve Bozkurt, 2008). 20. Yüzyıl, sağlık alanında yaşanan gelişmelerin olumlu yönde ilerlediği bir dönem olmuştur. 1950’li yıllarda ortalama yaşam beklentisi 40 yıl iken, 1990’lı

yıllarda bu oran 63 yıla kadar yükselmiştir (Taban, 2006). Bu artışın yaşanmasında iyi beslenme, teknolojideki gelişmeler, sağlık koşullarının iyileşmesi, sağlık alt yapısındaki sorunların giderilmesi gibi olumlu gelişmeler etkili olmuştur. Olumlu yönde yaşanan bu gelişmeler, ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyi ile yakından ilişkilidir (Bhargava vd., 2001).

Sağlık sektöründe harcamaların ve yatırımların pozitif sonuçları olduğu gibi bakteri, virüs vb enfeksiyon kaynaklı salgın hastalıkların negatif yönlü etkisi bulunmaktadır. Dünya çapında yakın geçmişte yaşanan Covid-19 Pandemisi negatif etkileşimlere örnek gösterilebilir. 2019 yılında Çin’de başlayan Covid-19 Pandemisi, 2020 yılında tüm dünyaya hızla yayılmıştır. Etkisini halen sürdürmekte olan bu Pandemi, insan sağlığını olumsuz yönde etkilediği gibi kapatılan sınırlar, karantina uygulamaları sebebi ile ekonomiyi de uzun dönemde etkisi altına almıştır (Martini vd., 2019). Covid-19 Pandemisinin uzun dönemde ekonomiye makro açıdan etkilerinin bulunmasının yanı sıra, bireylerin yaşam kalitesini etkilemesi açısından sağlık sektörünün ekonomiden ayrışmadığını göstermiştir.

Covid-19 sonrası ekonomi literatürü incelendiğinde sağlık alanında yapılan çalışmaların yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Bu durum sağlık ve ekonomi konularını kapsayan yeni bir renk açılımı ile belirtilmesini destekler niteliktedir. Kullanım alanlarının geniş ve sık olması nedeni ile renklerin bireylerin yaşamının her aşamasında etkin bir rolü olduğu görülmektedir. Renklere insan yaşamını kolaylaştırıcı ve iletişimi hızlandırıcı fonksiyonu nedeni ile değer ve anlamlar yüklenerek renk kullanımı ve tercihi önemli hale gelmiştir. Buradan hareketler çalışmada sağlık ve ekonomi alanlarını betimleyen renk olarak “beyaz” tercih edilmiştir. Batı kültüründe beyaz saflığı temsil etmekte, Avusturalya, Yeni Zelanda ve ABD’de mutluluk ve barışı, Çin ve Japonya’da ise ölümü ve cenazeyi (Finlay, 2002: 109) temsil etmektedir.

Beyaz genellikle istikrarı, devamlılığı ve temizliği simgelemektedir ve beyaz renk saflığı ve barışı temsil etmektedir. Bozulmamış, değerini kaybetmemiş ve kutsal sayılan unsurlarda beyaz renk yaygın kullanılmaktadır. Beyaz renk özellikle sağlık kuruluşları ve ilaç firmaları gibi sağlık ve hijyeni ifade eden ortamlar için ilk tercih edilen renktir. Bunun en önemli sebeplerinden biri beyaz rengin, temizliği ve hijyeni çağrıştırmasıdır. Hastaneler başta olmak üzere sağlık alanındaki tüm kuruluşlar beyaz rengi oldukça sık kullanmaktadır. Bu sebeple ilaç kutularında ve sağlık çalışanlarının kıyafetlerinde çoğunlukla beyaz renk tercih edilmesi, kişide güven hissi ve temiz algısı yaratmaktadır.

5. SONUÇ

İktisat bilimi sürekli değişen ve gelişen yapısı ile yeni paradigma arayışları yaşamaktadır. Yenilik arayışlarının sonucu iktisat biliminin kapsamı ve içeriğindeki genişleme ve değişim sonucu bir kısım çalışma alanlarının renklerle ifade edildiği görülmektedir. Çalışmada literatürde sıklıkla kullanılan yeşil, mavi, turuncu,

kahverengi, mor renklere ilişkin akademik çalışmalar incelenmiştir. Çalışmanın başat amacı; ekonomide incelenen konuları renklere göre tanımlayarak, ortak ve çakışan alanların tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda Maxqda nitel araştırma programı ile renklere ilişkin akademik çalışmalara içerik analizi yapılmış, veriler alt kod istatistiği ve çakışan kod birlikte oluşma modeli ile görselleştirilmiştir.

Yeşil Ekonomi, artan çevre sorunlarını ele alarak gelecek nesile sürdürülebilir bir dünya sunmayı hedeflemektedir. Uluslararası platformlarda sıklıkla ön plana çıkması ve desteklenmesi ile farkındalık artmış, 1980'lerde sürdürülebilir kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Ucal, 2017: 77). Yeşil Ekonomi'nin genel kapsamı, çevresel sorunlara çözüm bulmak, üretim faaliyetleri esnasında doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı azaltmak ve geri dönüşümü gerçekleştirmek, sosyo-ekonomik faktörleri bütünleştirip geliştirerek sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır. Yeşil Ekonomi temelinde ekolojik sorunların giderilip insanları yaşam kalitesinin artırılmasına dayanan bir anlayış olduğu için çalışmada elde edilen bulguların sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarını kapsamaları literatür ile tutarlı sonuçlar elde edildiğini destekler niteliktedir.

Mavi Ekonomi; denizlerin, okyanusların, kıyı alanlarının ve diğer tatlı ve tuzlu su kaynaklarının bilinçsiz sömürülmesinin önüne geçen ve bunların korunmasına dikkat çeken bir stratejidir. Su kaynaklarının bilinçsiz kullanımının durdurulması, suyun içilebilir olması, biyoçeşitliliğin ve ekosistemin korunması ile sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması amaçlandığından, çalışmada Mavi Ekonomi ile sürdürülebilirlik kavramı öne çıkmaktadır. Denizel kaynakların bilinçsiz kullanılması, aşırı avlanma, deniz yolu ticareti, denizaltı madenciliği gibi problemleri inceleyen Mavi ekonomi literatürü denizlerin potansiyelini ortaya koyarak sürdürülebilir büyümeyi hedeflemesi sonucu çalışmada çıkan sonucun tutarlı olduğunu belirtmek mümkündür.

Kahverengi Ekonomi, fosil yakıtlara bağlı olarak çevrenin kirliliğini inceleyen bir disiplindir. Kahverengi ekonomi literatürünün sürdürülebilirlik ve çevre sorunlarına odaklandığı tespit edilmiştir. Bunun sebebi Kahverengi Ekonomi ile ilgili çalışmalarda etkin kaynak kullanımı sorunu, düşük verimlilik ve sürdürülebilir olmayan enerji kaynaklarının sıkça kullanımıdır. Bu bağlamda çevresel değerler ve sürdürülebilir bir işleyiş Kahverengi Ekonomide ön plana çıkmaktadır. Üreticilerin sadece kendi çıkarları doğrultusunda çevre ve kaynak kullanımını önemsemeden üretime devam etmesi büyük ölçüde çevresel sorunlara, hava ve su kirliliğine sebep olan fosil yakıtlar beraberinde küresel ısınma ve iklim değişikliğine neden olmaktadır. İklim değişikliğinin en önemli sebeplerinden biri olan sera gazı emisyonlarını azaltmak amacıyla yeşil ekonomiye geçilmesi konusuna kahverengi ekonomi odaklı çalışmalarda vurgu yapılmaktadır. Yeşil Ekonomi, Mavi Ekonomi ve Kahverengi Ekonomide ekosistemin ve ekonominin sürdürülebilir olması temel hedef olduğundan sürdürülebilirlik kavramı ortak bir çerçevede çakışmıştır.

Turuncu Ekonomi; yaratıcı sektörleri ele alan ve buna dayalı olarak kültür ve sanatı ortak bir noktada buluşturan, bireyler ve şehirler için birçok fırsat barındıran bir kavramdır. Turuncu Ekonomi ile ilgili olarak en yoğun ele alınan konu kültürel miras olarak tespit edilmiştir. Turuncu Ekonomi aynı zamanda “kültür ekonomisi” olarak da bilinmektedir. Bu sebeple kültürel değerler turuncu ekonomi için önemli bir nokta olduğundan kültürel miras kavramın ön plana çıkması literatür ile uyumludur. İkinci ön plana çıkan değişken ise yaratıcılıktır. Bunun sebebi ise Turuncu Ekonominin dayandığı noktalardan biri olan hizmetlerin ve ürünlerin elde edilmesinde yaratıcılık kavramının önemli bir ana girdi olarak kullanılmasıdır.

Mor Ekonomi; toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan ve kadın hareketlerini temsil eden ekonomik bir kavramdır. Kadınların toplumda eşit koşullarda yer alması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını kapsayan Mor ekonomi tüm bireyler açısından öncelikli olmalıdır. Kadının her alanda var olması ve emeğinin kabul görmesi gerektiğini savunan bir yaklaşım içermektedir. Turuncu ve Mor Ekonomi kültürel faaliyetlerin bütünü ve kadınların bakım emeği gibi daha spesifik alanları içermesi bakımından çakışan kod modelinde diğer renklerden bağımsız olarak ortaya çıkmıştır.

Renklerin kapsadığı tüm ekonomi yaklaşımları insanı ve toplumu ilgilendiren konular olmakla birlikte hem ortak hem de farklı alanları içeriyor olması bakımından sonuçların bu doğrultuda tespiti anlamlıdır. Çünkü ekonomide renklerle özdeşleştirilen yaklaşımlar birbirinden etkilenip birbirini destekler durumdadır.

Ekonomide tanımlanan renklerin iktisadi boyutunun yanında toplumsal, çevresel, kültürel ve insani boyutu bulunmaktadır. Sürdürülebilirlik ve küresel ısınma gibi ekonomiyi ilgilendiren sorunların yanında kalkınmanın olmazsa olmazı sağlık faktörü çalışmada ele alınan bir diğer konudur. Çalışmada, bireylerin ve toplumların devamlılığı için gerekli olan sağlık ve ekonomi ilişkisi açıklanmış ve “Beyaz Ekonomi” kavramı yeni bir renk örüntüsü geliştirilerek literatüre sunulmuştur. Sağlık ve ekonomi ilişkisinde beyaz rengin tercih edilmesindeki sebep temizliği, saflığı, hijyeni çağrıştırması ve tıp sektöründe yoğunlukla kullanılmasıdır.

Temel haklardan biri olan yaşam düzeyinin iyileştirilmesi, sağlık koşulları ve ekonomi biliminin dengede oluşumuyla ilgilidir. Ekonomilerin sağlık alanında ivme kat edebilmesi ve optimal sağlık hizmetlerinin sunulabilmesi için sürdürülebilir kalkınma düzeylerinin yüksek olması gerekliliktir. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlık ve ekonomik koşullar ile etkileşim içinde olması nedeni ile bu iki kavramın birbirinden bağımsız olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın ekonominin renklerine yeni bir bakış açısı getirerek “Beyaz Ekonomi” kavramını önermesi ile literatüre katkıda bulunması hedeflenmiştir.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Yazarlık Katkı Beyanı

Çalışmanın tüm aşamaları yazarlar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Allen, C. ve Clouth, S. (2012). A Guidebook to the Green Economy. Issue 1: Green Economy, *Green Growth, and Low-Carbon Development History, Definitions and A Guide to Recent Publications*. UN Division for Sustainable Development, UNDESA.
- Arlı Yılmaz, S. (2014). Yeşil İşler ve Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Alanındaki Potansiyeli. Uzmanlık Tezi, T.C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Hizmetler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No: 2887, Ankara.
- Aşıcı, A. A. ve Şahin, Ü. (Eds.). (2021). *Yeşil Ekonomi*. 52, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Başol, O. (2013). *Yeşil İşler: Sürdürülebilir Girişimlerde İnsan Onuruna Yakışır İşler ve Düşük Karbon Ekonomisi*. Kırklareli Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Değerlendirme Notu: 2013-13, Kırklareli.
- Bhargava, A., Jamison, D. T., Lau, L. J., ve Murray, C. J. (2001). Modeling the Effects of Health on Economic Growth. *Journal of Health Economics*, 20, 423-440.
- Boonstra, W. J. ve Valmana, M. (2018). A Sea of Many Colours-How Relevant is Blue Growth for Capture Fisheries in the Global North, and Vice Versa. *Marine Policy*, 340-349.
- Bozlağan, R. (2005). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı. *In Journal of Social Policy Conferences*, 50, 1011-1028.
- Buitrago Restrepo, F. ve Duque Marquez, I. (2013). *The Orange Economy; An Infinite Opportunity*, 1. Washington DC, USA.
- Chesson, B. (2015). *Horizon 2020 and Blue Growth Opportunities*. Innovate UK Technology Strategy Board.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007), *Research Methods in Education* (6th ed.). New York, NY: Routledge.

- Coursera (2022), “What Is Health Economics and Why Is It Important” (Çevrimiçi), Coursera.org., [<https://www.coursera.org/articles/health-economics>]. (Erişim Tarihi: 24.10.2022)
- Çalışkan, Z. (2008). Sağlık Ekonomisi: Kavramsal Bir Yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 29-50.
- Çoban, M. N. (2019). *Turuncu Ekonomi Göstergeleri Çerçevesinde BRICS Ülkelerinin İncelenmesi*. International Conference on Social Sciences and Humanities-2, Ukraine: ISPEC.
- Çoban, M. N. ve Ölmez, Ü. (2016). Mavi Ekonomi ve Mavi Büyüme. *Turkish Studies*, 155-166.
- Deschenes, O. (2013). Green Jobs, IZA Policy Papers 62, *Institute of Labor Economics (IZA)*, 81-87.
- Diversum.net. (2013). “The Purple Economy” (Çevrimiçi), Diversum: [<https://www.diversum.net/en/purple-economy/f.php?t=the-purple-economy&id=11>], (Erişim tarihi: 23.10.2022).
- Ebarvia, M. C. (2016). Economic Assessment of Oceans for Sustainable Blue Economy Development. *Journal of Ocean and Coastal Economics*, (2), 1-29.
- Ehresman, T. G., ve Okereke, C. (2015). Environmental Justice and Conceptions of The Green Economy. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 15(1), 13-27.
- Ekolojist. (2018). “Endüstri Devriminin Çevresel Etkileri” (Çevrimiçi), Ekolojist.net. [<https://ekolojist.net/endustri-devriminin-cevresel-etkileri/>], (Erişim tarihi: 14.10.2022).
- Erdoğan, S. ve Bozkurt, H. (2008). Türkiye'de Yaşam Beklentisi-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Modeli ile Bir Analiz. *The Journal of Knowledge Economy and Knowledge Management*, 25-38.
- Eren E. ve Uysal E., (2017). İktisatta Yeni Heterodoks Gelişmeler, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 134-151.
- Eriç, M. (1998). *Kültür ve Yaratıcılık*. İstanbul: Kazancı Kitap.
- European Commission. (2012). Opportunities for Marine and Maritime Sustainable Growth, Communication from The Commission to The European Parliament. *The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions*, 1-12.
- European Observatory on Health Systems and Policies. (2021). “Health and Economy”(Çevrimiçi), [<https://eurohealthobservatory.who.int/themes/observatory-programmes/health-and-economy>], (Erişim Tarihi: 15.10.2022).
- FAO. (2010). Payments for Environmental Services within the Context of The Green Economy. *Stakeholders Consultation: From Payment of Environmental*

- Externalities to Remuneration of Positive Externalities in the Agriculture and Food Sector*, 1-24.
- Finlay, V. (2007). *Renkler*. Dost Kitabevi, Ankara.
- Gökçe, O. (1995), *İçerik Çözümlemesi-Sosyal Bilimlerde Bir Araştırma Yöntemi*. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, 1, Konya.
- Güner, Ş. N. ve Oğuz, A. (2020). Mavi Ekonomi Bağlamında Dış Ticaret. *USE 5. Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Kongresi Tam Metin Kitabı*, 102.113.
- İlkkaracan, İ. ve Değirmenci, S. (2013). The Impact of Household Labor Supply Structure on Poverty and Income Inequality. *Topics in Middle Eastern and North African Economies*, 15 (2), 121-133.
- İlkkaracan, İ. (2017). Mor Ekonomi Sürdürülebilir Kentler Yolunda Kadınların Ekonomik Katılımı İçin Bir Strateji, *Sürdürülebilir Kent İçin Kadın Katılımı. TESEV Sürdürülebilir Kalkınma Politika Notları*, 1-4.
- Kahveci, Z. ve Biçer, A. (2019). “Temiz Çevre Temiz Su: Mavi Dünya İçin Mavi Ekonomi” (Çevrimiçi) Anadolu Ajansı, [<https://www.aa.com.tr/tr/temiz-cevre-temiz-su/mavi-dunya-icin-mavi-ekonomi/1508543#>], (Erişim Tarihi: 14.10.2022).
- Kanbur, A. (2018). “Düşük Karbonlu Ekonomiye Geçiş: Yeşil Ekonomi” (Çevrimiçi), Misak-1 Millî Strateji Araştırma Kurulu, [<https://millidusunce.com/misak/dusuk-karbonlu-ekonomiye-gecis-yesil-ekonomi/>] (Erişim Tarihi: 16.10.2022).
- Kuckartz, U. (2019). Qualitative Content Analysis: From Kracauer's Beginnings to Today's Challenges. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 20(3), 1-20.
- Kuckartz, U. ve Rädiker, S. (2021). *MAXQDA 2020 Literature Reviews with MAXQDA* (S. Toraman, Trans. Turkish). MAXQDA Press.
- Kuş, C. (2022). Mavi Büyüme Paradigması ve Karadeniz için Bir Değerlendirme, *İzmir Kalkınma Ajansı*, 1-36.
- Lillebo, I. A., Pita, C., Rodrigues, J. G., Ramos, S., ve Villasante, S. (2017). How Can Marine Ecosystem Services Support the Blue Growth Agenda?. *Marine Policy*, 132-142.
- Malavera Pineda, S. M., Malavera Pineda, P. A., ve Calle Piedrahita, J. S. (2021). Effects of the Orange Economy on Social Entrepreneurship in the City of Medellin. *Springer*, 263-286
- Martini, M., Gazzaniga, V., Bragazzi, N., ve Barberis, I. (2019). The Spanish Influenza Pandemic: A Lesson From History 100 Years After 1918. *Journal of Preventive Medicine and Hygiene*, 60(1), 64-67.
- Matthews, R. (2022). “Environmental Implications of Three Types of Economies: Brown, Blue and Green” (Çevrimiçi), The Green Market Oracle,

- [<https://thegreenmarketoracle.com/2022/06/03/environmental-implications-of-three/#:~>], (Erişim Tarihi: 15.10.2022).
- Murphy, A. (2012). China's Cultural and Creative Economy: An Introduction. *Eurasian Geography and Economics*, 179-181.
- Özen, A., Şaşmaz, M. Ü. ve Bahtiyar, E., 2015. Türkiye’de Yeşil Ekonomi Açısından Yenilenebilir Bir Enerji Kaynağı: Rüzgâr Enerjisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(28), 85-93.
- Raddadi, A. (2022). “Turuncu Ekonomi” (Çevrimiçi), Şarkul Avsat, [<https://turkish.aawsat.com/home/article/3433146/abdullah-raddadi/turuncu-ekonomi>], (Erişim Tarihi: 15.10.2022).
- Şahin, Ü. (2012). *Yeşil Düşünceден Yeşil Ekonomiye*. Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Taban, S. (2006). Türkiye'de Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Sosyo Ekonomi*, 31-46.
- Tıraş, H. H. (2013). Sağlık Ekonomisi: Teorik Bir İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 125-152.
- Turan, E. S., Erkurt, F. E., ve Balcı, B. (2017). Yeşil Ekonomi Kavramının Çevrenin Korunması Açısından Değerlendirilmesi. *Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 1(3), 81-87.
- Ucal, M. (2017). Yeşil Ekonomi Metodolojisi ve Felsefesi: Yeşil Büyüme ve Sürdürülebilir Kalkınma. *İklim Değişikliği ve Yeşil Boyut*, 76-92.
- UNESCO, ve UNDP. (2013). *Creative Economy Report*. Paris: UNESCO, UNDP.
- UNESCO, ve World Bank. (2021). *Cities, Culture, Creativity: Leveraging Culture and Creativity for Sustainable Urban Development and Inclusive Growth*. Paris: UNESCO.
- Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N. (2021). Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi. *Ibad Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 188-201.
- WIPO. (2015). *Guide on Surveying the Economic Contribution of the Copyright Industries*, Switzerland: World Intellectual Property Organization.
- WWF. (2015, December). *Principles for a Sustainable Blue Economy*. WWF Baltic Ecoregion Programme. Tallinn, Estonia.
- Yalçın, A. Z. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma için Düşük Karbon Ekonomisinin Önemi ve Türkiye için Bir Değerlendirme. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 186-203.
- Yalçın, A. Z. (2016). Sürdürülebilir Kalkınma için Yeşil Ekonomi Düşüncesi ve Mali Politikalar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 749-775.
- Yaşar, G., “Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri” (Çevrimiçi), [<https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=987>], (Erişim Tarihi: 26.10. 2022).

YEREL MEDYA VE DİJİTALLEŞME: KEŞAN ÖRNEĞİ¹

LOCAL MEDIA AND DIGITALIZATION: THE CASE OF KESAN

Özge ERCEBE*

Geliş Tarihi: 24.03.2023
(Received)

Kabul Tarihi: 31.07.2023
(Accepted)

ÖZ: Ulusal ve uluslararası medya bireylere düşünmedikleri, ulaşamadıkları dünyayı sunarken yerel medya bireylerin içinde yaşadıkları yerde meydana gelen kültürel, toplumsal, siyasal ve ekonomik yapının bileşenlerine ilişkin haber, bilgi ve belgeleri sunan ve yerel kamuoyunun oluşmasında etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır. Dijital teknolojilerin gelişmesi, yerel medyanın temel işlevlerini yerine getirmesinde önemli fırsatlar sunar. Bu çalışmada, Keşan'da yayınlanan yerel gazetelerin dijital teknolojiye uyumu araştırılmıştır. Basın İlan Kurumu (BİK) gazete listesinde yer alan Medya Keşan, Gündem Saros ve Volkan gazeteleri web içerikleri, haber kategorileri, dijital arşivleri, okuyucularıyla kurdukları interaktif etkileşimleri çerçevesinde incelenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen yerel gazeteler ve yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular Medya Keşan dışındaki gazetelerin dijital alandaki varlıklarının sınırlılığına işaret etmektedir. Var olmanın temel ölçütünün sanal ağlarda var olmakla eş tutulduğu bu dönemde, Keşan'da yerel medyanın dijital dünyadaki varlığını saptamaya amaçlayan bu araştırma aynı zamanda, ilçede yerel basının temel işlevlerini daha etkili olarak yerine getirebilmesi açısından gelecek vizyonunu oluşturabilmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Medya, dijitalleşme, yerel gazetecilik

ABSTRACT: While national and international media present the world that individuals do not think about and cannot reach, local media stands out as an effective tool in the formation of local public opinion and presents news, information, and documents regarding the components of the cultural, social, political and economic structure that occur in the place where individuals live. The development of digital technologies offers significant opportunities for local media to perform their basic functions. In this study, the compatibility of local newspapers published in Keşan with digital technology will be investigated. Media Keşan, Gündem Saros and Volkan newspapers, which are on the Press Advertisement Agency (BİK) newspaper list, will be examined within the framework of their web content, news categories, digital archives and interactive interactions with their readers. The local newspapers examined within the scope of the research and the findings obtained from the interviews point out the limited presence of newspapers other than Medya Keşan in the digital field. This research, which aims to determine the presence of local media in the digital world

¹ Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 17-18 Kasım 2022 tarihlerinde Keşan/Edirne'de düzenlenen "100. Yılında Keşan" isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, ozgeercebe@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9036-9404.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Ercebe

in Keşan, will also contribute to the formation of the vision of the future in terms of fulfilling the basic functions of the local press in the district more effectively.

Keywords: Local media, digitalization, local journalism

EXTENDED ABSTRACT

More than 20 years after the Internet entered newsrooms, the transition to digital media remains a challenge for journalists. However, the increase in social media channels and the widespread use of android phones have made the digital field a prominent news environment. This indicates that we are going through a transition period from traditional newspaper and journalism to digital news channels. In this process, constantly updated innovations such as adapting traditional journalism routines to digitalization and adopting new ways of interacting with audiences bring some challenges for journalists. Although it can be said that the national media in Turkey adapts to this process faster and combines new technologies with traditional journalism faster, it can be said that this adaptation process is not so fast in local newspapers. In the digital adaptation process, the main problems of local newspapers in Turkey are dependence on state support, which has not changed and cannot be solved for years, small newsrooms with traditional news production culture, journalists worn out by low incomes and insecure working conditions. In the process of digital transformation, it can be said that the lack of technical infrastructure, inability to keep up with technological progress, resistance from maintaining the old routine, concerns about the speed of the internet environment will decrease the sales of printed newspapers and the number of subscribers.

Despite the current conditions, local newspapers try to maintain the understanding of journalism that is loyal to traditional values and tries to meet the needs of the society. Because local newspapers are the institutions closest to the citizens, encouraging citizen participation in democratic life. For this reason, the mutual relations established by citizens and journalists are important for the solution of local problems, the survival of local values and local democracy.

Despite all the difficulties experienced, local media continues to be an important communication channel for those living in that geographical area. The meaning of local media becomes even more prominent when the structure of the concept of locality, which expresses the place where people live their daily lives, with symbols, traditions and ideologies that also express "belonging to that place", and the structure corresponding to the place that has been or will be lived, together with the public space created by the local media. Local media assume the function of a bridge between the people living in that place, both with each other and with the social, cultural, and political institutions that characterize that place. Not only in our country, but also in many parts of the world, the press and local media are experiencing difficulties. The decrease in newspaper circulation, the gradual expansion of social media environments, globalization and the hyper-localization that comes with globalization, the change in newspapers and journalism practices and the capacity to respond to this change can be counted among the reasons for the difficulties experienced. However, the dream of a more democratic society in the coming decades will be possible with a wave from the local to the national, from the national to the global, which reveals the fact that the main source of democracy is local interaction.

In this study, three newspapers that received official advertisements registered with the Press Advertisement Agency and published both online and in print were included. Content analysis and structured interview method were used in the research. Within the scope of the content analysis, the news in the 14-day printed and daily online issues of the local newspapers between 3-14 October 2022 were examined. The web pages of the relevant newspapers were evaluated in terms of general appearance, ease of use, up-to-dateness, news writing rules, technical features, institutional information, and interactivity. In addition to these analyses, through face-to-face interviews with newspaper reporters, their views on the perception of locality, the effects and compliance of new communication technologies on local newspapers, user data of websites and social media interactions of newspapers were obtained.

Although the adaptation of national and international media to digitalization is faster in terms of accessibility to opportunities and human resources, it is possible to say that adaptation efforts continue in the local media. The situation is much more promising for the local media of Keşan. The newspapers examined within the scope of the research have an approach that will continue the tradition of Önder Newspaper, which is far ahead in terms of professionalism, news language, importance given to local news, and printing technology when compared to local newspapers across the country. Among the newspapers, Medya Keşan stands out in terms of using all aspects of communication technology not only in Keşan but also in the region. The website of the newspaper, which meets its readers with an up-to-date software and mobile application, is updated several times a day. In addition to being given in written form, current news is also available on the website as video news. Media Keşan follows the innovations brought by technology and national newspapers to their web pages and presents them to its readers. In addition to the official advertisements it receives, the newspaper also generates revenue from local and regional advertisements and Google advertisements. Volkan and Gündem Saros newspapers, on the other hand, will be able to increase their influence in the digital media soon.

1. GİRİŞ

İnternetin haber merkezlerine girmesinden 20 yıldan fazla bir süre geçse de gazeteciler için dijital ortama geçiş bir zorluk olmaya devam ediyor. Bununla birlikte sosyal medya mecralarının artması, android telefon ve diğer teknolojik cihazların kullanımının yaygınlaşması dijital alanı belirgin bir haber ortamı haline getirdi. Bu da içinde bulunduğumuz dönemin geleneksel gazete ve gazetecilikten dijital haber mecralarına geçiş süreci içinde olduğunun bir işaretidir. Ancak çok hızlı ilerleyen ve sürekli güncellenen teknoloji karşısında geleneksel gazetecilik rutinlerinin dijitalle uyarlanmasının, izleyicilerle etkileşimin yeni yollarının benimsenmesinin gazeteler ve gazeteciler için getirdiği zorluklar da dikkate alınmalıdır. Türkiye’de ulusal medyanın bu sürece daha hızlı uyum sağladığı ve yeni teknolojileri geleneksel gazetecilikle daha hızlı birleştirdiği söylenebilir de yerel gazetelerde bu uyum sürecinin o kadar hızlı olmadığı gözlenmektedir. Dijitale uyum sürecinde Türkiye’de yerel gazetelerin temel sorunları arasında yıllardır değişmeyen ve çözülemeyen devlet desteğine bağımlılık, geleneksel haber üretim kültürüne sahip küçük haber merkezleri, düşük gelirlerle ve güvencesiz çalışma şartlarıyla yıpranan gazeteciler sayılabilir. Dijitale dönüşüm sürecinde ise bu temel sorunlara teknik altyapı eksikliği, teknolojik ilerlemeye ayak uyduramama, eski rutini sürdürme direnci, internet ortamının hızının basılı gazete satışı ve abone sayısını düşüreceğine ilişkin endişeler eklenmektedir.

Mevcut şartlara rağmen yerel gazeteler, geleneksel değerlere sadık olan ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan gazetecilik anlayışını sürdürmeye çalışmaktadır. Çünkü yerel gazeteler yurttaşlara en yakın olan, demokratik yaşama yurttaş katılımını teşvik eden kurumlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle yurttaşlar ve gazetecilerin kurdukları karşılıklı ilişkiler yerel sorunların çözümü, yerel değerlerin yaşatılması ve yerel demokrasi açısından önem taşımaktadır.

Bu makalede, Keşan’da yayın yapan Basın İlan Kurumu’na (BİK) kayıtlı üç yerel gazete olan Medya Keşan, Volkan ve Gündem Saros gazetelerinin dijital yayıncılığa uyumları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu gazetelerden Volkan Gazetesi Mart 2004’te, Gündem Saros Şubat 2009’da, Medya Keşan ise 2012 Ağustos’ta yayımlanmaya başlanmıştır. Üç gazetenin de internet çağında yayın hayatına başladıkları görülmektedir. Çalışmada, ilgili gazetelerin web sayfaları ve basılı nüshaları 4 -14 Ekim 2022 tarihleri arasında incelenmiştir. Gazetelerin basılı nüshalarındaki haberler kategorilerine ayrılarak incelenmiş, yerel gündem ve özgün içeriğin ağırlığı belirlenmiştir. Gazetelerin dijitalle uyumu ise web sayfalarının incelenmesi ve okuyucularıyla kurdukları interaktif etkileşimin düzeyi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

2. YERELLİK ve YEREL MEDYA

Son yıllarda yapılan araştırmalar ve akademik tartışmalarda toplumun kutuplaştığı, farklı kamplarda kendilerini tanımlayan bireylerin karşı mahalledekileri tehdit olarak gördükleri, önyargı ve gerilimin arttığı, bir arada yaşamın giderek zorlaştığı bir ortamdan sıklıkla söz edilmektedir. Ferhat Kentel'in 2022 Mart ayında yayınladığı "Bir Arada Yaşarız" araştırması Türkiye'de çeşitli kültürel, siyasi, sınıfsal farklılıkların yanı sıra bireylerin de kendi içlerinde "çeşitlilik" ve "karmaşıklık" taşıdıklarına ilişkin bulguları ortaya koymuştur. Çalışmada, kültürel farklılıkların çerçevelediği toplumda sosyal adaletsizliklerin, grupların cemaatleşmeleri ve siyaset alanında da farklılaşarak kutuplaştıkları ifade edilmektedir (Kentel, 2022). Bu ortam aslında "bir yere ait olma", o yerin özelliklerini paylaşma, ortak sorunlar üzerine ortak çözümler üretebilmeye ne kadar ihtiyacımız olduğunu da göstermektedir. Yaşadığımız tüm sorunların çözümü için bize en yakın olana bakmak, yaşadığımız çevrede neler olup bittiğine ve bunların bize olan etkisine odaklanmak aslında ülke gündemindeki sorunlara çözüm bulmanın da başlangıç noktası olabilir.

Konda Araştırma ve Danışmanlık'ın 2017 yılı "Ev" in Fiziksel Özellikleri ve Duygusal Anlamı" araştırmasına göre Türkiye'de nüfusun %47'si doğduğundan beri, %36'sı 10 yıldan çok, %7,6'sı 6-10 yıldır bulunduğu şehir veya köyde yaşamaktadır. Toplumun yüzde 88 gibi ezici çoğunluğu için, geçmişte ya da yakın zamanda göç etmiş olsun olmasın, yaşadığı yer aynı zamanda "yerleştiği", kendisini "yerleşmiş" saydığı yerdir. Araştırmada, yaşanan yerde geçirilen süreyle kişinin kendisini "yerli" olarak görmesi arasındaki bağlantıya da dikkat çekilmekte; ev, mahalle ya da şehre aidiyet hissetme arasındaki farkın çok keskin olmadığı belirtilmektedir. Toplumda yüzde 85-88 aralığında bir kitle kendisini yaşadığı yere ait hissettiğini belirtmiştir (KONDA, 2017,13).

Bireylerin, yaşadıkları yere aidiyetlerinde etkili olan unsur o yer ile kurulan sosyal ilişkilerdir. Akrabalık, komşuluk ilişkileri, çocukluğun geçirildiği sokaklar, arkadaşlar, alış-veriş yapılan esnaf, öğrenim görülen okullar gibi çocukluktan yetişkinliğe geçirilen zaman düşünüldüğünde toplumun önemli bir çoğunluğunun yaşamının büyük bölümünü "evine yarım saat uzaklıkta geçirdiğini" göstermektedir. Bu durum aynı zamanda davranış ve duygular arasındaki bütünlüğe de işaret etmektedir: Herhangi bir duygusal bağlılık olmaksızın veya bir sosyal ağın parçası olmadan, nasıl tanımlanırsa tanımlansın, yerel düzlemde güçlü bir paya sahip olmak oldukça güçtür. Yerel bölge içerisinde farklı sosyal grupların farklı çıkarları olmakla birlikte bunlar maddi olandan kültürel ve estetik olana kadar çeşitlilik göstermektedir (Urry 1995). Yerel dokudaki birliktelik ekonomik çıkarların çok ötesine geçen bölge ve kimlik arasındaki bağlantılarla ilgilidir. Ulusal ve küresel dinamiklerle çerçevelenen bölgenin kalkınma dinamikleri, sanayi, tarım, ticaret,

ulaşım gibi maddi bileşenlerin yanı sıra sosyolojik ve kültürel yapının özellikleri yerel dokuyu oluşturmaktadır.

Stacey'e göre (1969, 145) sosyal kurumlar yerellikler içinde faaliyet gösterirler. Ulusal ölçekte ele alınması gereken bazı konular yerel sosyal süreçlerin dışında değerlendirilebilse de bu durum yerelin, ulusal hattâ küresel ölçekteki etkisini önemsiz hale getirmemektedir. İnsanların yaşamlarını şekillendiren temel unsurların kurumlar arasındaki bağlantılardan çok onların eksikliği olduğu ileri sürülebilir. Örneğin, son derece uzmanlaşmış birimlerin verimli kullanımını en üst düzeye çıkarmak için daha büyük hastane açarak hastane hizmetlerini yoğunlaştırmaya karar vermek, aynı bölgedekileri küçük ancak kolay ulaşılabilir hastanelerden onları mahrum bırakabilir. Bunun nüfus için etkisi, daha geniş sosyal süreçlerin ve uzaktan alınan kararlarla uygulanan politikaların karmaşık bir kesişimi olarak ortaya çıkacaktır.

Türkiye özelinde siyasi iktidarın ulusal politikaları yerel düzlemde önemli bir etkiye sahiptir. Ulusal politikaların yerel siyasal yapı ve yerel kültüre olan etkileri sonuçları hakkında sivil toplumda bilinçli bir tartışma için ise “alan” a gereksinim vardır. Kamuoyunun bilgilendirilmesi ve ortak konularda tartışılmasının sağlayacak “alan” haber medyası olarak tanımlanabilir. Ancak, güvenilir raporlara, analizlere, tartışmalara ve güncel olaylara ilişkin etkili bilgiye erişim haber medyasıyla sınırlı değildir (Dahlgren, 2000, 321). Haberin kalitesi, sunum biçimleri, içeriği arasındaki ilişki akademik ilginin gündeminden hiç düşmese de demokratik kamusal alanın ulusaltı düzey olan yerel kamuoyuna ilişkin araştırmaların sınırlı olduğu görölmektedir (McLaughlin, 2004, 162).

O yere ait sorunlara yönelik algının ortaklaşması, sorunlardan doğrudan etkilenenlerin siyasal kamusal alandaki ağırlıklarının artması, güçlü ve etkili yerel iletişim ağıının kurulması ve etkili işleyişi ile gerçekleşebilecektir. Ulusal olanın aksine birbiriyle çok daha hızlı ve sık temas eden yerel sakinlerin deneyimlerinin, rahatsızlıklarının, beklentilerinin yankısını duyurabilecek olan yerel medyadır. Yerel medyanın sağladığı o “alan” sadece medya ortamında oluşmamakta, aile, arkadaş, komşu ve iş çevrelerinde yani özel alanda kurulan iletişimin yerel medyadaki yankısıyla daha sıkı ve etkili “alan”ın oluşması sağlanabilmektedir. Özetle, “yerel” kavramı insanların gündelik hayatlarını yaşadıkları yeri ifade eder. Ancak, bunun ötesinde sembolleri, gelenekleri ve ideolojileriyle yaşanmış olan mekânı da karşılayan bir kavramdır (Lefebvre, 1991).

Medya üretimi olarak tanımlandığında ise yerel, coğrafi bir alana karşılık gelmekle birlikte belirli bir izleyici grubuna ulaşmak için kurumsallaşmış veya kurumsal bir stratejinin parçası olarak oluşturulmuş bir iş modeline dayalı dağıtım alanı olarak tanımlanabilir (Gulyas ve Baines, 2020, 4). Küreselleşen dünyada yerel toplumun kendi inanç, gelenek ve göreneklerini yaşatmalarında yerel kuruluşlarla

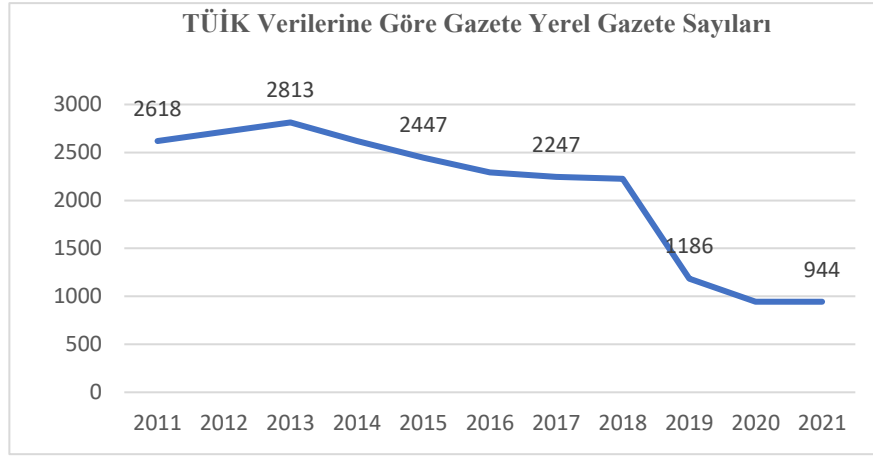
halk arasında karşılıklı etkileşimi sağlayacak bir iletişim modelinin varlığının önemi giderek artmaktadır (Işık, 2001, s. 38-42).

Yüksel ve Gürcan (2005:10) yerel medyayı “Ülke geneli yerine daha dar dağıtımla bir ya da birkaç il ya da ilçedeki okura ulaşan, belirli il ya da bölgeye ilişkin haberlerin yoğunlukta bulunduğu basılı periyodik yayınların bütünü” olarak tanımlamıştır. Ulusal basınla kıyaslandığında daha sınırlı bir okuyucu kitlesine hitap eden yerel basının en işlevlerinden birisi küresel dünyada yayın yaptığı yerde yöre halkının coğrafi ve kültürel olarak kendilerini ait hissedebilecekleri bir alan açmasıdır.

Ulusal medya ile birbirine rakip olmayan, birbirinin yerine geçemeyecek olan yerel medya özgül, farklılaşmış grup çıkarlarına sahip tanımlı kitlelere seslenen (Kural, 2003, 17) yayın organları olarak demokratik kamusal alanın oluşumunda öne çıkmaktadır. Yayınlandığı kentteki yerel yönetim ve merkezi yönetimin görevlileri yerel halk arasında kurulacak iletişim açısından önemli bir köprü olan yerel medya yönetimi denetlemenin yanı sıra kentin sorunları ve bu sorunlarının çözüm yollarının tartışıldığı, kamuoyu oluşumu destekleyen bir mecra olarak öne çıkmaktadır (Şeker, 2007, 66).

Temel işlevleri, yöneten yönetilen ilişkisi çerçevesinde kamu hizmetlerinin sağlıklı ve doğru biçimde halka duyurulması, yönetimin halk adına denetlenmesi, kamuoyu oluşturulması olarak sıralanan yerel basının (Gezgin, 2001, 177) hedef kitlesi yerel siyasetin ve gündemin tarafı olan, bütün aktörlerdir (Vural, 1999, 111). Girgin (2001, 49) yerel basının bu işlevleri çerçevesinde ele aldığı konuları yerelde faaliyet gösteren tüm kurumların çalışma ve faaliyetlerini duyurulması için çaba göstermek, ilgili kurumları kamuoyu adına denetlemek, yerel gündemle ilgili sorunlar konusunda kamuoyu oluşturmak, kent kültürü ve kent bilincinin gelişmesine katkı sunmak olarak sıralamaktadır. Tüm bunların yanı sıra, yerel basın yerel halkın yerel kimliğinin güçlenmesine ve yaşadığı çevreye katılımı sağlamaya yardımcı olarak toplumsallaşma duygusunun oluşmasında etkili bir aktördür (Vural, 1999, 114).

Türkiye’de genel olarak gazetecilik ve basın alanının en başından beri pek çok sorunla boğuştuğu, bunun da yasal, siyasal, toplumsal ve ekonomik nedenleri olduğu söylenebilir. Ancak yerel basın ve yerel medya, ulusal basının ortak sorunlarının yanı sıra kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunlarla da baş etmeye çalışmaktadır. Yerel basının resmi ilan ve abonelik ile sınırlı ekonomik kaynakları, gelirin sınırlılığı ile bağlantılı olarak ihtiyacından daha az sayıda eleman istihdam edebilmesi, çalışanların nitelikli olmayan elamanlar olmaları gibi sıkıntılarla ayakta kalma mücadelesi vermektedir. TÜİK verileri de yerel gazete sayısının her geçen yıl dramatik olarak azaldığını göstermektedir.

Şekil 1- TÜİK Verilerine Göre Yerel Gazete Sayısı

İnternet teknolojisinin gelişimi yerel gazetelere üretim, dağıtım, tanıtım gibi alanlarda giderlerin azaltılabileceği olanaklar sağlamaktadır. Bununla birlikte, gazetenin yayımlandığı ve dağıtıldığı sınırlı alanın dışına çıkma, kendisini o yere ait hisseden ama uzakta bulunanlara hızlı, kolay ve ekonomik olan bilgi ağına erişim fırsatını sunmaktadır.

Bunların yanı sıra, gazetelerin en temel işlevi olan gündem belirleme ve kamuoyu oluşturma konusunda basılı gazeteden çok daha hızlı ve çok daha fazla insana ulaşabilme olanağı sağlamaktadır. İnternet teknolojisinin yerel gazeteler için bir diğer avantajı ise okuyucularıyla daha hızlı ve daha yoğun etkileşim olanağıdır. İnternet teknolojisi ve internet gazeteciliği yerel basına, yerel düzlemde öne çıkan toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik konularda yayın yaptığı yörenin sesini ulusal ve küresel düzleme taşınmasını sağlayacak olanaklar sunmaktadır. Bu da yerel basının önemini arttırmaktadır. Ancak, yerel gazetelerin internet yayıncılığını kullanımları üzerine yapılan pek çok araştırma, internet teknolojisinin sağladığı olanakların kullanım düzeylerinin sınırlılığını göstermektedir (Değirmencioglu,

2011; Kurşun, 2007; Taşkıran, 2017; Atçeken, 2020, Tunca ve Çağlar, 2022; Arvas, İ.S., 2019).

3. YEREL BASIN ve KEŞAN

Keşan’da yayınlanan ilk yerel gazete Feyzullah Aktan’ın 1962 yılında, 27 Mayıs’tan sonra çıkarmaya başladığı Önder Gazetesi’dir. 1961 yasaının basına tanıdığı özgürlük ve dönemin aydın ve ilerici ortamının coşkusuyla 58 yıl boyunca yayınlanan gazete, 31 Aralık 2019’da “Hoşçakalın” diyerek son sayısını yayınlamıştır. Gazetenin matbaası ve arşivi Keşan Kent Müzesi’nde sergilenmekte, gazete arşivi ise dijital ortama aktarılarak korunmaktadır. Önder Gazetesi’nin kurucusu ve son sayısına kadar tek sahibi olan gazeteci Feyzullah Aktan son yazısı aslında Keşan örneğinde Türkiye’de yerel basının 2000’li yıllardan günümüze yaşadığı geleneksel yayıncılık çerçevesindeki sorunların bir özeti niteliğindedir:

“Ne oldu da kapatmak zorunda kaldık? (...) Ekonomik kriz zamları, işsizliği getirince, Basın İlan Kurumu istihdam yaratmak için kadro artırımı yanında gazetenin gelirlerine el koydu. Faturaları ilanı verene değil BİK’e kesmeye başladık. (...) Ayda yaklaşık 10 bin liralık ilan geliyor, masraf toplam 25 bin lira. Edindiklerimi sattım. Sistem düzeler, kriz biter diye bekledim. Kriz bitmedi, işler düzemedi ama benim gücüm tükendi, sağlığım zarar görmeye başladı” (Önder, 31 Aralık 2019).

Keşan’ın en eski ve en güçlü gazetesi Önder’in dışında haftada iki gün yayınlanan 1993 yılında kurulmuş olan Ersin Güngörmez’in sahibi olduğu ve kısa bir yayın hayatı olan Trakya Ekonomi, 1990’da yayınlanmaya başlanan haftalık Halkın Sesi; 1992’de Emine Uybaşı’nın sahibi olduğu haftalık yayınlanan Keşan Haber gazetesi; İsmail Gürer’in sahipliğinde yine kısa bir yayın hayatı olan haftalık Gerçek Gazete; 1990’da kurulan Celal Çakır’ın Halkın Sesi gazeteleri sayılabilir. Keşan’da bugün yayınlanmakta olan basılı gazeteler ve internet gazeteleri Medya Keşan, Volkan, Gündem Saros, Keşan Postası, Keşan Online, Keşan Güncel Haber, Keşan Haber, Keşan Halkın Sesi, Keşan’ın Neşesi, Özgür Gündem Trakya ve Haber Keşan’dır.

4. YÖNTEM

Araştırmaya Basın İlan Kurumu’na kayıtlı resmi ilan alan ve hem çevrimiçi ortamda hem de basılı olarak yayınlanan üç gazete dahil edilmiştir. Araştırmada, kapsama alınan gazetelerin basılı nüshaları ve web sayfalarının yapısal özellikleri değerlendirilmiş, basılı gazeteler ve web sayfalarının içerik çözümlemesi yapılmıştır. İçerik çözümlemesinin amacı gazetelerin yerel haberlere verdiği ağırlık ve yerel gündem konularına yaklaşımını özetleyen bilgiye ulaşabilmektir. İçerik çözümlemesi kapsamında yerel gazetelerin 3-14 Ekim 2022 tarihleri arasındaki 14 günlük basılı ve günlük çevrimiçi sayıları değerlendirilmiştir. Gazete haberleri önce ulusal, yerel ve bölgesel haber kategorilerine ayrılmış, yerel gündemin ulusal gündem karşısındaki ağırlığı belirlenmiştir. Çözümlemenin ikinci kategorisi ise

gazetelerden yer alan politik, ekonomik, kültür-sanat ve adliye-polis haberlerinin ağırlığın saptanmasına yönelik oluşturulmuştur.

İlgili gazetelerin internet sayfaları ise geleneksel basılı gazeteden dijital medyaya dönüşümde mevcut durumun saptanmasına yöneliktir. Web sayfaları genel görünüş, kullanım kolaylığı, güncellik, haber yazım kuralları, teknik özellikler, kurumsal bilgiler ve etkileşimlilik kategorilerine ayrılarak incelenmiştir. Haberlerin içerik çözümlemesi ve web sayfalarının incelenmesinin yanı sıra Medya Keşan'dan Bülent Saylam, Volkan Gazetesi'nden Erdoğan Demir ve Gündem Saros'tan İlknur Sal ve Deniz Çil ile, gazete bürolarında, birer saatlik yarı yapılandırılmış görüşmeler 24-25 Ekim 2022'de gerçekleştirilmiştir. Gazetelerin sorumlu yazı işleri müdürleri ve muhabirleriyle gerçekleştirilen yüz yüze görüşmelerle Keşan yerel basının sorunları, okuyucu kitleleri, gazetecilerin yerellik algısı, yeni iletişim teknolojilerinin yerel gazetelere etkileri ve uyum süreci, web sitelerinin kullanıcı verilerinin değerlendirilmesi ve gazetelerin sosyal medya etkileşimleri konularında görüşleri sorulmuştur.

5. BULGULAR

Keşan'da yayımlanan basılı gazetelerde yer alan haberlerin içerik çözümlemeleri ve ilgili gazetelerin web sayfalarının incelenmesi ve yapılan mülakatlar ile aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

5.1. Gazeteler ve Haberler

Keşan'da yayımlanan 9 yerel gazeteden 6'sı sadece çevrimiçi yayın yapmakta, 3'ü ise hem basılı olarak hem de çevrimiçi ortamda okuyucuya ulaşmaktadır. Araştırma kapsamına alınan üç gazete haftada altı gün yayınlanmaktadır.

Araştırma kapsamında değerlendirilen Keşan Volkan Gazetesi 21 Mart 2005'te İbrahim Birsal'ın sahipliğinde yayımlanmaya başlamış, 3 Haziran 2015'te de iş adamı Mustafa Ügdül tarafından devralınmıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi Mustafa Ügdül kömür işletmeleri, fırıncılık, mandıracılık ve çiftçilik alanlarında faaliyet gösteren şirketlerin de sahibidir. Gazeteyi satın aldığı ticari girişlerine gazete sahipliğini de eklediğini ifade eden Ügdül Volkan Gazetesi'nin Keşan halkının sesini ve yaşanan tüm gelişmeleri kamuoyuna doğru, tarafsız ve objektif bir habercilik anlayışıyla yansıtacaklarını belirtmiştir (Volkan, 3. Haziran 2015). İncelenen bir diğer gazete Gündem Saros iş adamı Mehmet Emin Meriç tarafından 2 Şubat 2009'da kurulmuştur. Mehmet Emin Meriç Keşan Çeltik Üreticileri Birliği Başkanı'dır. Meriç, gençliğinde gazeteciliğe olan kişisel merakını, imkanları el verdiği dönemde bir gazete kurarak hayata geçiren bir iş adamı'dır (Sal, İ. İle yapılan görüşme, 25 Ekim, 2022). 17 Mayıs 1993'te Yılmaz Özkaya'nın sahipliğinde yayımlanmaya başlayan Medya Keşan Gazetesi, 2012 yılında Mustafa Bezbaş tarafından devralınmıştır. Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olan Bezbaş, Özel Keşan Final Anadolu Lisesi Kurucu Ortağı ve Keşan Aden Okulları Kurucu Temsilcisi'dir. Bezbaş, 25. Dönem Milletvekilliği Seçimlerinde CHP Edirne Milletvekili Aday

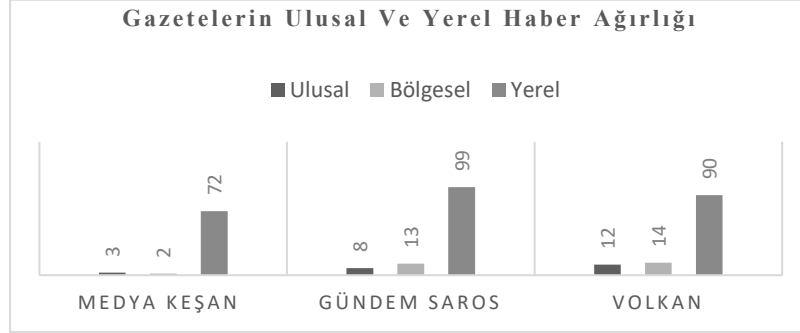
adayı ve 2018 Yerel Seçimlerinde de CHP Keşan Belediye Başkanı adayı olmuştur. Mustafa Bezbaş, Medya Keşan'ın 30. Kuruluş Yıldönümünde yaptığı açıklama da gazete sahibi olmanın kendisi için önemini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Her şeyden önce sağlığımız ve aklımız yerinde kaldığı sürece gazeteyi satmam. Gazete benim için namus meselesidir. Basın kuruluşlarının doğru ellerde olması gerektiğine inanıyorum. Bizim şehrimizde şükür ki böyle bir sıkıntı yok. Hiçbir zaman da olmasın. Çünkü bazı bölgelerde yerel gazeteler satıldı, başka ellere geçti. Sevimsiz haberler çıkıyor oralarda. Biz yaptığımız haberlerden de yapmadığımız haberlerden para kazananlardan değiliz. Biz bu gazetenin gücünü kötü amaçlar için kullanmayacağız. Kimse bizim düşmanımız değil. Kim olursa olsun bu şehirde doğruyu yaparsa överiz, yanlış yaparsa yereriz. İnsanların sorunlarını yansıtmaya devam edeceğiz” (Medya Keşan, 19.05.2021).

Araştırma kapsamında görüşülen Bülent Saylam Medya Keşan Gazetesi Sorumlu Yazı İşleri Müdürü, İlknur Sal Gündem Saros Gazetesi Sorumlu Yazı İşleri Müdürü ve Erdoğan Demir de Volkan Gazetesi'nin Sorumlu Yazı İşleri Müdürü'dür. Gündem Saros Gazete bürosunda yapılan görüşmeye Deniz Çil de katılmıştır. Her üç gazetenin ofisleri de Keşan Merkezde yer almaktadır.

Gazetelerin 400'er aboneleri vardır. Yapılan görüşmede Volkan Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Erdoğan Demir, geçmişte 800 civarındaki abone sayısının giderek düştüğünü söylemiştir. Demir'e göre yerli esnafın abone olduğu gazeteler evlere girmemekte, sınırlı bir okuyucu kitlesine ulaşmaktadır (Demir, E. ile yapılan görüşme, 24 Ekim 2022). Resmi ilanlar gazetelerin en önemli gelir kaynaklarıdır. Görüşme yapılan gazeteciler resmi ilanlar dışındaki ilan ve reklam gelirlerinin giderek azaldığına dikkat çekmişlerdir. Ancak, Bülent Saylam, Medya Keşan'ın, internet sayfasının resmi ilanların yanı sıra yerel ve bölgesel reklamlar ve Google reklamları ile de gelir elde ettiğini belirtmiştir (Saylam, B. ile yapılan görüşme, 24 Ekim, 2022). Gündem Saros'ta dönüşümlü olarak 8 kişi, Medya Keşan ve Volkan gazetelerinde ise 4'er kişi istihdam edilmektedir.

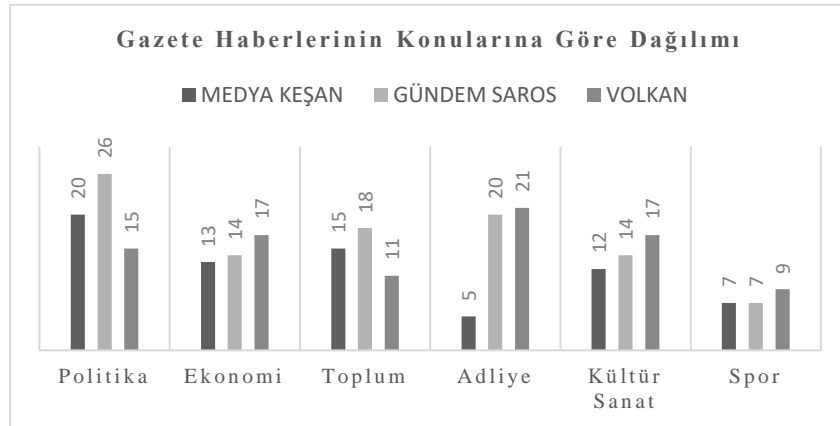
Araştırma birimi olarak seçilen gazetelerin 3 -14 Ekim 2022 tarihleri arasında Medya Keşan'da yayınlanan 77, Gündem Saros'ta yayınlanan 120, Volkan'da yayınlanan 116 haber incelenmiştir. Bu haberlerin yerel medyanın varlık nedeni olan yayınlandığı yerle ilişkili olduğu görülmüştür. Gazetelerin manşetlerinin tamamı yerel gündem konularına ayrılmıştır.

Şekil 2- Gazetelerdeki yerel ve ulusal haberlerin ağırlığı

Gazetelerin ana sayfalarında yer alan haberlerin birbirine benzemektedir. Gazeteler yerel gündemin öne çıkan haberlerini ana sayfalarına taşımıştır. Manşete çekilen haberleri farklılaşsa da ana sayfada benzer haberler yer almaktadır. Bu durum gazeteler arasında rekabetin olmadığını göstergelerinden biridir. Yazı İşleri Müdürleri ile yapılan görüşmelerde de zaman zaman iş birliği yaptıkları ve aralarında rekabet olmadığını ifade edilmiştir.

Gazetelerin ana sayfalarındaki haberler iç sayfalarda devam etmektedir. Gazetelerin iç sayfaları incelendiğinde haber konularına göre belirlenmiş standart sayfaların olmadığı görülmüştür. Ekonomi, siyaset, kültür, adliye-polis, spor haberleri gibi sayfa başlıklarının kullanılmamaktadır. Farklı konu başlıkları ve sayfalarda değerlendirilebilecek haberler aynı sayfada yer bulabilmektedir. Gazetelerin toplum, politika, ekonomi, spor vb. bölümlere ayrılmaması sayfaları içerik açısından karmaşık hale getirmektedir.

Şekil 3- Gazete haberlerinin konularına göre dağılımı

Ulusal haberlerin sayısı fazla olmasa da ulusal gündem yerel olanla ilişkilendirilmeden verilebilmektedir. Örneğin, işsizlik rakamları, enflasyon oranları, ulusal ölçekte faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile ilgili haberler gazetelerde yer almakta ancak Keşan ya da Batı Trakya ile ilişkili olarak değerlendirilmiş bir özel içerikle yayınlanmamaktadır. Sayfalarında ulusal haberlere en az yer veren gazete Medya Keşan ve Gündem Saros'tur. Volkan Gazetesi, ulusal gündemle bağlantılı olarak Bulgaristan ve Yunanistan ile ilgili uluslararası haberlere de yer vermektedir. Bu yönelim Erdoğan Demir'in değimiyle Keşan'ın Türkiye'nin sınır kapılarına olan yakınlığının yanı sıra Bulgaristan ve Yunanistan'daki Türklerin varlığından doğan bir gerekliliktir (Demir, E. ile yapılan görüşme, 24 Ekim 2022).

İncelenen süre zarfında gazeteleri birbirinden farklı kılacak özelliklere bakıldığında farklı siyasi parti ve sivil toplum örgütlerinin sayısı ve çeşitliliği açısından Gündem Saros'un diğer iki gazeteden ayrıştığı görülmüştür. Üç gazete de belli bir siyasi parti ya da örgüt odaklı yayıncılık yapmamaktadır; ancak Gündem Saros sayfalarında farklı siyasi ve sivil oluşumlara diğer iki gazeteden daha fazla yer açmaktadır. Siyaset haberleri, Edirne milletvekillerinin TBMM'de düzenledikleri basın toplantıları ve yayınladıkları basın bildirimleri ile Keşan'da örgütlü olan siyasi parti ilçe başkanlıklarının ve belediyenin düzenlediği etkinliklerden oluşmaktadır. Bu veri, gazete temsilcileriyle yapılan görüşmelerde de tüm partilere eşit mesafede olduklarına yönelik söylemlerini destekler niteliktedir. Gazeteciler, davet edildiklerinde ilgili partilerin toplantılarına, basın açıklaması duyurularına katılmakta olduklarını söylemişlerdir.

Gazetecilerle yapılan görüşmelerde kamuoyunun en çok ilgi gösterdiği haberlerin adliye-polis haberleri olduğu ifade edilmiştir. Volkan Gazetesi Yazı İleri Müdürü Erdoğan Demir ve Gündem Saros Muhabiri Deniz Çil hırsızlık, kaçak içki, asayiş ve kaza gibi haberlere ilginin yoğun olduğunu ifade etmişlerdir (Demir, E. ile yapılan görüşme, 24 Ekim 2022 ve Çil, D. ile yapılan görüşme, 25 Ekim, 2022). Nitekim bu haberler gazetelerin Gündem Saros ve Volkan gazetelerinde daha çok görülürken, Medya Keşan'ın sayfalarında ölüm haberleri daha sık görülmektedir. Gazete haberleri incelendiğinde yerel kamuoyunun sorunlarının gazetede yerel halktan gelen talep, beklenti ve önerilere yönelik haberler de dikkat çekmektedir. Bülent Saylam, "Zaman zaman yerel halktan ihbar alıyoruz. Genellikle, web sayfamızdaki What'sApp ihbar hattını arayarak yaşadıkları sokaktaki ya da çevrelerindeki bir eksikliği söyleyebiliyorlar. Gelen bu ihbarları dikkate alıyor ve haberini yapıyorum. Fakat gazeteye gelen ihbarlar arasında örneğin ölüm haberleri öne çıkıyor. Ölüm haberleri, bizim gazetenin en çok ilgi gören bölümlerinden biridir." (Saylam, B. ile yapılan görüşme 24 Ekim 2022).

Gündem Saros, diğer iki gazeteden farklı olarak son sayfasında 'Ne Pişirsem', 'Tarihte Bugün', 'Sağlık Köşesi' ve 'Burçlar' bölümlerine yer vermesiyle diğer iki gazeteden içerik olarak farklılaşmaktadır. Gündem Saros muhabiri Deniz Çil,

gazetenin bu sayfasının en çok ilgi gören sayfalarından biri olduğunu belirtmiş, gündem yoğun olduğunda basılamayan bu sayfa için okurlarından telefon aldıklarını ifade etmiştir (Çil, D. ile yapılan görüşme, 25 Ekim 2022).

Basının en önemli işlevlerinden biri olan kamuoyu oluşturma açısından değerlendirildiğinde bölgenin ve ilçenin sorunlarıyla ve beklentileriyle ilgili haberlere yer verildiği görülmektedir. Belediye Başkanı ve belediye yetkililerinin, siyasi parti ilçe başkanlıkları ve temsilcilerle haber kaynağı- muhabir ilişkisi çerçevesinde bilgi akışında sorun yaşanmadığı gazetecilerin ortak değerlendirmesidir. Gazetecilerin bu ifadeleri gazete sayfalarındaki haberler incelemesi ile paraleldir. Ancak, üç gazetecinin temsilcisi de son 7-8 yıldır kamu kurum ve kuruluşlarının gazetecilerle bilgi paylaşımındaki azalmaya dikkat çekmişlerdir. Üç gazetede de ilçede aktif olan meslek örgütleri ve odalar gibi sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili haberlere yer verilmektedir, gazeteciler de bu kurumlarla herhangi bir sıkıntı yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

5.2. Keşan Yerel Gazeteleri ve Dijitalleşme

Gazetelerin internet teknolojisine yaklaşım ve bu teknolojiyi kullanımlarına bakıldığında, Gündem Saros ve Volkan gazetelerinin teknolojik açıdan oldukça geriden geldikleri görülmektedir. Gündem Saros Gazetesi Yazı İşleri Müdürü İlknur Sal, ertesi gün basılı gazetede verilecek haberlerin daha öncesinde internet sitesinde yayınlanmasının abone sayısını azaltacağından endişe duymaktadır. Basılı gazetede haberlerin gazete basılmadan önce web sayfasına koyarsak aboneler neden para ödesin? Biz gazete dağıtıldıktan sonra haberleri web sayfasına giriyoruz ve Facebook sayfamızdan paylaşıyoruz” (Sal, İ. ile yapılan görüşme, 25 Ekim 2022). Benzer bir görüş Erdoğan Demir tarafından da dile getirilmiş; Demir, gazete abonelere ulaşmadan web sayfasını güncellemenin abone sayısının azalacağını, dolayısıyla gazetenin en önemli maddi kaynağını kaybedeceklerini belirtmiştir (Demir, E ile yapılan görüşme 24 Ekim 2022). Sal’ın internet yayıncılığı konusundaki bir diğer endişesi çalışan sayısının azalacak olmasıdır. Sal’ın ifadesiyle “Bir gazeteyi internet yayını olarak sürdürmek için iki kişi yeterli, oysaki, Gündem Saros’ta 6 kişi çalışmakta” (Sal,İ.ile yapılan görüşme 25 Ekim 2022). Bununla birlikte hem Erdoğan Demir hem de İlknur Sal özellikle kâğıt maliyetindeki artışla birlikte basılı gazetenin sürdürülebilirliği konusunda karamsar olduklarını belirtmişler ve yakın zamanda internet yayıncılığına geçmenin kaçınılmazlığını dile getirmişlerdir.

Volkan Gazetesi muhabiri Erdoğan Demir gazetenin internet sitesinin ve yayıncılık anlayışının yenilenmesinin günümüz şartlarında kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir. Gazetenin yakın zamanda internet odaklı yeni bir yapılanma içine gireceğini, yerel halk ile yerel kurum ve kuruluşlar arasındaki etkileşimin artmasının yanı sıra maliyetleri de azaltacak olan internet yayıncılığının önemini farkındadır (Demir, E. ile yapılan görüşme, 24 Ekim 2022).

Medya Keşan Gazetesi, iletişim teknolojisindeki yenilikleri takip etmesi açısından öne çıkmaktadır. Güncel bir yazılımla okuyucusuyla buluşan gazetenin web sitesi gün içinde birkaç kez güncellenmektedir. Güncel haberler yazılı olarak verilmesinin yanı sıra video haber olarak da sayfada yer bulmaktadır. Bülent Saylam, “Medya Keşan’da, teknolojinin ve ulusal gazetelerin web sayfalarına getirdikleri yenilikleri takip ediyoruz ve bu yenilikleri okuyucularına sunmayı amaçlıyoruz. Böylece yerel kamuoyuyla daha yoğun bir etkileşimi sağlayabileceğimiz biliyoruz. İnternet yayıncılığında öne çıkan bir yazılım firmasıyla çalışıyoruz, gazetenin mobil uygulaması var, okuyucular telefonlarına indirerek gazetede verilen haberleri anlık olarak takip etme şansına sahipler. Bu da Medya Keşan’ın takipçi sayısının artmasında etkili oldu. Son dönemde internet sayfası arayüz programı için kaynak ayırdık. Haberlerin okunurluğu için, haber formatının uygunluğunu denetleyen yazılımı da kullanıyoruz” sözleri yeni nesil teknolojiye uyuma verdikleri önemi açıklamaktadır (Saylam, B. ile yapılan görüşme, 24 Ekim 2022). Medya Keşan’ın İnternet teknolojisine verdiği önemin web sitesinde yayınladıkları haberlerin okuyucu sayısına da yansımıştır. Güncel haberler, haber başına 1000-1500 arasında okunmaktadır.

5.3. Web Sayfaları ve Dijital Mecranın Kullanımı

Araştırma kapsamına alınan üç basılı gazetenin web uygulamaları kısmen Gürcan ve Bayram’ın (2005) Yerel Haberlerin İnternet Ortamında Görünümleri başlıklı çalışmalarında belirledikleri kategoriler alınarak kısmen de yeni teknolojinin gereklilikleri çerçevesinde yeni değerlendirme kategorileri belirlenerek incelenmiştir. Gazetelerin dijitalleşmeye uyumu, erişilebilirlik, genel görünüş, erişim kolaylığı, içerik, güncellik, haber yazım kuralları ve dil, teknik özellikler, kurumsal bilgiler ve etkileşimlilik başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bu ana başlıklar alt başlıklar ve kategorilere ayrılmış ve tablolaştırılmıştır.

Tablo 1: Gazetelerin Web Sayfalarına Erişim ve Genel Görünümleri

Genel Görünüş	Medya Keşan	Volkan	Gündem Saros
Renk Kullanımı	✓	✓	✓
Sayfalar Arası Uyum	✓	X	X
Sayfa Uzunluğu	✓	X	X
Fotoğraf Kullanımı	✓	✓	✓
Butonların İşlerliği	✓	X	X
Mesaj Panosu	✓	X	X
İkon ve Banner Yoğunluğu	X	X	X
Ziyaretçi sayacı	✓	✓	✓

Gazetelerin web sayfaları ulaşılabilirlik, erişim rahatlığı ve yüklenme süreleri açısından değerlendirildiğinde Medya Keşan'ın web sayfasında diğer iki gazeteye göre yeni bir web yazılımı kullanıldığı görülmektedir. Yeni teknoloji ile Medya Keşan'ın web sayfası diğer iki gazeteye göre okuyucuyu bekletmeden açılmaktadır.

Sayfaların genel görünüşleri değerlendirildiğinde, Volkan ve Gündem Saros gazetelerinin renk, fotoğraf, banner gibi genel tasarım unsurları açısından okuyucuyu sayfada kalmaya teşvik eden bir tasarımının olmadığı söylenebilir. Medya Keşan'ın genel görünümü daha yenilikçi ve dikkat çekici olsa da her haber görselinde yer bulan What's App ihbar numarası gibi ana sayfayı kalabalıklaştıran ve dikkat dağıtan unsurlara yer verilmiştir. Güncel haberler yeni internet teknolojisine uygun olarak numaralandırılmış bölümde verilirken aynı haberler sayfanın üç yerinde başlık ve fotoğraf olarak yinelenmektedir.

Üç gazetenin web sayfalarında da ziyaretçi sayısı gösterilmektedir.

Gazetelerin web sayfalarındaki haber ve yazılar doğruluk, yansızlık ve kapsam başlığı altında kaynak, tarafsızlık ve editoryal süreçler açısından profesyonel gazetecilik normlarına uygulduğu çerçevesinde değerlendirilmiştir. Gazetelerde bu normlara uygun habercilik yapılmaktadır. Her üç gazetenin web sayfalarında en dikkat çeken eksiklik web sitelerinde haber konularına göre ayrılmış bölümler olmasına rağmen, ana sayfada gazetede yayınlanan tüm haberlerin verilmesidir. Okuyucuyu diğer alt bölümlere yönlendirilmemekte, sayfada karmaşık ve kalabalık bir görünüm oluşmaktadır.

Tablo 2: Gazete Haberlerinin Doğruluk, Yansızlık ve Kapsam Değerlendirmesi

Doğruluk/Yansızlık/Kapsam	Medya Keşan	Volkan	Gündem Saros
Haber kaynaklarının belirtilmesi	✓	✓	✓
Haberin birincil kaynağa dayandırılması	✓	✓	✓
Editoryel kontrolden geçmiş mi?	✓	✓	✓
Site basılı gazetenin versiyonu mu?	X	✓	✓
Özel-araştırma haber var mı?	✓	X	X
Farklı bölümlere ayırma var mı?	✓	✓	✓
Okur katılımı teşvik edilmiş mi?	✓	X	X
Farklı görüşlere yer verilmiş mi?	✓	✓	✓

Gündem Saros gazetesinde bölgesel ve ulusal haberlerde kaynak haber merkezi olarak gösterilmekte, haberin alıntılı olduğu kaynaklar belirtilmemektedir. Haber başlıklarına tıklanıldığında haberin altında "yorum" bölümleri yer almakta, okuyucuya yorum imkânı sunulmaktadır. Ancak incelenen dönemde okuyucuların herhangi bir yorumuna rastlanmamıştır.

Önceki bölümde belirtildiği gibi, Gündem Saros ve Volkan, gazete dağıtıldıktan sonra web sayfasını güncellemekte ve web sayfaları basılı gazetenin internet versiyonu olarak yayın yapmaktadır. Ancak, Medya Keşan basılı versiyonun dağıtımından önce de sayfasını güncellemektedir, web sayfası basılı gazeteden daha günceldir.

Tablo 3: Gazete Web Sayfalarının Güncelliği

Güncellik	Medya Keşan	Volkan	Gündem Saros
Sitedeki haberler her gün güncelleniyor mu?	✓	✓	✓
Son dakika haberleri var mı?	✓	X	X

Volkan ve Günden Saros web sayfalarında eski tarihli haberlere de rastlanmaktadır. Volkan ve Gündem Saros gazete basıldıktan sonraki gün, gazetede haberleri internet sayfasına yüklemektedir. Son dakika haberleri web sayfasında yer almamaktadır. Bunun nedeni ise Gündem Saros temsilcisi tarafından okuyucuların haberleri web’de görmeleri, okumaları halinde abonelerinin azalacağı endişesi olarak ifade edilmiştir. Ancak Medya Keşan, gazetenin dağıtımını beklemeden web sayfasını güncellemekte ve haberleri sosyal medya hesaplarında da paylaşmaktadır.

Tablo 4: Gazete Web Sayfalarının Teknik Özellikleri

Teknik Özellikler	Medya Keşan	Volkan	Gündem Saros
Bütün linklerin çalışması	✓	X	X
Bağlantıları yeni pencerede açma	X	X	X
Haber paylaşma/başkasına gönderme	✓	✓	✓
Başka sitelere link verme	✓	X	X
Yazdırma butonu	✓	X	X
Arşiv	✓	X	X

Web sayfalarının teknik özellikleri, kullanım kolaylığı, linklerin çalışması haber paylaşım butonları açısından Medya Keşan dışındaki web sayfalarının internetin teknolojisini etkin biçimde kullandığını ve kendilerini yeniliklere uyarladığını söylemek zordur. Volkan ve Gündem Saros’un sayfalarında yer verdikleri linkler ve butonlar çalışmamaktadır.

Tablo 5: Gazetelerin Web Sayfaları ve Kurumsal Bilgilerin Varlığı

Kurumsal Bilgiler	Medya Keşan	Volkan	Gündem Saros
Künye	✓	✓	X
Sitenin telif bilgileri	✓	✓	✓
İletişim bilgileri	✓	✓	✓

Bilişim ve haberleşme hukuku açısından önemli olan bir diğer konu da internet sitelerinde kurumsal bilgilere yer verilmesidir. Medya Keşan ve Volkan gazeteleri web sayfalarında yayının künye bilgisi yer almakta fakat Gündem

Saros'un web sayfasına gazetenin sahibi, editörü, yazı işleri müdürü, adres gibi bilgileri içeren künye bulunmamaktadır.

Tablo 6: Gazetelerin Sosyal Medyadaki Varlıkları

Etkileşimlilik	Medya Keşan	Volkan	Gündem Saros
Editöre/yazarlara doğrudan mail	✓	✓	✓
Forum/anket	X	X	X
Twitter Takipçi Sayısı	2600	2	6
Facebook Takipçi Sayısı	33700	4300	5000
Instagram Takipçi Sayısı	12500	-	-
YouTube Abone Sayısı	2700	X	X
WhatsApp iletişimi	✓	X	X

Ağ teknolojisinin en belirgin yanı olan karşılıklı etkileşime imkanı Medya Keşan etkili biçimde kullanmaktadır. Gündem Saros ve Volkan gazetelerinin internet üzerinden okuyucularıyla kurdukları etkileşimi Facebook ile sınırlıdır. Basılı gazetenin her bir sayfası PDF formatında Facebook sayfalarından yayınlamaktadır. Gazete sayfalarının yanı sıra öne çıkan haberler de ayrı ayrı Facebook gönderileriyle takipçilere sunulmaktadır. Bu iki gazetenin paylaştıkları haberlere aldıkları yorum ve beğenin de az olduğu görülmüştür. İlgili haftada bir haber en çok 10 beğeni almıştır. Volkan'ın 4300, Gündem Saros'un 5000 Facebook takipçisi vardır. Bu iki gazetenin Instagram ve YouTube hesapları bulunmazken, Instagram hesaplarının takipçilerine bakıldığında Volkan'ın 2, Gündem Saros'un 6 olduğu görülmüştür.

Medya Keşan tüm sosyal medya platformlarında kurumsal hesaplarıyla yer almaktadır. Medya Keşan'ın Facebook'ta 33 bin 700 takipçisi vardır. Facebook hesabında künye, mobil telefon, web adresi, e-posta adresi, Instagram ve Twitter hesabı linki gibi etkileşimliliği artıracak bilgilere yer verilmiştir. Gazete, okuyucusuna tüm kanallardan ulaşmaya çalışmakta ve etkileşim kurmaya özen göstermektedir. Sosyal medya kanallarından sadece gazetenin ana sayfasını paylaşmaktadır. Basılı gazetenin dijital versiyonunu ise dijitalbasin.com sitesinden sembolik bir abonelik ücreti ile erişime açılmıştır. Bunun yanı sıra Medya Keşan YouTube kanalında da haber videoları ve röportajlar yayınlamakta, canlı yayınlar yapmaktadır.

Üç basılı gazetenin web ortamına aktarımı ve dijital mecralardaki varlıklarına bakıldığında Volkan ve Gündem Saros gazetelerinin internetin kendine özgü iletişim mecrası olarak değerlendirilme ve internet yayıncılığının getirdiği olanakları kullanma konusunda etkili bir yayıncılık anlayışının gerisinde oldukları söylenebilir. Her iki gazete de basılı gazete dağıtıma çıktıktan sonra haberleri web sayfasına koymaktadır. Gündem Saros ve Volkan'ın sosyal medyadaki varlıkları ise, kurumsal kimlik bilgilerinin yeterli olmadığı Facebook sayfaları ile sınırlıdır. Bu yaklaşımın

bu iki gazetenin Facebook takipçilerinin ve sayfanın beğeni sayısının sınırlı kalmasına neden olduğu söylenebilir.

6. DEĞERLENDİRME ve ÖNERİLER

İnsanların gündelik hayatlarını yaşadıkları yeri ifade eden yerellik kavramının “o yere ait olmayı” da ifade eden semboller, gelenekler ve ideolojileriyle birlikte yaşanmış olan ve yaşanacak olan mekâna karşılık gelen yapısı, yerel medyanın oluşturduğu kamusal alan ile düşünüldüğünde yerel medyanın anlamı daha da öne çıkmaktadır. Yerel medya “o yerde” yaşayanların hem birbirleriyle hem de o yere karakterini veren toplumsal, kültürel ve siyasal kurumlarla aralarındaki köprü işlevini yüklenmektedir. Sadece ülkemizde değil dünyanın pek çok yerinde genel olarak basın ve yerel medya sıkıntılar yaşamaktadır. Gazete tirajlarının düşmesi, sosyal medya ortamlarının giderek genişlemesi, küreselleşme ve küreselleşmeyle beraber gelen hiper-yerelleşme, gazetelerin ve gazetecilik pratiklerinin değişmesi ve bu değişime cevap verebilme kapasitesi yaşanan sıkıntıların nedenleri arasında sayılabilir. Bununla birlikte, önümüzdeki on yıllarda daha demokratik bir toplum hayali yerelden ulusala, ulusaldan küresele doğru bir dalğanın yaşanmasıyla mümkün olabilecektir ki bu da demokrasinin ana kaynağının yerel etkileşim olduğunu göstermektedir.

Araştırma kapsamında incelenen üç gazetede yerel etkileşimi sağlamaya dönük çaba öne çıkmaktadır. Haberler yerel gündem ağırlıklıdır ve birincil kaynağa dayandırılmaktadır. Ekonomi ve politika haberlerinde siyasi parti ilçe temsilciliklerinin, belediyenin ve ilçede aktif olan odalar ve sivil toplum kuruluşlarının görüş ve faaliyetlerine yer verilmektedir. Bu yaklaşım yerel gazetelerin yerel etkileşimi sağlamaya çalıştıklarının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte devlet kurumlarının yerel örgütleriyle iletişimde sorunlar yaşandığı da görülmektedir.

Ancak, 2000’lerin başından bu yana iletişim alanını belirleyicisi haline gelen dijitalleşme ile ilgili eksiklikler yerel kamuoyuna ulaşımını sınırlamaktadır. Gazetelerin en önemli gelir kaynağı olarak abonelik ve resmi ilanları öne çıkaran iki gazete internet ortamının bu anlamda sağlayabileceği olanakları kullanamamaktadır. Keşan yerel basını da gerek ekonomik kaygılarla gerek sağladıkları istihdamın azalması endişesiyle gerekse insan kaynağının yeni teknolojiye uyum konusundaki eksiklikleriyle olsun geleneksel gazetecilik rutinini sürdürme yaklaşımı okuyucularına ulaşmalarında engel teşkil etmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen üç gazete içinde Medya Keşan internet yayıncılığına yaptığı yatırım, sosyal medyadaki varlığı ve okuyucusuyla etkileşimini artırma konusunda Volkan ve Gündem Saros gazetelerinden daha önde yer almaktadır. Ancak, internet alanındaki varlığı güncel olmayan bir yazılıma sahip web sayfaları ve Facebook hesapları ile sınırlı olan iki gazetenin editör ve

muhabirleri internet teknolojisinin okuyucuya ulaşma ve yerel basının temel işlevlerini yerine getirmeye açısından taşıdığı önem ve gerekliliğin farkındadır.

Bununla birlikte, yerel gazetecilerin dile getirdikleri endişeler 18 Ekim 2022’de Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Basın Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile kısmen çözülebilecektir. İlgili kanun ile internet haber sitelerinin de süreli yayın kapsamına alınmasıyla, yerel haber sitelerinin yasal statüye kavuşacak olmaları, yasanın barındırdığı yayın durdurma müeyyidelerine rağmen, yerel basının ilerlemesi açısından olumlu sonuçlara yol açabilecek bir gelişmedir. Teknolojik yatırım ve bu teknolojiyi kullanma becerilerinin gazetecilere kazandırılması ve uygulanabilmesi yolunda alandaki resmi kuruluşlar ve gazetecilik meslek örgütlerinin teşvik ve desteği de uyum çabalarını hızlandıracak bir etkiye sahip olabilecektir.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Alankuş, S. (2005). Demokratik Bir Medya Ortamı İçin Yerel/Sivil Medya ve Yeni İmkanlar, Ed:Sevda, Alankuş, *Medya ve Toplum*, 2. Baskı, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları, 99-132
- Arvas, İ. S. (2019). Dijital Haberleşme Çağında Yerel Basının Karşılaştığı Sorunlar. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 97-110.
- Atabek, N. (2005). Yerel Basın ve Demokrasi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 22, 47-52.
- Atçeken, K. (2020). Yerel Demokrasi Tartışmasında Mersin Basını. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 153-166.
- Baysal, H. Ve Karakulak, C.A. (2022). Yerel Basında Dijital Haberciliğe Dönüşüm Süreci: Isparta Yerel Basın Örneği
- Değirmencioğlu, G. (2011) Yerel Basında Yeni Medya ve Sosyal Paylaşım Sitelerinin Kullanımı: Kocaeli’nde Yayınlanan Yerel Gazetelerin İnternet Siteleri Üzerine Bir İnceleme, *Online Academic Journal of Information Technology*, 2(5)

- Gezgin, S. (2007). *Türkiye’de Yerel Basın*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Gulyas, A ve D.Baines. "Introduction: Demarcating the field of local media and journalism." *The Routledge Companion to Local Media and Journalism*. Routledge, 2020. 1-21.
- Gürcan H.İ. ve Bayram F. (2005) Yerel Haberlerin İnternet Ortamında Görünümleri-Denizli, Eskişehir ve Erzurum Örneğinde Bir Değerlendirme. *Selçuk İletişim*. 3 (4), 53-62.
- Kentel, F. (2022) Türkiye’de Bir Arada Yaşarız Araştırması, *Kutuplaşan Toplumda Bir Arada Yaşama Kapasitesi*, BAYETAV Yayınları.
- Konda (2017), Konda Barometresi Temalar, “Ev”in Fiziksel Özellikleri ve Duygusal Anlamı, Haziran. <https://konda.com.tr/uploads/tr1706-barometre77-evin-fiziksel-ozellikleri-ve-duygusal-anlamib1531ffaa893a8b2f991343ea646f7a69632f3f254b854e943c1b10059309a6c.pdf>. (Erişim tarihi: 20.10.2022)
- Köseoğlu, A. (2022). *Yerel Medyada Dijitalleşme*, İKSAD.
- Kurşun, A. K. (2007) *Yerel Basının Yerel Siyasi Katılıma Etkisi, Türkiye’de Yerel Basın*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*, Wiley and Blackwell.
- McLaughlin, K. (2004) Towards a 'modernized' voluntary and community sector?, *Public Management Review*, 6:4, 555-562,
- Peter Dahlgren (2000) The Internet and the Democratization of Civic Culture, *Political Communication*, 17:4, 335-34
- Taşkıran, İ. A. (2017) Dijital Yerli Gazetelerin Sosyal Medya Stratejileri ve Sosyal Medyanın Haber Okunurluğuna Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Tunca, L. ve Çağlar, N. (2022). Yerel Gazetelerde Dijital Dönüşüm: Antalya Yerel Gazeteleri Üzerinden Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(34), 603-618.
- TÜİK (2012). *Yazılı Medya İstatistikleri*; <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yazili-Medya--Istatistikleri-2012-13576> (Erişim tarihi: 21.10.2022)
- TÜİK (2013), *Yazılı Medya İstatistikleri* , <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yazili-Medya--Istatistikleri-2013-16122> (Erişim tarihi: 21.10.2022)
- TÜİK 2014, *Yazılı Medya İstatistikleri*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yazili-Medya--Istatistikleri-2014-18523> (Erişim tarihi: 21.10.2022)
- TÜİK (2016). *Yazılı Medya İstatistikleri*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yazili-Medya--Istatistikleri-2016-24673> (Erişim tarihi: 21.10.2022)
- TÜİK (2017). *Yazılı Medya İstatistikleri*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yazili-Medya--Istatistikleri-2016-24673> (Erişim tarihi: 21.10.2022)

- TÜİK (2020). *Yazılı Medya İstatistikleri*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yazili-Medya-ve-Uluslararası-Standart-Kitap-Numarasi-Istatistikleri-2020-37204> (Erişim tarihi: 21.10.2022)
- Urry J., (1995), *Consuming Places*. London: Routledge.
- Vural, A. M. (1997). Bir İletişim Kurumu Olarak Yerel Basının Kamuoyu Oluşumu Sürecindeki İşlevi ve Yerel Basın—Kamuoyu İlişkileri. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Vural, A. M. (1999). Yerel Basın ve Kamuoyu, *Doktora Tezi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

**OSMANLI'DA CEMAAT MECLİSLERİNE BİR ÖRNEK: 19. YÜZYIL
SONLARINDA UZUNKÖPRÜ (CİSR-İ ERGENE) CEMAAT MECLİSLERİ
(1883-1903)¹**

*AN EXAMPLE OF COMMUNITY ASSEMBLY IN OTTOMAN: UZUNKOPRU
(CİSR-İ ERGENE) COMMUNITY ASSEMBLY AT THE END OF THE 19TH
CENTURY (1876-1903)*

Tarık SARIOĞLU*

*Geliş Tarihi: 14.03.2023
(Received)*

*Kabul Tarihi: 04.07.2023
(Accepted)*

ÖZ: Osmanlı Devleti'nin yayılma güzergâhı genel olarak Hristiyanların yaşadığı topraklar üzerine olmuştur. Bu vesileyle hâkimiyet altına aldığı gayrimüslim nüfus üzerinde özgürlükçü ve eşitlikçi bir hoşgörü siyaseti yürüterek bu unsurların kendi din ve mezheplerine göre ibadet veya ayin yapmaları için gerekli izni vermiştir. Tanzimattan sonra gelişme gösteren modern millet anlayışı ile hoşgörü siyasetine yeni bir bakış açısı kazandıran devlet, din, dil, ırk, gelenek ve görenek ayrımı gözetmeksizin geniş bir cemaat özerkliğine müsaade etmiştir. Bu anlayışa göre idare edilen gayrimüslim cemaatler, Osmanlı Devleti'nin kendilerine has yayınladığı nizamnameler gereğince dini ve kültürel dokunulmazlıklarını devam ettirmişlerdir. Belirlenen kanunlar doğrultusunda bu cemaatlerin iç teşkilatına ve idaresine karışılmamış, ibadethanelerinin, mekteplerinin ve hayratlarının idaresi ilgili cemaatlerin yönetim teşkilatlarına bırakılmıştır.

Bu makalede ele alınan yerel cemaatlerin yapılanma süreci ve cemaat meclislerinin oluşturulma çalışmaları Uzunköprü cemaat meclisleri örneği verilerek hazırlanmıştır. Makalenin amacı, Osmanlı Devleti'nde yaşayan tüm etnik unsurların nasıl idare edildiğini ortaya koymak ve en küçük idari birimlerine kadar oluşturulan cemaat yapılanması hakkında bilgiler vermektir. Genel olarak Osmanlı bünyesinde yaşayan cemaatlerin idari yapısına dair çeşitli çalışmalar yapılmasına rağmen yerel cemaatler hakkında çalışmalar yetersizdir. Bu nedenle Uzunköprü cemaat meclislerinin yapısından yola çıkılarak yapılan bu çalışmada yerel cemaatler hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Makale bu yönüyle önem kazanmaktadır. Bu çalışma hazırlanırken döneme ait arşiv belgelerinden, salnamelerden ve cemaatler hakkında yapılan çalışmalardan istifade edilmiştir. Ancak yerel cemaatlerin işlevi ve yaptıkları çalışmalara dair belgelerin, kaynakların yetersizliği dolayısıyla cemaatlerin ve cemaat meclislerinin kuruldukları bölgelere faydaları noktasında değerlendirme yapmak pek mümkün olmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Uzunköprü, Cemaatler, Din, Cemaat Meclisi.

¹ Bu çalışma 3-5 Kasım 2022 tarihleri arasında düzenlenen "Her Yönüyle Uzunköprü Sempozyumu"nda bildiri olarak sunulmuştur.

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, tariksarioğlu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1223- 3517.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Sarioğlu

ABSTRACT: The expansion route of the Ottoman Empire was generally on the lands where Christians lived. On this occasion, it carried out a liberal and egalitarian policy of tolerance on the non-Muslim population it dominated and gave the necessary permission for these elements to worship or perform rituals according to their own religions and sects. The state, which brought a new perspective to the politics of tolerance with the understanding of the modern nation that developed after the Tanzimat, allowed a wide autonomy of the community regardless of religion, language, race, tradition and custom. The non-Muslim communities governed according to this understanding maintained their religious and cultural immunity in accordance with the regulations published by the Ottoman State specific to them. In line with the determined laws, the internal organization and administration of these communities was not interfered with, and the administration of their places of worship, schools and charity was left to the management organizations of the relevant communities.

The structuring process of local communities and the creation of community councils, which are discussed in this article, have been prepared by giving the example of Uzunköprü community councils. The aim of the article is to reveal how all ethnic elements living in the Ottoman Empire were managed and to give information about the community structure formed down to the smallest administrative units. Although there are various studies on the administrative structure of the communities living in the Ottoman Empire in general, studies on local communities are insufficient. For this reason, in this study, which was based on the structure of Uzunköprü community councils, it was tried to give information about local communities. The article gains importance in this aspect. While preparing this study, archival documents of the period, yearbooks and studies on congregations were used. However, due to the lack of documents and resources on the function of local communities and their work, it has not been possible to evaluate the benefits of communities and community councils to the regions where they were established.

Keywords: Ottoman Empire, Uzunköprü, Communities, Religion, Parliament.

EXTENDED ABSTRACT

From the period when the Ottoman Empire expanded its conquest movements towards the Balkans, until the conquest of Istanbul, the non-Muslims were governed according to Islamic law. After the conquest of Istanbul, it continued to rule with a structure called "*millet system*", although it did not make any radical changes in the same legal system. After the conquest of Istanbul, Mehmed II. started by appointing a patriarch to the Orthodox Greeks living in the city and granting wide autonomy to the Orthodox elements in internal affairs and religious matters. Within the framework of this understanding, the Ottoman Empire divided non-Muslims into communities according to their religious beliefs in accordance with Islamic law. Ethnic origins were not taken into account in the structuring of the community, and they were determined on the basis of their religion or sect. In this direction, the elements living within the borders of the Ottoman Empire were Turkish, Greek, Bulgarian, Arab... etc. classified according to their religious affiliation, such as Muslim, Orthodox, Catholic, and Jewish, not according to their ethnic origins.

After the French Revolution that broke out in 1789, the nationalism movement that spread, reached a dangerous level in the Ottoman Balkans. For this reason, the Ottoman Empire, which wanted to break the influence of the nationalist movement, had to take various measures. At the beginning of these measures are the firmans that were announced with the aim of gaining the status of “*equal citizenship*” to all its subjects. Ottoman administrators took action in order to gather the elements that formed the state and which came to the point of disintegration over time, around various principles and to build a strong central government. The activities carried out for this purpose formed the basis of the Tanzimat Fermanı declared in 1839. Since the Tanzimat Era, the regulations that were tried to be implemented in the center were tried to be implemented in the provincial as well. Since 1842, it has been possible for representatives from every community to take part in the assemblies established in the provinces and to become the decision makers in matters such as administrative, judicial, economic and educational matters concerning the region they live in. Although the majority in these assemblies were state representatives, non-Muslims as well as non-Muslims became the implementers of the decisions taken. In these assemblies, the leaders of the community, as well as the prominent Muslims and non-Muslims of the region, had a say both in evaluating what was happening and in making decisions.

The efforts to change the Ottoman elements within the framework of the new world conditions continued with the Islahat Firman in 1856. In particular, the Islahat Firman allowed non-Muslims to prepare regulations in which they declared their rights and demands through commissions established by their communities. With the Greek Orthodox Regulations (Nizamname) of 1862, the Armenian Gregorian Regulations (Nizamname) of 1863 and the Jewish Regulations (Nizamname) of 1865, the powers of the clergy within the community were limited and a system in which non-clerical civilians were dominated was established.

With the 1864 and 1871 regulations (nizamname), assemblies were formed at every administrative level, and the participation of representatives from every community in these assemblies was ensured. In accordance with these regulations, administrative councils were established in provinces, sanjaks, towns and towns, and councils of elders or councils of elders were established in villages. Members of these assemblies were determined by election, and members of non-congregational communities as well as community leaders in the regions at certain periods were allowed to take office as members. The structure and duties of the community councils established in the provinces do not differ much from those established in the sanjaks, townships and villages. In Muslim neighborhoods, the administration was left to the imams, who was a civilian leader, and in non-Muslim neighborhoods, the priest or rabbi. One of the important tasks of these community groups is to strengthen the relationship between the people living in the region and the state.

With the proclamation of the First Constitutional Monarchy in 1876, a constitutional system was introduced in order to ensure that all ethnic elements living in the Ottoman lands became equal Ottoman citizens. In addition, the Ottoman Parliament was opened and political equality was provided to all elements, and legal equality was given with the regulation of Kanun-ı Esasî. In Kanun-ı Esasî, important articles that include the participation of the congregations in the administration in the provinces are included. One

of the important provisions regarding the administration of congregations is 111th article under the general title of “*vilayet*”. According to this provision of the Kanun-ı Esasî, it was decided to establish a community assembly belonging to each nation in each district in order to fulfill the provisions of the regulations prepared in advance for the income of various foundations, the expenditure of charitable works specified in the wills and meeting the needs of orphans. In addition, according to the regulations to be prepared, it was decided that the council of each community would consist of its own community. Assemblies shall be responsible to the local administrations in the regions they are affiliated with and to the general assemblies in the provinces.

Although Uzunköprü was established as a Turkish city, it soon became a region where many ethnic elements settled. Uzunköprü, which has been a town connected to Edirne since its establishment, gained the status of a district of Edirne with the re-division of the Ottoman lands at the beginning of the 19th century. When looking at the community structure of Uzunköprü from a demographic point of view, it is seen that Muslim, Greek and Bulgarian communities are dominant. In the district, where Muslim, Greek and Bulgarian populations are predominant, Cemaat-i İslamiye, Cemaat-i Rum and Cemaat-i Bulgar assemblies were established. These congregations in the district provided the connections of the congregations living in the district center and in the townships and villages of the district with the state. In addition to these, they took care of the administrative, judicial, economic and educational affairs of their communities. Despite the fact that the Muslim population is in the majority in the town center, a council was established for each community in order to connect other communities with the state and to meet their economic, judicial, commercial, social and educational needs. In the structuring of Uzunköprü community assemblies, it is seen that each community elects a chief and member from within its own body.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti, Balkanlara yönelik fetih hareketlerini genişlettiği dönemden İstanbul’un fethine kadar hâkimiyeti altına aldığı gayrimüslimleri İslam hukukuna göre idare etmiştir. İstanbul’un fethinden sonra ise aynı hukuk sisteminde köklü bir değişiklik yapmamakla birlikte “*millet anlayışı*” olarak adlandırılan bir yapı ile idare etmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, II. Mehmed döneminden itibaren söz konusu sistemin parçası olan etnik unsurların her birine din veya mezhep anlamına gelen “*millet*” tabirini kullanmıştır. Bu anlayış, II. Mehmed’in İstanbul’u fethinden sonra şehirde yaşayan Ortodoks Rumlara patrik ataması ve Ortodoks unsurlara içişlerinde ve dini konularda geniş özerklik tanınması ile başlamıştır. II. Mehmed’in tuğrası ve Zağanos Paşa’nın imzası ile 6 Ekim 1453’te “*1453 İstanbul Sözleşmesi*” olarak anılan bir fetva yayımlanmıştır. Sultan Mehmed, bu fetva ile Galata’da yaşayan gayrimüslimlere şu teminatı vermiştir:

“Ben ulu padişah ve ulu Şahişah Sultan Muhammed Hân bin Sultan Murad’ım. Yemin ederim ki, yeri göğü yaradan Perverdigâr hakkı için ve Hazret-i ResulünAleyh’is-salatu ve’sselam pâk, münevver, mutahhar ruhu için ve yedi Mushaf hakkı için ve yüz yirmi dört bin peygamberler hakkı için, dedem ruhiçün, benim başım için ve oğlanlarım başiçün, kılıç hakkıçün ve şimdiki halde Galata’nın

halkı ve merdüm-zadeleri atebe-i ulyama dostluk için Babalan Pravazin ve Markizoh Frenku ve tercümanları Nikoroz Baluğu ile Kal'a-i mezkurenin müftahın gönderüp kul olmaya itaat ve inkiyad göstermişler.... Ben dahi kabul ettim ki, kendülerin âyinleri ve erkânları ne vechile cari ola gelirse, yine ol üslub üzere âdetleri ve erkânların yerine getüreler... Buyurdum ki, kendülerin malları ve rızıkları ve mülkleri ve mahzenleri ve bağları ve değirmenleri ve gemileri ve sandalları ve bilcümle meta'ları ve avretleri ve oğlancıkları... kendülerin ola üşendirmeyem, kiliseleri ellerinde ola, okuyalar ve kiliselerin alub mescid etmeyem...”¹

Bu anlayışta, Müslümanlar yönetenler mahiyetinde “*millet-i hâkime*”, gayrimüslim ve diğerleri ise yönetilenler anlamında “*millet-i mahkûme*” olarak nitelendirilmiştir. Bu yönüyle sistem, Müslümanların hâkimiyeti ve idaresi üzerine düzenlenmiştir.² Bu yapı doğrultusunda bünyesinde bulundurduğu gayrimüslimlere çeşitli haklar (din, ibadet, ticaret, sosyal, kültürel vs.) tanıyarak onları yüzyıllarca bir arada tutmayı başarmıştır. Bu anlayışın kaynağı, İslam dininin ortaya koyduğu esasların oluşturduğu bir hukuk yapısıdır. İslam hukuku gereğince Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslimlerin statüsü zimmî (İslam devletinin himayesini kabul edenler) olarak belirlenmiştir.³ Gayrimüslimlere verilen bu statü, ikinci sınıf bir vatandaş hüviyeti manasında izah edilerek onların birtakım haklardan mahrum bırakılmaları şeklinde bir anlayışı kapsamamaktadır. Millet anlayışı ile cemaatlerin dini, iktisadi, adli ve maarif işleri de kendilerine bırakılmış, hatta zamanla ruhani liderlere ve kurumlara rütbe ile imtiyazlar tanınmıştır.⁴

¹ Sekiz maddeden oluşan sözleşmenin tam metni için bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C. 1, Fey Vakfı Yay., İstanbul 1990, s. 477; Hikmet Özdemir, “Azınlık İçin Bir Osmanlı-Türk Klasığı: 1453 İstanbul Sözleşmesi”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 223-230; II. Mehmed’in Galata gayrimüslimlerine tanıdığı fermanın bir benzeri ise 8 Mayıs 1463 tarihli Bosna Katoliklerine yönelik şu söylemleridir: “*Ben Fatih Sultan Han, bütün dünyaya ilan ediyorum ki, kendilerine bu padişah fermanı verilen Bosnalı Fransiskenler himayem altındadır ve emrediyorum: Hiç kimse ne bu adı geçen insanları ne de onların kiliselerini rahatsız etmesin ve zarar vermesin. İmparatorluğumda huzur içinde yaşasınlar ve bu göçmen durumuna düşen insanlar özgür ve güvenlik içerisinde yaşasınlar. İmparatorluğumdaki tüm memleketlere dönüp korkusuzca kendi manastırlarına yerleşsinler*” Alaaddin Yanardağ, “Zimmet Akdinden Azınlıklar Sözleşmesine Türkiye’deki Azınlıkların Dünü Bugünü”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10, Ekim 2016, s. 4.

² Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*, Ağaç Yay., İstanbul 1992, s. 13.

³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Değişim, Modernleşme ve Ulusallaşma*, (Çev. Dilek Özdemir), İmge Yay., Ankara 2006, s. 289; Mehmet Güneş, “Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslim Tebaaya Yaklaşımında Dönemsel Değişimler”, *Journal of History and Future*, December 2017, Volume 3, Issue 3, s. 15-16.

⁴ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yay., İstanbul 1983, s. 136.

Osmanlı Devleti, bu anlayış çerçevesinde İslam hukukuna uygun olarak gayrimüslimleri dini inanışlarına ve mezheplerine göre cemaatlere ayırmıştır. Cemaat yapılanmasında etnik kökenler dikkate alınmamış, doğrudan mensup oldukları din veya mezhep esasına göre belirlenmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan unsurlar Türk, Rum, Bulgar, Arap... vb. etnik kökenlerine göre değil, Müslüman, Ortodoks, Katolik ve Yahudi gibi dini intisaplarına göre sınıflandırılmıştır.⁵ Osmanlı Devleti'nde ilk önceleri din ve mezheplerine göre sınıflandırılan zimmiler, Rum, Ermeni ve Yahudi olarak üç ayrı millettten oluşurken⁶, 19. yüzyıldan itibaren Gregoryen ve Katolik Ermeniler, Protestanlar şeklinde ayrı milletleri de bu sınıflandırmaya tabi tutmuştur.⁷

Gayrimüslimler, 19. yüzyıla kadar devlet teşkilatında Müslümanlara nispeten daha sınırlı görev almışlardır. Ancak devletin kendilerine vermiş olduğu hak ve muafiyetler gereğince kendi içlerinde oluşturdukları cemaatler vasıtasıyla kendi kendilerini idare etmişlerdir.⁸ Devlet bünyesinde birbirinden bağımsız, ayrı ve kendi içlerine dönük bir şekilde varlığını sürdüren bu dini cemaatler, devlete karşı sorumluluklarını yerine getirdikleri sürece millet sisteminin temelini teşkil etmişlerdir. Baskın İslam hukuku karşısında Osmanlı coğrafyasında yaşayamaya devam eden önceki dini intisapların cemaatler üzerindeki etkisinin zayıflığı, devlete karşı gelişecek güçlü bir yapılanmayı engellediği gibi bireyin cemaat ile bağının güçlenmesini sağlamıştır. Bu yönüyle millet sistemi ister Müslüman ister gayrimüslim olsun, bireyin mensubu olduğu cemaat içi, cemaat-devlet, cemaat-cemaat ilişkilerinde daha sağlam bir yapının ortaya çıkmasında etkili olmuştur.⁹

Cemaat mensubu bir bireyin devlet karşısındaki konumu, bağlı bulunduğu cemaati itibariyle değerlendirilmekteydi. Fetih hareketlerinin genişlemesi ile çok uluslu bir yapıya bürünen Osmanlı Devleti'nin cemaat yapılanması şeklindeki idari örgütlenmesinin amacı, toplumu kişi odaklı ilişkilerle değil, cemaat-devlet ilişkileri perspektifinde muhatap almasıdır. Bu vasıta ile devlet, tebaası ile ilişkilerini kişisel mahiyette ele almak yerine kişinin bağlı olduğu cemaatin dini ve sosyo-kültürel yapısına göre şekillendirmeye çalışmıştır. Buna göre ortaya koymuş olduğu ayrıcalıkları kişi özeline değil, cemaatin geneline uygun olmasına önem göstermiştir. Bu yöntem etnik unsurlar arasında bir denge unsuru oluşturarak

⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanı Devri 1861-1876)*, C. VII, TTK Yay., Ankara 2003, s. 275-276; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı), TTK Yay., Ankara 1993, s. 333.

⁶ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 94.

⁷ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 333.

⁸ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 277.

⁹ F. Orkunt Canyaş, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Bürokratik Elitin Modernleşme Çabaları ve Misyonerlik Faaliyetleri", *Journal of Yasar University*, 9(33), 2014, s. 5680.

toplumların yönetimini daha pratik ve akılcı bir hale getirmiştir.¹⁰ Bu durum Osmanlı idarecilerinin devlet idare organizasyonundaki tecrübesinin ve yeteneğinin bir sonucudur. Nitekim uzun yıllar bu şekilde birbirinden farklı birçok etnik unsuru bir arada tutmayı başarmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin uyguladığı bu sistem, devletin en küçük idari birimlerinde idare edilebilirlik, otorite kurulabilirlik ve işlevsellik yönünden kolaylık sağlamıştır.¹¹

1789 yılında Fransız İhtilali ile birlikte çok uluslu imparatorlukların egemenlikleri altındaki milletleri yönetebilmek amacıyla ortaya koymuş oldukları düzeni kökten sarsan “*milliyetçilik*” fikri, kısa bir süre içerisinde Osmanlı millet sistemi ile de çatışmaya başlamıştır. 19. yüzyıl başlarından itibaren kendi ulus devletlerini kurmak isteyen Osmanlı egemenliğindeki Balkanlarda yaşayan milletler ayaklanmaya başlamışlardır.¹² Bu durumu fırsata çevirmek isteyen Avrupalı devletler ise sürekli gayrimüslimlerin haklarını bahane ederek Osmanlı'nın iç işlerine karışmış, devletin uyguladığı millet sisteminde radikal değişiklikler yapmayı zorunlu hale getirmişlerdir. 1839'daki Tanzimat ve 1856'daki Islahat fermanları bu minvalde ortaya çıkmış, özellikle gayrimüslimlerin idaresi ve haklarında önemli değişikliklere gidilmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu gelişmeler çerçevesinde imparatorluk dahilinde yaşayan farklı dini ve etnik unsurların tek bir Osmanlı milleti olarak kabul edilmesi yaklaşımı Osmanlıcılık fikrini ortaya çıkarmıştır.¹³ Bu doğrultuda yapılan çalışmalardan biri de Müslüman ve gayrimüslim cemaatlerin gerek merkez gerekse taşralarda kurulan meclislerde temsilci bulundurma hakkıdır. Bu uygulamalar daha sonraki dönemlerde ise kendi özel cemaat meclislerini kurmalarının önünü açmıştır. Islahat Fermanı ile ortaya çıkan ve özel nizamnamelerle devam eden süreç, 1876 yılında Kanun-ı Esasî ile birlikte anayasal bir güvence haline getirilerek cemaat meclislerinin kurulması yasal hale getirilmiştir.

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE CEMAAT MECLİSLERİNİN YAPILANMA SÜRECİ

Osmanlı toplumu, etnik kökenlerinden bağımsız olarak Müslüman ve gayrimüslim unsurlar şeklinde ikiye ayrılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin önemli yazılı kaynaklardan olan Hatt-ı Hümayunlarda, gayrimüslimler için “*tebaa-i gayrimüslime*”, “*cemaat-ı muhtelif*e” ve diğer milletler için kullanılan “*millet-i*

---

¹⁰ Uğur Kurtaran, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Journal of the Institute of Social Sciences)*, S. 8, Sonbahar 2011, s. 62.

¹¹ F. Orkunt Canyaş, *a.g.m.*, s. 5679.

¹² İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 48.

¹³ Fuat Uçar, “Türk Düşüncesinde Osmanlıcılık Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 18, 2018, s. 88.

saire” terimlerine rastlanmaktadır.¹⁴ Osmanlı devlet örgütlenmesinin merkezinde Osmanlı ve öncesi kanunlar, örf ve adetler, vergiler ve Osmanlı kanunnameleri bulunmaktadır. Bu yapı, özel hukuku da içine alan İslam hukukunun yanı sıra örfi ve sultani kanunlar ile bağımsız bir hukuk sistemi olarak merkeziyetçi bürokratik yönetimin temelini oluşturmuştur.¹⁵

Osmanlı Devleti, Fransız İhtilali ile birlikte özellikle Balkanlarda tehlikeli bir boyuta ulaşan milliyetçilik akımının etkisini kırmak amacıyla çeşitli önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu önlemlerin başında tüm tebaasına “*eşit vatandaşlık*” statüsü kazandırma amacıyla açıklanan fermanlar gelmektedir. Osmanlı idarecileri, devleti oluşturan ve zaman içerisinde dağılma noktasına gelen unsurları yeniden çeşitli prensipler etrafında toplamak ve güçlü bir merkezi yönetim inşa etmek maksadıyla harekete geçmişlerdir. Bu hedefler, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı’na temel oluşturmuştur.¹⁶

19. yüzyıl öncesine kadar Osmanlı tebaası için kullanılan Osmanlılık kavramı, bu yüzyıl içerisinde kimlik belirten bir toplumsal kurum haline getirilmiştir. Osmanlılık, köken itibarıyla III. Selim ile II. Mahmud döneminde ortaya çıkmaya başlayan yeni tip modern bir devlet anlayışı ve yeni bir merkeziyetçilik olgusunun geliştirilmesi sürecini kapsamaktadır. Bu anlayış, Osmanlılık kimliğinde birtakım değişimlere ve yeni gelişmelere neden olmuştur. Özellikle Tanzimat’ın ilanından sonra sadrazamlık yapmış olan Mehmed Emin Ali Paşa ve Keçecizade Fuat Paşa’nın savundukları Osmanlılık düşüncesi, ilk defa II. Mahmud zamanında bir Osmanlı milleti oluşturma düşüncesi şeklinde ortaya çıkmıştır.¹⁷ Bu düşünce sistemi, sonraki dönemlerde Osmanlı tebaasında yer alan etnik ve dini unsurların haklarını içeren birçok uygulamanın hayata geçirilmesine neden olmuştur.

Tanzimat’ın ilanı ile birlikte eyalet ve sancaklarda görevli “*muhasıllar*” kendilerine verilen yönetmelik gereğince gittikleri bölgelerde “*muhasıllık meclisleri*” oluşturacaklardı.¹⁸ Ancak bu uygulama kısa sürede bazı sorunların

¹⁴ Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁵ Halil İnalçık, “Türkiye ve Balkanlar”, *Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yay., (Ed. İsmail Soysal), İstanbul 1993, s. 18.

¹⁶ Mucize Ünlü, Müslim-Gayrimüslim ilişkilerinden hareketle XIX. Yüzyılda Balkanlarda Osmanlı Yönetim Anlayışı: Vilâyet-ı Selâse Örneği”, *Studies Of The Ottoman Domain*, C. 4, S. 7, Ağustos 2014, s. 44.

¹⁷ Üst kimlik olarak Osmanlılık fikri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fuat Uçar, *Üç Tarz-ı Siyaset Türkçülüğün Manifestosu (Osmanlılık-İslamcılık-Türkçülük)*, Berikan Yay., Ankara 2022, s. 50-67.

¹⁸ Muhassıl, Arapça’da “tahsil edici” anlamındadır. Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren var olan muhasıllar, Anadolu’da ve Rumeli’de cizye, âşâr, âdet-i ağnâm, bedel-i nüzül, avâriz, ispençe vb. gibi vergilerin tarh ve tahsilinde görev yapmışlardır. Çeşitli

ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sorunların temelinde bazı bölgelerde bulunan gayrimüslim cemaat sayılarının ikiden fazla olmasıydı. Yönetmelikte sadece gayrimüslimlerden iki temsilcinin üye olarak meclislere katılımı belirtilmişti. Bu talimata göre eğer bir bölgede Yahudi, Katolik, Rum ve Ermeni cemaat bir arada bulunuyorsa nüfus itibarıyla çoğunluk olan cemaatin temsilcileri meclislerde görev alabilmekteydi. Buna göre Rum ve Ermeni çoğunluğa sahip bölgelerde Yahudi ve Katolik cemaatlerin mecliste temsilcileri bulunmamaktaydı. Bu sorun Meclis-i Vâlâ'da¹⁹ görüşüldükten sonra bu türden bölgelerde yaşayan tüm gayrimüslim cemaatlerin meclislere üye olarak katılımının önü açılmıştır.²⁰ Osmanlı Devleti, bu vasıta ile büyük ya da küçük cemaat ayrımı yapmaksızın tüm cemaatlerin idari meclislerde temsil edilmesini sağlamıştır. Ancak muhassıllık ve meclisleri, devletin vergi gelirlerindeki düşüşler, sistemin devlet giderlerini arttırması ve muhassıllar hakkında çeşitli şikayetler nedeniyle 1842 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.

Söz konusu unsurların yeni dünya şartları çerçevesinde değiştirilme çalışmaları, 1856 yılında Islahat Fermanı ile devam etmiştir. Özellikle Islahat Fermanı, gayrimüslimlere kendi cemaatlerinin kurdukları komisyonlar vasıtasıyla hak ve taleplerini beyan ettikleri nizamnameler hazırlamalarına olanak sunmuştur. Bu doğrultuda oluşturulan 1862 Rum Ortodoks Nizamnamesi, 1863 Ermeni Gregoryen Nizamnamesi ve 1865 Yahudi Nizamnamesi ile cemaat bünyesindeki ruhban sınıfının yetkileri kısıtlanmış ve ruhban sınıfından olmayan sivillerin egemen hale getirildiği bir sistem teşkil edilmiştir. Böylelikle her cemaatin kendi

---

dönemlerde farklı görevlerde de bulunan bu görevliler, Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra uzun süredir şikayetlere sebep olan eski usul vergi toplama sistemi olan iltizam usulü kaldırılarak mültezimlerin görevlerine son verilmiştir. Alınan bu karardan sonra çeşitli isimler altında alınan vergiler yerine herkesten geliri oranında tek bir verginin tahsil edilmesi esası benimsenmiştir. Bu vergiyi devlet adına toplama görevi ise doğrudan merkeze bağlı olan "*muhassıl-ı emvâl*" adlı görevlilere verilmiştir. Merkezden atanan bu görevlilere yardımcı olmaları için yanlarına bir mal, bir nüfus ve emlak kâtibi verildiği gibi her sancak merkezinde vergilerin saptanıp dağıtımı ve diğer işlerin görüşülüp kararlaştırılması amacı ile "*Muhassıllık Meclisleri*" oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel Özkaya, Ali Akyıldız, "Muhassıl", *TDVİA*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2020, s. 18-20; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara 1991, s. 208-209.

¹⁹ Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, II. Mahmud tarafından 24 Mart 1838'de kurulmuştur. Meclisin görevleri, "tanzimât-ı hayriyye, tanzimât-ı mülkiyye" olarak adlandırılan reformların gerçekleştirilmesi sağlayacak kanun ve nizamları hazırlamak, Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbîâlî, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'nin tanzim ettiği mazbatalara son şeklini vermektir. Ayrıca yapılacak reformları planlayıp icrasını denetleyen yüksek yasama ve yargı organıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye", *TDVİA*, C. 28, Türk Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2003, s. 250-251.

²⁰ Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s. 213.

idari yapısı içinde kalması sağlanmış, devletin himayesinde ıslahat yapması ve onun onayına sunulması dahilinde merkezi bir mekanizma oluşturulmuştur.²¹

Düzenlenen nizamnamelere göre patrikhaneler ve hahamhanelerde dini (ruhani), sivil (cismani), karma (muhtelit) şeklinde üç meclisin kurulması, tebaanın dini ve sivil işlerinin bu meclisler vasıtasıyla görülmesi karara bağlanmıştı. Sivil meclislerin kurulması ile halkın da idari yapıya dâhil olduğu bu düzenlemeler ile patrikler ve hahambaşı cemaat liderleri sadece kendi cemaatlerinin işlerinden sorumlu olacaklardı. Aynı zamanda dini liderlerin seçimini de kurulan cemaat meclisleri yapacaktı. Bu düzenlemelere göre önceki dönemlerden farklı olarak dini liderler, devletin doğrudan tek muhatabı olamayacaklardı. Cemaatlerin idaresine dair bütün kararlar bu meclislerde alınacak ve uygulamalar yine bu meclislerin aldığı kararlar doğrultusunda yapılacaktı.²² Genel olarak ele alırsak ruhani meclislerin görevleri ise şu şekilde belirlenmişti: Cemaatin dini işlerini yürütmek, mezhep itikatlarını sağlamlaştırmak, kiliselerin dini işlerini yürütmek, kiliselerin ve çalışanlarının düzenini sağlamak, ruhban sınıfının durumlarını iyileştirmek ve geliştirmek, milli mektepleri teftiş etmek, dini konuların eğitimini kontrol etmek, ehliyetli ve yetenekli rahip ve papazlar yetiştirmek, cemaat içerisinde çıkan sorunları kilise usulüne uygun çözmek, fakara kızların dini eğitimi için karma meclisin nezaretinde münasip görülecek mahalde gerekli koşulları sağlamak, aciz ve muhtaç bulunan yetim çocuklar için terbiye olunmak üzere eytamhanenin tertip edilmesi şeklindeydi. Sivil meclislerin görevleri ise cemaatin dünyevi işlerini yürütmek, mevcut durumunu düzeltip gelişmesini sağlamak, idaresinde bulunan komisyonların gönderdiği plan ve projeleri tasdiki ile birlikte düzenlemesini yapmak şeklinde belirlenmişti. Karma meclislerin görevleri, mektep ve hastanelerin ihtiyaçlarını belirlemek ve gerekli masrafı patrikhaneye bildirmek, piskoposlar hakkında gelen şikayetleri usulünce incelemek, millet mektepleri ve hayratlara müteallik idare için memur tayin etmek, meclis tarafından görevlendirilen memurların tuttıkları hesap defterlerini denetlemek, hesapların mecliste bulunan sandık emini tarafından ibraz edilmesi şeklindedir.²³ Bu yönetim

²¹ Cenk Reyhan, Osmanlı'da Millet Nizamnameleri: Avrupa ile Uyum Sürecinde Rum-Ermeni-Yahudi Cemaat Düzenlemeleri”, *Belgeler*, C. XXVII, S. 31, TTK Yay., Ankara 2007, s. 40-41.

²² Ramazan Erhan Güllü, “Osmanlı Devleti’nde Azınlık Var mıydı? Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslim Vatandaşlarının 19. Yüzyılda Değişen Hukuki Statüleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Bilig*, S. 95, Güz 2020, s. 158.

²³ Bu meclisler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. “Rum Patrikliği Nizamı”, *Düstur*, Tertip 1, Cilt 2, (H. 21 Zilhicce 1276/M. 10 Temmuz 1860), s. 902-937; “Ermeni Patrikliği Nizamı”, *Düstur*, Tertip 1, Cilt 2, (H. 27 Ramazan 1279/M. 18 Mart 1863), s. 938-961; “Hahamhane Nizamı”, *Düstur*, Tertip 1, Cilt 2, (H. 23 Şevval 1281/M. 21 Mart 1865), s. 962-976; Cenk Reyhan, *a.g.m.*, s. 33-91; Ramazan Erhan Güllü, “Ermeni Milleti

yapısı ile cemaat idarelerinde artık sadece dini liderler değil, sivil üyelerin de katılımı sağlanmıştı. Hatta sivil üyeler kısa sürede meclislerde ağırlıklarını hissettirerek daha güçlü bir konuma ulaşmışlardır.²⁴ Osmanlı Devleti, bu meclislerin aldıkları kararları ve önerileri doğrultusunda hem tebaasına eşitlik getirmeye çalışmış, hem de önemli sorunların çözümlenmesi için taşralarda ayrı meclisler oluşturmuştur.²⁵ Osmanlı bununla birlikte tutucu kilise hegemonyasının otoritesini kısıtlamayı ve Avrupalı devletlerin gayrimüslim cemaatlerinin hakları üzerinden baskısını engellemeyi hedeflemiştir.²⁶

Tanzimat Dönemi'nden itibaren merkezde hayata geçirilmeye çalışılan düzenlemelerin benzerleri taşrada da uygulanmaya çalışılmıştır. Taşrada kurulan meclislerde her cemaatten temsilcilerin görev almaları ve yaşadıkları bölgeyi ilgilendiren idari, adli, iktisadi ve eğitim-öğretim gibi konularda karar mercii durumuna gelmeleri 1842'den itibaren mümkün olmuştur. Her ne kadar bu meclislerde çoğunluk devlet temsilcilerinde olsa da Müslüman olanlar kadar olmayanlar da alınan kararların uygulayıcısı konumuna gelmişlerdir. Bu meclislerde cemaat liderlerinin yanı sıra bölgenin ileri gelen Müslüman ve gayrimüslimleri hem olup biteni değerlendirmede ve hem de kararların alınmasında söz sahibi olmuştur.²⁷ Taşrada gayrimüslim dini liderlerin seçimi ve işe başlama süreçleri Müslümanlardaki cemaat örgütlenmesine benzer nitelikteydi. Taşradaki cemaatler ve onların liderleri veya piskoposlar, merkezi hükümetin taşrada gücünü kaybettiği ve Osmanlı sisteminin yeniden yapılanmasının kaçınılmaz olduğu 19. yüzyıl sonlarında sosyo-ekonomik güçlerini ve otoritelerini arttırmışlardır.²⁸

1864 ve 1871 nizamnameleri ile Osmanlı toprakları yeniden taksim edilmiş, vilayetler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler ise karye/köylere ayrılmıştı. Bu taksimat ile her idari kademedeki meclisler oluşturulmuş, bu meclislere her cemaatten temsilcilerin katılımı sağlanmıştır. Bu nizamnameler gereğince vilayetlerde, sancaklarda, kazalarda ve nahiyelerde idare meclisleri, köylerde ise ihtiyar heyeti ya da ihtiyar meclisi kurulmuştur. Bu meclislerin üyeleri seçimle belirlenmiş, belli dönemlerde bölgelerde bulunan

---

Nizamnamesinin İlanı ve İçeriği”, *Osmanlı'nın Seçkin Tebaası İken Yabancılaşan Topluluk: Bursa Ermenileri*, Bursa 2016, s. 30-33.

²⁴ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Yay., Ankara 2008, s. 461-462; Ramazan Erhan Güllü, “Osmanlı Devleti'nde Azınlık Var mıydı?...”, s. 158.

²⁵ Musa Çadircı, *a.g.e.*, s. 189.

²⁶ Cenk Reyhan, *a.g.m.*, s. 41.

²⁷ Musa Çadircı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi*, (Derleyen Tülay Ercoşkun), İmge Yay., Ankara 2017, s. 309.

²⁸ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s. 118.

cemaat liderlerinin yanı sıra sivil cemaat mensuplarının da aza olarak görev almaları sağlanmıştır.²⁹

Taşrada kurulan cemaat meclislerinin yapısı ve görevleri, sancaklarda, kazalarda nahiyelerde ve köylerde kurulanlardan çok fazla farklılık göstermemektedir. Osmanlı şehirlerinde bazı dini ve etnik gruplar aynı mahallede oturmayı tercih edebiliyorlardı. Dolayısıyla kozmopolit yapıya sahip şehirlerde pek çok farklı din ve etnik unsurdan insan aynı mahallede karışık oturabiliyordu. Nitekim Osmanlı şehirlerinde nüfus, kaza ve köylerdeki yapıya benzer nitelikte olup Müslüman ve gayrimüslim şeklinde ayrılmaktaydı.³⁰ Bu yapı, dini nitelikte olmakla beraber toplum içerisinde iktisadi, idari ya da adli bir ayrıcalık ya da farklılık ifade etmemektedir. Bu durum şehir ve taşrada yaşayanların aynı hak ve olanaklara sahip olmaları anlamına gelmekteydi. Müslüman mahallelerde idare, sivil bir lider olan imamlara, gayrimüslim mahallelerinde ise papaz veya hahama bırakılmıştı. Bu cemaat liderlerinin önemli görevlerinden biri de bölgede yaşayanlar ile devlet arasındaki ilişkiyi sağlamlaştırmaktı.³¹

1876 yılında Genç Osmanlıların³² faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan I. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Osmanlı topraklarında yaşayan tüm etnik unsurların eşit Osmanlı vatandaşı hüviyetine kavuşturulması amacıyla anayasal sisteme geçilmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Mebusan Meclisi açılarak tüm unsurlara siyasi eşitlik sağlanmış, Kanun-ı Esasî'nin düzenlenmesi ile de hukuki eşitlik verilmiştir. Her ne kadar Tanzimat ve Islahat fermanları ile söz konusu eşitlik daha önceden kabul edilmişse de bu fermanlar padişahın tek tarafı taahhüdü

²⁹ İdare-i Umumiye-i Vilayat Nizamnamesi için bkz. *Düstûr*, Tertip 1, C.1, (H. 29 Şevval 1287/M. 22 Ocak 1871), s. 625-654; İdare meclisleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin...*, s. 254-268; Mustafa Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 1, 2011, s. 34-47; Mehmet Güneş, *a.g.m.*, s. 21-22.

³⁰ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s. 118.

³¹ Bilal Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 32.

³² Genç Osmanlılar ya da Yeni Osmanlılar olarak bilinen grup 1865-1876 yılları arasında mevcut Osmanlı idaresine karşı kurulmuş muhalif bir gruptur. Özellikle 1856 Islahat Fermanı'ndan sonra ortaya çıkan iç kargaşa ve dış müdahalelere karşı Osmanlı aydınlarının muhalefeti bu noktada kendini göstermiştir. Genç Osmanlıların amacı, Osmanlı tebaasını imparatorluğun savunulması fikrinde birleştirilmesi, bir Osmanlı milleti oluşturulması, vatandaşların mahallî yönetimler vasıtasıyla devlet idaresine katılması, bunların seçecekleri temsilcilerle merkezde bir meclisin açılması şeklindeydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, *TDVİA*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2013, s. 430-433; Enver Koray, "Yeni Osmanlılar", *TTK Belleten*, XLVII/186, Türk Tarih kurumu Yay., Ankara 1984, s. 563-582.

manasını taşımaktaydı. Ancak Kanun-ı Esasî, padişah ile tebaası arasında bir sözleşme hükmünü taşımakla birlikte halkın devlet idaresine seçim yoluyla katılımı sağlamaktaydı. Bu doğrultuda Kanun-ı Esasî’de taşrada cemaatlerin idareye katılımını içeren önemli maddelere yer verilmiştir.³³ Cemaatlerin idaresine dair önemli hükümlerden biri “*Vilayet*” genel başlığı altında yer alan 111. maddedir. Kanun-ı Esasî’nin cemaat meclislerine dair 111. maddesi şu şekildedir:

*“Müsakkafât ve müsteğallât ve nukûd-i mevkûfe hasılâtının şurût-i vakfiyesi ve teâmül-i kadîmi vechile meşrûat lehine ve hayrât ve müberrata sarf olunmak üzere vasiyet edilen emvâl-in vasiyetnâmelerinde muharrer olduğu üzere müsa lehine sarfına ve emvâl-i eytâmın nizâm-nâme-i mahsûsu vechile sûret-i idaresine nezâret etmek üzere her kazada her milletin bir cemaat meclisi bulunacak ve bu meclisler tanzim edilecek nizâmât-ı mahsûsası vechile her milletin müntehab efradından mürekkep olacaktır ve meclis-i mezkûre mahalleri hükümetlerini ve vilâyât mecâlis-i umûmiyesini kendilerine merci bilecektir.”*³⁴

Kanun-ı Esasî’nin bu hükmüne göre muhtelif vakıf gelirleri, vasiyetnamelerde belirtilen hayır işlerinin sarf edilmesi ve yetimlerin ihtiyaçlarının karşılanması için önceden hazırlanan nizamname³⁵ hükümlerinin yerine getirilmesi amacıyla her kazada her millete ait bir cemaat meclisi kurulması karara bağlanmıştır. Ayrıca hazırlanacak nizamnamelere göre her cemaatin meclisinin kendi cemaatinden oluşması kararı alınmıştır. Meclisler bağlı oldukları bölgelerdeki mahalli idarelere ile vilayetlerdeki umumi meclislere karşı sorumlu olacaklardır. Bu durum bu cemaat meclislerinin patrikhane ya da hahamhanelere değil, vilayet merkezi ve mahalli idarelere bağlı olduklarını göstermektedir. Her milletin kendisine has cemaat meclisinin kuruluş biçimi ve işlevleri, Kanun-ı Esasî’nin eşitlikçi, hürriyetçi ve özgürlükçü ruhuna uygun olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla her bir cemaat kendi cemaatini ilgilendiren konular üzerinde sorumlu olacak ve denetimini yine kendi yapacaktır.

1876 yılında yürürlüğe giren Kanun-ı Esasî, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi nedeniyle yürürlükten kaldırılmış olsa da elde edilen kaynaklar vasıtasıyla söz konusu kanunun 111. maddesi gereğince yerel meclislerin açılarak hayatlarına devam ettiği görülmektedir. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra tekrar yürürlüğe giren Kanun-ı Esasî’nin bazı maddeleri tadil edilmesine³⁶ rağmen yerel cemiyetlerinin

³³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907)*, C. VIII, TTK Yay., Ankara 2007, s. 496-497.

³⁴ Kanun-ı Esasî’nin bu maddesi için bkz. *Düstûr*, Tertip 1, C. 4, (H. 7 Zilhicce 1293/ M. 24 Aralık 1876), s. 18.

³⁵ Emval-i Eytam Nizamnamesi için bkz. *Düstûr*, Tertip 1, C. 1, (H. 7 Rebiülevvel 1268/ M. 31 Aralık 1851), s. 270-276.

³⁶ Kanun-ı Esasî’nin tadil edilen maddeleri için bkz. Cem Eroğul, “1908 Devrimi’ni İzleyen Anayasa Değişiklikleri”, *100. Yılında Jön Türk Devrimi*, (Ed. Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış

açılmasını ilgilendiren 111. maddenin değiştirilmemesi, bu dönemde de yerel meclislerin görevlerine devam ettiği söylenebilir. Ancak 1912-1913 Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki hakimiyetinin sona ermesi üzerine gayrimüslimlerin yaşadığı topraklardaki cemaat meclislerinin devamlılığına dair kesin bir bilgi vermek mümkün değildir.

Osmanlı Devleti'nde Müslümanlarda dini teşkilatlanma süreci, fethedilen bölgenin Türk-İslam hüviyetine dönüştürülmesi ile başlamaktadır. Bu vasıta ile yeni fethedilen bölgelerde Osmanlı'nın siyasi, iktisadi, adli ve sosyo-kültürel kurumlarının yerli halk ile kaynaşması sağlanmıştır.³⁷ Ancak 19. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı Balkanlarında çıkan isyanlar ve karışıklıklar zaman içerisinde kopmalara neden olmuş, bu bölgede yaşayan Müslümanlar için sıkıntılı bir dönem başlamıştır. Cemaat-i İslamiye teşebbüsleri, ilk olarak Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği (1864-1868) döneminde vakıf idarelerine çeki düzen vermek amacıyla yerel yönetimlere getirdiği düzenlemelerin bir sonucudur.³⁸

Kanun-ı Esasî'den sonra taşrada Müslüman cemaat meclislerinin kurulması konusundaki çalışmalardan biri de Şarkî Rumeli vakıflarının idare ve ıslahı memurluğuna atanan Ali Haydar Efendi'nin³⁹ 1881 yılında hazırladığı "*Rumeli-i Sarkî Cemaat-i Müslimesi Hakkında Talimat*" adını taşıyan nizamnamedir.⁴⁰ Bu dönemde Şarkî Rumeli'deki sıkıntıların giderilmesi amacıyla bir dizi ıslah faaliyeti yürütülmüş, bölgede yaşayan Müslümanların işlerine çeki düzen vermek maksadıyla cemaat meclislerinin oluşturulması sağlanmıştır. Söz konusu talimatname ile bu meclislerin hakları, görevleri ve yetkileri tespit edilmiştir. Ali Haydar Efendi'nin Şûra-yı Devlet ile yaptığı görüşmeler ve yazışmalar vasıtasıyla

---

Ünlü), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010, s. 85-139; Mehmet Kaan Çalen, "1909 Kanun-ı Esasî Tadilatı", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 4, Temmuz 2012, s. 129-140.

³⁷ Ayşe Zişan Furat, "Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar'da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, C. 33, S. 33, Bahar 2013, s. 74.

³⁸ Hüseyin Memişoğlu, "Bulgaristan'da Cemaat-i İslamiye ve Vakıf Kurumları", *Vakıflar Dergisi*, S. 25, 1995, s. 297.

³⁹ 1837 yılında İstanbul'da doğmuş olan Ali Haydar Efendi, Haydar Molla veya Büyük Haydar Efendi diye bilinen son dönem Osmanlı hukukçularındandır. Hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uğur Ünal, "Osmanlı Hukukçularından Büyük Ali Haydar Efendi (1837-1903)-Hayatı ve Çalışmaları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 26, S. 41, 2007, 131-142; Mehmet Akif Aydın, "Ali Haydar Efendi, Büyük (1837-1903)", *TDVİA*, C. 2, s. 396.

⁴⁰ Söz konusu talimatname 6 Fasil ve 119 maddeden oluşmaktadır. Bkz. *Rumeli-i Sarkî Cemaat-i Müslimesi Hakkında Talimat*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1298/1881 (H. 29 Şevval 1298/M. 24 Eylül 1881).

hazırlanan talimatta, Müslümanların oluşan yeni düzene uyum sağlamaları gerektiği dile getirilmiş, bölgede yaşayan diğer dini ve etnik gruplar gibi Müslümanların da kendi cemaat örgütlerini oluşturmaları gerektiği belirtilmiştir.⁴¹

Talimatnamenin “*karyede/köyde ve nahiye merkezlerinde elyevm (hala) mevcut olan ihtiyar meclisler hali hazırda ibkâ (devam) olunarak, kaza ve liva merkezlerinde müceddeden (yeniden/yenilenmiş) birer cemaat meclisi teşkil edecektir*” şeklindeki 1. maddesiyle cemaat meclislerinin kurulması bildirilmiştir. 2. maddesinde “*Cemaat meclisleri azasının (üye) kazalarda adedi sekiz, livalarda on, Filibe şehrinde on beş olacaktır*” şeklindeki ibaresi ile üye sayıları belirtilmiştir. 3. maddesinde “*Cemaat meclislerinin riyaseti (başkanı) livalarda müftülere ve kazalarda müftü veya naibe ve bunlardan biri bulunmazsa azadan en kıdemlisine ait olacaktır*” denilerek meclis başkanlarının kimlerden oluşabileceği vurgulanmıştır. 4. maddesinde ise bu meclislerin görev ve sorumluluklarına göre vakıf–maarif ve yetimlerle ilgili işleri kapsayan iki şubeden oluştuğu belirtilmiştir.⁴² Talimatnamenin dördüncü faslında geçen “*Cemaat Meclislerinin Vazife-i Umumiyesi*” başlığı altındaki diğer maddelerine bakıldığında Müslüman çocukların eğitimlerinin devamlılığını sağlamak ve mektepler açmak, Müslüman nüfusun kayıtlarını tutmak, gençlerin ıslahı için tedbirler almak, genç ve çocukların ahlaka ve İslam’a aykırı davranışlarını engellemek, fakir, yetim ve dulların ihtiyaçlarını karşılamak gibi görev ve sorumluluklarının olduğu görülmektedir (42-58. maddeler arası).⁴³ Söz konusu talimatnamenin beşinci faslında belirtilen “*Vakıf Şubelerinin Vazifeleri*” başlığında ise cemaat meclislerinin Müslüman vakıflarının idaresi ile ilgilidir (59-82. maddeler arası).⁴⁴ Talimatnamenin altıncı faslında belirtilen “*Eytam Şubelerinin Vazifeleri*” başlığı altında ise yetimlerin ihtiyaçlarına dair maddeler bulunmaktadır.⁴⁵

Osmanlı Devleti, en küçük idari birimi olan köylerde dahi cemaat esasına dayalı bir yönetim organizasyonu kurmuştur. Eğer bir köyde birden fazla dini grup ya da cemaat bulunuyorsa bu dini gruplara göre köy idaresi ayrı olmaktadır. Uygulamaya bakıldığında bu türden köylerde iki ayrı cemaatin farklı mahallelerde yaşaması dolayısıyla ayrı bir idari yapı kurulması merkezi hükümet tarafından uygun görülüyordu. Ancak bu köylerin ortak sorunları ya da davaları söz konusu ise iki cemaatin oluşturduğu ihtiyar meclisleri, muhtarları ve papazları bir araya

⁴¹ Bu konulardaki Ekim 1882’den Ekim 1893’a kadar süren bu yazışmaların ayrıntıları için bkz. BOA, *A.MTZ.RŞ*, 8/4, (H. 16 Rebiülahir 1311/M. 27 Ekim 1893).

⁴² *Rumeli-i Sarkî Cemaat-i Müslimesi Hakkında Talimat*, s. 1.

⁴³ *Rumeli-i Sarkî Cemaat-i Müslimesi Hakkında Talimat*, s. 11-15; Ayşe Zişan Furat, *a.g.m.*, s. 78.

⁴⁴ *Rumeli-i Sarkî Cemaat-i Müslimesi Hakkında Talimat*, s. 15-20.

⁴⁵ *Rumeli-i Sarkî Cemaat-i Müslimesi Hakkında Talimat*, s. 20-28.

gelebilirlerdi. Devlet, bu vasıta ile kontrol altında rahatlıkla tutabileceği küçük bir grubun yönetime katılmasına müsaade vermişti.⁴⁶ Yine köylerde uygulanan seçme ve seçilme şartları, diğer idari birimlerinkinden farklı olmamakla birlikte bölgesel yönetim kurullarındaki gibi temsilci tayini de aynı sistemle uygulanan bir ilkeydi. Devlet, bu vasıta ile en küçük idari birimlerinde dahi kontrol ve denetimini sağlamayı amaçlamıştır.⁴⁷

3. 19. YÜZYIL SONLARINDA UZUNKÖPRÜ'NÜN (CİSR-İ ERGENE) DEMOGRAFİK YAPISI VE CEMAAT MECLİSLERİ (1883-1903)

Uzunköprü (Cisr-i Ergene), Edirne merkezine demiryolu ile iki saat mesafede olup güneydoğusunda bulunmaktadır. Doğusunda Hayrabolu, kuzeyinde Havsa, batısında Dimetoka ve Sofulu, güneyinde Keşan ve Malkara kazaları ile çevrilidir.⁴⁸ Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye geçtikten sonra kurduğu ilk Türk şehri olarak bilinen Uzunköprü, II. Murad'ın bölgeye yaptırdığı köprüden adını almıştır.⁴⁹ Şehir ilk kuruluş sürecinde çevresinden geçen Ergene Nehri nedeniyle "Ergene" adıyla anılmış, Yunanistan işgalinden kurtulduğu 18 Kasım 1922 tarihinden itibaren ise "Uzunköprü" ismiyle anılmaya başlanmıştır.⁵⁰ II. Murad döneminde (1421-1444) köprü ile yerleşkenin imarı başlamış, aynı dönem içerisinde bölgeye cami, medrese, imaret, hamam, yağhane, bezirhane, mumhane, iki hane, dört çeşme ve bir rivayete göre bir kasr-ı âli (büyük köşk) ile köprünün alt ve üst tarafına onar metre uzağına dörder taşlı bir değirmen inşa edilmiştir.⁵¹

Uzunköprü'nün kurulmasından sonra ilk kayıtlarının tutulduğu 1456 tarihli tapu defterine Büyük Muzruplu, Küçük Muzruplu, Şehirliyan, Bölük Korucu Hamza ve Bölük İvaz mahalleleri kaydedilmiştir. Mahallelerde bulunan toplam hane sayısı 343'tür. Söz konusu hanelerin tümü Müslüman olarak kaydedilmekle

⁴⁶ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s. 433-434.

⁴⁷ Mustafa Gençoğlu, *a.g.m.*, s. 46-47.

⁴⁸ *Salname-i Vilayet-i Edirne*, (H. 1310/M. 1892), Defa 19, s. 360; (H. 1319/M. 1903), Defa 28, s. 990.

⁴⁹ Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Haz. Hazırlayanlar Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç), K Yay., İstanbul 2003, s. 187; Hoca Sâdeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, C. 2, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1979, s. 165; Köprü, II. Murad Döneminde Timurtaş Bey ve onun oğulları Osman Çelebi ile Gazi İshak Bey nezaretinde Mimar Muslihiddin ile Mehmed Usta tarafından inşa edilmiştir. N. Çiçek Akçıl, "Uzunköprü", *İslam Ansiklopedisi*, C. 42, TDV Yay., İstanbul 2012, s. 266.

⁵⁰ Latif Bağman, *Uzunköprü; Tarihi ve Belgeleri*, Ulusal Bellek Yay., Edirne 2005, s. 11-12.

⁵¹ *Salname-i Vilayet-i Edirne*, (H. 1310/M. 1892), Defa 19, Edirne Vilayet Matbaası, s. 358.

birlikte gayrimüslim hanelerin sayısı belirtilmemiştir.⁵² 1568 tarihli diğer bir tapu tahrir defterinde ise önceki kayıtlarda Şehirliyan Mahallesi olarak kaydedilen mahalle Muradiye, Bölük Korucu Hamza Mahallesi ise Korucu Mahallesi olarak değiştirilmiştir. Bu mahallelerin yanı sıra Habib Hoca, Şehsuvarbey, Muradiye ve Halise Hatun mahalleleri kaydedilmiştir.⁵³

Osmanlı Devleti'nde 1831'de yapılan ve sadece erkek nüfusun kaydedildiği ilk nüfus sayımında, Uzunköprü'nün sayımı için görevlendirilen memur Hacegândan Ahmed Cemil Efendi'dir. Bu nüfus sayımına göre Uzunköprü'de ve bağlı köylerde kaydedilen erkek nüfusu 10.815 olarak kaydedilmiştir. Bu nüfusun 1.929'u Müslüman, 8.886'sı gayrimüslimdir. Yine aynı sayımda kaza merkezinde toplam 6 mahalle ve 1.169 erkek nüfus kaydedilmiştir. Bu nüfusun ise 734'ü Müslüman, 321'i gayrimüslim ve 114'ü de kıpti'dir.⁵⁴

H. 1260-1261 (M. 1844-1845) yıllarında tutulmuş temettuat defterlerine göre kaza merkezinde Müslümanların yaşadığı Şehsuvarbey İslam Mahallesi, Şehsuvarbey İslam Kıptiyan Mahallesi, Muradiye İslam Mahallesi, Halise Hatun İslam ve Kıptiyan Mahallesi ile Rıza Efendi İslam Mahallesi kaydedilmiştir. Gayrimüslimlerin yaşadığı mahalleler, Şehsuvarbey Reayası Mahallesi, Muradiye Reayası Mahallesi, Gebran Zimmi Mahallesi ile Halise Hatun Reayası Mahallesi olarak görülmektedir. Aynı defterlerde Müslüman ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı mahalleler ise Mescid-i İslam ve Reayası ve Habib Hoca İslam, İslam Kıptiyan ve Reayası mahalleleridir.⁵⁵

Kurulduğu dönemden itibaren Edirne'ye bağlı bir kasaba olarak görülen Uzunköprü, Tanzimat dönemiyle birlikte muhasıllık ile idare edilirken 1867 yılında yine Edirne'ye bağlı bir kaza statüsü almıştır.⁵⁶ 1873 yılında açılan Edirne-İstanbul

---

⁵² Mehmet Şimşek, *19. Yüzyılda Cısr-i Ergene Kazasında Nüfus ve Sosyal Yapı*, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tekirdağ 2019, s. 10.

⁵³ Mehmet Şimşek, *a.g.t.*, s. 11-12.

⁵⁴ BOA., *NFS.d.*, 4154, (H. 21 Recep 1247/M. 26 Aralık 1831); Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, TC. Devlet İstatistik Kurumu Enstitüsü, Ankara 1995, s. 35-36.

⁵⁵ BOA., *ML.VRD.TMT.d.*, No: 5263, (H. 29 Zilhicce 1261); BOA., *ML.VRD.TMT.d.*, No: 5266, (H. 29 Zilhicce 1261); BOA., *ML.VRD.TMT.d.*, No: 5295, (H. 29 Zilhicce 1261); BOA., *ML.VRD.TMT.d.*, No: 5272, (H. 29 Zilhicce 1261); BOA., *ML.VRD.TMT.d.*, No: 5279, (H. 29 Zilhicce 1261); Söz konusu temettuat defterleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hilal Yılmaz, *XIX. Yüzyıl Ortalarında Uzunköprü Şehri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2014.

⁵⁶ *Salname-i Vilayet-i Edirne*, (H. 1310/M. 1892), Defa 19, s. 361; 1870 yılından 1903 yılına kadar yayımlanan Edirne Vilayet Salnamelerinde Edirne'ye bağlı bir kaza olarak

demiryolu hattının bir uzantısı olan Uzunköprü hattı ve istasyonu Haziran 1873'te açılmıştır. Şark-i Trakya'da demiryolu hattının Uzunköprü'ye kadar ulaşması ve burada bir istasyonun kurulması kazanın ticari, sosyal ve ekonomik açıdan gelişmesinde etkili olmuştur.⁵⁷ Edirne-Gelibolu bağlantı yollarının merkezi konumunda olan Uzunköprü zaman içerisinde bu konumundan dolayı hızlı bir gelişme göstermiştir. Edirne Vilayetine bağlı Uzunköprü'nün 1893 yılına kadar İbriktepe, Ada ve Çalı nahiyeleri bulunurken 1893 yılından itibaren Çalı Nahiyesi yerine Çöp Nahiyesi kazaya bağlanmıştır.⁵⁸

19. yüzyılın sonlarında kazada Muradiye Camii, Halise Hatun Camii, Rıza Efendi Camii, Şehsuvar Bey Camii ve Habib Hoca Mahallesi'nde banisi bilinmeyen de bir cami bulunmaktadır.⁵⁹ Uzunköprü'de Rum-Bulgar cemaatine has iki kilise mevcut olup tebaası gayrimüslim olan köylerin her birinde birer kilise bulunmaktadır. Aynı zamanda kaza merkezinde geçici olarak ikamet etmekte olan Yahudiler içinde bir hane havraya dönüştürülmüştür.⁶⁰

19. yüzyılın sonlarında Uzunköprü'nün nüfusuna dair bilgiler Edirne Vilayet Salnameleri'nde kaydedilmiştir. Uzunköprü'nün 1892-1900 yılları arasında etnik ve cinsiyet ayrımına göre düzenlenmiş nüfusu şu şekildedir:⁶¹

Tablo 1: 1892-1900 yılları arasında Uzunköprü merkezi ve bağlı köylerin nüfus cetveli

Ahali	1892			1893-1900		
	Erkek	Kadın	İcmal	Erkek ⁶²	Kadın ⁶³	İcmal
İslam	7.126	6.279	13.405	7.968	7.396	15.364
Rum	9.054	8.311	17.375	8.971	8.156	17.127
Bulgar	4.325	3.526	7.851	3.557	3.338	6.895
Ermeni	2	3	5	3	2	5
Yahudi	6	3	9	6	2	8
Yekûn	20.513	18.112	38.645	20.505	18.894	39.399

görülmektedir. Bkz. *Salname-i Vilayet-i Edirne (SVE)*, (H. 1287/M. 1870/1871-R. 1319/M. 1903).

⁵⁷ Latif Bağman, *a.g.e.*, s. 47.

⁵⁸ Bkz. *Salname-i Vilayet-i Edirne*, (H. 1310/M. 1892), Defa 19, s. 126; Bkz. *Salname-i Vilayet-i Edirne (SVE)*, (H. 1310/M. 1893), Defa 20, s. 132).

⁵⁹ *Salname-i Vilayet-i Edirne*, (H. 1310/M. 1892), Defa 19, s. 361.

⁶⁰ *Salname-i Vilayet-i Edirne*, (H. 1310/M. 1892), Defa 19, s. 372.

⁶¹ *Salname-i Vilayet-i Edirne*, (H. 1310/M. 1892), Defa 19, s. 372; (R. 1310/M. 1893), Def'a 20, s. 266; (R. 1311/M. 1895), Def'a 21, s. 235; (R. 1312/M. 1896), Def'a 22, s. 238; (H. 1313/M. 1897), Def'a 23, s. 238; (R. 1314/M. 1898), Def'a 24, s. 241; (R. 1315/M. 1899), Def'a 25, s. 249; (R. 1316/M. 1900), Def'a 26, s. 251.

⁶² Yabancı ve yerli erkek nüfus toplanarak ulaşılan değer belirtilmiştir.

⁶³ Yabancı ve yerli kadın nüfus toplanarak ulaşılan değer belirtilmiştir.

1892 yılına ait nüfus istatistiklerine göre Uzunköprü'ye bağlı nahiyeler ile köylerde yaşayan Müslüman nüfus, 7.126'sı erkek, 6.279'u kadın olmak üzere toplam 13.405'tir. Gayrimüslim nüfus ise 17.375 (9.054 erkek, 8.311 kadın) Rum; 7.851 (4.325 erkek, 3.526 kadın) Bulgar; 5 (2 erkek, 3 kadın) Ermeni ve 9 (6 erkek, 3 kadın) Yahudi şeklinde kaydedilmiştir. Toplam nüfus, 20.513'ü erkek, 18.118'i kadın olmak üzere 38.645'tir. 1893-1900 yıllarına ait Edirne Vilayet Salnameleri'ne göre ise Uzunköprü'nün toplam nüfusu 39.399'dur. Bu nüfusun 20.505'i erkek, 18.894'ü kadın olarak kaydedilmiştir. Buna göre mevcut nüfusun 15.364'ü (7.968'i erkek, 7.396'sı kadın) Müslüman, 17.127'si (8.971'i erkek, 8.156'sı kadın) Rum, 6.895'i (3.557'si erkek, 3.338'i kadın) Bulgar, 5'i Ermeni (3'ü erkek, 2'si kadın) ve 8'i Yahudi (6'sı erkek, 2'si kadın) olarak görülmektedir. Söz konusu dönem istatistikleri itibariyle Uzunköprü'nün kendisine bağlı nahiyeler ve köyleri etnik ağırlık olarak Müslüman, Rum ve Bulgarlardan oluşmaktadır. Bu nüfus bilgilerinden hareketle Kanun-ı Esasi'nin 111. maddesi gereğince Uzunköprü merkezi ve dahilinde bulunan Müslüman, Rum ve Bulgar cemaatlerinin ihtiyaçları ve idaresi için cemaat meclisleri kurulmuştur.

1903 yılına gelindiğinde Uzunköprü merkezinde toplam 11 mahalle olduğu görülmektedir. Bu mahallelerde bulunan 963 hanede Müslüman nüfus yaşamaktadır. Bu hanelerde 2.326'sı erkek, 2.258'i kadın olmak üzere toplam 4.584 Müslüman nüfus bulunmaktadır.⁶⁴ Bu nüfus verileri göz önüne alındığında kaza merkezinin nüfus yoğunluğu itibariyle Müslümanlardan oluştuğu görülmektedir. Kaza merkezinde yaşayan Müslüman cemaatin ihtiyaçlarının karşılanması ve idaresi amacıyla Uzunköprü Cemaat-i İslamiye Meclisi kurulmuştur. Uzunköprü Cemaat-i İslamiye Meclisi'nin reis ve azalarının isimleri 1870-1903 yılları arasında yayımlanmış olan Edirne Vilayet Salnameleri'nde listelenmiştir. Söz konusu salnamelerde 1885 yılından itibaren bu cemaat meclisinin kayıtlarına rastlanmaktadır. Bu tarihten hareketle söz konusu meclisin 1880-1885 yılları arasında kurulmuş olması muhtemeldir. Edirne Vilayet Salnamesi'nde belirtilen Uzunköprü Cemaat-i İslamiye Meclisi'nin reis ve azalarının 1885-1903 yılları arasında görev yapmış olan isimleri şu şekildedir:⁶⁵

⁶⁴ *Salname-i Vilayet-i Edirne*, (R. 1319/M. 1903), Defa 28, s. 991.

⁶⁵ *Salname-i Vilayet-i Edirne*, (H. 1302 /M.1885), Def'a 11, s. 110-111; (H. 1303/M. 1886), Def'a 12, s. 121-122; (H. 1304/M. 1887), Def'a 13, s. 118; (H. 1305/M. 1888), Def'a 14, s. 122; (H. 1306/M. 1889), Def'a 15, s. 122; (H. 1307/M. 1890), Def'a 16, s. 121-122; (H. 1308/M. 1891), Def'a 17, s. 121-122; (H. 1309/M. 1892), Def'a 18, s. 125-126; (H. 1310/M. 1892), Def'a 19, s. 356; (H. 1310/M. 1893), Def'a 20, s. 131-132; (R. 1311/M. 1895), Def'a 21, s. 109; (R. 1312/M. 1896), Def'a 22, s. 113; (R. 1313/M. 1897), Def'a 23, s. 116; (R. 1314 /M. 1898), Def'a 24, s. 116; (R. 1315/M. 1899), Def'a 25, s. 116; (R. 1316/M. 1900), Def'a 26, s. 117; (R. 1317/M. 1901), Def'a 27, s. 131; (R. 1319/M. 1903), Def'a 28, s. 727.

Tablo 2: 1885-1903 yılları arasında görev yapan Uzunköprü Cemaat-i İslamiye Meclisi reis ve azaları

Görev	Reis	Azalar
Görev Yılları	Hacı Ömer Ağa	Keşan Şeyhi Emin Efendi Hafız İbrahim Efendi Arif Efendi Abdi Ağa Rasim Efendi Hacı Ali Ağa
1885 yılı		
1886-1892 yılları	Hacı Ömer Ağa	Keşan Şeyhi Emin Efendi Hafız İbrahim Efendi Arif Efendi Abdi Ağa Rasim Efendi
1893 yılı	Hacı Ömer Ağa	Keşan Şeyhi Emin Efendi Hafız İbrahim Efendi Arif Efendi Hacı Rasim Efendi
1895-1897 yılları arası	Belirtilmemiş	Şeyh Emin Efendi Hafız İbrahim Efendi Arif Efendi Hacı Rasim Efendi
1898 yılı	Şeyh Emin Efendi	Hafız İbrahim Efendi Arif Efendi Hacı Rasim Efendi
1899 yılı	Şeyh Emin Efendi	Rasim Efendi Tecelli Efendi Hacı Rıdvan Ağa Hafız Rasim Efendi Halil Efendi Nail Efendi
1900-1903 yılları arası	Şeyh Emin Efendi	Hafız İsmail Efendi İsmail Efendi Kemal Bey Mustafa Efendi ⁶⁶ (1901'den itibaren Sandık Emini ve Kâtip) İbrahim Ağa (1901'den itibaren hademe olarak görevli)

⁶⁶ Cısr-i Ergene Maarif Komisyonu azası ve Nüfus Memuru olan Mustafa Efendi yaptığı hizmetlerden dolayı Mecidi Nişanı almıştır. BOA., *DH.MKT.*, 2124/116, (H. 3 Cemaziyelahir 1316/M. 19 Ekim 1898).

Tablo 2’de görüldüğü üzere 1885 yılından itibaren kayıtlarına rastladığımız Cemaat-i İslamiye Meclisi’nin 1895-1897 yılları arasında hariç 1903 yılına kadar olan zaman diliminde meclis reisinin seçildiği görülmektedir. Bu süreç içerisinde 1885’ten 1893’e kadar Hacı Ömer Ağa yaklaşık 8 yıl görev yapmıştır. 1895-1897 yılları arasında tutulan kayıtlara bakıldığında nedenini bilemediğimiz bir şekilde meclis reisi seçilmemiştir. 1898 yılına gelindiğinde ise daha önce uzun dönem meclis azalığı görevinde bulunmuş ve Keşan şeyhi ibaresi ile görülen Şeyh Emin Efendi meclis reisi olarak seçilmiştir. Keşan Şeyhi Emin Efendi’nin 1903 yılına kadar görevini sürdürdüğü görülmektedir. 1903 yılından sonra Uzunköprü Cemaat-i İslamiye Meclisi hakkında bilgiye rastlanılmadığı için söz konusu reislerin göreve devamı konusunda fikir yürütmek pek mümkün görülmemektedir. Buna dair herhangi bir defter, belge veya kaynak bulunamamıştır. Uzunköprü Cemaat-i İslamiye Meclisi’nin 1885-1903 yılları arasında aza sayılarının 3 ila 6 kişi arasında değiştiği görülmektedir. Bu süre zarfında mecliste en uzun süre azalık görevinde bulunan kişi 14 yıl ile Rasim Efendi görülmektedir. Rasim Efendi’yi takiben 13’er yıllık görev süreleri ile Arif Efendi ve Hafız İbrahim Efendi gelmektedir. Meclis içerisinde görev süresi itibariyle düşünüldüğünde reislik ve azalık vazifesi yapan Keşan Şeyhi Emin Efendi, mevcut tabloda en uzun süre meclis faaliyetlerinde bulunmuş kişi olarak görülmektedir. Ayrıca tablodan anlaşılacağı üzere önceden mecliste aza görevinde bulunan Keşan Şeyhi Emin Efendi’nin sonradan reisliğe getirilmesi, meclis reisliği seçiminin azalar arasında yapıldığını göstermektedir.

1903 yılı verilerine göre Uzunköprü merkezinde nüfus miktarı bakımından değerlendirildiğinde Müslüman nüfustan sonra gelen etnik unsurun Rumlar olduğu görülmektedir. Aynı yıl itibariyle kaza merkezinde bulunan 252 hanede Rum nüfus yaşamaktadır. Bu hanelerde 709’u erkek, 717’si kadın olmak üzere toplam 1.426 Rum nüfus mevcuttur.⁶⁷ Bu durumda Uzunköprü merkezinde yaşayan ikinci büyük cemaati Rumlar oluşturmaktadır. Kayıtlara bakıldığında kazada yaşayan Rumların işlerinin yürütülmesi amacıyla Cemaat-i Rum Meclisi adıyla bir meclisin kurulduğu görülmektedir. Bu meclisinde Cemaat-i İslamiye Meclisi ile aynı tarih aralığında kurulmuş olması muhtemeldir. Edirne Vilayet Salnamelerinde belirtilen Uzunköprü Cemaat-i Rum Meclisi’nin reis ve azalarının 1885-1903 yılları arasında görev yapmış olan isimleri şu şekildedir:⁶⁸

⁶⁷ *Salname-i Vilayet-i Edirne*, (R. 1319/M. 1903), Defa 28, s. 991.

⁶⁸ *Salname-i Vilayet-i Edirne*, (H. 1302 /M.1885), Def’a 11, s. 110-111; (H. 1303/M. 1886), Def’a 12, s. 121-122; (H. 1304/M. 1887), Def’a 13, s. 118; (H. 1305/M. 1888), Def’a 14, s. 122; (H. 1306/M. 1889), Def’a 15, s. 122; (H. 1307/M. 1890), Def’a 16, s. 121-122; (H. 1308/M. 1891), Def’a 17, s. 121-122; (H. 1309/M. 1892), Def’a 18, s. 125-126; (H. 1310/M. 1892), Def’a 19, s. 356; (H. 1310/M. 1893), Def’a 20, s. 131-132; (R. 1311/M. 1895), Def’a 21, s. 109; (R. 1312/M. 1896), Def’a 22, s. 113; (R. 1313/M. 1897), Def’a 23,

Tablo 3: 1885-1903 yılları arasında görev yapmış olan Uzunköprü Cemaat-i Rum Meclisi reis ve azaları

Görev	Reis	Azalar
Görev Yılları	Simon Ağa	Boyacı Andon Ağa Hacı Hristo Ağa Hacı Zişo Ağa Tanasaki Efendi Vasilaki Ağa Panayot Ağa
1885-1892 yılları arası		
1893-1897 yılları arası	Simon Ağa	Hacı Hristo Ağa Hacı Zişo Ağa Tanasaki Efendi Vasilaki Ağa Panayot Ağa
1898-1899 yılları arası	Papa Mihal Efendi-Milo Efendi (İki reis dönemi)	Tanasaki İstavridi Efendi Tanasaki Yorakyadi Efendi Apostol Ağa İstiradi Ağa
1900 yılı	Papa Onivas Efendi	Vasilaki İstavridi Efendi Todoridi Efendi Antonyo Efendi
1901 yılı	Papa Onivas Efendi	Vasilaki İstavridi Efendi Todoridi Efendi Atnasu Efendi
1903 yılı	Papa İkonumos Efendi	Vasilaki İstavridi Efendi Todoridi Efendi Atnasu Efendi

Tablo 3'te görüldüğü üzere 1885'ten itibaren kayıtlarına rastladığımız Uzunköprü Cemaat-i Rum Meclisinde 1897 yılına kadar meclis reisliği görevini Simon Ağa yapmıştır. Mevcut tabloda bu görevi 12 yıl süreyle en uzun ifa eden kişi de Simon Ağa olmuştur. Nedeni bilinmemekle birlikte 1898-1899 yıllarında mecliste iki reisli bir dönemin yaşandığı görülmektedir. Papa Mihal Efendi ve Milo Efendi bu dönemde meclis reisleri olarak kaydedilmiştir. Ancak 1900-1901 yıllarında tekrar tek reis idaresine dönmüş, bu görev Papa Onivas Efendi'ye verilmiştir. 1903 yılında ise göreve Papa İkonumos Efendi getirilmiştir. Mevcut tablo değerlendirildiğinde 1885 ile 1903 yılları arasında mecliste görev yapan aza sayısı 3 ile 6 arasında değişmektedir. 1885-1892 yılları arasında 6 azalı olarak görülen mecliste sonraki yıllarda aza sayısında peyder pey düşüşler görülmektedir. Uzunköprü Cemaat-i Rum Meclisi'nde en uzun azalık görevinde bulunanlar 12 yıllık görev süreleri ile Hacı Hristo, Hacı Zişo, Tanasaki, Vasilaki ve Panayot

s. 116; (R. 1314 /M. 1898), Def'a 24, s. 116; (R. 1315/M. 1899), Def'a 25, s. 116; (R. 1316/M. 1900), Def'a 26, s. 117; (R. 1317/M. 1901), Def'a 27, s. 131; (R. 1319/M. 1903), Def'a 28, s. 727.

ağalardır. Tabloda dikkat çeken bir nokta ise 1898 ve 1900 yıllarında meclisteki reisler ile birlikte azaların tamamının değişmiş olmasıdır. 1903 yılından sonra meclisin durumu ile ilgili belge ya da kaynak bulunamadığından dolayı aynı isimlerin devamlılığı veya değişimine dair bilgilere ulaşılamamıştır.

Yine 1903 verilerinden hareketle Uzunköprü merkezinde Müslüman ve Rum cemaatlerinin ardından diğer bir cemaatin ise Bulgar cemaati olduğu görülmektedir. 1903 yılı nüfus kayıtları itibariyle kaza merkezinde 84 hanede Bulgar nüfus yaşamaktadır. Bu hanelerde 342'si erkek, 347'si kadın olmak üzere toplam 689 Bulgar nüfus bulunmaktadır.⁶⁹ Dönemin kayıtlarına bakıldığında Uzunköprü'de Bulgar cemaatinin işlerinin yürütülmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Cemaat-i Bulgar Meclisi'nin kurulduğu görülmektedir. Bu meclisin kuruluş tarih aralığının diğer meclisler ile aynı olduğu tahmin edilmektedir. Edirne Vilayet Salnamelerinde belirtilen Uzunköprü Cemaat-i Bulgar Meclisi'nin reis ve azalarının 1885-1903 yılları arasında görev yapmış olan isimleri şu şekildedir:⁷⁰

---

⁶⁹ *Salname-i Vilayet-i Edirne*, (R. 1319/M. 1903), Defa 28, s. 991.

⁷⁰ *Salname-i Vilayet-i Edirne*, (H. 1302 /M.1885), Def'a 11, s. 110-111; (H. 1303/M. 1886), Def'a 12, s. 121-122; (H. 1304/M. 1887), Def'a 13, s. 118; (H. 1305/M. 1888), Def'a 14, s. 122; (H. 1306/M. 1889), Def'a 15, s. 122; (H. 1307/M. 1890), Def'a 16, s. 121-122; (H. 1308/M. 1891), Def'a 17, s. 121-122; (H. 1309/M. 1892), Def'a 18, s. 125-126; (H. 1310/M. 1892), Def'a 19, s. 356; (H. 1310/M. 1893), Def'a 20, s. 131-132; (R. 1311/M. 1895), Def'a 21, s. 109; (R. 1312/M. 1896), Def'a 22, s. 113; (R. 1313/M. 1897), Def'a 23, s. 116; (R. 1314 /M. 1898), Def'a 24, s. 116; (R. 1315/M. 1899), Def'a 25, s. 116; (R. 1316/M. 1900), Def'a 26, s. 117; (R. 1317/M. 1901), Def'a 27, s. 131; (R. 1319/M. 1903), Def'a 28, s. 727.

Tablo 4: 1885-1903 yılları arasında görev yapmış olan Uzunköprü Cemaat-i Bulgar Meclisi reis ve azaları

Görev	Reis	Azalar
Görev Yılları	Postaki oğlu Dimitri Ağa	Mirço oğlu Dimitri Ağa Panço oğlu Mirço Ağa Uzun oğlu Dimitri Ağa Çakmaklı Dimitri Ağa Duçbo oğlu Dimitri Ağa
1885 yılı		
1886-1891 yılları arası	Papaz Dimitri Efendi	Yoraki oğlu Dimitri Ağa Panço oğlu Mirço Ağa Uzun oğlu Dimitri Ağa Çakmaklı Dimitri Ağa Duçbo oğlu Dimitri Ağa
1892-1898 yılları arası	Papaz Dimitri Efendi	Yuvan Ağa Dimitri Ağa Papa Riz Yuvan Efendi Mermerdaki Ağa Yorgi Ağa (1898'de görülmektedir)
1899 yılı	Papaz Dimitri Efendi	Yuvan Ağa Dimitri Ağa Papa Riz Yuvan Efendi Yorgi Ağa
1900-1902 yılları arası	Dimitri Efendi	Keke oğlu Yorgi Ağa Duralı oğlu Yuvan Ağa Yüncü oğlu Yuvan Ağa Malkoçlu Dimitri Ağa Apostol oğlu Nikola Ağa Dimitri Ağa
1903 yılı	Dimitri Efendi	Yorgi Ağa Dimitri Ağa Yuvan Ağa Yuvan Ağa Malkoçlu Dimitri Ağa Nikola Ağa

Tablo 4'te görüldüğü üzere 1885 yılından 1903 yılına kadar Uzunköprü Cemaat-i Bulgar Meclisi'nde Postaki oğlu Dimitri, Papaz Dimitri ve Dimitri Efendi şeklinde meclis reisleri kaydedilmiştir. Yalnız bu isimlerin aynı kişi mi yoksa farklı isimler mi olduğu net değildir. Edirne Vilayet Salnamelerinde sık karşılaşılan durumlardan biri de yıllıklarda verilen isimlerin bazen baba adı veya taşıdığı unvan ile kaydedilmesi bazen de sadece isim verilerek geçirilmesidir. Bu durum isimlerin tahlilinde karışıklıklara neden olmaktadır. Mecliste görev yapan bu reislerin farklı isimler olduğu varsayımından yola çıkarsak en uzun reislik görevinde bulunan kişi 14 yıllık görev süresi ile Papaz Dimitri Efendi olmuştur. Uzunköprü Cemaat-i Bulgar Meclisi'nde görev yapmış olan azalar için de durum aynıdır. Çok fazla isim benzerliği bulunmaktadır. Ancak bazı dönemlerde baba

adıyla belirtilmiş olması azaların görev sürelerine dair devamlılığı konusunda fikir verebilmektedir. 1885-1903 yılları arasında Uzunköprü Cemaat-i Bulgar Meclisi'nde dönemsal olarak 4 ila 6 arasında aza sayısına rastlanmaktadır. Tabloda dikkat çeken değişimlerden biri de 1885-1891 yılları arasında görev yapan tüm azaların 1892 yılında reisin aynı kalmasına rağmen değişmesidir. Bu durumun nedenini ortaya koyacak somut bir belge veya kaynak bulunamamasından dolayı açıklama getirmek pek mümkün görülmemektedir. Bunun temel nedenlerinden biri de meclisi oluşturan reis ve azaların durumları hakkında bilgilere ulaşılamamasıdır. Bu isimlerin meclis içerisindeki görev ve sorumlulukları, Uzunköprü'deki sosyo-kültürel veya ekonomik durumlarının somut belgelere dayandırılarak takip edilememesidir. Bu durum Uzunköprü de kurulmuş olan diğer cemaat meclisleri için de geçerlidir.

1903 yılı kayıtlarına bakıldığında kaza merkezinde nüfus itibarıyla Bulgarlardan sonra gelen Kıptî Müslim⁷¹ nüfusu dikkat çekmektedir. Aynı yılın verilerine göre 97 hanede Kıptî Müslim nüfus yaşamaktadır. Bu nüfusun 256'sı erkek, 261'i kadın olmak üzere toplam 517 olduğu görülmektedir.⁷² Bu nüfus için ayrı bir meclise rastlanmamıştır. Yine 1903 yılı kayıtlarına göre Uzunköprü merkezinde yaşayan Yahudi ve Ermeni ailelerinde olduğu görülmektedir. Bu kayıtlara göre kaza merkezinde 3 hanede 4'ü erkek, 3'ü kadın olmak üzere toplam 7 Yahudi, yine merkezde olmak üzere 5 hanede 3'ü erkek, 6'sı kadın 9 Ermeni nüfus bulunmaktadır.⁷³ 1892 yılı kayıtlarına bakıldığında Yahudi ailesi için geçici ikamet tabiri kullanılarak bir hanenin ibadet için havraya dönüştürüldüğü belirtilmiştir.⁷⁴ Bu durum Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yaşayan her bir bireyin dahi inanç ve ibadet özgürlüğü çerçevesinde ihtiyaçlarının karşılanmasına önemli bir örnek teşkil etmektedir. 1903 yılı kayıtlarında da Yahudi ailelerin mevcudiyetinin devam ettiği görülmektedir. Buna rağmen Uzunköprü merkezinde Ermeni ve Yahudi nüfus için oluşturulmuş bir cemaat meclisi bulunmamaktadır.

4. SONUÇ

Osmanlı Devleti, hakimiyetini götürdüğü toprakların kontrolünü sağlamak ve merkezi yönetimi güçlendirmek amacıyla bünyesinde barındırdığı milletleri dini yapılarına göre cemaatlara ayırmıştır. Bu cemaatlara çeşitli haklar tanınmış, devlet ile cemaat ilişkileri bu vasıta ile sağlanmıştır. Bu durum kendi içlerinde özerk bir yapıya sahip olan gayrimüslimlerin bağlı oldukları cemaatlerin hak ve

---

⁷¹ Kıptî: Kıpt soyundan, çingene; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2014, s. 616; Kıptî Müslim: Osmanlı'da Müslümanlığı kabul etmiş çingeneler.

⁷² *Salname-i Vilayet-i Edirne*, (R. 1319/M. 1903), Defa 28, s. 991.

⁷³ *Salname-i Vilayet-i Edirne*, (R. 1319/M. 1903), Defa 28, s. 991.

⁷⁴ *Salname-i Vilayet-i Edirne*, (H. 1310/M. 1892), Defa 19, s. 372.

sorumlulukları gereğince devlete karşı sorumlu tutulmaları anlamına gelmektedir. Ancak 19. yüzyılın başlarında değişmeye başlayan dünya düzeni ve milliyetçilik fikrinin yayılmaya başlaması üzerine başta Balkanlar olmak üzere Osmanlı coğrafyasında yaşayan gayrimüslimleri sadece millet sistemine göre yönetmek mümkün olmamıştır. Bu nedenle Tanzimat döneminden itibaren yeni dünya düzeni doğrultusunda eski haklarının teminatı ile birlikte yeni haklar elde etmeye başlamışlardır. Tanzimat sonrası gelişmeler, Osmanlı idarecilerinin yayınladığı kanunlar ile nizamnameler ve I. Meşrutiyet'in ilanı ile gayrimüslimlerin devlet yönetimine katılımı, oluşturulan idari meclislerde söz sahibi olmaları sağlanmıştır. Bu değişiklikler sadece merkezi idarede olmayıp taşralarda kurulan meclislere de tesir etmiştir. Taşrada en küçük idari birimlerde dahi cemaat meclisleri kurulmaya başlanmıştır. Kanun-ı Esasî'nin 111. maddesiyle cemaat meclisleri anayasal güvence altına alınmıştır.

Uzunköprü, her ne kadar bir Türk şehri olarak kurulmuş olsa da gerek kurulduğu mevki itibarıyla gerekse Edirne-Gelibolu ulaşım hattının kavşak noktalarından birisi olması hasebiyle kısa sürede birçok etnik unsurun yerleştiği bir bölge olmuştur. Kurulduğu dönemden itibaren Edirne'ye bağlı bir kasaba olan Uzunköprü, 19. yüzyıl başlarında Osmanlı topraklarının yeniden taksimatı ile birlikte Edirne'ye bağlı bir kaza statüsü kazanmıştır. Uzunköprü'nün cemaat yapılanmasına demografik açıdan bakıldığında Müslüman, Rum ve Bulgar cemaatlerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Müslüman, Rum ve Bulgar nüfusunun ağırlıklı olduğu kazada Cemaat-i İslamiye, Cemaat-i Rum ve Cemaat-i Bulgar meclisleri kurulmuştur. Kazada bulunan bu cemaatler gerek kaza merkezinde yaşayan gerekse kazaya bağlı nahiye ve köylerde bulunan cemaatlerin devlet ile bağlantılarını sağlamışlardır. Bunların yanı sıra kendi cemaatlerinin idari, adli, iktisadi ve eğitim işlerine bakmışlardır. Makalenin içeriğinde analizi yapılan tablolara bakıldığında Uzunköprü cemaat meclislerinin yapılanmasında genel olarak her cemaat kendi bünyesinden reis ve aza seçimi yaptığı görülmektedir. Bu durum cemaat meclislerinin diğer cemaatlerden bağımsız olarak hareket ettiklerinin göstergesidir. Kaza merkezinde Müslüman nüfusun çoğunlukta olmasına rağmen diğer cemaatlerin devlet ile bağlantısını kurmak, iktisadi, adli, ticari, sosyal ve eğitim gibi ihtiyaçlarının karşılanması sağlamak amacıyla her bir cemaat için meclis kurulmuştur. Ancak bu meclislerin Uzunköprü özelinde yaptığı işlere dair belgeler ya da kaynaklar bulunamadığından cemaat meclislerinin faaliyetleri ilgili bilgiler verilememiştir.

Yerel cemaat meclisleri ile ilgili II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yürürlüğe giren Kanun-ı Esasî'nin 111. maddesinin herhangi bir değişikliğe uğramadığı görülmektedir. Bundan yola çıkarak bu dönemde de yerel meclislerin varlığını sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Ancak Osmanlı Devleti'nin 1912 yılından itibaren

Balkanlar üzerindeki hakimiyetini kaybetmesi ile bu bölgelerdeki cemaat meclislerinin durumunun tahlilini yapmak pek mümkün görülmemektedir.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

Akçıl, N. Çiçek, “Uzunköprü”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 42, TDV Yay., İstanbul 2012, ss. 266.

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C. 1, Fey Vakfı Yay., İstanbul 1990.

Akyıldız, Ali, “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye”, *TDVİA*, C. 28, Türk Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2003, ss. 250-251.

Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Haz. Hazırlayanlar Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç), K Yay., İstanbul 2003.

Aydın, Mehmet Akif, “Ali Haydar Efendi, Büyük (1837-1903)”, *TDVİA*, C. 2, ss. 396.

Bağman, Latif, *Uzunköprü; Tarihi ve Belgeleri*, Ulusal Bellek Yay., Edirne 2005.

Beydilli, Kemal, *TDVİA*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2013, ss. 430-433.

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), *A.}MTZ.RŞ (Sadaret Mümtaze Rumeli-i Şarki Evrakı)*, 8/4, (H. 16 Rebiülahir 1311/M. 27 Ekim 1893); *DH.MKT. (Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi)*, 2124/116, (H. 3 Cemaziyelahir 1316/M. 19 Ekim 1898); *ML.VRD.TMT.d. (Maliye Nezareti Varidat-ı Temettuat Defteri)*, No: 5263, (H. 29 Zilhicce 1261); No: 5266, (H. 29 Zilhicce 1261); No: 5272, (H. 29 Zilhicce 1261); No: 5279, (H. 29 Zilhicce 1261); No: 5295, (H. 29 Zilhicce 1261); *NFS.d. (Nüfus Defterleri)*, 4154, (H. 21 Recep 1247/M. 26 Aralık 1831).

Canyaş, F. Orkunt, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Bürokratik Elitin Modernleşme Çabaları ve Misyonerlik Faaliyetleri”, *Journal of Yasar University*, 9(33), 2014, ss. 5674-5691.

Çadircı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara 1991.

Çadircı, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi*, (Der. Tülay Ercoşkun), İmge Yay., Ankara 2017.

Çalen, Mehmet Kaan, “1909 Kanun-ı Esasî Tadilatı”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 4, Temmuz 2012, ss. 129-140.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2014.

Düstûr, Tertip 1, C.1, (H. 29 Şevval 1287/M. 22 Ocak 1871), ss. 625-654; Tertip 1, C. 1, (H. 7 Rebiülevvel 1268/ M. 31 Aralık 1851), ss. 270-276; Tertip 1, Cilt 2, (H. 21 Zilhicce 1276/M. 10 Temmuz 1860), ss. 902-937; Tertip 1, Cilt 2, (H. 27 Ramazan 1279/M. 18 Mart 1863), ss. 938-961; Tertip 1, Cilt 2, (H. 23 Şevval 1281/M. 21 Mart 1865), ss. 962-976; Tertip 1, C. 4, (H. 7 Zilhicce 1293/ M. 24 Aralık 1876), ss. 4-21.

Eroğul, Cem, “1908 Devrimi’ni İzleyen Anayasa Değişiklikleri”, *100. Yılında Jön Türk Devrimi*, (Ed. Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış Ünlü), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010, ss. 85-139.

Eryılmaz, Bilal, *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*, Ağaç Yay., İstanbul 1992.

Furat, Ayşe Zişan, “Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar’da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, C. 33, S. 33, Bahar 2013, ss. 63-93.

Gençoğlu, Mustafa, “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 1, 2011, ss. 29-50.

Güllü, Ramazan Erhan “Ermeni Milleti Nizamnamesinin İlanı ve İçeriği”, *Osmanlı’nın Seçkin Tebaası İken Yabancılaşan Topluluk: Bursa Ermenileri*, Bursa 2016, ss. 25-42.

Güllü, Ramazan Erhan, “Osmanlı Devleti’nde Azınlık Var mıydı? Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslim Vatandaşlarının 19. Yüzyılda Değişen Hukuki Statüleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Bilig*, S. 95, Güz 2020, ss. 149-176.

Güneş, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslim Tebaaya Yaklaşımında Dönemsel Değişimler”, *Journal of History and Future*, December 2017, Volume 3, Issue 3, ss. 12-26.

Hoca Sâdeddin Efendi, *Tâcü’t-Tevârîh*, C. 2, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1979.

İnalçık, Halil, “Türkiye ve Balkanlar”, *Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yay., (Ed. İsmail Soysal), İstanbul 1993, ss. 9-31.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, TC. Devlet İstatistik Kurumu Enstitüsü, Ankara 1995.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanı Devri 1861-1876)*, C. VII, TTK Yay., Ankara 2003.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907)*, C. VIII, TTK Yay., Ankara 2007.

Karpat, Kemal H., *Osmanlı Değişim, Modernleşme ve Ulusallaşma*, (Çev. Dilek Özdemir), İmge Yay., Ankara 2006.

Koray, Enver, “Yeni Osmanlılar”, *TTK Belleten*, XLVII/186, Türk Tarih kurumu Yay., Ankara 1984, ss. 563-582.

Kurtaran, Uğur, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Journal of the Institute of Social Sciences)*, S. 8, Sonbahar 2011, ss. 57-71.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kıratlı), TTK Yay., Ankara 1993.

Memişoğlu, Hüseyin, “Bulgaristan’da Cemaat-i İslamiye ve Vakıf Kurumları”, *Vakıflar Dergisi*, S. 25, 1995, ss. 297-308.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yay., İstanbul 1983.

Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Yay., Ankara 2008.

Özdemir, Hikmet, “Azınlık İçin Bir Osmanlı-Türk Klasığı: 1453 İstanbul Sözleşmesi”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, ss. 223-230.

Özkaya, Yücel, Akyıldız, Ali, “Muhassıl”, *TDVİA*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2020, s.s 18-20.

Reyhan, Cenk, *Osmanlı’da Millet Nizamnameleri: Avrupa ile Uyum Sürecinde Rum-Ermeni-Yahudi Cemaat Düzenlemeleri*, *Belgeler*, C. XXVII, S. 31, TTK Yay., Ankara 2007, s. 33-91.

Rumeli-i Sarkî Cemaat-i Müslimesi Hakkında Talimat, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1298/1881 (H. 29 Şevval 1298/M. 24 Eylül 1881).

Sâlnâme-i Vilayet-i Edirne, (H. 1302/1885), Def’a 11, Vilayet Matbaası, H. 1302; (H. 1303/M. 1886), Def’a 12, Vilayet Matbaası, H. 1303; (H. 1304/M. 1887), Def’a 13, Vilayet Matbaası, H. 1304; (H. 1305/M. 1888), Def’a 14, Vilayet Matbaası, H. 1305; (H. 1306/M. 1889), Def’a 15, Vilayet Matbaası, H. 1306; (H. 1307/M. 1890), Def’a 16, Vilayet Matbaası, H. 1307; (H. 1308/M. 1891), Def’a 17, Vilayet Matbaası, H. 1308; (H. 1309/M. 1892), Def’a 18, Edirne Vilayet Matbaası, H. 1309; (H. 1310/M. 1892), Def’a 19, Edirne Vilayet Matbaası, H. 1310; (R. 1310/M. 1893), Def’a 20, Matbaa-ı Vilayet, H. 1310; (R. 1311/M. 1895), Def’a 21, Vilayet Matbaası, R. 1311; (R. 1312/M. 1896), Def’a 22, Vilayet Matbaası, R. 1312; (R. 1313/M. 1897), Def’a 23, Vilayet Matbaası, R. 1313; (R. 1314/M. 1898), Def’a 24, Vilayet Matbaası, R. 1314; (R. 1315/M. 1899), Def’a 25, Vilayet Matbaası, R. 1315; (R. 1316/M. 1900), Def’a 26, Vilayet Matbaası, R. 1316; (R. 1317/M. 1901), Def’a 27, Vilayet Matbaası, R. 1317; (R. 1319/M. 1903), Def’a 28, Vilayet Matbaası, R. 1319.

Şimşek, Mehmet, “19. Yüzyılda Cısr-i Ergene Kazasında Nüfus ve Sosyal Yapı”, (Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, 2019).

Uçar, Fuat, “Türk Düşüncesinde Osmanlılık Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 18, 2018, ss. 81-108.

Uçar, Fuat, *Üç Tarz-ı Siyaset Türkçülüğün Manifestosu (Osmanlılık-İslamcılık-Türkçülük)*, Berikan Yay., Ankara 2022.

Ünal, Uğur, “Osmanlı Hukukçularından Büyük Ali Haydar Efendi (1837-1903)-Hayatı ve Çalışmaları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 26, S. 41, 2007, ss. 131-142.

Ünlü, Mucize, Müslim-Gayrimüslim ilişkilerinden hareketle XIX. Yüzyılda Balkanlarda Osmanlı Yönetim Anlayışı: Vilâyet-ı Selâse Örneği”, *Studies Of The Ottoman Domain*, C. 4, S. 7, Ağustos 2014, ss. 42-53.

Yanardağ, Alaaddin, “Zimmet Akdinden Azınlıklar Sözleşmesine Türkiye’deki Azınlıkların Dünü Bugünü”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10, Ekim 2016, ss. 1-13.

Yılmaz, Hilal, “XIX. Yüzyıl Ortalarında Uzunköprü Şehri”, (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2014).

KENT DIŞI YERLEŞİM NOKTALARINDA KARGO DAĞITIMI İÇİN GEZGİN SATICI PROBLEMİ ÇÖZÜMÜ¹

SOLVING THE TRAVELING SALESMAN PROBLEM FOR CARGO DISTRIBUTION IN RURAL AREAS

Kadir Kaan GÖNCÜ*, Onur ÇETİN**

Geliş Tarihi: 30.12.2022
(Received)

Kabul Tarihi: 04.07.2023
(Accepted)

ÖZ: Son yıllarda ticaret ve e-ticaretteki artış ile birlikte kargo taşımacılığı ile ilgili de talep artışı gözlemlenmiştir. Kargo dağıtımında depodan çıkan araç önceden belirlenmiş talep noktalarına teslimat yaparak tekrar depoya dönmektedir. Bu dağıtım süreci klasik bir gezgin satıcı problemidir (GSP). Kargo taşımacılığı problemi GSP olarak modellenenabilir ve GSP ile ilgili geniş bir literatür bulunmaktadır. Bununla birlikte kırsal kargo dağıtımı ile ilgili çalışma sayısı sınırlıdır. Bu çalışmada bir kargo firmasının kırsal alandaki kargo dağıtımını incelenmiştir. Kırsal alandaki kargo dağıtımını GSP olarak modellenmiştir. Problem farklı sezgisel yöntemler ile çözülmüştür. Bunun yanında kırsal alanda kargo dağıtımını için alternatif yöntemler tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kargo dağıtımı, Gezgin Satıcı Problemi, Lojistik, Kent dışı yerleşim.

ABSTRACT: The importance of urban cargo transportation has been increasing in recent years due to the rise in e-trade. In cargo delivery, a vehicle departs from a depot and delivers the cargos to the predetermined demand points and turns back to the depot. This distribution process is a classical travelling salesman problem (TSP) and there is an enormous literature regarding TSP. However, the research regarding rural cargo distribution is limited. In this research rural cargo distribution of a company is analysed. Rural cargo distribution process is modelled as a TSP. The solution of the problem is analysed by different heuristic methods. Alternative distribution approaches is discussed for rural distribution.

Key Words: Cargo distribution, Travelling Salesman Problem, Logistics, Rural areas.

EXTENDED ABSTRACT

Because of the growth in trade and e-commerce, an increase in demand for cargo transportation has also been observed. Cargo transportation should not always be considered as urban cargo transportation. Remote area delivery is one of the important issues in cargo

¹Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne’de düzenlenen “Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü” isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Lecturer Dr., Trakya University, Edirne Vocational School of Social Sciences, kkaangoncu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4810-6336.

** Assistant Professor Dr., Trakya University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, onurcetin@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1835-3333.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Göncü & Çetin

transportation. Optimization of specified route in cargo transportation can be solved by the Traveling Salesman Problem (TSP). The number of publications in the literature on delivery to non-urban points in cargo transportation is limited. The aim of this study is to model non-urban cargo distribution operations with TSP and to solve with heuristic methods available for TSP.

Traveling Salesman Problem (TSP) is the problem of establishing the shortest route. In the problem, there are a salesman and the customers or cities that the seller needs to go. Distances between customers or cities are known. In the problem, the seller is required to visit all customers only once, departing from the center, and then return to the starting point, the center. Then, it is aimed to find the shortest route among the many that occur.

To apply this problem, it is necessary to know the distances from each point to all other points. Here, n represents the number of cities to be visited and the number of feasible tours for the problem is equal to $(n - 1)!$. As the number of cities to visit increases, the number of feasible tours, that is, the solution space, increases as factorial.

As can be calculated, it is possible to reach the exact solution in cases where the number of points is low. The number of alternative solutions for the problem increases rapidly as the number of points increases, thus it takes a lot of time to find the optimum solution. Therefore, optimum or near-optimal satisfactory results can be obtained in a short time by using heuristics and meta-heuristics methods (Çolak,2010).

In this study, operations of a cargo distribution company operating in Edirne are discussed. After the cargoes coming to the company for distribution are entered into the system, they are separated according to the regions. Distributors determine the route they will follow based on their previous experience, and deliveries are executed during the day. The aim of this study is to examine the distribution operations of the company to the settlements located outside the city and with a low number of cargo to be distributed, to determine the current situation, and to make suggestions to increase the effectiveness and efficiency of the operation.

Competition in cargo services directly affects many other service areas. For example, businesses operating in the field of e-commerce are dependent on cargo businesses, and if the competition among cargo businesses is not sufficient, if businesses do not work effectively, in other words, if they cannot keep up with the speed and understanding of e-commerce, the development and the growth of e-commerce businesses may be interrupted (Kapkıran, Öztürk, & Akkan, 2021).

As a result of the in-depth literature review, many studies about the solution of the Traveling Salesman Problem have been reached. Even though applications for distribution to cargo branches are frequently used within the frameworks of these studies, no studies on non-urban points with a population density below a certain rate have been found. This situation constituted the main motivation element of the study.

The application is related to the distribution of cargo to the villages in Edirne province. Firstly, daily routes were obtained for two days. Daily routes were endeavored to be improved with three different methods. There are 38 villages and hamlets connected to Edirne Provincial Center. For providing services to these points, the PTT Provincial Directorate makes a distribution plan regarding the assigned days of the week. The daily assignments of the villages to be visited and the order of visits during this process, which consists of cargo

distribution and collection works, are defined with reference to past experiences. The number of points to be visited on Mondays was determined as eight villages, and the number of villages to be visited on Tuesdays was determined as six. The algorithms determined during the application were firstly used for the first day and then for the second day. Heuristic algorithms are algorithms that give an approximate solution in a reasonable time. There are many different algorithms for each problem type. In this study, two algorithms from the WINQSB package program, which are the Nearest Neighborhood Algorithm and the Cheapest Addition Algorithm, were used. The reason for choosing these two algorithms in the package program is that they can be used easily by applicators in practical life. In addition to these two algorithms, an evolutionary algorithm was also created in the Excel package program.

According to the obtained results, Cheapest insertion heuristics and the evolutionary algorithm gave the best results on the first day. On the second day, all three algorithms gave the same result. Then, by combining the two days, a problem consisting of 15 nodes was obtained. This scenario actually does not exist in the current implementation. It was created to answer the question of what kind of route would be formed if the two days were combined. In this case, the best result was obtained with the evolutionary algorithm.

Visit planning, which is handled with the Traveling Salesman Problem, can also be easily applied for other cargo distributions. Since the problem size may change in different applications, the optimal solution search parameters may vary. In future studies, testing the solution algorithm of a more complex problem by combining the loads and visit sequences of different service providers will eliminate the limitation caused by the low number of visiting points.

1. GİRİŞ

Ticaret ve e-ticaretteki artış ile birlikte kargo taşımacılığı ile ilgili de talep artışı gözlemlenmiştir. Kargo taşımacılığı her zaman şehir içi kargo taşımacılığı olarak düşünülmemelidir. Kargo taşımacılığında uzak nokta teslimatı önemli konulardan birisidir. Kargo taşımacılığında belirlenen rotanın optimizasyonu Gezgin Satıcı Problemi (GSP) ile çözülebilmektedir. Dolayısı ile kargo taşımacılığında gezgin satıcı problemi uygulaması ile ilgili literatürde pek çok çalışma bulunmaktadır (Dündar & Öztürk, 2020).

Bununla birlikte kent dışı noktalara teslimat ile ilgili literatürdeki yayın sayısı sınırlıdır. Bu çalışmanın amacı kent dışı kargo dağıtım operasyonlarını GSP ile modelleyip GSP için var olan sezgisel yöntemler ile çözmektir.

GSP için kullanılan çözüm yöntemleri literatürde ayrıntılı olarak incelenmiştir (Çetin, 2013). Bu yöntemlerden bazıları; tasarruf algoritması, minimum kapsayan ağaç algoritması, en yakın komşuluk algoritması, en ucuz ekleme algoritması, dal sınır algoritması olarak sıralanabilir.

GSP, reel yaşamda araç rotalaması ve dağıtım problemi (Laporte, Gendreau, Potvin, & Semet, 2000) depolardan siparişlerin toplanması problemi (Ratliff & Rosenthal, 1983) benzeri çok sayıda lojistik problemi çözmek için kullanılmaktadır.

Araştırmada gerçekleştirilecek çözüm yöntemi ile kent dışı kargo teslimatları için uygulanabilir ve makul sonuçlar veren bir yöntem öne sürülecektir.

GSP, en kısa yolu bulabilme problemidir. Problem bir satıcının gitmesi gerekli müşteriler veya şehirleri içermekte, müşteriler veya ziyaret noktaları arasındaki mesafeler bilinmektedir. Satıcının merkezden hareketi ve tüm müşterileri sadece bir defa ziyaret etmesiyle kurulan problemde başlangıç noktasına geri dönmenin sağlanacağı en kısa rotayı bulmak amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada, Edirne’de faaliyet gösteren bir kargo dağıtım firmasının operasyonları ele alınmıştır. Firmaya dağıtım maksadıyla gelen kargolar sisteme girilmeleri sonrasında, bölgeler bazında ayrıştırmaya tabii tutulmaktadır. Dağıtıcılar takip edecekleri rotayı önceki tecrübelerine dayanarak kendileri belirlemekte ve gün içerisinde teslimat işlemleri gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada amaç, dağıtım firmasının kent dışı noktalarda yeralan ve dağıtılacak kargo sayısı düşük olan yerleşim yerlerine yapılan dağıtım operasyonlarının incelenerek durumun belirlenmesi ve operasyona ilişkin etkinlik ve verimliliği artırılmasına dair önerilerde bulunmaktır.

2. KARGO DAĞITIMI

Kargo taşımacılığı, yükün bir yerden başka bir yere taşınması anlamına gelir. Kargo taşınması hizmetinde "kargo" olarak ifade edilen bu yük, belirli bir konteyner içerisinde paketlenen ve toplam ağırlığı 100 kg'ı geçmeyen eşya olarak tanımlanır (Songur, 2016).

Kargo firması yükün teslim alınması ve teslimi için; yükleme, boşaltma, depolama, istifleme, aktarma ve alıcıya teslim gibi hizmetleri kendi denetim ve gözetimi altında yerine getiren, bağımsız işyeri kullanma hakkına sahip olan kişi olarak tanımlanmaktadır (4925 Sayılı Kanun, 2003).

Toplumsal alanda bireysel ve sosyal ihtiyaçlarının çeşitliliği, iletişim ve satın alma biçimlerindeki değişimler, kargo taşımacılık hizmetlerine yeni bir boyut kazandırmış ve toplum nezdindeki önemini her geçen gün artırmıştır (Karagöz, Mutlu, Sağır, & Celil, 2019).

Teknoloji ve bilgi birikimini birleştiren kargo taşımacılığı firmaları küresel dünya ekonomisinin hizmetine girmiş ve komisyoncuları stoksuz çalışmaya zorlayan hızlı ve kaliteli nakliye ihtiyacı sektöre olan talebi artırmıştır (Deniz & Gödekmerdan, 2011).

Kargo taşımacılığı hizmetleri alanındaki rekabet, diğer birçok hizmet alanına da doğrudan etkide bulunmaktadır. Örnek olarak e-ticaret mecrasında faaliyette bulunan işletmeler kargo taşımacılık firmalarına bağımlıdır. Bu firmaları arasındaki rekabet yeterli olmaz ve firmalar verimli çalışmaz ise bir başka deyişle hız ve uyumla çalışamazlarsa yola sağlıklı olarak devam edilemez (Kapkıran, Öztürk, & Akkan, 2021).

Kargo taşımacılığı konusunda gönderilen eşyanın teslimi çok yönüyle önemli olduğu için kargo firmalarının sunduğu hizmet kalitesi müşterilerin istediği en önemli kriterlerden biridir. Aynı nakliye firmasının değişik il, ilçe ve şubelerdeki hizmetlerinin bir standardı olmayıp hizmet kalitesi değişkenlik gösterebilmektedir (Kapkıran, Öztürk, & Akkan, 2021).

Müşteri tatmini için önemli olan hizmet kalite seviyesinin belirlenimi, geliştirilmesi ve uygulama aşamaları tüm kargo firmaları için önemlidir. Rekabetin yoğun olarak hissedildiği bu sektörde şirketlerin geleceği, müşteri memnuniyetinin sağlanmasına bağlıdır (Topçuoğlu & Genç, 2021).

Kargo şirketlerinin hizmet kalite seviyelerini geliştirmek, müşteri memnuniyetinin sağlanması için bir gerekliliktir. Bu son derece rekabetçi bu sektörde müşteri tatminini sağlamak, işletmelerin geleceğini belirleyecektir. Bir şirketin paydaşlarının değerlendirmelerine de yansıyan itibarı, kıyasıya rekabetin yaşandığı kargo taşımacılığı sektöründe üzerinde çalışılması gereken önemli kavramlardan biridir (Alp, Köleoğlu, & Çınar, 2019).

Kargo, Kurye ve Lojistik İşletmecileri Derneği'ne (KARİD) Türkiye'den katılmış 27 firma bulunmaktadır. KARİD'e üye olan bu 27 firmaya bakıldığında çoğunun 1990 yılından sonra faaliyetlerine başladığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bu sektörün Türkiye'de henüz yeni olduğu söylenebilir (Ahmet & Yücel, 2014).

Gençler teknolojiyi yetişkinlerden çok daha fazla kullanmaktadır. Genç yoğunluğunun yüksek olduğu ülkemizde kargo sektörünün araştırılması bu nedenle önemlidir (Alp, Köleoğlu, & Çınar, 2019).

3. GEZGİN SATICI PROBLEMİ

Gezgin Satıcı Problemi (GSP), aralarında doğrudan yolları barındıran birden fazla düğümde (şehirde), bir ilk düğümle başlayarak ve başlangıç düğümüne dönerken aynı düğümden tekrar geçmeyerek ve bütün düğümlere uğrama koşuluyla en kısa yolun ve güzergahın hesaplandığı önemli bir optimizasyon problemidir. Problemin başlangıcı 1800'lü yıllarda matematikçi W. R. Hamilton ve Thomas Kirkman tarafından tanımlanan çalışmalara dayanmaktadır (Saiyed, 2012).

Tanımlaması kolay olan fakat çözümü NP-Zor bir eniyileme olarak tanımlanacak bu probleme ait çözüm bir Hamilton Döngüsü olarak da tanımlanabilir (Potvin, 1996).

Rotalama problemlerinin temelini GSP oluşturmaktadır. GSP'nde ele alınan temel konu, firma maliyeti ya da gezginlerin kat edeceği toplam mesafenin (zamanı) en küçüklenmesidir (Uzun, 2021).

Aslında satıcı yolculuk sırasında ziyaret edebileceği şehirleri belirlemek suretiyle zamanı ve maliyeti en aza indirmeye çalışır. Optimal veya optimale yakın GSP sonuçları elde etmek için birçok farklı yöntem mevcuttur (Carter & Ragsdale, 2006).

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve küreselleşmenin neden olduğu rekabetçi pazar, şirketleri faaliyetlerini sürdürmek için deneyim yerine bilimsel yöntemleri kullanmaya zorlamaktadır. Bilimsel yaklaşımlar sonucu elde edilen daha verimli yöntemlerle, şirketler maliyet tasarrufuna ve rekabet avantajına ulaşabilirler.

Az sayıda GSP noktası olduğunda kesin bir çözüme ulaşılabilsede, nokta sayısı arttıkça probleme ait alternatif çözüm sayısı da hızla artmakta ve optimal olanı bulmak çok zaman almaktadır. Bu sebepten dolayı, sezgisel ve metasezgisel yöntemler tercih edilerek kısa sürede optimal veya tatmin edici sonuçlar elde edilebilecek yöntemler kullanılmaktadır (Çolak, 2010).

GSP, mühendislik ve istatistik başta olmak üzere birçok alandaki sorunlara uyum sağlayan bir çözümdür. GSP için geçmişten günümüze birçok çözüm yöntemi geliştirilmiştir. (Al-Badri & Aydoğan, 2017).

Son yıllarda sürekli artan rekabetle birlikte müşteri memnuniyeti de firmaların maliyetler kadar dikkate alması gereken bir faktör haline geldi. Lojistik özelinde ise her bir müşteri için hizmetin talep edilmesinden yerine getirilmesine kadar geçen zaman, diğer bir deyişle, hizmet süreci ve süresi ön plana çıkmaktadır (Uzun, 2021).

GSP, tanımı açısından anlaşılır ve basit görünse de çözüm yönüyle problemdeki düğüm sayısının çoğalmasıyla birlikte klasik matematik yöntemlerinin etkinliği azalmakta ve bu sebeple GSP çözümü için sık olarak sezgisel algoritmalar kullanılmaktadır (Karagül, 2019).

Problemin çözümü kesin çözüm yöntemleri ile matematiksel modeller kullanılarak yapılabildiği gibi, GSP'nin çözümü için sezgisel algoritmalar da ortaya konmuştur. Sezgisel algoritmalar, makul sürede yaklaşık çözüm veren algoritmalarlardır. Her problem türü için pek çok farklı algoritma bulunmaktadır. Bu çalışmada WINQSB paket programında yer alan iki algoritma kullanılmıştır. Bunlar En Yakın Komşuluk Algoritması ve En Ucuz Ekleme Algoritmasıdır. Paket programda yer alan iki algoritmanın kullanım sebebi pratik hayatta uygulayıcılar tarafından kolayca kullanılabilir olmasıdır. Bu iki algoritmanın yanında bir evrimsel algoritma da Excel paket programında oluşturulmuştur.

En Yakın Komşuluk Algoritması; GSP için En Yakın Komşuluk Algoritması (EYKA) çok kullanılan ve temel bir yöntemdir. Yöntemde rotanın ucundaki düğüme, rotaya atanmamış düğümler arasında en yakın olan düğüm atanır (Sahalot & Shrimali, 2014).

En Ucuz Ekleme Algoritması; Bu algoritmada tüm düğümlerin bir alt kümesini oluşturan bir alt tur ile başlangıç sağlanır ve her aşama içinde tura eklemeler gerçekleştirilir. Başlangıç turuna eklenmemiş düğümler eklenerek gezgin satıcı turu oluşturulur. En yakın komşuluk algoritması ile temel farkı; eklenecek düğümün, turdaki uç noktalara değil iç kısımlara da eklenebilmesidir. Sonuç olarak daha fazla alternatif incelenmiş olur (Matai, Singh, & Mittal, 2010).

Evrimsel Hesaplama; Sezgisel yaklaşımların yanında çeşitli metasezgisel algoritmalar da GSP çözümünde kullanılmaktadır. Evrimsel hesaplama yöntemlerinin temel aldığı nokta doğal seleksiyon teorisidir. Evrimsel algoritmaların temelinde her iterasyonda daha güçlü olan çözüm alternatiflerinin oluşturulması yatmaktadır. Genetik Algoritmalar evrimsel algoritmalar arasında yer almaktadır.

Evrimsel algoritmalar bilgisayar temelli problem çözmede kullanılmaktadır. Evrimsel bir algortmada öncelikle bir başlangıç popülasyonu oluşturulmaktadır. Popülasyondaki her bireyin uyumu bir uyum fonksiyonu ile ölçülmektedir. Uyum fonksiyonu çok karmaşık bir fonksiyon olabileceği gibi çok basit bir fonksiyon da olabilir. Popülasyon içindeki bireyler üreme ile her iterasyonda yeni yavrular meydana getirmektedir. Hangi bireylerin yavrular meydana getireceği bir seçimdir. Yavrular üreme ile meydana gelir. Üreme ya da çoğalma operasyonu ebeveynler arasındaki çapraz bilgi ya da gen değişimi ile olmaktadır. Ayrıca tüm popülasyon da mutasyona uğrar. Ebeveynlerden oluşan yavrularla birlikte popülasyondaki birey sayısı artmıştır. Hangi bireylerin popülasyonda kalacağı hangi bireylerin eleneceğinin belirlenmesi yani yer değiştirme yapılmalıdır. Sonraki aşamada ise hangi bireylerin popülasyonda kalacağı hangi bireylerin ise eleneceği belirlenir (Spears, Jong, Bäck, Fogel, & Garis, 1993).

Genetik Algoritmalar (GA) metasezgisel algoritmalar arasında sayılabilir. Optimizasyon problemlerinin çözümünde kullanılan metasezgisel algoritmalar kesin çözüm yöntemlerinin makul olmayan sürelerde çözüm verdiği durumlarda kullanılır. GA, evrimsel algoritma yöntemlerinden birisidir.

Bir optimizasyon probleminde amaç bir fonksiyonun en iyilemesidir. Bu en iyileme için optimizasyon yöntemlerince çözüm uzayından çeşitli çözümler elde edilmektedir. Bir çözümün GA'daki karşılığı ise kromozomdur. Çözüm uzayının GA'daki karşılığı ise popülasyon olarak ele alınabilir. Popülasyonla alakalı iki önemli nokta mevcuttur. Bu noktalar; başlangıç popülasyonunun nasıl tespit edileceği ve popülasyona ait büyüklüğün ne olacağıdır. Başlangıçtaki popülasyon sezgisel yöntemlerle veya tesadüfi olarak bulunabilir. Popülasyon büyüklüğü ise problemin karmaşıklığına göre değişmektedir.

GA'da en önemli konulardan birisi de kodlamadır. GA'da farklı kodlama alternatifleri bulunmaktadır ve kodlama yapısı problemden probleme değişebilir. Örneğin bir gezgin satıcı probleminde satıcının depodan çıkıp dört noktaya talepleri teslim edip depoya geri döneceğini düşünelim. Bu durumda kromozom 1-2-3-4-5-6 şeklinde kodlanabilir. GA'da çoğalma, çaprazlama, mutasyon gibi operatörler yer almaktadır (Goldberg, 1989). Çaprazlama ve mutasyon çeşitliliğin artırılması ile ilgilidir. Çaprazlamada iki ebeveyn kromozomdan yavru kromozomlar oluşturulmakta yani yeni çözümler oluşturulmaktadır. Mutasyon ise bir kromozom ya da bir çözüm üzerinde ufak değişiklik yapılması olarak düşünülebilir. Yer değiştirmede ise ebeveynlerden oluşan yavrularla birlikte büyüyen popülasyondan

hangi bireylerin popülasyonda kalacağı ile ilgili bir değişimdir. Bir önceki iterasyondaki çözümler ile bir sonraki iterasyondaki çözümler farklı olacaktır ki daha iyi çözümlere gidilsin.

4. LİTERATÜR

Kapsamlı bir literatür incelemesi yapabilmek amacıyla geniş ölçekli bir çalışma yürütülmüş ve: Scopus, Science Citation Index, ScienceDirect, Social Sciences Citation Index, IEEE Xplore Digital Library, Arts & Humanities Citation Index, British Library EThOS, Emerald Insight, Springer Nature eBooks veritabanları seçilerek 2000-2022 yılları arasında tam metnine erişilebilen hakemli akademik dergilerde Türkçe ve İngilizce dillerinde yayınlanmış yazınlara dair analiz yapılmıştır.

Geniş ölçekli ve tarafsız bir yazın seçimi yapabilmek amacıyla; "optimizasyon", "teslimat süresi", "optimization", "delivery time", "gezgin satıcı problemi", "gsp", "traveling salesman problem", "tsp", "kargo dağıtım", "kargo teslimat", "cargo delivery", "kargo", "posta", "cargo" ve "mail" anahtar kelimeleri kullanılmıştır. EBSCOhost sistem altyapısı kullanılarak belirlenen veritabanlarında ve belirlenen zaman aralıklarında anahtar kelimelerle belirlenmiş kısıtlara göre yapılan taramalar sonucu ortaya çıkan yazın sayıları aşağıdaki gibidir (Anahtar kelimeler yazınların "Title/Başlık", "Abstract/Özet" ve "Keywords/Anahtar Kelime" kısımlarında aranmıştır).

("optimizasyon" OR "teslimat süresi" OR "optimization" OR "delivery time") AND ("gezgin satıcı problemi" OR "gsp" OR "traveling salesman problem" OR "tsp") arama kısıtı belirlenerek tespit edilen yazın sayısı 1431 adettir.

("optimizasyon" OR "teslimat süresi" OR "optimization" OR "delivery time") AND ("kargo dağıtım" OR "kargo teslimat" OR "cargo delivery") arama kısıtı belirlenerek tespit edilen yazın sayısı 17 adettir. Literatür içinde çalışmayla direkt bağlantılı olarak kabul edilecek olan iki yazında;

(Mazaraki, Matsiuk, Ilchenko, Kavun-Moshkovska, & Grtgorenko, 2020) tarafından çok elemanlı bir tahıl tedarik zinciri simülasyonunun sonuçları gösterilmiş ve optimizasyon probleminin matematiksel olarak doğrulanması sunulmuştur. Demiryolu ve su multimodal güzergahı ile Ukrayna'dan Mısır'a gerçekleştirilen tahıl tedarik süreci örneğinin kullanıldığı çalışmada, tamsayı optimizasyon yöntemi uygulanarak tedarik zinciri simülasyonunun sonuçları gösterilmiş ve optimizasyon kriteri olarak minimum kargo teslim süresi seçilmiştir.

(Shang, Yang, Jia, Gao, & Ji, 2021) tarafından maliyet ve zaman boyutlarını birleştirerek kargo dağıtım sistemleri için; hiyerarşik ve çok modlu bir merkez konumu probleminin uygulandığı çalışmada iki amaçlı bir karma tamsayı doğrusal programlama önerisi sunularak geliştirilen sezgisel algoritmaların etkinliğini doğrulanmıştır.

("gezgin satıcı problemi" OR "gsp" OR "traveling salesman problem" OR "tsp") AND ("kargo" OR "posta" OR "cargo" OR "mail") arama kısıtı belirlenerek tespit edilen yazın sayısı 18 adettir. Literatür içinde çalışmayla direkt bağlantılı olarak kabul edilecek olan dört yazında;

(Irnich, 2008) tarafından Deutsche Post'a ait mevcut dağıtım ağlarının optimizasyonu ve posta teslimat planlanmasını geliştirmek amacıyla gerçekleştirilen çalışmada gerçek dünya postacı problemleri için modelleme ve çözüm yöntemleri sunulmaktadır.

(Çolak & Güler, 2009) tarafından dağıtım rotalarının optimizasyon motivasyonu ile merkezi bir depoda bulunan araçların depodan ayrılıp belirli bir sayıda müşteriyi ziyaret ederek tekrar depoya dönmesi sırasında kat ettikleri toplam mesafenin minimum yapılmasının amaçlandığı çalışmada sezgisel yöntemler ve meta sezgisel bir yaklaşım olan yapay sinir ağları ile araç rotalama problemine çözüm aranmıştır.

(Malaguti, Martello, & Santini, 2018) tarafından deniz lojistiğindeki uygulamalardan kaynaklanan, alım ve teslimatla ilgili gezgin satıcı problemine ait genellemenin sunulduğu ve her müşterinin bir ağırlık ile karakterize edildiği çalışmada sezgisel prosedürler kullanılmıştır.

(Rahman, Tan, Liew, & Shahrudin, 2020) tarafından mevcut bir posta dağıtım ağında birden fazla araç ile bir posta teslimat problemini çözerek optimize edilmiş teslimat rotasının orijinal rotayla karşılaştırıldığı bu çalışmada, personel yetersizliği ve araç arızası durumlarına hazırlanmak amacıyla rotaları optimize edebilmek için genetik algoritma kullanılmıştır.

Yapılan derinlemesine literatür incelemesi sonucunda gezgin satıcı problemi çözümüne dair birçok çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde kargo şubelerine dağıtım konusunda uygulamaların sık kullanılıyor olmasına rağmen nüfus yoğunluğu belli bir oranın altında olan kent dışı noktalar üzerine yapılan herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Söz konusu bu durum çalışmanın ana motivasyon unsurunu oluşturmuştur.

5. UYGULAMA ve BULGULAR

Verilerin toplanması aşamasında Edirne PTT Başmüdürlüğü'ne ulaşılarak kent dışı nokta olarak adlandırdığımız merkeze bağlı köylere ait düğüm noktaları ve günlük olarak bu noktalara ulaşım için kullanılan rotalar talep edilmiştir.

Edirne İl Merkezi'ne bağlı 38 adet köy ve mezra bulunmaktadır. PTT İl Müdürlüğü bu noktalara hizmet götürürken haftanın belirlenmiş günleriyle alakalı olarak bir dağıtım planı yapmaktadır. Kargo dağıtım ve toplama işlerinde oluşan bu görev sürecinde ziyaret edilecek köylerin günlük dağılımları ve ziyaret sıraları geçmiş tecrübelerden faydalanılarak bir liste halinde tanımlanmıştır. Pazartesi günleri ziyaret edilecek nokta sayısı sekiz köy ve salı günleri ziyaret edilecek köy sayısı altı olarak belirlenmiştir. Uygulamamız esnasında belirlenen algoritmalar

kullanılarak ilgili günlerde uygulanması durumunda kazanılacak verimlilik ve yine bahsedilen iki günün birleştirilmesi sonucu daha karmaşık bir problemin çözümü sonucu kazanılacak verimlilik gösterilmeye çalışılmıştır.

En Yakın Komşuluk Algoritmasına ve En Ucuz Ekleme Algoritması ilişkin sonuçlar WINQSB programı ile elde edilmiştir. WINQSB programında Travelling Salesman Problem'e girilerek Nearest Neighbor Heuristics seçilmiştir. WINQSB programında Travelling Salesman Problem'e girilerek Cheapest Insertion Heuristics seçilmiştir.

GSP için Evrimsel Algoritma için ise GSP MS Excel programında Esen'in (Esen , 2008) belirttiği şekilde modellenmiştir. Çözüm için MS Excel programında Solver'da açılım seçilmiştir. Açılımın parametrelerinde yakınsama 0,0001, mutasyon oranı 0,075 popülasyon boyutu 100 rastgele kök 0 ve geliştirme olmadan zaman sınırı 30 olarak seçilmiştir.

Uygulamada bu algoritmaların seçilmiş olmasının sebebi, paket programlarda yer alan algoritmalar olmalarından dolayıdır. Böylelikle uygulayıcılar pratik olarak bu algoritmaları kullanabileceklerdir.

Tablo 1: 1. günle ilgili bulgular

Pazartesi	Rota									Maliyet
Evrimsel Algoritma	5	6	9	2	8	3	1	4	7	50
En Yakın Komşuluk Algoritması	1	3	4	7	8	2	9	6	5	53,5
En Ucuz Ekleme Algoritması	1	3	8	2	9	6	5	7	4	50
Mevcut durum	1	4	3	8	7	5	6	9	2	52,7

Tablo 2: 2. günle ilgili bulgular

Salı	Rota							Maliyet
Evrimsel Algoritma	3	2	4	6	5	7	1	60,5
En Yakın Komşuluk Algoritması	6	1	3	2	4	7	5	60,5
En Ucuz Ekleme Algoritması	2	3	1	7	6	5	4	60,5
Mevcut durum	1	2	4	7	5	6	3	60,9

Tablo 3: 1. ve 2. Güne ait yüklerinin birleştirilmesi ile ilgili bulgular

Pazartesi + Salı	Rota												Maliyet			
Evrimsel Algoritma	10	9	11	8	6	1	3	2	5	15	7	14	13	4	12	86
En Yakın Komşuluk Algoritması	1	3	2	5	4	12	11	8	6	10	9	13	15	7	14	99,3
En Ucuz Ekleme Algoritması	8	6	12	4	5	2	3	1	15	14	7	13	10	9	11	90,7

6. SONUÇ

Bu çalışmada, Edirne İl Merkezi'ne bağlı 38 adet köy ve mezraya PTT İl Müdürlüğü'nün haftanın belirlenmiş günlerinde hizmet götürürken kullandığı dağıtım planının optimizasyonu konusu incelenmiştir. Pazartesi günleri ziyaret edilecek nokta sayısı sekiz köy ve salı günleri ziyaret edilecek köy sayısı altı olarak belirlenmiştir. Uygulamamız esnasında belirlenen algoritmalar kullanılarak ilgili günlerde uygulanması durumunda kazanılacak verimlilik ve yine bahsedilen iki günün birleştirilmesi sonucu daha karmaşık bir problemin çözümü sonucu kazanılacak verimlilik gösterilmeye çalışılmıştır.

En Yakın Komşuluk Algoritmasına ve En Ucuz Ekleme Algoritması ilişkin sonuçlar WINQSB programı ile elde edilmiştir. WINQSB programında Travelling Salesman Problem'e girilerek Nearest Neighbor Heuristics seçilmiştir. WINQSB programında Travelling Salesman Problem'e girilerek Cheapest Insertion Heuristics seçilmiştir. GSP için Evrimsel Algoritma için ise GSP MS Excel programında Esen'in (2008: 275-281) belirttiği şekilde modellenmiştir. Çözüm için MS Excel programında Solver'da açılım seçilmiştir. Açılımın parametrelerinde yakınsama 0,0001, mutasyon oranı 0,075 popülasyon boyutu 100 rastgele kök 0 ve geliştirme olmadan zaman sınırı 30 olarak seçilmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre 1. Günde en ucuz ekleme algoritması (Cheapest insertion heuristics) ve evrimsel algoritma en iyi sonuçları vermiştir. İkinci günde ise üç algoritma da aynı sonucu vermiştir. Daha sonra iki günün birleştirilmesi ile 15 düğümden oluşan bir problem elde edilmiştir. Bu senaryo aslında mevcut uygulamada var olmayan bir senaryodur. Eğer iki gün birleştirilirse nasıl bir rota oluşur sorusunun cevabını vermek üzere oluşturulmuştur. Bu durumda en iyi sonuç evrimsel algoritma ile elde edilmiştir.

Gezgin satıcı problemi ile ele alınan ziyaret planlaması benzer şekilde diğer kargo dağıtım için de kolaylıkla uygulanabilecektir. Farklı uygulamalarda problem boyutu değişebileceğinden optimal çözüm araştırma parametreleri değişkenlik gösterebilecektir. İlerleyen çalışmalarda farklı hizmet sağlayıcılara ait yüklerin ve ziyaret sıralarının birleştirilerek daha karmaşık bir probleme ait çözüm algoritmasının test edilmesi düşük sayıda ziyaret noktasından kaynaklanan sınırlılığı ortadan kaldıracaktır.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Yazarlık Katkı Beyanı

Çalışmanın tüm aşamaları yazarlar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- 4925 Sayılı Kanun. (2003). Karayolları Taşıma Kanunu. T.C. Resmî Gazete.
- Ahmet, Ü., & Yücel, M. (2014). Kargo Hizmetlerinin Pazarlanmasında Tüketici Tercihlerini Etkileyen Faktörler: Malatya’da Bir Alan Çalışması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (31.1), , 119-133.
- Al-Badri, R., & Aydoğan, T. (2017). Ga, As, Acs ve Mmas Algoritmaları Performanslarının Gezgin Satıcı Problemi Çözümü Üzerinde Değerlendirilmesi. Sdu International Journal Of Technological Science, 9(2), 50-60.
- Alp, M., Köleoğlu, N., & Çınar, B. (2019). Kargo Firmalarının İtibarının Müşteri Memnuniyetine Etkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (60),, 1-14.
- Carter, A. E., & Ragsdale, C. T. (2006). A new approach to solving the multiple traveling salesperson problem using genetic algorithms. European journal of operational research, 175(1), , 246-257.
- Çetin, O. (2013). Akaryakıt Dağıtımında Araç Rotalama Problemi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Çolak, S. (2010). Genetik algoritmalar yardımı ile gezgin satıcı probleminin çözümü üzerine bir uygulama. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(3), , 423-438.
- Çolak, S., & Güler, H. (2009). Dağıtım rotaları optimizasyonu için meta sezgisel bir yaklaşım. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(2), 171-190.
- Dantzig, G., Fulkerson, R., & Jhonson, S. (1954). Solution of a large-scale traveling-salesman problem. Journal of the operations research society of America, 2(4), 393-410.
- Deniz, A., & Gödekmerdan, L. (2011). Müşterilerin Kargo Firmalarının Sunduğu Hizmetlere Yönelik Tutum ve Düşünceleri Üzerine Bir Araştırma. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(2), 379-396.

Dündar , A. O., & Öztürk, R. (2020). Kargo dağıtım operasyonunun gezgin satıcı problemi ve çoklu gezgin satıcı problemi kullanılarak yeniden düzenlenmesi üzerine bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 41-54.

Esen , H. Ö. (2008). Yöneticiler için Bilgisayar Destekli Karar Modelleri. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Goldberg, D. E. (1989). Genetic algorithms in search, optimization, and machine learning. ABD Boston: Addison wesley.

Irnich, S. (2008). Solution of real-world postman problems. *European journal of operational research*, 190(1), 52-67.

Johnson, D. S. (1985). Performance guarantees for heuristics. *The Traveling Salesman Problem: A. Guided Tour of Combinatorial Optimization*, 145-180.

Kapkıran, S., Öztürk, F., & Akkan, E. (2021). Kargo Hizmetlerine Yönelik Hizmet Hatası Seviyesi, Hizmet Telafisi ve Tatminin Müşteri Sadakati Üzerindeki Etkisi Belirlemeye Yönelik Pilot Bir Araştırma. *Cag University Journal Of Social Sciences*, 18(2), 88-101.

Karagöz, Y., Mutlu, H. T., Sağır, S., & Celil, M. (2019). Kargo Şirketi Seçimini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Ölçek Geliştirilmesi: Sivas Örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Derneği*, 235-247.

Karagül, K. (2019). Prüfer-Karagül Algoritması: Gezgin Satıcı Problemi İçin Yeni Bir Yaklaşım. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), , 452-470.

Laporte, G., Gendreau, M., Potvin, J. Y., & Semet, F. (2000). Classical and modern heuristics for the vehicle routing problem. . *International transactions in operational research*, 7(4-5), 285-300.

Malaguti, E., Martello, S., & Santini, A. (2018). The traveling salesman problem with pickups, deliveries, and draft limits. *Omega*, 74, 50-58.

Matai, R., Singh, S. P., & Mittal, M. L. (2010). Traveling salesman problem: an overview of applications, formulations, and solution approaches. *Traveling salesman problem, theory and applications*, 14.

Mazaraki, A., Matsiuk, V., Ilchenko, N., Kavun-Moshkovska, O., & Grtgorenko, T. (2020). Development of a multimodal (railroad-water) chain of grain supply by the agent-based simulation method. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 6(3), 108.

Mitchell, M. (1998). An introduction to genetic algorithms. London England: MIT press.

Potvin, J. Y. (1996). Genetic algorithms for the travelling salesman problem. *Baltzer Science Publishers, Baarn/Kluwer Academic Publishers, Annals of Operations Research*, , 339-370 .

Rahman, A., Tan, G. I., Liew, W., & Shahrudin, N. S. (2020). Routing Mail Delivery from a Single Depot with Multiple Delivery Agents. *Malaysian Journal of Mathematical Sciences* 14, 15-29.

Ratliff, H. D., & Rosenthal, A. S. (1983). Order-picking in a rectangular warehouse: a solvable case of the traveling salesman problem. *Operations research*, 31(3), 507-521.

Reinelt, G. (1994). *The traveling salesman: Computational solutions for TSP applications*. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag.

Sahalot, A., & Shrimali, S. (2014). A comparative study of brute force method, nearest neighbour and greedy algorithms to solve the travelling salesman problem. *International Journal of Research in Engineering & Technology*, 2(6), 59-72.

Saiyed, A. R. (2012). *The traveling salesman problem*. Indiana State University, 2, 1-15.

Shang, X., Yang, K., Jia, B., Gao, Z., & Ji, H. (2021). Heuristic algorithms for the bi-objective hierarchical multimodal hub location problem in cargo delivery systems. *Applied Mathematical Modelling*, 91, 412-437.

Sivanandam, S. N., & Deepa, S. N. (2008). *Genetic Algorithm Optimization Problems*. S. N. Sivanandam, & S. N. Deepa içinde, In *Introduction To Genetic Algorithms* (s. 41). Berlin, Heidelberg: Springer.

Songur, G. (2016). Kargo taşımacılığında hizmet kalitesi ve kurumsal müşteri memnuniyetinin ölçülmesi: Konya İl'inde bir araştırma. *Yükseklisans Tezi*, Niğde Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Spears, W. M., Jong, K. A., Bäck, T., Fogel, D. B., & Garis, H. D. (1993). An overview of evolutionary computation. . In *European conference on machine learning* (s. 442-459). Berlin, Heidelberg: Springer.

Topçuoğlu, D. D., & Genç, E. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinin Kargo Sektörü Çalışanlarının İşe Yönelik Tutumlarına Etkisi: Ptt Örneği. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(2), , 373-396.

Uzun, G. Ö. (2021). *Zaman pencereli tamirci problemi ve uzantılarının yeni matematiksel modelleri*. Başkent Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, 1-5.

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM, EKONOMİK BÜYÜME VE KARBON
EMİSYONU İLİŞKİSİNİN YEŞİL VE KAHVERENGİ ALAN
YATIRIMLARI AÇISINDAN ANALİZİ¹**

**ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN FOREIGN DIRECT
INVESTMENT, ECONOMIC GROWTH AND CARBON EMISSIONS IN TERMS
OF GREEN AND BROWN FIELD INVESTMENTS²**

Davut KAZAZ*, Meltem OKUR DİNÇSOY**, Umut Erksan ŞENALP***

*Geliş Tarihi: 02.01.2023
(Received)*

*Kabul Tarihi: 25.07.2023
(Accepted)*

ÖZ: Gelişmekte olan ülkeler, sermaye yetersizliğini gidermek ve ekonomik büyümeyi finanse etmek için doğrudan yabancı yatırımı çekmeye çalışmaktadır. Bunu yapmak için, genellikle yabancı yatırım için daha az katı çevre politikaları uygularlar. Ancak, bu strateji bazı durumlarda daha fazla kirlilik ve çevre felaketlerine neden olabilmektedir. Bu çalışma, yabancı yatırım, büyüme ve çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ancak konu kirlilik olduğunda yatırımın türü önemlidir. Bu nedenle, yabancı yatırımın bileşenlerini yeşil alan yatırım ve kahverengi alan yatırımları olarak değerlendiriyoruz. Yeşil alan yatırımlar sıfırdan yapılan yatırımları kapsarken, kahverengi alan yatırımlar mevcut bir firmanın satın alınmasını ifade etmektedir. Ampirik analiz 1990 ile 2020 arasındaki dönemi kapsamaktadır. Birincil veri kaynakları olarak Dünya Bankası ve OECD kullanılmıştır. Yeşil alan ve kahverengi alan yatırımlarının karbon emisyonu ve büyüme üzerindeki etkilerini araştırmak için üç VAR modeli kullandık. Gerçekleştirilen analizler sonucunda, toplam doğrudan yabancı yatırım ve yeşil alan değişkenlerindeki değişimin, CO2 emisyonunda meydana gelen değişimi açıklamakta istatistiksel olarak anlamlı ancak kahverengi alan yatırımlarının CO2 emisyonunu açıklamakta istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme, Karbondioksit Emisyonu, Çevre Kirliliği, Yeşil ve Kahverengi Alan

¹ Bu çalışma, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD yüksek lisans programı mezunu Davut Kazaz'ın tez çalışmasından türetilmiştir.

²Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne'de düzenlenen "Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü" isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* d.kazaz87@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6722-8681.

** Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İ.İ.B.F, İktisat Bölümü, meltemokurdincsoy@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8990-5409.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, uerksansenalp@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0261-3700.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Kazaz, Okur Dinçsoy & Şenalp

ABSTRACT: Developing countries are strongly interested in attracting foreign direct investment to improve the lack of capital and finance economic growth. To do this, they usually implement less stringent environmental policies for foreign investment. However, this strategy comes with the expense of more pollution and environmental disasters in some cases. This study aims to reveal the relationship between foreign investment, growth, and environmental pollution. However, the type of investment matters when it comes to pollution. Thus, we consider the components of foreign investment as greenfield and brownfield investments, where the former is an investment made from scratch and the latter is a purchase of an existing firm. The empirical analysis covers the period between 1990 and 2020. The primary data sources are the World Bank and OECD. We used three VAR models to investigate the effects of greenfield and brownfield investments on carbon emission and growth. We highlight that the change in total foreign direct investment and greenfield variables was statistically significant in explaining the change in CO₂ emissions, but brownfield investments were found to be statistically insignificant in explaining CO₂ emissions.

Key Words: Foreign Direct Investments, Economic Growth, Carbon Dioxide Emissions, Pollution, Green and Brown Field

EXTENDED ABSTRACT

The difference between developed and undeveloped countries gradually increased with the industrial revolution. Developed countries provide the majority of production worldwide, covering more than 50% of the world's energy consumption. Although underdeveloped and developing countries constitute a large part of the world's population and have natural resources considered rich in raw materials, they cannot use their resources efficiently and lag far behind developed countries. Indeed, we should not ignore the fact that developed countries colonized them.

Mainly since the 1960s, it has been discussed whether foreign investments contribute to worldwide economic development. It is generally accepted that foreign investments positively affect economic development by providing capital inflows to developing countries. There is also the opinion that these foreign investments coming to the country will adversely affect local production and destroy the natural resources of underdeveloped countries.

Since then, globalization has emerged in the economy, and capital has started flowing from developed to underdeveloped countries. Although the transition of developed countries to an export-based economy is the source of this capital flow, some see this as a necessary phenomenon for developing the capitalist system and as a continuation of the exploitation system. While according to another opinion, developed countries aim to maximize their profits by shifting their capital to underdeveloped countries where labor and natural resources are cheaper. Following these developments, the phenomenon of globalization in the world began to increase rapidly, and economies began to take on a liberal structure.

Developing countries are interested in attracting FDI to achieve sustainable economic growth. Globalization helped them since international investments have increased over the last few decades. However, it is turned out that economic growth contributes to environmental pollution and climate change.

Foreign direct investment refers to the transfer of capital to produce outside of a company's home country. Companies can create a production facility from scratch in the country they invest in or produce by purchasing existing production allocations (Özer, 1993: 123-124).

Foreign direct investments are divided into four main groups, according to the ownership status, the investment creation, the place of the investment in the production chain, or the investment purpose.

We examine whether higher foreign investment inflows affect Türkiye's economic growth and pollution. Unlike the existing studies in the literature, this study considers the components of foreign investments, greenfield, and brownfield assets. Then, we examine their effects on environmental pollution.

There are valuable studies investigating the effect of FDI on Türkiye's CO2 emissions in the relevant literature. These studies consider FDI as a single investment and investigate its impact on CO2. However, given the structural differences between the components of the FDI, one can expect that their effect on economic growth and CO2 would differ. Greenfield and brownfield investments potentially have different effects on the environment and, therefore, on CO2 emissions due to their structures. Whether foreign investment creates new businesses in the host country changes the impact of the acquisition on CO2 emissions. Greenfield investments create new companies in the host country. On the other hand, with brownfield investments, the firm only leases or purchases an existing facility in the host country.

To the best of our knowledge, this is the first attempt to analyze the impact of FDI on CO2 emissions in Turkey by distinguishing between greenfield and brownfield areas, thus this point increases the contribution of our study. The data used in the analysis is from 1990 to 2020 and was obtained from the World Bank. The result of the correlation analysis based on the data discussed supports our initial hypothesis.

In our study, firstly, the stationarity of the variables was checked with the ADF unit root test. Then, the series whose unit root was determined were made stationary with the difference-taking process. The historical connection between the variables and error terms of the data was tested with the LM autocorrelation method. According to the results, after it was determined that there was no autocorrelation in our series, three different VAR models were established, and the effects of FDI, greenfield, and brownfield variables on CO2 emissions were examined separately.

Our findings suggest that the total foreign direct investment and greenfield investment change CO2 emission levels. Brownfield investments seem to be insufficient to explain changes in CO2 emissions.

1. GİRİŞ

Sanayi devrimini takiben gelişen yeni üretim anlayışı dünyayı çok hızlı bir değişime götürmüştür. Bu gelişmelerin ışığında ekonomik büyüme en önemli hedeflerden birisi olmuş ve dış ticaretin önemi artmıştır (Okur Dinçsoy, 2019). Bunun sonucunda, fosil yakıt kullanımı tarihte benzeri görülmemiş bir şekilde artışa geçmiştir. Günümüzde gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyüme hedeflerini

gerçekleştirmek adına var olan sermaye yetersizliklerini yabancı yatırımcıları ülkeye çekerek gidermeye çalışmaktadırlar.

1980'li yıllardan itibaren çevre kirliliği konusu dünya gündemine girmeye başlamıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar ve araştırmalar ekonomik büyümeyi sürdürülebilir bir kalkınmaya dönüştürmek için başta çevre olmak üzere birçok faktörü ele almaktadır (Toprak, 2006). Gelişen bu çevre bilinci, özellikle gelişmiş ülkelerde, çevre koruma politikaları ve düzenlemelerini beraberinde getirmiştir. Fakat, bu yeni ve sıkı düzenlemelere uymak firmalar için fazladan maliyet anlamına gelmektedir. Diğer yandan, bu gelişmeleri bir fırsat olarak değerlendiren gelişmekte olan ülkeler, ekonomik büyümeyi finanse edebilmek için çevre koruma düzenlemelerini gevşek tutarak yabancı sermayeyi kendilerine çekmeyi hedeflemiştir. Sonuç olarak, yabancı yatırımlar gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru kaymaya başlamıştır (Nur ve Dilber, 2017).

İlgili literatürde doğrudan yabancı yatırımların büyümeye ve kirliliğe etkisini inceleyen çalışmalar karma sonuçlar elde etmişlerdir. Doğrudan yabancı yatırımlar, yeni işletme yaratıp yaratmamalarına göre yeşil alan ve kahverengi alan yatırımlar olmak ayrılmaktadır (Hacıımamoğlu, 2016). Yeşil alan yatırımları yeni bir tesis kurmak amacıyla, kahverengi alan yatırımlarının ise var olan bir tesisi satın alma yoluyla ülkeye giriş yapmaktadır (Alitoska, 2019). Bu çerçevede, bu iki tip yatırımın yapısal farklılıkları nedeniyle büyüme ve karbon emisyonu üzerindeki etkilerinin de farklı olma ihtimalinin incelemeye değer olduğuna inanmaktayız.

Bu çalışma, yabancı yatırımların en önemli olumlu katkısı, ekonomik büyüme ve en önemli olumsuz etkisi olan çevre kirliliğini Türkiye incelenmesi yoluyla ele almaktadır. Çalışmamızın literatüre katkısı, doğrudan yabancı yatırımların bileşenleri olan, yeşil ve kahverengi alan yatırımlarının büyüme ve karbon emisyonuna etkisini ayırıştırarak incelemesidir. Çalışmamızda, OECD ve Dünya Bankası'ndan elde ettiğimiz veriler ile 1990-2020 yıllarını kapsayan bir zaman serisi analizi ortaya konmuştur. Makalenin ikinci kısmında ilgili literatür analiz edilmiş, üçüncü kısmında veri seti ve model tanıtılmış ve analiz sonuçları sunulmuş, son olarak dördüncü kısmında ise sonuç değerlendirmesi yapılmıştır.

2. LİTERATÜR

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ekonomik büyüme ve karbon emisyonu arasındaki ilişkiyi daha detaylı bir şekilde özetlemek amacıyla literatür taraması üç bölüme ayrılmaktadır. İlk bölümde, ekonomik büyüme ve karbon emisyonu arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu alanda yapılan ilk çalışmalar, 1990'ların başında Kuznets eğrisini çevre kirliliği ve ekonomik büyümeye uyarlayarak yapılmıştır. İkinci bölümde, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve karbon emisyonu arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Son olarak ise, doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYY), ekonomik büyüme ve karbon emisyonu ilişkisini ele alan literatür taranmıştır.

Bu bölümde, ekonomik büyüme ve karbon emisyonu arasındaki ilişki incelenmektedir. Kuznets (1955), sanayileşmiş ülkelerin ekonomik kalkınmanın ilk aşamasındayken sermaye sahibi olanların geliri artacağından dolayı gelir eşitsizliğinin de artacağını ifade etmiştir. Ayrıca, gelir eşitsizliğinin artış trendi belirli bir ekonomik kalkınma düzeyine gelindiğinde durup azalacağını ileri sürmüştür. Kuznets eğrisini çevre kirliliği çalışmasında ilk uyarlayan Grossman ve Krueger (1991)'dir. Grossman ve Krueger (1991), ekonomik büyüme ile ticari serbestliğin hava kalitesi üzerindeki etkisini araştırmak üzere NAFTA anlaşmasını incelemiştir. Sonuçlar, çevresel kirliliğin gelir artışıyla doğru orantılı olarak arttığı, ancak gelirin belirli bir seviyeye ulaşmasıyla birlikte çevre kirliliği de gelire ters orantılı şekilde azaldığını göstermekte ve ters-U ilişkisi Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE) olarak literatüre geçmektedir.

Selden ve Song (1994) ve Shafik (1994), tarafından yapılan çalışmaların sonuçları birbirleriyle benzeşmektedir. Çalışmalar, ÇKE hipotezini destekler niteliğinde sonuçlar elde ederek, ekonomik büyümenin ilk aşamada gelirin artmasıyla çevre kirliliğinin de arttığı, belirli bir gelir seviyesinden sonra yavaşlayıp azaldığını ortaya koymuştur. Benzer sonuçlar elde eden Roberts ve Grimes (1997), ekonomik gelişim seviyesi ile CO2 emisyonu arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere 47 ülkenin 1962-1994 dönemini kapsayan Dünya Bankası'ndan verilerini kullanmıştır. Bulgular, ÇKE hipotezini destekler nitelikte olup ters-U şeklinde bir ilişki olduğu ortaya koymuştur. Aynı şekilde, Canas ve diğ. (2003), ÇKE hipotezini 16 sanayileşmiş ülke için 1960-1998 dönemini ele alarak test etmiştir. Sonuçlar, ÇKE hipotezinin geçerliliğini ortaya koymuştur. Benzer olarak, Galeotti ve diğ. (2006), ÇKE hipotezini, 1950-1997 dönemi için OECD üyesi olan ve OECD üyesi olmayan ülkelerini ele alarak test etmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, yalnızca OECD üyesi olan ülkeler için ÇKE hipotezinin geçerliliği tespit edilmiştir.

Akbostancı ve diğ. (2009), ÇKE hipotezinin varlığını Türkiye'nin gelir ve çevre kalitesi arasındaki ilişkiyi 1968-2003 dönemi ve 1992-2001 yılları arasında 58 il için araştırmıştır. İki farklı veri setinden elde edilen sonuçlara göre, ÇKE hipotezinin varlığı tespit edilmiştir. Bundan farklı olarak Arı ve Zeren (2011), Akdeniz Bölgesi ülkeleri için 2000-2005 dönemi için ÇKE hipotezini kişi başı gelir düzeyi ve CO2 emisyonu arasındaki ilişkiyi ele alarak araştırmıştır. Sonuçlar, N şeklinde bir ÇKE ortaya koymuştur. Yıldırım (2013) ise, ticari açıklık ve artan gelirin, kirlilik üzerindeki etkisini 1990-2009 yılları için analiz etmiştir. Sonuçlar, tüm ülkelerde ÇKE hipotezini doğrularken, gelişmekte olan ülkelerin ticarete bağlı olarak çevre kirliliğinin yüksek olduğu, gelişmiş ülkelerin de gelişmekte olan ülkelerinin kirlilik emisyonlarına arttırıcı bir etkisi olduğu ortaya koymuştur.

Artan ve diğ. (2015), Türkiye ekonomisinde ÇKE hipotezinin geçerliliğini 1981-2012 dönemi için araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre, ekonomik büyüme ve çevre kirliliği ile ticari açıklık arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit

edilmiştir. Ayrıca, ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasında ÇKE ile uyumlu ters-U şeklinde ilişki tespit edilirken, ekonomik büyüme ile ticari açıklık arasında böyle bir ilişki söz konusu olmadığı ortaya konulmuştur. Diğer yandan Saud ve diğ. (2018), ÇKE modelinin muhtemel varlığında CO2 emisyonları üzerindeki etkisini, Bir Kuşak, Bir Yol katılımcısı (BRI) 59 ülkenin 1980–2016 döneminde doğrudan yabancı yatırım, finansal kalkınma, ekonomik büyüme, ekonomik büyüme karesi, elektrik tüketimi ve dış ticaret açıklığının ele alarak araştırmıştır. Bulgular, finansal gelişme, dışa açıklık ve doğrudan yabancı yatırımlardaki artış çevresel kaliteyi arttırdığını, ekonomik büyümedeki ve elektrik tüketimindeki artış ise çevresel kaliteyi düşürdüğü ortaya koymuştur. Ayrıca, seçilen panel ülkeleri için ÇKE hipotezinin varlığı doğrulanmaktadır. Dumitrescu-Hurlin (DH) panel nedensellik testi sonucu ise, ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırım, finansal gelişme, elektrik tüketimi ve çevresel kalite ile dışa açıklık arasında çift yönlü nedensellik olduğu doğrulanmıştır.

Bu bölümde doğrudan yabancı yatırımlar ve CO2 emisyonları arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalara yer verilmiştir. doğrudan yabancı yatırımlar ve CO2 emisyonları arasındaki ilişkiyi inceleyen Gedikli (2011), çeşitli uluslararası raporlardan faydalanarak ele almıştır. Çalışmada, genel olarak doğrudan yabancı yatırımların olumlu ve olumsuz etkilere yer verilmiştir. Ayrıca, ülkeler yerel ekonomiyi olumsuz etkilemeden kalkınmaları için doğrudan yabancı yatırımlar çekmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Gedikli (2011)'ye benzer şekilde, Vinh (2012), doğrudan yabancı yatırımların olumlu ve olumsuz etkilerini 1988-2010 yılları için Vietnam'ın DYY girişleri, çeşitleri, sektörel dağılımı ve DYY kaynak ülkelerini ele alarak analiz etmiştir. Bulgular, doğrudan yabancı yatırımların olumlu ve olumsuz etkileriyle Vietnam'ın ekonomisi için önemli rol oynadığı, ancak yerel rekabet ve çevre kirliliği açısından kötü etkilerin bulunduğu göstermiştir. Ekonometrik analizinden elde edilen sonuçlar ise, ülke ekonomisi için doğrudan yabancı yatırımların faydalı olduğu ve DYY çekmek amacıyla ülke pazarının yapılandırılması gerektiğini göstermektedir.

Yılmaz ve diğ. (2017), doğrudan yabancı yatırımları, fayda ve maliyetlerin, çevre kirliliği ve ekonomik büyümeye olan etkilerini analiz etmiş ve uzun dönemde ekonomiye sağladığı faydaları araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, DYY'deki artış karbon emisyonu ve ekonomik büyümeyi arttırdığını ortaya konulmuştur. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi, karbon emisyonu üzerindeki maliyetinden (zararından) daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak, literatürün üçüncü bölümünü doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve çevre kirliliğini konu alan çalışmalar oluşturmaktadır. Alagöz ve diğ. (2008), Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisini 1992-2007 yılları için analiz etmiştir. Sonuçlar, doğrudan yabancı yatırımlar

ile GSYİH arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi olduğunu ve doğrudan yabancı yatırımların artması ekonomik büyümeyi de arttıracakını ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Acharyya (2009), 1980-2003 yılları arasında Hindistan’da doğrudan yabancı yatırımların çevre kirliliği ve GSYİH büyümesi üzerindeki etkisini incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, DYY girişinin GSYİH büyümesi üzerinde pozitif ancak marjinal ve uzun vadeli bir etkiye sahip olduğunu, CO2 emisyonu üzerindeki etkisi ise uzun vadede daha büyük olduğu gözlemlenmiş ve ülkenin CO2 salınımı sıralamasında ilk sıralarda olduğu belirtilmiştir. Mucuk ve Demirel (2009) ise Lebe ve Ersungur (2012)’ye benzer şekilde, Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1992:1-2007:9 dönemi için analiz etmiştir. Sonuçlar, DYY’lerin ekonomik büyüme tarafından açıklanabilirliğinin daha az olduğunu göstermektedir.

Ağayev (2010), doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1994-2008 dönemi için 25 geçiş ekonomisi olarak adlandırılan ülke grubu için analiz etmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru güçlü bir ilişki söz konusu iken, ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru zayıf bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ajide ve Adeniyi (2010), 1970-2006 yıllar için Nijerya’da ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve çevre ilişkisini incelemiştir. Bulgular, doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında uzun vadeli bir ilişki olmadığını ortaya koyarken, kişi başına düşen karbon dioksit salınımı ile doğrudan yabancı yatırım girişleri arasında uzun vadeli bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Shahbaz ve Rahman (2010) ise, 1990-2008 çeyrek dönemlik veri seti kullanarak Pakistan’da finansal gelişim, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlarının ekonomik büyümeye etkisini araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, doğrudan yabancı yatırımlar, ithalat, finansal gelişim ve ekonomik büyüme arasında uzun dönem ilişkisinin olduğu görülmektedir. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımlar, ithalat ve finansal gelişiminin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu ortaya konulmuştur.

Hitam ve Borhanb (2012), Malezya’da 1965-2010 döneminde doğrudan yabancı yatırımların GSYİH ve çevre kirliliği üzerindeki etkisini araştırmıştır. Sonuçlar, DYY ile çevre kirliliği ilişkili olduğunu göstererek, ÇKE hipotezinin doğruluğu ispatlamıştır. Bundan farklı olarak, Lebe ve Ersungur (2012), Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlarını etkileyen ekonomik faktörlerini 1980-2007 yıllar için araştırmıştır. Bulgular, faiz oranı ve ekonomik istikrarı gibi faktörlerden doğrudan yabancı yatırımlara tek yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ülkenin ekonomisi piyasa hacmi ve istikrarlı ekonomik yapısı açısından yabancı yatırımcılar için cazip olduğunu ancak faiz oranları, dışa açıklık vb. faktörler nedeniyle güvenilir olmadığı ortaya konulmuştur. O’Abala (2014) ise, Kenya’da GSYİH büyümesinin ana itici gücü ve doğrudan yabancı yatırımlarını etkileyen unsurlarını araştırmıştır.

Bulgular, ülkenin ekonomik gelişimi açısından doğrudan yabancı yatırımlarının önemini vurgulamış ve yatırımlara uygun politika ve ortamın oluşturulması gerektiğini ortaya koymuştur.

Zeren (2015), Kirlilik Hale ve Kirlilik Sığınağı Hipotezini araştırmak üzere DYY'lerin karbon emisyonuna etkisini 1970-2010 döneminde A.B.D., Fransa, Birleşik Krallık ve Kanada için analiz etmiştir. Sonuçlar, A.B.D., Fransa ve Birleşik Krallık'ta DYY'deki artış karbon emisyonlarını azalttığını ve Kirlilik Hale Hipotezi doğrulandığını, Kanada'da ise DYY'lerin karbon emisyonunu arttırdığını ve Kirlilik Haven hipotezinin doğrulandığını göstermektedir. Topallı (2016) ise, 1980-2010 döneminde Güney Afrika ülkeleri, Çin, Brezilya ve Hindistan'ın kişi başı GSYİH ve başına düşen CO2 salınımı arasındaki ilişkiyi ele alarak ÇKE hipotezini araştırmıştır. Bulgular, kısa ve uzun dönemde ekonomik büyümeden karbon emisyonuna doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Öztürk ve Öz (2016), 1974-2011 döneminde Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar, enerji tüketimi ve gelirin karbon emisyonu üzerinde olan etkisini analiz etmiştir. Sonuçlara göre, ÇKE hipotezi doğrulanmıştır. Buna göre, çevresel kirliliğin ekonomik büyüme ile artacağını ancak belirli bir gelişmişlik seviyesine gelindikten sonra azalacağı ortaya konulmuştur. Benzer şekilde Yıldırım ve diğ. (2017), Türkiye'de 1974-2013 yılları arasında Kirlilik sığınağı hipotezini araştırmak üzere doğrudan yabancı yatırımlar, reel milli gelirin ve enerji tüketiminin CO2 emisyonuna etkisini incelemiştir. Sonuçlar, reel GSYİH ile enerji tüketimindeki artış çevresel kirliliği arttığını göstermektedir. Diğer yandan, DYY'deki artış belirli bir seviyeye kadar CO2 emisyonunu arttırırken, belirli bir seviyeden sonra azalttığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, uzun dönemde değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Nur ve Dilber (2017), 18 gelişmekte olan ülkede 1996-2014 dönemi için doğrudan yabancı yatırım girişlerini etkileyen ekonomik göstergelerini araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre, DYY girişini pozitif etkileyen faktörlerin arasında dışa açıklık, teknoloji gibi faktörler yer alırken, DYY girişlerini negatif etkileyen faktörler ise altyapı ve borç stoku olarak tespit edilmiştir. Diğer yandan, Bayar (2017), Orta ve Doğu Avrupa Birliği ülkelerini ele alarak 2003-2015 yılları için yeşil alan ve kahverengi alan yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki etkisini incelemiştir. Sonuçlar, hem yeşil alan yatırımları hem de kahverengi alan yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu ancak yeşil alan yatırımlarının etkisi göreceli olarak kahverengi alan yatırımlarından daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

3. VERİ VE YÖNTEM

Çalışma DYY, GSYİH ve CO₂ değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelenmektedir. Analizde kullanılan veriler 1990-2020 yılları arasında olup Dünya Bankası'ndan alınmıştır. Türkiye özelinde DYY'nin CO₂ emisyonuna etkisini araştıran değerli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar, DYY'leri tek bir tip yatırım olarak ele almakta ve CO₂'ye etkisini araştırmaktadırlar. Ancak, türlerine baktığımız zaman yapılan yatırımın etkilerinin farklılıklar göstereceği düşünülmektedir. Özellikle yeşil alan ve kahverengi alan yatırımları yapılarından dolayı çevreye ve dolayısıyla CO₂ emisyonuna farklılık şeklinde etki etme potansiyeline sahiptir. Literatürde Türkiye'yi ele alarak DYY'nin CO₂ emisyonuna etkisini yeşil alan ve kahverengi alan yatırımları ayırımı yaparak inceleyen bir araştırma bulunmamaktadır. Ele aldığımız verilere dayanarak yapılan korelasyon analizi sonucu çıkış noktamızı destekler niteliktedir.

Tablo 1. CO₂, DYY, Yeşil alan ve Kahverengi alan Değişkenlerin Korelasyon Sonucu

	CO ₂	DYY	Yeşil Alan	Kahverengi Alan
CO ₂	1	0.9125	0.9233	0.7488
DYY	0.9125	1	0.9582	0.8044
Yeşil Alan	0.9233	0.9582	1	0.6772
Kahverengi Alan	0.7488	0.8044	0.6772	1

Tabloda görüldüğü üzere DYY bir bütün olarak ele alındığında CO₂ değişkeni ile aralarında yüksek bir ilinti ortaya çıkmaktadır. Ancak yeşil alan, yani ev sahibi ülkede yeni tesis ve yeni üretim alanı oluşturan, yatırım türü ile CO₂ emisyonu arasında çok daha güçlü bir ilinti görülmektedir. Diğer taraftan birleşme ve satın alma yolu ile ülkeye yabancı yatırım girişi gerçekleştiğinde var olan tesis ve üretim alanları kullanıldığından (en azından kısa vadede) kahverengi alan yatırımlar ile CO₂ emisyonu ile ilintisi daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Analizde kullanılan değişkenlerin durağanlığını tespit etmek adına ilk önce Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) uygulanmış, ardından DYY, yeşil alan yatırım ve kahverengi alan yatırımların CO₂ emisyonuna etkilerini incelemek adına üç ayrı VAR (Vektör Otoregresif model) modeli yapılmıştır.

3.1. Durağanlık Testi

Durağan süreç kavramı tarih itibarıyla zaman serisi analizlerinde önemli rol oynamıştır. Durağanlık, olasılık dağılımlarının zaman içerisinde stabil olan bir süreci ifade etmektedir (Wooldridge, 2016: 345). Diğer bir ifadeyle, seri değerleri belirli bir değere yaklaşması ya da beklenen değer etrafında dalgalanması şeklinde de ifade edilebilir (Bozkurt, 2007: 27). Ortalama, varyans ve otokorelasyonlar genellikle tek gerçekleştirilmeler kümesine dayanan yeterince uzun zaman ortalamalarıyla durağan serilerle iyi bir şekilde tahmin edilebilmektedir (Enders, 1995: 68).

Durağanlığın saptanmasında birçok test kullanılabilmesiyle birlikte bu çalışmada ilk olarak, Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi kullanılarak serilerin durağanlığı sınanmaktadır. (1) numaralı denklem sabit terimli iken, 2 numaralı denklem ise sabit terimli ve aynı zamanda trendli modelleri de göstermektedir. Denklemlerde, α sabit terim; t doğrusal zaman trendi; Δ fark işlemcisi; k en uygun gecikme uzunluğu; Y durağanlık testinin uygulandığı değişkeni ve ϵ hata terimini göstermektedir.

$$\Delta Y_t = \alpha + \theta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \epsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \delta_t + \theta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-i} + \epsilon_t \quad (2)$$

ADF birim kök testinde H0: Seri birim kök içerirken (durağan değil), H1: Seri birim kök içermemektedir (durağan) şeklindedir (Altunç, 2008: 118). Analizde ele aldığımız değişkenlerin durağan bir yapıda olmadığını tepsil edildikten sonra serilerin birinci farkı alınarak birim kök barındırma sorunu giderilmiştir. Ayrıca ADF birim kök testi sonuçlarını sağlamlaştırmak adına Phillips Perron Testi uygulanmış ve ADF testi sonuçları onaylanmıştır.

3.2. Otokorelasyon

Zamana bağlı bir değişkenin t anında aldığı değer $t-1$ veya daha önceki dönem değerlerinden etkilenme durumunu ifade eden otokorelasyon, ana kütle hata terimi olan u_t hata teriminin birbirini izleyen değerleri arasında ilişki olması anlamına gelmektedir (Bence, 1995). Otokorelasyon durumunda parametrelerin en küçük kareler tahmincileri sapmasız ve tutarlı olup, etkin değildir.

Analizde otokorelasyon sorununun varlığını Breusch-Godfret Testi (LM) ile incelenmiştir. Analizimiz üç VAR analizinden oluştuğundan dolayı her VAR modeli için ayrı olarak LM testi uygulanmıştır.

İlk modelimizde bağımlı değişken olarak CO2 emisyonu alınmış ve bağımsız değişkenler olarak DYY ve GSYİH kullanılmıştır.

Tablo 2. CO2, DYY ve GSYİH Değişkenlerin LM Testin Sonucu

Lag	chi2	df	df	Prob>chi2
1	3.0683	9	(9, 39.1)	0.96152

Yukarıdaki tabloda LM test sonuçlarını görmekteyiz. H_0 hipotezi serimizde otokorelasyon yoktur şeklindedir. Tablodaki p değerine baktığımız zaman %5 değerinin üstünde olduğunu görülmektedir. Sonuç olarak p değeri 0,96152 değeri

almıştır dolayısı ile H_0 hipotezi reddedilemez. Bir başka deyişle modelimizde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır.

Aşağıda tablo 3 ve tablo 4 sırasıyla diğer iki VAR analizinin LM test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 3. CO2, Yeşil alan ve GSYİH Değişkenlerin LM Testin Sonucu

Lag	Chi2	df	df	Prob>chi2
2	12.4835	9	(9, 39.1)	0.18740

Sonuçlar her iki modelde de otokorelasyon olmadığını göstermektedir.

Tablo 4. CO2, Kahverengi alan ve GSYİH Değişkenlerin LM Testin Sonucu

Lag	Chi2	df	df	Prob>chi2
1	3.7558	9	(9, 39.1)	0.92674

3.3. Vektör Otoregresif model (VAR)

VAR modeli, geçmişle ilgili verileri toplayarak ve onları değerlendirdikten sonra geleceğe yönelik tahmin yürütmek için kullanılmaktadır (Clements ve Mizon, 1991). Ekonomide yaşanan karmaşık olaylar nedeniyle, bazı olayların araştırılmasında eş anlı denklemlerin kullanılması gerektirebilmektedir. Genellikle, makroekonomik değişkenler birbirlerinden karşılıklı şekilde etkilendiği için kullanılacak verilerin salt içsel veya dışsal değişkenler şeklinde ayırt etmek güçleşmektedir. Eşanlı denklem sistemlerinde doğan bu zorluklar, Vektör Otoregresif Modeller (VAR) ile aşılabilmektedir (Clements ve Mizon, 1991).

Ayrıca, bu modellerde bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerin alınmasıyla geleceğe yönelik daha güçlü tahminlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Tarı ve Bozkurt, 2006: 4-5).

Analizde üç ayrı VAR modeli kurulmuştur. Bunun nedeni ise DYY'leri yeşil alan yatırım ve kahverengi alan olarak ikiye ayırarak daha kesin bir sonuç elde etmek istememizdir.

Tablo 5. CO₂, Yeşil alan ve GSYİH Değişkenlerin VAR Analiz Sonucu

		coef	stand.err	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
CO ₂	CO ₂	-0,0717	0,1956	-0,3700	0,7140	-0,4550	0,3116
	Yeşil Alan	0,0393	0,0164	23,900	0,0170	0,0071	0,0715
	GSYİH	0,0284	0,0522	0,5400	0,5860	-0,0740	0,1308
	cons	0,1323	0,0557	23,700	0,0180	0,0231	0,2415
YEŞİL ALAN	CO ₂	-38,974	20,253	-19,200	0,0540	-78,669	0,0721
	Yeşil Alan	0,3187	0,1701	18,700	0,0610	-0,0147	0,6522
	GSYİH	0,6513	0,5409	12,000	0,2290	-0,4089	17,115
	cons	-0,2155	0,5771	-0,3700	0,7090	-13,465	0,9155
GSYİH	CO ₂	0,0014	0,8129	0,0000	0,9990	-15,918	15,947
	Yeşil Alan	-0,0728	0,0683	-10,700	0,2860	-0,2067	0,0610
	GSYİH	-0,1136	0,2171	-0,5200	0,6010	-0,5391	0,3120
	cons	0,3311	0,2316	14,300	0,1530	-0,1229	0,7850

İlk VAR analizimizde bizim için önem arz eden model şu şekilde formüle edilmiştir:

$$CO_2 = C(1) \cdot CO_2(-1) + C(2) \cdot YEŞİL ALAN(-1) + C(3) \cdot GSYİH(-1) + C(4) \quad (3)$$

Elde ettiğimiz sonuçlara C(2) katsayısının temsil ettiği YEŞİL ALAN değişkeni yaptığımız ikinci VAR analizi sonucunda %5'ten küçük bir p değeri olarak bağımlı değişkeni açıklamada yeterli olduğu saptanmıştır.

İkinci VAR analizimiz yardımı ile kahverengi alan değişkeninin CO₂ emisyonuna etkisi incelenmiştir.

Tablo 6. CO₂, Kahverengi alan ve GSYİH Değişkenlerin VAR Analiz Sonucu

		coef	stand.err	z	P> z	[95% Conf. Interval]	
CO ₂	CO ₂	0,888	0,063	14,13	0,000	0,765	1,012
	Kahverengi	0,004	0,004	1,04	0,298	-0,004	0,012
	GSYİH	0,007	0,050	0,15	0,884	-0,091	0,106
	cons	0,142	0,070	2,03	0,043	0,005	0,280
Kahverengi	CO ₂	7,036	2,915	2,41	0,016	1,322	12,751
	Kahverengi	0,260	0,192	1,360	0,175	-0,116	0,637
	GSYİH	1,080	2,324	0,460	0,642	-3,475	5,634
	cons	-5,018	3,254	-1,540	0,123	-11,395	1,360
GSYİH	CO ₂	-0,409	0,222	-1,840	0,065	-0,843	0,026
	Kahverengi	0,018	0,015	1,260	0,206	-0,010	0,047
	GSYİH	-0,114	0,177	-0,650	0,517	-0,461	0,232
	cons	0,507	0,247	2,050	0,040	0,022	0,992

İkinci VAR analizimizde ele aldığımız model şu şekilde formüle edilmektedir.
$$D\_CO2 = C(1) \cdot D\_CO2(-1) + C(2) \cdot D\_KAHVERENGI(-1) + C(3) \cdot D\_GSYIH(-1) + C(4)$$
 (4)

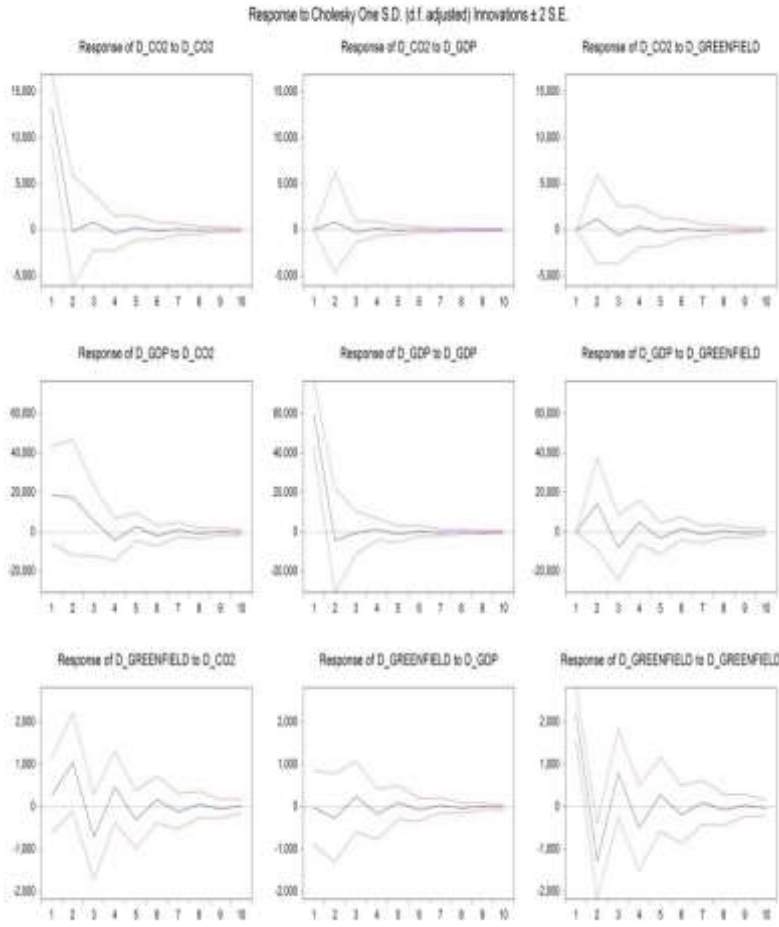
Kahverengi alan yatırımlarının CO₂ emisyonuna etkisini ele aldığımız ikinci VAR analizimiz yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Bulduğumuz P değerlerinden kahverengi alan değişkeninin bağımsız değişken olan CO₂ emisyonuna etkisini görmekteyiz. Aşağıdaki tabloda C (2) katsayısı modelimizde kahverengi alan değişkenini temsil etmektedir. C (2) katsayısına karşılık gelen P değerine bakarak kahverengi alan değişkeninin bağımsız değişkenimizi açıklayıp açıklayamadığını görmekteyiz. Kahverengi alan değişkenini P değeri %10'un üzerinde olduğu görülmekte olup bağımlı değişkeni açıklayamamakta olduğu anlaşılmaktadır.

3.4. Etki-Tepki Analizi

VAR analizi sonuçlarını daha detaylı yorumlayabilmek için etki- tepki fonksiyon grafikleri kullanılacaktır. VAR analizinde doğru gecikme uzunlukları tespit edildikten sonra etki-tepki fonksiyonları oluşturulur. Etki-tepki fonksiyonları, tesadüfi bir şokun değişkenlerdeki etkilerini göstermektedir (Kazaz ve Dinçsoy, 2019). Söz konusu bu etkilerin hangi zamanda ve nasıl sonuç verdiğini grafikler ve tablolar yarımı ile görebilmekteyiz. Özetle etki-tepki fonksiyonları ile şokların hangi

değişkenlerde ne zaman meydana geldiğini ve değişkenlerin buna nasıl karşılık verdiğini görebilmekteyiz (Akyüz, 2018).

CO₂ emisyonu yeşil alan ve GSYİH değişkenlerinin etki-tepki analizi sonuçları aşağıda verilmektedir.

Şekil 1. CO₂, Yeşil Alan ve GSYİH Değişkenlerin Etki-Tepki Analiz Sonucu

GSYİH’de meydana gelen bir değişikliğe karşın CO₂ değişkeni artarak cevap vermektedir. Ancak meydana gelen bu şokun etkisi ak meydana gelen bu şokun etkisi 3.dönem ile sönümlenmeye başlamaktadır. Yeşil alan yatırımlarında meydana gelen bir değişimde ise CO₂ emisyonu önce pozitif yönde etkilenmekte ardından 3. döneme etki negatife dönmüş olsa da uzun vadede şokun etkisi nötrleşmektedir.

4. SONUÇ

Günümüzde pek çok gelişmekte olan ülke, ekonomik büyümeyi DYY ile sağlamaya çalışmaktadır. Ancak ekonomik büyüme sürecinin çevre kirliliği ve iklim değişikliğini olumlu etkilemediği artık daha yüksek sesle dile getirilmektedir.

Bu çalışmada, yabancı yatırımlardaki artışın ekonomik büyüme ve kirliliği nasıl etkilediği incelenmiştir. Literatürde var olan çalışmalardan farklı olarak bu çalışma, yabancı yatırımların bileşenlerini, yeşil alan ve kahverengi alan yatırımlarını, ele alarak çevre kirliliğine etkisini incelemektedir.

Çalışma yabancı yatırımların CO2 emisyonuna etkilerini ele almış ve bu etkileri daha iyi analiz etmek için de yatırımın yeni bir işletme yaratıp yaratmaması temel çıkış noktası olarak belirlemektedir. Çalışmanın temel motivasyonu olan yatırımın yeni bir işletme yaratıp yaratmaması ilk olarak yaptığımız korelasyon tablomuz ile desteklenmiş ve çalışmanın ampirik kısmının temelini olmuştur.

Analizimiz Türkiye'nin 1990-2020 dönemleri arası verilerini ele almaktadır. Çalışmamızın bulgularına göre, toplam doğrudan yabancı yatırım ve yeşil alan değişkenlerindeki değişimin, CO2 emisyonunda meydana gelen değişimi açıklamakta olduğu tespit edilmiştir. Kahverengi alan yatırımlarının CO2 emisyonunu açıklamakta yetersiz olduğu görülmektedir.

Elde edilen sonuçlar çalışmanın temel teorik dayanağına uygun olduğu görülmektedir. Yabancı yatırımın ev sahibi ülkede yeni işletme yaratıp yaratmaması yatırımın CO2 emisyonuna etkisini değiştirmektedir. Bu bağlamda sonuçlar göz önüne alındığında yeşil alan yatırımları ev sahibi ülkede yeni işletme yaratmakta ve CO2 emisyonuna etkisi olmaktadır. Diğer yandan, kahverengi alan yatırımları ise ev sahibi ülkede yeni işletme yaratmamakta ve dolayısıyla da CO2 emisyonuna etkisi istatistiksel olarak bulunmamaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Yazarlık Katkı Beyanı

Çalışmanın tüm aşamaları yazarlar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Acharyya, J., “FDI, Growth And The Environment: Evidence From India On CO2 Emission During The Last Two Decades”, Journal of Economic Development, 2009, s. 43-58.

Ağayev, S., “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneğinde Panel Eştümleşme ve Panel Nedensellik Analizleri”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2010, s. 159-184.

Ajide ve Adeniyi., “FDI and the Environment in Developing Economies: Evidence from Nigeria”, Environmental Research Journal, 2010, s. 291-297.

Akbostancı, E., Türüt-Aşık, S., ve Tunç, G. İ., “The Relationship between Income and Environment in Turkey: Is there an Environmental Kuznets Curve?”, Energy Policy, 2009, s. 861–867.

Akyüz, H. E., “Vektör Otoregresyon (VAR) Modeli ile İklimsel Değişkenlerin İstatistiksel Analizi”, Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi, 2018, s. 183-192.

Alitoska, A., “Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, beşeri sermaye ve iktisadi büyüme ilişkisi” YL tezi., İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Altunç, F., “Türkiye’de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2008, s. 113-127.

Arı, A., ve Zeren, F., “CO2 Emisyonu ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi”, Yönetim ve Ekonomi, 2011, Cilt 18/2.

Artan, Hayaloğlu ve Seyhan, “Türkiye’de Çevre Kirliliği, Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2015, Cilt 13/1.

Bayar., “Greenfield and Brownfield Investments and Economic Growth: Evidence from Central and Eastern European Union Countries”, Naše Gospodarstvo/Our Economy, 2017, s. 19-26.

Basher, S. A., ve Westerlund, J., “Panel cointegration and the monetary exchange rate model”, Economic Modelling, 2009, Cilt 26(2), s. 506-513.

Bence, J. R., “Analysis of Short Time Series: Correcting for Autocorrelation”, Ecological Society of America, 1995, 628-639.

Bozkurt, H., Zaman Serileri Analizi. Bursa: Ekin Kitabevi, 2007.

Canas, Ferrao, ve Conceicao, P., “A new environmental Kuznets curve? Relationship between direct material input and income per capita: evidence from industrialised countries”, Ecological Economics, 2003.

Clements, M. P., ve Mizon, G. E., “Empirical analysis of macroeconomic VAR and structural models”, European Economic Review, 1991, s. 887-932.

Dickey, D. A., ve Fuller, W. A., “Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With A Unit Root”, Econometrica, 1981, Cilt 49(4), s. 1057-1072.

Enders, W., Applied Econometric Time Series, New York: John Wiley & Sons, INC., 2004.

Galeotti, M., Lanza, A., ve Pauli, F., “Reassessing the environmental Kuznets curve for CO2 emissions”, *Ecological Economics*, 2006, s. 152– 163.

Gedikli, A., “Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ve İstanbul İktisatçılar Derneği- İstanbul: Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi., 2011 s. 6-1.

Grossman, ve Krueger., *Environmental Impacts Of A North American Free Trade Agreement*, Cambridge: The U.S. Mexico Free Trade Agreement, Peter Garber, ed., MIT Press, 1994.

Gujarati, D. N., *Basic Econometrics*, Boston: The McGraw–Hill Companies, 2004.

Haciimamoğlu, T., “Doğrudan yabancı yatırımların kurumsal belirleyicileri: OECD örneği”, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Hitam, ve Borhanb., “FDI, Growth and the Environment: Impact on Quality of Life in Malaysia”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2012, s. 333 – 342.

Kazaz, İ. ve Dinçsoy, E. E., *Sermaye Yatırımları, İthalat ve İhracat Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi: Kosova Ekonomisi Üzerine Örnek Çalışma*. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(3), 2019, s. 179-190

Kuznets, S., “Economic Growth And Income Inequality. *The American Economic Review*”, Detroit, Michigan: American Economic Association, 1955.

Lebe, F. ve Ersungur, Ş., “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımını Etkileyen Ekonomik Faktörlerin Ampirik Analizi”, *Atatürk Ü. İİBF Dergisi*, 2012, Cilt 10 Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı.

Nur, ve Dilber., “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Temel Unsurlar”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2017, s. 15-45.

O’Abala, “Foreign Direct Investment And Economic Growth An Empirical Analysis Of Kenyan Data”, *DBA Africa Management Review*, 2014, s. 62-83.

Okur Dinçsoy, M., *Sustainable Development and Industry Revolutions*. In: Çalıyurt, K. (eds) *New Approaches to CSR, Sustainability and Accountability*, Volume I. Accounting, Finance, Sustainability, Governance & Fraud: Theory and Application, s. 61-79, 2020, Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-32-9588-9_5

Öztürk, ve Öz., “Enerji Tüketimi, Gelir, Doğrudan Yabancı Yatırım ve CO2 Emisyonu Arasındaki”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2016, s. 6-2.

Roberts, J. T., ve Grimes, P. E., “Carbon intensity and economic development 1962-1991: A brief exploration of the environmental Kuznets curve”, *World Development*, 1997.

Saud, S., Chen, S., ve Haseeb, A., “Impact of financial development and economic growth on environmental quality: an empirical analysis from Belt and

Road Initiative (BRI) countries”, *Environmental Science and Pollution Research*, 2018.

Selden, ve Song., *Environmental Quality and Development: Is There a Kuznets Curve for Air Pollution Emissions?* *Journal of Environmental Economics and Management*, 1994.

Shafik, N., “Economic Development and Environmental Quality: An Econometric Analysis”, *Oxford Economic Papers*, 1994.

Shahbaz, M., ve Rahman, M. M., “Foreign capital inflows-growth nexus and role of domestic financial sector: an ARDL co-integration approach for Pakistan”, *Journal of Economic Research*, 2010, Cilt 15(3), s. 207-231.

Tarı, R., ve Bozkurt, H., “Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Var Modelleri ile Analizi (1991.1-2004.3)”, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi- Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2006, Cilt 4, s. 1-16.

Topallı, N., “CO2 Emisyonu ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Hindistan, Çin, Brezilya ve Güney Afrika için Panel Veri Analizi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2016, Cilt 6(1), s. 427-447.

Toprak, D., “Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde çevrepolitikaları ve mali araçlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006, Cilt 2, s. 147-148.

Vinh, B. Q., “Determinants of Foreign Direct Investment: A Case Study in Vietnam”, *Tampere: University of Tampere: Department of Economics and Accounting*, 2012.

Wooldridge, J. M., *Introductory Econometrics: A Modern Approach*, Boston: Cengage Learning, 2016.

Westerlund, J. ve Edgerton, D. L., “A Panel Bootstrap Cointegration Test” *Economics Letters*, 2007, Cilt 97(3), s. 185–190.

Yıldırım, B., “Ticari Açıklık ve CO2 Emisyonu: Karşılaştırmalı Ülke Analizi”, *International Journal of Social Science*, 2013, s. 1611-1621.

Yıldırım, Destek, ve Özsoy, “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Kirlilik Sığınağı Hipotezi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2017, s. 99-111.

Yılmaz, Zeren, ve Koyun., *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve Karbondioksit Emisyonu İlişkisi: BRICS ve MINT Ülkeleri Üzerinde Ekonometrik Bir Uygulama*, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2017, s. 1235-1254.

Zeren. F., “Doğrudan Yabancı Yatırımların CO2 Emisyonuna Etkisi: Kirlilik Hale Hipotezi mi Kirlilik Cenneti Hipotezi mi?”, *Journal of Yasar University*, 2015, s. 6381-6477.

YEREL BASINDA TURİZM HABERLERİ TARAMASI: MEDYA KEŞAN GAZETESİ ÖRNEĞİ¹

*TOURISM NEWS SCREENING IN LOCAL PRESS: MEDYA KEŞAN
NEWSPAPER EXAMPLE*

Erdem ÖNGÜN* Bülent SAYLAM**

*Geliş Tarihi: 22.03.2023
(Received)*

*Kabul Tarihi: 05.09.2023
(Accepted)*

ÖZ: Kitle iletişim araçlarının hızlı bir şekilde gelişimi ve yaygınlaşması ile haber içeriklerinin çok daha hızlı bir şekilde kitlelere iletilmesi mümkün olmuştur. Geniş kitlelere kamusal bir hizmet veren ulusal ana medya yanında sınırlı bölge veya alan içerisinde görece daha küçük kitlelere yönelik yerel habercilik faaliyeti sürdüren bir basın ve yayım kolu da bulunmaktadır. Yerel basın olarak bilinen bu basın ve yayım kolunun gerek gündem belirleme gerekse kamuoyu oluşturmada ana akım medyası kadar önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın odak noktasını yerel turizm ile ilişkili haberlerin yerel basında yer alma sıklığı ve bu haberlerin ilişkilendirildiği konu düzeyleri oluşturmaktadır. Çalışmanın evrenini Edirne/ Keşan ilçesinde yayım yapan yerel gazeteler, örneklemini ise 17 Mayıs 1993 yılında ilk baskısını yapan Medya Keşan gazetesi ve gazetesinin Ocak 2006-Aralık 2012 tarihleri arasındaki basılı ve Ocak 2013-Haziran 2022 tarihleri arasındaki dijital sayıları oluşturmaktadır. Çalışmada söz konusu gazetesinin 15 yıl ve 6 ay süre içerisinde yayımlanan basılı ve dijital aylarında turizm anahtar kelimesinin haber başlıklarında görülme sıklığı ve bu anahtar kelimenin bulunduğu haber başlıklarında yer alan diğer kavram ve söz dizinleri ile olan ilişkisel düzeyinin tespit edilmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda gazetesinin basılı ve dijital sayıları taranmış ve elde edilen veriler içerik çözümlemesi kapsamında frekans analizi ve kategorisel analiz teknikleri kullanılarak yorumlanmıştır. Çalışmanın sonucunda gerek geleneksel gerekse dijital habercilik konusunda ana akım medyanın yanı sıra yerel basının da haber içeriği üretimde önemli rol oynadığı ve aynı zamanda gündem belirleyici olduğu anlaşılmış olup çalışmaya konu olan turizm alanında yerel basının haber içeriği üretim konusunda gerekli eğitim ve desteği alması gerekliliğine dikkat çekilerek önerilerde bulunulmuştur. Sonuç olarak turizmin sadece dinlenme ve eğlenceden ibaret olmadığı bunun yanı sıra kurumlar, şahıslar,

¹Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 17-18 Kasım 2022 tarihlerinde Keşan/Edirne’de düzenlenen “100. Yılında Keşan Sempozyumu” isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, erdemongun@trakya.edu.tr, ORCID:0000-0003-1279-113X.

** Medya Keşan Gazetesi Yazı İşleri ve İşletme Müdürü, saylam22@gmail.com, ORCID:0009-0008-1786-6173.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Öngün & Saylam

etkinlikler, çevre, çevresel ekonomi ve altyapı gibi alanları da kapsayarak turizm haberciliği konusunun genişletilebileceği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: haber, haber taraması, turizm haberciliği, yerel basın, Medya Keşan Gazetesi

ABSTRACT: With the rapid development and spread of mass media, it has been possible to transmit news content to the masses much more quickly. In addition to the national mainstream media, which provides a public service to large masses, there is also a press and broadcast branch that conducts local reporting activities aimed at relatively small audiences within a limited area or district. This branch of press and broadcast, known as the local press, is as important as the mainstream media in both setting the agenda and forming public opinion. In this context, the study focuses on the frequency of the appearance of the news related to local tourism and related thematic levels of that news. The universe of this study consists of local newspapers released in Edirne/ Keşan province and the sample size of the study is based on Medya Keşan newspaper, which was first printed on May 17, 1993 in Edirne/Keşan province with its printed issues between January 2006 and December 2012 and digital issues between January 2013 and June 2022. The aim of the study is to determine and evaluate the frequency of the appearance of the tourism keyword in the news headlines and the relational level of this keyword with other concepts and word indexes in printed and digital issues of this local newspaper within a period of 15 years and 6 months. For this purpose, the printed and digital issues of the newspaper were screened and the obtained data were interpreted using frequency analysis and categorical analysis techniques within content analysis. As a result of the study, it was understood that the local press as well as the mainstream media plays an important role in producing news content in both traditional and digital journalism and at the same time it acted as an agenda setter. Further suggestions were made by drawing attention to the need for local press to receive the necessary training and support in producing news content in the field of tourism. It has also been discussed that tourism is not only about rest and entertainment. In addition to this, it was emphasized that by covering areas such as institutions, individuals, activities, environment, environmental economy and infrastructure, the subject of tourism journalism could be enlarged on.

Keywords: news, news screening, tourism news reporting, local press, Medya Keşan Newspaper

EXTENDED ABSTRACT

From the very beginnings of human history, efforts to build communication have played the central role among the individuals in a community. Communication can be described as exchanging information through various forms such as speaking, writing or drawing as done on the walls of the caves in ancient times. When people start communication, they send or receive information in various forms. Messages that are exchanged need to be comprehensible and meaningful. Otherwise, the communication process is likely to be disrupted and finalized. Another channel through which messages transmitted is media sources. Media sources are responsible for disseminating information as news. It is another form of information that is new and fresh. Simply put, news is information about recent events published in print and electronic media which is not limited to a country or a particular area of activity as it is disseminated worldwide. There is a set of criteria by which news is judged. These are whether it is new, unusual, interesting or significant. News is mainly

reported by a journalist through both traditional and new media channels such as newspaper, radio, television and social media. No matter on global, national or local level, news making and news reporting are complicated processes that run on the basic principles of journalism. Anything can be the matter of a news story or a headline wherever in the world on the condition that it is based on the set of criteria that make news noteworthy and valuable. Newspapers, radio and television make the biggest part of the mass media. The press and broadcast organs are one of the essential and fundamental intermediaries in the production and transmission of news. These press and broadcast organs can be handled as two different groups as national and local press. In this sense, in addition to the national press, there is a type of press and publication called local press, in other words the 'Provincial Press'. The local press, which has an important function such as informing, educating, entertaining and creating public opinion to the masses living in the narrow and defined region, has a significant mass of news readers and it possesses the strength to create agendas as much as the mainstream media. Newspapers make a choice between events and publish some of these events in larger font sizes on the first page, while others are published at the bottom or on the inside pages. In short, the media present them with a certain agenda by making an evaluation among the issues. This approach, known as the agenda-setting approach, is grounded on the principle that a parallelism coexists between the importance that the mass media attributes to a subject and that of the audience attaches to the same subject. In other words, the national press is a media organization that covers issues that concern most of the people in a society and that has created a service network that can deliver its publications to a larger part of its target audience. Local media, on the contrary, are only media organizations that are read, watched or listened to in a particular region and where local issues are addressed. For this reason, journalists and news sites have important duties to fulfil. It is thought that more space should be given to news types that will help promote regional tourism. In doing so, it should be ensured that the necessary agenda needs to be created adequately and effectively by paying more attention to the use of influential images and text writing in similar news. In view of a local newspaper like Medya Keşan, it is seen that Keşan and its immediate surroundings are a district that is on the way to branding with a tourism potential suitable for hosting different types of tourism events and increasing the number of tourism activities. Screening both print and electronic issues of the selected local newspaper involved, this study examines tourism news making process in about a fifteen- and six-month year time period to see at what intervals and how often the tourism keyword appeared in the headlines and to which contexts and terms that keyword was related and referred in those headlines. Related frequency and relational values were assessed by using frequency analysis and categorical analysis techniques within content analysis method. The study concludes with some important findings that can be outlined with a few assumptions that while making and especially writing news, reporters, journalists and editors are in a position that they can easily control the mindset of their readers. Bearing this in mind, it is suggested they should possess a clear knowledge of the context of an event from which the news is made and how it is told. Tracking the frequency of the appearance of the tourism keyword and its relational and syntactic position in the news headlines of a local newspaper will make it possible for both readers and news makers to better understand how a keyword as a concept can be relatively evolved into a series of a news event. Further suggestions were made by drawing attention

to the need for local press to receive the necessary training and support in producing news content in the field of tourism. The study is concluded with a discussion that tourism is not only about rest and entertainment; it can also be the subject of tourism journalism by covering areas such as institutions, individuals, festivals, construction, economy and environment as long as the due importance is attached.

1. GİRİŞ

Watzlawick ve Beavin (1967), beş temel iletişim varsayımı arasında ön plana çıkan ve belki de en çok hatırda kalan varsayımın “İletişim kuramamak olanaksızdır.” varsayımı olduğunu vurgulamıştır. Sözlü, sözsüz, görsel ve yazınsal gibi farklı kategorilerde sınıflandırılabilen iletişim, serüvenine en bilindik ve en yaygın bir görüş olarak mağara duvarlarına çizilen av resimleri ile başlamıştır. Yazınsal iletişimin mihenk taşı olarak kabul edilen matbaanın icadını internet yapısıyla günümüz sayısal ve çevrimiçi iletişim aşaması takip etmiştir.

Bütün bu iletişim türlerinin temelinde aslında insanoğlunun ilk çağlardan bu yana yakın ve uzak çevresinde meydana gelen olaylar hakkında bilgi alma diğer deyişle haber alma istek ve merakı içerisinde olduğu gerçeği yatmaktadır. Banar (2006) bir haberde olması gereken özelliklere dikkat çekmiştir. Bu anlamda önem, ilginçlik, yakınlık, duygusallık, sık tekrarlanma, hedef kitlenin genişliği, en büyük olmak, en küçük olmak, tek olmak, ilk olmak, meşhur olmak, merak uyandırmak gibi özellikler haberin taşınması gereken temel unsurlarını oluşturmaktadır. Dağ ve Budak (2022) değişen habercilik uygulamalarının incelenmesinin, haberciliğin toplumla kurduğu ilişkiyi anlamada ipuçları sunduğuna ve bunun gazeteciliğin teknolojik temelli gelişimini kavramada önem taşıdığına dikkat çekmiştir.

En basit anlamda haber, bir olgu, bir olay hakkında iletişim veya yayım organları aracılığı ile iletilen bilgi olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle etrafta, bilinmeyen, üzerinde konuşulan ve öğrenmek istenilen her şey haber olarak adlandırılabilir. Haber aynı zamanda kişileri bilgilendirme, eğitme ve eğlendirme gibi temel işlevlere de sahiptir. Niteliği açısından bakıldığında haberin, inanılabilirlik, doğruluk, tutarlılık, anlamlılık, nesnellik ve gerçeklik gibi özelliklere de sahip olması gerekmektedir. Bütün bu işlev ve özellikler dâhilinde olay ve olguları haberleştirme faaliyeti gazetecilik olarak adlandırılmaktadır. Gazeteci; haberi gazete, radyo, televizyon ve internet gibi kitle iletişim araçları diğer bir ifade ile basın ve yayım organları aracılığı ile kitlelere ulaştırmaktadır. Basın ve yayım organları işlevlerini ana akım medya ve yerel medya platformları üzerinden sürdürmektedir.

Editörlerin çoğunlukla karar verici olarak görüldüğü medyada haber üretim sürecinde reklâm verenler, devlet ile ilişkiler gibi ekonomik politik yapıya dair değişkenler ve onların etkisi zaman zaman göz ardı edilebilmektedir. Gelişen teknoloji ve internetin oluşturduğu olanaklar, izleyicinin haber alma alışkanlıkları yanında haber akışının da dönüştürülmesine yol açmıştır. Teknoloji sayesinde haber,

dakikalar içerisinde belki de daha kısa sürede kitlelere ulaşabilmektedir. Buna ek olarak söz konusu haber görüldüğü ve okunduğu anda güncelliğini kaybetme riskine sahiptir. Geleneksel gazetecilik yöntemleri ile basılan haberler söz konusu olduğunda bu durumun daha da önemli bir tehdit oluşturduğu görülmektedir (Küçüközyiğit, 2016). Bu senaryo hem ulusal hem de yerel basın için geçerli olmaktadır.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda yerel basın haberciliğinin işlev ve önemi daha iyi anlaşılacaktır. Yerel basın bölgesel haber verilerini paylaşarak ulusal ana akım medyanın odaklanmakta yetersiz kaldığı mikro haber içerikleri oluşturma gibi önemli bir işleve sahiptir. Bu anlamda mevcut çalışma, gelecekteki çalışmalara ışık tutabilir, çalışmanın amacı doğrultusunda alanyazına katkı sağlayabilir.

2. YEREL BASIN VE TURİZM HABERLERİ

Basın ve yayın organlarının haberin yapılması ve iletilmesinde önemli ve temel araçlardan olduğu bir gerçektir. Söz konusu basın ve yayın organları ulusal ve yerel basın olmak üzere iki farklı grup olarak ele alınabilmektedir. Bu anlamda ulusal basın yanında yerel basın diğer bir ifadeyle ‘Taşra Basını’ olarak adlandırılan bir basın ve yayın türü var olmaktadır. Yerel basın, sınırları dar ve tanımlanmış bölgede yaşayan kitleleri bilgilendirme, eğitime, eğlendirme ve kamuoyu oluşturma gibi önemli bir işleve sahiptir. Önemli bir okur kitlesi barındıran yerel basının aynı zamanda ana akım medyası kadar gündem oluşturma ve gündem belirleme gibi bir güce sahip olduğuna inanılmaktadır (Vural,1999:44).

Medyada gündemin belirlenmesi konusuna ilgili literatürde önemli bir yer verilmiştir. Bu dönemde dikkat çeken ilk çalışmaların başında McCombs ile Shaw tarafından 1972 yılında geliştirilen ‘Gündem Belirleme Kuramı’ gelir. Bu kurama göre “İzleyiciler kamusal ve diğer konuları kitle iletişim kanalıyla öğrenmekle kalmaz bir konuya ne kadar önem vereceklerini kitle iletişim araçlarının bunlara verecekleri önemden öğrenirler” (McQuail & Windahl,1997:122).

“Kitle iletişim araçlarının bir konuya verdiği önemle izleyenlerin aynı konuya verdikleri önem arasında bir paralellik bulunmaktadır”. Gündem belirme konusunda gazete iyi bir örnek olarak verilmektedir. Öncelikle olaylar arasında bir seçim yapmakla işe başlayan gazete, daha sonra bu olayların bazılarını daha büyük puntolarla birinci sayfasına taşıyarak haberlerin ayrıntılarını da ilgili alt bölümlerde ya da iç sayfalarda yayınlamayı tercih etmektedir. Bu yöntem, medyanın öncelikli konular arasında bir değerlendirme veya eleme yapmakta olduğu anlamına gelmektedir. Böylece bu konular, sonrasında belirli bir gündem ile kamuoyuna sunulmaktadır. Bu sunum şekli gerek ulusal gerekse yerel basın aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Her iki yayın platformu arasında zaman zaman benzer haber geçişleri olmakla beraber bazı temel farklılıklar da bulunmaktadır. Ulusal basın, toplumdaki insanların çoğunu ilgilendiren konu ve olaylara yer veren ve yayınlarını

nüfusun çoğunluğuna ulaştırabilecek nitelikte servis ağını oluşturmuş basın kuruluşlarıdır. Öte yandan yerel basın, yalnızca belirli bir bölgede okunan, takip edilen ya da dinlenen ve yerel konu ve olayların ele alındığı basın kuruluşları olarak anılmaktadır (Yüksel, 2001:12, akt. Dingil, 2019:1086). Bu anlamda yerel basının daha merkezi ve odak habercilik faaliyeti sürdürdüğü ifade edilmektedir.

Girgin (2001:245) ulusal ya da uluslararası kitle iletişim araçlarının bireylere düşünemedikleri ve onların ulaşamadıkları bir dünyayı sunma gayreti içinde olduğunu vurgulamaktadır. Yaşadıkları sorunların çözülmediğini düşünen toplum üyeleri kendi sorunlarıyla baş başa kalmaktadır. Oysa yerel basın, yayımlandığı bölgede bireylerin sorunlarını çözmelerine yardımcı olmayı hedeflemektedir. Böylece bireyler arasındaki ilişkiler olumlu yönde gelişmekte olup yerel düzeydeki kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Bunun yanında yerel basın, yerel yönetimleri bir ölçüde denetleyerek ve eleştirerek kamu görevi de yapmaktadır. Sezgin (2007:177-178) yerel basının işlevlerini üç temel başlık altında toplanabileceğini ifade etmiştir. Bunlar: kamu hizmetlerinin sağlıklı ve doğru biçimde halka duyurulması, yerel yönetim-yurttaş ilişkisinin sağlanması ve eğitim olarak sıralandırılmıştır.

Arslan ve Yılmaz (2007) yerel basının yerel halkın kültürel kimliğini koruduğunu ifade ederek aynı zamanda sosyo-ekonomik gelişime katkı sağlamada, katılımı teşvik etmede, kentli kimliğinin oluşumunda ve kamuoyunun bilinçlendirilmesinde de yerel basına önemli görevler düştüğünü vurgulamıştır. Turizm de bu alanlardan biri olabilmektedir.

2.1. Turizm ve Turizm Haberciliği

Çavuş ve Tanrısevdi (2000) Türkiye'de turizm hareketlerinin güneş, deniz, kum ekseninde yer alan kıyı kesimlerinde yoğunlaştığını belirtmiştir. Sosyo-ekonomik gelişim olarak turizm faaliyetleri gerek küçük kasabaların gerekse büyük şehirlerin kalkınması ve tanıtımında büyük rol oynamaktadır. Turizm, insanların dinlenme, tatil, sağlık, gezme-görme ve inanç gibi pek çok farklı amaçla sürekli yaşadıkları yerlerden belirli süreler ile ayrılarak dünyanın ya da yakınlarındaki farklı bölgelere seyahat etmeleri ve geçici konaklamaları olarak tanımlanmaktadır. Turizm bölgesinde yaşayan yerel halk, turizm faaliyetlerinin ve onun etkilerinin birinci derecede muhatabıdır. Yerel halkın yaşamı turizm sektöründe yaşanan tüm olumlu ya da olumsuz gelişmelerden etkilenmektedir. Diğer bir deyişle turizmin bölgedeki gelişim süreci yerel halkın turizme yaklaşımı tarafından doğrudan etkilenmektedir. Yerel halk tarafından turizm faaliyetlerinin yeterince desteklenmediği ve turizme olumlu yaklaşımının bulunmadığı bir destinasyonda turizm alanında yeterli gelişimin sağlanması da mümkün olmayacaktır (Türker ve Türker, 2014). Kırsal düzeyde sürdürülmeye çalışılan turizm faaliyetlerinin yerel basın içeriklerinde yer alması ve gündem oluşturabilmesi oldukça önemlidir. Long ve Lane (2000:308) kırsal turizm faaliyetlerinin çok bilinen belli başlı turizm destinasyonlarının ötesine

geçmeye başladığını vurgulayarak teknolojinin etkisiyle daha etkin sürdürülebilir turizm pazarlaması ve tanıtımı sayesinde kentsel turizm ile kırsal turizm arasındaki açığın kapanacağını belirtmiştir. Politikacıların ve yerel halkın da buna kayıtsız kalmayacağına dikkat çekilmiştir.

Demir ve Dalkıran (2020) okuyuculara sunulan içeriklerin sadece turizm talebini yönlendirmekle kalmayıp destinasyon imajını da etkileyen bir unsur olduğunu ifade etmiştir. Bu sürecin de önemli ölçüde hem geleneksel medya hem de yeni medya araçları ile gerçekleştiğini vurgulamıştır. Buna ek olarak araştırmacılar ulusal alanyazında medya-turizm ilişkisini inceleyen çalışmaların daha çok sosyal medya mecralarındaki veriler ile analiz edildiği görüşüne yer vermiştir. Bunun yanı sıra yeni medya araçları arasında dijital gazetelerin turizme olan etkilerine yönelik çalışmaların varlığına dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda, belirli olaylara göre yapılan dönemsel çalışmaların sıklığı gözlenmiştir. Turizm ofisleri, seyahat rehberleri, radyo, seyahat acenteleri, broşürler, sosyal ağlar, yakınlar, arkadaşlar, gazeteler, satış görevlileri, dergiler, televizyon ve internetten elde edilen basılı veya elektronik bilgiler turistik bir destinasyona ilişkin bilgi edinme kaynakları arasında bulunmaktadır (Bargeman ve Van der Poel, 2006). Aydın ve Selvi (2012) yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, turizm işletmeleri, üniversite, medya gibi yerel paydaşların etkin rol alması sayesinde yerel ya da diğer bir deyişle kırsal turizm ürününün planlama, üretim ve tanıtımı sürecinde başarılı sonuçların alınacağını ifade etmiştir. Araştırmacılar ayrıca tanıtım faaliyetlerinde tanıtım araçlarının etkin bir biçimde kullanılmasının kırsal turizm destinasyonlarının kimlik yaratma ve imaj geliştirme sürecinde hayati önem taşıdığını ve paydaşların rollerinin aktif, etkin, samimi ve içten olması yerel bazda turizm endüstrisinin gelişme hızını da arttıracığını vurgulamıştır. Bu bağlamda, yerel basın başta olmak üzere basına önemli bir görev düştüğüne inanılmaktadır.

Yerel basında yer alan haberler şehrin bir yansıması olup imaj ve markalaşma açısından önemli bir rol oynamaktadır. Turizmin bir bölgeyi farklı boyutlardan etkilediği gerçeği yerel basın haberlerinde de üzerinde durulan konulardan biridir. Yerel gazetelerin de kaynak olarak gösterildiği bu alanda yapılan çalışmalar haber inceleme yöntemi sayesinde bir bölgedeki turizmin gelişimini veya imajının anlaşılabilmesinin olanaklı olduğunu ortaya koymuştur (Yıldırım ve Karahmet, 2013). Eryılmaz (2018:255) nitel içerik analizi yöntemi kullanarak yaptığı çalışmada Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün cep telefonu uygulamasında yer alan ve Sinop il sınırları içinde yayım yapan tüm yerel gazeteleri analiz etmiştir. Çevre haberlerinin kategorilere ve alt kategorilere ayrıldığı çalışmada Sinop yerel basınının çevre konusuna olan ilgisi bir ay boyunca toplam 287 kez haber sayfalarında yer aldığı bulgulanmıştır. Benzer şekilde Keşan ilçesi yerel basınının turizm haberleri konusunda yakından incelenmesi yerel basının işlevi

ve rolü konusunda daha net bir şekilde bilgi edinilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

2.2. Keşan ve Yerel Basını

Edirne ilinin bir ilçesi olan Keşan; kültürel, tarımsal, doğal ve tarihi değerleri bünyesinde barındıran, zengin bir tarihi mirasa sahiptir. Bu anlamda ilçe önemli bir turizm merkezi olma yolunda çok hızlı ilerlemektedir. Keşan, Türkiye'nin Marmara Bölgesi, Ergene bölümünde, İstanbul-Edirne-İpsala/Yunanistan ve Çanakkale yolu kavşağında yer alan ve Edirne iline bağlı ve Edirne'ye 112 kilometre uzaklıkta merkez bir ilçedir. İlçe, İstanbul-Tekirdağ-İpsala olmak üzere Bursa-Biga-Gelibolu ve İzmir-Balıkesir-Çanakkale gibi önemli ticari rotalarını birbirine bağlayan yolların kesişme noktasında yer almaktadır (Orhun, 2021:1-2). Özellikle Kuzey Ege denizinin bir parçası olan Saros körfezi çevresinde bulunan çok sayıda yazlık sayfiye alanları ile bölge önemli bir turistik değer taşımaktadır. İlçe, Yunanistan sınır kapısına yakın mesafede olup (35 km) son zamanlarda yabancı turistlerin de akımına uğramaktadır. Bölgede satır et tescillenmiş coğrafi bir işaret olarak kayıtlara geçmiştir (Keşan Satır Et, t.y.). Keşan'da doğa, kültür ve hobi temelli alternatif turizm faaliyetleri sürdürülmektedir. Bunlar arasında deniz turizmi, eko-agro turizmi, festival turizmi, Egnatia yol turizmi sualtı dalış turizmi, gastronomi turizmi, av turizmi, kültürel miras turizmi ve alışveriş turizmi bulunmaktadır (Güler,2021:430).

Keşan'da belli başlı dört yerel gazete bulunmaktadır. Bunlardan ilki 29 Nisan 1962 yılında kurulan ve Keşan'ın en eski gazetesi olan Önder gazetesidir. Gazete 31 Aralık 2019 tarihinde yayım hayatına veda etmiştir. 17 Mayıs 1993 yılında yayım hayatına başlayan Medya Keşan, 21 Mart 2005 yılında yayım hayatına başlayan Volkan Gazetesi ve 2 Şubat 2009 tarihinde yayım hayatına başlamış olan Gündem Saros gazeteleri basın ve yayın faaliyeti sürdüren diğer üç gazete arasında bulunmaktadır.

3.ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırmanın amacı ve yöntemi ile ilgili genel bilgilerin verileceği bu bölümde araştırmanın evreni ve örneklemini tanıtılmaktadır. Ardından verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilerek sektör ve gelecekteki araştırmalar için önerilerde bulunulmaktadır.

3.1. Araştırma Amacı ve Yöntemi ile İlgili Genel Bilgiler

Kültür ve Turizm Bakanlığının 02.11.2006 tarihli ve 176497 sayılı yazısı üzerine, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nun 3'üncü maddesi ile 16/04/2004 tarihli ve 2004/7253 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri ile Turizm Merkezlerinin Belirlenmesine ve İlanına İlişkin Yönetmelik hükümlerine göre, Saros Körfezi Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi olarak ilan edilmesine Bakanlar Kurulunca 20/11/2006 tarihinde kararlaştırılmıştır (Bakanlar Kurulu kararları ile turizm merkezi olarak ilan

edilen alanların, kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgesi olarak ilanı, 2006). Alınan bu karar doğrultusunda ilerleyen zaman içerisinde bölgede turizm adına sürdürülen faaliyetlerin haberleştirilme sürecine bakılmıştır. Söz konusu süreç içerisinde turizm haberlerinin nasıl şekillendiği ilçenin yerel basını aracılığı incelenmiştir. İlgili literatürde ilçe ve çevresine dair turizm haberciliği alanında doğrudan yapılan bir çalışmaya rastlanmamış olup bölge ile ilgili öne çıkan çalışmalar arasında yazar Hilmi Dinçer'e ait *Keşan Tarihi (2007)*, *Gelibolu Yarımadası'ndan Enez'e Saros (2005)* ve *Gala Ağlıyor (2004)* ve editörlüğünü Fatma Çalık Orhun ve Burak İşçimen'in yaptığı *Keşan Araştırmaları (2021)* adlı çalışmaların bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu durum bu çalışmanın diğer bir motivasyonunu oluşturmuştur.

Araştırmada Medya Keşan gazetesinin Ocak 2006-Aralık 2012 basılı ve Ocak 2013-Haziran 2022 dijital sayılarında Keşan ve yakın çevresine ait turizm faaliyetlerinin haberleştirilme sürecinin incelenerek turizm haber içeriklerinin çözümlenmesi amaçlanmıştır.

Bu bağlamda, haber başlıklarında turizm anahtar kelimesinin görülme sıklığı (frekans) ve söz konusu anahtar kelimenin birlikte görüldüğü diğer kavram ve söz dizinleri ile oluşturduğu ilişkisel düzey tespit edilerek elde edilen bulgular içerik çözümlenmesi yöntemi kapsamında frekans analizi ve kategorisel analiz tekniği kullanılarak değerlendirilmiştir.

Medya Keşan gazetesinin Ocak 2006-Aralık 2012 arası basılı ve Ocak 2013-Haziran 2022 arası dijital sayılarında turizm anahtar kelimesinin haber başlıklarında birlikte görüldüğü kavram ve söz dizinleri 'Kurum ve Organizasyonlar (1)', 'Aktörler (2)', 'Festival ve Turistik Aktiviteler (3)', 'Çevre ve Çevresel Ekonomi ve Altyapı (4)' olmak üzere toplam dört ana kategori ve 28 alt konu başlığı altında el alınmıştır. Kategoriler sayısal, genel alt konu başlıkları alfabetik olarak sınıflandırılmıştır ve kodlanmıştır. Bu sınıflandırma yapılmadan önce ilgili dönemde turizm anahtar kelimesinin görüldüğü haber başlıklarına ait alt metin içerikleri taranmış ve turizm ile ilişki kavram ve söz dizinleri ayrıştırılmıştır. İlgili kavram ve söz dizinleri çağrıştırdıkları ve yoğunlaştıkları genel ana konu kategorileri ve onların alt genel konu başlıkları altında ele alınarak bulguların daha kolay anlaşılması ve değerlendirilmesi sağlanmıştır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Keşan ilçesinde yayım yapan yerel gazeteler, örneklemini de Medya Keşan gazetesi oluşturmaktadır. Çalışma, araştırmanın örneklemini olan Medya Keşan gazetesinin Ocak 2006-Aralık 2012 basılı ve Ocak 2013-Haziran 2022 dijital dönemlerini kapsayan 15 yıl 6 ay zaman dilimi içerisindeki sayılarını kapsamaktadır.

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

İlçenin en uzun ömürlü yerel gazetesi Önder gazetesi olmasına rağmen çevrimiçi arşivinin olmaması, Volkan ve Gündem Saros gibi diğer iki gazetenin hem yazılı hem de dijital arşivine erişimde zorluk yaşanması ve bu arşivin de kesintili olması gibi sınırlılıklar nedeniyle araştırma örneklemini olarak Medya Keşan gazetesi seçilmiştir. Seçilen gazetenin, ilçedeki diğer yerel gazetelerin haber sunum tekniklerini yeterince temsil ettiği ve arşiv taraması süreci sonucunda gazete sayılarında araştırmaya yetecek sayıda turizm anahtar kelimesi ve haber başlıklarında ilişkisel terim ve kavramların bulunduğu varsayılmıştır. Bu nedenle turizm anahtar kelimesinin haber başlıklarında görülme sıklığı anlamında ilçedeki diğer yerel gazetelerde karşılıklarına bakılmamış ve değerlendirmeye alınmamıştır. Çalışma Medya Keşan gazetesinin Ocak 2006-Aralık 2012 basılı sayıları ve Ocak 2013-Haziran 2022 dijital sayıları ile sınırlandırılmıştır. Gazetenin dijital arşivine 2012 yılından önce teknik nedenlerden dolayı ulaşılamaması sebebiyle çalışmada ulaşılabilen ve taranan Ocak 2013-Haziran 2022 dönemi dijital verileri kullanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bulguları Ocak 2006-Aralık 2012 basılı dönemi gazetenin izni, desteği ve iş birliği sayesinde yerinde arşiv taraması, Ocak 2013-Haziran 2022 (dijital) dönemi ise dijital veri arşivi taraması yapılarak elde edilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde yerinde arşiv taraması ve çevrimiçi dijital veri taraması ile elde edilen sınıflandırılmış veriler ve bu verilere ilişkin araştırmacı yorumları yer almaktadır.

4.1. Turizm Anahtar Kelimesinin Basılı Sayılar Haber Başlıklarında Görülme Sıklığı ve Yorum

Turizm faaliyetleri yıl boyu sürdürülebilir faaliyetler olarak bilinmektedir. Öte yandan bu faaliyetlerin daha bölgeye göre daha yüksek oranda izlendiği sezon veya aylar bulunmaktadır.

Buna göre turizm anahtar kelimesinin çalışmada yer alan yerel gazetenin Ocak 2006-Aralık 2012 tarihleri arasındaki basılı ve Ocak 2013-Haziran 2022 tarihleri arasındaki dijital sayılarının haber başlıklarında aylara görülme sıklığı Tablo 1 ve Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 1: Ocak 2006-Aralık 2012 tarihleri arasında turizm anahtar kelimesinin basılı sayılar haber başlıklarında görülme sıklığı

Ay	Oca	Şub	Mar	Nis	May	Haz	Tem	Ağu	Eyl	Eki	Kas	Ara
Yıl												
2006												1
2007							5	2			2	
2008		1	6	8		21	3		5	3		
2009	3	4		1	2		26	3	1			1
2010					1	2						
2011	3	6			2		4	2	3			
2012		2	2	6	2		5	1		1		
Yıl	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplam				
Basılı	1	9	47	41	3	20	19	140				

Tablo 1’de görüldüğü gibi Ocak 2006-Aralık 2012 tarihleri arasında turizm anahtar kelimesinin basılı sayılar haber başlıklarında görülme sıklığı 2006 yılı için bir, 2007 için dokuz, 2008 için 47, 2009 için 41, 2010 için üç, 2011 için 20, 2012 için 19 olmak üzere toplam 140 olmuştur.

Bu veriler ışığında ilgili dönem içerisinde turizm anahtar kelimesinin gazetenin haber başlıklarında görülme sıklığı tutarlı bir tablo çizmemektedir. Keşan Kültür ve Turizm Festivali devam ederken 2008 yılında Keşan Belediyesinin Dünya Folklor Birliği’ne girmesi ile birlikte bu etkinliğin önemli bir turizm haberi olarak haber başlıklarında yer aldığı görülmektedir.

4.2. Turizm Anahtar Kelimesinin Dijital Sayılar Haber Başlıklarında Görülme Sıklığı ve Yorum

Turizm anahtar kelimesinin dijital sayılarda görülme sıklığı ay ve yıl olarak Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Ocak 2013-Haziran 2022 tarihleri arasında turizm anahtar kelimesinin dijital sayılar haber başlıklarında görülme sıklığı

AY	Oca	Şub	Mar	Nis	May	Haz	Tem	Ağu	Eyl	Eki	Kas	Ara
YIL												
2013	1	1		1		2	1	3		1		
2014				1				2				
2015	1	1	2			1	2			1		1
2016	1	2										
2017			3	1	3	1			1		1	1
2018	1		1		3	1						1
2019	2			2	2	1		1	1	1	1	1
2020	1		1		1					1		
2021			1	2		2	1	2				1
2022		2		1		6						
Yıl	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam	
Dijital	10	3	9	3	11	7	12	4	9	9	77	

Tablo 2’de görüldüğü gibi Ocak 2013-Haziran 2022 tarihleri arasında turizm anahtar kelimesinin dijital sayılar haber başlıklarında görülme sıklığı 2013 yılı için on, 2014 için üç, 2015 için dokuz, 2016 için üç, 2017 için 11, 2018 için yedi, 2019 için 12, 2020 için dört, 2021 ve 2022 yılları için dokuz olmak üzere toplam 77 olmuştur.

Buna göre turizm anahtar kelimesinin haber başlıklarında görülme sıklığı gazetenin basılı sayılarında dijital sayılara göre iki kat daha fazla olduğu görülmektedir. Haziran, Temmuz ve Ağustos ayları bölgede yaz ve aynı zamanda deniz turizminin faal olduğu aylar olarak bilinmektedir. Gazetenin basılı döneminde turizm anahtar kelimesi Temmuz ayında haber başlıklarında büyük bir sıklık (43) ile görülürken dijital sayılarda birbirine yakın oranda görülme sıklıkları gözlenmektedir. Öte yandan gazetenin hem basılı hem de dijital sayılarında Ağustos-Aralık ayları arasında turizm anahtar kelimesi haber başlıklarında yer almamıştır. Bu da bölgede bu aylarda çok fazla turistik faaliyet olmadığı varsayımını ortaya koymaktadır.

Dijital habercilik ile birlikte hızlanan haber akışı ve haberin daha hızlı tüketilmesi sonucunu doğurabilmektedir. Bu anlamda Tablo 2’ye bakıldığında turizm anahtar kelimesinin gazetenin dijital sayıları haber başlıklarında çoğunlukla

yakın sıklıklar ile görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu, bölgede ortaya çıkan daha fazla paydaşın düzenli turizm faaliyetleri ile haber gündeminde kalmayı başardığı anlamına gelmektedir.

4.3. Turizm Anahtar Kelimesinin Basılı ve Dijital Sayıların Haber Başlıklarında Birlikte Yer Aldığı Kavram ve Söz Dizinleri ile İlişkisel Düzeyi ve Yorum

Turizm birçok sektörü doğrudan veya dolaylı etkileyebilen bir faaliyet alanı olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle dördüncü, ‘Çevre ve Çevresel Ekonomi ve Altyapı’ kategorisinde görüldüğü gibi aralarında dolaylı, zaman zaman da doğrudan ilişki görülen alt konu başlıklarının tek bir kategori altında toplanması tercih edilmiştir. Bunun dışında diğer alt genel konu başlıklarının doğrudan ilişkili oldukları kategoriler altında kümelenmesine çalışılmıştır.

Hem basılı hem de dijital sayıların tüm kategorilerde ilk defa görülen veya tekrarlanan toplam 175 kavram ve söz dizininden oluşan genel alt konu başlıkları tespit edilmiştir. Her ne kadar çalışmanın verileri kamunun paydaşı olduğu basın haberlerinden derlenmiş olsa da çalışmada turizm ile ilgili haberlerde bahsi geçen özellikle kişi ve kurumların isimleri verilmemiş sadece görev ve faaliyet alanları ile anılması uygun görülmüştür. Gazetenin basılı ve dijital sayıların haber başlıklarında yer alan turizm anahtar kelimesi ile ilişkili kategorilerin genel alt konu genel başlıkları ve görülme sıklıkları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Basılı ve dijital sayılarda turizm anahtar kelimesi ana kategorilerinin genel alt konu başlıkları ve görülme sıklıkları

Kategoriler	Genel Alt Konu Başlıkları	Görülme Sıklıkları
1	Ticaret Odaları (A)	1A=20
	Turizm Geliştirme Kooperatifleri (B)	1B=10
	Kalkınma Ajansı (C)	1C=1
	Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi (D)	1D=5
	Sivil Toplum Kuruluşları (E)	1E=5
	Kamu Kurumları (F)	1F=10
	Doğa, Çevre ve Kültür Dernekleri (G)	1G=2
	Seyahat ve Fuar Organizatörleri (H)	1H=3
2	Bölge milletvekilleri (I)	2I=4
	Yerel Yöneticiler (İ)	2İ=9

	Sanayi Odası Başkanları (J)	2J=8
	Otel İşletmecileri (K)	2K=5
	Gezi Programları ve Köşe Yazarları (L)	2L=2
3	Tanıtım ve Yarışmalar (M)	3M=7
	Keşan Doğa ve Kültür Turizm Festivali (N)	3N=25
4	Sahil Köyleri, Koylar ve Plajlar (O)	4O=15
	Özel Çevre Koruma Alanları (Ö)	4Ö=8
	Liman ve Balıkçı Barınakları (P)	4P=12
	Ekolojik Tehdit Faaliyetleri (R)	4R=3
	Rekreasyonel ve Alternatif Turizm (S)	4S=10
	Ekonomik Kriz (Ş)	4Ş=1
	Keşan Marka Turizmi (T)	4T=1
	Meslekler (U)	4U=3
	Deniz Ürünleri (Ü)	4Ü=2
	Kaçak Yapılaşma (V)	4V=2
	İmar Düzenlemesi (Y)	4Y=1
	Erikli Sahili Altyapısı ve Turistik Tesis İnşası (Z)	4Z=1

Özetle Tablo 3'te görüldüğü gibi Keşan Doğa ve Kültür Turizm Festivali başta olmak üzere bölgenin ticaret odalarının, turizm geliştirme dernek ve kooperatiflerin, kamu kurumlarının ve yerel yöneticilerin gazetenin haber başlıklarında turizm anahtar kelimesi ile sıklıkla görüldüğü bulgulanmıştır.

Bu kategoriler kapsamında elde edilen veriler basılı ve dijital dönemler olarak ayrı ayrı ele alınmıştır.

4.4. Turizm Anahtar Kelimesinin Basılı Sayıların Haber Başlıklarında Birlikte Yer Aldığı Kavram ve Söz Dizinleri ile İlişkisel Düzeyi

Gazetenin Ocak 2006-Aralık 2012 tarihleri arasındaki basılı sayılarında turizm anahtar kelimesinin haber başlıklarında birlikte görüldüğü 'Kurumlar ve Organizasyonlar' kategorisinde en fazla ilişkilendirilen kurumlar sırasıyla, 2012 yılı için sekiz, 2009 yılı için yedi, 2015 yılı için altı, 2008 için dört, 2010 ve 2011 için

toplam dört ve son olarak 2007 için tek bir kurum olmuştur. 2006 yılında haber başlıklarında turizm anahtar kelimesi ile görülen ve ilişkilendirilen herhangi bir kurum olmamıştır.

‘Aktörler’ kategorisinde gazetenin haber başlıklarında turizm anahtar kelimesi ile ilişkilendirilen aktörler sırasıyla 2009 yılı için dokuz, 2008 için beş, 2011 ve 2012 yılları için toplam sekiz, 2006, 2007 ve 2010 yılları için toplam 3 aktör olarak saptanmıştır. Bu dönemde üst düzey kamu görevlilerinin turizm ilişkili faaliyetlerde aktif rol aldıklarına ilişkin haberler Medya Keşan gazetesinde yer almış olup bunu yerel turizm ve otel işletmecileri sahiplerinin izlediği görülmüştür.

‘Festival ve Turistik Aktiviteler’ kategorisinde turizm anahtar kelimesi ile en fazla ilişkilendirilen kavram ve söz dizini Keşan Belediyesi tarafından 2001 yılında Keşanlı Ali Kültür ve Sanat Festivali adı altında başlayan ve 2005 yılında Keşan Turizm ve Kültür Festivali adıyla 2011 yılına kadar devam etkinliklerin olduğu görülmektedir. Turizm anahtar kelimesinin sıkça ilişkilendirildiği Keşan Turizm ve Kültür Festivali ve etkinlikleri ilgili dönemde diğer kategorilerde de turizm anahtar kelimesinin ilgili kavram ve söz dizinlerine ilişkin haber sıklığının artmasında önemli rol oynadığı görülmüştür.

‘Festival ve Turistik Aktiviteler’ kategorisinde turizm anahtar kelimesi haber başlıklarında 2008 yılı için beş, 2007, 2011 ve 2012 yılları için toplam dokuz, 2009 ve 2010 yılları için toplam dört olay ile ilişkilendirildiği görülmüştür.

Son olarak gazetenin Ocak 2006-Aralık 2012 basılı sayılarında turizm anahtar kelimesinin haber başlıklarında ilişkilendirildiği ‘Çevre ve Çevresel Ekonomi ve Altyapı’ kategorisine bakıldığında ilişkilendirilen en çok kavram sırasıyla 2008 yılı için 13, 2009 için on, 2011 için on, 2012 için altı kavram olmuştur. 2007 ve 2013 yılları için toplam dört kavram ilişkilendirilirken 2006 yılı için tek bir kavram ilişkilendirilmiştir.

Gazetenin basılı dönemi için turizm anahtar kelimesi toplam olarak ‘Çevre ve Çevresel Ekonomi ve Altyapı’ kategorisi başta olmak üzere 44, ‘Kurum ve Organizasyonlar’ kategorisinde 30, ‘Aktörler’ kategorisinde 25, ‘Festivaller ve Turistik Aktiviteler’ kategorisinde 18 kez ilişkilendirilmiştir.

Gazetenin basılı sayıları haber başlıklarında turizm anahtar kelimesi ile ilişkilendirilen kavram ve söz dizini en çok ‘Çevre ve Çevresel Ekonomi ve Altyapı’ kategorisinde yer aldığı görülmektedir. Buradan turizm faaliyetleri açısından çevre duyarlılığı, turizmin ekonomik potansiyelinin ve altyapının önemli rol oynadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde kurum ve organizasyonların aktörlerin önüne geçtiği görülmektedir.

4.5. Turizm Anahtar Kelimesinin Dijital Sayıların Haber Başlıklarında Birlikte Yer Aldığı Kavram ve Söz Dizimleri ile İlişkisel Düzeyi

Gazetenin Ocak 2013-Haziran 2022 tarihleri arasındaki dijital sayılarında turizm anahtar kelimesinin haber başlıklarında birlikte görüldüğü ‘Kurum ve

Organizasyonlar' kategorisinde en fazla ilişkilendirilen kurum sırasıyla 2015 yılı için altı, 2017 ve 2019 yılları için toplam sekiz, 2013, 2021 ve 2022 yılları için toplam dokuz ve 2014, 2016 ve 2020 yılları için toplam 3 adet kurum olmuştur. 2018 yılında haber başlıklarında turizm anahtar kelimesi ile görülen ve ilişkilendirilen herhangi bir kurum olmamıştır.

'Aktörler' kategorisinde gazetenin haber başlıklarında turizm anahtar kelimesi ile ilişkilendirilen aktörler 2018 yılı için iki, 2020 yılı için sadece bir aktör olarak saptanmıştır. Diğer yıllar için gazetenin dijital sayılarının haber başlıklarında turizm anahtar kelimesi ile ilişkilendirilen herhangi bir aktöre rastlanmamıştır.

'Festival ve Turistik Aktiviteler' kategorisinde turizm anahtar kelimesi haber başlıklarında 2017 yılı için altı, 2015, 2019 ve 2022 yılları için toplam altı, 2014 ve 2021 yılları için toplam iki defa söz konusu olaylar ile ilişkilendirilmiştir. Bu kategoride 2013, 2016, 2018 ve 2020 yıllarında turizm anahtar kelimesi herhangi bir 'Festival ve Turistik Aktiviteler' gibi olaylar ile ilişkilendirilmemiştir. Bu kategorinin alt temalarını tematik turizm haftası etkinlik ve içerikleri oluşturmaktadır.

Son olarak gazetenin Ocak 2013-Haziran 2022 tarihleri arasındaki dijital sayılarında 'Çevre ve Çevresel Ekonomi ve Altyapı' kategorisinde haber başlıklarında turizm anahtar kelimesi ile en çok ilişkilendirilen kavram ve söz dizinleri sırasıyla 2019 yılı için beş, 2021 yılı için üç, 2022 için iki, 2020, 2013, 2016, 2017 ve 2018 yılları için toplam beş kavram olduğu görülmüştür. 2014 ve 2015 yılları için turizm anahtar kelimesi haber başlıklarında herhangi bir kavram ya da kavramlar ile görülmemiş ve ilişkilendirilmemiştir.

Sonuç olarak gazetenin dijital dönemi için turizm anahtar kelimesi toplam olarak başta 'Kurum ve Organizasyonlar' kategorisi olmak üzere 26, 'Çevre ve Çevresel Ekonomi ve Altyapı' kategorisinde 15, 'Festival ve Turistik Aktiviteler' kategorisinde 14, 'Aktörler' kategorisinde 3 kez ilişkilendirilmiştir.

Tablo 4. Basılı ve dijital sayılarda turizm anahtar kelimesinin kategoriler ile sıklık düzeyi karşılaştırması

Turizm Anahtar Kelimesi	Kurum ve Organizasyonlar	Aktörler	Festival ve Turistik Aktiviteler	Çevre ve Çevresel Ekonomi ve Altyapı
Basılı	30	25	18	44
Dijital	26	3	14	15

Zaman içerisinde aktörlerin değişmesi nedeniyle gazetenin dijital sayılarında turizm anahtar kelimesi ile ilişkilendirilen kavram ve söz dizinlerinin görülme sıklığı gazetenin basılı sayılarına göre önemli bir düşüş ortaya koymuştur. En yüksek ilişki düzeyi 'Kurum ve Organizasyonlar' kategorisinde gözlenirken en düşük ilişki düzeyi 'Aktörler' kategorisinde görülmektedir. En düşük fark 'Çevre ve

Çevresel Ekonomi ve Altyapı' ve 'Festival ve Turistik Aktiviteler' kategorileri arasında gözlenmiştir.

Bütün veriler ışığında bakıldığında turizm anahtar kelimesi dijital döneme göre gazetenin basılı dönemi için tüm kategorilerde yüksek bir sıklık ve ilişkisellik arz etmektedir. Basılı dönemi için bütün kategorilerde toplam 117 ilişki düzeyi bulunurken dijital dönem için bu rakam 58 olarak ortaya çıkmıştır. Dijital sayılara göre gazetenin basılı sayılarında aktörlerin ve çevre, çevresel ekonomi ve altyapı konularının turizm ile ilişki özelliğini önemli ölçüde yitirdiği gözlenmektedir. Kurum ve Organizasyonlar ile Festival ve Turistik Aktiviteler kategorilerinin küçük bir fark ile gazetenin hem basılı hem de dijital sayılarında haberleştirilmeye makul oranda devam ettiği görülmektedir. Dijital habercilikte haberin çok hızlı oluşturulması, işlenmesi ve tüketilmesi söz konusudur. Bu da haberin aynı zamanda çok çabuk değerini ve önemini yitirme olasılığını ortaya koymaktadır. Geleneksel gazetecilik anlamında basılı haberler gündemde daha uzun kalırken dijital habercilikte her an yeni bir gündem içeriği oluşturularak hedef kitlenin algısı ve ilgisi daha hızlı bir şekilde manipüle edilebilmektedir.

Öte yandan Keşan Kültür ve Turizm festivallerinin gazetenin basılı dönemi ile aynı döneme rastlamasının ve sık sık haberleştirilmesinin sonuç üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Söz konusu festival serisi gazetenin dijital dönemlerinde çeşitli nedenler ile yapılamamıştır. Buna ek olarak gazetenin gerek basılı gerekse dijital sayıları için turizm haftası etkinliklerinin haber başlıklarında birbirine yakın bir sıklık ve ilişki düzeyinde ortaya çıkmasına neden olduğu gözlenmiştir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Yasama, yürütme ve yargı güçlerine ek olarak 'dördüncü kuvvet' kabul edilen basın topluluklarının yönetiminde ve gelişmesinde önemli rol oynayan bir kuvvet olduğu yadsınmaz. Bekiroğlu (2008) yerel basının faaliyet gösterdiği kamuoyuna yönelik olarak gazetecilik ve habercilik mesleğini icra etmesi gerekliliğini vurgulayarak yerel basın organı yerel gazetelerin öncelikli olarak yörede meydana gelen sosyal, ekonomik, politik, kültürel ve sportif gelişmeler konusunda gazetecilik ve habercilik açısından üzerine düşeni etkin bir biçimde yerine getirmesi gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Bu çalışmada genel diğer bir deyişle ulusal basının yanında yerel basının da işlevine dikkat çekilerek tüm paydaşları ile taşra ve kırsalda halkın sesi olması anlamında gerekliliği ve önemi bir kez daha gözler önüne serilmektedir. Çalışmada faydalanılan Medya Keşan gazetesi, bölgesinde köklü ve dinamik gazetelerden biri olarak ele alınmış, gazetenin düzenli basılı döneminden sonra hızlı bir şekilde dijital çağa ayak uydurarak evrildiği görülmüştür. Çalışmada bölgenin 2006 yılında turizm bölgesi ilan edilmesi ile turizm kavramının söz konusu gazetede ne kadar sıklıkla haberleştirildiğine bakıldığında basılı dönemin dijital döneme göre fazlasıyla öne çıktığı görülmektedir. Bunun nedenlerinden birinin gazetenin basılı döneminde

Keşan Belediyesi tarafından ilk 2001 yılında düzenlenen Keşanlı Ali Kültür ve Sanat Festivali ve 2008 yılında devamı olan ve 2011 yılına kadar süren Keşan Turizm ve Kültür Festivali etkinliklerinin olduğu düşünülmektedir. Festival serisi 2011 yılından sonra ekonomik nedenlerin dolayı sürdürülememiştir. Turizm anahtar kelimesinin haber başlıklarında ilişkilendirildiği ve birlikte görüldüğü kurum, aktörler, olay ve kavramlar anlamında bakıldığında yine gazetenin basılı dönemi dijital dönemine göre daha zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Keşan Turizm ve Kültür Festivalinin yanı sıra bölgede fuar, sergi ve kermes gibi faaliyetlerinin artmasının da bu ilişkisel ve sıklık düzeyini etkilediği gözlemlenmiştir.

Öte yandan Kılıç vd. (2021) haber incelemesi yaptıkları ilgili çalışmada benzer içeriğe sahip haberlerin sıklığına dikkat çekerek yerel haberlerin içerik yönünden özgünlük konusunda eksiklik ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Araştırmacılar bazı gazete haberlerinde ‘turizm’ anahtar kelimesi aratıldığında herhangi bir haber ile karşılaşmadığını da vurgulamışlardır. Benzer şekilde Eryılmaz (2018:249:275) yerel gazetelerin içerik analizi ile incelenmelerine dayalı çalışmaların geliştirilmesinde editör, muhabir ve ayrıca okuyucularla görüşmeler yapılması gerekliliğine işaret ederek içeriği üretenlerin ve okuyanların görüşlerinin içerik analizine katkı sağlayacağına dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak, yerel bir gazetenin bakış açısından bakıldığında Keşan ve yakın çevresinin farklı turizm çeşitlerini barındırmaya, turistik etkinlik sayısını arttırmaya uygun bir turizm potansiyeline sahip markalaşma yolunda ilerleyen bir ilçe olduğu görülmektedir. Bu nedenle gazetecilere ve haber sitelerine önemli görevler düşmektedir. Bölge turizminin tanıtımına yardımcı olacak haber türlerine daha fazla yer verilmesi düşünülmektedir. Bunu yaparken benzer haberlerde ilgi çekici görsel kullanımına ve metin yazımına gereken özeni göstererek gerekli gündemin yeterince ve etkili bir şekilde oluşturulması sağlanmalıdır. Bak ve Eşidir (2016) yazılı medyada kullanılan logo ve sloganların okurları yönlendirdiğine ve gazetelerin göstergelerinde kendinden bir parça bulan okurların bu gazeteleri satın alma eğilimi gösterdiğine dikkat çekmişlerdir.

Kızıllırmak (2006) yerel etkinliklerin, turizm sektöründe yaşanan gelişmelere bağlı olarak yeni bir turistik ürün çeşidi olarak kabul edilmekle birlikte düzenleyici kuruluşlar ve toplumlar tarafından ise sosyal, kültürel ve toplumsal kutlama olayları olarak görüldüğüne dikkat çekmiştir. Bunun turizm amaçlı bir zenginlik olarak etkin şekilde değerlendirilebilmesi için yerel halk olmak üzere kamu ve özel sektör kuruluşlarının da gerekli çaba harcaması gerekmektedir. Böylelikle bu konuda bir bilinç oluşturularak tüm illerin sahip olduğu farklı konu ve kültürdeki yerel etkinliklerin yurt içi ve yurt dışında tanıtımının yapılmasına yeterli talep oluşturulabilecektir. Bu nedenle benzer çalışmalara vakit kaybetmeden başlanması gerekliliğine dikkat çekilmektedir.

Bu çalışmada görüldüğü üzere turizm etkinliklerinin sürekliliği onların etki düzeyini olumlu yönde etkilemektedir. Öte yandan bu etkinlikler haberleştirilirken zaman zaman turizm ile ilişkilendirilmemesi bunların sıradan bir faaliyet gibi algılanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda haber ve içerik üretmenin ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Gazeteci, editör ve muhabirlerin de haber üretirken metinsel ilişkileri doğru kavraması ve olayların içeriklerini bu bağlamda oluşturması oldukça önemlidir. Hiç şüphesiz haber editörlerinin haberin yazılmasında önemli rolü bulunmaktadır. Buna örnek olarak verilebilecek ilginç bir veri ise ‘Çamlıca Köyü Bocuk Gecesi’ etkinliği ve ‘Erikli Rüzgâr Sörfü’ yarışmalarının haber başlıklarında turistik bir aktiviteden çok yerel bir etkinlik olarak verilmiş olmasıdır. Söz konusu etkinliklerden Çamlıca Köyü Bocuk Gecesi’ne sadece ulusal basın değil İngiltere’nin 1821 yılından beri günlük olarak yayım yapan The Guardian gazetesi de 30 Ocak 2023 çevrimiçi sayısında festival haberi kategorisinde yer vermiştir (Suna, 2023). Bu etkinlikler başlı başına bir turizm faaliyeti iken yerel bir etkinlik haberi olmaktan öteye geçemediği gözlenmiştir. Bu yaklaşımların, benzer araştırmaların sonuçları üzerinde dikkat çekmeye yönelik bir etkisi olabileceğine inanılmaktadır. Elde edilen bulgular ışığında yerel basın başta olmak üzere Keşan Doğa ve Kültür Turizm Festivali gibi benzer festival ve yarışma düzenleyicilerine, bölgenin ticaret odalarına, turizm geliştirme dernek ve kooperatiflerine, kamu kurumlarına ve yerel yöneticilerine halen ve gelecekte önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir.

Bu çalışmada ortaya konulan sınırlılıklardan dolayı tek bir yerel gazete ele alınabilmiş ve çalışma bu gazete ile sınırlandırılmak zorunda kalmıştır. Benzer çalışmalar farklı ve çoklu örnekler ile zenginleştirilerek konuya daha geniş ve kapsamlı bir açıdan bakılmasının mümkün olacağı düşünülmektedir.

6. ÖNERİLER

Yerel bir gazetenin bakış açısından bakıldığında Keşan ve yakın çevresinin farklı turizm çeşitlerini barındırmaya, turistik etkinlik sayısını arttırmaya uygun bir turizm potansiyeline sahip markalaşma yolunda ilerleyen bir ilçe olduğu görülmektedir. Bu nedenle gazetecilere ve haber sitelerine önemli görevler düşmektedir. Bölge turizminin tanıtımına yardımcı olacak haber türlerine daha fazla yer verilmelidir. Bunu yaparken benzer haberlerde ilgi çekici ve daha fazla görsel içeriklerin kullanımına yönelmek gerekmektedir. Bunun yanında yerel haber muhabirlerinin etkili metin yazma, içerik üretme ve tasarlama konusunda eğitimler almasının üzerinde durulması gereken bir konu olduğu düşünülmektedir. Böylece yerel gündemin yeterince ve etkili bir şekilde oluşturulması mümkün olacaktır.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Yazarlık Katkı Beyanı

Çalışmanın tüm aşamaları yazarlar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Arslan E. & Yılmaz S. (2007) “İşletmelerin hedef kitlelerine ulaşabilmeleri için yerel radyo ve reklamların rolü ve etkinliği”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18),83-98.

Aydın, E & Selvi, M. (2012) “Kırsal Turizm tanıtımında yerel paydaşların rolü: Arhavi örneği”. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2 (2), 133-144.

Bak, G. & Eşidir, O.V. (2016). “Yazılı basın sloganlarının incelenmesi: çorlu yerel basın örneği”. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (5), 8-13.

Bakanlar Kurulu kararları ile turizm merkezi olarak ilan edilen alanların, kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgesi olarak ilanı, (2006, 8 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı: 2006/11264). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/12/20061208-8.htm>. Erişim tarihi:13.09.2022.

Banar, S. (2006). “Türkiye’de haber verme işlevinin kişilik hakları ve etik yaklaşımla değerlendirilmesi”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 15, 125-137.

Bargeman, B. ve Van der Poel, H. (2013). *The Role of routines in the vacation decision-making process of Dutch vacationers.*” *Tourism Management*, 27(4),707-709.

Bekiroğlu, O. (2008). Yerel kamuoyunun oluşumunda yerel basının rolü - Trabzon örneğinde bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 131-151.

Çavuş, Ş. & Tanrısevdi, A. (2000) “Sürdürülebilir turizm ve yerel ölçekli bir sürdürülebilir turizm gelişme modeli önerisi”. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, sayı Eylül-Aralık,149- 159.

Dağ, H. & Budak, E. (2022) “Teknolojik gelişmelerin habercilik pratikleri üzerine Etkisi”. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 10(1), 359-402.

Demir, Z. & Dalkıran, G.B. (2020). “Haber söyleminde medya-turizm ilişkisi: pandemi dönemi BBC News örneğinde Türkiye haberleri” *Tourism and Recreation*, 2 (Ek 1), 93-102.

Dingil, A. E. (2019). Gazetelerde manşet haberleri konu bağlantıları benzerliği: ağ analizi uygulaması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7 (2), 1085-1105. DOI: 10.19145/e-gifder.560843.

Eryılmaz, Ç. (2018). "Yerel basında çevre haberlerinin sunumu: Sinop örneği.", Ed. Özgür Kıran, *Sosyal Bilimciler Gözüyle Sinop*, Berikan Yayıncılık, Ankara.

Girgin, A. (2007). “Türkiye’de Yerel Basın ve Resmi İlan. Suat Sezgin (ed.) Türkiye’de Yerel Basın. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Güler, E. G. (2021). *Keşan ve Köylerinde Alternatif Turizm Potansiyeli*, Orhun, F. Ç. ve İşçimen, B. (ed.) (2021) Keşan Araştırmaları, Trakya Üniversitesi Matbaası, Edirne.

Keşan Satır Et (t.y.) <https://ci.turkpatent.gov.tr/cograf-i-isaretler/detay/38000>. (Erişim tarihi 12.09.2022).

Kılıç, S. N., vd. (2021). “Yerel internet gazetesi haberlerinde Balıkesir turizmi”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (2), 1281-1299. DOI: 10.33206/mjss.72064.

Kızıllırmak, İ. (2006). “Türkiye’de düzenlenen yerel etkinliklerin turistik çekicilik olarak kullanılmasına yönelik bir inceleme”. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (15), 181-196.

Küçüközyiğit, U. (2016) “Teknolojiyle hızlanan haber akışı ve bir haber değeri unsuru olarak güncelliğin dönüşümü”. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 1(1),86-95.

Long, P. & Lane, B. (2000). *Rural Tourism Development*. William C. Gartner and David W. Lime (eds.) Trends in Outdoor Recreation, Leisure and Tourism. CABI publishing. NY.

McQuail, D & Windhal, S. (1997) *Kitle İletişim Modelleri*, İmge Kitabevi, Ankara.

Orhun, F. Ç. (2021) *Salnâmeler ve Arşiv Vesikaları Işında Keşan Tarihi*, Uzun Dijital Matbaası, Ankara.

Sezgin, S. (2007). *Türkiye’de Yerel Basın*, Sezgin, S. (ed.). *Türkiye’de yerel basın*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Suna, S. (2023, 30 Ocak) Bocuk Night: warding off evil spirits in Turkey in pictures. *The Guardian*. Erişim adresi:

<https://www.theguardian.com/world/gallery/2023/jan/30/bocuk-night-warding-off-evil-spirits-in-turkey-in-pictures>

Türker, G. Ö. & Türker, A. (2014) “Yerel halkın turizm etkilerini algılama düzeyi turizm desteğini nasıl etkiler: Dalyan destinasyonu örneği”. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(1),81- 98.

Vural, A. M. (1999). *Yerel Basın ve kamuoyu*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Watzlawick, P., & Beavin, J. (1967). Some Formal Aspects of Communication. *American Behavioral Scientist*, 10(8),4–8. <https://doi.org/10.1177/0002764201000802>.

Yıldırım, A. & Karahmet, A. (2013). “Yavaş şehir hareketinin kent imajına katkısı: Ordu-Perşembe örneğinin yerel basın üzerinden analizi”. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5(1),11-20.

**SANAT PAZARLAMASI ve KÜLTÜR PAZARLAMASI
ÇALIŞMALARININ BİLİMSEL HARİTALAMA YÖNTEMİ İLE
İNCELEMESİ: BİBLİYOMETRİK ANALİZ (2000-2023)¹**

*A REVIEW OF ART MARKETING and CULTURE MARKETING STUDIES WITH
SCIENTIFIC MAPPING METHOD: A BIOMETRIC ANALYSIS (2000-2023)*

Özgür KAYAPINAR*, Umut KAYAPINAR**

*Geliş Tarihi: 08.01.2023
(Received)*

*Kabul Tarihi: 04.07.2023
(Accepted)*

ÖZ: Sanat üretilebilen ve tüketilebilen bir olgudur. Sanat alınıp satılabilen, mülkiyetine geçtiği kişi veya kurumlara itibar veren, değerlendirilebilen bir olgu olarak piyasasını konumlandırmış bir meta olarak ele alınabilmektedir. Sinema, müzik, tiyatro gibi fonetik sanat alanlarının zaten piyasalarda kendine yer edinmiş bir yapısı söz konusudur. Bunun yanında özellikle çağdaş sanat piyasayı sayesinde plastik sanatlar da bir pazar ve piyasa sahibi olmuştur. Bu doğrultuda çalışmada, kültür ve sanat pazarlaması üzerine yapılmış olan literatürde yer alan 2000-2023 yılları arasında yayınlanan yayınların bir haritasının ortaya konulmasının amaçlanmıştır. Çalışmanın örneklemini Web of Science (WOS) ve Scopus indeksleme platformlarında yer alan 1309 yayından oluşturmaktadır. Elde edilen veriler Bibliometrix R Paket programı sayesinde analiz edilmiştir. Bibliyometrik analiz çerçevesinde öncelikle verilerin genel görünümünü ortaya koymak için bir tanımlayıcı analiz gerçekleştirilmiştir. Daha sonra biraz daha keşifsel çıkarımlarda bulunmak amacı ile yayınların bulunduğu veri setine atıf analizi, ortak atıf analizi, ortak kelime ve ortak yazar analizi uygulanmıştır. Ortak kelime analizi sonucunda anahtar kelimelerin 19 farklı temada toplandıkları tespit edilmiştir. Bu temalarda yoğunluğun en fazla olduğu tema 7. sırada yer alan “kültür” temasında kültür (68) kelimesi olduğu gözlenmiştir. Ortak atıf analizinde Johnson ve Becker’in birlikte diğer yazarlara göre daha fazla atıfta bulunulduğunu göstermektedir. Ortak yazar analizini anahtar kelimeler açısından değerlendirildiğinde dört farklı anahtar kelime kümesinde toplandıkları görülmüştür. Bu kümeler: performans sanatları, sanatlar, müzik festivalleri ve markalamadır.

Anahtar Kelimeler: Sanat pazarlaması, Kültür Pazarlaması, Bibliyometrik Analiz, Bibliometrix, Biblioshiny

ABSTRACT: Art is a phenomenon that can be produced and consumed. Art can be bought and sold and is valued as a commodity that can be placed in the market as a meta that confers

¹ Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne’de düzenlenen “Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü” isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Dr. Öğr. Üyesi., Trakya Üniversitesi, ozgurkayapinar@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2003-5863.

** Doç., Akdeniz Üniversitesi, ukayapinar@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2146-6769.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Kayapınar & Kayapınar

prestige to the person or institution that owns it. Cinema, music, theater, and other phonetic art fields already have a structure established in the markets. In addition, thanks to the contemporary art market, plastic arts have also become owners of a market and market. In this context, the study aims to map the publications published between 2000 and 2023 in the literature on cultural and artistic marketing. The study sample consists of 1309 publications on Web of Science (WOS) and Scopus indexing platforms. The data obtained were analyzed using the Bibliometrix R Package. Within the framework of bibliometric analysis, a descriptive analysis was first carried out to reveal the overall appearance of the data. Then, to make more exploratory conclusions, citation analysis, co-citation analysis, co-word, and co-author analysis were applied to the data set where the publications were located. As a result of the co-word analysis, it was found that the keywords were grouped into 19 different themes. The theme where the concentration is the highest is "culture," which is ranked 7th, and the word "culture" (68) has been observed. The co-citation analysis shows that Johnson and Becker are cited more together than other authors. When the co-author analysis is evaluated regarding keywords, they are gathered in four different keyword sets. These sets are performing arts, arts, music festivals, and branding.

Keywords: Art marketing, Cultural Marketing, Bibliometric Analysis, Bibliometrix, Biblioshiny.

EXTENDED ABSTRACT

Culture is highlighted as either "the organization of needs" or "lifestyle" by some people. Culture is a dynamic phenomenon with a variable structure showing conceptual and living characteristics. Its structure varies from the communication of multiple people, not just the characteristics of a single person. Art is a concept that is located within the elements of culture. If culture is evaluated as an industrial concept, art can also be considered in an industrial dimension. The "art" concept within the instruments that make up the core of cultural industries is the most important subject of the cultural industry. The cultural concept, which is the product of symbolic human activities and is as old and widespread as the human community, cannot be considered or separated from art. Culture and art can be evaluated as parts of a whole that complement each other. These concepts function in a multi-dimensional way within the general economy. People and companies consuming or producing art act in many ways, like consumers and producers of other goods and services.

Cultural marketing is a type of marketing that aims to introduce a country or region's cultural values, characteristics, and uniqueness with marketing methods. Cultural marketing plays a significant role in the tourism, trade, art, and culture sectors. Marketing activities highlighting the cultural elements, characteristics, and uniqueness of a country or region are carried out in this field. Art marketing is the sale of artworks and art activities using marketing strategies. These strategies promote artworks and activities, determine sales points, and manage customer relationships.

This study aims to explore the fundamental knowledge structure of cultural and art marketing topics and the structure and trends of publications covering these fields together. In this context, the information obtained will create new areas of study and provide ideas for future studies in this direction. In the research, 1309 publications in the Web of Science and Scopus databases between 2000 and 2023 on cultural and art marketing were examined and tested with bibliometric analysis. Bibliometric analysis statistically evaluates published

articles, books, or other scientific papers. It effectively measures the impact of publications, academics, or institutions in the scientific community.

In this study, performance analysis in the direction of bibliographic analysis and scientific mapping methods were preferred, and the analyses were carried out in this framework. First, the keywords that best describe the subject and scope of the research were determined as "culture marketing" and "art marketing". Then, the data obtained from the bibliographies of the publications covering these key words were pre-processed and constraints were applied. The first of these constraints is the determination of the platforms on which the keywords will be searched. In the social sciences, two main platforms that facilitate the scanning of databases, such as SSCI, SCI, ESCI, Scopus, and ISI, were identified as scanning tools: "The web of Science (WOS)" and "Scopus". The second constraint, document type, was added as an article. The third constraint is categories are limited. The fourth and final constraint is that when the databases are examined, double-digit figures are reached in the number of publications after the 2000s, while this score is not reached in the previous years. Therefore, only the publications made in the 2000s were included in the evaluation. A total of 770 (WOS) and 542 (Scopus), or 1312 publications, were reached. An evaluation was made in the R program for the double entry of the publications. The data was cleaned, and 1309 publications were included in the analysis.

The results of the bibliometric analysis carried out with the R program are as follows: It is seen that 1309 publications published between 2000-2023 have been published in a total of 620 sources. Other authors have used 72755 times besides the 1309 publications. On the other hand, an average of 12.42 citations are found in these publications. While a total writes 1309 publications of 2080 authors, 574 are published by 507 authors as single authors. When the annual scientific productions of the studies are examined, it is seen that only in five years between 2000-2023 are there more than 100 publications. The highest number of publications was in 2018.

The author with the most publications is Slawinska (25). In contrast, the country with the most publications is the USA (455), and the journal with the most is the International Journal of Arts Management (39). When the keywords are examined, it is seen that the word "culture" is repeated 68 times both by the authors' given keywords and by the keywords produced by WOS and Scopus. In citations, the most popular country is the USA, with 4505 citations. In journals, the Journal of Consumer Research (644), Poetics (329), and Journal of Marketing (327) share the top three positions.

In the 1309 studies examined, the publications that received the most citations were found to be combined into two groups. Among them, the publications of Johnson and Bourdieu (1993) and Becker (2008) are cited the most. As a result of the analysis, 19 different themes have emerged in the keywords used by the authors. The top 5 of these themes are 1. Photography, 2. Covid 19, 3. Cultural Participation, 4. Art Market, 5. social media.

It is possible to say that co-authors come together in four different groups in terms of keywords: performance arts, arts, music festivals, and branding. Art and branding keywords have been observed in the studies that received the most citations in 1309 publications.

In recent years, between 2021-2023, almost no change in art marketing has been observed. It can be said that this may be due to the Covid-19 pandemic. However, studies on

marketing have shown a significant jump after 2007, and almost all years have art and cultural-themed studies on marketing.

1. GİRİŞ

Baudrillard'ın (2010, s. 88), "*Sanat Komplosu*" kitabında "Ruth Scheps" ile yapılan söyleşisinde söylediği "*Sanat hayat olmak istiyor*" sözü "Sanatın 20. Yüzyılın ikinci yarısında hayatı değiştirme iddialarından vazgeçmedi mi?" sorusuna bir cevap olarak söylenmektedir. Sanat hayatın içerisine tam olarak girmiştir. İnsan yaşamının değişmesi ve yaşam biçimlerinin birbirlerini etki altına alarak çeşitlilik kazanması ışığında sanatsal ürünlerin izlenmesi veya takip edilmesi ister istemez gerçekleşmiştir. Sonuçta sanat bir faaliyettir, sanat yapıtı ise bu faaliyetlerin bir ürünüdür (Davies, 2008). Bir şekilde hayatımıza dâhil olan sanatın kavramsal olarak tam bir tanımının yapılması veya tanımının üzerinde fikir birliğinin sağlanması söz konusu değildir. Bu da "sanat" kavramının dinamik bir yapıda olduğunu ve kişiden kişiye değiştiğini gösteren bir durumdur.

Sanattan beslenen kültür kavramı da sanatın daha çeşitli şekillerde karşımıza çıkmasını sağlamıştır. İnsanların toplu ve bireysel yaşamlarını sürdürmeye ve iletişim kurmaya başlamalarından beri kültür kavramı vücut bulmaktadır. Kültür, süre giden sembolik insan aktivitelerinin ürünüdür ve insan topluluğunun kendisi kadar eski ve yaygındır (Argan, 2007). Bu nedenle sanat ve kültür kavramları birbirini tamamlayan bir bütünün parçaları gibidir, ayrı düşünülemez ve ayırlamaz.

Areti ve Psyrra'ya göre (2014) sanat ve kültür, genel ekonomi içinde işlev görmektedir. Sanatı tüketen ya da üreten kişi ve firmalar pek çok açıdan diğer mal ve hizmetlerin tüketicileri ve üreticileri gibi davranmaktadırlar.

Kültür pazarlaması, bir ülke veya bölgenin kültürel değerlerini, özelliklerini ve özgünlüklerini pazarlama yöntemleriyle tanıtmayı amaçlayan bir pazarlama türüdür. Kültür pazarlaması, turizm, ticaret, sanat ve kültür sektörlerinde önemli bir rol oynar. Bu alanda, bir ülke veya bölgenin kültürel öğelerini, özelliklerini ve özgünlüklerini vurgulayan pazarlama faaliyetleri yapılır. Sanat pazarlaması ise, sanat eserlerinin ve sanat faaliyetlerinin pazarlama stratejileri kullanılarak satışa sunulmasıdır. Bu stratejiler, sanat eserlerini ve faaliyetlerini tanıtmak, satış noktalarını belirlemek ve müşteri ilişkilerini yönetmek gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Literatür incelendiğinde sanat piyasasında var olan işlemlerin değer ve hacimlerinin artan bir eğilim içerisinde olduğu gözlenmektedir (Bialynicka-Birula, 2018; Hua, 2022). Özellikle Asya'da varlıklı sanat koleksiyoncuları, sanat tüketimini yalnızca sosyal olarak şartlandırılmış, zenginlik ve kültürel sermayeyi ortaya koyan sembolik bir mekanizma olarak görmekten çok aynı zamanda sanat eserlerinin finansallaştırılması için çekici bir yatırım aracı olarak görmektedirler (Hua, 2022). Son yıllarda, küresel sanat pazarı, çağdaş sanatı da içeren küresel pazar işlemlerinde artan bir pay almaktadır ve "Gelişmekte olan sanat pazarlarında" artan ticari boyutu estetik ilgi ile karakterize edilmektedir (Brandellero, 2022).

Bu çalışmada öncelikle kültür pazarlaması ve bu kapsam içinde sanat pazarlaması kavramları ele alınarak literatür taraması yapılmıştır. Ardından kültür ve sanat pazarlaması konusunda 2000-2023 yılları arasında yayınlanmış olan Web of Science ve Scopus veri tabanlarında yer alan 1309 yayın analize tabi tutulmuştur. Bu çalışma ile kültür pazarlaması ile sanat pazarlaması alanlarının temel bilgi yapısını ve bu alanların yazım trendlerini keşfetmek amaçlanmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1 Kültür Pazarlaması

Kültür pazarlaması, bir ülkenin ya da bir toplumun kültürel öğelerini, ürünlerini, hizmetlerini veya turizm faaliyetlerini pazarlama yöntemleri kullanarak tanıtmayı amaçlayan bir pazarlama tekniğidir. Bu teknik, ülkelerin veya toplumların kültürel değerlerini, tarihsel mirasını ve turizm potansiyelini vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır.

Kültür kimine göre “ihtiyaçların yapılanması” kimine göre ise “yaşam biçimi” olarak vurgulanmaktadır. Onkvisit ve Shaw (1993, s. 257, 258) kültür konseptini basit bir ifadeyle, bir toplum içerisinde iletilen ve paylaşılan bir dizi geleneksel inançlar ve değerler, olarak betimlemiştir. Ayrıca kültürün kuralcı, sosyal olarak paylaşılan, iletişimi kolaylaştıran, öğrenilen, sübjektif, dayanıklı, kümülatif ve dinamik bir yapıda olduğunu ifade etmişlerdir. Kültürlerin her birinin öğrenebilen, kümülatif ve farklı boyutlarda farklı kültürlerden etkilenerek çerçevelerini genişletebilen canlı bir yapıya sahip olması, küresel olarak kültürün öneminin artmasını sağlamıştır.

Kültür, kavramsal olarak da yaşayış olarak da dinamik bir yapıya sahip değişken özellikler gösteren bir olgudur. Sadece tek bir insanın özelliklerinden değil birden fazla insanın iletişiminden kaynaklı olarak çeşitlenen bir yapıya sahiptir. İnsan ilişkileri açısından kültürel ve fikrî alışverişlerin sonu olmadığı gibi, tükenmesi neredeyse imkânsız olan bilgi ile birleştirildiğinde kültürel öğeler pazarlanabilecek ve diğer toplumlarda da kendisini gösterebilecek ve yaşatabilecektir.

Kültür pazarlaması, ülkeler arasında ticareti arttırmak, turizm gelirlerini arttırmak ve ülkelerin uluslararası imajını iyileştirmek gibi faydalar sağlamaktadır. Ayrıca, bir ülkenin ya da bir toplumun kültürel öğelerinin tanıtımını sağlamak suretiyle, bu ülke veya toplumun kültürel mirasını koruma ve gelecek kuşaklara aktarımına yardımcı olabilir.

2.2 Sanat Pazarlaması

Sanat kültür öğelerinin içerisinde yer alan bir kavramdır. Kültür endüstriyel bir olguysa ister istemez sanat da endüstriyel bir boyutta ele alınabilmelidir. Kültür endüstrilerinin özünü oluşturan kültür enstrümanlarının içerisinde bulunan “sanat” kavramı kültür endüstrisinin en önemli konusudur. Son yıllarda sanat dünyasında

pazarlama uygulamaları, hızlı bir şekilde profesyonelleşmektedir (Ülker Demirel, 2018, s. 444).

Sanat pazarlaması, sanatçının ürettiği estetik değeri tüketicilerle, sanatseverlerle ulaştırma sürecini içermektedir (Eti ve Erdiren, 2021). Birçok sanatçı ve sanat kuruluşu, sanat pazarlaması stratejilerini kullanarak eserlerini ve faaliyetlerini daha geniş bir kitleye ulaştırmaya çalışmaktadır. Örneğin, bir ressam, resimlerini sosyal medya ve internet üzerinden tanıtmak ve satmak için pazarlama stratejileri kullanabilir. Bir müze ise, sergilerini duyurmak ve insanları müzeye çekmek için pazarlama faaliyetleri düzenleyebilir.

Sanatsal ürünlerin pazarlanabilmesi, insanların ilgi, duygu ve hisleri, düşünsel yapıları ve kültürel etkileşimleri gibi birçok etkin faktöre bağlanabilmektedir. Sanatsal ürünlerin üretiminden bunların pazarlanabilmesine kadar birçok konu sanat pazarlamasına ve bunların yönetilebilmesine bağlıdır. Sanat ve sanatsal ürünlerin pazarları endüstri olarak gelişen bir yapıya sahiptir. Bunun sebebi ekonomik göstergelerdeki iyileşmeler ve refah seviyelerindeki gelişmelerin yanı sıra insanların sosyal olarak iş ve ev yaşantılarındaki değişmelerin etkisi vardır.

Wu (2005, s. 110) *Kültürün Özelleştirilmesi* isimli kitabında iki kıtadan İngiltere'deki Büyük Britanya Sanat Konseyi'nin sanatı pazarlanabilir olarak görmesinden bahsetmektedir ve şu şekilde devam etmektedir. "... Sanatta da durum farklı değil; sanat da tüketicinin zamanı, ilgisi ya da parası için rekabet ediyor. Dolayısıyla etkili bir pazarlama programı, gündemimizin birinci sırasında yer almalıdır."

Ağırlıklı olarak spekülasyonlar tarafından şekillenen sanat ekonomisinde marka olmak pazarlama ve tanınmışlık açısından kolaylık sunmaktadır. Sanatsal bir ürünün pazarlanmasında çeşitli faktörler ürünün tanıtılmasında spekülatif etki yaratmaktadır. Bunlar, cinsellik, skandallar, ölüm gibi faktörlerdir. Sanatçı ve sanat eserinin çeşitli bakımlardan özellikleri bu konuda önemli ölçüde eserin tanıtılmasında ya da pazarlanmasında önemli bir etken olabilir. Marka ve sanat ürününün en önemli ortak noktası sembolik boyutudur. Bu durumda sanat ürününü çeşitli markaların bir kombinasyonu olarak da değerlendirmek mümkündür (Gürşen, 2020). Eti ve Erdiren'e (2017) göre özellikle bir ressamın eserleri vefatından sonra daha fazla değerlendirilmektedir. Bu önerme doğrultusunda sanat eserlerinin genel olarak spekülasyon sevdiğini söylemek mümkündür.

Sanat sadece kişisel veya kurumsal olarak pazarlanabilen bir olgu olmanın dışında şehirlerin veya ülkelerinde ulusal veya uluslararası arena da pazarlanabilmelerine ve tanıtılabilmelerine turizm açısından katkıda bulunabilen bir yapıya sahiptir. Gerek performans sanatları olsun gerek görsel sanatlar gerekse de plastik sanatlar olsun turizmin pazarlama araçlarında sanata yer verilmektedir. Mimarlık açısından ele alındığında şehirlerin mimari yapılarının ve sanatsal içeriklerinin turistik çekiciliğe hizmet ettikleri yadsınamaz bir gerçektir. Ya da

edebiyat sanatında şehir manzaraları görsel algının oluşabilmesi açısından özellikle yazımsal ve resimsel terimlerle okuyuculara aktarılmaktadır (Jacobs, 1996, s. 47, 48).

3. METEDOLOJİ

3.1 Araştırmanın Amacı ve Örnekleme

Bu çalışma ile kültür ve sanat pazarlaması konularının temel bilgi yapısı ile bu alanları birlikte kapsayan ve alanda yazılmış olan yayınların yapısını ve trendlerini keşfetmek amaçlanmaktadır. Bu çerçevede elde edilecek olan bilgiler yeni çalışma alanları oluşturulması ve bu doğrultuda gelecek çalışmalara fikir sunacaktır. Araştırmada kültür ve sanat pazarlaması konusunda 2000-2023 yılları arasında Web of Science ve Scopus veri tabanlarında yer alan 1309 yayın incelenmiş ve analiz edilmiştir.

3.2 Araştırmanın Yöntemi

Literatür dünyada sürekli kendini geliştirerek büyüyen bir yapıdır. Bilimsel araştırmaların çeşitlenmesi ve araştırılan konuların çeşitlenmesi araştırmacıları bibliyometrik olarak bu analiz ve araştırmaların artmasını gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda bu araştırmada bibliyometrik analiz yöntemi belirlenmiştir.

Bibliyometrik analiz nitel araştırma yöntemleri içerisinde kendisine yer bulan ikincil verilerden (yazılı yayınlardan) faydalanan nicel bir veri derleme yöntemi olarak değerlendirilebilir. Bibliyometrik teknikler içerisinde makalelerin veya yayınların ülkeye, kuruma ve yazara göre sayılması; yayınlanan çalışmanın bilimsel topluluk üzerindeki etkilerini ölçmek için alıntılarının sayılması; ortak alıntılarının (co-citations) sayılması (tek bir makalede iki makalenin birlikte alıntılanma sayısı); vb. Tüm bu teknikler birleşerek daha detaylı ve daha etkili ölçümler vermektedir. Sonuçlar, katılımcılar arasındaki ilişkileri tasvir etmek ve analiz araçlarını genişletmek için haritalama gibi çeşitli biçimlerde sunulmaktadır (Okubo, 1997, s. 9). Bu analiz, belirli bir konu alanındaki literatür külliyyatının, yani en geniş anlamıyla yayınların tanımlanmasına dayanır. Analiz başlangıçta bilimsel yayınların bibliyografik incelemelerinden veya çok alıntı yapılan yayınlardan seçmelerden oluşurken bugünlerde daha geniş ve özel konulara odaklanmaktadır bu konular: Yayınların coğrafi veya kurumsal yönleri ile zaman dilimleri içindeki gelişimi içeren performans göstergeleri, konu alanları, disiplinler veya literatür türleri ile yazarlık türleri gibi. Analizler çeşitli malzeme kategorilerini kapsar ve dergi makaleleri, kitaplar, tezler ve patentlerden "gri literatür" kategorisindeki raporlara kadar uzanır (Ellegaard ve Wallin, 2015). Bibliyometrik analiz, yayınlanmış makalelerinin, kitapların veya diğer bilimsel makalelerin istatistiksel bir değerlendirmesi olarak ele alınmaktadır ve bilim camiasındaki yayınların, akademisyenlerin veya kurumların etkisini ölçmenin etkili bir yolunu sunmaktadır (Zhang ve Koutra, 2022).

Bu analiz bir çeşit içerik analizidir. İçerik analizi özünde nitel bir analiz yöntemi olmasının yanında anahtar kelimelerin toplanması yoluyla nicel ölçümler

sağlayabilmek mümkündür. Bu yöntemin en önemli artışı bu analiz sayesinde birçok alandaki trendlerin uzun süreler boyunca takip edilmesi mümkündür (Ellegaard ve Wallin, 2015).

Bibliyometrik analiz süreci dört modül içermektedir bunlar: Veri toplama, veri ön işleme, istatistiksel hesaplama ve uygulama analizi. Veri kaynakları, veri tabanı verileri ve web verileri olarak ikiye ayrılır ve elde etme yöntemleri, manuel edinim ve otomatik edinim olarak ikiye ayrılmaktadır (Zhang ve Koutra, 2022).

Bu çalışmada performans analizi ve bilimsel haritalama yöntemleri tercih edilmiş ve analizler bu doğrultuda sürdürülmüştür (Donthu vd., 2021). Tablo 1’de araştırmanın süreci ve bir haritasını sunmaktadır. İlk olarak araştırmanın konusu ve kapsamını en iyi açıklayacak olan anahtar kelimeler; “culture marketing (kültür pazarlaması) ve art marketing (sanat pazarlaması) belirlemiştir. Daha sonra veriler ön işlemeden geçirilmiş ve kısıtlar uygulanmıştır.

Bu kısıtlardan ilki anahtar kelimelerin aranacağı platformlar belirlenmiştir. Sosyal bilimler alanında SSCI, SCI, ESCI, Scopus, ISI veri tabanlarının taranmasını kolaylaştıran ve bu veri tabanlarını tarayan iki temel platform tarama aracı olarak belirlenmiştir bunlar: “Web of Science (WOS) ve Scopus”. Veri toplama sürecinde İlk olarak anahtar kelimeler ayrı ayrı girilerek ayrı ayrı kaç makale olduğu incelendi (Art Marketing: 20978 (WOS), 1154 (Scopus); Culture Marketing: 47251 (WOS), 277 (Scopus); Art Marketing ve Culture: 2861 (WOS), 890 (Scopus). İkinci kısım olarak belge tipi eklendi, makale: 1843 (WOS), 569 (Scopus); inceleme makalesi: 97 (WOS), 38 (Scopus); erken görünüm: 45 (WOS). Üçüncü kısım olarak kategoriler sınırlandırılmıştır: WOS: 781 (Business, Management, Art, Sociology, Cultural studies, Economics, Communication, Music, Theater, Folklore), Scopus: 587 (Business, Management and Accounting, Social Sciences, Arts and Humanities, Economics, Econometrics and Finance). Dördüncü ve son kısım olarak Veri tabanları incelendiğinde 2000’li yıllardan sonra yayın sayısında çift haneli rakamlara ulaşılmış bundan önceki yıllarda ise bu skora ulaşılammıştır. Bu nedenle sadece 2000’li yıllarda yapılan yayınlar değerlendirmeye alınmıştır: 770 (WOS), 542 (Scopus) olmak üzere toplamda 1312 adet yayına ulaşılmıştır. Yayınların iki defa girilmesi hususunda R programında bir değerlendirme yapılmış ve 3 yayının iki defa girildiği yani hem Web of Science veri tabanlarında hem de Scopus veri tabanında yer aldıkları tespit edilmiş ve veri düzenlemesi yine R paket programında yapılarak bu üç yayın birer kere olarak analize dahil edilmiştir. Böylelikle yayınların çoklu girişleri temizlenmiş ve toplamda 1309 yayın analize dahil edilmiştir.

Tablo 1: Araştırmanın Süreci

Anahtar Kelime Seçimi	Culture Marketing (Kültür Pazarlaması) Art Marketing (Sanat Pazarlaması)	
Veri Ön İşleme (Kısıtlar)	Platform	WoS ve Scopus
	Tarih Aralığı	2000-2023
	Döküman Tipi	Makale, İnceleme Makalesi, Erken Görünüm
Kategoriler	WOS	Business, Management, Art, Sociology, Cultural studies, Economies, Communication, Music, Theater, Folklore)
	Scopus:	Business, Management and Accounting, Social Sciences, Arts and Humanities, Economics, Econometrics and Finance
Analiz	Performans Analizi	Yayın-alıntılama ile ilgili ölçütler
	Bilimsel Haritalama	Atıf analizi, ortak atıf, ortak yazar, ortak kelime
	Ağ Analizi	Ağ ölçütleri, kümeleme ve görüntüleme

4. BULGULAR

Kültür ve sanat pazarlamasının bibliyometrik analizi Bibliometrix: R paket programı (Biblioshiny) kullanılmıştır (*Bibliometrix - Home, 2023*). Araştırılan konu doğrultusunda yazımın verisinin WOS ve Scopus'tan indirilmesi sonrasında öncelikle performans analizi kapsamında verilerin dağılımının ve yayınların bir özetinin yer aldığı tanımlayıcı bir bibliyometrik veri çerçevesi oluşturuldu. Daha sonra sistematik bilimsel haritalama yöntemi ile “atıf analizi, ortak atıf, ortak yazar, ortak kelime ve bibliyometrik eşleştirme analizi” gerçekleştirildi. Son olarak ağ analizi yapılmış ve alan yazımda oluşan trendin saplanması sağlandı ve raporlandı.

4.1 Performans Analizi

Analiz kapsamında toplanmış olan verilerin bibliyografik olarak tanımlanması amacı ile bu analiz gerçekleştirilmiştir. Bu analiz sayesinde analizi yapılan veri ile ilgili temel bilgiler elde edilerek araştırılan konu veya konuların performansları değerlendirilebilmektedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler, Veri ile İlgili Temel Bilgiler

Veri ile İlgili Temel Bilgiler	
Zaman Aralığı	2000-2023
Kaynaklar (Dergi, Kitap vs)	620
Yayın Sayısı	1309
Yıllık Büyüme Oranı %	-4,66
Doküman Başına Ortalama Alıntı Sayısı	12,42
Referans Sayısı	72755
Belge İçeriği	
Sistem Tarafından Üretilen Anahtar Kelime Sayısı (Keyword Plus (ID))	1177
Yazar Tarafından Verilen Anahtar Kelimesi Sayısı (DE)	3954
Yazarlar	
Yazar Sayısı	2080
Tek yazarlı belge sayısı (yazar sayısı)	574 (507)
Doküman Başına Ortak Yazar Sayısı	1,95
Uluslararası ortak yazarlık %	9,626

Tablo 2 incelendiğinde 2000-2023 yılları arasında yayınlanmış olan 1309 yayının toplam 620 kaynaktan yayınlandığı görülmektedir. 1309 yayından başka yazarlar 72755 defa yararlanmışlardır. Diğer taraftan bu yayınlarda ortalama 12,42 adet alıntı bulunmaktadır. Belgelerin içeriği incelendiğinde Sistem tarafından üretilen Keyword Plus 1177 adet olarak gözlenirken yazarlar tarafından verilen anahtar kelime sayısı 3954 olarak görülmüştür. 1309 yayın toplam 2080 yazar tarafından yazılırken bu yayınlardan 574 adeti 507 yazar tarafından tek yazar olarak yayınlanmıştır. Doküman başına ortalama ortak yazar sayısı 1,95 olarak tespit edilmiş ve bu ortak yazarlıkların %9,626'sının uluslararası ortak yazarlık olduğu belirlenmiştir.

Çalışmaların yıllık bilimsel üretimleri incelendiğinde 2000-2023 yılları arasında sadece beş yıl içerisinde 100 yayın üzerine çıktığı görülmektedir: 2018 (143), 2021 (119), 2020 (110), 2017 (109) ve 2022 (108). En çok 2018 yılında yayın yapıldığı görülmektedir.

Tablo 3: En İyi 10 Yazar, Yayın, Kaynak, Alıntı, Ülke ve Anahtar Kelimeler

Yazar	Frekans	Yayın	Atf Sayısı/Yıllık Atf Sayısı
SLOWINSKA M	25	BELK RW, 2013, J CONSUM RES	814 /74
FILLIS I	16	KOZINETS RV, 2002, J CONSUM RES	665/30,23
COLBERT F	9	VARGO SL, 2017, INT J RES MARK	584/83,43
LEHMAN K	9	PETERSON RA, 2004, ANNU REV SOCIOLOG	383/19,15
VECCO M	8	OKUMUS B, 2007, TOUR MANAGE	297/17,47
GLOW H	7	AGUILERA RV, 2010, ACAD MANAG ANN	294/21
KERRIGAN F	7	CHRISTOFFERSEN P, 2009, MANAGE SCI	257/17,13
LEE H	7	DION D, 2011, J RETAIL	255/19,62
LEE J	7	HAKIM C, 2010, EUR SOCIOLOG REV	200/14,29
BELK R	6	GIBSON C, 2004, J RURAL STUD	168/8,40
Ülke	Frekans	Kaynak	Frekans
ABD	455	INTERNATIONAL JOURNAL OF ARTS MANAGEMENT	39
BK	407	POETICS	32
Avustralya	176	JOURNAL OF MARKETING MANAGEMENT	27
Kanada	128	INTERNATIONAL JOURNAL OF CULTURAL POLICY	26
Hollanda	102	ART/COMMERCE: THE CONVERGENCE OF ART AND MARKETING IN CONTEMPORARY CULTURE	25
Fransa	98	CULTURAL TRENDS	24
İspanya	92	JOURNAL OF ARTS MANAGEMENT LAW AND SOCIETY	23
İtalya	72	ARTS AND THE MARKET	17
Çin	71	CONSUMPTION MARKETS & CULTURE	17
Türkiye	63	EUROPEAN JOURNAL OF MARKETING	16
Yazar Anahtar Kelime	Frekans	Keyword Plus	Frekans
Culture (Kültür)	68	Culture (Kültür)	68
Art (Sanat)	49	Art (Sanat)	57
Marketing (Pazarlama)	42	Consumption (Tüketim)	40
Arts (Sanatlar)	35	Model (Model)	25
Museums Müzeler)	33	Market (Pazar)	24
Performing arts (Performans Sanatları)	28	Arts (Sanatlar)	22

Social media (Sosyal Medya)	28	Innovation (İnovasyon)	19
Art market (Sanat Pazarı)	27	Impact (Etki)	17
Arts marketing (Sanat Pazarlaması)	25	Identity (Kimlik)	16
Music (Müzik)	23	Work (İş)	15

Tablo 3’te analiz doğrultusunda frekans açısından en iyi on yazar, yayın, ülke, kaynak ve anahtar kelimeler yer almaktadır. Tablo 3’e göre en çok yayını olan yazar Slawinska (25) olurken, en çok yayın yapılan ülke ABD (455) ve en çok yayın yapılan dergi International Journal of Arts Management (39) olmuştur. Anahtar kelimeler incelendiğinde yazarların vermiş olduğu anahtar kelimeler ile WOS ve Scopus tarafından üretilen anahtar kelimelerden “kültür” kelimesinin 68’er defa tekrar ettiği görülmektedir.

4.2 Bilimsel Haritalama Alıntı Analizi

Bu analiz sayesinde bir yayının akademide kazanmış olduğu tanınma derecesini alıntılanma sayısına bakarak ölçmeyi hedeflemektedir (Khanra vd., 2021). Alıntı analizi ilki, 1309 çalışma dışındaki 1309 çalışmada harici olarak çok atıf yapılan yazar, ikincisi, 1309 yazarın çalışmaya katılan yani dahili olarak diğer yazarlara yaptığı atıf sayısı açısından değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. Alıntı analizi, bu çalışmada yer alan bir yazarın çalışmaya katılan diğer yazarlar tarafından kaç kez alıntılındığını ölçmektedir (Aria ve Cuccurullo, 2017). 1309 çalışma içinde diğer yayınlara yapılan alıntılar ise yerel alıntılama analizi ile ölçülmüştür.

Tablo 4: Alıntılara Katkıda Bulunan En İyi 10 Dahili ve Harici Yazar, Ülke, Kaynaklar ve Üniversiteler

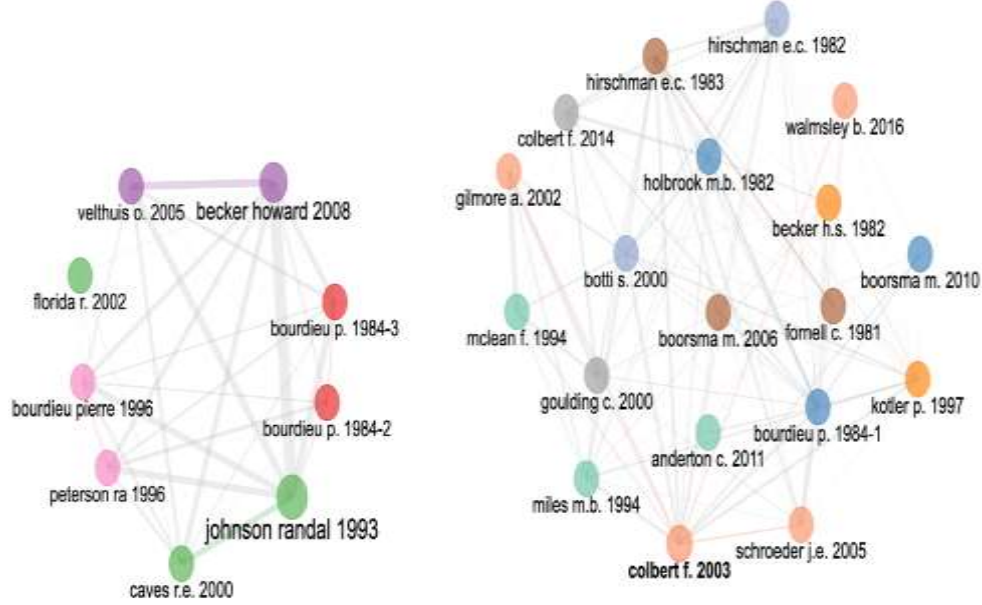
Dahili Yazarlar		Ülkeler		Dergiler	
Yazar	AS	Ülke	AS	Kaynak	Makaleler
ANAND N	14	ABD	4505	J CONSUM RES	644
PETERSON R	14	BK	2901	POETICS	329
BECKERT J	9	Kanada	1466	J MARKETING	327
QUEMIN A	8	Avustralya	1393	AM J SOCIOL	272
KOZINETS R	7	İtalya	554	EUR J MARKETING	222
ROESSEL J	7	Fransa	466	J BUS RES	214
FILLIS I	6	Hollanda	458	AM SOCIOL REV	211
VELTHUIS O	6	Almanya	411	J MARKETING RES	174
BORGHINI L	4	Çin	382	CONSUMP MARK CULT	164
KOMAROVA N	4	Hong Kong	330	LEE	161

Harici Yazarlar		Üniversiteler	
Yazar	AS/YAS	Üniversite	Makaleler
BELK RW	814 /74	ERASMUS UNIV	27
KOZINETS RV	665/30,23	UNIV AMSTERDAM	19
VARGO SL	584/83,43	RMIT UNIV	18
PETERSON RA	383/19,15	DEAKIN UNIVERSITY	17
OKUMUS B	297/17,47	UNIV MELBOURNE	16
AGUILERA RV	294/21	UNIV WESTMINSTER	16
CHRISTOFFERSEN P	257/17,13	A (CORRESPONDING AUTHOR)	13
DION D	255/19,62	UNIVERSITY OF STIRLING	13
HAKIM C	200/14,29	YORK UNIV	13
GIBSON C	168/8,40	HONGIK UNIV	12

Tablo 4 incelendiğinde en çok olan dahili atıflarda en çok atıf alan popüler yazarın ortak yayınları ile ilk sırada yer alan Peterson ve Anand'un (2004) (14) olduğu tespit edilmiştir onları Beckert (2011) (9) ve Quemin (2013) (8) izlemiştir. Harici atıflarda ise en popüler yazar Belk (2013) (814/74,00) onu Kozinets (2002) (665/30,23) ve Vargo ve Lusch (2017) (584/83,43) izlemektedir. Alıntılarda en popüler ülke 4505 atıflar ABD olurken onu 2901 atıfla Birleşik Krallık ve 1466 atıfla Kanada takip etmektedir. Dergilerde sırasıyla Journal of Consumer Research (644), Poetics (329) ve Journal of Marketing (327) ilk üç sırayı paylaşmışlardır. Son olarak yazarlar bağlı oldukları üniversiteler incelendiğinde ise Erasmus Üniversitesi'nin 27 atıf ile birinci sırada olduğu ve sonra sırası ile Amsterdam Üniversitesi (19) ve Rmit Üniversitesi'nin (18) geldiği gözlenmiştir.

4.2.1 Ortak Atıf Analizi (Co-Citation Analysis)

Ortak atıf analizi, kaynak makalelerde birlikte alıntılanan makale çiftlerinin izlenmesini içermektedir. Aynı makale çiftleri birçok yazar tarafından birlikte alıntılıandığında, araştırma kümeleri oluşmaya başlar oluşan bu kümelerdeki ortak atıf yapılan makaleler bazı ortak temaları paylaşma eğilimindedir. Tek bağlantılı kümeleme ve çok boyutlu ölçeklendirme teknikleriyle birleştiğinde ortak alıntı analizi, bir bütün olarak bilimin yanı sıra uzmanlaşmış araştırma alanlarının yapısını tam anlamıyla haritalayabilmektedir (Surwase vd., 2011).

Şekil 1: Ortak Alıntı (Co-Citation)

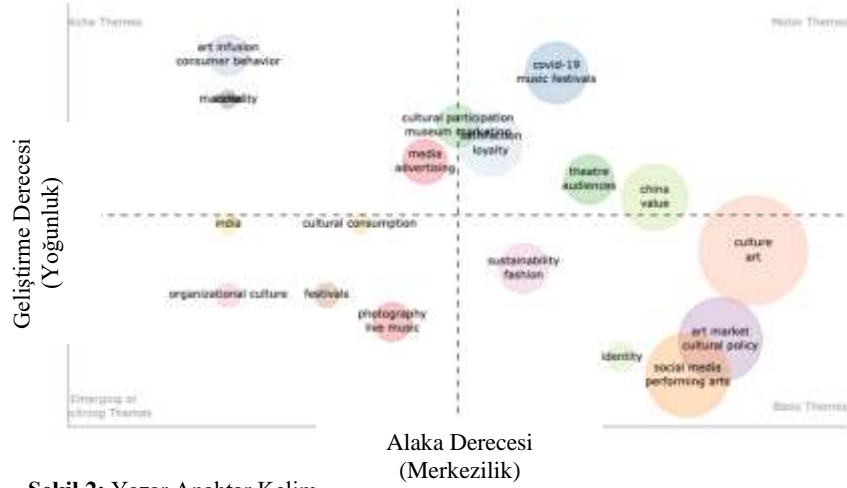
İncelenen 1309 çalışma içerisinde en çok atıf yapılan yayınların Şekil 1'e göre iki kümede birleştikleri ve bunlar içinde Johnson ve Bourdieu (1993) ve Becker'in (2008) yayınlarının birlikte en çok atıf aldıkları görülmektedir.

4.2.2 Ortak Kelime Analizi (Co-Word Analysis)

Ortak kelime analizi bir bibliyometrik veri setinde yer alan makalelerin yazarları, endeksleri ve dergi platformları tarafından kullanılan anahtar kelimeler başlıklar ve özetlerden çıkartılan terimleri haritalamak ve kümelemek bir araştırma konusuyla ilgili literatürün anlık görüntüsünü sağlayarak bir kavramsal çerçeve çizmeyi amaçlamaktadır (Aria ve Cuccurullo, 2017; Khanra vd., 2021).

Yapılan analiz sonucunda Şekil 2'de de görüldüğü gibi yazarların kullanmış olduğu anahtar kelimelerde 19 farklı tema oluşmuştur. Bu temalar: 1. Fotoğraf, 2. Covid 19, 3. Kültürel Katılım, 4. Sanat pazarı, 5. Sosyal Medya, 6. Organizasyon Kültürü, 7. Kültür, 8. Sanat İnfüzyonu, 9. Sürdürülebilirlik, 10. Çin, 11. Hindistan, 12. Memnuniyet, 13. Önemlilik, 14. Kimlik, 15. Tiyatro, 16. Video, 17. Medya, 18. Kültürel Tüketim ve 19. Festivallerdir. Bu kelimelerden en çok yinelenen kelime grubu Kültür temasında kültür kelimesi olarak dikkat çekmektedir.

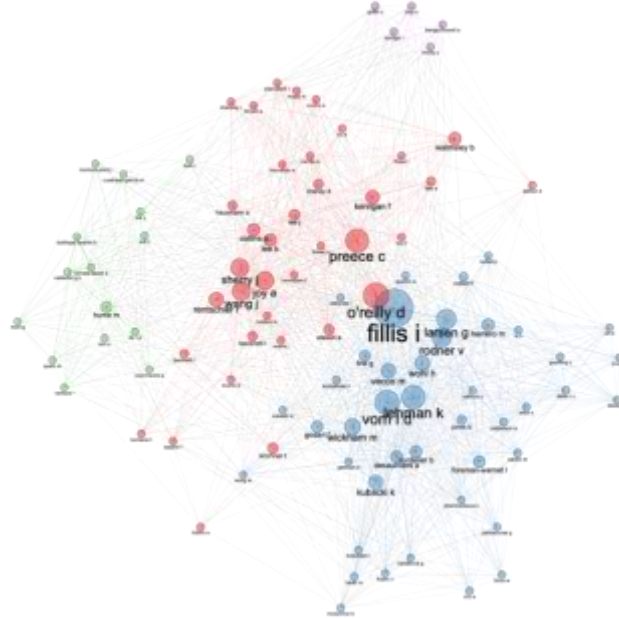

Şekil 2: Yazar Anahtar Kelimelerinin Ortak Yazar Analizi

4.2.3 Ortak Yazar Analizi (Co-Author Analysis)

Bu analiz aynı zamanda bilimsel iş birliği ağı olarak da değerlendirilebilmektedir. Bu yöntem düğümlerin yazar olduğu ve bağlantıların ortak yazarlık olduğu bir ağıdır ve bir makale grubunun ortak yazarları arasında bağlantılar kurulmaktadır (Aria ve Cuccurullo, 2017; Büyükkidik, 2022)

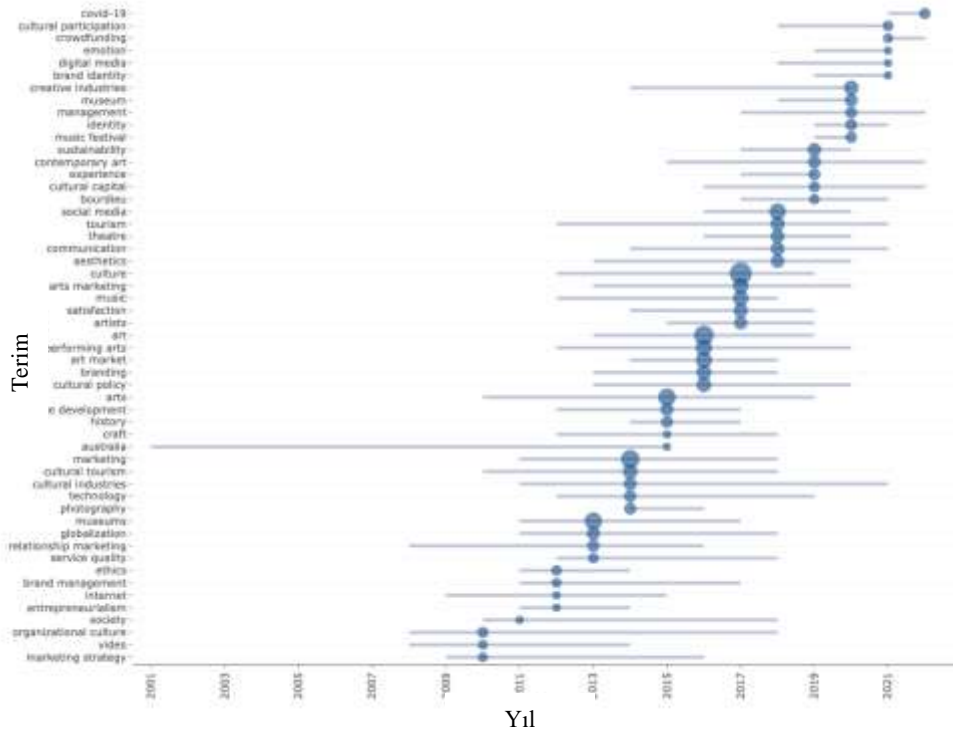

Şekil 3: Ortak Yazar Ağ Görünümü

Şekil 3'te ortak yazarların anahtar kelimeler doğrultusunda dağılımları görülmektedir. Bu çerçevede ortak yazarların anahtar kelimeler açısından dört farklı kümede bir araya geldiklerini söylemek mümkündür. Renklere göre yeşil olan tema: “performans sanatları” anahtar kelimesi etrafında konumlanmıştır. Mavi olan tema: “sanatlar” anahtar kelimesi, mor olan tema: “müzik festivalleri” ve kırmızı olan tema: “markalama” anahtar kelimesi etrafında konumlanmıştır. Sanat ve markalama anahtar kelimeleri 1309 yayında en fazla atıf alan çalışmalarda yer alan anahtar kelimeler olarak gözlenmiştir.

4.2.4 Trend Anahtar Kelimeler

Özellikle son yıllardaki çalışmalar ve gelecek çalışmalar için önemli bir bibliyometrik çıkarımda trend konuların incelenmesidir. Anahtar kelimeler üzerinden yapılan inceleme sonucunda yazarların son zamanlarda odaklanmış oldukları anahtar kelimeler Şekil 4'te gösterilmektedir.

Şekil 4: Yıllara Göre Anahtar Kelimelerin Trendleri

Şekil 4'te de görüldüğü gibi son yıllarda 2021-2023 arasında sanat pazarlaması konusunda neredeyse hiç konu değişimi gözlenmemiştir. Buna göre Covid-19 pandemisinin en büyük etkisi sanat ve kültür alanına olmuştur denilebilir. Bunun dışında 2019'dan itibaren kültürel katılım, kitle fonlaması, duygular, dijital

medya, İletişim, Sosyal medya, marka kimliği, çağdaş sanat vb. kavramlarının anahtar kelimeler olarak kendilerine sıklıkla yer bulduklarını söylemek mümkün. Özellikle pazarlama konusundaki çalışmaların 2007 ve sonrası dönemde ciddi bir sıçrayış gösterdiği ve neredeyse bütün yıllarda pazarlama konusunda sanat ve kültür temalı çalışmaların olduğu gözlenebilmektedir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma ile sanat ve kültürün pazarlanmasını konu edinen, 2000-2023 yılları arasında WOS ve Scopus platformlarında indekslenerek yayınlanmış olan makale, erken gösterim ve incelemelerin bibliyometrik olarak analizi yapılmıştır. Bibliyometrik olarak yapılan çalışmada amaç sanat ve kültür pazarlaması alanlarının temel bilgi yapısını ve bu alanların yazım trendlerini ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede bibliyometrik temelli Bibliyometrix R paket programından faydalanarak analizler yapılmış ve yorumlanmıştır.

İlk ola toplanan yayın verilerinin temel olarak bilgilerini alabilmek adına tanımlayıcı istatistik çıkarımlar uygulanmıştır. Bu çerçevede 2000-2023 yılları arasında 620 kaynak içinde 1309 yayın analize tabi tutulmuştur. Bu kaynaklarda ortalama alıntı kullanma sayısı 12,42 olarak tespit edilmiştir. Yine bu kaynakların kullandığı referanslar ise 1309 makale için 72755 olarak gözlenmiştir. Yine bu belgelerde 1177 adet sistem tarafından üretilmiş olan anahtar kelime (Keyword Plus) yer alırken yazarlar tarafından ise 3954 adet anahtar kelime türetilmiştir. İncelenen yayınlardan 574 tanesi tek yazarlı ve bu tek yazarlı yayınları 507 yazar yazmıştır. 1309 belgenin tek ve ortak yazarları toplamı ise 2080 olarak dikkat çekmektedir. Belge başına ortalama ortak yazar sayısı 1,95 olarak belirlenirken bunlardan %9,626'sının uluslararası boyutta oldukları görülmüştür.

Bu yayınlardan en fazla yayın yapan yazar Slowinska olurken, en çok harici atıf alan yazar ise Belk olmuştur. Amerika en çok yayın üreten ülke konumundadır. 1309 yayının en fazla yayımlandığı dergi 39 adet ile International Journal of Arts Management dergisi olmuştur. En çok tekrarlanan yazar anahtar kelimesi kültür olarak öne çıkmış ve bunu sanat ve pazarlama takip etmiştir. Keyword plus ise yine en çok kültür olmuştur. Bunu sırasıyla sanat ve tüketim kavramları takip etmiştir.

Daha sonra analize alıntı analizi ile devam edilmiştir. En çok dahili alıntı yapılan yazarlar tespit edilmiştir. Dahili alıntı yapılan yazar Anand ve Peterson'dur. Yine en çok alıntı yapılan ülke ABD alıntı yapılan dergi ise Journal of Consumer Research olarak belirlenirken bu dergi içinde de 644 makaleye atıfta bulunulmuştur. Erasmus Üniversitesi en çok yazarın katkıda bulunduğu üniversite olarak belirlenmiştir. Daha sonra sırası ile Ortak atıf analizi, ortak kelime ve ortak yazar analizleri yapılmıştır. Ortak atıf analizinde sıklıkla Johnson ve Becker'in ortak atıf aldıkları gözlenmiştir. Ortak kelime analizinde ise yazarların kullandıkları anahtar kelimeler üzerinden yapılan çalışmada 19 farklı temanın olduğu gözlenmiştir. Bunlar içinde kültür temasının en çok anahtar kelime sayısı içeren tema olduğu

belirlenmiştir. Diğer bir analiz olarak da ortak yazar analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analizde ortak yazarların ağ görünümüleri atıflar ve gösterge olarak da yazar anahtar kelimeleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bu analizde anahtar kelimelerin ortak yazarlar çerçevesinde sanatlar, performans sanatları, müzik festivalleri ve markalama anahtar kelimeleri üzerinden kümelenedikleri belirlenmiştir.

Son olarak bundan sonraki çalışmalara ayna olabilmek için anahtar kelimelerin trendleri incelenmiştir. Bu trenler çerçevesinde çok çeşitli anahtar kelimeler ile yayın yapıldığı gözlenmiştir. Özellikle 2007 ve sonrasında sanat kavramının pazarlama odaklı olarak literatüre dahil edildiği söylenebilir. Son yıllarda bu alanda yapılan çalışmaların kültürel katılım, kitle fonlaması, duygular, dijital medya, İletişim, Sosyal medya, marka kimliği, çağdaş sanat vb. yeni ve güncel kavramlarla çalışmaların yapıldığı söylenebilir.

Bu çalışmada kısıtlar analiz kısıtları olarak değerlendirilmiştir. Çalışma 2000-2023 yılları arasında, WOS ve Scopus indeks platformları, makaleler ve bazı kategoriler ile yapılmıştır. Diğer bir kısıt ise bu çalışmada VOSviewer gibi programlardan faydalanılmamıştır Bibliyometrix R paket programı ile analizler yapılmıştır. Daha farklı çıktılar alabilmek için farklı programlar da kullanılabilir.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Yazarlık Katkı Beyanı

Çalışmanın tüm aşamaları yazarlar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Areti, A., & Psyrra, M. (2014). Nineteenth- and Twentieth-Century Greek Art in Primary and Secondary Markets: Some Observations. İçinde D. P. Sakas, A. Kavoura, & P. Tomaras (Ed.), 2nd International Conference on Strategic Innovative Marketing (C. 148, ss. 404-411). Elsevier Science Bv. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.07.059>
- Argan, M. (2007). Eğlence pazarlaması. Detay Yayıncılık.
- Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of informetrics*, 11(4), 959-975.
- Baudrillard, J. (2010). Sanat Komposu—Yeni Sanat Düzeni ve Çağdaş Estetik 1. İletişim Yayınları.

- Becker, H. S. (2008). *Art worlds: Updated and expanded*. University of California Press.
- Beckert, J. (2011). Where do prices come from? Sociological approaches to price formation. *Socio-Economic Review*, 9(4), 757-786. <https://doi.org/10.1093/ser/mwr012>
- Belk, R. W. (2013). Extended Self in a Digital World. *Journal of Consumer Research*, 40(3), 477-500. <https://doi.org/10.1086/671052>
- Bialynicka-Birula, J. (2018). Changes in the global art market. *Oeconomia Copernicana*, 9(4), 695-714. <https://doi.org/10.24136/oc.2018.034>
- Bibliometrix—Home. (2023). <https://www.bibliometrix.org/home/index.php>
- Brandellero, A. (2022). How art market actors experience market emergence in an unequal field: Placing Brazilian contemporary art in the global art market. *Consumption Markets & Culture*, 25(6), 525-545. <https://doi.org/10.1080/10253866.2022.2093196>
- Büyükkidik, S. (2022). A Bibliometric Analysis: A Tutorial for the Bibliometrix Package in R Using IRT Literature. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 13(3), Art. 3. <https://doi.org/10.21031/epod.1069307>
- Davies, D. (2008). Collingwood's 'performance' theory of art. *The British Journal of Aesthetics*, 48(2), 162-174.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>
- Ellegaard, O., & Wallin, J. A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact? *Scientometrics*, 105(3), 1809-1831.
- Eti, H. S., & Erdiren, Y. O. (2017). Sanat Pazarlaması: Resim Sergilerindeki Eserlerin Pazarlanmasına Dair Bir Yaklaşım. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 448, 454.
- Eti, H. S., & Erdiren, Y. O. (2021). Sanat Pazarlaması, Kapsamı, Boyutları ve Yenilikçi Örnekleri. *Artikel Akademi*.
- Gürşen, A. E. (2020). Art marketing as an emerging area in an emerging market. *Arts and the Market*, 10(1), 34-52. <https://doi.org/10.1108/AAM-01-2019-0004>
- Hua, S. (2022). Disruption, Digitalization and Connectivity: Asia's Art Market in Transformation. *Arts*, 11(3), 57. <https://doi.org/10.3390/arts11030057>
- Jacobs, J. (1996). *Edge of empire: Postcolonialism and the city* Routledge. London.
- Johnson, R., & Bourdieu, P. (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. Cambridge: Polity.

- Khanra, S., Dhir, A., Kaur, P., & Mäntymäki, M. (2021). Bibliometric analysis and literature review of ecotourism: Toward sustainable development. *Tourism Management Perspectives*, 37, 100777.
- Kozinets, R. V. (2002). Can Consumers Escape the Market? Emancipatory Illuminations from Burning Man. *Journal of Consumer Research*, 29(1), 20-38. <https://doi.org/10.1086/339919>
- Okubo, Y. (1997). Bibliometric indicators and analysis of research systems: Methods and examples.
- Onkvisit, S., & Shaw, J. J. (1993). *International Marketing, Analysis and Strategy*. Macmillan Publishing.
- Peterson, R. A., & Anand, N. (2004). The Production of Culture Perspective. *Annual Review of Sociology*, 30(1), 311-334. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.30.012703.110557>
- Quemin, A. (2013). International Contemporary Art Fairs in a “Globalized” Art Market. *European Societies*, 15(2), 162-177. <https://doi.org/10.1080/14616696.2013.767927>
- Surwase, G., Sagar, A., Kademani, B., & Bhanumurthy, K. (2011). Co-citation Analysis: An Overview.
- Ülker Demirel, E. (2018). Sanat Pazarlaması. İçinde Pazarlamada Güncel Gelişmeler (1. bs, s. 443,370). Nobel.
- Vargo, S. L., & Lusch, R. F. (2017). Service-dominant logic 2025. *International Journal of Research in Marketing*, 34(1), 46-67. <https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2016.11.001>
- Wu, C. (2005). *Kültürün Özelleştirilmesi* (E. Soğancılar, Çev.). İletişim Yayınları.
- Zhang, J., & Koutra, S. (2022). Bibliometric Analysis | Encyclopedia MDPI. Encyclopedia.Pub. <https://encyclopedia.pub/item/revision/8cc0fd8f5edad7635fe9407cd57377cd>

AİLE YAPISINDA YAŞANAN ÇÖZÜLME VE UZUNKÖPRÜ ÖRNEĞİ¹

DISINTEGRATION OF THE FAMILY STRUCTURE AND CASE OF UZUNKÖPRÜ

Ayşe Nur ÇİFTÇİ*

Geliş Tarihi: 19.12.2022
(Received)

Kabul Tarihi: 04.07.2023
(Accepted)

ÖZ: Tarım toplumunda yaygın olan geleneksel geniş aile, Endüstri Devrimi sonrasında sanayileşmiş toplumlarda yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Toplum için temel birim olan aile, 1950'lerden bu yana ise yeni bir kriz yaşamaktadır: Çözülme. Çekirdek ailenin parçalanmasıyla ailede çözülme başlamıştır. Parçalanmış aileler, boşanma oranlarında yaşanan artışla oluşmuştur. Bu aileler tek ebeveyne sahip olunan, genelde de anne ve çocuktan kurulu olan yapıdadır. Tek ebeveynli parçalanmış aileleri aynı zamanda bekâr ebeveyn ailesidir. Bekâr ebeveyn ailesinde kaynak 1950'lerden itibaren boşanma iken, 1970'lerden itibaren gayrimeşru doğumlar olmuştur. Bu durum aile yapısında daha da tahripkâr etkilere yol açmaktadır. Boşanmada ebeveynlerin ayrılığı varken gayrimeşru doğum durumunda babasızlık sorunu yaşanmaktadır. Yasal düzenlemeler, evlatlık edinmenin kolaylaşması ve taşıyıcı anne kullanımının yaygınlaşması, son yıllarda tek ebeveynli aileler içerisinde bekâr baba ailelerinde de belirgin artış yaşanmasına yol açmaktadır. Kısacası çok çeşitli tiplere ayrılan birbirinden çok farklı olan, özünde iki karşı cinsiyette ebeveyn ile şekillenmemeye ortaklığında birleşen aile yapılarıyla karşılaşılmaktadır. Türk toplumu da aile yapısında görülen çözülmeye direnç göstermekte son yıllarda zorluk yaşamaktadır. Bu çalışmada da Uzunköprü ve Uzunköprü'nün içinde yer aldığı daha büyük beş coğrafi birim için aile yapısında yaşanan çözülme analiz edilmiştir. Aile yapısındaki çözülme, 2014 ile 2021 yılları arasında yaşanan değişimin analiziyle gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, ilçe düzeyinde Uzunköprü'den ülke düzeyinde Türkiye'nin tamamına kadar beş coğrafi düzeyde de ailenin çözülme sürecinde olduğunu göstermektedir. Geniş aileler ile çekirdek aileler azalırken, tek ebeveynli aileler ile aile olmayan hanelerde belirgin artış yaşanmaktadır. Tek ebeveynli aileler içerisinde özellikle bekâr baba ailelerinde dramatik artış görülmektedir. Bütün bu bulgular, Türk toplumunda ailede yaşanan çözülme sürecinin gelişmiş Batı toplumlarıyla örtüştüğünü göstermektedir. Batı toplumlarında sosyal sorun haline dönüşen çözülen aile yapısının Türk toplumunda da derinleşmemesi için aileyi güçlendirici politikalara acil ihtiyaç olduğu sonucuna varılabilir.

¹Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne'de düzenlenen "Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü" isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

*Dr., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, draysenurciftci@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-0928-644X.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Çiftçi

Anahtar Kelimeler: Çözülen aile, bekâr anne / baba ailesi, sosyal politika, sosyal çalışma, Uzunköprü.

ABSTRACT: The traditional extended family, which is common in agricultural society, has left its place to the nuclear family in industrialized societies after the Industrial Revolution. The family, the basic unit of society, has been experiencing a new crisis since the 1950s: disintegration. With the disintegration of the nuclear family, the family began to dissolve. Broken families have been created by the increase in divorce rates. These families are structured around a single parent, usually consisting of mother and child. Single-parent broken families are also single-parent families. While the cause of the single parent family has been divorces since the 1950s, illegitimate births have become the main cause since the 1970s. This situation causes even more destructive effects on the family structure. While there is separation of parents in divorce, there is a problem of paternity in case of illegitimate birth. Legal regulations, facilitation of adoption and widespread use of surrogate mothers have led to a significant increase in single father families among single-parent families in recent years. In short, family structures that are very different from each other, which are divided into many types, and which are united in an unformed partnership with parents of two opposite sexes, are encountered. Turkish society has also been having difficulties in recent years in resisting the disintegration seen in the family structure. In this study, the disintegration in the family structure is analyzed for the five larger geographical units in which Uzunköprü takes part of. The dissolution in the family structure was carried out by analyzing the change experienced between 2014 and 2021. The findings show that families are in the process of disintegration at all five geographical levels, from Uzunköprü at the district level to the whole of Turkey at the country level. While extended families and nuclear families are decreasing, there is a significant increase in single-parent families and non-family households. In single-parent families, there is a dramatic increase especially in single-father families. All these findings show that the disintegration process in the family in Turkish society coincides with the developed Western societies. It can be concluded that there is an urgent need for policies to strengthen the family so that the dissolved family structure, which has become a social problem in Western societies, does not deepen in Turkish society. In addition, the interest in this subject in the national literature is extremely limited and more original research is needed.

Key Words: Disintegrating family, single mother/father family, social policy, social work, Uzunköprü.

EXTENDED ABSTRACT

Family is considered as the building block of society, like the cell in biology. From the Neolithic age to the Industrial Revolution, the traditional extended family formed the widespread and dominant family. Migration from rural to urban areas with the Industrial revolution brought with it a new family form called nuclear family in cities. Thus, the traditional extended family turned into a common and dominant family form in the countryside while the nuclear family became dominant in the city. With the spread of industrialization, this dual family structure spread throughout the world. In the industrialized Western societies, the extended family left its place to the nuclear family to a large extent because the weight of rural population has decreased to 3% in some Western countries. The family structure of these developed countries, which have the characteristics of an Advanced

Industrial Society, began to deteriorate since the 1950s.. Just as the First Industrial Revolution began in England, the deterioration of the family first began in American society. Broken families began to take the place of nuclear families day by day. This situation later spread to Western European countries.

Broken families have been on the agenda of American society as a new family type with the increase in divorce since the 1950s. It was in the format of a single-parent family consisting of a mother and children, and fatherlessness was at the forefront. In fact, fatherlessness and single-parent family formation existed before the 1950s. However, the reason for its formation was largely based on the increase in paternal deaths due to wars. From the 1950s onwards, this time divorce became the main source of single-parent family formation. By the 1970s, the boom in the illegitimate births, apart from divorce, also affected the formation of a single-parent family. Thus, single mother families increased day by day and started to take the place of the nuclear family. While the nuclear family is still the most common form of family today, there is an increasing risk that single-parent families will become dominant in the near future. Single-mother families are in financial impossibility compared to dual-parent families. The impact of the feminization of poverty is as great as the inability to share parental responsibilities. However, the majority of single-mother families are not below the poverty line. Intense state support for redistribution of income, especially in European countries, significantly reduces the risk of poverty.

In the recent past, single father families have been added to the families of single mothers, which have made a leap with the increase in divorce and illegitimate births. Single father families were originally formed by fathers who demanded the custody of their children after divorce. Later, with the facilitation of adoption and the practice of surrogacy, single father families became common among never married men. These options are chosen by heterosexual men and homosexual men who do not choose to marry. The legalization of same-sex marriage in Western societies, or the establishment of illegal marriages with legal convenience, such as inheritance law, brought up another family structure. A new type of family that is not like the classical nuclear family consisting of mother and father, but a New family structure that consists of more than one parent.

Turkish society is a society that is integrated with the rest of the world. Industrialization and the increasing weight of the service economy and the rapid increase in urbanization rates have caused the traditional extended family to be largely replaced by the nuclear family in the recent past. However, the dissolved family forms in Western societies are also spreading among the Turkish society day by day. What is seen in Turkish society is in the form of single parent families resulting from divorce as classical fragmented family forms. The fact that same-sex marriages are not legally or unofficially allowed yet, prevents the formation of Western world style of families like same-sex couples or families of single fathers formed through adoption or surrogate mothers. Although single-mother families still constitute the predominant segment among single-parent families, the increase in single-father families is significant. In addition, the weight of shared households formed by single-person households and those living in the same house, who do not have family ties, is gradually increasing. The contraction in expanded and nuclear families is experienced much faster, especially in nuclear families with children. In short, while the tendency to marry is decreasing, the tendency to have children among married people is also decreasing and the divorce is on the

rise. In the study, the years 2014 and 2021 were compared between Uzunköprü, Edirne, Thrace, Western Marmara and Turkey as five regional units. In general, the rise of the dissolved family was confirmed in all regional units except for minor deviations. The dramatic increase in the single father family within the dissolved family is also frightening.

1. GİRİŞ

Aile, her toplum için temel yapı taşı olma özelliğine sahiptir. Bu özelliği, aynı zamanda ailenin bir birim olarak toplumun da prototipi olmasını beraberinde getirmektedir. Pek çok fonksiyona sahip olan bu birim, nesiller arası kültür aktarımıyla toplumların sürekliliğini sağlar. Üyelerine psikolojik, fizyolojik, sosyal ve ekonomik açıdan doyum sağlayan bu sosyal kurum, böylece bireyin toplumdaki soyutlanmasına, toplumsal kurallara uymamasına da engel olur. Aile kurumu böylece nesiller arası kültür aktarımı sağlarken hem de bireyin pek çok ihtiyacını da temin ettiğinden, bireylerin yaşadıkları topluma uyum sağlayarak aidiyet şuurunu kazanmalarını ifade eden sosyalleşmeyi de sağlamış olur. Kısacası sosyal bütünleşmenin tesisi, güçlü aile kurumuyla mümkündür. Sosyal çözülmeyle aile kurumundaki çözülmeyle başlayacaktır.

Aile yapısı binlerce yıllık süreçte ve toplumlar arasında değişiklik gösterebilmiş, dönüşüme uğrayabilmiştir. Örneğin geleneksel tarım toplumunda yaygın olan aile tipi geniş aile iken, Endüstri devrimiyle kentlere yerleşen yeni aileler bu defa çekirdek aileye dönüşmüştür. Toplumlarda görülen aile tiplerindeki ayrışma da genelde toplumların ekonomik yapılarındaki farklılaşmayla örtüşmektedir. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan, ailenin dönüşümü yerine ailenin çözülme süreci içerisine girmesidir. Ailenin dönüşümü yerine çözülme süreci içerisinde olduğu sonucuna ise bu kurumun ana aktörlerini oluşturan evlilik bağıyla bağlı çiftlerin varlığıyla ulaşılmaktadır. Geleneksel geniş aile ile çekirdek aile arasındaki en temel farklılık ebeveynlerin durumuyla değil, çocukların medeni durumuyla ayrılmaktadır. Şayet aile anne ve babanın yanı sıra bekâr çocuklar ile evli erkek çocuklarının yeni kurdukları aileleriyle birlikte anne-baba ve kardeşlerinin yanında yaşamaları söz konusuysa geleneksel geniş aile olurken, anne ve babanın yanında sadece bekâr çocuklar mevcut oluyorsa bu defa çekirdek aileye dönüşüm söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla her iki ailede de çift ebeveyn ailesi özelliğinin muhafaza edildiği görülmektedir. Hâlbuki günümüzde, daha önce en azından bilinen tarihte hiç görülmediği yaygınlıkta çift ebeveynlikten tek ebeveynliğe doğru hızlı bir geçiş yapılarak ailenin çözülme sürecine girdiği görülmektedir. Yani risk, temelde evliliklerin son bulması veya hiç gerçekleşmemesi sebebiyle oluşmaktadır.

Başta gelişmiş Batı toplumlarında olmak üzere giderek dünyanın tamamını etkisi altına almaya başlayan ailenin çözülme süreci, Türkiye’de de giderek artan şekilde etkilerini göstermektedir. Bu çalışmanın amacı da Edirne’nin Uzunköprü ilçesinde 2014-2021 yılları arasında boşananların nüfus içindeki ağırlıklarında yaşanan değişim ile aile türlerine göre hanelerin dağılımlarında yaşanan değişimi

analiz ederek ailede çözülme sürecinin neresinde olduğunu tespit etmeye katkı sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda ilçe düzeyinde Uzunköprü; bünyesinde yer aldığı düzey 3'te Edirne, düzey 2'de Trakya, düzey 1'de Batı Marmara ve en üst ölçekte de Türkiye bütünündeki değişimle karşılaştırmaya tabi tutulmaktadır. Ayrıca çalışmada ulusal ve uluslararası literatürden de yararlanılarak dünya ve Türkiye örneklerinin aktarımı da özetlenerek gerçekleştirilmiştir.

2. AİLE KURUMUNDA ÇÖZÜLME: ÇÖZÜLMÜŞ AİLE TÜRLERİ

Toplumlar arasında farklılık göstermekle birlikte aile kurumunda çözülme sürecinin yaşanması ve ailenin geleceğiyle ilgili belirsizlik konusunda sosyal bilimciler hemfikirken, ailenin gelecekte de insanoğlunun hayatını bir şekilde etkileyeceği konusunda da yine herkesin hemfikir olduğu görülmektedir (Duman, 2012: 19, 35). Tezat gibi görülen bu durum, temelde aile yapısında yaşanan değişimin hız kazanmasına karşılık red edilen bir kurum olmamasından ileri gelmektedir. Batı dünyasında aileyle ilgili görüşler, klasik çift ebeveynli aileden tek ebeveynli aileler ile aynı cinsiyetten (eşcinsel ebeveynlere dayanan) çift ebeveynli ailelere doğru önemli ölçüde değişim göstermektedir. Taşıyıcı annelik mekanizmasının kullanımının yaygınlaşması, ailenin anlamı konusunda da geleneksel sosyal görüşlere meydan okunmasını desteklemektedir (Pereira ve Beztriz, 2022).

Aile kurumunun gelecekte de varlığını sürdüreceği konusunda oluşan genel kanaate rağmen aile ve evliliğin modern dünyada kutsiyetini kaybederek seküler bir karakter kazanmaya başladığı ve bu sebeple de ailenin böylece çözülme sürecine girdiği de ifade edilmektedir. Modernleşmenin sonucu olarak sekülerleşmenin olduğu, sekülerleşmeyle de mikro toplum özellikli aile ve akrabalık sisteminin birlik ve bütünlüğünün ortadan kalkarak aile içi rollerde yapı ve anlayış değişikliğine gidilirken ailenin kültür aktarımı fonksiyonunu da yitirdiği savunulmaktadır. Bu yitirişteyse: 1) bireyselleşmenin, 2) değerler sisteminde yaşanan aşınmanın, 3) özel alandaki mahremiyetin bireysel özgürlükle eşleştirilerek ön plana çıkarılışının, 4) kadınların daha fazla eğitim alışlarının, 5) kadın-erkek eşitliği tartışmalarının popüler hale gelişinin, 6) kadınların emek piyasasında daha fazla yer alışlarının, 8) eşlerde aranan özelliklerin manevilikten çıkıp zenginlik, fiziksel çekicilik gibi maddi şekle dönüşümünün etkili olduğunu iddia edilmektedir (Öz, 2019: 801-831). Türkiye için yapılan bu savunumla benzer şekilde sekülerleşmeyle bireyciliğin ve kendini gerçekleştirmeyi içeren gelişimsel idealizm ile birlikte İran'da da çocuk sayısında düşüşün, evlenme yaşında yükselişin ve boşanma oranında muazzam artışın yaşanmasıyla sonuçlanan bir sürecin varlığına işaret edilmektedir (Aghajanian, 2013).

Modernleşmeyle birlikte artan bireyselleşme, bireylerin aileye karşı mesafeli duruş göstermelerine, istikrarsız birliktelikler yaşamalarına ve ailenin içerisinde yer alan değerleri yok saymalarına da yol açmaktadır. Böylece güvene dayanan uzun

sürelî evlilikler azalarak ailenin modası geçen ve kısa süren modası geçmiş bir kurum olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Bu da aileye güveni sarsarken evlilik içerisindeki rol ve sorumluluklarda da belirsizliği beraberinde getirerek modern ailenin risk altında olmasına yol açmaktadır. Aile kurumu da bireysellik, güvensizlik ve belirsizlikle risk altına girmektedir (Beyaz Özbey, 2020: 1738-1739). Bireysellik açısından bakıldığında, geleneksel ailede anneliğin kadının en güçlü yönü olmasına rağmen günümüzde çocuk sahibi olmak; kariyere engel olan, fiziki deformasyona yol açan ve yoğun sorumluluklara sebebiyet veren bir durum olarak algılanmaktadır. Yine evliliğe adım atarken verilen ömür boyu sözü, çocuk sahibi olma sorumluluğu, aile içerisindeki görev ve sorumluluklar, güncel birlikteliklerde taraflar açısından bağlayıcılığı yüksek ve ürküten durumlar olarak algılanmaktadır (Beyaz Özbey, 2020: 1745).

Bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda karar almaları giderek daha meşru hale gelirken, çocuklu çift ebeveynli ailelerden tek ebeveynli aileye dönüşüm de bilinçli bir seçim haline gelmiştir. Boşanmanın yaygınlaşması, tek ebeveynli aile olmanın yol açtığı damgalanmayı da azaltarak olağanlaştırırken, 1960'lardan sonra hız kazanan boşanmada mutsuz evliliklerin çocuğun iyiliği için sonlandırılması ve ebeveynlerin bir arada kalmamaları konusunda oluşan kabulün giderek artan kitleler tarafından kabulü söz konusudur. Boşanma oranlarındaki artışla tek ebeveynli aile olmanın damgalayıcılığındaki azalış, muhtemelen evlilik dışı çocuk doğurmada da artışı destekleyici etki göstermiştir (Bumpass, 2004: 214). Bu arada boşanmanın çocuklar üzerinde yol açtığı olumsuz etkilerle boşanmanın mutsuz evlilik içerisinde çocukların yaşamlarını sürdürmesine göre çok daha iyi bir yaşam ortamı sağlayacağına dönük söylemlerin yanlışlandığı çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır (Guidubaldi ve Perry, 1985; Yu vd, 2010; Amato vd, 2020). Ayrıca Usdansky (2009), 1900-1998 arasındaki çalışmaları analiz ettiği çalışmasında gayrimeşru doğumların Amerikan toplumu tarafından boşanmada olduğu gibi fiili bir kabul olmayıp gerçeklik özelliği gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Diğer bir deyişle olağanlaşan ve toplumun normal olarak kabul ettiği bir durum olmaktan öte, bir gerçeklik olarak toplumda yayılmış konumdadır. Ancak yeni aile yapısı içerisinde evlilik kadar boşanma da olağanlaşmaktadır. Aile içerisinde eşler ve çocukların beklenti ve sorumluluklarında da değişim yaşanmakta olup, bireyciliğin kolektif bakış açısının yerine geçiyse modern dünyadaki yeni ilişki örüntüsü haline gelmektedir. Ailenin yeni görünümündeyse boşanmanın yaygınlaşması, evlilik dışı birlikteliklerde ve evlilik dışı birliktelikler içerisindeki doğumlarda artışın yaşanması, evlilik öncesi dönemde birlikte yaşamının bir deneysel dönem olarak kabul edilişi ve bekâr kalmanın evliliğin alternatifi olarak görülüşü vardır (Aktaş, 2015: 436-437).

Aktaş (2015: 437) kadının emek piyasasına girişindeki artışın ekonomik bağımsızlığa yol açtığını, ekonomik bağımsızlığın da daha kolay boşanmaya sebep

olduğunu savunmaktadır. Artan kadın istihdamı, daha iyi olanak sağlamak adına tek çocuk sahibi olma eğilimini yükseltmekte, kadın-erkek ilişkilerinde bireyciliği öne çıkartmakta, ev içi yaşamda bile ayrı odalarda bireyselleşmenin öne çıkışına yol açmakta ve kişisel özerkleşmenin yaygınlaşmasını beraberinde getirmektedir. Medyada anne-baba ve çocuklarla ortak faaliyetlerde bulunma söylemleriyle örneğin hafta sonu baba ve çocukların sportif faaliyetlerde bulunması gibi geleneksel yapıda görülmeyen ayrılmış uygulamaların yayılması da bu süreçte görülmektedir. İngiltere’de yöneticiler üzerinden gerçekleştirilen bir araştırmada, yönetici kadınların %10’u boşanmış ve %29’u da bekârken erkeklerdeki bekâr ve boşanmışların oranının %3’le sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Yönetici kadınların eşlerinin %90’ı çalışırken erkek yöneticilerin eşlerindeyse bu oran %25’le sınırlıdır. Erkeklerin işyerinde sadece işleriyle zihinleri meşgulken, kadın yöneticilerin aynı zamanda evdeki sorumluluklarını da düşünmek zorunda kaldıkları tespiti yapılmıştır (Adak, 2007: 145). Bu örnekte de görüleceği gibi kadınların kariyer sahibi oluşlarıyla boşanmış olma veya bekâr kalma olasılıkları, özellikle iş-yaşam dengesi gerekçesiyle artmaktadır. Zamanının büyük bölümünü kariyerine yönlendirmek istediğinde kadın, eş ve anne olmayı ötelemekte veya sonlandırmayı tercih edebilmektedir.

Avustralya’nın esas alındığı bir çalışmada, kadınların tam zamanlı bir işte çalışması ile boşanma olasılığı arasında pozitif yönlü ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Austen, 2004). Bir diğer çalışmadaysa Rogers ve Deboer (2004) gerçekleştirdikleri geniş katılımlı alan çalışmasında evli kadınların gelir artışıyla evlilik içerisindeki mutluluklarının arttığını, ancak erkeklerin eş gelirindeki artıştan ciddi ölçüde etkilenmediğini tespit etmiştir. Evli kadınların gelirinde yaşanan artışın boşanma oranı üzerinde etkili olmamasına karşılık, evlilik içindeki mutluluğunu arttırması sebebiyle dolaylı olarak boşanma riskini düşürdüğünü de tespit etmiştir. Boşanmanın gelir kaybı riskinin tespitine yönelik gerçekleştirilen bir çalışmada da kadınların içinde bulunduğu riskin erkeklerin karşı karşıya kaldığı riskin neredeyse üç katı olduğu sonucuna varılmıştır (Light ve Ahn, 2010).

Toplumsal cinsiyet eşitliğinde en eşitlikçi coğrafi alanı oluşturan İskandinav ülkeleri içerisinde yer alan Finlandiya için gerçekleştirilen bir çalışmadaysa, kocanın gelirinin yüksek olmasının boşanma riskini azaltmasına karşılık, karısının gelirinin kocasından yüksek olmasının boşanma riskini arttırdığı tespiti yapılmıştır (Jalovaara, 2003). Kalmijn vd (2004), kadınların ücretli çalışması gibi ekonomik etkenleri boşanma üzerindeki arttırıcı etkisinin, geleneksel toplumsal cinsiyet tutumuna sahip çiftler arasında geçerli olduğunu tespit etmiştir. Dindar kadınların boşanma olasılığının düştüğü, evlilik öncesi beraber yaşamının boşanma olasılığını arttırdığı sonucuna varmıştır. Küçük çocuk sahibi olmanın boşanmayı erteleme yoluna gidilmesine sebep olduğunu, büyük çocuğu olanlardaysa babalar açısından sosyal anneler açısından ekonomik maliyetin düşüşüne yol açması sebebiyle

boşanma olasılığını arttırdığını tespit etmiştir. Kadın özgürlüğü gruplarına katılım, kızlık soyadını kullanma, aşırı sol siyasi partilere oy verme gibi geleneksel toplumsal cinsiyet tutumuna sahip olmayanlarda özgürleştirici normların, geleneksel toplumsal cinsiyet tutumlarına sahip kadınlara göre %52 daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla kadınların ekonomik özgürlüğe sahip oluşlarının boşanmayı arttırıcı etkileri, geleneksel kadınlar açısından önem taşımaktadır. Hollanda için yapılan bu çalışmanın uluslararası literatürden oldukça yoğun destek bulduğu ve ABD başta olmak üzere pek çok farklı ülkeden de öncül çalışma bulgusu olarak teyit edildiği de görülmektedir.

Gonzales ve Viitanen (2009) Avrupa'yı temel alarak gerçekleştirdikleri çalışmada, 1950-2003 arasında 18 Avrupa ülkesinde boşanma yasalarındaki değişikliklere dayalı analiz gerçekleştirmişlerdir. Elde ettikleri bulgular, Avrupa'daki söz konusu on sekiz ülke çerçevesinde gerekçesiz veya tek taraflı boşanmaya dönük boşanmayı kolaylaştırıcı düzenlemelerin, boşanma oranlarını arttırıcı etkiye sahip olduğunu desteklemektedir. Boşanmayı kolaylaştırıcı yasal düzenlemelerin boşanma oranlarında binde 6 civarında bir arttırıcı etkisi olduğu tespiti de çalışmada yapılmıştır. Kolaylaştırıcı yasal düzenlemelerin boşanma üzerindeki etkisinin aynı zamanda kalıcı özellik gösterdiği de çalışmada elde edilen bir diğer bulgu olarak görülmektedir. Amato (1996) çalışmasında boşanmanın nesiller arası aktarımının mevcut olduğunu, özellikle kadın eşin ailesi ile her iki eşin ailelerinin boşanmış olma durumlarının, boşanmayı arttırıcı etkiye sahip olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca Whitton vd (2013) çalışmalarında, daha önce boşanmış bireylerin oluşturduğu evliliklerde, evlilik kalitesinde yaşanacak düşüşün boşanmaya yönelmede ilk evliliklerini yapan çiftlere göre daha yüksek etkiye sahip olduğu sonucuna varmıştır. Diğer bir deyişle ikinci evlilik ailelerinde evliliğe olan bağlılık daha düşük olup, ilk evliliklerini yapan ailelere göre boşanmaya yönelimlerinin çok daha kolay olduğu bir yapı mevcuttur. Buradan hareketle de hem boşanmış aile geçmişinin hem de geçmiş boşanma deneyiminin aileye olan güven, bağlılık ve evliliği koruyup sürdürme isteğini azalttığı sonucuna varılabilir.

Axinn ve Thornton (1992) ABD'ndeki verilere dayanarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında, evlilik öncesi birlikte yaşamının evlenme eğilimini azaltırken boşanmayı kabullenip olağanlaştırdığını tespit etmiştir. ABD'ne yeni evlilerin üçte ikisinin ilk evliliklerinden önce birlikte yaşadıkları görülmektedir (Manning ve Cohen, 2012: 377). Tach ve Halpern-Meehan (2012) ise çalışmasında evlenmeden önce birlikte yaşayan veya yaşamayan kadınların, evlilikteki kalitesizlik karşısında boşanmayı tercih etmelerinde anlamlı bir farkın olmadığını, ancak gayrimeşru doğum yapmış kadınlarda bu eğilimin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kupernerg (2014)'in çalışmasında da evlenmeden önce birlikte yaşama ile boşanma riski arasında pozitif ilişkinin olduğunu ve bu farkın yaşa göre daha da arttığını tespit etmiştir. Rosenfeld ve Roesler (2018) ise çalışmalarında boşanma riskinin

evlenmeden önce kadının başka erkekle birlikte yaşaması durumunda, kendi kocasıyla evlenmeden önce birlikte yaşayanlara göre belirgin şekilde yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Özetle evlilik öncesi birlikte yaşama deneyimlerinin de boşanmayı kolaylaştırıcı etkiye sahip olduğu sonucuna çok sayıda çalışmada varılmıştır.

Erkal (1984: 314) çözülen aileyi dul eş ve çocuklardan kurulu olan parçalanmış aile ile gayrimeşru çocuklarla annelerinden oluştuğunu ifade ettiği tamamlanmamış aile olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bu klasik yaklaşım uzun yıllar boyunca geçerli olsa da günümüzde alt ayrımlara ayrılarak saçaklanmaya başlamıştır. Bekâr ebeveyn olma durumu boşanma, ölüm, ayrı yaşama gibi durumlarda gerçekleşmekte olup, evlat edinme veya planlanmamış gebelik durumunda tek ebeveynliği tercih etmedeki istisnalar dışında genellikle planlanmamıştır (Aydiner Boylu ve Öztop, 2013: 209). 1930’lu yıllardan itibaren gündeme gelen “babasız yıllar” ifadesi, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında savaşa ölen erkeklerin ardından gerçekleşerek anneler tarafından yetiştirilen yetim çocuklarla kurulu tek ebeveynli aileleri gündeme getirmiştir. Sonraki yıllardaysa babasızlık, bu defa süratle artan boşanmalar sebebiyle artış gösterirken baba ve çocuk arasındaki kopukluğu ifade etmek için babasızlık kavramı kullanılır olmuştur. Özetle 1950’lere kadar ölüm sebebiyle dul kalma kaynaklı tek ebeveynli ailelerin yaygınlığı söz konusuysa 1950’lerden sonraysa tek ebeveynli ailelerde boşanmanın belirleyiciliğiyle karşılaşmıştır (Coşan, 2018: 264-265).

Tek ebeveynle yaşayan çocukların olduğu aile olan tek ebeveynli aile oluşumunda ebeveynlerden birisinin ölümü, uzun süreli veya süresiz yokluğu, boşanma ve kişisel tercihlerin etkili olduğu görülmektedir. Tek ebeveynli aileler ebeveynlerin bir arada bulunduğu ailelere göre daha duygusal yapıda olup, sosyal, ekonomik ve psikolojik yönden farklılaşmış konumdadır. Dünyada ve Türkiye’de boşanmadaki yaygınlaşma ise, sanayi ve sanayi ötesi toplumun artık karakteristik özelliği durumuna gelmiş olup ağırlıklı olarak anne ve çocuklardan oluşan bir aile formuna yol açmıştır (Atıla Demir ve Genç Çelebi, 2017: 113). Çözülen aile türlerindeki çeşitlenme, bekâr anne veya bekâr baba ile çocuklardan oluşan tek ebeveynli ailelerden sonra paylaşımlı tek ebeveynli ailelerin de yeni bir aile türü olarak oluşumuna yol açmıştır. Bu çözülen aile türünde çiftler boşandıktan veya ayrıldıktan sonra ortak hanede paylaşımlı olarak ikamete devam etmektedirler. Böylece ayrılan çiftlerin çocukları hergün anne ve babalarıyla birlikte zaman geçirebilmektedir. Bu yeni trendin yaygınlaşma sebebi tam olarak bilinmese de İsveç’te babalara aylarca ebeveyn izni verilmesinin ve ayrılıklarda ortak velayetin temel velayet şekline dönüşümünün katkısı üzerinde durulmaktadır. İsveç’e bakıldığında bu tür ailelerin tek ebeveynli aileler içindeki ağırlığı 1992-2012 arasında %4’ten %35’e sıçramış durumdadır. Bu çözülen aile türü İsveç’le de sınırlı olmayıp, Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika, İngiltere ve İtalya’da da

görülmektedir (Nieuwenhuis, 2021: 560). Çözülen aile türlerindeki çeşitlilik her geçen gün artmaktadır. Pek çok alt ayrımlara ayırmak mümkün olmakla birlikte, günümüzde başlıca çözülen aile türlerini dört başlık altında şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. **Bekâr anne ailesi:** Boşanma, ebeveyn ölümüyle dul kalış veya gayrimeşru doğumla oluşabilmektedir. Çözülmüş aileler içerisinde en sık bilinen ve yaygınlığa sahip olan aile türü özelliğindedir. Aynı zamanda en azından şimdilik küresel ölçekte yine en yaygın görülen çözölmüş aile türü olmaya devam etmektedir.
2. **Bekâr baba ailesi:** Ağırıklı olarak boşanma ve annenin ölümüyle oluşan baba ve çocuklardan kurulu olan çözölmüş aile türüdür. Geçmiş yıllarda bekâr anne ailesinin aksine son derece sınırlı sayıda bekâr baba ailesi mevcutken, günümüzde giderek yaygınlaşmakta ve çözölmüş aileler içerisinde de ağırlığını arttırmaktadır. Boşanma ve dul kalma dışında günümüzde bekâr baba ailelerinin kuruluşundaki sebepler arasında evlat edinme ve taşıyıcı anne yoluyla da bekâr erkeklerin baba olma olasılıkları her geçen gün artmaktadır.
3. **Üvey ebeveynli parçalanmış aile:** Bekâr anne ailesi gibi en eski çözölmüş aile türü gibi görünse de, aslında yeni bir tür olma özelliği göstermektedir. Çünkü çocuklu dulların evliliğiyle gerçekleşen tay geldi gibi bir özelliğe sahip olmayıp, genelde gayrimeşru doğum yapan kadının çocuğuyla ve çocuğunun biyolojik babası olmayan bir başka erkekle aynı evi paylaşması şeklinde görölmektedir. Aksi durumda zaten çözölmüş aile tanımı içerisinde olmayıp çekirdek veya geniş aile kapsamı içerisinde değerlendirilmesi gerekecektir.
4. **Paylaşımlı ortak ikamet eden bekâr ebeveyn ailesi:** Evlilik içi doğumlarda ebeveynler boşandıktan sonra, evlilik dışı gayrimeşru doğumlardaysa çiftler ayrıldıktan sonra çocuklarla aynı evi paylaşırlar. Böylece biyolojik anne ve babalar, çocuklarıyla eş zamanlı olarak aynı mekânda ikamet ederler. Çocuklu çekirdek aileye benzeyen, fakat ebeveynlerin boşandığı veya ayrıldığı çözölmüş aile türüdür.

3. ÇÖZÜLEN AİLE OLARAK BEKÂR EBEVEYN AİLELERİ

Batı toplumlarında evlilik dışı birlikteliklere yönelişle birlikte yalnız yaşayanların ağırlığı hızla artmakta olup, 1950’de Batı Avrupa ve ABD’nde %3’le sınırlı olan nüfus ağırlığının 2020’lerde %40’lara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Yine evlilerin ağırlığı 1950’lerde bu ölkelerde %80’lere ulaşırken günümüzde %50’nin altına inmiştir. Batı ölkelerinde artık büyük anne ve babaların hem evliliklerde hem de evlilik içinde doğan çocuklar üzerinde etkilerini arttırmak amacıyla çocuklarına yakın yerlerde ikametlerinin teşvikiyle karşılaşmaktadır (Yılmazçoban, 2008: 166). ABD’nde biyolojik ebeveynleri ile yaşamayan çocukların ağırlığı 1910’larda %25 olup bu oranın %17’si ebeveyn ölümünden kaynaklanırken, 1990’lara geldiğinde bu oran toplamda %44’e çıkarken ebeveyn

ölümünden kaynaklananların oranı sadece %5 ile sınırlı kalmıştır (Ellwood ve Jencks, 2004: 4). Evlilik dışı doğum oranıysa 1917'de %2 iken 1960'ta %5'e çıkmış, esas artış 80'li ve 90'lı yıllarda yaşanarak 2000'e gelindiğinde tüm doğumların üçte birine ulaşmıştır (Usdansky, 2009: 211). Dolayısıyla biyolojik ebeveynleriyle yaşayamamanın sebepleri boşanma, serbest birliktelik gibi ölüm dışı etkenlere orantısız şekilde artarak kaymış durumdadır. ABD'ndeki bu durum, Avrupa ülkeleri başta olmak üzere Batı dünyası için de geçerli olup, Hajnal hattı olarak ifade edilen bir çizgiyle Avrupa coğrafyası ikiye bölünerek tek ebeveynli aileler, boşanma ve evlilik hızına göre ülkeler ikiye ayrılmaktadır ve literatürde bu yapının varlığı yarım asırdır kabul görmektedir. Günümüzde iki coğrafya arasındaki fark azalmış olsa da Kuzey Batı Avrupa'da Güney Doğu Avrupa'ya göre düşük evlenme eğilimi, geç evliliklerle evlenme davranışları açısından ABD'yle örtüşen bir profilin mevcut olduğu görülmektedir (Bkz Steinbach vd, 2016). Gelinek noktada anne baba ve çocuklardan kurulu olan ve aralarında kan bağı olanlardan oluşan yapı olarak ifade edilen klasik aile tanımına uyan aile sayısının ABD'nde günümüzdeki ailelerin sadece üçte birini karşıladığına dikkat çekilmektedir. Artan boşanmalar, evlat edinme ve taşıyıcı annelikle çocuk sahibi olmada yaşanan artışlar, farklı aile yapılarının oluşumunu da beraberinde getirmiştir (Aslantürk ve Koç, 2019: 816). Aile yapılarında yaşanan çeşitlenme, geleneksel ya da çekirdek aile etrafında gerçekleşmeyip çözülen aile yapıları etrafında şekillenmektedir. Bu durumsa ailenin varlığını sürdürmesine dönük kamu politikalarına duyulan ihtiyacı arttırmaktadır. Ancak çeşitlenen aile yapıları karşısında aileye dönük gerçekleştirilen politikalarda da güncellemeye gitme ihtiyacı oluşmaktadır. Modern dünyada uygulanan aile politikalarının merkezinde ailenin varlığını sürdürme, üyelerinin de refah ve mutluluğunu artırma, sağlıklı bir aile ortamını oluşturma yer almaktadır. Güncel aile politikalarının geçmişteki versiyonlarından farklılıkları da aile üyelerinin sorumluluklarını yerine getirmelerini destekleyici, aile farklılıklarına saygı gösterilen ve aile birliğini temine dönük bütünsel uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişteki gibi yaşlı, kadın, çocuk gibi parçalı politikalar yerine günümüzde aileye dönük bütünsel politikalar öne çıkmaktadır (Turgut, 2016: 416).

3.1. Bekâr Anne Aileleri

ABD'nde tek ebeveynli ailelerdeki artışta 80'lere kadar belirleyici olan boşanma oranlarındaki artışın, 80'lerden itibaren evlilik dışı doğumlarla birlikte aynı zamanda gecikmiş evliliklerle de desteklendiği görülmektedir (Bianchi, 1994: 71). Buna göre boşanma oranlarındaki artış 1960'lardan 80'lere, gayrimeşru doğumlardaki artışta 1960'lardan 90'lara kadar hız kazanarak artmıştır. Evlilik kararında da fiziksel çekim yerini ekonomik hesaplara bırakmıştır. Üniversite mezunu olmayan erkeklerin ev geçindirme kabiliyetlerinin zayıflamasıyla beyaz olmayan kadınlar ve üniversite mezunu olmayan kadınlar arasında yayılan gayrimeşru doğumlar, aynı zamansal periyotta artış göstermiştir (Elwood ve Jencks,

2004: 1). Gerçi 1970'lerin ortalarından itibaren geçen yirmi yıllık periyotta da beyaz kadınlar arasında gayrimeşru doğum yapanların ağırlığında iki katlık artış yaşanmıştır (Bumpass ve Raley, 1995: 98). Dolayısıyla gayrimeşru doğumlardaki artış tüm etnik gruplar için şiddetli şekilde gerçekleşmektedir. Böylece 1970'ler boyunca tek ebeveynli ailelerdeki artış hızı, çift ebeveynli ailelerdeki artış hızından 21 kat fazla olmuştur (Gongla ve Thomson, 1987: 387). Artık Amerikan ailesinin $\frac{1}{4}$ ünden fazlası tek ebeveynli ailelerden oluştuğundan, bu aile türü geleneksel olmayan aile türü olarak görülmemekte olup toplumca kanıksanmış durumdadır (Kleist, 1999: 373). 2000'lere gelindiğinde de yeni doğumların $\frac{1}{3}$ ü evlenmemiş annelerce gerçekleştirilirken bu doğumların $\frac{1}{4}$ ü de ergen annelerden kaynaklanır olmuştur (Hertz, 2006: xv). Gayrimeşru doğan bebeklerin yarısı ise biyolojik babalarıyla birlikte yaşamayan bekâr annelerle yaşamaktadır (Walffogel vd, 2010: 88).

Bekâr annelerin ekonomik imkânlarının çift ebeveynli ailelerden çok daha düşük olduğu kabul edilmektedir. Boşanma durumunda kadın gelirinde çok ciddi düşüş gerçekleşirken, erkeklerin gelirlerinde ise ciddi artış yaşandığını tespit eden literatürde çok sayıda çalışma mevcuttur (Peterson, 1992: 529). Bekâr annelerin düşük kazanç elde etme potansiyelleri de, yerleşik olmayan ebeveynlerden destek alamama, yetersiz kamu yardımları beraberinde bekâr anne ailelerinin ekonomik güvencesizlik içerisinde olmalarına, dünyaya getirdikleri çocuklarınsa çift ebeveynli aile çocuklarına göre gelecekte yoksulluk riskine daha fazla maruz kalmalarına yol açmaktadır (McLanahan ve Booth, 1989: 557). Tek ebeveyn ailelerinde bireysel borçluluk İngiltere, İsveç ve ABD'nde yıllık gelirlerinin iki hatta üç katı seviyesindedir ve bu oran, çift ebeveyn ailelerinin oldukça üzerindedir (Sierminska, 2018: 52). Bireysel borçluluğun bu denli yüksek oluşu, hem borç kullanma ihtiyacına yol açan bir gelir eksikliğini hem de yoksulluk sarmalına yol açacak bir borçlanma kısırdöngüsü içerisinde olunduğunu göstermektedir.

Kadınların istihdamında yaşanan artışa karşılık kadınlar arasındaki yoksulluk oranlarında yaşanan artışı tanımlamak için 1978 yılında Diane Pearce tarafından yoksulluğun kadınlaşması kavramı türetilmiştir (Uçar, 2011: 23). Dolayısıyla 1970'lerden itibaren genel olarak kadın yoksulluğunda bir artış yaşanırken, bekâr anne ailesi içerisinde de benzer sonuçların yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Yine de tek ebeveynli aile ağırlığında yaşanan artış, hem tek ebeveynli ailelerin çoğunluğunun yoksul olduğu anlamına gelmemekte hem de Batı toplumlarının bütünü için geçerli olmamaktadır. Yüksek gelirli ülkelerdeki tek ebeveynli ailelerin %70 ile %90'ı arasındaki kesim yoksul olmayıp, en yüksek tek ebeveynli aile yoksulluğunun yaşandığı ABD'nde bile tek ebeveynli ailelerin %60'ı yoksulluk sınırının üzerinde harcama yapabilmektedir (Byun, 2018: 223). Tek ebeveynli ailelerin çift ebeveynli ailelere göre yoksulluk riskine çok daha şiddetli maruz kaldığı ABD'ndeki kadar örneğin İskandinav ülkelerinde tek ebeveynli aile olmanın çift ebeveynli aile olmaya göre belirgin düzeyde daha yüksek yoksulluk riskine maruz

kalmaya sebep olmadığı da görülmektedir. Bu farklılığın kaynağı olaraksa yeniden gelir dağılımı sağlamaya yönelik vergi ve kamu harcamalarını içeren kamu politikaları gösterilmektedir (Maldonado ve Nieuwenhuis, 2015: 296). 18 OECD ülkesinde tek ebeveynli ailelerdeki çalışan yoksulluğunu önlemeye dönük olarak ülkelerin izlediği üç farklı müdahale türünden emek piyasasında sınıfsal ve cinsiyete yönelik eşitsizliği azaltmak için dengeli bir yaklaşımla yeterli düzeyde yeniden dağıtımın gerçekleştirilmesi durumunda, bekâr ebeveyn yoksulluğunun kalıcı olarak son bulmasına yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır (Nieuwenhuis ve Maldonado, 2018: 171). Dolayısıyla hükümetlerin alacakları kararlar ve uygulayacakları politikalar, bekar anne ailesindeki yoksulluk riskini çift ebeveynli ailelerdeki seviyeye doğru çekebilme gücüne sahiptir.

3.2. Bekâr Baba Aileleri

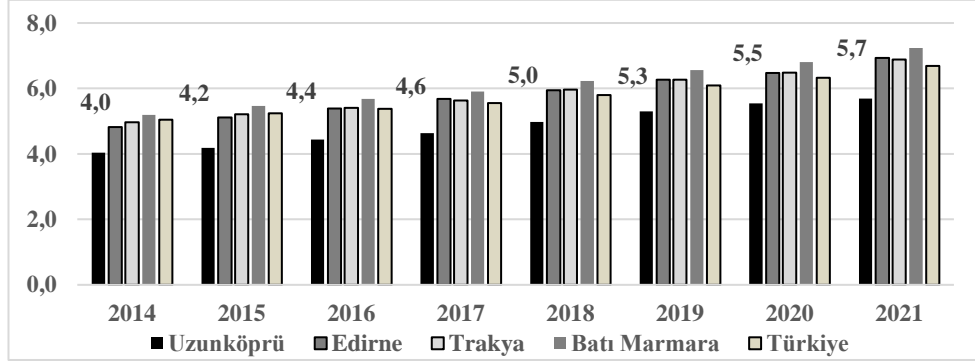
Bekâr baba ailelerinde 18 yaşını doldurmamış çocuklar ile bekâr babadan kurulu olan tek ebeveynli aile formu oluşmaktadır. Bu oluşumda boşanma, ayrılma, dul kalma, evlat edinme gibi çeşitli sebepler etkili olabilmektedir. Bazen bekâr babanın eşi hapisnede ya da hastalık sebebiyle bakımevlerinde kaldığından, aile içerisinde anne yer alamayabilmektedir (Lewis, 1978: 643). 1970'lere kadar literatürde bekâr baba aileleri konusu neredeyse hiç çalışılmamış olmasına karşılık, 1970-90 arasında boşanma ve ayrılığa dayanarak velayet talep edip çocuklarını tek başına büyüten bekâr baba sayısındaki üç katlık artışla bekâr baba ailelerine olan ilgide de artış yaşanmıştır (Greif, 2008: 213).

Bekâr baba ailelerinde babanın iş sahibi olması, gelir düzeyi bekâr annelerin istihdam ve gelir durumuna göre oldukça iyi durumdadır (Leininger ve Ziolo-Guest, 2007: 118). 28 AB ülkesini kapsayan bir çalışmada genel olarak bekâr babaların bekâr annelere göre istihdam oranlarının daha yüksek olduğu, ancak evli babalara göre %10 daha düşük istihdam düzeyinde oldukları tespit edilmiştir. Aynı çalışmada bekâr annelerdeki istihdam oranının, evli annelerden genelde daha yüksek oluşuysa çalışma zorunluluğuna bağlanabilir. Bu da bekâr annelerin dezavantajlı durumunu ekonomik anlamda destekleyen bir başka kanıt olarak kabul edilebilir (Horemans ve Marx, 2018: 200). 1980'li yılların başlarında yapılan bir alan çalışmasında çoğunluğu orta yaşlı, yüksek gelire sahip bekâr babaların çocuklarına duydukları sevgi ve ebeveynlik yeteneklerine duydukları güven sebebiyle çocuklarının velayetlerini aldıkları tespit edilmiştir (Chang ve Deinard, 1982: 236). Yine de tek ebeveynli aileler içerisinde bekâr anne veya baba ailelerinden hangisinde ebeveynin daha avantajlı olduğu konusunda genel kabul olmayıp, kimi çalışmalarda bekâr anneliğin kimi çalışmalarda bekâr babalığın diğer cinsiyete göre daha avantajlı olduğu savunulurken, kimi çalışmalarda her iki cinsiyet açısından da bekâr ebeveynliğin diğer cinsiyete baskın gelen avantajının bulunmadığı sonucuna varılabilmektedir (Hemovich ve Crano, 2009: 2104).

ABD’nde bekâr babaların büyük bölümü, bekâr annelerin aksine dul veya boşanmış olup velayeti almak için bekâr annelere göre çok daha sıklıkla dava açmaktadır. Hâlbuki bekâr annelerde genellikle çocuk velayeti anlaşmaya dayalı olarak anneye verilmektedir. Bekâr annelerin bekâr babalara göre çok daha fazla bilinçli olarak ebeveyn oldukları ve buna dayalı olarak da bekâr babalara göre hiç evlenmemiş olma olasılıklarının bekâr annelerde çok daha yüksek olma olasılığının mevcut olduğu görülmektedir (Biblarz ve Stacey, 2010: 15). Ancak günümüze doğru gelindikçe bekâr babalar evli babalara göre belirgin şekilde daha düşük gelir elde ederken eğitim düzeyleri de oldukça düşüktür ve 1984’ten bu yana bekâr ve evli babaların sosyoekonomik imkânları arasındaki uçurum her geçen gün artmaktadır (Brown, 2008: 203). Baba yanında kalan tek ebeveynli aile içinde yaşayan çocuk sayısı da 1970-2000 arasında yaklaşık üç kat artarak 2 milyona ulaşmış durumdadır (Sugarman, 2003: 17). Aynı dönemde bekâr baba ailelerinin sayısı da beş kat artmıştır (Leininger ve Ziol-Guest, 2007: 117). Hâlbuki bu ağırlık ABD’nde 1984 yılı için %88 anneye karşılık %12 baba ebeveynliği şeklindedir (Hanson, 1986: 125). Bu oran günümüzdeyse %80 anneye karşılık %20 baba ebeveynliğine dönüşmüştür (Zadeh vd, 2022: 859). Bekâr baba ebeveynliği buradan da anlaşılacağı üzere son yarım asırdır durdurulamaz şekilde artış göstermektedir.

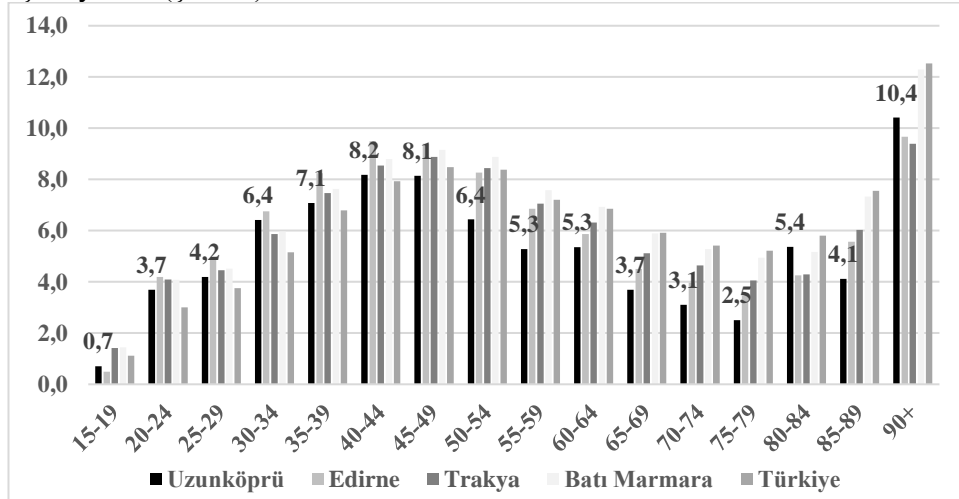
4. TÜRKİYE’DEN UZUNKÖPRÜ’YE ÇÖZÜLEN AİLE

Gelişmiş ülkelerde aile kurumunda görülen sorunların önemli ölçüde Türkiye’de de sanayileşme, sosyoekonomik ve kültürel değişimle birlikte yaşanmakta olduğu ve boşanma oranlarında süratli bir artışın yaşandığı dikkat çekmektedir (Doğan, 1995: 88). Bunun sonucunda 2014-2021 yılları arasında boşananların 15 yaş ve üstü nüfus içindeki oransal ağırlığı Türkiye bütününde %5’ten %6,7’ye; Batı Marmara’da %5,2’den %7,2’ye; Trakya’da %5’ten %6,9’a, Edirne’de %4,8’den %6,9’a ve Uzunköprü’de de %4’ten %5,7’ye yükselmiştir. Boşanmışların ağırlığında 2014-2021 arasındaki sekiz yıllık sürede yaşanan artışta mukayese yapılan beş bölgesel birimden Edirne, en hızlı artışa sahne olan yerdir. Buna göre %4,8’den %6,9’a doğru %2,1’lik ilave boşanmış ağırlığının oluşumu, temelde %43,8’lik bir yükselişe işaret etmektedir. Üstelik bu oransal artış nüfus artışından arındırılarak 15 yaş ve üstü nüfustaki yüzdelerle payda yaşanan nispi artışı tanımlamaktadır. Uzunköprü’de oranlar her iki yıl için de Edirne’den Türkiye’ye ilçenin dâhil olduğu dört üst bölgesel birimden düşük de olsa, sekiz yıllık sürede yaşanan oransal artışta Edirne’nin hemen ardından ikinci süratli artışın yaşandığı yer olmuştur. Buna göre 2014’te %4’lük boşanmış ağırlığında %42,5’lik artış yaşanarak %5,7’ye sıçradığı görülmektedir. Üçüncü hızlı artış %5,2’den %38,4’lük artışla %7,2’ye yükselen Batı Marmara iken dördüncü hızlı artışta Batı Marmara’yı neredeyse aynı şiddette takip ederek %5’ten %38’lik artışla %6,9’a yükselen Trakya’da görülmektedir. Türkiye bütünündeysen %5’ten %34’lük artışla %6,7’ye yükseliş gerçekleşmiştir (TÜİK ve Şekil 1).

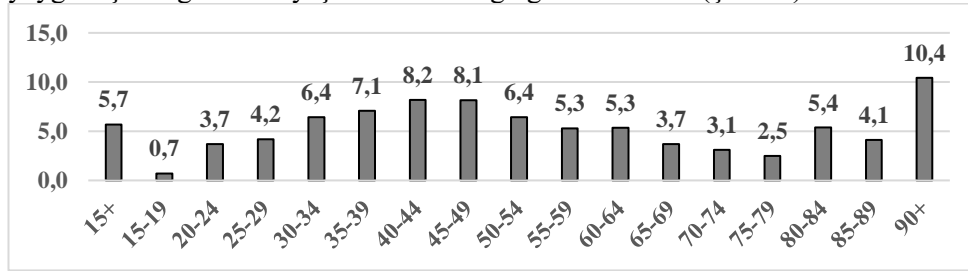
Şekil 1. Uzunköprü'den Türkiye bütününe yaş gruplarına göre boşanmış olanların yüzdelik ağırlığı, 2014-2021

Boşananların yaş gruplarına göre oransal ağırlıkları incelendiğinde, Uzunköprü'deki boşananların Uzunköprü'nün de içinde bulunduğu daha üst ölçekteki bölgesel birimlere göre 80-84 ve 90+ yaş dilimlerinde en yüksek ağırlıkta olduğu, 15-19 yaş grubu açısından sadece Edirne'deki oransal ağırlığı aştığı görülmektedir. Diğer yaş gruplarına göre ise Uzunköprü, boşananların ağırlığının en düşük olduğu bölgesel birim özelliği göstermektedir. Bu özelliğiyle Uzunköprü, diğer bölgesel birimlere göre boşanmanın daha sınırlı olduğu, nispeten çözülen aile yapısının daha az olduğu bir yapıya sahip konumdadır. 15-19 yaş grubunda genel olarak evlilik oranlarının düşük oluşu, 80-84 ve 90 ve üstü yaşta kişilerde nüfus hacminin sınırlı oluşu, boşananların ağırlığındaki yüksekliği açıklayabilir (Şekil 2).

Şekil 2. Uzunköprü'den Türkiye Bütününe yaş gruplarına göre boşananlar, %2021

Raley ve Sweeney (2020)'in ABD için gerçekleştirdikleri çalışmalarında elde ettikleri bulgularda, özellikle son yıllarda 50 yaş ve üstündekiler arasında boşanma eğiliminde belirgin bir artış yaşandığı tespit edilmiştir. Bu durum birebir ABD'ndeki kadar keskin olmasa dahi, boşananların yaş grupları içerisindeki ağırlığı açısından Uzunköprü'de %8,2 ile 40-44 yaş ve %8,1 ile de 45-49 yaş grubundakiler arasında gerçekleşmiş olması oldukça önemlidir. İlk evlilik yaşının Türkiye'de batı ülkelerine göre daha düşük oluşu dikkate alındığında, Türkiye'de 40-49 yaş aralığında kümelenen boşanmanın evlilik süresi açısından batı dünyasındaki karşılığının 50 yaş üstüne denk geleceği açıktır. Üstelik boşanmış olanların ağırlığında yaşanan artışın da en şiddetli olduğu 65 yaş altındaki aktif yaş grupları içindeki yaş grupları 40-44 yaş ve 45-49 yaş grubundakiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere boşanmalarda giderek daha uzun süreli evlilikler arasında yaygınlaşma eğiliminin yaşanmakta olduğu görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 3. Uzunköprü'de yaş gruplarına göre boşananların yüzdelerik ağırlığı, 2014 ve 2021

Boşananların ağırlığında yaşanan artış, genel olarak Türk toplumu bütününde boşanma gerekçelerinde de boşanmayı kolaylaştırıcı etkenlerin olmasıyla ilişkilidir. On yıl arayla yapılan "Türkiye Aile Yapısı Araştırmasına" göre 2006 ve 2016 yıllarında boşananların başlıca boşanma sebepleri ve yüzdelerik ağırlıkları şu şekildeydi (Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2006, 2014: 67; Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2016, 2019: 71):

Erkeklerde boşanmanın başlıca sebepleri 2006'da %28,7 ile aldatma ve %4,6 ile aldatılma olmak üzere toplamda %33,3'e ulaşmış olup, %25'le terk edilme, %17,8 ile sorumsuz ve ilgisiz davranma, %16 ile eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması olarak sıralanmıştı. Bu sebep ve oranlar 2016'ya gelindiğinde %40,2 ile sorumsuz ve ilgisiz davranma, %24,5 ile eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması, %24 eşin ailelerine karşı saygısız davranması, %17,8 evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama, %12,2 terk edilme ve %8,7 aldatma olarak sıralanmıştır.

Kadınlarda boşanmanın başlıca sebepleri ise 2006'da %20,5 ile aldatma, %17,2'yle dayak / kötü muamele, %21,1 ile sorumsuz ve ilgisiz davranma, %10,7 ile aldatılma olarak sıralanmıştı. Bu sebep ve oranlar 2016'ya gelindiğinde %61,5 ile sorumsuz ve ilgisiz davranma, %42,6 evin ekonomik olarak geçimini

sağlayamama, %32,2 aldatma, %24,5 ile eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması, %20,8 eşin ailelerine karşı saygısız davranması ve %17,4 terk edilme olarak sıralanmıştır.

Boşanma sebeplerindeki değişim incelendiğinde, başka birisiyle birlikte olma tercihinin erkeklerde ciddi oranda düşerken kadınlarda yaklaşık sabit kaldığı, buna karşılık sorumsuz ve ilgisiz davranmanın erkeklerde iki buçuk kat artarak beşte ikiyi, kadınlardaysa altı kat artarak beşte üçü aştığı görülmektedir. Aldatma veya şiddet-kötü muamele gibi sebepler, boşanmada geleneksel sebepler olarak öne çıkmaktadır. Bu noktada önemli olan sorumsuz ve ilgisiz davranma gibi karşı taraftan beklentinin karşılanamaması durumunda boşanmaya yönelmede sadece on yıl gibi kısa bir sürede katlanarak artışın yaşanmış olmasıdır. Kadına yönelik şiddette belirgin azalışın yaşanmakta olduğu raporlanmaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2016: 10-13). Dolayısıyla şiddetin boşanma sebebi olmada ağırlığının azalması bir ölçüde anlaşılabilir. Ancak genel olarak boşanma oranlarında bir artış mevcuttur. Normalde olması beklenen, kadına şiddette azalışın olmasıyla, boşanma oranlarında da bir düşüşün yaşanmasıdır. Hâlbuki realite tam tersidir. Bu durum bir yönüyle tahammülsüzlüğü, bir yönüyle bireysel faydayı öne çıkartmayı ve buna dayalı bencilliği, diğer bir yanıyla boşanmanın nispeten basit sayılabilecek sebeplerle artık sonlandırılır hale gelmesinden hareketle toplum nezdinde olağanlaşmasını göstermektedir.

Aile kurumundaki çözülmenin son yıllarda hız kazanması sonucunda, aileyi güçlendirici yasal düzenlemelerin yapılmaya başlanması da söz konusudur. Türkiye’de aileyle ilgili ilk hukuki düzenleme, oldukça geç bir tarih olarak 1982 anayasasında yer alırken, ilk hukuki kurumun kuruluşu da 10.11.2004’te Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü adını alacak olan Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu’nun 29 Aralık 1989’da kuruluşuyla gerçekleşmiştir (Aybey, 2016: 212-213). 2001 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanununun 197. maddesinde de boşanma yerine eşlerden birinin ayrı yaşama hakkına sahip olduğunu, birlikte yaşamaya ara verilmesi başlığı altında hüküm altına almıştır (TMK, 197. md). Bu durumu da yine boşanma alternatifi olarak türetilmiş bir yasal düzenleme olarak aileyi koruyucu normlar çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Üstelik kanunla birlikte yaşamaya ara verilmesi durumunda da diğer eşe parasal katkıda bulunma yükümlülüğü verilmeye devam edilmekte olup, konuttan ev eşyasından yararlandırmaya dair tedbirlerin de alınacağı hüküm altına alınmaktadır (Ürcan, 2022: 301-302). Buradan da anlaşılacağı üzere son otuz kırk yıllık süreç içerisinde yasal müdahaleleri gerektirecek düzeyde aile kurumunda çözülme yaşanmaya başlamıştır.

Süleymanov (2009: 9-13) Türk Dünyası’nda ailede yaşanan değişimle ilgili gerçekleştirdiği çalışmasında, Kırgızistan, Azerbaycan ve Kazakistan’da evlilik dışı birlikteliklerin oranlarında çok süratli artış yaşanarak sosyal hayatın bir gerçeğine

dönüştüğünü, gayrimeşru doğumların arttığını, yabancılarla evliliklerde hızlı bir yükselişin yaşandığını vurgulamaktadır. Evlilik oranlarında yaşanan düşüş karşısında boşanma oranlarındaki artışın ise Türkiye’den Tataristan’a pek çok Türk coğrafyasında benzer özellik gösterdiğine de işaret etmektedir.

Karaca (2019: 146-148) kırsal sanayileşme kapsamında Ilıca şeker fabrikası çalışanlarının aile algılarına dönük gerçekleştirdiği çalışmada çalışanların eğitim düzeyleri yükseldikçe değerlere daha çok önem verdikleri sonucuna ulaşmıştır. Aynı çalışmada katılımcıların, çocuklarının yaşam tarzlarının kendileri gibi olup-olmaması konusundaki görüşleri eğitimle ters orantılı değişim göstermektedir. Buna göre eğitim düzeyi düştükçe, çocuklarının yaşam tarzlarının kendilerinkinden farklı olmasını isteyenlerin ağırlığı da artmaktadır. Dolayısıyla klasik aileyi içeren muhafazakâr yapıyı değişen ağırlıkta bünyesinde barındıran düşük eğitilmiş geleneksel kesimden gelen yeni neslin, ailelerinin de desteğiyle aile yapısındaki çözülmeye kaynaklık etme potansiyelinin oldukça yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir. Yaşam tarzındaki mevcut memnuniyetsizlikler, gelecek neslin aile kurmasına da olumsuz etki etmesi söz konusudur.

Yakın geçmişe kadar tek ebeveyn kavramı Türkçe’de yer almamaktaydı (Ünal, 2019: 29). Türkiye’de de son yıllarda tek ebeveynlikteki dul kalma yerine boşanma ve hiç evlenmemiş olmada yaşanan artış, beraberinde tek ebeveynliğin zorunluluktan doğan bir durum olmaktan çıkarak bir tercih meselesine doğru geçiş içerisinde olmasına yol açmaktadır (Duran, 2022: 154). Bu durumsa hane yapısında köklü değişimlere yol açmakta olup, 2014-2021 arasındaki sekiz yıllık dönemde ilçe düzeyinde Uzunköprü’de ve Uzunköprü’nün de dâhil olduğu toplam diğer dört bölge düzeyinin tamamında bekâr ebeveyn aile haneleri ve aile olmayan hane sayısında çok şiddetli şekilde artışa yol açmıştır. Buna göre bekâr ebeveyn ailesi sayısı Uzunköprü’de yaklaşık 1500’den 2,100’e, Edirne’de 9 binden 14 bine, Trakya’da 34 binden 57 bine, Batı Marmara’da 74 binden 116 bine ve Türkiye bütününde 1,6 milyondan 2,5 milyona çıkmıştır. Aile olmayan hanelerdeyse aynı dönemdeki sayısal değişim Uzunköprü’de 4 binden 6 bine, Edirne’de 26 binden 38 bine, Trakya’da 89 binden 139 bine, Batı Marmara’da 214 binden 315 bine ve Türkiye bütününde 3,4 milyondan 5,6 milyona yükselmiştir. Çekirdek aile hanelerindeyse Uzunköprü’de 12 binden 11 bine ve Edirne’de de 72 binden 71 bine iniş söz konusuysen; Trakya’da 305 binden 342 bine, Batı Marmara’da 666 binden 704 bine ve Türkiye bütününde 12,6 milyondan 13,8 milyona çıkış yaşanmıştır. Geniş ailedeyse Uzunköprü’de 4 binden 2 bine, Edirne’de 22 binden 21 bine ve Türkiye bütününde 3,5 milyondan 3,4 milyona gerileme yaşanırken; Trakya’da 80 binden 84 bine ve Batı Marmara’da da 143 binden 148 bine sınırlı bir artışın yaşandığı görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Aile Türlerine Göre Hane Sayılarında Yaşanan Değişim, 2014 ve 2021 Karşılaştırması (Bin kişi)

Yıllar	Bölge	Tek (Bekâr) Ebeveyn Ailesi			Geniş aile	Çekirdek Aile			Aile Olmayan Haneler		
		Anne	Baba	Toplam		Çocuksuz	Çocuklu	Toplam	Paylaşımli	Tek Kişi	Toplam
2014	Uzunköprü	1,2	0,3	1,5	4	5	7	12	0,3	4	4
	Edirne	7	2	9	22	27	45	72	3	23	26
	Trakya	27	7	34	80	92	213	305	10	79	89
	Batı Marmara	58	15	74	143	230	435	666	19	195	214
	Türkiye	1.287	317	1.604	3.512	2.970	9.638	12.608	435	2.931	3.366
2021	Uzunköprü	1,6	0,5	2,1	3	5	6	11	0,4	5	6
	Edirne	11	4	14	21	28	43	71	4	34	38
	Trakya	44	13	57	84	105	237	342	14	125	139
	Batı Marmara	89	27	116	148	246	457	704	27	288	315
	Türkiye	1.964	585	2.549	3.426	3.430	10.345	13.774	799	4.782	5.581
Ağırlık Farkı	Uzunköprü	0,4	0,2	0,6	-0,4	0,1	-0,8	-0,7	0,1	1,2	1,3
	Edirne	3,3	1,6	5,0	-0,9	1,0	-2,2	-1,2	1,3	11,2	12,6
	Trakya	16,6	6,3	22,9	3,8	12,3	24,5	36,7	4,4	45,9	50,4
	Batı Marmara	30,6	11,7	42,3	4,8	15,9	22,3	38,2	8,6	92,4	101,0
	Türkiye	677	268	945	-87	460	707	1.166	364	1.851	2.214

Aile türlerine göre hane sayılarındaki hacimsel farklılığın karşılaştırmada yol açtığı güçlüğü aşmak amacıyla, tüm hane türleri için 2014=100 endeksine göre zaman endeksi oluşturulmuştur. Buna göre bekâr ebeveyn aile hanelerinde endeks değerinin 2021 yılında Uzunköprü’de 140’a, Edirne’de 154’e, Trakya’da 167’ye, Batı Marmara’da 157’ye ve Türkiye bütününde ise 159’a yükseldiği görülmektedir. Bekâr ebeveyn aile haneleri içerisinde bekâr anne aile hanelerine göre bekâr baba aile hanelerindeki oransal artış ise çok daha yüksek ivmeyle gerçekleşmiş durumdadır. Buna göre bekâr anne aile hanelerinde Uzunköprü’de 133, Edirne’de 146, Trakya’da 161, Batı Marmara’da ve Türkiye bütününde 153’e yükselen endeks değerleri bekâr baba aile hanelerinde Uzunköprü’de 169’a, Edirne’de 184’e, Trakya’da 189’a, Batı Marmara’da 176’ya ve Türkiye bütününde ise 184’e yükselmiştir.

Aile bağı olmayan haneler açısından konunun gelişimi incelendiğinde hane sayısının 2021’deki endeks değeri Uzunköprü için 128’e, Edirne için 149’a, Trakya bütünü için 157’ye, Batı Marmara için 147’ye ve Türkiye bütünü içinse 166’ya yükselmiş durumdadır. Aile olmayan haneler içerisinde iş veya okul arkadaşlarının birlikte kalmalarının ağırlıklı olduğu paylaşımli aile olmayan hane büyüklüklerinin Uzunköprü’de 125’e, Edirne’de 152’ye, Trakya’da 147’ye, Batı Marmara’da 146’ya ve Türkiye bütününde ise 184’e yükseldiği görülmektedir. Tek kişi hanelerdeyse 2021 yılı için endeks değerleri sırasıyla Uzunköprü’de 129, Edirne’de 149,

Trakya’da 158, Batı Marmara’da 147 ve Türkiye bütünü içinse 163 olarak gerçekleşmiştir.

Çekirdek aileden oluşan hanelerde Uzunköprü ve Edirne’de yaşanan kısmi düşüş dışında sınırlı bir yükselişin yaşandığı sonucuyla karşılaşılmaktadır. Ancak çekirdek aile hanelerinde yaşanan bu sınırlı yükselişi, genel olarak nüfus artışına dayandırmak da yerinde olacaktır. Buna göre çekirdek aile hanelerindeki sayısal gelişimin 2014 yılına göre 2021 yılı için Uzunköprü’de 94’e, Edirne’de 98’e gerilediği görülmektedir. Trakya bütününde ise bu defa endeks değerinin 112’ye, Batı Marmara’da 106’ya ve Türkiye bütününde ise 109’a sınırlı da olsa yükseliş gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu endeks değerleri çocuksuz çekirdek aile hanelerinde Uzunköprü’de 102, Edirne’de 104, Trakya’da 113, Batı Marmara’da 107 ve Türkiye bütününde ise 115 olarak gerçekleşmiştir. Çocuklu çekirdek aile hanelerinde ise endeks değeri Uzunköprü’de 88, Edirne’de 95, Trakya’da 112, Batı Marmara’da 106 ve Türkiye bütününde de 109 değerlerini almıştır. Geniş aile hanelerinde ise 2021 için endeks değerleri Uzunköprü’de 88’e, Edirne’de 96’ya, Türkiye bütününde 98’e düşerken Trakya’da 105’e Batı Marmara’daysa 103’e yükselmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Aile Türlerine Göre Hane Sayıları (2014=100 Endeksine Göre 2021’deki Durum)

Bölge	Tek (Bekâr) Ebeveyn Ailesi			Geniş aile	Çekirdek Aile			Aile Olmayan Haneler		
	Bekâr Anne	Bekâr Baba	Toplam		Çocuksuz	Çocuklu	Toplam	Paylaşımlı	Tek Kişi	Toplam
Uzunköprü	133	169	140	88	102	88	94	125	129	128
Edirne	146	184	154	96	104	95	98	152	149	149
Trakya	161	189	167	105	113	112	112	147	158	157
Batı Marmara	153	176	157	103	107	105	106	146	147	147
Türkiye	153	184	159	98	115	107	109	184	163	166

2014-2021 arasındaki sekiz yıllık dönemde ilçe düzeyinde Uzunköprü’de Uzunköprü’nün de dâhil olduğu toplam beş farklı bölge düzeyinin tamamında hane sayısı içindeki bekâr ebeveyn ailelerinde ve aile olmayan hanelerde ağırlığın çok şiddetli şekilde artışıyla karşılaşılmaktadır. Buna karşılık geniş aile ve çocuklu-çocuksuz çekirdek ailelerin ağırlığıdaysa sert düşüşün yaşanmakta olduğu görülmektedir. Uzunköprü açısından konu incelendiğinde, tek (bekâr) ebeveyn ailelerinin toplam hane içerisindeki ağırlığı 2014’ten 2021’e %6,8’den %9,2’ye çıkmıştır. Aynı zaman aralığında bekâr anne hanelerindeki ağırlık %5,5’ten %7’ye çıkarken, bekâr baba ailelerinde ise %1,3’ten %2,2’ye yükselişin yaşandığı görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere bekâr baba ailelerindeki ağırlıksal artış hızı (ivmesi), bekâr anne ailesinden çok daha şiddetlidir. Aile olmayan hanelerdeyse

%50,7'den %25,7'ye yükseliş gerçekleşmiştir. Tek ebeveynli aileler ile aile olmayan hanelerdeki artışa karşılık, çekirdek ve geniş ailelerin oluşturduğu hanelerin toplam haneler içerisindeki ağırlığında belirgin düşüş yaşanarak geniş aile hanelerinde %17'den %14,5'e; çekirdek aile hanelerindeyse %55,4'ten %50,4'e gerileme yaşandığı sonucuyla karşılaşılmaktadır. Uzunköprü'nün de içinde yer aldığı diğer dört üst bölgesel birimde 2014-2021 arasında yaşanan değişimse özetle şu şekilde gerçekleşmiştir. Bekâr ebeveyn ailelerinde 2014-2021 arasında Edirne'de %7,1'den %9,8'e; Trakya'da %6,7'den %9,2'ye; Batı Marmara'da %6,7'den %9'a ve Türkiye bütününde %7,6'dan %10,1'e yükselmiştir. Aile olmayan hanelerdeyse Edirne'de %19,9'dan %26,5'e; Trakya'da %17,4'ten %22,3'e; Batı Marmara'da %19,5'ten %24,5'e ve Türkiye bütününde %16'dan %22'ye yükselmiştir. Düşüş yaşanan iki aile türü olan çekirdek aile haneleri için Edirne'de %56,2'den %49,3'e; Trakya'da %60'tan %54,9'a; Batı Marmara'da %60,7'den %54,9'a ve Türkiye bütününde %54,8'den %54,4'e düşmüştür. Bu düşüş özellikle çocuklu çekirdek ailelerde, çocuksuz çekirdek ailelere göre çok daha şiddetlidir. Geniş aile hanelerindeyse Edirne'de %16,8'den %14,4'e; Trakya'da %15,8'den %13,5'e; Batı Marmara'da %13,1'den %11,5'e ve Türkiye bütününde %16,7'den %13,5'e düşmüştür (Tablo 3).

Tablo 3: Aile Türlerinin Hane Bütünündeki Yüzdeler Ağırlıklarında Yaşanan Değişim, 2014 ve 2021 Karşılaştırması

Yıllar	Bölge	Tek (Bekâr) Ebeveyn Ailesi			Geniş aile	Çekirdek Aile			Aile Olmayan Haneler		
		Anne	Baba	Toplam		Çocuksuz	Çocuklu	Toplam	Paylaşım	Tek Kişi	Toplam
2014	Uzunköprü	5,5	1,3	6,8	17,0	23,9	31,5	55,4	1,6	19,1	20,7
	Edirne	5,6	1,5	7,1	16,8	21,2	34,9	56,2	2,0	17,9	19,9
	Trakya	5,4	1,4	6,7	15,8	18,2	41,9	60,0	1,9	15,6	17,4
	Batı Marmara	5,3	1,4	6,7	13,1	21,0	39,7	60,7	1,7	17,8	19,5
	Türkiye	6,1	1,5	7,6	16,7	14,1	45,7	59,8	2,1	13,9	16,0
2021	Uzunköprü	7,0	2,2	9,2	14,5	23,6	26,9	50,5	1,9	23,8	25,7
	Edirne	7,4	2,5	9,8	14,4	19,7	29,6	49,3	2,7	23,8	26,5
	Trakya	7,0	2,2	9,2	13,5	16,8	38,1	54,9	2,2	20,1	22,3
	Batı Marmara	6,9	2,1	9,0	11,5	19,2	35,7	54,9	2,1	22,4	24,5
	Türkiye	7,8	2,3	10,1	13,5	13,5	40,8	54,4	3,2	18,9	22,0
Ağırlık Farkı	Uzunköprü	1,6	0,9	2,4	-2,5	-0,4	-4,6	-4,9	0,3	4,7	5,0
	Edirne	1,7	1,0	2,7	-2,4	-1,6	-5,3	-6,9	0,7	5,9	6,6
	Trakya	1,7	0,8	2,5	-2,3	-1,4	-3,7	-5,1	0,4	4,5	4,9
	Batı Marmara	1,6	0,7	2,3	-1,5	-1,8	-4,0	-5,8	0,4	4,6	5,0
	Türkiye	1,7	0,8	2,5	-3,1	-0,5	-4,9	-5,4	1,1	5,0	6,1

5. SONUÇ

Binlerce yıl boyunca süren tarım toplumu, yaklaşık iki buçuk asır önce İngiltere'de başlayıp süratle diğer batı ülkelerini de etkisi altına alan Endüstri devrimiyle birlikte sanayi toplumuna bırakmıştır. Sanayi toplumundan da sanayi ötesi topluma geçilmiş, her toplum aşamasında da ailenin yapısında köklü değişim

ve dönüşümler yaşanmıştır. Binlerce yıl süren tarım toplumunun temel aile tipi geleneksel geniş aile olurken, sanayi toplumundaysa aile küçülerek çekirdek aileye dönüşmüştür. Sanayi ötesi topluma geçişle birlikte bu defa ailede çözülme sürecinin yaşanması tehlikesiyle karşılaşmıştır. Kadının ekonomik özgürlüğüne kavuşması, bireyciliğin ön plana çıkışı, birlikteliklerin maddi çıkar çerçevesinde şekillenmeye başlaması, boşanmayı kolaylaştırıcı yasal düzenlemelerin hız kazanması, evlat edinme ve taşıyıcı anneler yoluyla çocuk sahibi olma imkanlarında yaşanan genişleme, boşanmanın, aynı cinsiyetteki bireyler arasındaki birlikteliklerin, evlilik dışı doğumların toplum nezdinde olağanlaşması gibi sebepler, ailede çözülme sürecine hız kazandırmıştır. Gelişmiş batı toplumlarında baş gösteren bu sosyal problem, Türkiye’yi de etkisi altına almaya başlamış konumdadır.

Temelde Edirne’nin Uzunköprü ilçesindeki aile yapısının analiz edildiği bu çalışmada, ilçe düzeyinde Uzunköprü’de olduğu gibi bu ilçenin bünyesinde yer aldığı il düzeyinde Edirne’de, alt bölge düzeyinde Trakya’da, bölge düzeyinde Batı Marmara’da ve ülke düzeyinde de Türkiye bütününde bekâr ebeveyn aile haneleri ile tek kişi veya aile bağı olmayanların oluşturduğu hanelerde belirgin artışın yaşandığı görülmektedir. Bekar ebeveyn aile haneleri içerisinde özellikle bekar baba aile hanelerindeki artış ivmesi, bekar anne aile hanesiyle orantısız şekilde çok daha süratle artmaktadır. Bu durum ABD ve Batı Avrupa’dan gelen öncül kanıtlarla da tutarlılık göstermektedir. Halen ilçe düzeyinde Uzunköprü’deki tek ebeveynli yani bekar ebeveyn aile hanelerinin hane toplamı içindeki ağırlıkları, karşılaştırma yapılan diğer dört düzeye göre düşük ağırlığa sahiptir. Buna karşılık sekiz yıllık dönemdeki bozulmanın şiddeti açısından Uzunköprü’de diğer bölgesel düzeylere göre çok daha hızlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Geniş ve çekirdek aile hanelerinin ağırlıklarındaysa belirgin düşüş yaşanmaktadır. Çekirdek aile haneleri içerisindeyse özellikle çocuklu çekirdek aile hane ağırlıklarında keskin bir düşüşün oluşu dikkat çekicidir. Buradan hareketle boşanmada yaşanan artışın aksine evlenme eğiliminin azaldığı, evlilik durumunda da çocuk sahibi olma eğiliminin düştüğü sonucuyla karşılaşmaktadır. Bu durum, ailenin kültür aktarımı yapma fonksiyonunun zedelenmesinin yanı sıra nüfusu yenileme fonksiyonunu da yakın gelecekte getirememe riskiyle karşı karşıya kalmakta olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla gelişmiş Batı toplumlarında olduğu gibi Uzunköprü’den Edirne’ye, Trakya’dan Batı Marmara’ya, bütünsel olarak da Türkiye’nin tamamına aileyi güçlendirici politikalar uygulanmasına yoğun olarak ihtiyaç duyulmaktadır.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

- 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, RG. Yayın tarihi: 8/12/2001, RG Sayı: 24607.
- Adak, N. (2007). Kadınların ikilemi: iş ve aile yaşamı. *Sosyoloji Dergisi*, 17, 137-152.
- Aghajanian, A., & Thompson, V. (2013). Recent divorce trend in Iran. *Journal of Divorce & Remarriage*, 54(2), 112-125.
- Aktaş, G. (2015). Türkiye'de aile sosyolojisi çalışmalarına genel bir bakış, *Sosyoloji Konferansları*, 52, 419-441.
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of marriage and family*, 62(4), 1269-1287.
- Amato, P. R., Kane, J. B., & James, S. (2011). Reconsidering the "good divorce". *Family relations*, 60(5), 511-524.
- Aslantürk, H. ve Koç, F. (2019). Sosyal hizmet lisans öğrencilerinin evlat edinme yoluyla kurulmuş tek ebeveynli aileler hakkındaki görüş ve düşünceleri: Kocaeli Üniversitesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 814-842.
- Atila Demir, S., & Genç Çelebi, Ş. (2017). Tek ebeveynli ailelerin sorunları: Nitel bir araştırma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 111-128.
- Austen, S. (2004). Labour supply and the risk of divorce: An analysis of Australian data. *Australian Economic Review*, 37(2), 153-165.
- Axinn, W. G., & Thornton, A. (1992). The relationship between cohabitation and divorce: Selectivity or causal influence?. *Demography*, 29(3), 357-374.
- Aybey, S. (2016). Osmanlıdan günümüze Türk toplumunun aile kurumuna bakışı ve aile yapısındaki değişimin değerlendirilmesi, *Tarih Okulu Dergisi*, 9(27), 203-217.
- Aydınel Boylu, A ve Öztop, H. (2013). Tek ebeveynli aileler: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyoekonomi*, 19, 207-220.
- Beyaz Özbey, İ. (2020). Bireysellik, belirsizlik ve güvensizlik bağlamında ailenin dönüşümü ve Türkiye'deki yansımaları. *Turkish Studies - Social*, 15(4), 1737-1751.
- Bianchi, S. M. (1994). The changing demographic and socioeconomic characteristics of single parent families. *Marriage & Family Review*, 20(1-2), 71-97.
- Biblarz, T. J., & Stacey, J. (2010). How does the gender of parents matter?. *Journal of Marriage and Family*, 72(1), 3-22.
- Brown, B. V. (2000). The single-father family: Demographic, economic, and public transfer use characteristics. *Marriage & Family Review*, 29(2-3), 203-220.
- Bumpass, L. L. (2004). Social change and the American family. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1038(1), 213-219.
- Bumpass, L. L., & Raley, R. K. (1995). Redefining single-parent families: Cohabitation and changing family reality. *Demography*, 32(1), 97-109.

- Byun, Y. H. (2018). Middle-class single parents. s. 223-238. *The Triple Bind of Single-Parent Families*, Edt. R. Nieuwenhuis ve L.C. Maldonado, Bristol ve Chicago, Policy press.
- Chang, P. N., & Deinard, A. S. (1982). Single-father caretakers: Demographic characteristics and adjustment processes. *American Journal of Orthopsychiatry*, 52(2), 236-243.
- Coşan, B. (2018). Dünya’da ve Türkiye’de sosyo-ekonomik bir problem olarak tek ebeveynli aile olgusunun çok boyutlu değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(41), 259-294.
- Doğan, C. (1995). Sosyolojik açıdan günümüzde Türk ailesinin fonksiyonları. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(7), 77-92.
- Duman, M. Z. (2012). Aile kurumu üzerine tarihsel bir okuma girişimi ve muhafazakâr ideolojinin aileye bakışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 19-51.
- Duran, R. (2022). Türkiye aile yapısının geleceğine yönelik çıkarımların değerlendirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 147-164.
- Ellwood, D. T., & Jencks, C. (2004). The uneven spread of single-parent families: What do we know? Where do we look for answers. s. 3-77. *Social Inequality*, Edt: Neckerman, New York: Russel Sage Foundation.
- Ellwood, D.T., & Christopher, J. (2004). *The spread of Single-Parent Families in the United States since 1960*. KSG Working Paper No. RWP04-008.
- Erkal, M. (1982). Sosyal değişme ve sosyal gelişmeye çağdaş bir yaklaşım. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansı*, 31, 297-328.
- Gongla, P. A., & Thompson, E. H. (1987). Single-parent families. s. 397-418. *Handbook of Marriage and the Family*, Edt. M.B. Sussman & S.K. Steinmetz, Springer, Boston, MA.
- González, L., & Viitanen, T. K. (2009). The effect of divorce laws on divorce rates in Europe. *European Economic Review*, 53(2), 127-138.
- Greif, G. L. (1994). Single fathers with custody following separation and divorce. *Marriage & Family Review*, 20(1-2), 213-231.
- Guidubaldi, J., & Perry, J. D. (1985). Divorce and mental health sequelae for children: A two-year follow-up of a nationwide sample. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 24(5), 531-537.
- Hanson, S. M. (1986). Healthy single parent families. *Family Relations*, 35(1), 125-132.
- Hemovich, V., & Crano, W. D. (2009). Family structure and adolescent drug use: An exploration of single-parent families. *Substance use & misuse*, 44(14), 2099-2113.
- Hertz, R. (2006). *Single by chance, mothers by choice: How women are choosing parenthood without marriage and creating the new American family*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Jalovaara, M. (2003). The joint effects of marriage partners’ socioeconomic positions on the risk of divorce. *Demography*, 40(1), 67-81.
- Jeroen Horemans and Ive Marx. 2018. “Doesn’t anyone else care? Variation in poverty among working single parents across Europe” In *Handbook of Research on In-Work Poverty*, edited by H. Lohmann and I. Marx, 195-221. Cheltenham, UK: Edward Elgar

- Kalmijn, M., De Graaf, P. M., & Poortman, A. R. (2004). Interactions between cultural and economic determinants of divorce in the Netherlands. *Journal of Marriage and Family*, 66(1), 75-89.
- Karaca, N. (2014). Türkiye’de değişen aile yapısı: Ilıca Şeker Fabrikası örneği. *Folklor/Edebiyat*, 20(79), 137-150.
- Kleist, D. M. (1999). Single-parent families: A difference that makes a difference?. *The Family Journal*, 7(4), 373-378.
- Kuperberg, A. (2014). Age at coresidence, premarital cohabitation, and marriage dissolution: 1985–2009. *Journal of Marriage and Family*, 76(2), 352-369.
- Leininger, L. J., & Ziol-Guest, K. M. (2008). Reexamining the effects of family structure on children's access to care: The Single-Father family. *Health services research*, 43(1p1), 117-133.
- Lewis, K. (1978). Single-father families: Who they are and how they fare. *Child Welfare*, 57(10): 643-651.
- Light, A., & Ahn, T. (2010). Divorce as risky behavior. *Demography*, 47(4), 895-921.
- Maldonado, L. C., & Nieuwenhuis, R. (2015). Family policies and single parent poverty in 18 OECD countries, 1978–2008. *Community, Work & Family*, 18(4), 395-415.
- Manning, W. D., & Cohen, J. A. (2012). Premarital cohabitation and marital dissolution: An examination of recent marriages. *Journal of Marriage and Family*, 74(2), 377-387.
- McLanahan, S., & Booth, K. (1989). Mother-only families: Problems, prospects, and politics. *Journal of Marriage and the Family*, 51(3): 557-580.
- Nieuwenhuis, R. (2021). Directions of thought for single parents in the EU. *Community, Work & Family*, 24(5), 559-566.
- Nieuwenhuis, R. ve Maldonado, L.C. (2018). Single parent families and in-work poverty. s. 171-192. *Handbook of Research on In-Work Poverty*, edited by H. Lohmann and I. Marx, Cheltenham, UK: Edward Elgar
- Öz, N. (2019). Modern-seküler süreçte ailenin çözülmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), 795-835.
- Pereira, H., & Beatriz, C. (2022). Promoting Social Visibility for Single-Father Families Created by Surrogacy. *Families in Society*, 10443894221118767.
- Peterson, R. R. (1996). A re-evaluation of the economic consequences of divorce. *American Sociological Review*, 61(3), 528-536.
- Raley, R. K., & Sweeney, M. M. (2020). Divorce, repartnering, and stepfamilies: A decade in review. *Journal of Marriage and Family*, 82(1), 81-99.
- Rogers, S. J., & DeBoer, D. D. (2001). Changes in wives' income: Effects on marital happiness, psychological well-being, and the risk of divorce. *Journal of Marriage and Family*, 63(2), 458-472.
- Rosenfeld, M. J., & Roesler, K. (2019). Cohabitation experience and cohabitation's association with marital dissolution. *Journal of Marriage and Family*, 81(1), 42-58.
- Sierminska, E. (2018). The ‘wealth-being’ of single parents. s. 195-221. *In Handbook of Research on In-Work Poverty*, edited by H. Lohmann and I. Marx, Cheltenham, UK: Edward Elgar

- Steinbach, A., Kuhnt, A. K., & Knüll, M. (2016). The prevalence of single-parent families and stepfamilies in Europe: can the Hajnal line help us to describe regional patterns?. *The History of the Family*, 21(4), 578-595.
- Sugarman, S. D. (1998). Single-parent families. s. 13-38. *All our families: New policies for a new century*, Edt. M.A. Mason etc, Second edition. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Süleymanov, A. (2009). Çağdaş Türk toplumlarında aile ve evlilik ilişkileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(17), 7-17.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2014), *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2006*, 2. Baskı, Ankara.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2016). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)*, Ankara.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2019), *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2016*, Ankara.
- Tach, L. M., & Halpern-Meehin, S. (2012). Marital quality and divorce decisions: how do premarital cohabitation and nonmarital childbearing matter?. *Family Relations*, 61(4), 571-585.
- Turğut, F. (2017). Tarihsel süreçte aile kurumunun dönüşümü ve geleceğine yönelik çıkarımlar. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 1(1), 93-117.
- TÜİK, *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*, URL: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/>, Tarih: 02.10.2022.
- Uçar, C. (2011). *Kadın Yoksulluğu İle Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikler*, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü yayınlanmış Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Uzdansky, M. L. (2009). A weak embrace: Popular and scholarly depictions of single-parent families, 1900–1998. *Journal of Marriage and Family*, 71(2), 209-225.
- Ünal, N. (2014). *Tek Ebeveyn Annelere Yönelik Sosyal Politikalar: Farklı Ülke Örnekleri*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Ürcan, G. (2022). TMK m. 198 uyarınca evlilik birliğini koruyucu önlemin iş ilişkisine etkileri ve işçi alacakları. *Çalışma ve Toplum*, 72, 299-328.
- Waldfogel, J., Craigie, T. A., & Brooks-Gunn, J. (2010). Fragile families and child wellbeing. *The Future of children*, 20(2), 87-112.
- Whitton, S. W., Stanley, S. M., Markman, H. J., & Johnson, C. A. (2013). Attitudes toward divorce, commitment, and divorce proneness in first marriages and remarriages. *Journal of Marriage and Family*, 75(2), 276-287.
- Yılmazçoban, M. (2008). Aile kurumu ve Türk ailesinde bütünlükçü yapı. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 176, 153-168.
- Yu, T., Pettit, G. S., Lansford, J. E., Dodge, K. A., & Bates, J. E. (2010). The interactive effects of marital conflict and divorce on parent–adult children's relationships. *Journal of Marriage and Family*, 72(2), 282-292.
- Zadeh, S., Jadvá, V., & Golombok, S. (2022). Documenting families: Paper-work in family display among planned single father families. *Sociology*, 56(5), 859-875.

FAİZ GELİRLERİNİN VE FAİZ DIŞI GELİRLERİN BANKA KREDİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN VAR MODELİ İLE ANALİZİ¹

ANALYSIS OF THE EFFECT OF INTEREST INCOME AND NON-INTEREST INCOME ON BANK LOANS WITH THE VAR MODEL

Meltem DUĞRU*, Enver Erdiñ DİNÇSOY**

Geliş Tarihi: 29.12.2022
(Received)

Kabul Tarihi: 04.07.2023
(Accepted)

ÖZ: Bankacılık sektörü tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de öncü sektörlerden biridir ve ekonomik açıdan varlığı önemlidir. Sistemin içerisinde yer alan bankalar ise bir taraftan aracılık faaliyetlerini yürütürlerken diğer taraftan birer kredi yaratma mercii olarak faaliyet göstermektedirler. Bankalar bu faaliyetlerini yerine getirirken çeşitli gelir kaynakları yaratmaya çalışırlar. Gelir kaynaklarından en önemlisi faiz kalemidir. Ancak son yıllarda yaşanan değişim ve dönüşümler sonucunda faiz dışı gelir kalemleri de güçlü bir kazanç kapısı haline gelmiştir. Bu durum bankaların kârlılıklarının yanı sıra kredi aktarım mekanizmasının işleyişi için önem arz etmektedir. Yapılan çalışma ile bankaların kullandığı toplam krediler üzerinde faiz gelirlerinin ve faiz dışı gelirlerin hangi ölçüde etkili olduğu araştırılmıştır. Böylece hangi gelir kaleminin banka kredileri üzerinde daha etkili olduğu ve hangi yönde etkileşim yaşadığı Vektör Otoregresif Model (VAR) modeli yardımıyla Granger nedensellik analizi kapsamında tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak faiz gelirleri ile krediler arasında karşılıklı ve pozitif yönde bir nedensellik ilişkisi tespit edilirken faiz dışı gelirin de faiz gelirleriyle birlikte etkili olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Faiz Gelirleri, Faiz Dışı Gelirler, Krediler, VAR, Granger Nedensellik Analizi.

ABSTRACT: The banking sector is one of the leading sectors in Turkey as well as in the rest of the world, and its existence is important in terms of economy. The banks in the system, on the one hand, carry out their intermediary activities, on the other hand, they operate as a credit creation authority. While performing these activities, banks try to create various sources of income. The most important source of income is the interest item. However, as a result of the changes and transformations experienced in recent years, non-interest income items have also become a powerful source of income. This is important for the profitability of banks as well as the functioning of the credit transfer mechanism. In this study, it has been

¹ Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne’de düzenlenen “Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü” isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi, Uzunköprü Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, meltemdugru@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4280-5651.

** Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, erdincincsoy@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3927-0724.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Duğru, Dinçsoy

investigated to what extent interest incomes and non-interest incomes affect the total loans extended by banks. Thus, it has been tried to determine which income item is more effective on bank loans and in which direction it interacts with the help of the VAR model within the scope of Granger causality analysis. As a result, while a mutual and positive causality relationship was determined between interest incomes and loans, it was found that non-interest income was also effective together with interest income.

Keywords: Interest Income, Non-Interest Income, Loans, VAR, Granger Causality Analysis.

EXTENDED ABSTRACT

The fact that the banking sector, which provides great support to economic growth and development in the country, can continue its activities by maintaining its profitability with creating alternative earning. In other words, banks try different methods in addition to acting as an intermediary or a credit creation mechanism between supply and demand. The reason is that new world order depends on current market conditions, especially with the globalization, there has been a great process in developments of technology which have played a leading role.

The aim of the study is to determine the relationship between interest income, non - interest income and bank loans within the framework of the economy of Turkey. In order to determine this relationship, it was selected as the beginning of 2010, when the changes in the scope of monetary policy took place. In 2021, it was taken into consideration as the last period as it was the period in which the most up -to -date data could be accessed. Thus, it is aimed to make a current contribution to the literature and to shed light on the future within the scope of the developments in the banking sector.

The banking sector is the pioneer of the financial system and banks are very important organizations for the world. In addition to its sectoral activities, they are the institutions, which used by central banks to obtain results from monetary policies. From this point of view, the existence of banks is essential for the economic cycle. Although, banks offer more than one product, it can be said that the most basic and most important product is loans. Loans can be used as a tool for monetary policies and supporting the financial tightening or expansion. Interest income from loans and non -interest income such as fees and commissions received from loans and banking services, dividends, the sale of assets, are also elements that increase profitability. Interest income is basically a determinant of profitability and it is effective in the credit process with non -interest income. However, banks cannot collect these fees in line with their own rules or in the amounts they want. In order to prevent confusion and uncertainty in this matter, the Law No. 6502 on Consumer Protection was enacted on 28.11.2013. For this reason, the relationship between interest income, non - interest income and loans was tried to be interpreted in the study.

The study conducted for the economy of Turkey based on quarterly periods between 2010 and 2021. Since the subject of the research includes both interest income and non - interest income, data of the whole banking sector were used. Thus, the total loans used in the banking sector representing loans are discussed. Interest revenues and data on non -interest income were also obtained with the same idea. Vector Autoregressive Model (VAR) model was preferred in determining the effects of the variables used on each other. Within the scope of the VAR model, Granger Causality Analysis, Effect-Response Analysis and Variance

Decomposition Procedures were performed. At the beginning, the stationarity analysis of the series was applied to decide the most proper method for data analysis. Then, the VAR model was used and the other complementary estimations are added.

According to the results, there is a bidirectional and positive causality relationship between interest income and loans. This finding is compatible with the monetary policies implemented when the economy of Turkey is evaluated in terms of the period between 2010-2021. The Central Bank frequently changes the credit volume with interest rates, which is one of the monetary policy instruments. It may narrow the loan volume by raising interest rates during periods of tight monetary policy or may cause credit expansion with the opposite application. In this respect, interest income is the most important income item of the banks. The fact that non -interest income affects the total loans along with interest income which indicates that the link between them is understandably strong.

When all analyses and results are evaluated, it is seen that the most basic product of banks working with periodic performance method in today's banking system is loans. Banks, which have interest income by supplying loans, increase their non -interest income by cross-sales. These cyclical relations in the banking services result in more profit for the banks being a preferred method today, which emphasizes the importance of the study once again.

1. GİRİŞ

Günümüzde teknoloji ve dijitalleşmenin artması ile bir kıtadan diğer bir kıtaya veya okyanus ötesine finansal işlemlerin yapılması veya paranın yer değiştirmesi anlık olarak gerçekleşebilmektedir. Bankalar açısından değerlendirildiğinde gerçekleşen bu finansal işlemler kendi performanslarına katkı sağlayacağı için desteklenmektedir. Özellikle ülkemizde ekonomik büyüme ve kalkınmaya büyük destek sağlayan bankacılık sektörünün ayakta kalabilmesi ve kârlılığını sürdürerek faaliyetlerine devam edebilmesi adına önem taşımaktadır. Ayrıca bankaların finansal işlemlerinden elde ettikleri gelirler dışında alternatif kazanç kapıları da ortaya çıkmaktadır.

Bankacılık sektörü uzun bir süredir geleneksel kazanç sağlama yöntemleri dışında geleneksel olmayan şekilde adlandırdığımız yöntemlerle de kâr elde etmeyi amaçlamaktadır. Yani fon arz edenler ile fon talep edenlere aracılık etmenin veya kredi yaratma mekanizması olmanın yanı sıra farklı yöntemler denemektedir. Bunun nedeni ise değişen dünya ve piyasa şartlarının gerektirdiği yeni dünya düzenine uyum sağlamaktır. Özellikle küreselleşmenin kendini hissettirmeye başladığı yıllardan bu yana teknolojide yaşanan gelişmelerin baş rol oynadığı bir süreç söz konusudur. Böylece başka kültürleri de öğrenmeye başlayan kitlelerin istek ve ihtiyaçları da çeşitli yönlerde değişmeye başlamıştır. Sisteme ayak uydurabilmek adına hızlıca kabul gören bu durum hizmetlerin daha hızlı, pratik bir şekilde, zamandan tasarruf sağlayarak çözüme kavuşturulması için güçlü bir sebep olmuştur. Alternatif gelir kalemleri yaratabilmek için asıl işi faiz geliri elde etmek olan bankalar faiz dışı gelirler için kolları sıvamışlardır. Bireysel veya ticari segment ile kişi veya kurumlara açılan kredilerden faiz dışında alınan ücret ve komisyonlar, kâr

payları, bankacılık hizmeti sunulması karşılığında alınan ücret ve komisyonlar, aktifler içerisinde yer alanların satımından doğacak gelirler, kâr payı hariç tutulduğunda kalan diğer faiz dışı gelirler bu grup altında toplanabilecektir (Uzun ve Berberoğlu, 2019:240). Ancak bankalar bu bedelleri kendi kuralları doğrultusunda veya istedikleri meblağlarda alamamaktadırlar. Bu konudaki karışıklığı ve belirsizliği önlemek amacıyla 28.11.2013 tarihinde 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun çıkartılmıştır. Böylece bankaların veya tüketici kredisi hizmeti veren ve kart çıkarma yetkisi olan diğer finansal kuruluşların hizmetleri karşılığında tüketiciden alacakları ücret ve komisyonlara ilişkin usuller ve esaslar için Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın onayı alınmak şartıyla Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından belirlenmesi kararlaştırılarak resmiyete kavuşturulmuştur (TCMB, 2014: 110).

Türk bankacılık sektöründe toplam kredi hacmini etkileyen faktörlerin nedensellik yönlerinin tespit edilebilmesine yönelik olarak yapılan çalışmada 2010 yılı ilk çeyrek dönem ile 2021 yılı son çeyrek arası dönem baz alınmıştır. Sektörün toplam kredi hacminin faiz gelirleri ve faiz dışı gelirler ile ilişkisinin araştırılması amacıyla ilk olarak durağanlık analizleri yapılmış, sonrasında VAR modeli kurularak değişkenler arasındaki nedensellik açıklanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde faiz gelirleri ve faiz dışı gelir kavramları tanımlanmıştır. İkinci bölümde ise çalışmada kullanılan veri seti ve bu veri setine ait analizler yapılmıştır. Öncelikle durağanlık sınamaları gerçekleştirilmiş ve ardından VAR modeli çerçevesinde değerlendirmeler yapılmıştır. Sonrasında değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin detaylı bir şekilde yorumlanabilmesi amacıyla varyans ayrıştırmasına yer verilmiştir. Son olarak ise etki-tepki analizleri ile yapılan analiz desteklenmeye çalışılmıştır.

1.1. Faiz Gelirleri

Bankalar finansal dünyada fon fazlası olan tasarruf sahipleri ile fon eksiği olan gerçek ve tüzel kişiler arasında bir köprü görevi görmektedirler. Bu görevi yerine getirirken en önemlisi kredi yaratma mercii olarak aktarım mekanizmasının çalışmasına öncülük etmeleridir. Ayrıca aracılık faaliyetlerini yerine getirirken ödünç verdiği fonlarda temerrüt ve piyasa risklerine maruz kalırken ödünç aldıklarında ise cayma riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Dolayısıyla bilançosunun hem aktif hem de pasif kısmını kontrol altında tutmak durumundadırlar. Tüm bunları gerçekleştirirken kendilerinin ve hissedarlarının çıkarları doğrultusunda hareket edip kâr elde etmeye çalışmaktadırlar (O'hara, 1983: 127). Yapılan çalışmalardan ve geçmişten beri bilinir ki asıl amacı kâr elde etmek olan bankaların temel kâr kalemini faiz gelirleri oluşturmaktadır.

Bankalar elde ettikleri gelir ve gider kalemlerini bir tablo halinde düzenli olarak açıklamaktadırlar. Bu tabloda faiz gelirleri ile faiz dışı gelirler yer alırken faiz giderleri ve faiz dışı giderler de yer almaktadır. Böylece kâr veya zarar hesaplarını

daha kolay bir şekilde yapabilmektedirler. Çalışma kapsamında incelenecek olan faiz gelirleri ve faiz dışı gelirler de bu kapsamda incelenmektedir.

Faiz dışı gelirler bir sonraki başlıkta değerlendirilmekte olup faiz gelirleri aşağıda özetlendiği gibidir (BDDK, 2022a):

- Kredilerden alınan faizler
- Zorunlu karşılıklardan alınan faizler
- Bankalardan alınan faizler
- Para piyasası işlemlerinden alınan faizler
- Menkul değerlerden alınan faizler
- Finansal kiralama gelirleri
- Diğer faiz gelirleri

2010-2021 yılları arasında elde edilen faiz gelirleri detaylı olarak Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1. Faiz Gelirleri (milyon TL)

Yıl	Kredilerden Alınan Faizler	Bankalardan Alınan Faizler	Para Piy. İşl. Alınan Faizler	Fin. Kiralama Gelirleri	Diğer Faiz ve Benz. Gelirler	Toplam Faiz Gelirleri
2010	47 498.23	1 536.87	378.01	31.26	517.83	77 395.95
2011	58 644.73	1 225.12	13.27	31.22	381.05	88 158.92
2012	78 588.31	1 330.33	74.38	58.60	436.61	109 895.97
2013	83 954.50	1 082.00	135.16	105.98	451.05	110 631.03
2014	106 491.38	1 691.45	140.50	184.29	516.95	138 666.87
2015	131 880.45	2 251.63	160.31	282.36	971.35	164 140.05
2016	159 549.57	2 869.18	246.73	290.89	1 809.89	194 732.31
2017	200 221.95	4 672.63	1 085.15	333.63	3 031.14	247 451.61
2018	282 076.83	9 723.62	1 029.03	397.13	5 066.09	368 465.19
2019	322 827.12	11 987.21	702.19	723.24	4 578.40	420 519.73
2020	308 098.84	7 291.17	303.11	800.81	2 552.60	423 472.19
2021	443 032.03	16 497.83	667.99	1 298.99	8 144.33	641 491.56

Kaynak: BDDK (2022a). Aylık Bankacılık Sektörü Verileri <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).

Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere faiz gelirlerinin en fazla elde edildiği kalem kredilerden alınan faizlerdir. Bu faiz gelir kaleminin özellikle 2017 yılında ani yükselişi dikkat çekmektedir. Ardından 2019 yılından sonra düşerek 2021 yılında tekrardan artışa geçmektedir. Bunun nedeni 2019 yılı itibariyle tüm dünyada şiddetli bir etki yaratan Covid-19 salgını ve salgından kaynaklanan belirsizlik sonucunda bozulan ekonomik yapıdır. Ekonomik yapıda meydana gelen olumsuzluklar teşvik amaçlı düşük faizli kredilerin hızlandırılması yoluyla giderilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında konut kredilerinde düşük faizli kampanyalar yapılarak kredi

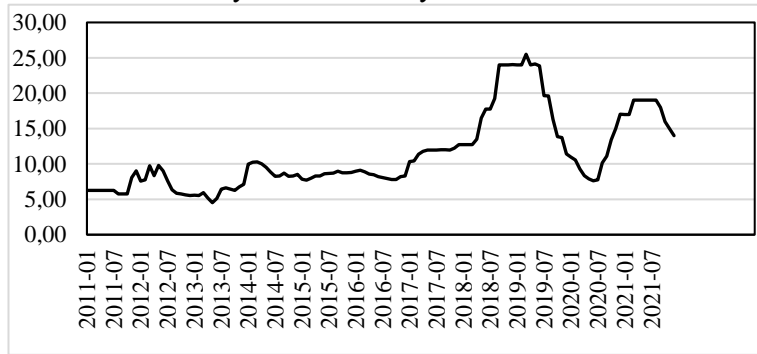
hacminin arttırılmasına çalışılmış ancak faiz gelirlerinde azalma yaşanmıştır. Faiz gelirlerinin seyri genel olarak değerlendirildiğinde ise dalgalanmalar olsa da 2010 yılından itibaren bir artış ivmesi yakalamış olduğu görülmektedir. Benzer bir tarihsel akış Tablo 2’de sunulmakta olan kredilerde de görülmektedir.

Tablo 2. Toplam Krediler (milyon TL)

Yıl	Toplam Krediler
2010	525 851.18
2011	682 893.17
2012	794 756.43
2013	1 047 410.22
2014	1 240 706.01
2015	1 484 255.97
2016	1 733 578.42
2017	2 097 310.12
2018	2 393 073.30
2019	2 654 376.08
2020	3 574 624.79
2021	4 897 731.24

Kaynak: BDDK (2022a). Aylık Bankacılık Sektörü Verileri <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).

Tablo 2’den görüldüğü üzere 2019 yılı itibariyle kredi hacminde hızlı bir yükseliş görülmektedir. Bu yükselişin nedenleri arasında Covid-19 nedeniyle hem kobilere hem de gerçek kişilere sağlanan avantajlar ve konut kampanyalarının dışında düşük faiz politikasıyla izlenen ekonomik büyüme hedefi de bulunmaktadır. Para politikası kapsamında alınan faiz kararlarının seyri de Tablo 1 ve Tablo 2’yi desteklemek amacıyla Grafik 1’de yer almaktadır.

Grafik 1. Faiz Oranı Değişikliği

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Databanı EVDS, Faiz İstatistikleri, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 10.10.2022)

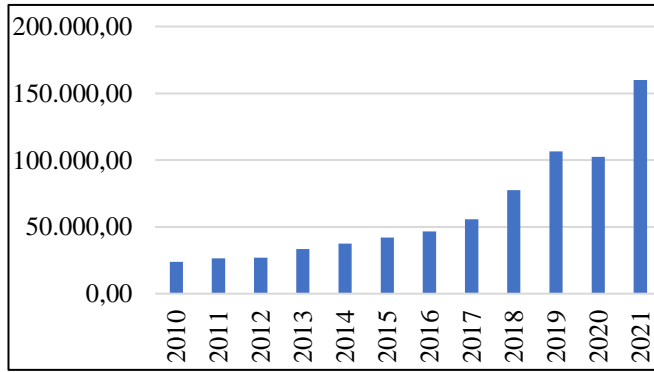
Grafik 1'den de anlaşılacağı üzere faiz oranlarında 2017 yılında başlayan dalgalanma kredilerde de benzer yönde hareketlere neden olmuştur. Özellikle 2019 yılından itibaren başlayan keskin faiz indirimlerinin ve KGF kredileri ile verilen desteğin toplam kredi hacminde yarattığı genişleme göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak tablo ve grafiklerde verilen yıllar aralığı incelendiğinde faiz oranlarının artışa geçtiği dönemlerde kredi kullanımlarının sınırlı olduğu ve ancak düşüş başladığında kredi kullanımlarının genişlediği görülmektedir. Diğer hizmetlerin yanında kredi arz eden aracı kuruluşların faiz dışı gelirlerini de artırma çabaları dikkat çekmektedir.

1.2. Faiz Dışı Gelirler

Bankacılık sisteminin geleneksel işlevleri olan aracılık faaliyetleri ve kredi yaratma mekanizması olması özelliği zamanla farklı arayışları da beraberinde getirmiştir. Dünyada ve Türkiye'de belirli dönemlerde yaşanan ekonomik ve toplumsal gelişmeler bankacılık sektörünün de değişim yaşamasına neden olmuştur. Temel gelir kalemi olan faiz gelirleri bu dönüşümler çerçevesinde çeşitlenmiş ve faizin dışında da gelir yaratma çabasını ortaya çıkarmıştır. Bu alanda kazancın keşfedilmesi ise sektörde ürün çeşitliliğini arttırmış ve ortaklarla olan iş birliğini güçlendirmiştir.

Özellikle 2000'li yıllara doğru bireysel bankacılık faaliyetlerinin ortaya çıkışı ve teknolojiye meydana gelen gelişmeler klasik bankacılık anlayışının terk edilmesini tetiklemiştir. Bunun yanı sıra enflasyonda meydana gelen kademeli düşüş sonucunda azalan kârlar da başka çareler aramayı gerektirmiştir. Kâr elde etmeyi amaçlayan bu ticari işletmeler varsayılan sebeplerden dolayı eski kazançlarını elde edememişler ve bilinenin dışında gelir kalemleri yaratmışlardır. Bu gelir kalemleri ile ilgili olarak tarihsel çerçeve Grafik 2 yardımıyla sunulmaktadır.

Grafik 2. Faiz Dışı Gelirler

Kaynak: BDDK (2022a). Aylık Bankacılık Sektörü Verileri
<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/>, (20.10.2022).

Grafik 2’den de anlaşılacağı üzere yine kredi genişlemesi ile paralel tarihlerde faiz dışı gelir kalemlerinin artışı söz konusudur. Krediler dışında da faiz dışı gelir elde edilebilmektedir ancak Türkiye ekonomisi ele alındığında en büyük yönlendiricinin bu hizmet olduğu anlaşılmaktadır.

Bankaların gelir tablolarında yer alan faiz dışı gelir kalemleri aşağıdaki gibidir (BDDK, 2022b):

- 1) Kredilerden alınan komisyon ve ücretler,
  - a. Nakit kredilerden alınan komisyonlar ve ücretler,
  - b. Gayrinakit kredilerden alınan komisyonlar ve ücretler,
- 2) Alınan kâr payları,
- 3) Bankacılık hizmetleri gelirleri,
- 4) Aktiflerin satışı sonucunda elde edilen gelirler,
- 5) Diğer faiz dışı (kâr payı dışındaki) gelirleridir.

1.3. Literatür

Literatür incelendiğinde bu çalışma ile birebir aynı yapılmış herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Faiz geliri ve faiz dışı gelirin hem birlikte hem de ayrı ayrı ele alınarak kârlılık üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmalara ağırlık verilmiştir.

Tablo 3. Literatür Araştırması

Yazar	Sonuç
Kale, 2017	Yapılan çalışmada faiz oranlarının düşmesi sonucunda kâr oranları düşse bile kredi hacminin genişlediği tespit edilmiştir.
Tellalbaş & Mengüç, 2017	Finansal piyasalardaki değişimin etkisi ile faiz dışı gelir kalemine yönelen bankacılık sisteminin giderek bireysel müşterilere kredi yoluyla ulaşarak kâr elde etmeyi amaçladıkları vurgulanmıştır.
Atik, 2019	Faiz gelirinden faiz dışı gelire doğru kayan sistemin, bankacılık sisteminin performansını arttırmadığı ve risk seviyesini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Uzun & Berberoğlu, 2019	Mevduat bankaları kapsamında yapılan çalışmada faiz dışı gelir düzeyinin bankacılık sektörünün aktif kârlılığı üzerinde etkili olmasının yanı sıra öz sermaye kârlılığı üzerinde de etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.
Ataol & Yazıcı, 2021	Mevduat ve katılım bankalarının karşılaştırmalı olarak analiz edildiği çalışmada faiz dışı gelir düzeyinin mevduat bankalarında daha fazla olmak üzere her iki banka türünün kârlılıklarında da etkili olduğu saptanmıştır.
Yıldır & İltaş, 2021	Bankacılık sektöründe en fazla gelir getiren kalemin krediler olduğu ve banka kârlılıklarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda faiz gelirleri ile faiz dışı gelirlerin de banka kârlılıklarını pozitif yönde etkilediği bulgular arasındadır.
Abedifar, Molyneux & Tarazi, 2017	Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) faaliyet gösteren bankalar üzerinde yapılan bir çalışmada faiz dışı gelirlerin banka kredi riski üzerinde olumsuz etki yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Lee, Yang & Chang, 2014	Asya ülkeleri için yapılan bir çalışmada bankaların faiz dışı faaliyetlerinin riski azalttığı ve kârlılığı arttırmadığı tespit edilmiştir.
Bailey-Tapper, 2010	Jamaika için yapılan bir çalışmada büyük bankaların yatırımlardan elde ettikleri düşük kazançların karşılığında kredilerden alınan hizmet ücretlerinde meydana getirdiği artış sonucunda kredi genişlemesine gittikleri tespit edilmiştir.
Gounder & Sharma, 2012	Fiji'deki bankaların net faiz marjını belirleyen değişkenler üzerine yapılan çalışmada örtük faiz ödemelerinin, işlem maliyetlerinin, piyasa gücü ve kredi riski ile pozitif yönlü bir ilişki içerisinde olduğu saptanmıştır.
Leykun, 2016	Etiyopya ticaret bankasının net faiz marjlarını etkileyen faktörlerin araştırıldığı çalışmada sermaye yeterlilik oranının, kredi riskinin, işletme maliyetlerinin, rekabet derecesinin ve mevduat büyüme oranının itici güçler olduğu saptanmıştır.

Bankaların aracılık faaliyetlerinin değerlendirilmesine yönelik olarak 2000-2001 krizlerinin öncesini ve sonrasını baz alan bir çalışmada faiz oranlarında yaşanan düşüş ile kredilerin arttığı ve azalan faiz gelirine rağmen mevduatların

krediye dönüşümünün devam ettiği belirtilmiştir (Kale, 2017). Bir başka çalışmada ise faiz dışı gelir kalemine yönelen bankaların kurumsal müşterilerinden ziyade bireysel müşterilerine kredi arz ederek kâr elde etmeyi amaçladıkları tespit edilmiştir (Tellalbaş Mengüç, 2017). 2002 yılının son çeyreği ve 2017 yılının üçüncü çeyrek dönemini kapsayan bir çalışmada mevduat bankalarının faiz gelirleri ve faiz dışı gelirlerinin banka performansları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Yapılan panel veri analiz sonucunda faiz gelirlerinden faiz dışı gelirlere doğru yaşanan geçişkenliğin banka performanslarını olumsuz yönde etkilediği bulunmuştur (Atik, 2019).

2007-2017 yıllarını baz alan bir başka çalışmada 23 adet mevduat bankasının verileri kullanılarak panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Finansal performans ölçümlemesinin yapıldığı araştırmada bankacılık sektörünün aktif kârlılığı ve öz sermaye kârlılığı üzerinde faiz dışı gelirlerin etkili olduğu ve bu etkinin pozitif yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Uzun ve Berberoğlu, 2019). 2005-2021 dönemlerinin araştırıldığı başka bir çalışmada mevduat ve katılım bankalarının aktif ve öz sermaye kârlılıklarının faiz dışı gelir düzeyi ile olan ilişkisi araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre faiz dışı gelir düzeyi her iki banka türü için etkili olsa da mevduat bankalarının kârlılıkları üzerinde daha fazladır (Ataol ve Yazıcı, 2021). 2003-2019 yılları arası dönemi ele alan bir çalışmada panel veri analizi kullanılarak finansal performansla ilişkin bazı göstergeler araştırılmıştır. Buna göre kredilerin en büyük kaynağının mevduatlar olduğu ve en çok kâr yaratan ürünün de krediler olduğu belirtilmiştir. Kâr amacı güden bu kuruluşların faiz ve faiz dışı gelir kalemlerinin de banka kârlılıklarını arttıran bir başka neden olduğu da elde edilen bulgular arasındadır. Böylece kredilendirilebilir kaynaklarda meydana gelen artışın kârlılığı da arttırabileceği öngörülmüştür (Yıldır ve İltaş, 2021).

2007-2016 yılları arasında ABD’de 6921 ticari banka verilerine istinaden yapılan çalışmada faiz dışı faaliyet gelirleri ile banka kredileri arasında olumsuz bir etki olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuç bankaları büyüklükleri ve teminat yapılarına göre değişiklik göstermekte iken daha büyük bankaların avantajlı olduğu öngörülmüştür (Abedifar vd., 2018). 1995-2009 dönemlerinde Asya’daki 22 ülke için 967 bireysel banka verileri kullanılarak yapılan bir çalışmada faiz dışı faaliyetlerin genel olarak risk azaltıcı özelliği olduğu ancak kârlılığı arttırmadığı tespit edilmiştir. Faiz dışı faaliyetlerin tasarruf bankaları için kârlılığı azaltıp riski arttırdığı; ticari banka, kooperatif ve yatırım bankaları için kârlılığı arttırarak riski azalttığı belirtilmiştir. Buna ek olarak yüksek gelirli ülkelerdeki bankalar için riski arttırırken orta ve düşük geliri olan ülkelerde bulunan bankalarda kârlılığı arttırdığı veya riski azalttığı bulgular arasında yer almaktadır (Lee vd., 2014). 1999-2010 yılları arası dönem baz alınarak Jamaika bankacılık sektörünün panel data kullanılarak yapılan analizde faiz dışı gelirlerin kredi genişlemesine yol açtığı tespit edilmiştir. Faiz dışı gelirlerin yalnızca kârlılığı arttırmakla kalmayıp banka performanslarında değişkenliğe yol açtığı öne sürülmüştür. Büyük bankalara ilişkin

sonuçlar ise yatırımlardan elde edilen düşük kazançların kredilerden alınan hizmet ücretlerinde artışa yol açması nedeniyle daha agresif kredi arzına neden olduğu belirtilmiştir (Bailey-Tapper, 2010). Fiji bankacılık sektöründe 2000-2010 yılları arası dönem baz alınarak yapılan bir araştırmada net faiz marjlarının belirleyicileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre örtülü faiz ödemesi, işletme giderleri, piyasa gücü ve kredi riski ile net faiz marjı arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusuken yönetim kalitesi ve likidite riski ile negatif bir ilişki bulunduğu saptanmıştır (Gounder ve Sharma, 2012). 2002-2014 yılları arası dönemde Etiyopya Ticaret Bankası'nın net faiz marjını belirlemek üzere yapılan bir çalışmada sermaye yeterlilik oranı, kredi riski, işletme maliyetleri, rekabet derecesi ve mevduat büyüme oranının net faiz marjları ile pozitif ve oldukça anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir (Leykun, 2016).

Asıl olarak birbirinden bağımsız olmayan faiz ve faiz dışı gelir kalemlerinin krediler üzerindeki etkileri bu çalışmada 2010-2021 yılları arası dönem baz alınarak incelenmiştir. Yapılan incelemeye ilişkin elde edilen bulgular bir sonraki bölümde ekonometrik model çerçevesinde analiz edilmiştir.

2. EKONOMETRİK ANALİZ

Çalışmanın ekonometrik analiz bölümünde faiz gelirleri, faiz dışı gelirler ve banka kredileri arasındaki ilişki Türkiye ekonomisi kapsamında araştırılmaya çalışılmıştır. İlgili değişkenlere ait veri setleri ekonometrik modele dahil edilip aralarındaki ilişki tahmin edilmiştir. Gözlem döneminin başlangıcı olarak seçilen 2010 yılı hem para politikası çerçevesinde yapılan değişiklikler hem de 2000'li yıllardaki kredi politikalarının incelenmesi amacıyla tercih edilmiştir. 2021 yılı sonuna kadar uzanan süreç için ise banka kredilerinde yaşanan değişim incelenerek faiz unsuru ile olan bağlantısı analiz edilmeye çalışılmıştır.

2.1. Veri Seti ve Model

Çalışmada yer alan veri setinde tüm bankaların yer aldığı sektör verileri ile analiz yapılmıştır. Bunun nedeni analizde faiz geliri değişkeninin yanı sıra faiz dışı gelir kaleminin de yer almasıdır. Böylece bankaların kullandıkları kredilerde faiz ve faiz dışı gelirlerin ne ölçüde etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda temelde alışlagelmiş olan bankacılık faaliyetlerinin dışında elde edilen faiz gelirlerin nasıl bir etkisi olduğunun ölçülmesinin literatüre katkı sağlanacağı düşünülmüştür.

Çalışmada kullanılan zaman serisinin tüm değişkenleri Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) veri tabanından elde edilmiştir. Bankacılık sektörünün performans dönemleri genellikle çeyreklik olarak değerlendirildiğinden bu haliyle çalışmada yerini almıştır. Modelde toplamda 48 gözlem sayısı ile çalışılmış olup değişkenlere ait ad ve semboller Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Değişkenlerin Adı ve Sembolleri

Değişken adı	Sembol
Bankacılık Sektörünün Toplam Kredileri (milyon TL)	KRD
Toplam Faiz Gelirleri (milyon TL)	FG_SA
Toplam Faiz Dışı Gelirler (milyon TL)	FDG_SA

Tablo 4'ten de görüldüğü üzere çalışmanın bağımsız değişkenlerini faiz geliri ve faiz dışı gelirler oluştururken bağımlı değişken ise toplam krediler olarak belirlenmiştir. Bağımlı değişken olarak tercih edilen kredi değişkeni, bankacılık sektörünün TL ve YP toplam kredileri olarak analize dahil edilmiştir. Ayrıca spesifik olarak kredi arzı üzerinden bir analiz hedeflenmesi nedeniyle kredi talebine dair faktörler analiz dışı bırakılmıştır. Her bir değişkene ait verinin bütünlüğü bozmayacak şekilde elde edilmesine özen gösterilerek sonraki aşamalara geçilmiştir.

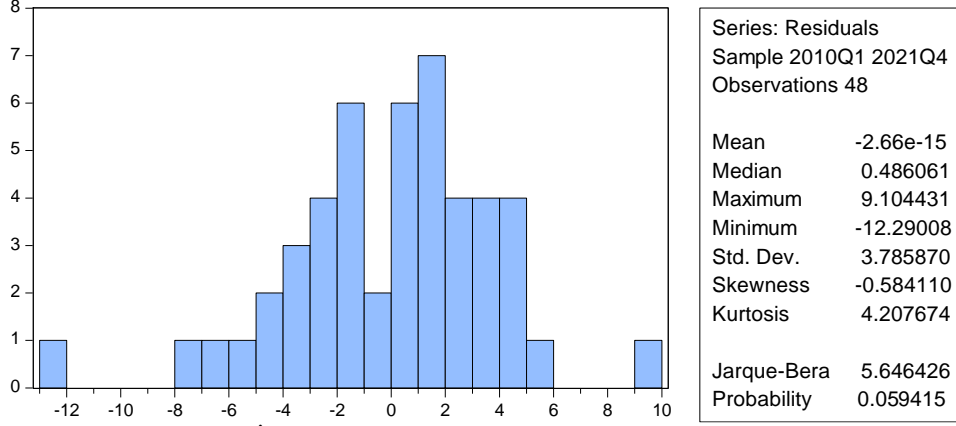
2.2. Metodoloji

Çalışmada kullanılan tüm değişkenler bir önceki döneme göre oransal değişimleri hesaplanarak analize dahil edilmişlerdir. Yalnızca toplam kredi değişkeni aynı dönem TÜFE verileriyle reel hale getirilip ardından dönemsel değişim oranına tabi tutulmuştur. Bağımsız değişkenlere ait serilerde mevsimsellik tespit edildiğinden TRAMO/SEATS yöntemi ile mevsimsellikten arındırma işlemi yapılmıştır. Sonraki aşamada birim kök testleri ile durağanlıkları tespit edilmiş ve uygun düzeylerde modele dahil edilmişlerdir.

Serilerin durağan olup olmadıklarının tespit edilebilmesi için Genişletilmiş Dickey-Fuller ((Augmented Dickey-Fuller (ADF)) ile Philips-Perron birim kök testleri kullanılmıştır (Dickey ve Fuller, 1981; Philips-Perron, 1988). Tüm serilerin durağan oldukları tespit edildiğinden herhangi bir fark işlemi uygulanmadan VAR modeline geçilmiştir. Model tahmini yapıldıktan sonra değişkenler arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi amacıyla Granger nedensellik analizi ile sebep ve sonuçlar yorumlanmıştır. Tüm bu işlemler EViews 10.0 programı ile gerçekleştirilmiştir.

2.3. Analiz

Toplamda 48 çeyrek döneme ait gözlem sayısının bulunduğu analiz incelendiğinde istatistik sonucunun normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Dağılım istatistik sonuçları Şekil 1 yardımıyla sunulmaktadır.

Şekil 1. Dağılım İstatistik Sonuçları

Şekil 1'den de görüldüğü üzere dağılım istatistikleri incelenmiş olan veri setinde yer alan serilerin zaman serileri olması nedeniyle durağanlık analizlerinin yapılması gerekmektedir. Ayrıca analize dahil edilecek olan serilerin birim kök içermemesi gerekmektedir. Aksi takdirde uygulanacak olan model VAR modeli olduğundan seriler arasında beklenen gerçek ilişki ortaya konulamayabilecektir. Durağanlık sonuçlarının ortaya konulduğu test istatistikleri Tablo 5 yardımıyla sunulmaktadır.

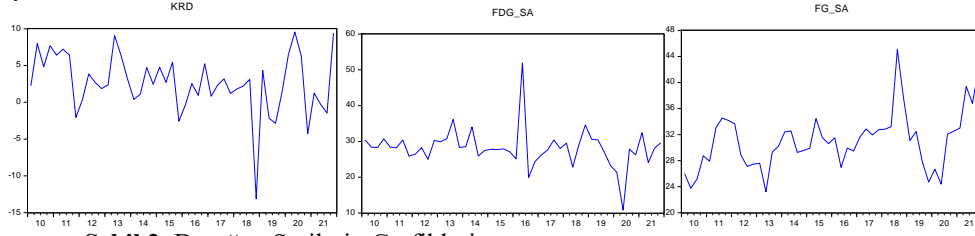
Tablo 5. Durağanlık Testleri

PHILIPS PERRON (PP)					
I(0)					
		KRD	FG_SA	FDG_SA	DUM
Sabitli	t-İstatistik	-5.7330	-2.8251	-7.0376	-2.1521
	Prob.	0.0000	0.0624	0.0000	0.2261
		***	*	***	-
Sabitli & Trendli	t-İstatistik	-6.1339	-3.3134	-7.2050	-2.1246
	Prob.	0.0000	0.0765	0.0000	0.5191
		***	*	***	-
Sabitsiz & Trendsiz	t-İstatistik	-4.3133	0.4454	-0.5010	-1.9812
	Prob.	0.0001	0.8065	0.4939	0.0465
		***	-	-	**
I(1)					
		d(KRD)	d(FG_SA)	d(FDG_SA)	d(DUM)
Sabitli	t-İstatistik	-18.9218	-8.1458	-37.5560	-6.6332
	Prob.	0.0001	0.0000	0.0001	0.0000
		***	***	***	***
Sabitli & Trendli	t-İstatistik	-20.7552	-8.0638	-36.3161	-6.5773
	Prob.	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
		***	***	***	***
Sabitsiz & Trendsiz	t-İstatistik	-19.1872	-8.1273	-38.0964	-6.7082
	Prob.	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
		***	***	***	***
AUGMENTED DICKEY-FULLER (ADF)					
I(0)					
		KRD	FG_SA	FDG_SA	DUM
Sabitli	t-İstatistik	-5.7342	-2.6978	-7.0377	-2.0305
	Prob.	0.0000	0.0820	0.0000	0.2732
		***	*	***	-
Sabitli & Trendli	t-İstatistik	-6.1330	-3.1200	-7.1922	-1.9842
	Prob.	0.0000	0.1137	0.0000	0.5946
		***	-	***	-
Sabitsiz & Trendsiz	t-İstatistik	-4.2629	0.3026	-0.4968	-1.8811
	Prob.	0.0001	0.7692	0.4956	0.0578
		***	-	-	*
I(1)					
		d(KRD)	d(FG_SA)	d(FDG_SA)	d(DUM)
Sabitli	t-İstatistik	-10.5317	-8.1432	-12.1047	-6.6332
	Prob.	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
		***	***	***	***
Sabitli & Trendli	t-İstatistik	-10.4243	-8.0604	-11.9687	-6.5773

	<i>Prob.</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>
		***	***	***	***
Sabitli & Trendsiz	t-İstatistik	-10.6518	-8.1330	-12.2418	-6.7082
	<i>Prob.</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>
		***	***	***	***

Not: ‘*’ 0.10, ‘**’ 0.05, ‘***’ 0.01 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

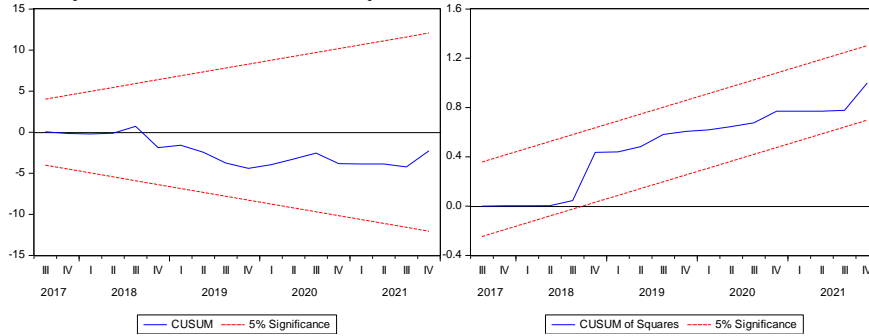
Tablo 5’den anlaşılacağı üzere her iki sınama kriterinde de tüm değişkenler sabitli yapıda durağandır. Yani ADF ve PP birim kök testleri uygulanan seriler için $I(0)$ düzeyinde beklenen sonuca ulaşılabilmektedir. Böylece birim kökün olduğunu ifade eden H_0 hipotezi reddedilmektedir. İlgili serilerin durağanlıklarına ait grafikleri Şekil 2’de sunulmaktadır.

Şekil 2. Durağan Serilerin Grafikleri

Değişkenlerin birim kök analizleri yapıldıktan sonra bir zaman serisi olması nedeniyle VAR modeli tercih edilmiş ve uygulanacak VAR modelinin aşamalarına geçilmiştir. Literatür incelendiğinde ise bu modelin ilk olarak 1980 yılında Sim’s tarafından yayımlanan eserde geliştirildiği görülmüştür (Sims, 1980).

Serilerin grafikleri incelendikten sonra yapısal kırılma bulunup bulunmadığı sınanmıştır. Yani hata terimlerinin kritik sınırlar içerisinde olup olmadığı araştırılmıştır. Böylece hata terimlerinin beklenen sınırlar içerisinde olmasının tespiti amacıyla CUSUM testi ile hata terimlerinin karelerinin de beklenen sınırlar içerisinde kalıp kalmadığına yönelik CUSUM Q testi yapılmıştır (Brown vd., 1975). Sonuçlar Grafik 3’de sunulmuştur.

Grafik 3. Cusum ve Cusum Q Test Sonuçları

Yapılan yapısal kırılma testleri ile 2017 yılının ikinci çeyreği ve 2018 yılının son çeyrek döneminde kırılma tespit edilmiştir. Bu dönemde yapılan referandum ve uygulamaya konulan başkanlık sistemi ile açıklanan büyüme politikalarının bu kırılmalarda etkili olduğu düşünülmektedir.

Modelin tahmininin yapılabilmesi için ilk olarak gecikme uzunluğunun tespiti yapılmıştır. Bu işleme dair sonuçlar Tablo 6 yardımıyla sunulmuştur.

Tablo 6. VAR Modeli Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-398.8611	NA	1054.046	18.31187	18.47407	18.37202
1	-353.3574	80.66559	276.7815*	16.97079*	17.78179*	17.27155*
2	-346.7142	10.56879	431.8178	17.39610	18.85589	17.93746
3	-339.9308	9.558381	689.6262	17.81504	19.92363	18.59700
4	-316.4934	28.76408*	541.6961	17.47697	20.23436	18.49955

Not: LR; Ardışık Sıralı LR Test İstatistiğini (Her test 5% düzeyinde), FPE; Final Prediction Error kriterini, AIC; Akaike Bilgi Kriterini, SC; Schwartz Kriterini, HQ; Hannan-Quinn Kriterini ifade etmektedir.

Tablo 6'dan da görüldüğü üzere ardışık sıralı LR test istatistiği (AIC) 4 dönem gecikmeyi, son kestirim hata kriteri olan FPE, AIC bilgi kriteri, Schwarz (SIC) ve Hannan-Quinn bilgi kriterini ifade eden HQ 1 dönem gecikmeyi önermektedir. Yapılan test sonucu en fazla gecikme 1 numaralı modelde olduğundan ve AIC bilgi kriteri de bu modeli işaret ettiğinden gecikme uzunluğu 1 olarak kabul edilmiştir.

Yukarıda açıklanan ve sınaması yapılan değişkenlere ilişkin tahmin edilen VAR modeline ait değişen varyans ve otokorelasyon analiz sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Değişen Varyans ve Otokorelasyon Analiz Sonuçları

LM Testi		
Gecikme	LM İstatistik Değeri	Prob
1	12.38535	0.7182
2	9.411720	0.8960
White Test		
Chi-sq	Df	Prob
97.54871	70	0.0165

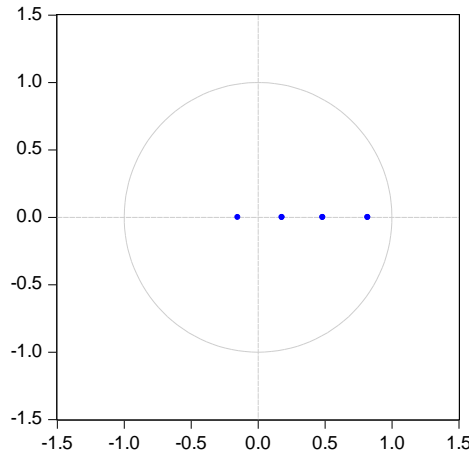
Tablo 7'de yer alan ve modelde yapısal sorun olup olmadığını gösteren analiz sonuçlarından modele dair bir otokorelasyon ve değişen varyans probleminin olmadığı anlaşılmaktadır. 2 gecikme düzeyi için araştırılan otokorelasyon testinin yanı sıra tüm gözlem değerleri için hata terimlerinin varyansının değişen veya sabit nitelikte olduğunun tespit edilebilmesi amacıyla değişen varyans testi de

uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar 0.01 anlamlılık seviyesine göre sınanmış ve değişen varyans sorununun olmadığı tespit edilmiştir.

Analizi yapılan VAR modelinin istikrar içerip içermediğinin ve durağanlığının desteklenmesi amacıyla AR karakteristik polinomunun ters köklerinin çember içerisinde kalması gerekmektedir. Gerekli varsayımların gerçekleştiğine dair gösterim Şekil 3’de sunulmuştur.

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Şekil 3. AR Karakteristik Polinomları

Şekil 3’den de görüldüğü üzere ters kökler birim çember içerisindedir ve beklenen varsayımlar gerçekleşmiştir. Gerekli olan varsayımlar sağlandıktan sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilmesi amacıyla Granger nedensellik analizi ve daha ayrıntılı yorum yapabilmek için etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırması yapılmıştır.

Bir değişkene ait cari dönemdeki değer yorumlanırken bir başka değişkenin gecikmeli değeri bu cari dönem değişkeninin açıklanmasına katkı sunuyorsa, değişkenler arasında bir nedensellik bağı söz konusu olabilmektedir. Granger 1969 yılında yapmış olduğu çalışması ile literatüre önemli bir katkı sunarak bu nedensellik ilişkisinin yönü ve etkileşimi hakkında bir model geliştirmiştir (Granger, 1969).

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait serilerin VAR modeli ile sınaması yapıldıktan sonra aralarındaki nedensellik bağının incelenmesi amacıyla Granger testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 8 yardımıyla sunulmuştur.

Tablo 8. Granger Nedensellik Analizi

KRD			
	Ki-kare	df	Prob.
FG_SA	19.12105	1	0.0000
FDG_SA	1.062796	1	0.3026
DUM	0.015573	1	0.9007
All	23.07095	3	0.0000
FG_SA			
	Ki-kare	df	Prob.
KRD	3.564738	1	0.0590
FDG_SA	0.439687	1	0.5073
DUM	0.900845	1	0.3426
All	5.003468	3	0.1715
FDG_SA			
	Ki-kare	df	Prob.
KRD	0.021976	1	0.8822
FG_SA	1.002665	1	0.3167
DUM	0.001270	1	0.9716
All	1.722211	3	0.6320

Tablo 8'den de görüldüğü üzere faiz gelirleri ve banka kredileri arasında çift yönlü ve kısa dönemli nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Faiz dışı gelir kalemi ise kredileri tek başına etkileme gücü olmasa da faiz gelirleriyle birlikte etkilemektedir. Elde edilen bu nedensellik ilişkisi Türkiye ekonomisinin son 11 yılı incelendiğinde sektörü teyit eder niteliktedir. Faiz gelirlerinin bankaların temel gelir kalemi olması ve faiz dışı gelirlere kıyasla banka kârlılıklarını daha fazla etkilemesi özelliği analizde elde edilen direkt olarak nedensellik içermesi sonucunu desteklemektedir. Böylece bankalar bilanço kârlılıklarını arttırabilmek amacıyla daha fazla kredi arz edebilmektedirler.

Sonuç olarak bankalar faiz geliri elde edebildikleri ve asıl görevlerinden biri olan kredi yaratmanın parasal aktarım mekanizmasındaki sürecinden faydalanmaktadırlar. Böylece daha çok kredi vermek veya daha fazla faiz geliri elde etmek istemektedirler.

Bu sonucun yanı sıra faiz dışı gelirlere elde edilen gelirler de bankanın tekrardan kredi aktarım mekanizmasına ve faiz geliri elde edebileceği faaliyetlere dahil olacak bakiyeleri doğurduğundan kredileri dolaylı yoldan az da olsa etkilemektedir. Bu nedenle faiz gelirleri ile birleştiğinde daha etkin sonuçlar ortaya çıkabilmektedir.

Çalışmanın bu bölümüne kadar yapılan ekonometrik analize detaylı yorum katabilmek amacıyla varyans ayrıştırması işlemi yapılmıştır. Böylece çalışmaya

konu olan değişkenlerin kendilerini ve diğer değişkenleri açıklama yüzdeleri yorumlanabilmektedir. Yapılan varyans ayrıştırmasının sonuçları Tablo 9’da sunulmaktadır.

Tablo 9. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

KRD Varyans Ayrıştırması

Dönem	S.E.	KRD	FG_SA	FDG_SA	DUM
1	3.423634	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	4.172965	71.66352	26.66416	1.664210	0.008112
3	4.420296	65.47242	32.24553	2.143880	0.138179
4	4.491054	64.02232	33.26562	2.279757	0.432300
5	4.512819	63.56006	33.32338	2.349948	0.766611
6	4.522376	63.33198	33.23353	2.376028	1.058466
7	4.528205	63.17967	33.15032	2.386122	1.283891
8	4.532232	63.07043	33.09218	2.389986	1.447400
9	4.535064	62.99260	33.05384	2.391472	1.562090
10	4.537036	62.93816	33.02873	2.392039	1.641070

FG_SA Varyans Ayrıştırması

Dönem	S.E.	KRD	FG_SA	FDG_SA	DUM
1	3.397015	1.027807	98.97219	0.000000	0.000000
2	4.407713	7.338761	91.60828	0.638883	0.414076
3	4.680557	8.532452	88.75207	1.387729	1.327751
4	4.762248	8.807650	87.17028	1.646040	2.376028
5	4.796698	8.826696	86.12362	1.748054	3.301628
6	4.817169	8.790078	85.40436	1.788295	4.017270
7	4.831203	8.749707	84.91051	1.805154	4.534624
8	4.841059	8.717347	84.57401	1.812664	4.895979
9	4.847923	8.693783	84.34606	1.816260	5.143899
10	4.852649	8.677292	84.19220	1.818119	5.312393

FDG_SA Varyans Ayrıştırması

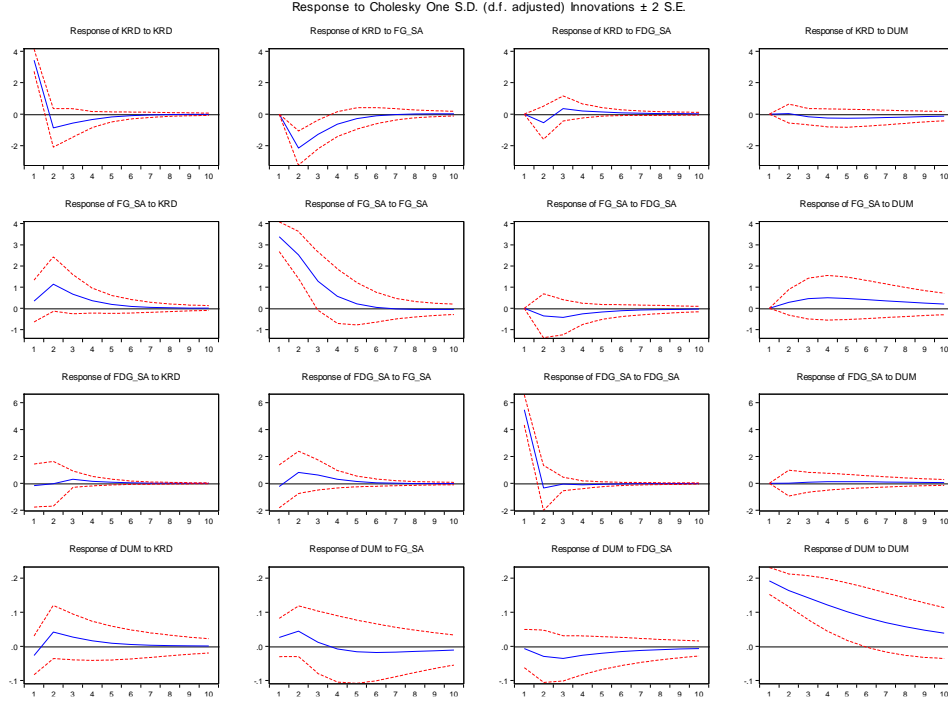
Dönem	S.E.	KRD	FG_SA	FDG_SA	DUM
1	5.475501	0.082793	0.169975	99.74723	0.000000
2	5.546850	0.083130	2.328431	97.58748	0.000957
3	5.590814	0.380340	3.533133	96.06543	0.021092
4	5.604070	0.459719	3.820167	95.65202	0.068097
5	5.608280	0.483561	3.873712	95.52162	0.121111
6	5.610148	0.489531	3.879154	95.46379	0.167526
7	5.611287	0.491018	3.877944	95.42756	0.203483
8	5.612076	0.491354	3.876971	95.40203	0.229648
9	5.612631	0.491402	3.876674	95.38387	0.248049
10	5.613017	0.491385	3.876714	95.37115	0.260747

Tablo 9'dan da görüldüğü üzere varyans ayrıştırması her bir seri için 10 dönem olacak şekilde yapılmıştır. İlk sırada kredi değişkeni incelendiğinde birinci çeyrekte kredilerdeki değişimin tamamı kendisi tarafından açıklanmaktadır. İkinci çeyrekte ise kredilerin toplam değişimin yüzde 71'inin kendisi tarafından açıklanırken yaklaşık olarak yüzde 27'sinin Granger nedensellik analizini de teyit eder nitelikte faiz gelirleri tarafından açıklanmaktadır. Aynı çeyrekte faiz dışı gelirin yüzde 1,66'lık bir açıklama oranı ile daha düşük bir orana sahip olduğu görülmektedir. Kredi değişkeninin 10 çeyrek dönem sonunda ise kendini açıklama yüzdesi düşerken faiz gelirleri ve faiz dışı gelirlerin artan bir seyir izlediği tespit edilmektedir.

Diğer bir değişken olan faiz gelirlerindeki toplam değişim incelendiğinde ilk çeyrekte yaklaşık olarak yüzde 99 oranında kendisi tarafından açıklandığı görülmektedir. İkinci çeyrekte ise faiz gelirlerinde meydana gelen toplam değişimin yüzde 91'lik kısmı kendisi tarafından, yüzde 7'lik kısmı kredi ve küçük bir oranda faiz dışı gelir tarafından açıklanmaktadır. Tüm çeyrek dönemlerin sonuna doğru ise faiz gelirlerinin kendini açıklama oranı düşerken kredi ve faiz dışı gelir kalemlerinin açıklama oranlarının az da olsa artış gösterdiği tespit edilmiştir. Bulunan sonuçlar yine Granger nedensellik analizini teyit eder niteliktedir.

Son olarak faiz dışı gelir kalemine ait sonuçlar ise üçüncü sırada yer almaktadır. Buna göre ilk çeyrekte faiz dışı gelirden meydana gelen toplam değişimin neredeyse tamamı kendisi tarafından açıklanmaktadır. 10 çeyrek sonunda faiz gelirlerinin açıklama gücünde biraz artış olsa da kredi değişkeninin açıklama gücünün zayıf olduğu daha stabil bir süreç söz konusudur.

Hem Granger nedensellik analizinde elde edilen bulgular hem de varyans ayrıştırmasında yorumlanabilen benzer nedenselliklerin olması sonraki aşamada etki-tepki analizlerinin yapılmasına imkân vermektedir. Etki-tepki analizi sayesinde modele katılan değişkenlere verilen bir standart sapmalık şok karşısında diğer değişkenlerin verdiği tepki ölçülmektedir. Böylece gelebilecek şoklara karşı değişkenlerin tepkileri yorumlanabilmektedir. Bu ilişkiye ilişkin grafikler Şekil 4 yardımıyla sunulmaktadır.

Şekil 4. Etki-Tepki Analiz Sonuçları

Şekil 4'den de anlaşılacağı üzere faiz gelirlerine verilen bir şok kredileri yedinci çeyreğe kadar pozitif etkilemektedir. Daha sonraki çeyreklerde stabil hale gelmektedir. Faiz dışı gelir kalemine verilen bir şok ise kredileri çok düşük seviyede ve pozitif yönde etkilemektedir. Kredi değişkenine verilen bir standart sapmalı şok faiz gelirlerini ikinci çeyreğe kadar negatif yönde etkilerken sonraki süreçte sekizinci çeyreğe kadar yukarı yönlü bir ivme ile etkilemektedir. Son çeyreğe doğru ise stabil hale gelmektedir.

3. SONUÇ

Yapılan çalışma ile net faiz gelirleri ve faiz dışı gelirlerin bankaların kullandıkları toplam kredi hacmini nasıl ve ne yönde etkiledikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın temelini faiz konusu oluşturduğundan daha etkin yorumlar sağlanabilmesi amacıyla 2010 yılının ilk çeyreği ve 2021 yılının son çeyreği arası dönem tercih edilmiştir. Seçilen değişkenlerin uygun olması ve aralarındaki neden-sonuç ilişkisinin yorumlanabilmesi adına VAR modeli uygun bulunmuş ve Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular faiz gelirleri ile krediler arasında karşılıklı ve pozitif yönde bir nedensellik ilişkisinin varlığının yanı sıra faiz dışı gelirin de faiz gelirleriyle birlikte etkili olduğu yönündedir.

Bu sonuçlar Türkiye ekonomisi için 2010-2021 yılları değerlendirildiğinde uygulanan para politikası ile uyum göstermektedir. Özellikle kredi mekanizmasının bu dönemler içerisinde zaman zaman aktif bir şekilde kullanılması analizi teyit eder niteliktedir. Faizin bankaların temel gelir unsuru olduğu bilinse de zaman zaman bu tarafta yaşanan düşüşlerin farklı gelir kalemlerini keşfetmeye zorladığı bazı dönemlerin olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu açıdan bakıldığında faiz gelirlerinin faiz dışı gelir kalemlerinin doğuşuna da neden olan en önemli aktör olduğu söylenebilmektedir. Analiz sonuçlarından da anlaşılacağı üzere bu iki değişken kredi değişkenini birlikte, güçlü bir şekilde etkilemektedir. Bankalar da iki gelir kalemini aktif olarak kullanabilecekleri en önemli bankacılık ürünü olan kredileri daha fazla arz etmek yönündeki motivasyonlarını arttırmaktadırlar.

Günümüz bankacılık sistemine bakıldığında bankacıların performanslarını zorlayan hedeflerinden en önemlilerinden birisi ve hatta en önemlisi kredilerdir. Bunun nedeni hem faiz gelirlerinin kolayca elde edilebilmesi hem de çapraz satış imkânı ile faiz dışı gelirin yaratılabilmesidir. Bankalar özellikle daha çok faiz geliri elde ettiklerinde daha fazla kredi kullandırma yoluna gitmektedirler. Böylece kârlılıklarını da ciddi ölçüde arttırabilmektedirler. Yapılan araştırmada ele alınan dönemlerde normal dışı işleyişin nadir olduğu varsayıldığında faiz gelirlerinin arttığı ekonomik ortamda kredilerin arttığı ve kredilerin arttığı ekonomik ortamda faiz gelirlerinin arttığı söylenebilecektir.

Yapılan analizden anlaşılacağı üzere parasal aktarım mekanizmalarının kredi ayağının ekonomi yönetimleri tarafından iyi analiz edilmesi gerekmektedir. En önemli finansal aracı olan bankalar üzerinden izlenen kredi politikalarının milli hasıla üzerindeki etkisinin yanı sıra kredi arzındaki isteklilik açısından da değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bir işletme mantığı ile çalışan bankalar temelde kâr elde etme amacıyla gerçekleştikleri faaliyetlerinden hedefleri doğrultusunda sonuç almak istemektedirler. Bu nedenlerle uygulanacak olan para politikalarının ve kullanılacak olan araçların hassasiyetle seçilmesi uygun olacaktır.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Yazarlık Katkı Beyanı

Çalışmanın tüm aşamaları yazarlar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Abedifar, P., Molyneux, P. ve Tarazi, A. (2018). Non-Interest Income and Bank Lending. *Journal of Banking and Finance*, 87, 411-426.
- Ataol, C. ve Yazıcı, M. (2021). Mevduat ve Katılım Bankalarında Faiz Dışı Gelirler ile Banka Performansı İlişkisi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Çalışma. *Bankacılar Dergisi*, 119, 61.
- Atik, M. (2019). Türk bankacılık sektöründeki faiz dışı gelirlerin banka geliri ve riski üzerindeki etkisinin ölçülmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(81), 271-292.
- Bailey-Tapper, S. A. (2010). Non-Interest Income, Financial Performance & the Macroeconomy: Evidence on Jamaican Panel Data. In *Bank of Jamaica (BOJ) Working Paper* (pp. 2-22).
- BDDK.(2022a). Aylık Bankacılık Sektörü Verileri <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/>, (26.10.2022).
- BDDK. (2022b). Aylık Bankacılık Sektörü Verileri (Temel Gösterim). Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/>, (20.10.2022).
- Brown, R. L., Durbin, J. ve Evans, J. M. (1975). Techniques for testing the constancy of regression relationships over time. *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Methodological)*, 37(2), 149-163.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1057-1072.
- Gounder, N. ve Sharma, P. (2012). Determinants of Bank Net Interest Margins in Fiji, a Small Island Developing State. *Applied Financial Economics*, 22(19), 1647-1654.
- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 424-438.
- Kale, S. (2017). Türk Bankacılık Sektörünün Aracılık Fonksiyonu. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 209-220.
- Lee, C.-C., Yang, S.-J. ve Chang, C.-H. (2014). Non-Interest Income, Profitability, and Risk in Banking Industry: A Cross-Country Analysis. *The North American Journal of Economics and Finance*, 27, 48-67.
- Leykun, F. (2016). Factors Affecting the Net Interest Margin of Commercial Bank of Ethiopia. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 6(6), 150-161.

- O'hara, M. (1983). A dynamic theory of the banking firm. *The Journal of Finance*, 38(1), 127-140.
- Phillips, P. C. ve Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1-48.
- Tellalbaş Mengüç, İ. (2017). Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Yapısal Değişimi. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 1-14.
- TCMB. (2014). Finansal İstikrar Raporu Mayıs 2014. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası,
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Finansal+Istikrar+Raporu/2014/Sayi+18>, (01.10.2022).
- TCMB Elektronik Veri Databanı EVDS, Faiz İstatistikleri, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (10.10.2022).
- Uzun, U. ve Berberoğlu, M. (2019). Faiz dışı gelirlerin banka performansına etkisi: Türkiye örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 239-248.
- Yıldır, K. ve İltaş, Y. (2021). Bankacılık Sektöründe Kârlılığı Belirleyen Faktörlerin Analizi: Türkiye Örneği (2003-2019). *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 228-240.

**PANDEMİNİN UZAKTAN EĞİTİM ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRENME
YÖNETİM SİSTEMİ KULLANIM ALIŞKANLIKLARINA ETKİSİ¹**

**THE EFFECT OF THE PANDEMIC ON THE LEARNING MANAGEMENT
SYSTEM USE HABITS OF DISTANCE STUDENTS**

Tolga DEMİRHAN*, İlkay DEMİRALAY**

*Geliş Tarihi: 14.03.2023
(Received)*

*Kabul Tarihi: 25.08.2023
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmada, COVID-19 pandemisi öncesi ve pandemi sürecinde uzaktan eğitim öğrencilerinin Öğrenme Yönetim Sistemi (ÖYS) kullanım alışkanlıklarının karşılaştırılarak elde edilen sonuçların araştırmacılar ile paylaşılması amaçlanmıştır.

Çalışma, bilimsel araştırma modellerinden biri olan tarama modeli çerçevesinde yürütülmüştür. Bu bağlamda üzerinde çalışma yapılacak dönem olarak pandemi sürecinde uygulanan üç aylık kapanma tedbiri sürecini de içine alması için bahar dönemi olarak belirlenmiştir. Çalışmaya konu olan veri setini oluşturmak için ÖYS web sunucusundaki 2018-2019 ve 2019-2020 Eğitim Öğretim yıllarının bahar dönemi web günlükleri kullanılmıştır. Analiz işlemleri için Web kullanım madenciliği sürecinin takip edildiği çalışmada veri ve verinin analizi ile ilgili işlemler için bir yazılım geliştirilmiştir. Geliştirilen yazılım ile iki dönemin öğrencilerinin, sistem üzerindeki hareketlilikleri ile ilgili elde edilen veriler üzerinden karşılaştırmalı analizler yapılarak elde edilen sonuçlar araştırmacılar ile paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Uzaktan Eğitim, Log, Web Kullanım Madenciliği

ABSTRACT: In this study, it is aimed to compare the learning management system (LMS) usage habits of distance education students before the COVID-19 pandemic and during the pandemic period, and to share the acquired results with the researchers over an education term.

The study was carried out within the framework of the scanning model, which is one of the scientific research models. In this context, it has been determined as the spring period to include the three-month closure measure applied during the pandemic process as the period to be studied. In order to create the dataset that is the subject of the study, the spring semester weblogs of the 2018-2019 and 2019-2020 academic years on the ÖYS web server were used. In the study, in which the Web usage mining process was followed for analysis processes, a

¹Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne’de düzenlenen “Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü” isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, tolgademirhan@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9840-4457.

** Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi, ilkaydemiralay@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0708-0627.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Demirhan & Demiralay

software was developed for data and data analysis processes. With the developed software, comparative analyzes were made on the data obtained about the mobility of the students of the two periods on the system, and the results obtained were shared with the researchers.

Key Words: Pandemic, Distance Education, Log, Web Usage Mining

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

With the declaration of COVID-19 as a pandemic on March 11, 2020, distance education integration has been provided at all levels of education in our country. Distance Education is an education method that takes place when the student and the teacher are physically in separate environments. In this respect, distance education provides equal opportunity in education for employees and disabled individuals (Akpınar & Çakmakkaya , 2021) by allowing students to receive education independent of time and space. Facilitating the use of systems used in distance education and making course materials more efficient will increase the interest in distance education. For the development of these systems and course materials, it would be useful to examine the students' habits of using the system. The log files on web servers that provide distance education services and keep information about visits provide important information about the use of these systems. In this study, it was aimed to compare the usage habits of distance education students' Learning Management System before the COVID-19 pandemic and during the spring semester during the pandemic.

Web usage mining steps are utilized to extract and use log files that contain a lot of data about the user. In this process, there are data mining tools that can be used separately in each application step. In the study, the pandas tool, which has the competence to perform all of the processes, was selected. Software was developed in python language to use the Pandas tool. With the developed software, the log files of the relevant periods were analyzed by searching for answers to the following questions and the results obtained were compared and presented.

- What is the most used web address to access the LMS?
- What are the most used devices for accessing the LMS?
- Which operating systems are most used to access the LMS?
- Which web browsers are most used to access the LMS?
- From which countries is the most common access to the LMS?
- Which provinces are the most common provinces to access the LMS?
- Which courses in the LMS are accessed more intensively than others?
- Which courses in the LMS have more downloads than others?
- Which hours of access are more intensive than others?
- On which days is the access intensity higher than others in the LMS?
- In which weeks of the year is the access intensity higher than others?
- In which months of the year is the access density higher than others?

It is thought that the study will contribute to the literature on pandemic and distance education, data analysis with Pandas, and web usage mining.

Method

The study was conducted within the framework of the survey model, one of the scientific research models. In this context, the period to be studied was determined as the spring semester, including the three-month lockdown period during the pandemic period. The

web logs of the spring semester of the 2018-2019 and 2019-2020 academic years on the LMS web server were used to create the data set subject to the study. In the study where the Web usage mining process was followed for the analysis processes, a software was developed using the pandas library in the python language for the processes related to data and data analysis.

Findings

The following findings were obtained in the analysis:

- <https://lms.trakya.edu.tr>, the home page of the LMS system, was found to be the most intensively used route for both periods. The periodic rate was 99.55% before the pandemic and 99.44% during the pandemic.

- In the research on the devices used for access, it was found that PC was the most intensively used device for both periods. PC usage rate was 94.94% for both periods.

- In the survey of operating systems used in access, it was found that Windows was the most preferred operating system for both periods. The rate of Windows operating system usage was 93.79% before the pandemic and 90.20% during the pandemic.

- In the research on web viewing programs used to view the LMS, it was found that Chrome was the most preferred program for both periods. Chrome usage rate was 58.41% before the pandemic and 45.83% during the pandemic.

- In the research on the countries of access, it was found that there were access from 12 different countries before the pandemic and 9 different countries during the pandemic period.

- In the research conducted on the provinces where access was realized, it was found that access was provided from 77 different provinces in both periods. The most intensive access was made from Istanbul in both periods. Access rates from Istanbul were 63.30% before the pandemic and 59.70% during the pandemic.

- In the research on the intensity of access to courses in the LMS, it was found that the most visited course for both periods was the Software Development Fundamentals course. The course access rate was 12.11% before the pandemic and 11.57% during the pandemic.

- In the course content download density research in the LMS, it was found that the most downloaded course contents for both periods were the contents of the Educational Software and Programming course. The rate of course content download was 35.08%,11% before the pandemic and 40.46% during the pandemic.

- In the research examining the intensity of access to the LMS in hourly slices, it was found that the peak hours of access were 6.93% between 11:00-12:00 before the pandemic and 7.15% between 17:00-18:00 during the pandemic period.

- In the research examining the daily access to the LMS, it was found that the day with the highest connection density for both periods was Tuesday. In the student-based daily participation intensity research, it was found that the highest student participation rate was 99.41% on Tuesday in the pre-pandemic period and the highest rate was 100% on Monday during the pandemic period.

- In the study examining the intensity of access to the LMS on a weekly basis, it was found that the busiest week for both periods was the 11th week of the year. The rate in the pre-pandemic period was 81.29% and the rate in the pandemic period was 60.70%.

- In the study examining the intensity of access to the LMS on a monthly basis, it was found that the highest rate of access in the pre-pandemic period was 97.08% in March. During the pandemic period, the highest access density was realized in May with a rate of 97.82%.

Conclusion

In this study, it was aimed to compare the Learning Management System usage habits of distance education students before the COVID-19 pandemic and during the spring semester during the pandemic.

In this context, the web access log files of the Tunca Vocational School (Distance Education) Learning Management System server for the Spring Semester of the 2018-2019 and 2019-2020 academic years were used as data sources. A software was developed that enables the application of web usage mining processes on the data set created using the files. The software was developed in Python language using the Pandas library.

With the developed software, the usage habits of students before and during the pandemic were analyzed. Important information was obtained about the students' habits of using the system. When the analysis results obtained for the two periods were compared, it was found that the results were similar to each other and that there were no significant differences in the usage habits of the students as a result of the restrictions imposed by the lockdown.

In the light of the findings obtained from the study, it was seen that students intensively access the LMS during the final or midterm exam periods. Studies such as questionnaires, etc. planned to be applied to students by the administration can be applied during these weeks when students' access is intense.

In the study, it was found that students accessed the LMS from different countries that did not coincide with their registration information. Access from different countries suggests that students access via VPN. It would be appropriate for school administrations providing distance education to take appropriate security measures to reduce such vulnerabilities and protect student identities.

The results of the study show that students use various devices and operating systems. Considering this diversity, it should be ensured that the LMS is compatible with all devices and browsers. This will ensure that students can easily access and access course content.

This study covers the Spring 2019 semester before the pandemic and the Spring 2020 semester when the pandemic caused intense lockdowns. It is known that this worldwide pandemic has changed people's habits and/or living conditions. The study can be repeated for the following periods when the effects of the pandemic have decreased, and it can be investigated whether this change continues. The results obtained from the study will be useful for understanding student LMS usage behaviors in the face of a possible pandemic or other extraordinary situation in the future. In addition, it is thought that collecting data on students' psychological states as well as their academic achievement in similar studies will add a different dimension to the studies to be conducted.

1. GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 11 Mart 2020 tarihinde Pandemi olarak ilan edilen COVID-19'un, bulaşıcılığı nedeniyle her alanda olumsuz etkisi

olmuştur. Bu olağanüstü durum uzaktan eğitim sisteminin, eğitimin her kademesinde entegrasyonuna sebep olmuştur. (Akpınar & Çakmakkaya , 2021)

Uzaktan Eğitimin terim anlamına bakıldığında öğrenci ile öğretmenin fiziksel olarak ayrı ortamlarda bulunmaları ile gerçekleşen eğitim olarak ifade edilmektedir. Yıllar içerisinde teknoloji, internet alt yapısında ve yüksek öğretimdeki öğrenci profilindeki değişimler, internet üzerinden gerçekleştirilen uzaktan eğitimi popülerleştirmiştir. Uzaktan eğitim hizmeti verme amacı ile kullanılan sistemlere Öğrenme Yönetim Sistemi (ÖYS) denmektedir. (Akdemir , 2011)

Uzaktan eğitim, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmişlik kriterlerinde önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Uzaktan eğitim sayesinde istekli bireylerin ilgi alanlarında uzmanlaşması sağlanarak ülkenin kalkınma hedeflerine ulaşmasında katkı sağlanır. Ayrıca uzaktan eğitim, dünyanın her yerinden öğrencilerin zaman ve mekân bağımsız eğitim görmesine imkân tanıyarak çalışan kişiler ve engelli bireyleri (Akpınar & Çakmakkaya , 2021) de kapsayan, eğitimde fırsat eşitliği sağlar. Eğitimde fırsat eşitliği tüm öğrenenlere eşit şart ve olanakların sağlanmış olması ve bu haktan herkesin adil bir şekilde yararlanmasıdır. (Korkmaz & Toraman, 2021)

Covid-19 pandemi sürecinde tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de tüm eğitim kademelerinde hızlı bir entegrasyon ile uzaktan eğitime geçilmiştir. Bu süreci değerlendirmek ve karşılaşılan sorunları tespit etmek amacıyla çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Karadağ vd. (2021) yaptıkları çalışmada Covid-19 pandemisi sürecinde üniversitelerin uzaktan eğitim kapasitelerinin değerlendirilmesi amacıyla 30 üniversitenin uzaktan eğitim kapasiteleri, insan kaynakları, yazılım ve donanım altyapıları, bütçeleri ve gelecek projeksiyonlarını incelemişlerdir. Cabı ve Ersoy (2022) yaptıkları çalışmada Başkent Üniversitesi örneği üzerinden Kovid-19 pandemi sürecinde uzaktan öğretimde kullanılan teknolojileri ve öğretim elemanlarının görüşlerini incelemişlerdir. Ak vd. (2020) yaptıkları çalışmada Covid-19 küresel salgın sürecinde İstanbul Üniversitesinin 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar yarıyılı uzaktan eğitim tecrübesini incelemişlerdir. Yurtsever vd. (2021) yaptıkları çalışmada Covid-19 sürecinde üniversitelerin kullandıkları uzaktan eğitim platformları, öğretim elemanlarının dijital yeterlilikleri, öğrencilerin teknolojik araç gereç sahipliği ve içerik kalitesi üzerinden Türkiye'deki uzaktan eğitim sisteminin genel bir değerlendirilmesini yapmışlardır. Durak vd. (2020) yaptıkları çalışmada pandemi döneminde ülkemizdeki üniversitelerin uzaktan eğitim sistemlerini incelememişlerdir. Artsın vd. (2023) yaptıkları çalışmada Türkiye'de yükseköğretimde uzaktan eğitim merkezlerinin kullandıkları isimler, öğrenci ve öğretim elemanlarına yönelik yayımladıkları kılavuzlar, sundukları destek hizmetleri, kullandıkları teknolojiler, vizyon ve misyon cümlelerini incelemişlerdir. Yıldız vd. (2021) yaptıkları çalışmada pandemi sürecinde öğrenenlerin uzaktan eğitim ortamlarının kullanımına ilişkin tutumları üzerine geçerli ve güvenilir bir ölçek ortaya koymayı amaçlamışlardır. Literatürde yer alan çalışmaların uzaktan

eğitim sistemlerini incelediklerini, kullanıcı tutumlarını anketler üzerinden değerlendirdikleri, ÖYS kullanım alışkanlıklarını sistem günlükleri üzerinden inceleyen bir araştırmanın olmadığı görülmüştür.

Dünya genelinde yaşanan Covid-19 pandemisinin insanların alışkanlıklarını ve/veya yaşam koşullarını değiştirdiği bilinmektedir. Bu değişiklikleri inceleyen akademik çalışmaların yapılması gerekliliği aşikardır. Literatürde pandemi dönemi için bu konuda yapılan çalışmaların kısıtlı sayıda olduğu ve pandemi döneminin etkilerinin Uzaktan öğretim öğrencilerinin Öğrenme Yönetim Sistemi (ÖYS) kullanım alışkanlıklarına yansımalarını inceleyen bir çalışma olmadığı görülmüştür. Bu bağlamda yapılan bu çalışmada, Covid-19 pandemi sürecinin uzaktan eğitim öğrencilerinin Öğrenme Yönetim Sistemi (ÖYS) kullanım alışkanlıklarında bir değişikliğe sebep olup olmadığı sorusunun cevabı aranmaktadır. Çalışmada pandemi öncesi 2019 Bahar dönemi ile pandemiyin yoğun kapanmalara neden olduğu 2020 Bahar döneminde öğrencilerin ÖYS'ne erişimleri incelenmiştir ve iki dönem arasındaki farklılıklar ortaya konulmuştur. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, gelecekte olası pandemi veya başka bir olağan üstü durum karşısında öğrencilerin ÖYS kullanım davranışlarını anlamak için faydalı olacaktır. Ayrıca çalışmanın sonuçları yönetsel olarak alınması gereken tedbirlere dair bilgiler verecektir.

Çalışmada ÖYS'nin verdiği bilgilerin tutulduğu yapılara ilave olarak web sunucuları tarafından ziyaret kaynaklı bilgilerin de tutulduğu log günlüklerinin kullanılması gereği doğmuştur.

Kullanıcı hakkında pek çok veri barındıran bu kayıtların çıkarılıp kullanılması için web kullanım madenciliği adımlarından yararlanılmaktadır. Bu süreçte her bir uygulama adımında ayrı ayrı kullanılacak veri madenciliği araçları bulunmaktadır. Pandas, bu süreçlerin hepsini gerçekleştirecek yeterliliğe sahip olmasından ötürü tercih edilmiştir.

Çalışma kapsamında Pandas kullanılarak bir yazılım geliştirilmiştir. Geliştirilen yazılım ile ilgili dönemlere ait log dosyalarında aşağıda verilen sorulara yanıtlar aranarak analizler yapılmış ve elde edilen sonuçlar karşılaştırılarak araştırmacılar ile paylaşılmıştır. Cevap aranan sorular;

- ÖYS'ne erişimde en fazla kullanılan web adresi hangisidir?
- ÖYS'ne erişimde en fazla kullanılan cihazlar hangileridir?
- ÖYS'ne erişimde en fazla kullanılan işletim sistemleri hangileridir?
- ÖYS'ni görüntülemek için en fazla kullanılan web görüntüleme programları hangileridir?
- ÖYS'ne en fazla hangi ülkelerden erişim sağlanmıştır?
- ÖYS'ne en fazla hangi illerden erişim sağlanmıştır?
- ÖYS'nde hangi derslere erişim yoğunluğu diğerlerine göre fazladır?

- ÖYS’nde hangi derslerin içeriklerini indirme yoğunluğu diğerlerine göre fazladır?
  - ÖYS’nde hangi saatlerdeki erişim yoğunluğu diğerlerine göre daha fazladır?
  - ÖYS’nde hangi günlerdeki erişim yoğunluğu diğerlerine göre daha fazladır?
  - ÖYS’nde hangi haftalardaki erişim yoğunluğu diğerlerine göre daha fazladır?
  - ÖYS’nde hangi aylardaki erişim yoğunluğu diğerlerine göre daha fazladır?
- Gerçekleştirilen çalışmanın Pandas ile veri analizi, web kullanım madenciliği, pandemi ve uzaktan eğitim alanlarındaki literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.1.Log Dosyası:

Dijital sistemler üzerlerinde gerçekleşen tüm işlemleri .log uzantılı günlük diye ifade edilen dosyalar içinde kaydederler. (Baykara, Daş, & Tuna, 2016) Bir web sunucuda, erişim logları, hata logları ve çerez (cookie) logları olmak üzere 3 çeşit log bulunmaktadır. (Çınar, Çınar, & Bilge, 2014) Çalışmada kullanılan .log dosyaları kullanıcı isteklerini cevaplayan sunucular tarafından tutulan erişim loglarıdır. Log dosyaları içerisindeki veriler kullanıcının isteği dışında oluşan verilerdir.

ÖYS kullanılmasıyla ortaya çıkan veriler de web sunucusundaki web erişim log dosyalarında saklanır. Web erişim log dosyalarında ip numarası, referans adresi, isteğin gerçekleştirme zamanı vb. bilgiler saklanır. Özellikle internetin kullanıldığı Uzaktan Eğitimde, içeriklerin değerlendirilmesi ve öğrenci takibi bu log kayıtları ile mümkün olmaktadır. Eğitim ortamı geri bildirimleri ve öğrenci hareketliliğinin gözlemlenmesi, log dosyaları analiz edilerek yapılabilmektedir. (Arıcı & Çiftçi, 2007)

Web sunucularında oluşturulabilecek log dosyaları W3C, Apache, Amazon Elastic Load Balancing, HAProxy ve JSON tipinde olabilmektedir. Çalışmaya konu olan veri kaynağı W3C formatlı log dosyaları kullanılarak oluşturulmuştur. W3C dosyaları basit metin düzenleyici programlarında görüntülenebilir metin dosyalarıdır. Bu dosyalar her yeni gün için web sunucusu tarafından aşağıdaki örnekte de gösterildiği formatta otomatik oluşturulur. Ziyaretçilerin her bir erişimi bu dosyalara yeni bir satır olarak eklenir. Eklenen her bir satır erişimle ilgili çeşitli bilgileri tutmaktadır, birlikte tutulan bu bilgilerin niteliği kullanılan web sunucusuna, kullanılan log biçimine ve sunucu üzerinde yapılan ayarlamalara göre farklılık gösterir. (Özseven & Düğenci, 2011)

```
#Software: Microsoft Internet Information Services 8.5
#Version: 1.0
#Date: 2020-03-10 00:00:04
#Fields: date time s-ip cs-method cs-uri-stem cs-uri-query s-port cs-username c-ip cs(User-Agent)
cs(Referer) sc-status sc-substatus sc-win32-status time-taken
```

Şekil 1: Log Dosyası Üst Bilgi

Oluşturulan Log dosyasındaki bir satırlık kayda ait bilgiler aşağıda verilerek Tablo 1’de açıklanmıştır.

```
2020-03-10 00:00:44 193.255.1XXX.XX POST /Notification/GetNotificationCount - 443
system_admin:1:False 193.255.XXX.XX Mozilla/5.0+(Windows+NT+6.3;+Win64;+x64)+
AppleWebKit/537.36+(KHTML,+like+Gecko)+Chrome/91.0.4472.106+Safari/537.36
https://lms.trakya.edu.tr/Home/Index 200 0 0 15
```

Şekil 2: Log Dosyası Örnek Bir Satır**Tablo 1:** Log Dosyası Alan Açıklaması

Alan Adı	Örnek	Açıklama
Date	2020-03-10	İsteğin Gerçekleşme tarihi
Time	00:00:44	İsteğin Gerçekleşme zamanı
S-ip	193.255.XXX.XX	Sunucunun ip adresi
Cs-method	POST	İstemcinin istediği yöntem GET or POST vb..
Cs-uri-stem	/Notification/GetNotificationCount	action’ın hedefi, istemcinin gitmek istediği adres
Cs-uri-query	-	URI sorgusu sadece dinamik sayfalar için tanımlı olur sorgu varsa olur
S-port	443	Sunucun hizmet port numarası
Cs-username	system_admin:1:False	Kimliği doğrulanan kişi bilgileri
C-ip	193.255.XXX.XX	İstemci ip adresi, istekte bulunan bilgisayarın ip adresi
Cs(user-agent)	Mozilla/5.0+(Windows+NT+6.3;+Win64;+x64)+AppleWebKit/537.36+(KHTML,+like+Gecko)+Chrome/91.0.4472.106+Safari/537.36	İstemcinin kullandığı işletim sistemi ve tarayıcı türü
Cs(referer)	https://lms.trakya.edu.tr/Home/Index	Ziyaretçinin son ziyaret ettiği site.
Sc-status	200	Sunucudan istemciye giden HTTP protokol durum yanıt kodlarıdır: 2xx, 3xx, 4xx
Sc-substatus	0	Alt Durum Hata kodu
Sc-win32-status	0	Windows durum kodu
Time-taken	15	Talep edilen işlemin milisaniye cinsinden gerçekleşme süresi

Büyük miktarda veri içeren log dosyalarından sahip oldukları biçimden dolayı bilgi çıkarımı yapmak oldukça zordur. Dolayısıyla verileri analiz etmek için bir araca gereksinim duyulmaktadır. (Çınar & Şakir, 2016)

Bu çalışmada log dosyalarını analiz etmek için Python programlama dili ve Pandas kütüphanesi kullanılmıştır.

1.2.Web Kullanım Madenciliği:

Web kullanım madenciliği kısaca web erişim dosyalarından elde edilen veriler üzerinde çalışarak bilgi elde edilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır. Web madenciliği yaklaşımlarından birisi olan Web kullanım madenciliği ilk 1997 yılında Cooley v.d. tarafından, web sunucularından kullanıcı erişim örüntülerinin otomatik keşfi olarak tanımlanmıştır. (Cooley, Mobasher, & Srivastava, 1997)

log dosyalarında Web kullanım madenciliği yapılarak, ziyaretçi sayısı, ziyaret sıklığı, erişimde kullanılan yazılım ve donanımlar vb. istatistiksel sonuçlar yanında saldırı tespitleri, sayfa geçişleri ve yapılandırılmış veriler üzerinde algoritmalar çalıştırılarak amaca uygun analizler yapılabilmektedir. Örneğin;

Işıl Çınar v.d. (2014) Web sunucusu günlüklerinin analizini WEKA programı ile yapmış ve elde ettikleri istatistiksel sonuçları saldırıların tespit edilmesi, saldırı çeşitleri ve saldırıda kullanılan yöntemlere ilişkin bilgi sağlaması amacıyla da kullanmıştır. (Çınar, Çınar, & Bilge, 2014)

Murat Gezer v.d. (2007) uluslararası akademik değişim programları ile ilgili bilgileri içeren “İstanbul Üniversitesi Uluslararası Akademik İlişkiler Kurulu AB Eğitim” çalışmasında, web sunucu log dosyalarında WUMprep ve WUMweb madenciliği yazılımlarını kullanarak incelemiştir. İnceleme sonucunda sitede en çok kullanılan sayfalar ile en az ziyaret edilen sayfalar belirlenmiş, bağlantılar arasındaki geçişler keşfedilmiştir. (Gezer, Erol, & Gülseçe, 2007)

Turgut Özseven v.d. (2011) web sunucu log dosyalarının analizi için “Log Analiz” isminde Visual C# .NET programlama dili ile yazılmış ve MSSQL Server 2005 Express veritabanı kullanan bir yazılım geliştirmiştir. Yazılım web sitesine ait çeşitli istatistik bilgileri çıkarmakta ve apriori algoritması ile birliktelik kurallarını keşfetmiştir. (Özseven & Düğenci, 2011)

Literatüre baktığımızda Web kullanım madenciliğinin temelde üç aşamadan meydana geldiği görülür. Veri temizleme, birleştirme, parçalama, silme, tanımlama işlemlerini içeren ön işlem birinci aşamadır. İkinci aşama ise veri madenciliği temelini oluşturan uygulamaları içeren örüntü keşfidir. Üçüncü aşama ise örüntü analizidir. (Burçak, 2012)

Ön işlem aşamasında yer alan veri temizleme, web kullanım madenciliğindeki ilk adımdır. Bu adımda, Log dosyasındaki tek bir satırdan alanların bölünerek ayrıştırma işlemi uygulanır. Burada en çok kullanılan ayırıcı karakterler ‘,’ veya ‘boşluk’ karakteridir. (Aye, 2011) İlgisiz veriler çıkarılır, dosya uzantıları düzeltilir, çoklu kayıtlar birleştirilir. Temizleme işleminden sonra kayıtlı

kullanıcıların kullanıldığı uygulamalar için birleştirme işlemleri yapılabilir. (Baykal & Coşkun, 2009)

Veri önışlem, doğru yapıldığında kaynak konularında tasarruf sağlamanın yanında sonuçların güvenilirliğini arttırmakta, değerlendirmeyi de kolaylaştırmaktadır.

Web kullanım madenciliğinin ikinci aşamasında örüntü keşfi için sınıflandırma, istatistiksel analiz, kümeleme, ilişkilendirme kuralları gibi birçok yöntem kullanılabilir. (Baykal & Coşkun, 2009)

Üçüncü aşama olan örüntü analizinde ise örüntü keşfi aşamasında ortaya çıkan bilginin analiz edilmesini kapsar, bu bağlamda veri ve bilgi sorgulama ve görselleştirme işlemlerinden faydalanılır. (Burçak, 2012)

1.3. Veri Analizi ve Pandas:

Veri Analizi, özelleştirilmiş sistemler ve yazılımlarla, veri kümelerinin içerdikleri bilgiler hakkında sonuçlar çıkarma sürecidir. Veri analizi teknolojileri ve teknikleri, daha yerinde kararlar vermek için yaygın olarak kullanılmaktadır. (Enache, 2019)

Önde gelen veri analiz araçlarından biri olan Pandas, Python ekosisteminde modern veri mühendisliği, analizi ve modellemesi için veri ile çalışan tüm alanlarda kullanılan, (Bantilan , 2020) açık kaynaklı bir Python kütüphanesidir. Matplotlib ve Seaborn kütüphaneleri ile birlikte Pandas kütüphanesi kullanılması, tablo verilerinin görsel analizi için çok çeşitli imkanlar sunar. Veri bilimcileri genellikle .csv veya .xlsx gibi tablo biçimlerinde depolanan verilerle çalışır. Pandas, SQL benzeri sorgular kullanarak bu verileri yüklemeyi, işlemeyi ve analiz etmeyi çok kolaylaştırır (Kashnitsky, 2021)

Pandas'taki temel veri yapısı, seri ve satır ve sütunlardan oluşan tablo şeklindeki DataFrame isimli bir yapıdır. Kullanıcıların DataFrame içeriklerini dönüştürmesine, filtrelemesine ve değiştirmesine izin veren çeşitli işlemler içerir. Ayrıca herhangi bir Python programında kullanılacak bir çerçeve olduğundan, döngüler, if-else dallanma veya modüller gibi prosedürel bir programlama dilinin avantajlarını, veri analizleri ve manipülasyonu avantajlarını birleştirir. (Hagedorn, Kläbe, & Sattler, 2021)

Farklı alanlardaki veri kümeleriyle çalışmayı kolaylaştırmayı ve istatistiksel modellerin uygulanması için bir dizi temel yapı taşı sağlamayı amaçlar. (Mckinney, 2010)

Pandas, daha az kod satırı ile bir analiz modunu ifade etmek çok daha kolay olduğundan, hesaplamayı hızlandırmanın yanı sıra hızlı kodlama ve gelişmiş kod bakımına izin verir. Birleştirme, sıralama, gruplama ve yeni değişkenler oluşturma gibi işlemler paket içinde, derlenmiş ve optimize edilmiş makine kodunda gerçekleştirildiğinden, hız kazancı muazzam olabilir. (Ayer, Miguez, & Toby, 2014)

Pandas, yüksek performanslı, kullanımı kolay veri yapıları ve analiz araçları sağlayan tamamen belgelenmiş, açık kaynaklı, BSD lisanslı bir kütüphanedir ve onu geliştirmek için çalışan güçlü bir geliştirici topluluğuna sahiptir. (Hummel, 2016)

Pandas kütüphanesi, verinin olduğu her alanda akla ilk gelen araçlardan biridir. Pandas içerikli akademik çalışmalar incelendiğinde Pandas kütüphanesinin Pinky Sodhi v.d. (2019) da kullandığı şekilde veri dosyasını okumak, depolamak ve ardından okunan verileri sütunlara ayırıp bir vektöre dönüştürmek yani veriyi yapılandırmak için kullanıldığı (Sodhia , Awasthib , & Sharmac , 2019) veya Mario Sumali (2020) gibi önemli değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak için verilerin basit bir şekilde sıralanması, listelenmesi gereken işlemlerde, (Sumali, 2020) ya da P. Patchaiammal v.d. (2021) hata özelliği verilerinin performans analizinde verileri dosyadan okumak, boş kayıtları silmek gibi veri eksenli temel işlemlerde kullanıldığı görülmektedir. (Patchaiammal, Sundar, & Thirumalaiselv, 2021)

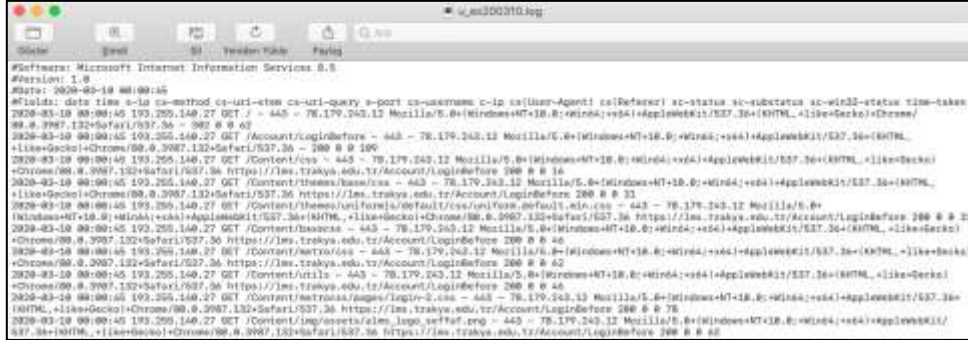
Bu çalışmada Pandas kütüphanesi analiz sürecinin başından yani log veri dosyalarını okuma sürecinden itibaren, kayıtlar üzerinde manipülasyon yapma, silme, arama, filtreleme, farklı formatlarda kaydetme ve analiz süreci de dahil olmak üzere tüm adımlarda kullanılmıştır.

2. MATERYAL ve METOT

Çalışmalarda kullanılacak verinin hazırlanma aşaması, veri analizi sürecindeki önemli bir adımdır, veri ön işlemeyi ve veri işlemeyi içerir. Ön işleme, orijinal ham verileri veri analizi için kullanılabilir hale getirmek için temizlemeyi, entegre etmeyi, dönüştürmeyi ve küçültmeyi amaçlarken, veri işleme ise önceden işlenmiş veri kümesini işlenebilecek bir veri formatına dönüştürür. (Stančin & Jović, 2019)

2.1. Veri Seçimi:

Çalışmaya konu olan veri seti Uzaktan Eğitim veren Trakya Üniversitesi Tunca Meslek Yüksekokulunun Öğrenme Yönetim Sistemi (ÖYS) sunucusuna ait web erişim günlük (Log) dosyaları kullanılarak oluşturulmuştur. Seçilen Log dosyaları, dünya genelinde yaşanan Covid-19 pandemisinin ülkemizde etkinliğini arttırdığı ve örgün eğitime ara verildiği dönem olan 2019-2020 Eğitim Öğretim yılı bahar dönemi ile bir önceki yıl olan 2018-2019 bahar dönemini kapsar. Kaynak olarak kullanılan log dosyalarından birine ait görünüm aşağıdaki resimde paylaşılmıştır.


```

#Software: Microsoft Internet Information Services 6.0
#Version: 1.0
#Date: 2020-03-18 08:00:15
#Fields: date time s-ip s-method cs-uri-stem cs-uri-query s-port cs-username c-ip cs[User-Agent] sc-status sc-substatus sc-win32-status time-taken
2020-03-18 08:00:15 193.205.140.27 GET / - 443 - 78.179.243.12 Mozilla/5.0+(Windows+NT+10.0;+Win64;+x64;+AppleWebKit/537.36+(KHTML,+like+Gecko)+Chrome/99.0.9987.132+Safari/537.36 - 200 0 0 0
2020-03-18 08:00:15 193.205.140.27 GET /Account/LoginBefore - 443 - 78.179.243.12 Mozilla/5.0+(Windows+NT+10.0;+Win64;+x64;+AppleWebKit/537.36+(KHTML,+like+Gecko)+Chrome/99.0.9987.132+Safari/537.36 - 200 0 0 100
2020-03-18 08:00:15 193.205.140.27 GET /Content/css - 443 - 78.179.243.12 Mozilla/5.0+(Windows+NT+10.0;+Win64;+x64;+AppleWebKit/537.36+(KHTML,+like+Gecko)+Chrome/99.0.9987.132+Safari/537.36 https://lms.trakya.edu.tr/Account/LoginBefore 200 0 0 14
2020-03-18 08:00:15 193.205.140.27 GET /Content/themes/base/css - 443 - 78.179.243.12 Mozilla/5.0+(Windows+NT+10.0;+Win64;+x64;+AppleWebKit/537.36+(KHTML,+like+Gecko)+Chrome/99.0.9987.132+Safari/537.36 https://lms.trakya.edu.tr/Account/LoginBefore 200 0 0 31
2020-03-18 08:00:15 193.205.140.27 GET /Content/themes/base/css - 443 - 78.179.243.12 Mozilla/5.0+(Windows+NT+10.0;+Win64;+x64;+AppleWebKit/537.36+(KHTML,+like+Gecko)+Chrome/99.0.9987.132+Safari/537.36 https://lms.trakya.edu.tr/Account/LoginBefore 200 0 0 22
2020-03-18 08:00:15 193.205.140.27 GET /Content/themes/base/css - 443 - 78.179.243.12 Mozilla/5.0+(Windows+NT+10.0;+Win64;+x64;+AppleWebKit/537.36+(KHTML,+like+Gecko)+Chrome/99.0.9987.132+Safari/537.36 https://lms.trakya.edu.tr/Account/LoginBefore 200 0 0 46
2020-03-18 08:00:15 193.205.140.27 GET /Content/themes/base/css - 443 - 78.179.243.12 Mozilla/5.0+(Windows+NT+10.0;+Win64;+x64;+AppleWebKit/537.36+(KHTML,+like+Gecko)+Chrome/99.0.9987.132+Safari/537.36 https://lms.trakya.edu.tr/Account/LoginBefore 200 0 0 42
2020-03-18 08:00:15 193.205.140.27 GET /Content/utills - 443 - 78.179.243.12 Mozilla/5.0+(Windows+NT+10.0;+Win64;+x64;+AppleWebKit/537.36+(KHTML,+like+Gecko)+Chrome/99.0.9987.132+Safari/537.36 https://lms.trakya.edu.tr/Account/LoginBefore 200 0 0 46
2020-03-18 08:00:15 193.205.140.27 GET /Content/themes/base/css - 443 - 78.179.243.12 Mozilla/5.0+(Windows+NT+10.0;+Win64;+x64;+AppleWebKit/537.36+(KHTML,+like+Gecko)+Chrome/99.0.9987.132+Safari/537.36 https://lms.trakya.edu.tr/Account/LoginBefore 200 0 0 76
2020-03-18 08:00:15 193.205.140.27 GET /Content/img/assets/alem_logo_sefif.png - 443 - 78.179.243.12 Mozilla/5.0+(Windows+NT+10.0;+Win64;+x64;+AppleWebKit/537.36+(KHTML,+like+Gecko)+Chrome/99.0.9987.132+Safari/537.36 https://lms.trakya.edu.tr/Account/LoginBefore 200 0 0 40

```

Şekil 3: Log Dosyası

2.2. Veri Setini Oluşturma ve Temizlik:

Log dosyalarının içeriği düz metin biçimli satırlardan oluşur. Bu nedenle ilk olarak dönemi kapsayan tüm log dosyalarına tek tek erişip sahip oldukları satırların tek tek okunması gerekir. Bu bağlamda sırasıyla geliştirilen yazılımda aşağıdaki adımlar iki Eğitim Öğretim yılı bahar dönemi için de gerçekleştirilmiştir;

- Taranacak log dosya isimlerini saklamak için bir dizi oluşturulmuştur.
- Kullanılan tüm log dosyalarında standart olarak ilk satırda yazılım, ikinci satırda versiyon, üçüncü satırda tarih ve dördüncü satırda ise alan isimlerine ait bilgiler yer almaktadır. Bu aşamada ilk log dosyasının sahip olduğu dördüncü satırda bulunan alan/başlık bilgileri alınıp bir diziye kaydedilmiştir.
- Log dosyalarının her biri, beşinci satır başından itibaren, her bir satırı tek tek okunup oluşturulan bir dizide toplanmıştır.
- Dizideki satırlar incelendiğinde kaydın sahip olduğu özelliklerin düz metin içerisinde boşluklar ile ayrılarak verildiği tespit edilmiştir. Bu özelliği kullanarak kayıtları temsil eden tüm metinler boşluklarından parçalara ayrılmış. Ayrılan parçalar dizilerde saklanmıştır.
- Elde edilen dizinin, ilk aşamada log dosyasından alınan başlıklar kullanılarak DataFrame'e dönüşümü gerçekleştirilmiştir. Böylece ilişkisel veritabanlarında da olduğu gibi satır ve sütunlardan oluşan iki boyutlu, tablo görünümü elde edilmiştir. Elde edilen bilgiler arşivlenmek için csv uzantılı bir dosyaya kaydedilmiştir. Oluşan bu dosyanın büyüklüğü 2019 Bahar dönemi için 1.77GB ve 5.825.999 kayıttan, 2020 Bahar dönemi için 1.9GB ve 6.143.467 kayıttan oluşmaktadır.
- Veri setinde aşağıdaki temizleme işlemleri uygulanmıştır.
  - Parçalama işleminden sonra dizi içerisinde her bir satırın 15 özelliğe sahip özelliği olması beklenmektedir. Bu koşula uymayan kayıtlar diziden çıkarılmıştır.
  - http protokol yanıt kodu 200 dışında olan kayıtlar DataFrame'lerden çıkarılmıştır.

- Okulumuz öğrencisi olmayan, diğer uzaktan eğitim programlarında kayıtlı öğrencilere ait kayıtlar DataFrame'lerden çıkarılmıştır.
- .js, .png, .css, .html uzantılı erişimlere ait kayıtlar DataFrame'lerden çıkarılmıştır.
- Öğretim elemanlara ait kayıtlar DataFrame'lerden çıkarılmıştır.

Veri temizleme işlemlerinden sonra; 2019 Bahar dönemine ait DataFrame de 727.814, 2020 Bahar dönemine ait DataFrame de 851.849, toplamda 1.579.663 kayıt kalmıştır. Düzenleme ve analiz işlemleri, veri temizleme işleminden sonra, son halini alan DataFrame'ler ile gerçekleştirilmiştir.

2.3. Veriyi Düzenleme:

Oluşturulan DataFrame içerisindeki bilgileri anlamlandırmak için yapılan işlemleri barındıran bölümdür. Bu bölümde sırasıyla;

- a) Date/Tarih bilgisini içeren DataFrame içerisinde bulunan sütun öncelikle date formatına dönüştürülüp yıl, ay, gün bilgilerini barındıracak şekilde ayrı sütunlara çözümlenerek aktarılmıştır.

	date	Yıl	Ay	Gün	time
0	2019-02-04	2019	Şubat	4	12:19:00
1	2019-02-04	2019	Şubat	4	12:19:00
2	2019-02-04	2019	Şubat	4	12:19:00
3	2019-02-04	2019	Şubat	4	12:19:01
4	2019-02-04	2019	Şubat	4	12:19:01

Şekil 4: Date Çözümlenerek Düzenlenmiş DataFrame Görünümü

- b) IP2Location kütüphanesi kullanılarak öğrencinin bağlantı adresi bilgileri ülke, il, ilçe olarak çözümlenmiştir. Çözümlenen bilgilerin her biri DataFrame'e ayrı bir sütun olarak eklenmiştir.

	c-ip	Ülke	Şehir	ilçe
0	212.98.XXX.XX	'Turkey'	'Ankara'	'Ankara'}
1	78.188.XXX.XX	'Turkey'	'İstanbul'	'İstanbul'}
2	90.158.XXX.XX	'Turkey'	'İstanbul'	'İstanbul'}
3	95.0.XXX.XX	'Turkey'	'Hatay'	'Reyhanli'}
4	88.255.XXX.XX	'Turkey'	'Antalya'	'Belek'}

Şekil 5: İp Çözümlenerek Düzenlenmiş DataFrame Görünümü

- c) DataFrame içerisinde bulunan cs(User-Agent) sütunu ziyaretçinin sisteme nasıl bir cihaz, hangi işletim sistemi ve hangi web tarayıcı uygulaması ile erişimde bulunduğu bilgisini tutmaktadır. Kullanılan user_agents isimli kütüphane ile bu bilgiler alınıp çözümlenerek DataFrame içerisinde ayrı sütunlar olarak saklanmıştır.

cs(User-Agent)	Device	OS	Browser
Mozilla/5.0+(Windows+NT+6.3;+Win64;+x64;+rv:69.0)+Gecko/20100101+Firefox/69.0	PC	Windows	Firefox
Mozilla/5.0+(Windows+NT+10.0;+Win64;+x64)+AppleWebKit/537.36+(KHTML,+like+Gecko)+Chrome/70.0.3538.102+Safari/537.36+Edge/18.18362	PC	Windows	Edge
Mozilla/5.0+(Windows+NT+10.0)+AppleWebKit/537.36+(KHTML,+like+Gecko)+Chrome/70.0.3538.102+Safari/537.36+Edge/18.18362	PC	Windows	Edge
Mozilla/5.0+(Windows+NT+10.0;+WOW64)+AppleWebKit/537.36+(KHTML,+like+Gecko)+Chrome/78.0.3904.108+YaBrowser/19.12.1.229+Yowser/2.5+Safari/537.36	PC	Windows	Yandex Browser
Mozilla/5.0+(Windows+NT+10.0;+Win64;+x64)+AppleWebKit/537.36+(KHTML,+like+Gecko)+Chrome/77.0.3865.120+Safari/537.36	PC	Windows	Chrome

Şekil 6: Cs (User-Agent) Çözümlenerek Düzenlenmiş DataFrame Görünümü

2.3. Veri Analizi

Tablo 2’de çalışmaya konu olan veriler üzerinde kullanılan Pandas metotları kısa betikler ile birlikte verilmiştir.

Tablo 2: Metotlar ve Açıklamaları

pandas.read_csv()	pandas.read_csv() metodu ile belirlenen bir csv dosyasına erişilip okunabilir. Örneğin ; pandas.read_csv('/Users/tdr/Desktop/dosyam.csv')
pandas.DataFrame()	pandas.DataFrame() metodu ile bir dizi, seri kullanıcısı tarafından belirlenen sütun başlıkları kullanılarak DataFrame'e dönüştürülebilmektedir. Örneğin pandas.DataFrame(columns=["Ülke","Şehir"])
to_csv()	.to_csv() metodu ile sahip olunan bir DataFrame, .csv dosyası olarak kaydedilebilir. Örneğin ; DF.to_csv(r'/Users/tdr/Desktop/dosyam.csv', index = False, header=True)
pandas.set_option()	pandas.set_option() metodu ile DataFrame'de gösterilecek satır, sütun sayısı, boyutları, sayısal ifadelerin biçimi düzenlenebilir.
pandas.to_datetime()	pandas.to_datetime() metodu ile DataFrame'in sahip olduğu sütunlarda barınan bilginin türü datetime türüne dönüştürülür. Örneğin ; DF["date"]= pandas.to_datetime(DF["date"])
drop_duplicates()	Drop_duplicates() metodu kullanılarak DataFrame içerisinde tekrarlı kayıtların DataFrame içerisinden tamamen veya tercihe göre ilk / son kaydın bırakılması sağlanabilir. Örneğin ; DF.drop_duplicates(subset=["date","time","cs-username"])
.sort_values()	Sort_values metodu ile DataFrame içerisindeki satırların belirtilen sütun veya sütunlardaki bilginin türüne göre şöyle ki metinler için "A" dan "Z" ye, sayısal bilgiler için küçükten büyüğe veya metinler için "Z" den "A" ya, sayısal bilgiler için büyükten küçüğe sıralanması sağlanabilir.Örneğin ; DF.sort_values(["date","time"],ascending=True)
groupby()	groupby() metodu, bir DataFrame'de bulunan tekrarlı değerleri kategorik olarak gruplayarak, tekrarsız göstermek için kullanılmaktadır. Bu metodun devamını yazılan .sum(), .avg() vb.. hesaplama metotları ile birlikte grup içindeki kayıtların sahip olduğu sayısal ifadelerin toplamı, ortalaması vb.. hesaplamalar yapılabilir ya da group içindeki eleman sayısını bulmak için size() metodu kullanılabilir. Örneğin; DF.groupby(["Ay","Hafta"]).size()
reset_index(drop=True)	reset_index(drop=True) metodu ile DataFramede bulunan her bir kaydın sahip olduğu index değerinin 0 dana başlayarak tekrar oluşturulması sağlanır.
str.startswith()	str.startswith() metodu kullanılarak DataFrame de işaret edilen bir sütunda parantez içerisinde verilen metin ile başlayan metinlere sahip kayıtların filtrelenmesi sağlanmaktadır. Örneğin ; DF[DF["cs-username"].str.startswith("A")]
str.extract()	str.extract() metodu ile DataFrame'de belirtilen sütundaki bilginin istenen kriterlere uyan kısmı parantez içerisinde ifade edilerek hızlı ve kolay bir şekilde alınabilir. Örneğin ; DF["name"]=DF["cs-username"].str.extract('([A-Za-z]+\.)')

2.4.Çalışma Sınırlılıkları

- Çalışmada kullanılan log dosyalarının ait olduğu dönemler 2019 Bahar ve 2020 Bahar dönemidir.

- Çalışmada kullanılan Öğrenme yönetim sistemi, Tunca MYO okulu öğrencileri, öğretim elemanları ve yüksek lisans öğrencileri tarafında da kullanılan bir sistemdir. Bu nedenle çalışmada kullanılan veri setlerinin içeriği sadece öğrencilerimize ait bilgiler kalacak şekilde Pandalas kütüphanesi kullanılarak ön işlem aşamasında temizlenmiştir.

- Çalışmada sadece Http protokol yanıt kodlarının 200 değerine sahip olduğu yani istemci ile sunucu arasındaki iletişimin sorunsuz, yönlendirme olmadan gerçekleşen kayıtlar kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Çalışmada elde edilen bulgular maddeler halinde aşağıda listelenmiştir;

- ÖYS’ne erişimde en fazla kullanılan web adresi hangisidir?

Tablo 3’de ÖYS’ne erişimde en çok kullanılan web adresleri 2019 Bahar ve 2020 Bahar dönemleri için verilmiştir. ÖYS’ne erişimde arama motorları veya benzer alternatifler yerine ÖYS sisteminin ana sayfası olan <https://lms.trakya.edu.tr> adresinin her iki dönemde de daha çok tercih edildiği görülmüştür.

Tablo 3: Erişimde Kullanılan Web Adresleri

Erişim Şekli	2019 Bahar	2020 Bahar (Pandemi)
ÖYS Ana Sayfası	%99.55	%99.44
Diğer	%0.45	%0.56

- ÖYS’ne erişimde en fazla kullanılan cihazlar hangileridir?

Tablo 4’te ÖYS’ne erişim için en fazla kullanılan cihazlar 2019 Bahar ve 2020 Bahar dönemleri için verilmiştir. Her iki dönemde de ÖYS’ne erişim için en çok kullanılan cihazın bilgisayar olduğu bulunmuştur.

Tablo 4: Erişimde En Fazla Kullanılan Cihazlar

Erişimde Kullanılan Cihazlar	2019 Bahar	2020 Bahar (Pandemi)
PC	%94.94	%94.94
Generic SmartPhone	%3.48	%3.53
Apple Iphone	%1.36	%1.38
Samsung SM	%0.33	%0.06

- ÖYS’ne erişimde en fazla kullanılan işletim sistemleri hangileridir?

Tablo 5’de ÖYS’ne erişimde en fazla kullanılan işletim sistemleri 2019 Bahar ve 2020 Bahar dönemleri için verilmiştir. Erişimde kullanılan cihazların sahip oldukları işletim sistemleri araştırıldığında iki dönem için de en çok kullanılan işletim sisteminin Windows işletim sistemi olduğu bulunmuştur.

Tablo 5: Erişimde En Fazla Kullanılan İşletim Sistemleri

Erişimde Kullanılan İşletim Sistemi	2019 Bahar	2020 Bahar (Pandemi)
Windows	%93.79	%90.20
Android	%3.96	%3.90
IOS	%1.27	%1.42
Linux	%0.36	%0.04
MAC OS	%0.63	%4.43

- ÖYS’ni görüntülemek için en fazla kullanılan web görüntüleme programları hangileridir?

Tablo 6’da ÖYS’ne erişimde en fazla kullanılan web görüntüleme programları 2019 Bahar ve 2020 Bahar dönemleri için verilmiştir. ÖYS’ni görüntülemek için kullanılan web görüntüleme programları araştırıldığında her iki dönem içinde Google Chrome’un diğer uygulamalara göre daha çok kullanıldığı bulunmuştur.

Tablo 6: Erişimde En Fazla Kullanılan Web Görüntüleme Programı

Erişimde Kullanılan Web Görüntüleme Programı	2019 Bahar	2020 Bahar (Pandemi)
Chrome	%58.41	%45.83
IE	%21.33	%11.60
Edge	%7.09	%24.15
Firefox	%9.77	%12.27
Opera	%3.40	%6.15

- ÖYS’ne en fazla hangi ülkelerden erişim sağlanmıştır?

Tablo 7’de ÖYS’ne en fazla erişim sağlanan ülkeler 2019 Bahar ve 2020 Bahar dönemleri için verilmiştir. Her iki dönemde de en fazla erişimin Türkiye’den olduğu görülmüştür. ÖYS’ne ülke odaklı erişimler iki dönem için de araştırıldığında 2019 bahar döneminde 12 farklı ülkeden, 2020 bahar döneminde 9 farklı ülkeden erişim olduğu bulunmuştur.

Tablo 7: En Fazla Erişim Sağlanan Ülkeler

Ülkeler	2019 Bahar
Turkey	%96.43
United States of America	%1.60
Netherlands	%1.22
United Kingdom	%0.20
Germany	%0.19
Ülkeler	2020 Bahar (Pandemi)
Turkey	%96.51
France	%1.08
Romania	%1.01
Netherlands	%0.59

- ÖYS’ne en fazla hangi illerden erişim sağlanmıştır?
Tablo 8’de ÖYS’ne en fazla erişim sağlanan şehirler 2019 Bahar ve 2020 Bahar dönemleri için verilmiştir. ÖYS’ne il odaklı erişimler iki dönem için araştırıldığında erişimin her iki dönemde de 77 farklı ilden yapıldığı görülmüş, ayrıca en yoğun katılımın her iki dönem için İstanbul ilinden olduğu bulunmuştur.

Tablo 8: En Fazla Erişim Sağlanan Şehirler

Şehirler	2019 Bahar
İstanbul	%63.30
Ankara	%11.97
Gaziantep	%3.45
Van	%3.34
Antalya	%3.08
Şehirler	2020 Bahar (Pandemi)
İstanbul	%59.70
Ankara	%9.21
Hatay	%8.92
Edirne	%5.02
Koceli	%1.91

- ÖYS’nde hangi derslere erişim yoğunluğu diğerlerine göre fazladır?
Tablo 9’da 2019 Bahar ve 2020 Bahar dönemleri için derslere erişim yoğunluğu sunulmuştur. Derslerin erişim yoğunluğu araştırıldığında her iki dönem içinde en yoğun ziyaret edilen dersin Yazılım Geliştirme Temelleri dersi olduğu bulunmuştur.

Tablo 9: Ders Bazlı Yoğunluk

Dersler	2019 Bahar	2020 Bahar (Pandemi)
Yazılım Geliştirme Temelleri	%12.11	%11.57
Grafik ve Animasyon	%11.46	%11.38
Nesne Tabanlı Programlama	%10.64	%11.56
Temel Bilgisayar Mimarisi	%8.29	%2.74
Görsel Programlama II	%8.04	%9.41

- ÖYS’nde hangi derslerin içeriklerini indirme yoğunluğu diğerlerine göre fazladır?
Tablo 10’da ÖYS’nde ders içeriklerinin indirilme yoğunluğu 2019 Bahar ve 2020 Bahar dönemleri için verilmiştir. Derslerin içeriklerinin indirilme yoğunluğu araştırıldığında her iki dönem de Eğitim yazılımı programlama dersi içeriklerinin diğer ders içeriklerine göre daha çok indirildiği bulunmuştur.

Tablo 10: Ders Bazlı Doküman İndirme Yoğunluğu

Dersler PDF	2019 Bahar	2020 Bahar (Pandemi)
Eğitim Yazılımı Programlama	%35.08	%40.46
Yazılım Geliştirme Temelleri	%30.20	%28.56
Türk Dili	%7.09	%5.64
Diğerleri	%27.63	%25.34

- ÖYS’nde hangi saatlerdeki erişim yoğunluğu diğerlerine göre daha fazladır?

Tablo 11’de ÖYS’ne saat bazlı ziyaretçi erişim yoğunluğu 2019 Bahar ve 2020 Bahar dönemleri için verilmiştir. Öğrencilerin ÖYS’ne erişim yoğunlukları saatlik dilimde incelendiğinde en yoğun erişim sağlanan saatlerin her iki dönemde farklı olduğu görülmüştür. 2020 Bahar döneminde erişimin en yoğun olduğu saatler 17-18 ile 18-19 arası iken 2019 Bahar döneminde en yoğun saatlerin 11-12 ile 12-13 saatleri olduğu görülmüştür.

Tablo 11: Saat Bazlı Ziyaretçi Erişim Yoğunluğu

Saat	2019 Bahar	2020 Bahar (Pandemi)
Saat:6-7	%5.30	%3.36
Saat:7-8	%6.08	%4.07
Saat:8-9	%6.46	%4.52
Saat:9-10	%5.57	%4.86
Saat:10-11	%6.32	%5.84
Saat:11-12	%6.93	%6.87
Saat:12-13	%6.73	%7.02
Saat:13-14	%6.55	%7.04
Saat:14-15	%5.13	%6.27
Saat:15-16	%4.59	%5.78
Saat:16-17	%4.56	%6.17
Saat:17-18	%6.08	%7.15
Saat:18-19	%5.62	%7.14

- ÖYS’nde hangi günlerdeki erişim yoğunluğu diğerlerine göre daha fazladır?

Tablo 12’de ÖYS’ne öğrenci katılım yoğunluğunun günlere göre dağılımı ve Tablo 13’te günlük bazlı bağlantı yoğunluğu 2019 Bahar ve 2020 Bahar dönemleri için verilmiştir. Öğrencilerin ÖYS’ne erişimleri günlük dilimde incelendiğinde 2019 Bahar dönemi kayıtlı öğrencilerin sistemi ziyaretlerinin en yoğun olduğu günün %99.42 ile Salı günü olduğu, 2020 bahar dönemi kayıtlı öğrencilerin ise %100.00 oranı ile Pazartesi günü olduğu bulunmuştur. İnternet trafik yoğunluğu ise her iki dönem için Salı günü olarak bulunmuştur.

Tablo 12: Günlük Bazlı Öğrenci Katılım Yoğunluğu

Gün	2019 Bahar	2020 Bahar (Pandemi)
Pazartesi	%92.98	%100.00
Salı	%99.41	%93.45
Çarşamba	%90.06	%89.08
Perşembe	%80.70	%84.72
Cuma	%77.78	%84.28
Cumartesi	%61.40	%72.05
Pazar	%66.67	%73.80

Tablo 13: Günlük Bazlı Bağlantı Yoğunluğu

Gün	2019 Bahar	2020 Bahar (Pandemi)
Pazartesi	%18.60	%18.84
Salı	%20.04	%19.98
Çarşamba	%14.67	%13.42
Perşembe	%14.78	%11.89
Cuma	%10.75	%12.36
Cumartesi	%10.03	%11.54
Pazar	%11.13	%11.96

- ÖYS’nde hangi haftalardaki erişim yoğunluğu diğerlerine göre daha fazladır?

Tablo 14’te ÖYS’ne öğrencilerin haftalık bazlı katılım yoğunluğu 2019 Bahar ve 2020 Bahar dönemleri için verilmiştir. Öğrencilerin ÖYS’ne erişimleri haftalık bazda incelendiğinde her iki dönem için yılın 11.haftasındaki internet trafik yoğunluğunun diğer haftalara göre daha fazla olduğu bulunmuştur.

Tablo 14: Haftalık Bazlı Öğrenci Katılım Yoğunluğu

Ay	Hafta	2019 Bahar	2020 Bahar (Pandemi)
Mart	11	%81.29	%60.70
Mart	10	%77.78	%58.08
Nisan	14	%75.44	%56.33
Şubat	6	%72.51	%54.15

- ÖYS’nde hangi aylardaki erişim yoğunluğu diğerlerine göre daha fazladır?

Tablo 15’de ÖYS’ne öğrenci erişiminin aylık dağılımı ve Tablo 16’da ise aylık bazlı bağlantı yoğunluğu 2019 Bahar ve 2020 Bahar dönemleri için verilmiştir. Öğrencilerin ÖYS’ne erişimleri aylık dilimde incelendiğinde, okulumuz öğrencilerinin 2019 bahar dönemi öğrencilerin Mart ayında, 2020 bahar dönemi öğrencilerinin Mayıs ayındaki sisteme erişim yoğunluklarının diğer aylara göre daha çok olduğu bulunmuştur. Her iki dönem için en fazla bağlantı yoğunluğunun Mart ayında olduğu görülmüştür.

Tablo 15: Aylık Öğrenci Katılımı

Ay	2019 Bahar	2020 Bahar (Pandemi)
Şubat	%94.74	%85.15
Mart	%97.08	%92.14
Nisan	%95.91	%92.58
Mayıs	%85.38	%97.82

Tablo 16: Aylık Bazlı Bağlantı Yoğunluğu

Ay	2019 Bahar	2020 Bahar (Pandemi)
Şubat	%22.76	%25.55
Mart	%31.78	%43.31
Nisan	%25.70	%21.73
Mayıs	%19.76	%9.42

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, Tunca Meslek yüksekokulu (Uzaktan Eğitim) Öğrenme Yönetim Sistemi (ÖYS-LMS) sunucusuna ait 2018-2019 Bahar Dönemi ile pandemi kısıtları içinde gerçekleşen 2019-2020 Eğitim Öğretim yılı Bahar Dönemi web erişim günlük (Log) dosyaları kullanılarak oluşturulan veri seti üzerinde web kullanım madenciliğinin süreçleri uygulanmasını sağlayan bir yazılım gerçekleştirilmiştir. Yazılım Python dilinde Pandas kütüphanesinden faydalanılarak geliştirilmiştir. Geliştirilen yazılım ile öğrencilerin;

- Öğrenme Yönetim Sistemine erişim yolu,
- Ziyareti gerçekleştirdiği ülke, il bilgileri
- Ders erişim ve derslere ait doküman indirme yoğunluğu,
- Kullanmış olduğu cihaz, işletim sistemi, tarayıcı programı
- Öğrencinin sisteme saatlik, günlük, haftalık, aylık erişim yoğunluğu

konuları ile ilgili çeşitli sonuçlar elde edilmiştir.

Bulgular da paylaşılan istatistiki bilgiler ışığında yapılan analiz sonuçları aşağıda paylaşılmıştır.

• Çalışma kapsamında oluşturulan veri setlerindeki kayıt miktarına bakıldığında 2020 Bahar dönemindeki kayıt sayısının bir önceki döneme göre 130bin adet daha fazla olduğu görülmektedir. Bu bize, Pandemi sürecindeki kapanmalar nedeni ile evlerinde olan öğrencilerimizin ÖYS sisteminde daha fazla zaman geçirdiğini göstermektedir.

• ÖYS'ne erişimi konusunda yapılan analiz, öğrencilerin neredeyse tamamının, okulun ÖYS ana sayfasını kullanarak derslerine eriştiklerini göstermiştir. Ayrıca elde edilen bu sonuç, okulun ÖYS sistemi web yolunun öğrenciler tarafından benimsendiğini, web adresinin akılda kalıcı bir adres olduğunu da bize göstermektedir.

• ÖYS'ne erişimde kullanılan cihazların incelendiği analiz sonucunda öğrencilerin %95'nin bilgisayar kullanarak sisteme eriştiği ancak telefon kullanılarak erişiminde yaygın olduğunu göstermektedir.

• ÖYS'ne erişimde kullanılan işletim sistemlerinin incelendiği analiz sonucunda Öğrencilerimizin ÖYS'ne erişimde, en yaygın kullandıkları işletim sisteminin Windows işletim sistemi olduğu bulunmuştur. Ancak 2019 bahar döneminde %0,63 olan MAC OS kullanımının pandemi döneminde %4,43 oranına yükseldiği görülmüştür. Bu sonuç bize pandemi kısıtları döneminde evde olan öğrencilerin kişisel bilgisayarlarında MAC OS işletim sistemini tercih ettiğini göstermektedir.

• ÖYS'ne erişimde kullanılan web sayfası görüntüleme programlarının incelendiği analiz sonucunda Öğrencilerimizin ÖYS'ne erişimde en çok Google Chrome uygulamasını tercih ettikleri bulunmuştur. Bununla birlikte Windows işletim sisteminde, Microsoft firması tarafından IE desteğini bırakıp Edge tarayıcıya destek verileceğinin açıklanmasından sonra, IE kullanımının azalmış olduğu görülmektedir.

• ÖYS'ne erişim yapılan ülkelerin incelendiği analiz sonucunda 2019 bahar döneminde 12, 2020 bahar döneminde 9 farklı ülkeden sisteme erişimin olduğu görülmüştür. Kayıtlı öğrenci bilgileri ile örtüşmeyen ülke çeşitliliğinin nedeninin öğrencilerin bilgisayarlarında kullandıkları VPN sistemler olduğu düşünülmektedir.

• ÖYS'ne erişim yapılan iller incelendiği analiz sonucunda en çok İstanbul hemen onun ardından Ankara'dan yapılan erişim miktarının fazla olduğu bulunmuştur. Pandemi döneminde ise İstanbul ve Ankara'daki yoğunluğun çok olmasa da diğer illere yayıldığı görülmüştür. Bu durum bazı öğrencilerin, pandemi sürecini memleketlerinde geçirdiğini düşündürmüştür.

• Her iki dönemde de en yoğun takip edilen derslerin sıralaması değişse de yoğunluğun aynı dersler üzerinde olduğu görülmüştür. Derslerin içerikleri göz önüne alındığında mesleki derslerin ÖYS üzerinden daha çok takip edildiği görülmektedir.

• Öğrencilerin ÖYS'ne erişimlerinin saatlik bazda incelendiği analiz sonucunda; 2020 bahar dönemi sabah katılımlarının 2019 bahar dönemine göre yaklaşık %2 oranında düştüğü, öğleden sonra katılımlarının ise %1 oranında arttığı bulunmuştur.

2019 bahar döneminde katılımın en yoğun olduğu saatlerin 11-13 saatleri arası olduğu görülür. Bu durum bize çalışan öğrencilerimizin yaklaşık %7 sinin öğle molalarında ders içeriklerine bakabildiğini düşündürmektedir. 2020 bahar döneminde ise katılımın en yoğun 17-19 saatleri arasında yapıldığı ancak 11-14 saatleri arasında da katılımın diğer saatlere göre yoğun olduğu görülmektedir. Bu oran önceki dönem hesaplanan erişim miktarına yakın olması sebebiyle çalışan öğrencilerimizin evden çalışmaya devam ettiğini bize düşündürmektedir.

• Öğrencilerin ÖYS'ne erişimlerinin günlük bazda incelendiği analiz sonucunda; her iki dönemde de öğrenci bazlı yoğunluk sıralamasının birbirine yakın olduğu pazartesi ve salı günü, öğrencilerin neredeyse tamamının sisteme giriş yaptığı görülmektedir. ÖYS'nin internet trafiği yoğunluğu, günlük bazda incelendiğinde ise

her iki dönem için de Salı günün diğer günlere göre daha yoğun olduğu görülür. Bunun nedeni olarak derslerin haftalık içeriklerinin pazartesi, salı yayınlanıyor olması düşünülebilir.

• ÖYS'ne haftalık erişim yoğunluğunun incelendiği analiz sonucunda; yılın 10 ve 11. Haftasında, öğrenci katılımının en yoğun olduğu görülmektedir. ÖYS internet trafiği yoğunluğu haftalık bazda incelendiğinde de her iki dönem için de 10 ve 11.haftanın diğer haftalara göre daha yoğun olduğu görülmektedir. Okulumuzda, eğitim-öğretimin 4.haftası, yılın 10. haftası, 5.hafta yılın 11. haftasıdır. Okulumuzda bahar döneminde gerçekleştirilecek ilk sınav olan 1.ödev sınavı dönemin 4-5.haftasında (4.haftanın Çarşamba günü saat 00:01, 5.haftanın Salı günü saat 23:59) gerçekleştirilmektedir. 10 ve 11. Haftada ortaya çıkan bu yoğunluk, öğrencilerin sınav hazırlık çalışmaları ve sınava giriş yoğunluğu olarak açıklanabilir.

• ÖYS'ne öğrenci bazlı aylık erişim yoğunluğunun incelendiği analiz sonucunda; öğrencilerin %85 den fazlasının sisteme erişim gerçekleştirdiği, en yoğun katılımın ise 2019 bahar dönemi için ara sınavlara denk gelen Mart ayı, 2020 bahar dönemi için final sınavlarına denk gelen Mayıs ayı olduğu bulunmuştur. Aylık internet trafik yoğunluğuna bakıldığında ise dönem sonuna doğru bağlantı trafiğinde dikkat çeken bir azalma olduğu görülmektedir. Bu durum, öğrencilerin final öncesi zamanlarını, offline ders içerikleri üzerinde çalışarak geçirdiğini düşündürmektedir. Öğrencilerin, gün, hafta, ay bazlı sistem erişimlerinin yer aldığı, Arıcı ve Çiftçi (2007) tarafından yapılan benzer bir çalışmada, öğrencilerin ÖYS sistemine katılım yoğunluğunun dönem sonu sınavlarını kapsayan ay ve haftalarda daha yoğun olduğu bulunmuştur. Buldukları bu sonuçlar bizim çalışmamızla örtüşmektedir. Günlük bazda ziyaretçi trafiği üzerine yaptıkları analizde ise en yoğun günün Pazar, trafiğin en az olduğu günün ise Cuma olduğunu bulmuşlardır. Bu sonuçlar bizim elde ettiğimiz sonuçlara göre farklılık göstermektedir. Bunun nedeninin de yukarıda bahsedildiği gibi dersin haftalık yeni içeriklerinin pazartesi, salı yayınlanıyor olması ile ilgili olduğu düşünülmektedir. (Arıcı & Çiftçi, 2007)

Bu çalışmada, okulumuz öğrencilerinin, Pandemi öncesi ve Pandemi sürecini kapsayan dönemlerde, ÖYS'ni kullanım alışkanlıklarını incelenmiştir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen analizler sonucunda öğrencilerimizin öğrenme yönetim sistemi kullanım alışkanlıkları hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. İki dönem için elde edilen analiz sonuçları karşılaştırıldığında ise sonuçların birbirine benzer olduğu görülmüş, kapanmanın getirdiği kısıtlar neticesinde öğrenci ÖYS'ni kullanım alışkanlıklarında, dikkate değer anlamlı farklılıklar olmadığı bulunmuştur.

Çalışmadan elde edilen bulgular ışığında öğrencilerin final veya ara sınav dönemlerinde yoğun bir şekilde ÖYS'ne erişim sağladıkları görülmüştür. Yönetim tarafından öğrencilere uygulanması planlanan anket vb. çalışmaların öğrencilerin erişiminin yoğun olduğu bu haftalarda uygulanması daha yoğun hızlı alınması sağlanabilir.

Çalışmada öğrencilerin kayıt bilgileri ile örtüşmeyecek şekilde farklı ülkelerden ÖYS'ne erişim sağladıkları bulgusu elde edilmiştir. Farklı ülkelerden erişim sağlanması öğrencilerin VPN üzerinden erişim sağladıklarını düşündürmektedir. Uzaktan eğitim ile eğitim veren okul yönetimlerinin bu tür güvenlik açıklarını azaltmak ve öğrenci kimliklerini korumak için uygun güvenlik önlemleri alınması yerinde olacaktır.

Çalışma sonuçlarında öğrencilerin çeşitli cihaz ve işletim sistemlerini kullandığı görülmektedir. Bu çeşitlilik göz önüne alınarak ÖYS'nin tüm cihazlar ve tarayıcılarla uyumlu olduğundan emin olunmalıdır. Bu, öğrencilerin rahatlıkla erişim sağlamalarını ve ders içeriklerine ulaşabilmelerini sağlayacaktır.

Bu çalışma pandemi öncesi 2019 Bahar dönemini ve pandemiyi yoğun kapanmalara neden olduğu 2020 Bahar dönemini kapsamaktadır. Dünya genelinde yaşanan bu pandemiyi insanların alışkanlıklarını ve/veya yaşam koşullarını değiştirdiği bilinmektedir. Pandemiyi etkilerinin azaldığı sonraki dönemler için de çalışma tekrarlanarak bu değişimin devam edip etmediği araştırılabilir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, gelecekte olası pandemi veya başka bir olağan üstü durum karşısında öğrenci ÖYS kullanım davranışlarını anlamak için faydalı olacaktır. Ayrıca yapılacak benzer çalışmalarda öğrencilerin akademik başarısı yanında psikolojik durumları hakkında veri toplamanın da yapılacak çalışmalara farklı bir boyut kazandıracağı düşünülmektedir.

Etik Beyan

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

Yazarlık Katkı Beyanı

Çalışmanın tüm aşamaları yazarlar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Ak, M. , Şahin, L. , Çiçekler, A. N. & Ertürk, M. A. (2020). Kovid-19 Küresel Salgın Sürecinde İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulamalarına Genel Bir Bakış . İstanbul University Journal of Sociology , 40 (2) , 889-930 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijsosyoloji/issue/60016/842214>
- Akdemir, O. (2011). Yükseköğretimimizde Uzaktan Eğitim. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science, DOI: 10.5961/jhes.2011.011, 69-71.
- Akpınar, T., & Çakmakkaya, B. (2021). Pandemi (COVID-19) Süreci Ve Sonrasında Lisansüstü Uzaktan Eğitim. Sosyal Bilimler Metinleri, 2021, 1-14.

- Arıcı, N., & Çiftçi, S. (2007). Bilgisayar destekli uzaktan eğitimde öğrenci log kayıtlarının incelenerek analiz edilmesi. *E-Journal of New World Sciences Academy* ISSN:1306-3111, 322-333.
- Artsın, M. , Türkmenoğlu, B. & Keskin, Ş. (2023). Türkiye'deki uzaktan eğitim merkezlerinin web sayfalarının incelenmesi . *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* , 9 (1) , 172-193 . DOI: 10.51948/auad.1206393
- Aye, T. T. (2011). Web log cleaning for mining of web usage patterns. *Computer Research and Development (ICCRD)*, 2011 3rd International Conference, (s. 490-494).
- Ayer, V., Miguez, S., & Toby, B. (2014, Aralık 18). Why scientists should learn to program in Python. *Powder Diff.*, Vol. 29, No. S2, s. 48-64.
- Bantilan, N. (2020, Ocak). pandera: Statistical Data Validation of Pandas Dataframes. *Proc. of The 19th Python in Science Conf. (SCIPY 2020)*, (s. 116-124).
- Baykal, A., & Coşkun, C. (2009). Web Madenciliği Teknikleri. *Akademik Bilişim'09- XI. Akademik Bilişim Konferansı, Şanlıurfa, Bildirileri Harran Üniversitesi*, (s. 797-800).
- Baykara, M., Daş, R., & Tuna, G. (2016). Web Sunucu Erişim Kütüklerinden Web Ataklarının Tespitine Yönelik Web Tabanlı Log Analiz Platformu. *Fırat Üniv. Müh. Bil. Dergisi Science and Eng. J of Fırat Univ.*, 291-302.
- Burçak, K. (2012). Kırıkkale Üniversitesi Web Sitesinin Kullanıcı Örüntülerinin Web Madenciliği ile Analizi, Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale.
- Cabı, E. & Ersoy, H. (2022). Covid-19 Küresel Salgını Sürecinde Uzaktan Öğretimde Kullanılan Teknolojiler ve Öğretim Elemanlarının Görüşlerinin İncelenmesi: Başkent Üniversitesi Örneği . *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* , 12 (1) , 168-179 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/higheredusci/issue/69731/1004372>
- Cooley, R., Mobasher, B., & Srivastava, J. (1997). Web Mining: Information and Pattern Discovery on the World Wide Web. *9th IEEE International Conference on Tools with Artificial Intelligence*, (s. 558-567).
- Çınar, I., & Şakir, H. (2016, Mayıs). Web Madenciliği Yöntemleri ile Web Loglarının İstatistiksel Analizi ve Saldırı Tespiti. *Bilge Bilişim Teknolojileri Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 2 ISSN: 1307-9697 / 2147-0715, s. 125- 135.
- Çınar, I., Çınar, M. S., & Bilge, H. Ş. (2014). Web Sunucu Loglarının Web Madenciliği Yöntemleri ile Analizi. *XVI. Akademik Bilişim Konferansı AB 2014*. Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Durak, G. , Çankaya, S. & İzmirli, S. (2020). COVID-19 Pandemi Döneminde Türkiye'deki Üniversitelerin Uzaktan Eğitim Sistemlerinin İncelenmesi . *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi* , 14 (1) , 787-809 . DOI: 10.17522/balikesirnef.743080
- Enache, M. C. (2019). Data Analysis with Pandas. *Annals of "Dunarea de Jos" University of Galati Fascicle I. Economics and Applied Informatics Years XXV – no2/2019* ISSN-L 1584-0409 ISSN-Online 2344-441X www.eia.feaa.ugal.ro, s. 69-74.
- Gezer, M., Erol, C., & Gülseçe, S. (2007). Bir web sayfasının web madenciliği ile analizi. *Akademik Bilişim 2007, Dumlupınar Üniversitesi. Kütahya*.
- Hagedorn, S., Kläbe, S., & Sattler, K.-U. (2021, Kasım 25). Putting Pandas in a Box. <http://cidrdb.org>: http://cidrdb.org/cidr2021/papers/cidr2021_paper07.pdf adresinden alındı

- Hummel, J. (2016, Ekim 12). gadfly: A pandas-based Framework for Analyzing GADGET Simulation Data doi:10.1088/1538-3873/128/969/114503. Publications of the Astronomical Society of the Pacific, 128:114503 (6pp), s. 1-6.
- Karadağ, E. , Çiftçi, S. K. , Gök, R. , Su, A. , Ergin-kocatürk, H. & Çiftçi, Ş. S. (2021). Covid-19 Pandemisi Sürecince Üniversitelerin Uzaktan Eğitim Kapasiteleri . Üniversite Araştırmaları Dergisi , 4 (1) , 8-22 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/uad/issue/60894/874799>
- Kashnitsky, Y. (2021, Kasım 25). Topic 1. Exploratory Data Analysis with Pandas. <https://www.kaggle.com/>. <https://www.kaggle.com/kashnitsky/topic-1-exploratory-data-analysis-with-pandas> adresinden alındı.
- Korkmaz, G., & Toraman, C. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinde Çevrimiçi Öğretimin Fırsat Eşitliğine Etkisi: Eğitimci, Öğrenci ve Veli Gözünden Bir Betimleme. VIIIth International Eurasian Educational Research Congress EJERCongress 2021, (s. 507-515).
- Mckinney, W. (2010). Data Structures For Statistical Computing İn Python. Proc of the Python in Scince Conf. (SCIPY 2010), (s. 56-61).
- Özseven, T., & Düğenci, M. (2011). Malatya Log Preprocessing: Web Kullanım Madenciliği Ön İşlem Aşaması Uygulama Yazılımı. Akademik Bilişim'11- XIII. Akademik Bilişim Konferansı, (s. 143-150). Malatya.
- Patchaiammal, P., Sundar, G., & Thirumalaiselv, R. (2021). A Large-Scale Study Of Fault Feature Extraction From Github Repository Using Data Science Techniques. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education Vol.12 No.10, 2092-2103.
- Sodhia , P., Awasthib , N., & Sharmac , V. (2019). Introduction to Machine Learning and Its Basic Application in Python. Proceedings of 10th International Conference on Digital Strategies for Organizational Success.
- Stančin, I., & Jović, A. (2019). An overview and comparison of free Python libraries for data mining and big data analysis. 2019 42nd International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics (MIPRO), (s. 20-24). Opatija, Croatia.
- Sumali, M. (2020). College Cost-Benefit Analysis Using Linear Regression Analysis, Pandas, and Seaborn. National Medicines Symposium 2020, (s. 122-157).
- Yıldız, E. P. , Çengel, M. & Alkan, A. (2021). Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim Ortamlarının Kullanımına İlişkin Tutum Ölçeği . OPUS International Journal of Society Researches , 17 (33) , 132-153 . DOI: 10.26466/opus.811510
- Yurtsever, M. , Tarhan, Ç. & Tecim, V. (2021). COVID-19 SÜRECİNDE EĞİTİM: UZAKTAN EĞİTİM YENİ “NORMAL” Mİ? . Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi, 7 (2) , 56-64 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ybs/issue/67451/1026849>

**PANDEMİ ÖNCESİ VE SONRASI SOSYAL SORUMLULUK ALANINDA
YAPILAN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ¹**

*BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES IN THE FIELD OF SOCIAL
RESPONSIBILITY BEFORE AND AFTER THE PANDEMIC*

Olgun Irmak ÇETİN*

*Geliş Tarihi: 24.03.2023
(Received)*

*Kabul Tarihi: 18.08.2023
(Accepted)*

ÖZ: Sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanması amacıyla, insan kaynakları, çevre, mali vb. politikalar gibi konulardaki eylemlerinin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu durum son yıllarda sosyal sorumluluğa olan ilginin daha da artmasına yol açmıştır. Bu çalışmanın çıkış noktası Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemi ilanını yaptığı 2020 yılı sonrasında sosyal sorumluluk alanında yapılan çalışmaların boyut değiştirdiği düşüncesidir. Bu çalışma, Sosyal sorumluluk alanında yapılan çalışmaların pandemi öncesi ve sonrası değerlendirilerek karşılaştırma yapma amacını taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda farklı kaynaklar taranarak bibliyometrik analiz yapılmıştır. Öncelikle Publish and Perish programı ile Web of Science, OpenAlex, Google Scholar, Crossref ve Scopus arama motorlarında 2018-2019 ve 2021-2022 yıllarını kapsayan araştırma yapılmıştır. Ardından lens.org sitesi üzerinde arama yapılarak pandemi öncesi ve sonrası sosyal sorumluluk alanında yayınlanan çalışmalar yorumlanmıştır. Çalışmanın literatüre katkısı önemlidir. Bu çalışma sayesinde araştırmacılar, sosyal sorumluluk alanında yapılan çalışmaların pandemi döneminde doğal değişime uğrayıp pandemi sonrasında farklılaştığını görebileceklerdir.

Anahtar kelimeler: Sosyal sorumluluk, Pandemi, Bibliyometrik analiz

ABSTRACT: In order to ensure sustainable socio-economic development, human resources, environment, financial etc. Their actions on issues such as policies need to be reviewed. This situation has led to an increased interest in social responsibility in recent years. The starting point of this study is the thought that after 2020, when the World Health Organization declared a pandemic, the studies in the field of social responsibility have changed dimensions. This study aims to compare the studies conducted in the field of social responsibility by evaluating before and after the pandemic. For this purpose, different sources were scanned. First of all, the Publish and Perish program and Web of Science, OpenAlex, Google Scholar, Crossref and Scopus search engines were researched covering the years 2018-2019 and 2021-2022. Then, by searching lens.org, the studies published in the field of social responsibility before and after the pandemic were interpreted. The contribution of the

¹ Bu çalışma Trakya Üniversitesi tarafından 3-4-5 Kasım 2022 tarihlerinde Uzunköprü/Edirne'de düzenlenen "Uzunköprü Sempozyumu-Her Yönüyle Uzunköprü" isimli ve temalı ulusal sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

* Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, oirmakcetin@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2534-944X.

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Çetin

study to the literature is important. Thanks to this study, researchers will be able to see that the studies in the field of social responsibility undergo a natural change during the pandemic period and differentiate after the pandemic.

Keywords: Social responsibility, Pandemic, Bibliometric analysis

EXTENDED ABSTRACT

In the 21st century, technological developments have drawn businesses into the battle to hold on to the market in an intensely competitive environment. Many factors such as the increase in the number of consumers who share their opinions about the seller, intermediary, transportation company starting from the purchase intention, electronic marketing bringing the consumer and the seller closer to each other, consumer comments evaluating the service received in addition to their opinion on product quality have led businesses to new searches to attract the attention of consumers. In this sense, businesses' involvement in social responsibility projects, care for the natural environment in the region of operation, contribution to the local economy and similar factors will support the sustainable profitability of the business.

Social responsibility is about the behavior of organizations in favor of society on the platform that connects organizations and society. Assuming that social responsibility affects both the profit economy and the social economy in all three dimensions of sustainability (economic, ecological and social), it would be pointless to remain in a one-dimensional position or to consider only one perspective (profit or social economy). Rather, it is necessary to discuss dimensions and perspectives in their interplay, i.e., to think in a multi-perspective and multi-dimensional way.

Social responsibility is a concept that emerged in the 19th century in parallel with the increase in the number of large enterprises. However, the understanding of social responsibility goes back much further. According to Aydede (2007) as cited in Tekin (2018), it is possible to see the concept of social responsibility in Egyptian sarcophagus writings between 5000-500 BC, in Hammurabi's laws in Babylon and even in the works of Judaism, Christianity and Islam. It can be said that the understanding of Zakat in Islam overlaps with today's concept of social responsibility.

Social responsibility practices are a set of behaviors and understandings that cover a wide range of social, environmental, and economic activities (Güven, 2016). Akova, Alrawadieh, and Akin (2015) as cited in Özüpek (2005) defined social responsibility as "the set of rules that the person who is obliged to do that job must comply with in order to fulfill the specified task". Organizations should consider not only economic but also legal and moral responsibilities while carrying out activities in the field of social responsibility. In addition, it should not be forgotten that the principle of volunteerism should be taken into consideration.

This study describes the process regarding the studies carried out in the field of social responsibility after the Covid-19 virus became effective and the World Health Organization declared a pandemic in 2020. The process deals with the change in the studies conducted in the field of social responsibility in 2018-2019, which covers the pre-pandemic period, and 2021-2022, which covers the post-pandemic period. The analysis is organized bibliometrically. In addition, the results were analyzed by conducting a search on the lens.org (2023) website. The English search was conducted by typing "social responsibility" in the

title box, while the Turkish search was conducted by typing "social responsibility". Searches were conducted in English and Turkish before and after the pandemic.

In the 2-year period covering the period before the pandemic, many studies on social responsibility were conducted in all databases. In the 2-year period covering the post-pandemic period, the number of studies on social responsibility decreased. The reason why social responsibility studies conducted in the pre-pandemic period (2018-2019) received more citations compared to the post-pandemic period (2021-2022) is that more time has passed since the pre-pandemic period.

Studies conducted in the pre-pandemic period have a higher h index compared to studies conducted after the pandemic. When the studies conducted in the field of social responsibility before and after the pandemic are compared based on the g index, it is understood that the studies conducted before the pandemic have a higher g index.

It is seen that there are no studies on social responsibility in Turkish in the Web of Science database. However, it is understood that the studies conducted after the pandemic in other databases are less than the studies conducted before the pandemic. In addition, there were no studies in Turkish after the pandemic in the Scopus database.

The studies conducted in English were compared before and after the pandemic by taking into account the OECD, BRICS, European Union, G20 and G7 country groups. The number of studies in the field of social responsibility decreased after the pandemic compared to before the pandemic. In addition, although the number of studies in G7 countries increased in the post-pandemic period, the number of citations did not increase.

The search on Lens.org targeted articles in the field of social responsibility before and after the pandemic. Accordingly, 3,112 studies were conducted in the pre-pandemic period and these studies received 24,697 citations. In the post-pandemic period, 4,422 studies were conducted, and these studies received 7,165 citations. It is understood that more studies were conducted in the post-pandemic period, but fewer citations were obtained.

When the word map of the studies conducted in the field of social responsibility is analyzed, it is understood that social responsibility studies were conducted in the field of "business-business" in the pre-pandemic period, while they were conducted in the field of "public relations-public relations" in the post-pandemic period. In addition, while China was the country that conducted the most studies on social responsibility in the pre-pandemic period (383), the USA was the country that conducted the most studies in the post-pandemic period (199). Indonesia, the second country with the highest number of studies before and after the pandemic (169-378), has not changed. Poland, the country with the ninth highest number of studies in the pre-pandemic period (35), could not even enter the top 20 in the post-pandemic period (15).

1. GİRİŞ

Sosyal sorumluluk kavramı 1960'larda gelişmeye başlamıştır, ancak 1990'lardan itibaren giderek daha net bir şekilde şekillenmeye başlamış ve örgütsel eylemlerin sosyal ve çevresel etkileri için sorumluluk kabul etmekten ibaret olduğu varsayılmıştır. Kavram daha sonra, çok sayıda teorik ve ampirik çalışmanın yanı sıra çeşitli hükümet ve hükümet dışı kuruluşların bu konuda standartlar veya tavsiyeler içeren raporlarında da yansıtıldığı üzere önem kazanmaya başlamıştır.

Sorumluluğun bireylere olduğu gibi şirketlere de atfedilip atfedilemeyeceği sorusu etrafında karmaşık bir tartışma ortaya çıkmıştır. Temel olarak "yalnızca bireylerin, bedensel bir canlının ait olduğu varlıkların" aktör olduğu düşüncesi hakimdir. Ancak örgütlere, "toplum açısından üretim ile ilgili önemli kontrolleri varsa" aktör statüsü verilebileceği tartışılmaktadır. Örgütler bu koşulu, yinelemeli olarak organize edilmiş kurallar, kaynaklar ve kalıplar aracılığıyla yerine getirmektedir. Böylece kurum belirli bir kimlik kazanır. Bu açıdan bakıldığında işletmeler örgütlü ya da kurumsal bir aktör olarak düşünülebilir. Ancak bu durumun yetersiz bir bakış açısı olduğu değerlendirilebilir. Nihayetinde eylemde bulunan ve sonrasında sorumluluk taşıyan kuruluşlar olmamaktadır. Kuruluşun eyleminin arkasında her zaman bireysel aktörler yer almaktadır.

21. yy'da yaşanan teknolojik gelişmeler, işletmeleri yoğun rekabet ortamında piyasaya tutunabilme savaşının içine çekmiştir. Satın alma niyetinden başlayarak satıcı, aracı, nakliyeciler firma hakkında görüşlerini paylaşan tüketici sayısındaki artış, elektronik pazarlamanın tüketici ve satıcıyı birbirine yaklaştırması, ürün kalitesine ilişkin görüşüne ek olarak aldığı hizmeti de değerlendiren tüketici yorumları gibi birçok etmen işletmeleri tüketicilerin dikkatini çekmek için yeni arayışlara yöneltmiştir. Bu anlamda işletmelerin Sosyal sorumluluk projelerinde yer alması, faaliyet bölgesinde doğal çevreye gösterdiği iltizam, yerel ekonomiye sunduğu katkı ve benzeri unsurlar işletmenin sürdürülebilir karlılığına destek olacaktır.

Bu çalışmada Covid-19 virüsünün etkili olması ile birlikte Dünya Sağlık Örgütü'nün 2020 yılında pandemi ilan etmesi ile birlikte sosyal sorumluluk alanında yapılan çalışmalara ilişkin yaşanan süreç anlatılmaktadır. Süreç pandemi öncesini kapsayan 2018-2019 ve pandemi sonrasında kapsayan 2021-2022 yıllarında sosyal sorumluluk alanında yapılan çalışmaların değişimini ele almaktadır. Analizler, bibliyometrik olarak düzenlenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal sorumluluk, örgütler ile toplumu birleştiren platformda örgütlerin toplum lehine davranışlarını konu almaktadır. Sosyal sorumluluğun sürdürülebilirliğin her üç boyutunda da (ekonomik, ekolojik ve sosyal) hem kâr ekonomisini hem de sosyal ekonomiyi etkilediğini varsayarsak, tek boyutlu bir pozisyonda kalmanın ya da sadece tek bir perspektifi (kâr ya da sosyal ekonomi) ele almak anlamsız olacaktır. Aksine, boyutları ve perspektifleri karşılıklı etkileşimleri içinde tartışmak, yani çok perspektifli ve çok boyutlu bir şekilde düşünmek gereklidir.

2.1. Sosyal Sorumluluğun Tarihçesi

Sosyal sorumluluk, 19. yy'da büyük işletmelerin sayısındaki artışa paralel olarak ortaya çıkmış bir kavramdır. Fakat Sosyal sorumluluk anlayışı çok daha eski tarihlere ulaşmaktadır. Aydede'den (2007) aktaran Tekin (2018), Sosyal sorumluluk anlayışının M.Ö. 5000-500 yılları arasında Mısır lahit yazılarda, Babil'de Hammurabi kanunlarında ve hatta Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık dinlerine ait eserlerde görmek mümkündür. Müslümanlıkta var olan Zekât anlayışının bugünkü sosyal sorumluluk kavramıyla örtüştüğü söylenebilir.

Sosyal sorumluluk terimi Anglo-Amerikan dünyasından gelmektedir ve birkaç on yıldır tartışılmakta ve uygulanmaktadır (WBCSD, 1999; Smith, 2003). Kavram, uygulamalı etiğin bir alt alanı olan iş etiği içinde sınıflandırılmaktadır; iş etiği, ahlakın etik tarafından bilimsel olarak ele alınmasına benzer şekilde, ahlaki kurumsal yönetim sorularıyla ilgilenmektedir (Bassen vd., 2005).

Uygulamalar incelendiğinde, Andrew Carnegie, Henry Ford veya George Cadbury gibi ilk girişimcilerden bazılarının, örneğin çalışanlar için sağlık programları veya işçiler için konut sağlanması yoluyla, daha 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında iş çevreleri için sosyal sorumluluk üstlendikleri görülmektedir (Frederick vd., 1992). Kurumsal sosyal sorumluluk terimi ilk kez 1953 yılında ABD'de Bowen'in "İş adamlarının Sosyal Sorumlulukları" adlı yayınında şirketlerin kendilerini toplumun beklentilerine, hedeflerine ve değerlerine yöneltmekle sorumlu olduklarını belirtmesiyle kullanılmıştır (Bowen 1953).

2.2. Sosyal Sorumluluk Tanımları

Kavrama en başından beri çok sayıda tanım getirilmekle birlikte (Davis, 1973), Avrupa Komisyonu 2001 yılında "Avrupa'da Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) için bir Avrupa çerçevesinin teşvik edilmesi" başlıklı Yeşil Kitap'ı sunmuştur. Bu belgede "işletmelerin sosyal ve çevresel kaygıları ticari faaliyetlerine ve paydaşlarıyla olan ilişkilerine gönüllü olarak entegre etmeleri" olarak değerlendirerek sosyal sorumluluğun en yaygın kabul gören tanımlarından birini önermiştir (WBCSD, 2001). Aynı doğrultuda, 2005 yılında İspanya'da kurulan KSS Uzmanlar Forumu, sosyal sorumluluğun, yürürlükteki yasal yükümlülüklerle sıkı sıkıya uymanın yanı sıra paydaşlarıyla olan ilişkilerinden ve şeffaf diyaloglarından

kaynaklandığını belirtmiştir. Ayrıca sosyal, çalışma, çevre ve insan hakları kaygılarının yönetim ve yönetimine, stratejisine, politikalarına ve prosedürlerine gönüllü olarak entegre edilmesi ve böylece eylemlerinin sonuçları ve etkileri için sorumluluk alınması gerektiği eklenmiştir (Navarro, 2014). Buradan hareketle, sosyal sorumluluğun örgütün ilişki içinde olduğu tüm grupların (paydaşlar) çıkarlarını göz önünde bulundurarak hareket etmek anlamına geldiği unutulmamalıdır. Sosyal sorumluluk çalışmalarında en yaygın olarak kullanılan kavramsal çerçeve, tam olarak bu paydaş teorisidir (Bigné, Alvarado, Aldás ve Currás, 2012).

Sosyal sorumluluk, içeriği tartışmalı olan bir kavramdır. Şirketlerin ahlaki sorumluluğuna ilişkin toplumsal tartışma, her biri belirli çıkarlara sahip farklı paydaşların itici güç olarak etkisiyle beslenmektedir. Sivil toplum aktörleri olan sivil toplum kuruluşlarına (STK'lar) ek olarak, yatırımcılar, tüketiciler, şirketler ve devlet sektörü de sosyal sorumluluk kavramı tanımlanırken vurgulanmalıdır. Örneğin insan hakları örgütleri, sosyal sorumluluk kavramının öncelikle ayrımcılık, kölelik ve işkencenin önlenmesi ve din ve ifade özgürlüğünün desteklenmesi gibi unsurları içerdiğini belirtmektedir (Amnesty International, 2001). Çevre örgütleri açısından bakıldığında ekolojik konular, kurumsal sorumluluğun daha merkezi bir parçası olarak görülmektedir (WWF 2001). Yatırımcılar ise, kurumsal yönetim ilkelerine uyulması ve dalgalanmanın giderilmesi yoluyla riskin azaltılması için şeffaflık gibi diğer unsurlar önem kazanmaktadır.

Tarihsel olarak, kavramın odak noktası, terimin de işaret ettiği gibi, kurumsal sorumluluğun sosyal bileşeni olmuştur. Ancak 21. yy sosyal sorumluluk tanımları çok daha geniş bir sorumluluk kavramına sahiptir (Welford, 2004). Yaygın olarak kabul görmüş tanımlardan bir tanesi Avrupa Komisyonu'na aittir ve sosyal sorumluluğu "işletmelerin sosyal ve çevresel kaygıları ticari faaliyetlerine ve paydaşlarla etkileşimlerine gönüllülük esasına dayalı olarak entegre etmelerine temel teşkil eden bir kavram" olarak tanımlamaktadır (Avrupa Komisyonu, 2002).

Farklı bir tanım ise Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi'nin konuya getirdiği açıklıktır: "sosyal sorumluluk, iş dünyasının sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya katkıda bulunma taahhüdüdür; çalışanlar, aileleri, yerel toplum ve genel olarak toplumla birlikte çalışarak yaşam kalitelerini iyileştirmektedir" (WBCSD, 2000). Tanıma dikkat edilirse, bir organizasyonun ekonomik kâr elde etmeye yönelik asıl amacını hem sosyal hem de ekolojik yönleri açısından dikkate alarak toplumun refahına katkıda bulunma görevini de içerecek şekilde genişlettiği görülebilir.

Tench ve ark. (2012), sosyal sorumluluğun sosyal sorumsuzluk olmadan doğru bir şekilde anlaşılamayacağını dile getirmişlerdir. Sosyal sorumsuzluk ise kurumsal eylemlerin ölçeklendirilebileceği ve konumlandırılabilirliği net bir başlangıç noktasını işaret etmektedir. Bu temel ile ilk olarak faaliyetlerin yasadışı olup olmadığına karar verilebilir. Bunu, yüksek derecede sürdürülemez/etik olmayan

faaliyetlerin (sosyal açıdan kabul edilemez olan) marjinal derecede sürdürülemez/etik olmayan faaliyetlerden (sosyal açıdan kabul edilebilir olup olmadıklarının şüpheli olduğu) ayırt edildiği kademelendirmeler takip etmektedir. Sosyal açıdan kabul edilebilir olarak sınıflandırılacak sürdürülebilir/etik eylemleri daha ileri seviyelerde ele almak doğru olacaktır.

Sosyal sorumluluk uygulamaları, geniş bir yelpazede toplumsal, çevresel ve ekonomik faaliyetleri kapsayan davranış ve anlayış bütünüdür (Güven, 2016). Özüpek'ten (2005) aktaran Akova, Alrawadieh, ve Akın (2015) Sosyal sorumluluk ile ilgili olarak "belirlenen görevi yerine getirmek için o işi yapmakla yükümlü olan kişinin uymak durumunda olduğu kurallar bütünü" tanımını getirmiştir. Aşağıda çeşitli yazarların Sosyal sorumluluğa ilişkin getirdiği tanımlara yer verilmektedir.

Tablo 1 Sosyal sorumluluk kavramına getirilen tanımlar

Yazar	Yayın Yılı	Tanım
Bowen, H. R.	1953	Yöneticilerin hem işletmenin amaçlarına hem de toplumun beklenti ve değerlerine uygun davranması, bu beklenti ve değerlerle uyumlu politikalar belirleyerek uygulaması, karar vermesi ve faaliyetlerini yerine getirmesidir.
Friedment M.	1970	Yasal sınırlar içerisinde, işletmelerin sadece ekonomik sorumluluklarını yerine getirmeleridir.
Davis, K.	1973	Örgütlerin ekonomik çıkarlarından daha üst düzeyde almış olduğu kararlar ve sergilemiş olduğu davranışlardır
Karna, J.	2001	Örgütlerin sürdürülebilir ekonomik gelişmeye olan katkısı, çalışanlar, aileleri ve tüm toplumun yaşam kalitesini arttırmaya olan bağlılığıdır.
Halıcı, A.	2001	Karar verici durumda olanların, kendi çıkarlarını olduğu kadar toplumun genel çıkarlarını da geliştirecek ve koruyacak eylemlerin yapılmasındaki zorunluluktur
Öztürk	2003	Sosyal sorumluluk, toplumun refahını geliştirme ve en azından zedelememe sorumluluğudur
Akatay	2008	Organizasyonun hem iç hem de dış çevresindeki tüm paydaşlara karşı etik ve sorumlu davranmasını, bu yönde kararlar almasını ve uygulamasıdır
Demir	2013	Örgütlerin gönüllü olarak toplumsal ve çevresel konuları, örgütsel faaliyetlerine ve paydaşları ile olan ilişkilerine entegre etmesidir.
Boğan, Çalışkan, Dedeoğlu	2018	İşletmenin ahlaki davranışlar sergileyeceğine yönelik bağlılığının yanı sıra çalışanlarının, ailelerinin ve yerel toplumun yaşam kalitesini arttırarak ekonomik kalkınmaya katkı sağlamasıdır.

Tablo 1 incelendiğinde, verilen tanımların ortak bir payda olarak “fayda” üzerine yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Sosyal sorumluluk alanında Fayda kavramına ilişkin detaylı bir incelemede ise faydanın toplumsal, ekonomik ve çevresel vurgusu ile verildiği görülmektedir. Bowen tarafından 1953 yılında yapılan ilk sosyal sorumluluk tanımında işletme amaçlarına yer verilmekteyken ileriki yıllarda yapılan tanımlarda toplum, iç-dış çevre, ahlak kavramlarına yer verilmiştir. Sosyal sorumluluk kavramının yıllar içinde anlam değiştirmesi, önemin işletmeden topluma kayması şeklinde yorumlanabilir.

2.3. Sosyal Sorumluluk Boyutları

Özdemir Çakır (2009), sosyal sorumluluğun boyutlarını ekonomik, yasal, ahlaki ve gönüllü olmak üzere dörde ayırmıştır (Şekil 1).

Ekonomik	Tüm işletmelerin ilk düzeydeki sorumluluğu olarak, tüketicilerin ihtiyaç duydukları ve istedikleri mal ve hizmetleri üretmesi ve ürettiklerini karlı bir şekilde satmasıdır
Yasal	İşletmeler ekonomik faaliyetlerini sürdürürken belli yasal denetimleri de göz ardı edemezler. Yasal çerçeve bir bakıma işletmeler için etik ilkeleri oluşturmaktadır. İşletmenin ekonomik faaliyetlerini sürdürürken uyması gereken ilkeler ve değerler yasa koyucular tarafından belirlenmiştir.
Ahlaki	Yasalarda yer almayan ve toplumun işletmelerden beklediği doğru ve adil davranışları içeren sorumluluklardır. Tüketiciler, çalışanlar, hissedarlar gibi sosyal paydaş gruplarının hak ve adaletle ilgili algılamaları; ahlaki sorumlulukların içeriğini oluşturmaktadır. İşletmelerin, faaliyetlerini etkileyen ve faaliyetlerinden etkilenen gruplar olan sosyal paydaşlarına karşı ahlaki sorumlulukları bulunmaktadır.
Gönüllü	İşletmenin toplumda oluşturduğu iyi niyeti güçlendiren veya işletmenin içinde bulunduğu sosyal çevrede iyi bir yurttaş olarak algılanmasına yardım eden faaliyetlerdir. İşletmelerin kaynaklarından bir kısmını, eğitsel, sanatsal ve toplumsal projelere ayırması bu türden bir sorumluluğa işaret etmektedir

Şekil 1. Sosyal sorumluluk boyutları

Şekil incelendiğinde örgütlerin sosyal sorumluluk alanında çalışmalarını yürütürken ekonomik olmakla birlikte yasal ve ahlaki sorumlulukları da göz önünde bulundurması gerektiği, ayrıca gönüllülük esasının dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Birçok çalışma sosyal sorumluluk faaliyetlerinin uygulanmasının şirket üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Bu etkiler verimlilik artışı, şirket imajının iyileştirilmesi, yeteneklerin şirkete çekilmesi ve elde tutulması, müşteri sadakatının artması, kısacası şirketin sonuçları üzerinde olumlu etkisi olabilir (Hammann, Habisch ve Pechlaner, 2009). Sosyal sorumluluk anlayışında, işletmelerin genellikle sosyal ve kamu yararı odaklı bir şekilde hareket ettiği varsayılır, ancak iç yapılar ve süreçler nadiren tartışılır (Stoll ve Herrmann, 2020).

Sosyal sorumluluk, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutu arasında bir denge bulmakla ilgilidir (Atagan Çetin ve Doğan, 2023). Sosyal boyut, insanların özerkliğinin desteklenmesi gibi toplumla ilgili veya toplum odaklı ilkeleri kapsarken aynı zamanda onları toplulukların içine yerleştirir veya topluluklara katılmalarını sağlar. Kaynak tasarrufu sağlayan eylemler, hava, su ve toprak kalitesinin korunması veya iyileştirilmesi ve biyolojik çeşitliliğin korunması gibi unsurlar çevresel sorumluluk ilkesi ile ilgilidir. Ürün ve hizmet üretiminde üçüncü eylem düsturunun takip edilmesi, ekonomik boyutta kâr maksimizasyonu, toplumlarda ilgili yaşam standardını güvence altına almaktadır. Sosyal sorumluluğun üç boyutu arasında bir denge bulunmaktadır. Bu sayede, yerel ve küresel bağlılıklar karmaşık olmaktan çıkacaktır. Girişimciye, sunulan kaynakların sonluluğuna farkındalık artacaktır. Arka planda ise, tek bir maksimin (örneğin kar maksimizasyonu paradigmasının) tek başına ele alınmasının yeterli bir eylem stratejisi olamayacağı açıkça görünmüş olacaktır.

3. YÖNTEM

Araştırmanın yöntemi bibliyometrik analiz esas alınarak nitel yöntemlere göre gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sınırları belirlenirken Pandemi ile geçen sürenin 2020 yılı olduğu kabul edilmiştir. Pandemi sonrası yapılan çalışmaları analiz ederken 2021 ve 2022 yılları esas alınmıştır. Pandemi öncesi yapılan çalışmaları analiz etmek için ise 2018 ve 2019 yıllarında yapılan çalışmalar dikkate alınmıştır. Böylece pandemi öncesi ve sonrası yapılan çalışmalar 2 yılı kapsayan bir süre ile analiz edilmiştir.

Araştırmanın analiz süreci bibliyometrik ayrıntı içereceğinden sosyal sorumluluk alanında yapılan çalışmalar farklı veri tabanlarından çekilmiş ve böylece yorumlanmıştır. Arama işlemi çalışmanın başlığında ara kutucuğuna İngilizce çalışmalar için "social responsibility" Türkçe çalışmalar için "sosyal sorumluluk" yazarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalar Harzing's Publish or Perish (Harzing, 2010) programı kullanılarak derlenmiştir. Program yardımı ile Web of

Science, OpenAlex, Google Scholar, Crossref ve Scopus arama motorlarında 2018-2019 ve 2021-2022 yıllarını kapsayan araştırma yapılmıştır.

Ayrıca lens.org (2023) web sitesi üzerinden arama gerçekleştirilerek sonuçlar analiz edilmiştir. İngilizce arama işlemi başlık kutucuğuna “social responsibility”; Türkçe arama işlemi “sosyal sorumluluk” yazılarak gerçekleştirilmiştir. Pandemi öncesi ve sonrası için İngilizce ve Türkçe olarak aramalar yapılmıştır.

4. BULGULAR

Çalışmanın bulguları kısmında pandemi öncesi ve pandemi sonrası yapılan çalışmalar aynı tablo altında incelenmiştir. Öncelikli olarak İngilizce çalışmalar; ardından Türkçe çalışmalar analiz edilmiştir.

Pandemi öncesini (2018-2019) ve sonrasını (2021-2022) kapsayan ikişer yıllık süreçte sosyal sorumluluk ile ilgili olarak yapılan çalışmalar 5 veri tabanında araştırılmıştır. Veri tabanlarında en çok atıf alan 200 çalışma, atıf sayısı dikkate alınarak listelenmiştir. Hiç atıf almamış olan çalışmalar listeye dahil edilmemiştir.

Buna göre İngilizce yapılan çalışmaların yer aldığı veri tabanlarına ilişkin genel istatistikler aşağıda verilmiştir.

Tablo 2 İngilizce yazılmış pandemi öncesi ve sonrası yıllara ait veriler

Veri tabanı İstatistik	Web of Science		OpenAlex		Google Scholar		Crossref		Scopus	
	P.Ö	P.S.	P.Ö	P.S.	P.Ö	P.S.	P.Ö	P.S.	P.Ö	P.S.
Çalışma Sayısı	200	200	200	200	200	199	115	41	200	200
Atıf Sayısı	15.363	4.931	17.185	6.398	23.332	8.792	1.384	162	16.856	6.534
Atıf/Yıl	3.072	2.465	3.437	3199	4.666	4.396	276,8	81	3371,2	3.267
Atıf/Çalışma	76	24,66	85,93	31,9	116,66	44,18	12,03	3,95	84,28	32,67
Yazar/Çalışma	3,02	3,52	2,98	3,5	2,8	2,97	1,84	1,93	1	1
h-index	71	32	78	37	88	49	22	7	77	39
g-index	102	49	111	57	146	83	32	10	108	58

Tabloda P.Ö., pandemi öncesi dönemi; P.S., pandemi sonrası dönemi nitelenmektedir. Tabloya göre Web of Science, OpenAlex, Google Scholar, Crossref ve Scopus veri tabanlarında sosyal sorumluluk ile ilgili olarak yapılan çalışmalara ilişkin istatistikler görülmektedir. Buna göre pandemi öncesini kapsayan 2 yıllık dönemde sosyal sorumluluk ile ilgili olarak tüm veri tabanlarında birçok çalışma yapılmıştır. Pandemi sonrasını kapsayan 2 yıllık dönemde ise sosyal sorumluluk alanında yapılan çalışma sayısının azaldığı görülmektedir. Pandemi öncesi dönemde (2018-2019) yapılan sosyal sorumluluk çalışmalarının pandemi sonrası döneme (2021-2022) kıyasla daha çok atıf almış olmasının nedeni pandemi öncesi dönemin üzerinden daha fazla zaman geçmesidir.

Fakat verilerin karşılaştırılmasında daha isabetli sonuç elde edebilmek için h indeksinden yararlanılması gerekmektedir. H indeksi, fizik profesörü Jorge Hirsch tarafından 2005 yılında geliştirilmiştir. Esasında H-indeksi, bir bilim insanının, bilim dalının veya bilim grubunun en çok alıntı yapılan makalelerine ve diğer yayınlarda aldığı alıntılarının sayısına dayanmaktadır (Erbağcı, 2009). Bu nedenle pandemi

öncesi ve sonrası sosyal sorumluluk çalışmalarını kıyaslamak için h indeksi kullanılmalıdır. Tablo 2 incelendiğinde pandemi öncesi dönemde yapılan çalışmaların pandemi sonrasında yapılan çalışmalara kıyasla daha yüksek h indeksine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Literatürde h indeksine 2 adet eleştiri getirilmiştir (Akgün, 2016). Farklı disiplinleri karşılaştırmada zorluklar yaşanmakta ve çok sayıda atıf alan yayınları yansıtmamaktadır. Bunun çözümü g indeksi yöntemi geliştirilmiştir. G indeksi bir yazarın, çalışma alanı veya grubun, g^2 kadar atıf alan g kadar sayıda yayını olduğunu göstermektedir. Pandemi öncesi ve sonrası dönemde sosyal sorumluluk alanında yapılan çalışmalar g indeksi baz alınarak karşılaştırıldığında pandemi öncesi yapılan çalışmaların daha yüksek g indeksine sahip olduğu görülmektedir.

Türkçe yapılan çalışmaların yer aldığı veri tabanlarına ilişkin genel istatistikler aşağıda verilmiştir.

Tablo 3 Türkçe yazılmış pandemi öncesi ve sonrası yıllara ait veriler

Veri tabanı İstatistik	Web of Science		OpenAlex		Google Scholar		Crossref		Scopus	
	P.Ö	P.S.	P.Ö	P.S.	P.Ö	P.S.	P.Ö	P.S.	P.Ö	P.S.
Çalışma Sayısı	0	0	40	12	114	25	95	35	2	0
Atıf Sayısı	0	0	75	15	582	49	274	78	2	0
Atıf/Yıl	0	0	15	7,5	116,4	24,5	54,8	39	0,4	0
Atıf/Çalışma	0	0	1,88	1,25	5,11	1,96	2,88	2,23	1	0
Yazar/Çalışma	0	0	1,78	1,92	1,7	1,68	1,48	1,8	1	0
h-index	0	0	4	2	11	3	7	3	1	0
g-index	0	0	4	2	15	4	10	6	1	0

Tablo incelendiğinde Türkçe olarak sosyal sorumluluk alanında çalışmanın Web of Science veri tabanında yer almadığı görülmektedir. Buna rağmen diğer veri tabanlarında pandemi sonrası yapılan çalışmaların pandemi öncesi yapılan çalışmalara oranla az olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Scopus veri tabanında pandemi sonrası Türkçe olarak hiç çalışma yapılmamıştır.

Yukarıda verilen analizlere ek olarak lens.org sitesi üzerinden sosyal sorumluluk ile ilgili yapılan makaleler incelenmiştir. Bunun nedeni makale olarak yapılan çalışmalar, kitap, tez veya bildiri olarak yapılan çalışmalardan daha organize bir şekilde kayıt altına alınmıştır. Yayın türü belirtilmediğinde bilinmeyen yayın türünde çok sayıda çalışma listelenmekte, çalışmaların yıl, yazar ve yayıncı bilgileri düzenli girilmediği için sonuçlar yanıltıcı olabilmektedir. Oysa makale türünde arama yapıldığında yayın bilgileri hatasız görüntülenebilmektedir.

İngilizce olarak yapılan çalışmalar OECD, BRICS, Avrupa Birliği, G20 ve G7 ülke grupları dikkate alınarak araştırıldığında aşağıdaki tablo elde edilmiştir.

Tablo 4 Ülke gruplarına göre istatistikler

İstatistik	OECD		BRICS		Avrupa Birliği		G20		G7	
	P.Ö	P.S.	P.Ö	P.S.	P.Ö	P.S.	P.Ö	P.S.	P.Ö	P.S.
Çalışma Sayısı	616	713	227	488	243	285	786	578	357	452
Atıf Sayısı	11.193	2.360	3.865	1.452	4.463	1.048	11.220	2.981	7.102	1.423
Atıf/Yıl	5.596	1.180	1.932	726	2.231	524	5.610	1.490	3.551	7,11
Atıf/Çalışma	18,17	3,30	17,02	2,97	18,36	3,67	14,27	5,15	19,89	3,14
Yazar/Çalışma	1,18	1,84	2,07	1,91	2,14	2,47	2,15	1,95	1,88	2,74

Tablo incelendiğinde tüm ülke gruplarında pandemi sonrası sosyal sorumluluk alanında yapılan çalışma sayısının pandemi öncesine nazaran arttığı görülmektedir. Buna ek olarak G7 ülkelerinde çalışma sayısı pandemi sonrası dönemde artış göstermiş olmasına rağmen atıf sayısı ciddi miktarda azalmıştır.

Bunlardan sonra lens.org sitesinde ülke sınırlaması olmaksızın arama yapılmıştır. Arama işlemi, pandemi öncesi ve sonrasına ilişkin sosyal sorumluluk alanında yapılan makaleleri hedef almıştır. Buna göre pandemi öncesi dönemde 3.112 adet çalışma yapılmış ve bu çalışmalar 24.697 atıf almıştır. Pandemi sonrası dönemde ise 4.422 adet çalışma yapılmış ve bu çalışmalar 7.165 atıf almıştır. Dikkat edilecek olursa pandemi sonrası dönemde daha çok çalışma yapıldığı fakat daha az atıf elde edildiği anlaşılmaktadır.

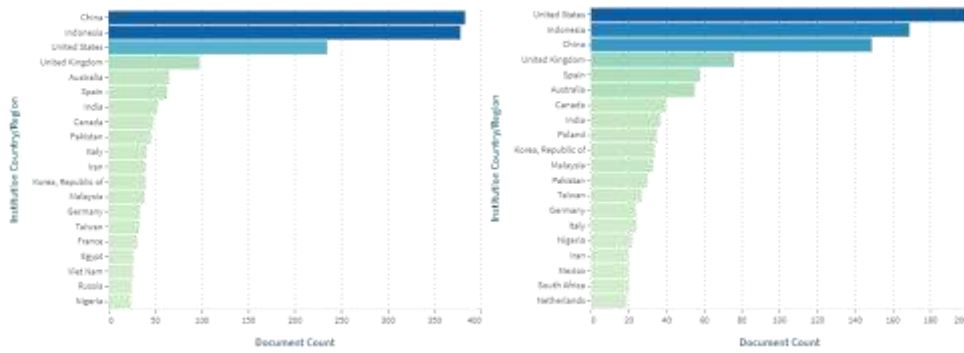
Pandemi öncesinde sosyal sorumluluk alanında çalışma yapan araştırmacıların araştırma alanını gösteren kelime haritası aşağıda verilmiştir.

Şekil 2. Pandemi öncesi ve sonrası dönemde yapılan çalışmalar

Yukarıda sol tarafta görülen şekil, pandemi öncesi dönemde sosyal sorumluluk alanında yapılan çalışmaların kelime haritasını gösterirken sağdaki şekil

pandemi sonrasını göstermektedir. Şekil incelendiğinde sosyal sorumluluk çalışmalarının pandemi öncesi dönemde “business-işletme” alanında yapıldığı; pandemi sonrası dönemde ise “public relations-halkla ilişkiler” alanında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Sosyal sorumluluk ile ilgili olarak yapılan çalışmaları ülkelere göre dağılımı Şekil 3’te verilmiştir.

Şekil 3. Pandemi öncesi ve sonrası dönemde ülkelere göre sosyal sorumluluk alanında yapılan çalışma sayıları

Yukarıda sol tarafta görülen şekil, pandemi öncesi dönemde sosyal sorumluluk alanında çalışma yapan ülkeleri gösterirken sağdaki şekil pandemi sonrasını göstermektedir. Şekil incelendiğinde pandemi öncesi dönemde Çin sosyal sorumluluk alanında en çok çalışma yapan ülke (383) iken pandemi sonrası dönemde ABD en çok çalışma yapan ülke (199) olarak görülmektedir. Pandemi öncesi ve sonrasında en çok çalışma yapan ikinci ülke olan Endonezya (169-378) değişmemiştir. Pandemi öncesi dönemde dokuzuncu sırada en çok çalışma yapan ülke Polonya (35), pandemi sonrası dönemde (15) ilk 20 sıralamasına dahi girememiştir.

5. SONUÇ ve TARTIŞMA

Sosyal sorumluluk, sürdürülebilir bir ekonomik iyileşme sağlamak ve mevcut ciddi durumdan kaynaklanan sosyal sorunları hafifletmek için gerekli olan kaybolan kredibilite ve güveni geri kazanmanın yolu olarak düşünülmektedir. Bu şekilde, sorumluluk kriterleri hem günlük hem de stratejik olarak alınan kararlara ve sonuç olarak gerçekleştirilen eylemlere yansıtılabilmektedir. Dolayısıyla, sosyal sorumluluk sahibi bir şirket, tüketiciler tarafından sürdürülebilir büyümeyi taahhüt eden ve eylemlerinde sosyal, ekonomik ve çevresel unsurlar arasında bir denge gözetilen şirket olarak değerlendirilebilir. Hem iş dünyası ve siyaset dünyasında hem de genel olarak toplumda var olan bu endişe akademik alana da taşınmış ve konuyla ilgili çok sayıda araştırma ve yayın yapılmasına yol açmıştır. Bu nedenle, sosyal sorumluluk literatüründe çok sayıda çalışma bulunmaktadır, ancak bunların çoğu

büyük şirketlere atıfta bulunurken, küçük ve orta ölçekli işletmelere adanmış çok daha az sayıda çalışma yer almaktadır.

Pandemi sonrası dönemde, birçok işletmenin yaşadığı finansal zorluklar sosyal sorumluluk girişimleri üzerinde açık bir etkiye sahiptir. Özellikle çalışan ilişkileri gibi bazı konularda olumsuz bir etki yaratırken, çevre politikaları veya kurumsal yönetim gibi diğer konularda etki olumlu olarak değerlendirilebilir. Sosyal sorumluluk kavramının itici güçleri, sürdürülebilir tüketim ve pazar gücüne sahip olan ve böylece sorumlu kurumsal yönetime ilişkin toplumsal beklentiye ifade eden tüketiciler olmaktadır. Ayrıca sosyal sorumluluk ilkelerini kurumsal stratejilerine entegre eden ve bunları sosyal sorumluluğun konusu haline getiren örgütlerdir. Ancak, ekonomik durgunluk dönemlerinde sosyal sorumluluk faaliyetlerinin üstlenilmesinin sadece toplum üzerinde değil, işletmenin kendi üzerinde de olumlu etkisi olduğunu doğrulayan ampirik çalışmalar bulunmaktadır.

Özellikle pandemi sonrası yapılan çalışmaların konusu incelendiğinde işletmelerin sosyal sorumluluk çalışmalarını, ekonomik anlamda rekabetçi çerçevede değerlendirip gönüllülük ilkesini savundukları görülmektedir. Oysa STK'lar daha güçlü bir devlet düzenlemesi ve yasaların sıkılaştırılması için mücadele etmektedir. Devlet de tartışma içerisinde düzenleyici rol üstlenme çabasıdır. Sosyal sorumluluğun genel olarak sosyal ve çevresel boyutlara atıfta bulunduğu görülebilir. Ancak, paydaş gruplarının ilgili çıkarlarına bağlı olarak, sosyal sorumluluk çerçevesindeki unsurlar ve bunların ağırlıkları farklılık göstermektedir. Hem bu ağırlıklar hem de paydaş gruplarının önemi zaman içinde değişmektedir. Sosyal sorumluluk söyleminin çıkar odaklı, dinamik ve güncel toplumsal meseleler ve medya haberleri nedeniyle sürekli içerik değişikliğine uğradığı söylenebilir.

Pandemi döneminde, sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkeler büyük ekonomik, sosyal ve ekolojik zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Dünyanın enerji ve hammadde ihtiyacı ilerleyen yıllarda önemli ölçüde artacaktır. Sonuç olarak, ekosistemler üzerindeki baskı artmakta; kirlilik havada, karada ve suda birikmektedir. Bu da iklim değişikliğini hızlandırmakta, tatlı su kıtlığına, ormansızlaşmaya ve biyolojik çeşitliliğin azalmasına yol açmaktadır. Değişen sosyal ve çevresel gerçekler insanlar tarafından fark edilmemektedir. Eğitim seviyesindeki genel artış ve sosyal medyanın sunduğu sayısız bilgi sayesinde, mevcut ve gelecekteki değişiklikler net bir şekilde görülebilmektedir. Bu çerçevede, sosyal ve ekolojik şikayetlerle ilgili neredeyse her gün çıkan haberlerin halk arasında giderek artan bir endişeye yol açtığını söylemek yanlış olmayacaktır. Birçok vatandaş bu endişelerini işletmelere de taşımaktadır, çünkü şirketlerin çabaları olmadan küresel zorlukların üstesinden gelmek mümkün olmayacaktır.

Bu çalışma sosyal sorumluluk alanında yapılan çalışmaları pandemi öncesi ve pandemi sonrası dönemler olarak iki kısımda incelemektedir. İnceleme işlemi bibliyometrik analiz temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Pandemi sonrası dönem

2021 ve 2022 yıllarından teşekkül olunmuştur. Bundan dolayı pandemi öncesi dönemi de 2 yıllık bir süreç (2018-2019) olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Pandemi öncesini kapsayan 2 yıllık dönemde sosyal sorumluluk ile ilgili olarak tüm veri tabanlarında birçok çalışma yapılmıştır. Pandemi sonrasını kapsayan 2 yıllık dönemde ise sosyal sorumluluk alanında yapılan çalışma sayısı azalmıştır. Pandemi öncesi dönemde (2018-2019) yapılan sosyal sorumluluk çalışmalarının pandemi sonrası döneme (2021-2022) kıyasla daha çok atıf almış olmasının nedeni pandemi öncesi dönemin üzerinden daha fazla zaman geçmesidir.

Pandemi öncesi dönemde yapılan çalışmalar pandemi sonrasında yapılan çalışmalara kıyasla daha yüksek h indeksine sahiptir. Pandemi öncesi ve sonrası dönemde sosyal sorumluluk alanında yapılan çalışmalar g indeksi baz alınarak karşılaştırıldığında pandemi öncesi yapılan çalışmaların daha yüksek g indeksine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Web of Science veri tabanında Türkçe olarak sosyal sorumluluk alanında çalışmanın yer almadığı görülmektedir. Buna rağmen diğer veri tabanlarında pandemi sonrası yapılan çalışmaların pandemi öncesi yapılan çalışmalara oranla az olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Scopus veri tabanında pandemi sonrası Türkçe olarak hiç çalışma yapılmamıştır.

İngilizce olarak yapılan çalışmalar OECD, BRICS, Avrupa Birliği, G20 ve G7 ülke grupları dikkate alınarak pandemi öncesi ve sonrası dönem kıyaslanmıştır. Pandemi sonrası sosyal sorumluluk alanında yapılan çalışma sayısı pandemi öncesine nazaran azalmıştır. Buna ek olarak G7 ülkelerinde çalışma sayısı pandemi sonrası dönemde artış göstermiş olmasına rağmen atıf sayısı artmamıştır.

Lens.org sitesinde yapılan arama işlemi, pandemi öncesi ve sonrasına ilişkin sosyal sorumluluk alanında yapılan makaleleri hedef almıştır. Buna göre pandemi öncesi dönemde 3.112 adet çalışma yapılmış ve bu çalışmalar 24.697 atıf almıştır. Pandemi sonrası dönemde ise 4.422 adet çalışma yapılmış ve bu çalışmalar 7.165 atıf almıştır. Dikkat edilecek olursa pandemi sonrası dönemde daha çok çalışma yapıldığı fakat daha az atıf elde edildiği anlaşılmaktadır.

Sosyal sorumluluk alanında yapılan çalışmaların kelime haritası incelendiğinde sosyal sorumluluk çalışmalarının pandemi öncesi dönemde “business-işletme” alanında yapıldığı; pandemi sonrası dönemde ise “public relations-halkla ilişkiler” alanında yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca pandemi öncesi dönemde Çin sosyal sorumluluk alanında en çok çalışma yapan ülke (383) iken pandemi sonrası dönemde ABD en çok çalışma yapan ülke (199) olarak görülmektedir. Pandemi öncesi ve sonrasında en çok çalışma yapan ikinci ülke olan Endonezya (169-378) değişmemiştir. Pandemi öncesi dönemde dokuzuncu sırada en çok çalışma yapan ülke Polonya (35), pandemi sonrası dönemde (15) ilk 20 sıralamasına dahi girememiştir.

Akademik alan yazında bu çalışma ile benzer niteliklere sahip başka bir çalışmaya rastlanılmadığından sonuçlara yönelik karşılaştırmalı yorum yapılamamaktadır.

Çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Pandemi sonrası yapılan çalışmalar henüz yeni olduğu için tam metinlere ulaşmak zor olmuştur. Ayrıca legs.org sitesine üye olmak ve üyeliğin aktive edilmesini beklemek belli bir süre almıştır. Gelecek çalışmalar için araştırmacılar, sadece makaleleri kıyaslamak yerine kitap, bildiri ve kitap bölümlerini de pandemi öncesi ve sonrası olarak karşılaştırabilirler. Bunun yanı sıra çalışma, literatürde ilk olma özelliğinden dolayı önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Akgün, M. (2016). Bilimsel Değerlendirme Ölçütü Olarak H İndeks. *Toraks Bülteni*, 49.
- Akatay, A. (2008). *İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk*: Nobel Yayın Dağıtım.
- Akova, O., Alrawadieh, Z., & Akın, G. (2015). Turizm İşletmelerinde Sosyal Sorumluluk ve Etik. *Editör) O. Akova, İ. Kızıllırmak, H. Tanrıverdi: Turizm İşletmeciliği içinde (301-332) Detay Yayıncılık, Ankara.*
- Amnesty International (2001), *Submission from Amnesty International on The European Commission 2001 Green Paper*; http://europa.eu.int/comm/employment_social/social/csr/pdf2/091-NGOINT_Amnesty-International_int_011219_en.htm (Zugriff am 09.05.2005).
- Atagan Çetin, Aysun & Doğan, Saime. (2023). The Role of Green Accounting in Ensuring Environmental Sustainability: A Literature Review.
- Bassen, A., Jastram, S., & Meyer, K. (2005). Corporate social responsibility: eine Begriffserläuterung. *Zeitschrift für Wirtschafts-und Unternehmensethik*, 6(2), 231-236.
- Bigné, E., Alvarado, A., Aldás, J. y Currás, R. (2012). *Efectos de la responsabilidad social corporativa percibida por el consumidor sobre el valor y la satisfacción con el servicio*. *Revista Europea de Dirección y Economía de la Empresa*, 20(4), 139-160.

- Boğan, E., Çalışkan, A., & Dedeoğlu, B. B. (2018). Corporate social responsibility: The Turkish perspective. *Journal of Business Ethics*.
- Bowen, H. (1953): Social responsibilities of the businessman, 1. ed., New York: Harper.
- Davis, K. (1973). The case for and against business assumption of social responsibilities. *Academy of Management Journal*, 16(2), 312-322.
- Demir, M. (2013). The Role of NGOs in Corporate Social Responsibility: A Case Study of Novartis in Bangladesh. *Journal of Business Ethics*.
- Erbağcı, A. B. (2009). Bir Araştırmacının Bilimsel Değeri Saptanabilir mi? H-İndeksine Bakış. *Türk Klinik Biyokimya Dergisi*, 7(3), 71-73.
- European Commission (2002): Communication from the Commission Concerning Corporate Social Responsibility: A Business Contribution to Sustainable Development, COM (2002) 347 final, Brüssel.
- Frederick, W.C./ Post, J.E./ Davis, K. (1992): Business and Society: *Corporate Strategy, Public Policy, Ethics*, 7. Aufl, New York u. a.: McGraw-Hill.
- Friedman, M. (1970). The social responsibility of business is to increase its profits. *The New York Times Magazine*, 13, 32-33.
- Güven, S. (2016). Kurumsal İletişim Bağlamında Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Etik İlişkisi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(26), 133-154.
- Halıcı, A. (2001). Türkiye’de Sosyal Sorumluluk: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yayınları.
- Harzing, A.-W. (2010). *The publish or perish book*: Tarma Software Research Pty Limited Melbourne.
- Karna, J. (2001). Social responsibility in environmental marketing planning. *European journal of marketing*.
- lens.org. (2023). social responsibility. Retrieved from <https://www.lens.org/>
- Navarro, C. L. C. (2014). *Peculiaridades de la pequeña empresa familiar ante la responsabilidad social empresarial: un análisis exploratorio en la Comunidad de Madrid*. Pecunia: revista de la Facultad de Ciencias Económicas y Empresariales, (18), 39-56.
- Özdemir Çakır, H. (2009). *Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Marka İmajına Etkisi*.
- Öztürk, I. (2003). Türkiye’de işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışı üzerine bir inceleme. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(6), 169-186.
- Smith, N. C. (2003): *Corporate Social Responsibility: Whether or How?*, California Management Review, Vol. 45, No. 4, 52-76.
- Stoll, B., & Herrmann, H. (2020). Was Corporate Social Responsibility ist... hängt von ihrer Rahmung ab. *Corporate Social Responsibility-Impulse aus der und für die Profit-und Sozialwirtschaft*, 11.

- Tekin, E. (2018). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinde Sosyal Medyanın Rolü: GSM Firmaları Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 31-55.
- Tench, R., Sun, W. & Jones, B. (2012). *Corporate Social Irresponsibility: A Challenging Concept*. Bingley: Emerald Group Publishing.
- Welford, R. (2004): *Corporate Social Responsibility in Europe and Asia. Critical Elements and Best Practice*, in: The Journal of Corporate Citizenship, No. 13, 31-47.
- World Business Council for Sustainable Development (WBCSD) (1999): *Corporate Social Responsibility. Meeting Changing Expectations*, Genf: WBCSD; <http://www.wbcd.ch/DocRoot/RGk80O49q8ErwmWXIwtF/CSRmeeting.pdf> (Zugriff am 14.07.2005).
- World Business Council for Sustainable Development (WBCSD) (2000): *Corporate Social Responsibility. Making good business sense*, Genf: WBCSD; <http://www.wbcd.ch/DocRoot/lunSPdIKvmYH5HjbN4XC/csr2000.pdf> (Zugriff am 14.07.2005).
- WWF (2001): *Green Paper on Corporate Social Responsibility: What Implications and Followup?* Comments on the European Commission Green Paper, COM (2001) 416 final, Brüssel; http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-dial/csr/pdf2/091-NGOINT_WWF_int_011219_en.htm (Zugriff am 09.05.2005).